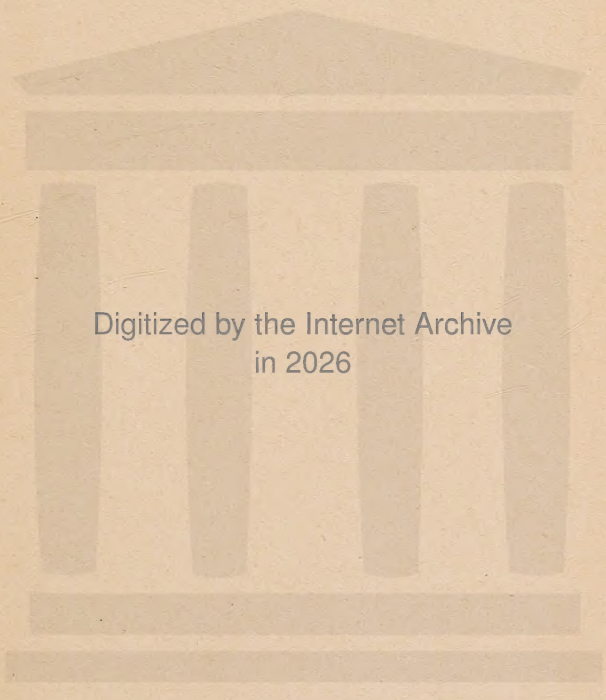
Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/operatheologica0001melc

MELCHIORIS CANI

OPERA

VOLUMEN PRIMUM

MELCHIORIS CANI

EPISCOPI CANARIENSIUM

EX ORDINE PRAEDICATORUM

OPERA THEOLOGICA

NOVA EDITIO EMENDATISSIMA

VOLUMEN I.

ALMA COLLEGE
208.8
LIBRARY
C165
Alma, California

ROMA
LIBRERIA EDITRICE DELLA *VERA ROMA* DI E. FILIZIANI
Pozzo delle Cornacchie, 7 e 8

1900

26015

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Iosephus Ceppetelli Archiep. Myren. Vicesgerens.

Roma. – Tipografia Forzani e C.

LVCIDO · MARIAE · PAROCCHI
PATRI · CARDINALI
EPISCOPO · ALBAN ·
PONT · MAX · IN · VRBE · VICARIO
STVDIO · RELIGIONIS
ET · DOCTRINAE · LAVDE · INSIGNI
TITVS · MARIA · CVCCHI · SAC ·
IN · ROMANO · LYCEO · AD · APOLLINARIS
LOCIS · THEOLOGICIS · TRADENDIS · DOCTOR
MELCHIORIS · CANI · OPERA
IN · VSVM · SACRAE · IVVENTVTIS
SVIS · CVRIS · ITERVM · EDITA
DEDICAT
PATRONO · OPTIMO

INDEX

Ad lectorem . . . . . pag. ix
Censura F. Roderici Vadilaei benedictini xv
Egregia virorum illustrium de M. Cano testimonia xvii
Vindicationes, quibus nonnullorum in eius libros de Locis theologicis accusationes, refelluntur xxiii

In librum de Locis theologicis prooemium 1

Liber I.

Cap. I. De totius operis partitione 3
Cap. II. De duobus generibus argumentorum, quibus omnis disputatio transigitur 4
Cap. III. De Locorum theologicorum numero atque ordine 5

Liber II. *De auctoritate Sacrae Scripturae.*

Prooemium 7
Cap. I. De Sacrarum Literarum solidissimo firmamento et quatuor machinis, quibus illud impetitur 9
Cap. II. Ubi argumenta referuntur suadere volentium quod Deus fallere aliquando potest 10
Cap. III. Ostendit Deum nec per se nec per alium fallere unquam posse . 13
Cap. IV. Ubi argumenta capitis secundi diluuntur 17
Cap. V. Ubi quatuordecim libri e Sacris Bibliis numerantur, quos quidam vel ambigunt esse canonicos, vel certe a canone reiiciunt. . . . 31
Cap. VI. Continet argumenta eorum, qui suadere conantur Scripturam Sacram non egere Ecclesiae approbatione 32
Cap. VII. Docet ad cuius auctoritatem spectat de libris canonicis iudicare . 35
Cap. VIII. Ubi confutantur argumenta capitis sexti. 43
Cap. IX. Ostendit illos libros, de quibus erat controversia, habendos esse sine dubio pro canonicis 56
Cap. X. Continet argumentationes adversariorum contra ea, quae capite superiore definita sunt 60

Cap. XI. Ubi confutantur argumenta capite nunc proximo posita . . pag. 68
Cap. XII. Ubi eorum argumenta ponuntur, qui suadere volunt in Sacrarum intelligentia Scripturarum ad fontes hebraicum et graecum recurrendum 90
Cap. XIII. In quo veteris vulgatae editionis auctoritas demonstratur, et quod non est nunc ad Hebraeos Graecosve recurrendum 95
Cap. XIV. In quo argumenta capitis duodecimi refutantur 106
Cap. XV. De linguarum hebraicae et graecae utilitate 117
Cap. XVI. Ubi ponuntur argumenta eorum, qui sunt opinati sacros auctores in libris canonicis non semper Divino Spiritu fuisse locutos . . 126
Cap. XVII. Ubi ostenditur singulas particulas librorum canonicorum Spiritu Sancto assistente scriptas fuisse 130
Cap. XVIII. Ubi refelluntur argumenta capitis decimi sexti 132

LIBER III. *De traditionibus apostolicis.*

Cap. I. Ubi eorum argumenta referuntur, qui apostolicas traditiones impugnarunt 151
Cap. II. Supervacaneam videri cum Lutheranis non de hoc solum loco, sed de quibusque aliis disputationem 155
Cap. III. In quo quatuor fundamenta ponuntur ad traditiones Christi et apostolorum constituendas 159
Cap. IV. Ubi sternuntur viae ad traditiones Christi et apostolorum investigandas 168
Cap. V. De variis generibus traditionum apostolicarum 172
Cap. VI. De firmitate et certitudine traditionum apostolicarum 174
Cap. VII. In quo refelluntur argumenta capitis primi 178

LIBER IV. *De Ecclesiae Catholicae auctoritate.*

Cap. I. Quibus argumentis Ecclesiae auctoritas impugnetur 189
Cap. II. Quid Ecclesiae voce significetur 198
Cap. III. Quinam sint fideles illi, e quibus vere et proprie Ecclesia confletur . 203
Cap. IV. Quaenam sit Ecclesiae Catholicae in fidei dogmate auctoritas . . 210
Cap. V. Adversus hanc postremam conclusionem obiectiones quaedam . . 220
Cap. VI. In quo argumenta primi capitis confutantur 228

LIBER V. *De auctoritate Conciliorum.*

Cap. I. Argumenta continet quibus haeretici utuntur ad huius loci auctoritatem labefactandam 255
Cap. II. Docet quidnam nomen aut Synodi aut Concilii hoc sane loco significet 259
Cap. III. In quo Synodorum varia genera ponuntur 264
Cap. IV. Ubi conclusiones ponuntur, quibus loci huius auctoritas continetur . 266
Cap. V. Ubi nodi quidam solvuntur, quibus interdum homines etiam docti illigari solent 275
Cap. VI. In quo refelluntur argumenta capitis primi 303

AD LECTOREM

Ut quae me moverunt ad hoc opus denuo evulgandum in pauca conferam, quidque praestiterim aperte dicam, haec accipe, optime lector. Cum de benignitate **Pontificis Maximi,** tertius iam annus est, munus habuissem impositum ut clericos instituerem ad principia sacrae theologiae, quem ducem sequerer diu mente versavi. Plures enim de locis theologicis scripsisse latet neminem; at vero pars in illis tractandis nimis multi fuerunt, alii de hoc vel illo egerunt, omnes plus minus abundanter ex opere Melchioris Cani, eius nomine persaepe omisso, in suos usus materiam derivarunt. Haec itaque mecum reputans, maximo usui studiosae iuventuti fore duxi, si locorum theologicorum studia ad ipsum fontem revocarentur. Quis enim ignorat huius generis disciplinae Canum extitisse auctorem atque parentem? quod de se vir ille asserere non dubitavit, immo *eo libentius fecisse affirmat, quod nemo theologo-*

rum genus hoc argumenti tractandum sumpserat, Prooem., quamquam D. Thomas semina sparserat, *1. p. q. I. a. 8. ad 2.*, idest *restricte breviterque indicaverat*, ita tamen ut fateatur simul D. Thomam, sibi fuisse auctorem et magistrum huius operis componendi, *De loc. theol. l. XII. c. 3.* Ne tamen quis putet hoc opus adeo perfectum et absolutum evasisse, ut ex eo omnia sive in ordine, sive in rebus ipsis sine examine et delectu accipi liceat. Nemo est enim qui neget, ut aliquid in modum exempli de primo attingam, tractationem de divina Traditione aptius praemitti, cui altera de Sacra Scriptura substruatur. Quandoquidem a Traditione plene accepta pendent copiosior christiana cognitio auctoritatis, divinitatis, canonis Sacrorum Librorum et catholica interpretatio veri sensus Scripturae, quae immo universim, ut aliquid traditum, intelligitur. Franz. *De div. Trad. et Scrip. Prolegomenon.* Ad res autem quod attinet, praeter ea quae omnes norunt, paullo confusius loqui in referendis exemplis Traditionis mere apostolicae *l. III. c. 5.*, clarius Petavium, *De eccl. hier. l. I. c. 1.* nemo inficias ibit. Pariter *cap. 3. lib. VII.*, qui est de Sanctorum auctoritate, non sine petitione principii, ut verba Scholae usurpem, ita statuit: *Omnium sanctorum auctoritas in eo genere quaestionum, quas ad fidem diximus minime pertinere, fidem quidem probabilem facit, certam tamen non facit:* habet enim pro concesso et probato has quaestiones ad fidem non pertinere, dum hoc ipsum est quod quaeritur, decernendum ex consensu, vel modo consentiendi sanctorum Patrum. Hinc et in illud haud leve incidit, nempe quaestionem de conceptu B. V. ab origine labis nesciae, ex iis esse *in quibus omnium*

sanctorum auctoritas certam fidem non facit, quia est quaestio ad fidem non pertinens, de qua potuisset affirmare non pertinere ad fidem, cum etiam tum non esset exploratus Patrum consensus, qui id pro quo testatur, ad fidem pertinere demonstrat. Franz. *op. cit. th. XV.* Demum ne nimius sim, ad Doctores scholasticos immediate transfert verba Christi *Luc. X. 16.* et Pauli *Eph. IV. 11.*, cum nonnisi ad demonstrationem mediatam eorum auctoritatis valeant: scilicet ex illis verbis probatur auctoritas docendi collata a Christo successoribus Apostolorum, ex nexu vero Scholae cum illis infertur eiusdem Scholae auctoritas. Can. *l. VIII. c. 4.*, Franz. *op. cit. th. XVII. in nota.* Haec hactenus, quae satis sunt ut pateat, non posse nos eius semper niti sententia; quod idem Canus et verbis et re probavit, cum ab sui praeceptoris Francisci Victoria ipsiusque D. Thomae doctrina, licet ea qua par est reverentia, aliquando dissentiat *lib. XII, prooem.*

De eius vero perornato dicendi genere quid loquar? Equidem se, ornatius quam nostri consuessent, voluisse disputare aperte fatetur, nec tamen theologis in rerum atque in verborum intelligentia labores affert. *lib. II. prooem.* Rem autem ei e voto cessisse ostendunt laudes, quibus omnes eum cumularunt, adeo ut inter Doctores scholasticos habeatur Canus, quemadmodum inter Ecclesiae Patres *ille, quo nemo propinquius feliciusque Tullium aemulatus est, dissertissimi oris Lactantius*, Card. Mai, *Nova Patrum Bibl. tom. I. praef.* Sufficit enim vel summis labiis Cani scripta delibasse ut quis statim in eius oratione verborumque delectu atque iuncturis Tullium ipsum vivum spirantemque persentiat, quem in succum et

sanguinem converterat, sicut e floribus afflantur odores. Iam vero omnibus exploratum est nihil antiquius esse **Antistiti Summo,** quam ut una cum ceteris litteris latinae quoque *vigeant et in spem gloriae veteris revirescant*, teste Eius epistola, quae est de studiis litterarum provehendis, data ad V. E. Lucidum M. Parocchi, vice Eius sacra in Urbe fungentem, XIII. cal. iunias a. MDCCCLXXXV; multum vero prodesse si et theologiae auditoribus liber tradatur, in quo rerum magnitudini accedat elegantia sermonis. Longo enim usu constat, ut arbores, quamvis pomiferae, nisi excolantur, silvescunt atque arescunt, ita adolescentibus, cum, litterarum humaniorum cursu emenso, theologicis disciplinis operam navant, palatum amplius non sapere ac brevi omnem, qua sese instruxerant, suppellectilem amittere; namque rerum divinarum scriptores sermone compti perrari admodum sunt; formulae vero scholasticae, sic enim dicunt, quantum rebus significandis aptae, tantum omni specie defloratae. Necesse ergo est ut et ipsa scientia de Deo, quam fieri potest, sermone politissimo tradatur, quae palma illi uni Cano reservatur, qui *primus fuit,* ut verbis utar Card. Pallavicini, *qui docuerit latinam linguam in lyceo divina effari*, in *Vindic. Soc. Jesu, c. 28*. Atqui huius scripti, cuius plurima olim exempla exstabant, multis abhinc annis editiones cusae non sunt; hinc nonnisi rara exemplaria aut sub praecone subiecta, aut in bibliothecis inclusa reperiuntur. Equidem in primo volumine operis, quod inscribitur *Theologiae cursus completus,* Parisiis 1837, una cum S. Vincentii Lirinensis Commonitorio et Q. Septimii F. Tertulliani *De praescriptionibus adversus haereticos*

libro, etiam *Loci theologici* Cani nostri inserti sunt, sed cum opus illud in magnam voluminum molem excreverit, nec primum ab ceteris seiunctum venale sit, in commodum adolescentum cedere nequeunt. Hisce de caussis hanc novam editionem omnium Cani operum publicare institui et curavi, si tamen novam appellare liceat, cum alia non sit ab ea, quam P. Hyacinthus Serry adornavit quaeque pluries recusa est post primam posthumam, vulgatam *cum indice copiosissimo et locupletissimo* Salmanticae an. MDLXIII. Hoc erat in votis ut haec novissima editio sui parentis Cani imaginem saltem prae se ferret, narrat enim Sallustius *saepe audivisse Q. Maxumum, P. Scipionem, praeterea civitatis suae praeclaros viros solitos ita dicere: quum maiorum imagines intuerentur, vehementissume sibi animum ad virtutem accendi, De bel. Jug. c. 4.*, sed tamen operam perdidi, licet diligenter inquisierim passim et in primis volverim imagines virorum illustrium, quae in bibliotheca Corsiniana asservantur. Haec habui quae dicerem, amice lector, de hoc opere, cuius studio utinam vaces, ut ea quae ex me audisti, re expertus probare possis.

Senogalliae, die sacra Mariae sideribus receptae, an. MDCCCLXXXIX.

TITUS M. CUCCHI SAC.

CENSURA

F. RODERICI VADILAEI BENEDICTINI.

DE mandato regii Senatus, opus, cui titulus est *De locis theologicis,* admodum rev. magistri fratris Melchioris Cani, ordinis Sancti Dominici monachi, olim Canariensis episcopi, inspiciendum ac excutiendum accepi. Laborem sane viribus ingenii mei longe disparem sentiens, non sum aversatus, tum ob tanti Senatus dignitatem, cuius obsistere imperio citra gravissimi criminis notam haud licebat; tum ob eiusdem operis magnam toti Ecclesiae utilitatem futuram. Adde, quod eiusdem auctoris elucubrationes, hanc praesertim, perlegendi magno tenebar desiderio. Itaque legi, evolvi, perlegi praęsens opus. Sed quid potissimum in tanto quidem opere laudem vix dicere queo. Nam si dictionis castitatem et elegantiam quaeras, eam certe reperies, quae cum Ciceroniana conferri possit. Si vero rerum gestarum historiam rationemque tractandae historiae requiras, Sallustio historico satis laudato, si non superiorem, inferiorem profecto non invenies. Si autem philosophiae subtilem accuratamque rationem percupias, hic compendio omnem Platonicae Aristotelicaeque disciplinae rationem cumulatissime contemplari licebit. Si vero theologiae scholasticae capiaris argumento, post Divum Thomam, quem semper excipiendum duxi, nullo ex multis qui de hac familia docte ac diserte scripserunt inferiorem iudicare licebit, ita ut vere illius non satis laudati magistri fratris Francisci a Victoria discipulum eximium agnoscere possis, cui omnes suos is auctor quae non eius prudentiae, eruditionis, modestiae ac humilitatis laus minima existimanda est, progressus in re theologica refert acceptus. Porro si juris pontificii, cui auctor non contemnendam dedit operam affectes peritiam, ex huius monachi laboribus compendiariam tractandi eiusdem juris rationem petere licebit. Iam vero si Sacrarum profunda Literarum mysteria

praesentire ac pervestigare cures, nullo, post illos magnos Sanctae Ecclesiae doctores, magistro plenius ac clarius disces. Quid dicam de eo, quo adversus omnes haereticos zelo accendebatur? quos sane ceu venaticus procul adorabatur canis persequebaturque, magni illius Athanasii incorruptos ac catholicos referens mores ac fortes labores: quos omnes pro catholicae veritatis amore instar magni patriarchae Jacobi facile perpetiebatur. Ceterum tanti auctoris utilitatem, doctrinam omniumque disciplinarum tractandarum rationem, christiane lector, illustrissimo ac reverendissimo archiepiscopo Hispalensi Ferdinando Valdesio, supremo rerum fidei cognitori, quem huius praeclari operis haeredem reliquit, acceptam referto, qui summo curavit studio, ut praesens opus in lucem omnium utilitati profuturum ederetur. Nec minor, studiose lector, illustrissimo ac reverendissimo domino Gaspari de Cuniga archiepiscopo Compostellano, summo Sacrae Caesar. Maiest. capellano gratia debetur, qui pro ea necessitudine, qua auctori devinctus erat, summopere studuit, ut quam brevi tam insigne opus in lucem ederetur. Quapropter opus tam elegans, eruditum omniumque disciplinarum genere refertissimum, ut praetermittam valde catholicum, hisque calamitosis temporibus apprime utile, immo dicam necessarium, excudendum, non solum magna cum laude totius sanctissimi patris Dominici ordinis, sed etiam totius Hispaniae, immo Ecclesiae Catholicae, oppido duximus.

Madriti 15 die mensis augusti, anni dominici MDLXII.

RODERICUS VADILAEUS.

EGREGIA VIRORUM ILLUSTRIUM

DE MELCHIORE CANO TESTIMONIA.

NICOLAUS ANTONIUS HISPALENSIS J. C.

F. Melchior Canus, vulgo Cano, Praedicatorum sodalis, oppidum quoddam Toletanae dioecesis *Taracon* appellatum patriam sortitus mihi videtur fuisse. Ibi enim edita est Anna eius soror, Melchioris alterius Cani, qui in eadem Dominicana familia excellentem vivus, moriensque pietatis famam sustinuit, mater: quod Monopolitanus episcopus, *Historiae huius Ordinis parte 4. lib. 5. cap. 51.* disserte affirmat. Parentis ipse meminit initio *lib. 11. De locis theologicis* Viennae Austriae tunc extincti, cum absolvisset is superiorem huic librum; cuius quidem causa non solum se hunc laborem suscepisse, sed et ei nuncupaturum, si viveret, fuisse ait. Nomen autem cur reticuit eius, quem dignum hoc munere, et apud mortales, qualis ille fuit, reliquum esse nullum, vir doctissimus et prudentissimus non temere ac impotenter dixisse credendus est. Dominicanis se aggregavit Salmanticae ad S. Stephani amplissimam huius ordinis domum. Profecit in theologicis maxime, sub summo aetatis suae, et professionis viro Francisco Victoria ibi docente; qui Cani ingenio, ut ipse aiebat, egregie delectabatur; et tamen vereri se adiungebat, « ne huius insolentia elatus, et exultans (verba audis ex principio *lib. 12. De* « *locis)* immoderate iactaretur, et grandior effectus, non laete modo et libere « ingrederetur, sed temere, etiam, ac licenter praeceptoris vestigia conculcaret ». Quod Victoriae iudicium ne in se comprobaret, sedulam dedisse operam, sibi ipse arrogat; quamquam illos probare non soleat, qui velut sacramento rogati, vel etiam superstitione constricti, ut Fabius ait, nefas ducunt a suscepta semel persuasione discedere. « Theologo quippe nihil est necesse (utor semper elegantissimis « et prudentissimis eius verbis, eodem loco) in cuiusquam iurare leges. Maius enim « est opus atque praestantius, ad quod ipse tendit, quam ut magistri debeat vestigiis « semper insistere, si quidem est futurus theologiae laude perfectus ». Id vero ingenium tantae expectationis non totum is scholae dedit atque eius conflictationibus: quod fere alii apud nos solent, nescientes quam non lauta sibi ea, qua maxime gloriantur, exinde cum pedem moverint, apparitura sit suppellex. Imo cogitationes suas in id se aliquando contulisse, initio libri 10. affirmat, ut se quavis via et ratione ab iis liberaret. Interim animadverso verum theologum praestare illum vix posse, qui sine litterarum secularium et historiae cognitione, linguarumque orientalium peritia, iciune diiudicandis scholae quaestionibus horas omnes impenderit: non solum ab iis

disciplinis egregia sibi comparavit adiumenta et ornamenta, sed et insignem eloquentiae cultum, veluti elegantissimam vestem pulcro corpori adiunxit. Quo magis instructus ad scholam rediit, cum Academia viros illos summos amisisset, qui huic doctrinae operam dabant; prudenter existimans honestissimum se in eo exhibiturum officium christianae reipublicae, si animum in schola suum, ut ipse loquitur libro 10. vel repugnantem contineret. Victoria nempe ad MDXLVI. diem suum obeunte, Canus noster docendi locum e cathedra principe suscepisse dicitur, qui forte iam vespere militabat. Bartholomaeus Caranza et Miranda, qui postea fuit Toletanus antistes, florebat eo iam tempore in provincia Castellae, non minus opinione litterarum quam dignitate; quocum nostro male conveniebat, adeo ut factio sua quemque, ab eius cognomine appellata, in negotiis domesticis sectaretur. Unde nata est fama Mirandae calamitatis, de qua in eius mentione locuti sumus, aliqua extitisse Canum ex parte auctorem. Impatiens enim quisque eorum fuisse loci secundi in literarum laude, aut in sodalium existimatione videri potest. Academico isto conspicuus munere, Italiam ad Concilium venit sub Paulo III. Tridentinam ad urbem convocatum, ibique tam perspicaciae mentis atque iudicii maturitatis, quam profundae sapientiae et singularis facundiae laudem eximiam communi omnium collegarum sententia reportavit. Cuius rei satis idoneum testimonium praestare poterit Sforza Pallavicinus S. R. E. cardinalis doctissimus, ante paucos annos e vivis ereptus, dum in Concilii huius historia, vulgaris linguae italicae, vix usquam, quin simul commendet, Cani recordatur. In Hispaniam reversus, Salamanticae adhuc docuit, succedentique vice Caroli Philippo filio gratus valde extitit: cui nempe regi auctor fuisse dicitur, non tamen sine totius Collegii Salmanticensium theologiae ac juris doctorum suffragatione, consilii de iustitia belli adversus quemcumque suprema etiam in terris dignitate sublimem, pro defensione propriae ditionis excusabiliter inferendi. Quod quidem ingratissimum fuisse dicitur Paulo Quarto summo pontifici, vixque ab eo obtineri potuisse, etiam pacatis rebus, ut ad nutum regis episcopus ille Canarium insularum in locum Francisci de la Cerda eiusdem ordinis Dominicani, Caprae comitis filii, crearetur. Cum tamen huic honori, ne ab Hispania discederet, renunciasset; non diu post electus ante annum provinciae suae Castellae praefectus. Seculi superioris sexagesimo vitam cum morte Toleti commutavit, immortali praeparata sibi fama, in opere illo vix iusti voluminis, quod vere tot laudatores et admiratores quot lectores habet, *Locorum* scilicet *theologicorum lib. 12.* in quibus non modo vera refellendi universos Christianae religionis hostes confirmandique sacra dogmata ratio ac usus exacte ostenditur, verum etiam omnia fere quae hodie in controversia habentur, luculentissime examinantur.

Id non nisi post auctoris mortem, primum Salmanticae publici juris factum fuit, apud Matthiam Gastium 1563. in fol. editionem promovente D. Ferdinando de Valdes Hispalensi archiepiscopo et generali Hispaniarum inquisitore, cui Canus edendum legato reliquerat, nec tamen perfectum. Destinaverat enim is decimumtertium ac decimumquartum libros pro colophone operis adiungere; ad quos non semel, aut bis (nempe in fine capitis 3. lib. 10. cap. 2. lib. 8. cap. 4. lib. 12. et cap. 1. lib. 11. eorum quibus hodie fruimur) lectorem remittit. Venetiis dein prodit opus ex officina Bartholomaei Rubini 1567. in octavo, Lovanii 1569. Coloniae 1574. iterumque 1585. apud Bitkman in octavo, tertioque 1603. cum *Rectione de poenitentia,* etc.....

Praeter *Locos theologicos,* reliquit etiam *Relectionem de poenitentia,* habitam in Academia Salmanticensi anno 1548. super decimaquartam distinctionem lib. 4. *Sententiarum,* Compluti apud Petrum Rombles 1563. in fol.

Item *Relectionem alteram de Sacramentis in genere:* quae una cum superiore Mediolani edita est 1580. in octavo. Iudicium quoque id, cuius meminimus, *de secta*

Jesuitarum tribuit ei is qui sub nomine Alphonsi de Vargas latere voluit, in *Relatione ad reges et principes christianos cap. 7.* atque item *Adversus statutum Ecclesiae Toletanae,* quo infecti sanguinis homines a beneficiis huius Ecclesiae arcentur, aliquid scripsisse idque in lucem emissum fuisse alicubi legimus.

(In *Bibliotheca Hispanica*).

CARDINALIS SFORTIA PALLAVICINUS.

Placet hoc lôco recitare quid existimaverit hac de re non acutulus quidam sophista, qui non tam theologiam, quam theologiae fumum et umbram per captationes et scitamenta sectaretur; sed theologus evoluti seculi pereruditus, doctrina pariter atque ingenio praestans, fama magnus, re maior. Loquor Melchiorem Canum, qui aureo plane volumine hanc ipsam *De locis theologicis* tractationem ante omnes et supra omnes est executus. Idemque primus fuit, reor, qui docuerit et, quod minus est, latinam linguam in lyceo divina effari; et, quod maximum, Catholicos novatoribus bellum et cladem inferre. Perinfensum nostrae familiae hominem laudo: sed laus iudicii munus debet esse, non voluntatis; et merito, non amori rependitur.

(In *Vindicationibus Societatis Jesu,* cap. 38.).

ANTONIUS POSSEVINUS SOCIETATIS JESU.

Quod ad libros *Locorum communium* spectat, negandum non est, quin e foecundo, erudito et facundo ingenio prodierint; eo commemorandi magis, quod ipse nostra aetate primus ex brevitate, copia, dispositione ac perspicuitate de iis perutiliter egerit.

(In *Apparatu Sacro*).

FRANCISCUS GARSIA E SOCIETATE JESU.

Verissime possum affirmare, unum Melchiorem Canum, suscipienda monachalis togae auctoritate, acumine ingenii in disserendo, constantia atque felicitate, argumentorum multiplici nexu vinctorum robore, in ipsa doctorum instituti Dominicani Academia, potuisse integrae classis vicem praestare.

(In Prolegomenis *Evangelici concionatoris, De Ecclesiae Canariensis praesulibus*).

SERAPHINUS RAZZIUS.

Melchior Canus, natione Hispanus, professione Dominicanus, dignitate Canariensis ep scopus, fratris Francisci de Victoria viri doctissimi quondam discipulus, Dominici Bannez Mondragonensis olim praeceptor, et denique primariae cathedrae in Academia Salmanticensi aliquando magni nominis praefectus: quem ego hominem de facie novi Florentiae, in aedibus Divae Mariae Novellae transeuntem hospitem. Obiit anno Domini 1560.

(Praelectione secunda de locis theologicis).

BENEDICTUS PERRERIUS SOCIETATIS JESU.

Ex omnibus theologis qui Concilio Tridentino interfuerunt, Melchior Canus maximae clarissimaeque famae fuit. Nemo ab illius aetate mysteria Sacrarum Scripturarum melius explicuit.

(Lib. 12. *Comment. in Danielem,* cap. 7.).

AUBERTUS MIRAEUS.

Melchior Canus fuit vir politus et elegans, atque in historia sacra versatissimus.
(De scriptoribus ecclesiasticis).

ANTONIUS SENENSIS.

Frater Melchior Canus, natione Hispanus, qui fuit aliquando Canariensis Ecclesiae praesul, et postquam episcopatui cessit, factus fuit provincialis Hispaniae, vir eloquentissimus, graecae etiam linguae non ignarus, in Aristotelis et D. Thomae doctrina plenissime instructus, in Sacris vero Literis et in Patribus adeo versatus, ut toto vitae suae tempore in nulla re alia occupatus fuisse videatur. In historicis quoque evolvendis magnifice tritus et undequaque doctus. Unde et in Concilio Tridentino etiam viris eminentibus admirationi fuit, et ab omnibus in multo pretio habitus. Scripsit librum illum eruditissimum, qui hodie omnium passim manibus teritur, ac merito, cui titulus est *De locis theologicis,* in quo tam insigniter et exacte, et tanta eloquentia firmat, quae sunt theologo potissima loca ad suas firmandas conclusiones, et veluti bases, quibus nixa tota debet structura theologica consurgere, ut nihil possit esse exactius et absolutius. Edidit quoque *Relectionem* quandam *de Sacramentis in genere,* aliam quoque *de Sacramento Poenitensiae,* dum publice theologiam profiteretur in celebri universitate Salmaticensi. Claruit anno Dom. 1540.

(In *Bibliotheca fratrum Praedicatorum*).

DOMINICUS BANNEZ.

Inter theologos recentiores diligentissime ac cum mirabili eruditione praeceptor meus Cano, in locis theologicis pertractandis superminere videtur.

(Prima parte, quaest. prima et art. 8).

GABRIEL NAUDAEUS.

Utile erit Cassandrum evolvere, qui tot lites de religione aperte quidem componere tentavit; et Melchiorem Canum, qui hoc idem, sed occulte, conatus est ingenio maiori quam pietate ac propemodum admirabili iudicio. Vix enim potest imaginatio consequi quantum auctorum huiusmodi lectione politicorum mentes acuantur excitenturque ad saluberrime de rebus istis consulendum, quibus non unius, aut alterius hominis modo, sed universae plerumque reipublicae salus, et belli pacisque momenta continentur.

(In *Bibliographia politica*).

AMBROSIUS DE ALTAMURA.

Melchior Canus vir fuit summa eloquentia ditatus, in graeca lingua et hebraica peritus; in Sacris Litteris, in patribus, in historiis, in Divi Thomae et Aristotelis doctrina versatissimus.

(In *Bibliotheca ord. Praedic.* centur. 4. ad annum 1554).

ADRIANUS BAILLET.

Melchior Canus Dominicanus, episcopus Canariensis, criticus aevi sui sagacissimus ac liberrimus, ad aniles fabulas erroresque populares, libris praesertim historicis insertos, carpendos perstringendosque a natura factus videbatur. De eo, ubi de theologis agemus, sermo redibit. Id unum notare in praesentia satis sit, criticam eius artem Vossio maxime probari; eundemque « censorum magistrum » a Combefisio vocari solitum

fuisse: quamquam eius in censendo libertas nonnihil cardinali Baronio stomachum moverit.

(In suo *Eruditorum iudicio,* gallice Parisiis edito tom. secundo 1. partis).

ELLIES DU PIN.

Melchior Canus sublimi ingenio pollens, non modo philosophiam et theologiam apprime edoctus erat, verum etiam in historia et politiori litteratura versatissimus, cultissimo sermone latino utebatur..... Tractatus *De locis theologicis* opus plane aureum est omnibusque numeris absolutum summaque elegantia concinnatum.

(In *Bibliotheca auctorum ecclesiast. seculo 16,* tom. 14.).

JACOBUS GADIUS.

Canus nomine Melchior, Canariensis episcopus, theologus doctrinae et eruditionis maximae, cui parem addidit pietatem atque eloquentiam, condidit insigne opus ac memorabile *De locis theologicis communibus,* in quo graviter candideque praecipua theologiae ac religionis argumenta videtur tractasse

(*De scriptoribus non ecclesiasticis,* tom. 1.).

ALPHONSUS GARSIAS MATAMORUS.

Summi viri Melchioris Cani et Bartholomaei Mirandensis, omnis illa ingeniorum et doctrinae nunquam satis laudata facultas, ex monumentis ipsorum non ineleganter scriptis perspici potest: quae et omnino absoluta est, perfecte diserta, in eoque constituta loco, quem multi mirentur et pauci attingant.

(Libro *De Academiis et doctis viris Hispaniae*).

VINCENTIUS CONTENSONIUS.

De locis theologicis omnium primus methodice, nec minus eleganter egit Melchior Canus, vir litteris et eruditione praecipuus, moribus et pietate insignis, pontificalibus etiam infulis conspicuus et in rebus theologicis summa eloquentia dicendis nulli sui temporis secundus. Insignis ille auctor integrum et aureum librum *De decem locis* edidit, quem vere thesaurum dicam, ex variis fodinis extractum, in quo nihil non pretiosum, non obryzum, non numeris omnibus absolutum invenitur. Nam secum advehit omnes priscorum hominum divitias, quas, magis aliorum voluminibus diffusas, compendiosa utiltate contrahit; non arido stylo, sed locutione selecta, ornato verborum contextu et perquam exquisito rerum apparatu proponit. Patrum et ecclesiasticae doctrinae gemmas non parca manu, sed plena diffundit; et cuncta quae sunt vel difficilia dictu, vel sensu grandiora, vel digniora lectu excerpsit et in uno medullato volumine, theologorum usibus profutura, transtulit..... Hunc quisquis serio et attente legerit, ultro fatebitur vix ullum hactenus librum aut copia ditiorem, aut methodo commodiorem, aut varietate feraciorem, aut oratione cultiorem, aut rerum omnium digestu illustriorem (solis exceptis Ecclesiae Patribus) post hominum memoriam prodiisse: quippe in quo eximius elegantiae nitor, sublimis sapientia et profunda eruditio de palma contendunt.

(Libro 5. *Theologiae,* dissert. praeambula seu commendatione *Locorum theologicorum*).

NATALIS ALEXANDER.

Melchior Canus Hispanus, Canariensis episcopus, ex ordine fratrum Praedicatorum assumptus, vir non solum in scholastica, sed in positiva theologia eruditissimus, magnum sibi nomen in Concilio Tridentino sub Julio III. peperit; ingeniique sui, doctrinae et industriae perenne reliquit monumentum, *libros 12. De locis theologicis,* elegantissimo stylo elaboratos, et *Relectiones de Sacramentis in genere,* et *Poenitentiae.* Obiit vir laudatissimus, cuius ingenium prae ceteris Dominicani ordinis scriptoribus post S. Thomae angelicam mentem maxime suspicio, Toleti anno 1560.

(In *Historia ecclesiastica seculo 16.* In synopsi, articulo 2. *de theologis seculi 16.*).

VINDICATIONES

quibus nonnullorum in eius libros de Locis theologicis accusationes refelluntur.

§ I. — *Diluitur prima in Melchiorem Canum accusatio, de laeso Gregorio Magno in* Dialogis, *et Venerabili Beda in* Anglorum historia.

Quamquam tot virorum illustrium praeconiis celebratus sit Canus noster, nonnullorum tamen censuras expertus est, qui sublime licet ingenium et omnigenam eruditionem demirati, nonnullas tamen illius opiniones improbarunt, nimiamque in alienis carpendis licentiam obiecere. In iis eruditionis fama et dignitatis amplitudine princeps est cardinalis Baronius, quem doleo in theologum laudatissimum fuisse aliquando minus aequum; ac tum maxime, ubi nullus, aut certe minimus reprehensioni locus erat. Hunc durioribus verbis excipit in *Annotationibus ad Martyrologium Romanum* ad diem 23 decembris, quasi nimis acrem in libros *Dialogorum* Gregorii Magni, necnon *Anglorum historiam* Venerabilis Bedae censuram exercuisset *lib. II. De locis theologicis cap. 6.* Inconstantis et inconsulti iudicii incusat, quod illos Gregorii libros (de Bedae siquidem *Historia* nihil minutatim observat) « quos iam mille fere annis « tam Occidentalis, quam Orientalis Ecclesia summa fide, digna veneratione immen- « sisque est laudibus prosecuta, ausus sit novus assertor in controversiam revocare, « ac fide minuere ». Hinc in Divi Gregorii laudes effunditur, multaque veterum testimonia congerit, quibus eius *Dialogorum* libros commendet. Canum etiam adversus Canum adducit, quasi sui immemor de Gregorii *Dialogis* hoc ipso in capite mitius pronunciasset; dum videlicet leges tradens, quibus veraces historias a fallacibus distinguere atque internoscere liceat, « prima lex », inquit « ex hominum probitate inte- « gritateque sumetur. Quae omnino res locum habet, cum, quae narrant historici, ea « vel ipsi se vidisse testantur, vel ab iis, qui viderunt, accepisse. Qualia sunt plera- « que in epistolis Ambrosii, Cypriani, Hieronymi, Augustini; in libris quoque huius « *De civitate Dei;* in *Dialogis* Gregorii; breviter, in omnibus fere doctorum Ecclesiae « probatissimorum scriptis, in quibus mendacium suspicari, quod ad memoriam sem- « piternam transferre illi scribendo voluerint, piaculum est. Magnis quippe praecla- « risque virtutibus viri sanctissimi atque optimi id consequi meruerunt, ut in rebus « huiusmodi, quas vel spectasse se, vel ab aliis fide dignis, qui spectarint, se audisse « testati sunt, fidei omnino illis habeatur ».

Baronium imitatur Philippus Labe, lib. *De scriptoribus ecclesiasticis,* de libris *Dialogorum* Gregorii Magni sermonem habens; seque Melchioris Cani cavillos ac machinas in examine dissoluturum spondet.

Stylum multo acrius in eundem exercet Theophilus Rainaudus, sub Petri a Valleclausa nomine delitescens, in *Diatribis contra Cyriacos,* multa in virum celeberrimum pro more suo convicia congerens, et Baronii observationes dumtaxat exscribens. Male habet Cani librum vel ob id solum non fuisse a Romanis censoribus aut prohibitum, aut scopa mundatum. « De sanctis itaque Gregorio et Beda », inquit, « talia « scriptis committere ausum Melchiorem Canum, res est profecto dignissima admira- « tione. Nec minus stupendum est talia scripsisse hominem religiosum et impune « tulisse : ita ut nullus iudex publicus de libro adeo petulans de sanctis scriptoribus « iudicium continente praescribat, aut supprimendum esse, aut corrigendum ». Sic sane Melchioris Cani reprehensores.

Age itaque, quid tandem in Gregorii Magni *Dialogos* et in Bedae *Historiam* Canus scripserit, quo tam acres in se reprehensiones excitavit, paulo distinctius videamus : « Veteres excuso » inquit ille *libro* II. *De locis, cap.* 6. « et sanctos et eruditos viros, « quorum et libros et nomina volentem adscribere pudor me ac religio vetaret, nisi « contra vererer, ne mea haec taciturnitas plerisque causa esset, ut aut damnarent, « quae non intelligerent, aut errore vario circum sanctorum omnium historiam vaga- « rentur. Atque theologum etiam admoneri operae pretium est, ne id statim illi per- « suasum sit, omnia, quae magni auctores scripserint, undique esse perfecta. Nam et « labuntur aliquando, ut ille ait, et oneri cedunt, et indulgent ingeniorum suorum « voluptati, vulgoque, ut dixi, interdum etiam indulgent : nec semper intendunt ani- « mum et nonnunquam fatigantur : adeo, ut Ciceroni Demosthenes dormitare, Horatio « vero Homerus quandoque ipse videatur. Summi enim sunt homines tamen. Quae ego « eadem de Beda atque Gregorio iure fortasse ac vere dicere possum. Quorum ille in « *Historia Anglorum,* hic in *Dialogis* quaedam miracula scribunt vulgo iactata et credita, « quae huius praesertim seculi Aristarchi incerta esse censebunt. Equidem historias « illas probarem magis, si earum auctores, iuxta praefinitam normam, severitati iudicii « curam in eligendo maiorem adiunxissent. Sed quoniam modeste et circumspecto « iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne in his quidem duobus reiicienda sunt « plurima. Pauca enim in eis possis arguere, quamvis historiam ecclesiasticam revo- « care ad severiora iudicia contendas. Ac si necesse est in alteram peccare partem, omnia « eorum probari legentibus, quam reprobari malo ». Haec ibi.

Ita ne vero in Gregorium et Bedam iniurius Canus, quia et illos in historicis narrationibus oneri cessisse aliquando, et ingeniorum suorum voluptati vulgoque indulsisse dixit? ita in Divos nimis audax, quod quaedam illos miracula vulgo iactata et credita, quae huius praesertim seculi Aristarchi incerta esse censeant, scripsisse notet; eorumque historiam se multo magis probaturum profiteatur, si, iuxta praefinitam normam, severitati iudicii curam in eligendo maiorem adiunxissent? Nemo sane est iudicio vel leviter accurato qui non talia plerumque moneat de miraculorum ac piarum historiarum scriptoribus, ex aliena praesertim fide, gesta narrantibus. Idque prae ceteris aequiori iure monere debuit Melchior Canus, qui pro sui operis instituto non pium lectorem, pro componendis moribus fovendaque pietate, ad religiosae historiae lectionem informat, sed theologum accuratum erudit ad manus contra religionis hostes conferendas ex historiae fide penitus inconcussa. Valeant ergo per Canum licet ad informationem morum petita undecumque miracula, historicae narrationes a viris probis ac piis undevis acceptae; quales plerumque in eum finem ex aliena fide Gregorius narrat in *Dialogis :* at expugnandis haereticis valere omnia illa, sine criterio, sine discrimine, sine delectu nemo dicet, qui severiores illos seculi Aristarchos et haereseos ingenium expertus est.

Egit ergo Gregorius in *Dialogis* pro suo instituto quod debuit, laude, eaque plu-

rima longe dignissimus: interim tamen asceticum historicum egit, non polemistam. Verum personam aliam in *Locis theologicis* induit Cañus noster, monetque ex officio quid theologis congruat, ut certa et indubitata habeant argumenta refellendis haereticis opportuna. « Aliud quippe est », inquit Hieronymus contra Jovinianum, « gymna-« sticos libros scribere, aliud dogmaticos; aliud quaerere, aliud definire ».

Ad haec, cum Gregorius ex amicorum fide pleraque gesta ac miracula referat, ut loquitur epist. quinquagesima: quid mirum, si, ut erat adversa admodum valetudine dum scriberet et publicis Ecclesiae negotiis implicitus atque districtus, satis illi non fuit otii, ut singula ad severioris criticae limam vocaret; quae aliunde, quod unum illi studium erat hoc loco, et pietati favebant et fidelium genio arridebant?

Ceterum tantum abest, ut grandia illa Gregorii ac Bedae nomina contempserit Canus noster; ut suam potius in illos venerationem hoc ipso in loco, qui a censoribus reprehenditur, egregie testatus sit. « Veteres », inquit, « excuso et sanctos et eru-« ditos viros; quorum et libros et nomina volentem adscribere pudor me ac religio « vocaret nisi contra vererer..... sed quoniam modeste et circumspecto iudicio de « tantis viris pronunciandum est, ne in his quidem duobus reiicienda sunt plurima. « Pauca enim in eis possis arguere ».

Melchioris Cani de libris *Dialogorum* iudicium probarunt viri doctissimi. Petrus Gonzavillaeus, operum Sancti Gregorii diligentissimus editor, usque adeo sanctum doctorem piae amicorum fidei plus iusto in enarrandis historiis dedisse putat, ut « pietatis errorem » illum fuisse dicat; quam non decet in istiusmodi factis adeo esse sollicitam.

In eiusdem sententiam venit Natalis Alexander seculo 6. *Historiae ecclesiasticae,* ubi Sanctissimi Pontificis dialogos a Dallaei cavillationibus vindicans, Melchioris Cani, seu « viri doctissimi », iudicium probat, ac pene transcribit ex integro facitque suum.

Adstipulatur verbis etiam multo durioribus, a quibus Canus longe abest, Ellies Du Pin in *Bibliotheca Ecclesiastica,* tomo quarto, seculo sexto. « Tametsi », inquit, « in dubium verti nequeat, an qui Sancti Gregorii nomen *Dialogi* praeferunt illius « reipsa sint; quandoquidem eos ipse suos agnoscit, et ab eius discipulis ceterisque « qui paulo post floruere scriptoribus agnoscuntur: minus tamen Pontificis Sanctissimi « gravitatem iudiciumque referre videntur: adeo scilicet prodigiis prorsus inusitatis nar-« rationibusque fidem omnem superantibus passim abundant. Equidem haec ille aliena « fide narrat; verum nec fidem illis ita de facili adiungere debuit, nec ea uti certis-« sima venditare. Opus in quatuor libros distributum est, in dialogi modum, quo Gre-« gorius ipse ac Petrus diaconus colloquuntur. Stylus plus aequo humilis serpit: gesta « rudi et impolita oratione narrantur: elegantia nulla, lepore nullo condiuntur. Petri « interlocutiones fatuae semper et inconditae: saepius etiam a proposito aberrant. Nar-« ratae historiae, sola saepe senum imperitorum stante fide aut pervagato rumore: pro-« digia adeo frequentia stupendaque, ac levi interdum de causa perpetrata recitantur, « ut fidem universis adiungere difficillimum sit. Historias etiam nonnullas vix cum « eorum, de quibus narratur, aetate conciliaveris: ut voluntariam Divi Paulini custo-« diam sub Vandalorum rege. Visiones ac somnia frequentius quam alibi uspiam re-« citantur. Unde et Gregorius ipse sub finem *Dialogorum* profitetur plura aetate sua, « quam retroactis seculis, de altera vita fuisse retecta. Verum haud satis scio an quis « facta illa dictaque omnia velit in se recipere ».

Quid si ea libertate de Gregorii Magni *Dialogis* pronuntiasset Canus? Quam dura animadversione exciperetur? At posuit illae censurae suae modum. Falli Gregorium potuisse in enarrandis, ex amicorum fide ac vulgi fama, nonnullis miraculis observavit: quia, tametsi summus, homo tamen erat; multisque negotiis curisque districtus ani-

mum totius orbis saluti intentum ad minutiarum istarum examen adducere non poterat. Quid hic porro mali, cum id de se fateatur optimus Pontifex iis ipsis in *Dialogis* quos expendimus? Miranti siquidem Petro, qui fieri potuerit, ut de sancto abbate Equitio, quem apostolici muneris indignum Gregorius a nonnullis aemulis circumventum iudicaverat, Pontifici tanto subreptum esset? respondet ad rem quam versamus admodum apposite: « Quid miraris, Petre, quia fallimur qui homines sumus? An mente excidit, « quod David, qui propheticum spiritum habere consueverat, contra innocentem Jonathae « filium sententiam dedit, cum verba pueri mentientis audivit? Quod tamen, quia per « David factum est, et occulto Dei iudicio iustum credimus, et tamen humana ratione « qualiter iustum fuerit non videmus. Quid ergo mirum, si ore mentientium aliquando « in aliud ducimur, qui prophetae non sumus? Multum vero est, quod uniuscuiusque « praesulis mentem curarum densitas vastat: cumque animus dividitur ad multa, fit « minor ad singula; tantoque ei in unaqualibet re subripitur, quanto latius multis « occupatur ». *Lib. 1. Dialog. cap. 4.*

Neque vero secum ipse pugnare censendus est Canus, quemadmodum opponit cardinalis Baronius, dum is paulo supra Gregorii *Dialogos* iis patrum scriptorumque probatissimorum libris annumerat, quibus fides omnino est adhibenda, nullumque in eis mendacium suspicari licet. Hoc etenim eius est in Gregorium venerationis argumentum; quo eum a mendacio studiose conficto, et ad illudendum simplicibus de industria consarcinato alienum, pro sua sanctitate, reputavit. Id siquidem magnis praeclarisque virtutibus meruit Sanctissimus Pontifex; etsi, ut homo erat, cespitationi atque obreptioni esset obnoxius. Valde quippe duo illa inter se distant, mendacium ac cespitatio: primum perversae voluntatis, alterum humanae conditionis et vitium. Habent viri sancti, quia sancti sunt, ut fallere nolint; sed habent, quia homines sunt, ut falli ab hominibus possint. Nec quia emunctiorem in Gregorio narem desideravit Canus, fidem illi negavit omnem. Quod enim delusus aliquando fuerit, casu factum est; quod vera saepius dixerit, voluntate.

Baronium ipsum ea in re iudicem volo ac etiam appello. Is certe Traiani imperatoris ex inferis liberationem Divi Gregorii precibus impetratam, tametsi a sancto Joanne Damasceno in *Oratione de fidelibus defunctis* magna pompa explicatam narratamque, ad fabulas amandat totum Aesopum olentes, in *Annalibus* ad annum 604. num. 60. Sed quid tum, ne Damasceni sanctitati ac doctrinae iniurius habeatur, cuius historicam narrationem exsufflat? Audi historici eminentissimi promptam liberamque excusationem. « Primum quidem », inquit, « ab omni imposturae suspicione virum san- « ctissimum immunem reddimus, nihilque ab ipso commentitium esse factum vel exco- « gitatum constanter asserimus: sed quod ipse vere factum accepit ac credidit, hoc « ipsum, quomodo audivit, scriptis suis bona fide mandavit. At in iis quae ad rerum « gestarum veritatem spectant, quam frequenter accidat falli etiam prudentissimos, non « in antiquos tantummodo, sed et in iis quae dicuntur in eodem loco quo ipsi sunt « et quo vivunt tempore, cum usus doceat, pluribus demonstrare supervacaneum esse « putamus. Ob idque nihil est, ut quantavis sive sanctitatis sive doctrinae cuiuslibet « praerogativa viri, quod non factum sit unquam, ut factum asserentis, ipsi veritati « praeiudicium possit inferre, cum in his quae sunt facti, non dogmatis, potuerit quisque « sanctissimus atque doctissimus fideique orthodoxae professor atque defensor aliquando « falli ». Recte id quidem prudenterque *Annalium* parens. At quid aliud sibi voluit Canus noster, ubi pauculas illas ex Divi Gregorii *Dialogis* fabulas reiecit ex alienorum fide et narratione recitatas? Mirum in Melchiore Cano damnasse Baronium, quod is pari fiducia ac maiori etiam libertate usurpavit.

§ II. — *Altera criminatio refellitur de eodem Gregorio laeso in epistola 31.*

Legimus apud Gregorium Magnum lib. 6. epist. indictione 15. epist. 31. « In « historia autem Sozomeni, de quodam Eudoxio, qui Constantinopolitanae Ecclesiae « episcopatum arripuisse dicitur, aliqua narrantur. Sed ipsam quoque historiam Sedes « Apostolica suscipere recusat, quoniam multa mentitur, et Theodorum Mopsuestiae « nimium laŭdat, atque usque ad diem obitus sui magnum doctorem Ecclesiae fuisse « perhibet ». Quem Gregorii locum ad trutinam revocans Melchior Canus *lib. 11. De locis cap. 7.* nihil tale apud Sozomenum de Theodoro Mopsuesteno legi notat, bene vero apud Theodoretum *lib. 5. Historiae cap. 27.* ubi Theodorum istum « praeclarum « doctorem » fuisse scribit : et *cap. 40.* ubi sic habet : « Moritur Theodorus episcopus « Mopsvestias, cum omnium Ecclesiarum doctor, tum haereticae cohortis profligator ».

Quare nodum ut solvat vir eruditus, ita pronunciat : « Non video quemadmodum « responderi possit, nisi dicamus, aut Gregorium alios libros Sozomeni legisse, qui in « manus nostras non venerunt ; aut memoria lapsum, pro Theodoreto Sozomenum « scripsisse ». Quid aptius rectiusque excogitari potuit ; cum alias certo certius sit, quae de Theodoro Mopsuesteno a Gregorio recitantur, non apud Sozomenum, sed apud Theodoretum hodie reperiri ? Et hoc tamen Cani responsum sugillat Baronius in Annotationibus ad diem 23. novembris. Quodque mirandum magis, priorem dissimulans, quasi de intercisis Sozomeni codicibus nihil Canus observasset ; imo primam illam responsi partem, uti solvendae difficultati opportunam arripiens, ita de Cani iudicio pronunciat : « Gregorius Sozomeni locum citat de laude Theodori Mopsuesteni episcopi. Quem « quidem cum Canus apud Sozomenum non reperiri contendat, quasi oscitantiae Gre- « gorium redarguens, locum illum dicit esse Theodoreti lib. 5. cap. 39. sed non ani- « madvertit nos non habere integram historiam Sozomeni ac complures eius libros « excidisse ».

Lectorum fidem appello, an non id quoque ac primo etiam loco animadvertit Canus ? « Aut Gregorius », inquit ille, « alios libros Sozomeni legit, qui in manus « nostras non venerunt : aut », etc. Illius quippe, ut vidimus, bimembre responsum est : hancque primam, de intercisis Sozomeni codicibus, solvendi nodi intricatissimi viam aperuit, quam unam occurrere Baronius existimavit. Quare si quid in ea probabilitatis est, totum id Melchiori Cano, qui eam primus omnium aperuit, acceptum referre debuit, non oscitantiae, quasi minus adverterit redarguere.

Sed et in hoc multo magis falsus est Baronius, quod ita solutioni huic standum velit, ut alteram ab eodem Cano subiunctam despicetur ; viroque erudito succenseat, quod Gregorium Magnum memoria forte lapsum dixerit, ut Sozomenum pro Theodoreto nominaret. Quandoquidem longe certius est Sozomenum pro Theodoreto ex memoriae lapsu a Gregorio scriptum esse, quam aliquos Sozomeni libros, quod constanter Baronius asserit, excidisse.

Et quidem Henricus Valesius in suis ad Socratem et Sozomenum, quos latine reddidit, observationibus, hanc Baronii responsionem improbat, ut alteram ex Cano petitam ineat. « Haec », inquit, « Baronii responsio, licet Mireo et Vossio aliisque pla- « cuerit, mihi tamen haudquaquam satisfacit. Quis enim credat Gregorii Magni aetate « integriores fuisse Sozomeni codices quam nunc sint ? Nam Cassiodori aetate, qui « Gregorium Magnum antecessit, nihilo auctiores erant Sozomeni codices iis, quos nunc « habemus : idque ex *Historia tripartita* eiusdem Cassiodori facile est cognoscere ».

Decretorium profecto est contra Baronium Valesii argumentum, quod ex *tripartita* Cassiodori *Historia* repetit. Cum enim is e tribus graecis auctoribus Theodoreto, Socrate ac Sozomeno per Epiphanium scholasticum latine redditis historiam sacram

compendio redegerit, non ultra historiam ex Sozomeno defloratam producit; quam ubi hodierni Sozomeni codices desinunt. Adeo verum est Cassiodori aetate, atque adeo multo magis Gregorii Magni temporibus, Sozomeni codices nihilo auctiores fuisse iis, quos nunc habemus. Falsum itaque libros aliquos posteriores eius historiae excidisse, e quibus illa de Theodoro Mopsuesteno lacinia a Gregorio Magno peti potuerit. « Haec « igitur », inquit Cassiodorus in praefatione, « *Historia ecclesiastica,* quae cunctis Chri- « stianis valde necessaria comprobatur, a tribus graecis auctoribus mirabiliter constat « esse descripta; uno scilicet Theodoreto venerabili episcopo, et duobus disertissimis « viris, Sozomeno et Socrate; quos nos per Epiphanium Scholasticum latino condentes « eloquio, necessarium duximus eorum dicta deflorata in unius styli tractum, Domino « iuvante, perducere, et de tribus auctoribus unam facere dictionem ».

Iis adde, Sozomenum, si pauca e suo penu interiecta excipias, nil nisi Socratem exscripsisse in historia concinnanda. Res legenti et utrumque historicum conferenti perspicua est. At Socrates historiam ad ea dumtaxat tempora perduxit quo eam hodierni Sozomeni codices referunt. Non ergo pro arbitrio fingendum est posteriores eiusdem historiae extitisse libros, quos et Gregorius legerit et iniuria temporum nobis abstulerit.

Sed rem totam plane conficit et Baronio prorsus occludit os Sozomeni praefatio ad Theodosium imperatorem, cui suam nuncupavit historiam. Novem duntaxat huius historiae libros se scripturum adpromittit: « In novem libros commode distribui posse « iudicavi ». Totidem porro referunt hodierni codices, a quibus controversa lacinia procul abest. Quo itaque jure plures huius historiae libros fingere liceat, qui a Gregorii aetate nobis exciderint?

Satius igitur est hodiernos Sozomeni codices integros fateri; et Gregorium Magnum memoria lapsum Sozomenum pro Theodoreto nominasse. Nam et ea levis oscitantia est, quam viri vel maximi pati possunt, cuius et exempla non pauca Baronius ipse nobis subministrat in *Annalibus* ad annum 604. atque istud maxime « Divi Gre- « gorii Nazianzeni, theologi antonomastice dicti, sanctitate, atque doctrina celeber- « rimi, qui in ea oratione, quam de sancto Cypriano ad populum habuit, manifesto « lapsus errore cognoscitur, cum duos in unum Cyprianos constat, Antiochenum atque « Carthaginensem, quos constat fuisse diversos inter seque distinctos ». Aliunde vero in Theodoretum, uti Canus notat, optime cadunt quaecumque hoc ipso quem expendimus loco refert Gregorius pontifex. Theodoretus enim lib. 5. cap. 27. 40. Theodorum Mopsuestenum commendat, ceu praeclarum doctorem et haereticae factionis debellatorem: atque ob id ipsum a quinta Synodo generali damnatus est, actione quinta, can. 13. et 14.

Melchioris Cani iudicium probat Christianus Lupus in *Notis ad collat. 5. Synodi quintae:* « Gregorius », inquit, « lapsus est memoria, dicens Hermiae Sozomeni histo- « riam finiri laudibus Theodori ».

Cardinalis Henricus de Noris in *Dissertatione historica de quinta Synodo* cap. 11. in Cani sententiam propendet magis. « Sententia Cani est probabilior »: eumque idcirco « acerrimi iudicii virum vocat »; et Baronii in illum censuram minus probat.

In eandem Cani sententiam concedit, et Henrici Valesii in illius confirmationem prolata momenta mutuatur ac probat Natalis Alexander in *Synopsi historiae ecclesiasticae quinti seculi cap. 4. art. 18.* « Aut dicendum est Gregorium Magnum memoriae « vitio lapsum fuisse, qui id quod a Theodoreto dictum est, Sozomeno tribuerit, qua « in sententia fuit noster Melchior Canus *lib. 11. Locorum theologicorum:* aut certe « cum Baronio, in *Annotationibus ad Martyrologium Romanum,* dicendum est, maximam « partem libri noni Hermiae Sozomeni hodie desiderari: historiam scilicet annorum « circiter decem et octo, a consulatu Agricolae et Eustachii usque ad consulatum de-

« cimum septimum Theodosii Augusti ; et in iis capitibus, quae hominum incuria pe-
« riere, Sozomenum id scripsisse de Theodoro Mopsuesteno, quae a S. Gregorio Magno
« referuntur. Verum hanc Baronii responsionem Valesius non probat, quia Gregorii
« Magni aetate integriores non erant Sozomeni codices quam nunc sint. Nam Cassio-
« dori aetate, qui S. Gregorium antecessit, nihilo auctiores erant iis quos nunc habemus.
« Quod ex *Historia tripartita* eiusdem Cassiodori perspicuum est ».

At iis omnibus praestat Justinianus imperator in edicto contra tria capitula, ubi postquam Theodori lapsum recitavit, ira subdit : « Pro iis testimonium praebent So-
« zomenus et Hesichius et Socrates et Theodoretus, qui multas pro Theodoro laudes
« fecit ». Theodoreto itaque speciale fuit, ut Theodorum laudibus commendaret, non Sozomeno. Quod quidem argumentum pro Melchiore Cano adversus Baronium videtur invictum.

Verum opponit Baronius. Spondet Sozomenus in praefatione ad Theodosium, se perducturum historiam suam usque ad 17. consulatum ipsius, nempe ab anno 324. usque ad annum 439. Hodierni vero codices desinunt in consulatu Agricolae et Eustachii. Terminantur enim nece, seu potius placida morte Constantii imperatoris collegae Honorii, qui sub Agricola et Eustachio consulibus extinctus est anno 421. Desunt ergo anni circiter 18. qui ab eo consulatu ad 17. Theodosii consulatum effluxere. Quibus praesertim temporibus, oborta haeresi Nestoriana, quae a praedicto Theodoro Mopsuesteno ducit originem, de eodem Theodoro prolixior erat absque dubio narratio.

Ita sane spondet Sozomenus. At qui historiam ad decimum septimum consulatum Theodosii se perducturum spondet, hanc quoque novem dumtaxat libris se complexurum profitetur : « Porro hoc opus meum », inquit ille, « a tertio consulatu Crispi et
« Constantini Caesarum usque ad septimum decimum consulatum tuum progreditur.
« Idque in novem libros commode distribui posse existimavi ». Nonum autem librum habemus. Quid ergo ? Profecto si quidpiam huius historiae intercidit, ubi decem et octo annorum spatia concludantur, non libri integri, ut Baronius putat, sed capitula forte aliqua interciderunt : quae post decimum septimum, quod in hodiernis codicibus ultimum est, legebantur. Quidni etiam dicamus, Sozomenum alienis forte curis occupatum non stetisse promissis ? Divinationi enim hic locus est.

Ut ut est, excitata illa a Baronio difficultas nihil iuvat Gregorii Magni causam. Demus quippe historiam decem et octo annorum ex Sozomeni codicibus intercidisse : eam certe ante Gregorium intercidisse necesse est, cum in Cassiodori compendio, qui Gregorio aetate superior est, desideretur. Atque adeo nihil ex ea de Theodori laudibus exscribere potuit Sanctissimus Pontifex.

Interea, quod ad Canum attinet, is profecto in tuto est. Nemo prudens responsionem eius improbaverit, in ea utrinque difficultatum obsidione. Alterutrum enim necessario respondendum est : vel Gregorium alia in Sozomeno legisse, quae ad manus nostras non venere : vel memoria lapsum pro Theodoreto Sozomenum scripsisse.

§ III. — *Tertia de laeso Doctore Angelico accusatio depellitur.*

Pergo ad alteram quorundam reprehensorum criminationem. Res sic se habet. Oraculum evangelicum Lucae secundo : « Jesus autem proficiebat sapientia, et aetate,
« et gratia apud Deum et homines » exponens in *Catena aurea* Doctor Angelicus, congestis pro more suo variorum patrum interpretationibus, ita Gregorium Nazianzenum loquentem inducit. Graecus Nazianzenus : « dicitur autem secundum humanitatem pro-
« ficere, non quod ipsa suscipiat augmentum, quae ab initio fuit perfecta, sed ex eo
« quod paulatim manifestabatur ». In quae verba observat Melchior Canus *lib. 12. De locis cap. 14.* lectionem vitiosam esse, eumque locum immerito tribui Gregorio Na-

zianzeno, apud quem nihil huiusmodi legere est. « Graecus », inquit ille, « quem refert « saepissime Divus Thomas in *Catena* (quamvis hoc loco vitiosa sit lectio, et tribuatur « Gregorio Nazianzeno) ait, dicitur secundum humanitatem proficere », etc.

Cani censuram, qua locum illum Gregorio Nazianzeno falso tribui monet, carpit Jacobus Billius in *Annotationibus ad orationem 20. S. Gregorii Nazianzeni* num. 65. « Vir doctissimus Melchior Canus *lib. 12. De locis cap. 14.* in hoc fallitur, quod ille, « ubi Divi Thomae *Catenam* citat, vitiosam lectionem esse ait, falsoque ea verba Na- « zianzeno nostro tribui. Vides enim Graecum illum, quem Divus Thomas profert, « Graecum nostrum esse. Quare periculosum est negare aliquid in auctore quopiam « esse, nisi totus ille auctor memoria teneatur ». Nazianzeni vero locus, quem a Doctore Angelico vere indigitatum Billius opinatur, sic habet ea in Oratione quae est de Basilii laudibus : « quod ego in Salvatore prospicio, atque etiam, ut opinor, sapien- « tiorum quilibet, quo tempore nobiscum extitit, id quod supra nos et nostrum erat « formatus, hoc quoque hic contigisse animadverto. Proficiebat enim, inquit, ut aetate, « ita etiam sapientia : non quod haec in illo incrementum caperent (quid enim in eo, « quod a principio perfectum erat, perfectius esse possit ?), sed quod haec paulatim « detegerentur et elucerent. Eodem modo Basilii virtutem eo tempore non incrementum, « sed maiorem operationem accepisse arbitror, uberiorem nempe materiam suppeditante « potestate ».

Billii animadversionem mutuatur Theophilus Rainaudus in *Diatribis adversus Cyriacos,* multaque in Canum probra iacit atque dicteria. At perperam illi et iniuria ; ac primo quidem, quod hic censura notat Melchior Canus, Divum Thomam non tangit, sed eius dumtaxat operis editorem. Siquidem Doctor Angelicus passim in *Catena aurea* Graecum illum expositorem indicat, absque ulla peculiari nomenclatione, vage tantum, atque ex solo nomine patriae : qui vero veteres editiones curarunt, vagum illud graeci auctoris nomen speciali quadam nota determinarunt ; prout in graecis auctoribus reperisse sibi visi sunt, quae ex graeco auctore Doctor Angelicus recitabat. Ea fiducia freti viri boni, Gregorium Nazianzenum notarunt hoc loco, quasi ex eo petita esset recitata sententia ; quia non nihil simile apud eum legere est oratione 20. *De laudibus S. Basilii.* Quare non Divum Thomam, sed eius veteres editores carpit hic Canus noster. Jure porro, an iniuria carpat, expendamus.

Certe, quantum capio, jure omnino id agit. Nam si sententiam ab Angelico Doctore ex graeco auctore relatam cum Nazianzeni loco conferamus, non verbis modo, sed et, quod notandum magis, sensu differunt. Sententia quippe a Divo Thoma laudata de profectu humanitatis aperte disserit, prout complectitur *essentialia* homini, quatenus homo est : Nazianzeni autem oratio de accidentibus, aetate scilicet atque sapientia. Non ergo graeci auctoris nomine Nazianzenus designatur. Hincque effectum est, ut Joannes Nicolai theologus Parisiensis novissimus, ceterisque omnibus diligentior et accuratior *Catenae angelicae* editor, totam illam graeci expositoris indistincte laudati pericopen, non Nazianzeno, sed Cyrillo Alexandrino tribuerit, apud quem, videlicet assertione 28. *Thesauri,* legi potest, sin minus totidem verbis, at certe sensu ac potestate.

Ego vero, ut fatear ipse quod sentio, nec Nazianzenum, nec Cyrillum, nec alium ex notis auctoribus hoc loco, aut aliis quibusvis, ubi graecus simpliciter expositor notatur, legi velim. Sentio quippe, nec forte mihi vana fides, graecum illum certum auctorem esse, sed anonymum ; qui, ut aliis contigisse notum est, sua dumtaxat scripta sciri ad publicam utilitatem, sed se nesciri ad privatam humilitatem voluit. Etsi, quoquopacto se res habeat, stat prudens nullique animadversioni obnoxia Cani censura.

§ IV. — *De oppugnato Divo Hieronymo querela refutatur.*

In iudicium a nonnullis traducitur Canus, tamquam in Divum Hieronymum nimis iniurius *lib. II. De locis cap. 5.* ubi recolens S. Doctoris sententiam de veterum patrum traditione, qua Adamum in monte Calvariae sepultum aiunt, « Non debuit », inquit, « tantopere ridere Hieronymus Adami in loco Calvariae sepulturam : nec nos, viri licet « sanctissimi exemplo, historias huiusmodi ridere debemus ». Id scilicet minus reverenter dictum criminantur nonnulli reprehensores. Age itaque videamus a quibus et per quos ad nos usque ea traditio manarit, quae a Divo Hieronymo irrisa est ; ut hinc iudicari merito possit, an irrisionem moleste tulerit Canus noster. Certe vix ulla de pia quadam ac religiosa historia traditio ferri potest, quae adstipulatoribus et antiquitate et auctoritate maioribus adnitatur.

Horum agmen, ut par est, duceret Tertullianus *lib. 2. contra Marcionem* metrice scripto, si ipsius re vera opus esset, ut a multis creditum est. In quippe ibi legere est :

Golgotha locus est, capitis calvaria quondam,
Lingua paterna prior sic illum nomine dixit.
Hic medium terrae est, hic est victoria signum.
Os magnum hic veteres nostri docuere repertum ;
Hic hominem primum suscepimus esse sepultum ;
Hic pariter Christi pio sanguine terra madescit,
Pulvis Adae ut possit veteris cum sanguine Christi
Commixtus, stillantis aquae virtute sanari.

Verum spurium Tertulliani partum reiiciunt quotquot extant criticae scientiae periti ; quibus persuasum est tantum virum tam iratas musas non habuisse.

Quare meliori titulo chorum ducet S. Cyprianus tractatu *De resurrectione Christi :* « Nos ad Christum pertinentes, cuius sanguine conspersa creditur Adam Calvaria, qui « sub loco quo crux Domini fixa est, humatus dicitur ab antiquis, eiusdem sanguinis « sanctificati elapsu laetemur et delectemur in Domino ».

Sequitur Origenes tractatu 35. in Matthaeum : « Venit ad me traditio quaedam « talis, quod corpus Adae primi hominis ibi sepultum est, ubi crucifixus est Christus ; « ut sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificentur : ut in illo loco, « qui dicitur Calvariae locus, idest locus capitis, caput humani generis resurrectionem « inveniat cum populo universo per resurrectionem Domini Salvatoris, qui ibi passus « est et resurrexit ».

Succedit Basilius Magnus enarratione in cap. 5. Isaiae : « Obtinuit fama quaedam « in Ecclesia memoriam conservans, non quidem scripto proditam, quae et talis est. « Quod prima utique Judaea hominem habebat incolam, nimirum Adam, simul atque « excidit deliciis Paradisi, in hac terra collocatum, ad mitigandam iacturam bonorum « quibus fuerat exutus. Prima igitur etiam mortuum hominem excepit, qui et illic eam « sententiam condemnationis plane est executus. Itaque insolens esse ac novum vide- « batur illius aetatis hominibus spectaculum, os capitis defluente carne nudum. At illi « recondentes cranium, loco illi indidere κεφαλίον, idest Calvariam. Probabili ratione « potuit Noe non ignorasse sepulchrum principis huius et mortalium omnium primi- « genii. Siquidem hac de re fama a diluvio mox per orbem propagata est ab ipso ac « dimanavit. Eoque Dominus excussa origine humanae mortis, in loco qui κεφαλίον « dicitur, idest Calvaria, passus est : ut quo in loco corruptio, sive mors hominum « initium accepit, illic vita regni suum sumeret exordium. Et quemadmodum invaluit « in Adam, ita et in Christi morte inefficax redderetur et pessum iret ».

S. Athanasius, aut quisquis alius auctor pervetustus *Homiliae de Passione,* seu *De Cruce Domini,* apud eundem : « Ubi corruptum est genus humanum, ibi Christus « proprium corpus exposuit : ut ubi seminata est corruptio, ibidem incorruptio oriatur : « propter quod in loco Calvariae crucifigitur. Dicit enim : Et postquam venerunt in « locum qui vocatur Calvariae, ibi crucifixerunt eum. Quem locum doctores Judaeorum « aiunt esse sepulchrum Adae ».

Chrysostomus homilia 84. in Joannem : « Et exivit in eum qui dicitur Calvariae « locus. Ubi quidam dicunt Adam et mortuum et sepultum esse : et Jesum, ubi mors « dominata est, ibidem trophaeum erexisse, hoc est crucem, quam tulit contra mortis « tyrannidem ».

Ambrosius lib. 4. in Lucam : « Ipse autem crucis locus vel in medio, ut conspi- « cuus omnibus, vel supra Adae, ut Hebraei disputant, sepulchrum. Congruebat quippe, « ut ibi vitae nostrae primitiae locarentur, ubi fuerunt mortis exordia ».

Theophylactus in caput 27. Matthaei : Calvaria cranii locus dictus est, eo quod « dicunt, quod traditiones patrum tenent, quod Adam illic sepultus sit ».

Idem in cap. 19. Joannis : « Porro Calvariae locum dicebant, sicut narratio prodit, « quod illic sepultus sit Adam ; ut ubi principium mortis, illic et casus eius fieret. « Traditio enim ecclesiastica est ; quia prior Judaea, postquam eiectus fuit homo de « Paradiso, domicilium ibi habuit, in solatium bonorum quae in Paradiso perdiderat, « data est ei terra illa, quae omnium aliarum optima esset et pinguissima. Propterea « et prima omnium suscepit hominem. Homines igitur qui tunc erant habuerunt pro « miraculo mortui Calvariam depilatam ; in illo loco habitantes inde eum nominave- « runt, et post diluvium fama haec in omnes divulgata est ».

S. Epiphanius *lib. 1. Adversus haereses tom. 3.* versus finem : « Est profecto, « quod intelligenti mirum videatur id quod e librorum monimentis deducimus : Do- « minum nostrum Jesum Christum in Golgotha esse crucifixum, nimirum in eo potis- « simum loco in quo Adami corpus iaceret. Hic enim e Paradiso digrediens diu ex « adverso illius habitavit. Deinde longo postea tempore in illum quem dixi Hieroso- « lymorum locum secessit, ubi et vita functus, in Golgotha sepultus est. Qua ex re « merito locus ipse nomen accepit, ut Calvariae interpretando diceretur ». Tum quo- rundam opinationem confutat, qui locum illum Calvariam dictum aiunt, quod in Cal- variae similitudinem aptatus sit : ac demum subdit : « Unde igitur Calvariae nomen « obtinuit ? quod nimirum primi hominis illic calvaria reperta sit, eiusque reliquiae « defossae, ob id Calvariae locus appellatus est : in quo Dominus noster Jesus Chri- « stus sublatus in cruce, per aquam illam et sanguinem ex eius perforato latere pro- « fluentem, veluti imaginem quandam, totum salutis nostrae negotium adumbravit : « dum primi hominis reliquias ab ipso massae principio rigare coepit, ut ad detergendam « labem foeditatemque nostram, ac poenitentis animae repurgationem, sui sanguinis « aspersionem ostenderet ».

Paula et Eustochium, doctae virgines, in epistola ad Marcellam, inter Hieronymianas 17. « In hac urbe (Hierosolyma), imo in hoc toto loco et habitasse dicitur et « mortuus esse Adam. Unde et locus in quo crucifixus est Dominus noster Calvaria « appellatur, scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita. Ut secundi Adami, « idest Christi, sanguis in cruce stillans, primi Adam et iacentis protoplasti peccata « dilueret, et tunc sermo ille Apostoli compleretur : Excitare qui dormis et resurge « a mortuis, et illuminabit te Christus ».

Eos inter antiquae traditionis suffragatores ac testes annumeratur ab aliquibus August. sermone 71. *De tempore,* ubi ita legimus : « Hic antiquorum relatione refertur, « quod et Adam primus homo in ipso loco, ubi crux fixa est, fuerit aliquando sepultus.

« Et ideo Calvariae locum dictum esse, quia caput humani generis ibi dicitur esse se-
« pultum. Et vere, fratres, non incongrue creditur quod ibi erectus sit medicus, ubi
« iacebat aegrotus : et dignum erat, ut ubi occiderat humana superbia, ibi se inclinaret
« divina misericordia ; et sanguis ille pretiosus etiam corporaliter pulverem antiqui
« peccatoris, dum dignatur stillando contingere, redemisse credatur ». Verum sermo ille in novissima Benedictinorum editione velut apocryphus in appendicem reiectus est. Imo, quod notandum magis, tota illa de Calvariae loco narratio a manuscriptis codicibus abest.

Laudat cardinalis Baronius eundem Augustinum quaest. 161. in *Genesim*. At non de Adam, sed de Abramo ceterisque patriarchis dumtaxat agit, dum inquit : « Ubi « ergo sepelienda erant cadavera patriarcharum, nisi in ea terra, ubi ille crucifixus est, « cuius sanguine facta est remissio peccatorum ? » Eundem illum doctorem sanctissimum *lib. 16. De civit. Dei cap. 32.* laudat Maldonatus, sed aberrat : nihil quippe de ea quam movemus quaestione eo loci legere est. Quare frustra inter huius traditionis testes producitur.

Iis longe verius certiusque adiungendi veniunt Anastasius Sinaita, Cyrillus monachus, Nonnus Panopolitanus, S. Germanus, Euthymius, Honorius Augustodunensis, quorum testimonia recenset Malvenda noster, *De Paradiso voluptatis cap. 55.*

Primus omnium adversus traditionem tot testibus quavis exceptione maioribus assertam calamum acuit S. Hieronymus, ac veluti anilem fabellam exsufflavit *lib. 4. Commentariorum in Matthaeum,* ad cap. 27. quasi a privato quodam vacuoque cerebello excogitatam : « Audivi quendam », inquit ille, « exposuisse Calvariae locum, in « quo sepultus est Adam, et ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit con-« ditum caput ; et hoc esse quod Apostolus dicat : Surge, qui dormis, et exsurge a mor-« tuis et illuminabit te Christus. Favorabilis interpretatio et mulcens aurem populi, « nec tamen vera. Extra urbem enim et foras portam loca sunt in quibus truncantur « corpora damnatorum ; et Calvariae, idest decollatorum, sumpsere nomen. Propterea « autem ibi crucifixus est Dominus, ut ibi prius erat arca damnatorum, ibi erigentur « vexilla martyrii : et quomodo pro nobis maledictum crucis factus est et flagellatus et « crucifixus, sic pro omnium salute, quasi noxius, inter noxios crucifigeretur. Sin autem « quispiam contendere voluerit, ideo ibi Dominum crucifixum, ut sanguis ipsius super « Adae tumulum distillaret ; interrogemus eum, quare et alii latrones in eodem loco « crucifixi sint ? Ex quo apparet Calvariam non sepulchrum primi hominis, sed locum « significare decollatorum ; ut ubi abundavit peccatum, superabundaret gratia. Adam « vero sepultum iuxta Hebron et Arbe, in Jesu filii Nave volumine legimus ». *Josue 14.* Quibus similia habet *lib. 3. Commentariorum in epist. ad Ephesios* ad caput 3.

Hieronymum secutus est Isidorus lib. 15 *Originum* cap. 1. « Hebron civitas Judeae : « ipsa est Arbe, a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchae sepulti sint, et quartus « Adam ».

Subscripsit Venerabilis Beda in caput 27. Matthaei : « Golgotha namque », inquit ille, « Syrum nomen est, et interpretatum Calvariae. Est autem ipse locus in Helia, « tunc extra urbem ad septentrionalem plagam montis Sion, et Calvariae, non ob « calvitium primi hominis, quem ibi quidam errantes sepultum frustra suspicantur, sed « ob decollationem reorum atque damnatorum dicitur. Et propterea ibi crucifixus est « Dominus, ut ubi prius area damnatorum erat, erigerentur vexilla martyrii ». Lege eundem in cap. 23. Lucae.

Adstipulati sunt Paschasius Ratbertus *lib. 12. in Evang. Matthaei,* et Doctor Angelicus *3. p. quaest. 47. art. 10. ad 3.* ubi Divi Hieronymi verba exscribit eorumque rationem istam profert, quia « magis Jesus crucifigendus erat in loco communi damna-

« torum, quam iuxta sepulchrum Adae; ut ostenderetur, quod crux Christi non solum « erat in remedium contra peccatum personale ipsius Adae; sed etiam contra peccatum « totius mundi ».

Porro nemo erit, opinor, qui si rem paulo penitius introspiciat, traditionem ab Hieronymo irrisam, testibus longe pluribus, iisque gravioribus confirmatam non agnoscat. Atque ita Canum nostrum ex historiae legibus egisse, dum pro defendendis tot reliquis patribus, a me paulo ante laudatis, ab Hieronymo in re praesertim ad fidem minime spectante, quaeque facti dumtaxat est, discessit. Quin imo nil dubitandum Cypriani, Origenis, Basilii, Athanasii, Chrysostomi, Ambrosii, Epiphanii testimonia Hieronymum latuisse; quibus, si probatam de Adami calvaria traditionem novisset, non ita libenter irrisisset, tamquam ab obscuri nominis homuncolo excogitatam.

Melchioris Cani de contraria Hieronymi opinione iudicium probat annalium parens ad annum 34. « At », inquit ille, « tanti patris in primis rogata venia, his nequaquam « adduci possumus, ut quod non ab uno, vel alio, sed ab omnibus fere antiquis pa- « tribus, nec ut quidpiam recens excogitatum, sed a maioribus traditum et scriptum « est, tam facile contemnamus, cum praesertim ea quae ad haec impugnanda inducunt « non videantur esse huiusmodi, quae nos ab illis penitus dissentire compellant ». Quod idem habent Pamelius in notis ad sermonem S. Cypriani *De resurrectione,* Perrerius *lib. 7. in Genesim,* Toletus in *cap. 1. Joannis annotatione 12.* Bellarminus, *lib. 3. De statu peccati cap. 12.* Fevardentius in notis *cap. 34. lib. 2. S. Irenaei* et alii non pauci.

Et vero duo dumtaxat in oppositum adducit Hieronymus. Primum quod Calvariae locus non a primi parentis cranio, seu calvaria, nomen traxerit, sed a capitibus decollatorum; quia illic truncabantur capita damnatorum: secundum quod *Josue 14.* Adam sepultus dicatur in Cariatharbe, *versu 15.* « nomen Hebron ante vocabatur, Caria- « tharbe; Adam maximus ibi inter Enacin situs est ». Utrumque vero elumbe est. Ac primum quidem nihil conficit. Esto quippe a capitibus truncatorum Calvariae locus appellatus esset; quid tamen vetat, ne et locus ille, ubi primus homo sepultus asseritur, postmodum sit electus ad supplicia damnatorum; quod in edito situs esset, et Hierosolymis proximus? Nos locum publicum damnatorum fuisse non ambigimus: fuerunt enim ibi cum Christo et alii crucifixi latrones: sed unde Calvariae nomen obtinuerit, certo nescimus. Nam quod de truncatis ibi reorum capitibus dicitur, vix credi potest: cum eiusmodi supplicium apud Hebraeos nec lege sancitum esset, nec consuetudine comprobatum. Unicum enim ante Christi passionem Joannis Baptistae capite minuti exemplum occurrit apud Hebraeos; cetera inde secuta, quae vel in Scripturis, vel in antiquae memoriae instrumentis occurrunt, a Romanis tunc imperitantibus, apud quos haec supplicia in usu erant, ad Judaeos sibi subditos derivata sunt. Quare nihil ex ea nuncupatione certo colligi potest. Quin et Cyrillus Hierosolymitanus *Cathechesi 13.* locum hunc, nec ex Adami cranio, nec ex capitibus damnatorum, sed a Christo capite nostro ibidem aliquando passuro Calvariam prophetice nuncupatum affirmat. « Redde usuram illi qui propter te hoc sacro Golgotha crucifixus est, Golgotha vero « interpretatur Calvariae locus. Aliqui ergo prophetice locum hunc Golgotham appel- « laverunt, in quo verum caput Christus crucem sustinuit ».

Secundum ex *Josue 14.* petitum argumentum eruditissime a Cano nostro confutatum est; cui hac in parte consentiunt critici sacri Baronius, Maldonatus, Serrarius, Estius et alii pene omnes adversus Hieronymi opinationem. Minus etiam iis interpretibus probatur, quod Sanctus Doctor in epistola ad Eustachium de Paulae epitaphio scripserat: « Haec est Cariatharbe, id est oppidum virorum quatuor, Abraham, « Isaac, Jacob et Adam magni, quem ibi conditum, iuxta librum Jesu Nave Hebraei

« autumant. Licet plerique Caleb, quartum putent, cuius ex latere memoria mon-« stratur ». Observant scilicet laudati bibliorum interpretes, Cariatharbe significare potius civitatem Arbeae, *la Città di Arbea,* quae et magnitudine et robore celebris erat, necnon Enaci pater; unde et Enacitae dicti sunt gigantes illi praegrandes, quorum comparatione Israelitae « quasi locustae videbantur ». *Numerorum cap. 13. versu 34.* Is enim civitati nomen dederat: ibique demum sepultus est, quod Scriptura iis verbis « significat: « Adam maximus ibi inter Enacin situs est ». *Josue 14. versu 15.* Quasi diceret: « homo maximus inter gigantes Enacitas ibi sepultus est ». Adam enim quandoque commune nomen est, hominem quemcumque significans.

Merito itaque Canus noster veterum traditionem ab Hieronymo irrideri moleste tulit, cui leves dumtaxat rationes Sanctus Doctor opposuit et ab omnibus pene interpretibus impugnatas.

Ratio vero Doctoris Angelici in contrarium excogitata congrua quidem est et ingeniosa, posita facti veritate, sed factum non evincit: cum et rerum contingentium, quaeque meri facti sunt, nulla dari ratio possit. Aut certe si quid haec mystica ratio valet, ea certe quadrabit longe felicius in hypothesi traditionis a Divo Hieronymo reiectae. Si enim crucifixus est Christus eo in loco ubi et sepultus est Adam, et rei communiter plectebantur; hinc colligere erit, Christum et in remedium contra peccatum personale ipsius Adae, et contra peccatum totius mundi mortem sustinuisse.

§ V. — *De actis sextae Synodi oecumenicae oscitanter lectis ac temere usurpatis quaerimoniae diluuntur.*

Possevinus in *Apparatu sacro* Canum male habet, quod ex aliis minus fidis scriptoribus nonnulla narravit: « In qua tanta segete rerum » inquit, « et historiarum, « si quid irrepsit ex aliis minus fidis scriptoribus, id iam ab aliis indicatum ». Exemplum porro minus fidorum scriptorum, quorum narrationibus plus aequo tribuerit Canus, mox subiicit: « Sane », inquit, « auctor *Summae Conciliorum* contra fidem epi-« stolarum Agathonis pontificis maximi scripsit (cuius tamen rei mentio nulla fit) « scriptam fuisse epistolam illam ad Concilium sextum; cum ad imperatorem utraque « fuerit scripta. Exstant vero illae secundo Conciliorum tomo. Ceterum corrigendi qui-« cumque auctores tum graeci, tum latini, qui Honorio pontifici maximo notam inurere « haereseos alicuius ausi sunt, ex Synodi actionibus a Theodoro depravatis ». Haec ille. Ad marginem vero librum 4. indigitat *De locis communibus cap. 3.* quasi ibi Canus noster hac in parte lapsus sit; cum nihil ea de re eo loci habeat, sed verius lib. 6. cap. ultimo, in responsione ad ultimum argumentum.

Baronius non absimiliter in *Annalibus ad annum 681. num. 37.* hac ipsa de causa eidem insultat: « Quem », inquit, « voluissem sensibus potius Canum, quam nomine ». Hoc idem in Cano carpit Bellarminus *lib. 4. De Romano pontifice cap. 11.* Verum quo titulo, perpendamus.

Ita igitur Canus noster libro sexto, cap. ultimo, in responsione ad ultimum argumentum: « Sententiam in Honorium latam ex Romani pontificis consensu fuisse, « exploratum est, in sexta Synodo generali, actione quarta, ubi Agatho, in epistola « ad Concilium, Honorium ipsum anathematizat ». Utrumque illud, si Possevino, Baronio, Bellarmino credimus, falsum est. Nam et epistola, inquiunt illi, ad imperatorem directa est et nulla in ea legitur Honorii mentio, sed aliorum tantummodo: « quorum auctores », Agathonis verba sunt, « extiterunt Theodorus Pharanitanus, Cyrus « Alexandrinus, Sergius, Pyrrus, Paulus et Petrus Constantinopolitani, vel quivis ei « consentanei usque in finem demonstrati sunt ».

Sed etsi venialis esse posset Cani culpa, si quid forte hac in re ab illo aberratum esset; quia, ut ipsi fatentur reprehensores, auctor *Summae Conciliorum,* quae illius aetate circumferebatur, contra fidem epistolarum Agathonis, Honorii nomen addiderat, nihil tamen ab ipso erratum evinco. Nam et epistola illa ad Concilium quodam sensu scripta dici poterat, etsi ad imperatorem directa esset: quia nihil aliud erat quam legatorum, quos ad Synodum Agatho dirigebat, instructio doctrinalis. Unde et illam actione quarta in Synodo legi necesse fuit et in octava confirmari; et ad illam rescripto responderunt Synodi patres. Quare ad imperatorem pro Synodi patribus scripta erat.

Honorium etiam ferit et anathematizat ea in epistola Agatho pontifex, sin minus distincto nomine, at saltem generali sententia, ob doctrinae scilicet communionem. Unde et ait: « vel quivis ei consentanei usque in finem demonstrati sunt ». Quos inter profecto fuit Honorius. Nec vana illa coniectatio est, sed ipsius sextae Synodi auctoritate confirmata, in epistola synodica ad Agathonem Romanum pontificem; ubi Honorium cum ceteris Monothelitis anathematizare se profitentur episcopi, ob sententiam iam in ipsos ab ipsomet Agathone in datis epistolis pronunciatam. « Anathe- « matibus interficimus ex sententia per sacras vestras litteras de iis prius lata, Theo- « dorum episcopum Pharam, Sergium, Honorium, Cyrum, Paulum, Pyrrhum, et « Petrum ». Quae res argumento est, vel Honorium distincto nomine cum ceteris anathemate percussum fuisse in ea Agathonis epistola; quod subinde nescio quo pietatis officio a quopiam expunctum sit: vel quod certius longe est, Honorium ex communione causae, generali cum ceteris damnatione petitum fuisse.

Id etiam ex actione 13. eiusdem sextae Synodi compertum est: ubi cum sententiam in Sergium, Cyrum, Pyrrhum, Paulum, Petrum et Theodorum ab Agathone ea in epistola latam memorassent Synodi patres suoque calculo comprobassent, Honorium consequenter eodem telo petitum colligunt. « Cum iis vero », inquiunt, « simul proiici « a Sancta Dei Catholica Ecclesia simulque anathematizari praevidimus et Honorium, « qui fuerat episcopus antiquae Romae, eo quod invenimus per scripta quae ab eo facta « sunt ad Sergium, quia in omnibus eius mentem secutus est et impia dogmata con- « firmavit ».

Adstipulatur Adrianus Secundus Romanus pontifex in epistola lecta et approbata in octava Synodo: ubi postquam Honorium a sexta Synodo damnatum memoravit, ob iniectam haereseos accusationem, subiungit: « quamvis nec ibi, nec patriarcharum, nec « ceterorum antistitum cuipiam de eo fas fuerit proferendi sententiam, nisi eiusdem « primae sedis Pontificis consensus praecessisset auctoritas ». Quibus verbis significat Honorium ab Agathone primam sedem obtinente fuisse praedamnatum.

Ceterum, an Honorius, uti privata persona, re ipsa de fide duplicis in Christo voluntatis male senserit; atque idcirco haereticus fuerit, quod Canus existimat: an oeconomia et conniventia in Monothelitas dumtaxat peccaverit, atque idcirco uti fautor erroris anathemate petitus sit, quod alii plerique sentiunt, opinionis est, Bellarmino teste *libro 4. De romano pontifice cap. 11. in responsione ad 4.* nullaque idcirco lis in virum eruditum movenda est.

Quod vero suffugium quaerunt laudati censores, Baronius scilicet, Bellarminus et Possevinus, ut Honorium quacumque vel asserti erroris, vel favoris errantibus impensi labe liberent, vitiata scilicet esse sextae Synodi acta a Theodoro viro haeretico, pie quidem excogitatum est, at non ita certo. Quamquam hic instituti nostri non est illud expendere. Hoc dicam unum: si sexta Synodi acta, ubi inter Monothelitas notatur Honorius, ab aliquo nebulone, qui venerandum Pontificis nomen intulerit, vitiata sunt; vitiata quoque dicenda sunt acta Synodi septimae et octavae; ubi eiusdem Honorii

nomen ceteris Monothelitis annumeratur ; vitiata quoque epistola Leonis Secundi ad Constantinum imperatorem, quae sextae Synodi acta confirmavit. Nam et illic perinde Honorius anathemate petitur. Sed ab invidiosa nostroque instituto inutili quaestione temperandum.

§ VI. — *Cani sententia de Sacramenti matrimonii administro ab aemulorum censuris eximitur.*

Displicet non paucis Melchioris Cani sententia de Sacramenti matrimonii administro, quem usque adeo presbyterum esse docet *lib. 8. De locis cap. 5.* ut matrimonium stare quidem velit ratum ac firmum titulo contractus, non tamen titulo Sacramenti, dum a ministro ecclesiastico sacris ac solemnibus verbis minime celebratur. Similiter et verba quibus consensum mutuum coniuges exprimunt, formam esse vult contractus coniugalis, non itidem Sacramenti ; personasque contrahentes ministras esse fatetur conctractus civilis, non Sacramenti coniugii.

Hanc opinionem uti *novam et singularem* sugillat Bellarminus *lib. 1. De matrimonio cap. 6. et sequentibus ;* quin etiam addit, Canum, dum totis viribus probare conatur matrimonium sine forma verborum a ministro ecclesiastico prolata celebratum non esse Sacramentum, illud etiam evincere, quantum in se est, nullum re vera esse in Ecclesia matrimonii Sacramentum. Non desunt et alii qui suis praeiudiciis occupati in eandem eruditi viri sententiam liberius obloquantur variisque pro arbitrio censuris afficiant.

Non est hic instituti nostri theologicas quaestiones integras texere, dum observationes dumtaxat apologeticas damus. Nec idcirco officii ratio postulat ut, quae pro tuenda illa Cani sententia ferri possunt, summo studio congeramus. Id nobis ad praesens satis est, si hanc eruditi viri doctrinam nec singularem, nec novam probemus ; et cum novatorum errore, qui matrimonii Sacramentum ab Ecclesia pellunt, nihil habere commune demonstremus.

Novam esse profecto non dicet, quisquis eam a Guillelmo Parisiensi traditam noverit, lib. *De Sacramentis,* tractatu *De matrimonio cap. 9. quaest. 1. et cap. 1. De baptismo :* a Petro Paludano in *4. senten. dist. 5. quaest. 2.* a Simone Vigorio theologo Parisiensi, in suffragio Tridenti dato, cuius meminit cardinalis Pallavicinus *lib. 22. Historiae cap. 9. num. 5.* Addam etiam a Divo Thoma, etsi illum suas in partes vel invitum ceteri trahant, in *4. Senten. dist. 1. quaest. 2. art. 3. ad 5.,* ubi inquit : « Matrimonium secundum quod est in officium, et poenitentia secundum quod est virtus, « non habent aliquam formam verborum ; sed secundum quod utrumque est Sacramen- « tum, in dispensatione ministrorum Ecclesiae consistens, utrumque habet aliqua verba, « sicut in matrimonio sunt verba exprimentia consensum, et iterum benedictiones ab « Ecclesia institutae ; in poenitentia autem est absolutio sacerdotis, verbo tenus facta ». Ac tandem a Synodi Coloniensis anno 1536. celebratae patribus, in *Enchiridio Christianae institutionis :* « Videmus », inquiunt, « et in veteri lege quosdam fuisse, qui « Dei vice coniuges iungerent. Quanto ergo magis putandum est in nova lege sacer- « dotes, qui legatione pro Deo funguntur, legitimos huius Sacramenti ministros esse ? « In lege quidem veteri pater, aut, defuncto patre, proximus puellae agnatus, seu tutor « Dei loco coniuges iungebat ..... ad eundem modum ab apostolorum tempo- « ribus matrimonii Sacramentum in facie Ecclesiae celebrandum est, ministris sacer- « dotibus Christi ».

Quae omnia, ut a reliquis temperem, nec novam, nec singularem in Melchiore Cano doctrinam illam fuisse, plus satis ostendunt. Sed et qui patronos praeeuntes habuit,

sequaces eosque magni nominis adstipulatores invenit : Dominicum Bannes *in prima parte Divi Thomae quaest. 1. art. 8.* ubi contrariam magistro suo Melchiori Cano sententiam a multis improbari ait, illiusque opinionem « a multis iam absque ulla temeritate defendi » : Franciscum cardinalem Toletum *lib. 7. Instit. 2.* diserte statuentem, « efficientem causam matrimonii esse ipsos contrahentes, inquantum est contractus quidam ; at vero, ut Sacramentum, Deum esse causam principalem et ministrum esse « causam instrumentalem, sicut in aliis Sacramentis » : Guillelmum Estium in *4. Sentent. dist. 26. §. 10. et sequentibus :* Franciscum Sylvium in *Supplemento, quaest. 42. art. 1. quaesito 1.* Joannem Marium Scribonium *disput. 9. de matrimonio :* Vincentium Contensonium *lib. 11. Theologiae mentis et cordis parte 4. distinct. 4. cap. 1. de Sacramento matrimonii :* Conbefisium ad orationem Damasceni in Constantinum Caballinum num. 8. Gasparem Iveninum in *Commentario historico dogmatico de Sacramentis dissert. 12. de matrimonio quaest. 3.* Claudium Frassevium in Scoto Academico *tract. 3. de matrimonio disput. ultima art. 1. quaest. 3.* Natalem Alexandrum in *Theologia dogmatica et morali lib. 2 de Sacramento matrimonii art. 5. §. 2.* Apud quos quidem magni nominis theologos, quisquis Melchioris Cani, quam tuentur, sententiae fundamenta ex patribus atque Conciliis petita legere voluerit, nimiam profecto in ea vellicanda Bellarmini aliorumque licentiam deprehendet. Sed et Gaspar Iveninus supra laudatus dissertationem gallicam edidit in huius Melchioris Cani sententiae defensionem, ubi permultos huius aevi qui eam tuentur scriptores percenset ; ut obviam iret obtrectationibus nonnullorum qui singularitatis insimulabant propositionem, in suo oratorii collegio Bisuntino Granvelano, de hac materia, publicis thesibus propugnatam. Illud etiam notissimum, sententiam hanc frequentius in Academia Parisiensi defendi, nec ab ea abhorrere Romanos publicarum illic conclusionum censores ; quibus probantibus Cani sententiam defendi quandoque publice et vidi ipse Romae dum degerem, et ab aliis, ex quo discessi non semel accepi.

Tantum vero abest, ut haec tot virorum eruditorum doctrina Neotericis Sacramentum matrimonii de medio tollentibus faveat, ut potius Ecclesiae fidem multo felicius in tuto ponat, dum quae merae theologos inter opinationis sunt, a fidei summa secernit ; ut, illis in doctorum arbitrio relictis, hoc unum quod religionis est adversus haereticos tueatur. Et quidem matrimonium ecclesiastico ritu celebratum Sacramentum esse fides docet. Hoc adversus Lutheranos et Calvinistas summo studio tuendum propugnandumque est. An autem sacro ritu semoto, nullo sacerdotis accedente ministerio, ex solo coniugum assensu Sacramentum olim fuerit : an steterit alias fixum ratumque, ratione contractus, non servata dignitate Sacramenti, ubi sine ministro sacerdote ducebatur : an nunc etiam ministri vices obeant ambo coniuges, non sacerdos : an consensus coniugum acceptus forma sit, an sacerdotis sacra verba : theologorum sunt opiniones, quas a fidei capite secernere necesse est, ne dum haec promiscue confundimus, tanto imbecillius Ecclesiae causam videamur agere, quanto levius molliusque privatae hominum opinationes defenduntur. Prudentius ergo ac longe felicius Ecclesiae causam Bellarminus egisset, si, Canum imitatus, quae fidei sunt a scholasticis disceptationibus discrevisset ; et in hoc unum intentus, quod fidei caput est, peregrinas quaestiones, quae causam multo plus implicant haereticisque cavillandi aditum praebent, a polemicis quaestionibus longius amandasset. Etenim, ut prudenter Estius observat, statuta Cani sententia, multa vitantur paradoxa, quae contra haereticos ex traditione tueri difficile est, ut quod huius Sacramenti minister non sit unus, sed duo ; non ordinati, sed laici, vir et mulier : quod iidem suscipientes sint et conferentes : quod forma consistat sine verbis : quod nullam contineat ceremoniam particularem. Quae omnia ad scholasticos ablegare satius est quam ut fidei dogmata tueri velle.

Fuit hoc unum Melchioris Cani institutum, dum de matrimonii ministro obiter dixit. « Primum », inquit, « opinionem a dogmate secerni et internosci volumus ; deinde « theologos admoneri, ne affectu animi, qui plerumque brevis est et ad tempus, sed « maturo iudicio de rebus hisce pronuncient, in quibus praesertim non ita facile expe- « diri potest, ad fidem pertineant, nec ne ..... id ago, scholasticas opiniones « oportere a decretis seiungere, fideique quaestiones ab iis quae modo huc, modo illuc « transferuntur et sine pietatis iactura possunt in utramque partem disputari. Decreta « arcte tenere debemus accurateque defendere ; opiniones non item ; sed si non cum « Academiae, at cum christianae modestiae temperamento ..... Nego enim scholae « certo constantique decreto finitum, matrimonium sine Ecclesiae ministro contractum « esse vere et proprie dictum Sacramentum ; nego eam rem ad fidem et religionem « attinere ; nego omnes scholae theologos id asseruisse ». Quae certe Cani doctrina a nullo prudenti sanoque theologo damnari potest.

Quod vero ex Cani opinione derivatur incommodum, ut idcirco ab aemulis cauterio digna iudicetur ? Si ita est, inquiunt illi, matrimonia clandestina que ante Concilium Tridentinum frequentiora erant, Sacramenti dignitate caruerunt, cum tamen sacra Synodus de illis ita pronunciaverit sess. 24. cap. 1. *De reformatione :* « Tametsi « dubitandum non est clandestina matrimonia libero contrahentium consensu facta rata « et vera esse matrimonia, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit : et proinde iure damnandi « sunt illi, et eos sancta Synodus anathemate damnat, qui ea vera et rata esse negant ». Egregie scilicet ac solerter. Age vero demus, illatam consecutionem veram esse, nihil tamen ex Cani sententia contra Tridentinam Synodum sequeretur, quae matrimonia clandestina rata quidem ac vera matrimonia fuisse definit, quod et Canus contendit, sed illis dignitatem Sacramenti non arrogavit. Quin et illam Tridentinorum patrum prudentiam fuisse monet cardinalis Pallavicinus in *Historia lib. 23. cap. 9.* ut ab illa controversia scholae consulto abstinerent ; ne quod liberae opinionis est, in fidei dogma converterent ; « Omitto », inquit ille, « nunquam declarasse Concilium matrimonia « clandestina fuisse Sacramenta : adeo ut quidam graves theologi id negent ». Quos inter graves theologos Melchiorem Canum dubio procul intelligi vult, qui hanc suam opinionem ab obtrectatoribus hodiernis intempestive vellicatam, coram sacro Concilio impune, ne dicam laudabiliter, defendit.

Sed et perfracte nego consecutionem illam ita generatim elicitam, matrimonia scilicet clandestina ante Tridentinam Synodum contracta fuisse irrita, ex Cani sententia fluere. Quae enim ante Concilium vocabantur clandestina matrimonia, nec ita frequentia erant, ut vulgus putat ; nec semper absente presbytero, qui ministerium exhiberet, contrahebantur ; sed vel absente parocho, vel sine solemnitatibus testibusque ducebantur : horum enim defectu clandestina quoque vocari et esse poterant.

§ VII. — *Pia Melchioris Cani sententia de Christi Domini tristitia in passione a reprehensorum morsibus vindicatur.*

Si qua unquam virorum theologorum censuras passa est Melchioris Cani sententia, ea profecto est quam de tristitia Christi ad crucis sacrificium properantis docet *lib. 12. De locis, cap. 13. sub finem.* Quaestionem a theologis tritam movet, qui fieri potuerit ut Christus cum beatus re ipsa fuerit atque idcirco infinito ex Dei visione profluente gaudio perfusus, summa tristitia sit affectus, ut diceret : « tristis est anima mea usque « ad mortem », *Matthaei 26.* Duas in primis celebriorum theologorum difficillimi nodi solutiones affert ; quasque secum difficultates involvant, pro more disserit : illorum nempe qui vel Christum secundum inferiorem dumtaxat animae partem tristatum aiunt,

dum sacro illo in superiori animae parte gaudio potiretur, vel qui summam tristitiam cum summo gaudio, ex divino miraculo, una eademque parte stare posse profitentur. Tum demum, quod multi aegris auribus excipiunt, propugnatam a se quondam, cum iuvenis esset, enodandae salebrosae difficultatis viam exponit. « Sed et olim iuvenis », inquit, « ut hinc iam nos demum extricemus, coram celebri theologorum concione « diximus, quod sicut per totam vitam Dominus gloriam animae quasi premebat, ne « in corpus effluerct ; sic saltem in cruce retinuit gaudium, quod suapte natura ex clara « Dei notitia prodiret. Gaudium fateor ex Deo viso in voluntate necessario nasci, non « secus atque ex sole lumen, calorem ex igne. Sed retraxit aliquando sol radios suos, « et ne calefaceret, comprehensus est etiam ignis. Quare nihil mirum videri cuipiam « debet, si in hominum redemptione, per hominis unius dolores explenda, voluptas « omnis reprimeretur, quam alias ex visione Dei proficisci naturae ratio demonstrat ». Quod ille subinde paucis adstruit ac demum ita colligit pietatis suae sensus in hanc suam ultimam assertionem explicans : « Certe sive primo, sive secundo, sive tertio modo « quaestionem solvas, miraculum facis. Sed et hoc postremum eo plausibilius, quo « maiores in nobis igniculos excitat tum poenitentiae, tum amoris, tum gratitudinis ».

Mirum quantum in piam illam assertionem nonnulli theologi invehantur, quos vellem non adeo in ferendis censuris fuisse precipites. Hanc Henricus « haereticam » dicit, *Quodlib. 8. quaest. 7.* Hanc Suarez *3. parte, disput. 38. sect. 3.* et Vasques *3. parte disput. 73.* « temerariam » vocant. Hanc Joannes de Lugo *disput. 22. De incarnatione sect. 2.* « velut a theologis constanter reiectam » insectatur. Aliique bene multi, quos numerare longum esset, variis pro arbitrio censuris inurunt. Sic sua quemque praeiudicia occupant ; quaeque ipsi non probant, censoria virga, quasi ex senatusconsulto, configunt.

Itane vero diris devovenda sententia haec ? Meo quidem iudicio esset etiam vir maximus venia aliqua dignus, si quid forte novi procudisset, ex nimio pietatis sensu, quae severiores theologiae leges quandoque non consulit, minusque accuratam enodandae difficultatis viam aperuisset, ex nimio quo fervebat commendandae Christi erga nos charitatis desidesio. Sed nec eget ille venia, imo laude plurima dignus est : satiusque sibi ii theologi consuluissent, si a censuris nulla, ut arbitror, ratione fultis abstinuissent. Sua quippe probabilitate frui Cani sententiam multa probant.

Suffragatur in primis Divus Ambrosius *lib. 10. in Lucam,* ad illa verba : « Pater, « si possibile est, transeat a me calix iste » ; quem non tam expressisse, quam exscripsisse Canus visus est. « Ergo pro me doluit Christus, qui pro se nihil habuit quod doleret : « et, sequestrata delectatione divinitatis aeternae, taedio meae infirmitatis afficitur ». Sequestrationem illam delectationi divinitatis aeternae passionis tempore occurrentem, quid commodius quam gaudii ex divina visione profluentis repressionem a Cano assertam intelligimus ?

Hanc Divi Ambrosii mentem esse docet Societatis scriptor longe doctissimus Alphonsus Salmeron qui et Cani doctrinam hac parte summopere commendat, uti solvendo nodo intricatissimo opportunam, *tomo 10. tract. 11. De tristitia animae Christi.* « Secundum sententiam Beati Ambrosii, de qua superius (sequestrata delectatione divi- « nitatis aeternae) et quorumdam aliorum qui eum in hoc secuti videntur, Christus « sponte privavit se consolatione ex visione Dei resultante, quo sic magis peccato satis- « faceret et tristitia convenienti delectationem nostram in illo habitam expungeret : « et hoc usque ad mortem. Nam propterea suscitatus dixit : Notas mihi fecisti vias « vitae, adimplebis me laetitia cum vultu tuo : delectationes tuae in dextera tua usque « in finem. Nam quemadmodum, dum vixit, suspendit animae gloriam in corpus re- « dundantem, ut posset pro nobis et pati et mori ; ita ad tempus per aliquot horas

« coepit tristari, id est suspendere delectationem animae, quae ex visione Dei resul-
« tabat, ut posset pro nobis supremum et timoris et tristitiae sensum habere ; quod
« ingens erga nos charitatis argumentum fuit. Nam difficile capere possumus, quomodo
« summus dolor existeret cum summo eius g udio. Nam, etsi una manus possit in
« summo esse frigida, posita in nivibus ; et altera in summo calida, posita in igne :
« tamen quod una et eadem manus simul sit frigidissima et simul calidissima vix in-
« telligimus. Quamvis dici possit, ut alias etiam tetigi, aliam esse rationem, propterea
« quod eadem voluntas non secundum idem fuit summe beata et summe tristis, sed
« secundum diversas animae rationes, nimirum superiorem, et inferiorem ».

Accedit Maldonatus eiusdem Societatis theologus non ignobilis et Scripturarum interpres celeberrimus, in caput 26. Matthaei, ad hunc versiculum : « coepit contri-
« stari et moestus esse ». Ubi quaestionem movet, qui fieri potuerit ut Christus, cum beatus fuerit, tristitiam habuerit ? Reiicit in primis eorum opinationem qui illum secundum inferiorem tantum animae partem tristatum aiunt : tum subdit, in Cani sententiam descendens : « Melius igitur alii, dispensatione quadam factum fuisse dicunt,
« ut, cum Christus beatus esset, tristitiam etiam in superiorem animae partem admi-
« serit. Nam sicut beatitudinem suam cohibere potuit, ne defluereт in corpus, ut pati
« posset ; ita premere eam potuit et quodammodo occultare, ut ad tempus tristitiae
« cederet, quae una passionis suae pars futura erat ».

Explicatius vero Gregorius de Valentia, cum officiosa quoque Melchioris Cani commendatione, *3. parte, quaest. 9. puncto 2.* « Quomodo vero Christus, etsi fuerit
« secundum animam beatus, potuerit nihilominus non solum secundum corpus pati,
« sed etiam secundum animam tristari et angi, explicat bene Canus : quia scilicet di-
« vinitus passionis tempore factum est ut ex visione beatifica ne ad animam quidem
« aliqua delectatio manarit. Quamquam sunt etiam qui sentiant potuisse cum summa
« delectatione orta ex beatitudine consistere maximum dolorem et tristitiam, respectu
« aliorum obiectorum. Sed illa expositio Cani consonat magis cum magnitudine et
« acerbitate passionis quam existimamus fuisse in Christo : et sic demum melius intel-
« ligitur Christum in passione etiam a Patre suo fuisse derelictum, per hoc quod his
« prohibuerit redundantiam illam beatificae delectationis ; sicut ipse Dominus in cruce
« clamavit : Deus, Deus meus, ut quid me dereliquisti ? *Matthaei 27.* ».

Haec si Suarez, si Vasques, si Lugo attentius perpendissent sodalium suorum egregia testimonia, non ita forsan incaute Cani sententiam censuris proscidissent et a theologorum nemine propugnatam affirmassent.

Sed et numquid, vel ob id maxime, probanda venit ea Cani sententia, quod faciliorem nobis viam sternat, qua nonnullas veterum patrum duriores loquendi formulas exponamus, qui de Christi derelictione disserentes ad illa Evangelii verba : « Deus
« meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti ? » divinitatem a Christo brevi aliquo tempore recessisse volunt et ab illo aliquandiu fuisse separatam ?

Sic Divus Ambrosius *lib. 10. in Lucam,* haec evangelistae verba recolens : « cla-
« mans voce magna emisit spiritum », in hunc sensum interpretatur. « Evidens est
« manifestatio contestantis Dei secessionem divinitatis et corporis : sic enim habes,
« clamavit Jesus voce magna dicens : Deus, Deus meus, respice in me, quare me
« dereliquisti ? Clamavit homo separatione divinitatis moriturus ».

Sic Divus Hilarius *Commentario in Matthaeum cap. 3.* « clamor ad Deum, cor-
« poris vox est, recedentis a se verbi Dei contestata dissidium ».

Sic S. Epiphanius *Haeresi 69. n. 62.* haec Christi spiritum emittentis verba perpendens : « Deus, Deus meus, quare me dereliquisti ? » sic habet : « videns divini-
« tatem iam in procinctu quoddam esse, ut sanctum corpus desereret, ex ipsius ho-

« minis dominici persona, hoc est humanae naturae a Verbo susceptae..... vox ad « coniunctam divinitatem illam est edita, Deus, Deus meus, etc. ».

Sic Leporius in *libello emendationis:* « Divinitas cum unita sibi anima, non cru- « cifixum hominem reliquit in poenam, sed exanimam carnem reliquit ad tempus ».

Certe iis patrum sententiis explicandis impense favet Cani sententia, secundum quam divinitatis separationem ac recessionem ab iis insinuatam commode interpretabimur, « sequestrationem delectationis divinitatis », ut suimet interpres est Divus Ambrosius, gaudiique ex divina visione orituri repressionem ac cessationem; sic ut nihil aliud patres illi aliique nonnulli, quos recensere facile fuerit, sensisse hac in parte videantur, quam quod Canus explicatius distinctiusque defendit.

Haud me fugit, Magistrum Sententiarum *l. 3. dist. 21. §. 1.* aliam laudatorum patrum interpretationem excogitasse: « Divinitatem scilicet separasse se foris, ut non « adesset ad defensionem, sed non defuisse intus ad unionem ». Sed etsi non contemnenda illa expositio videatur; opportunior forte ex Cani sensu petità interpretatio censebitur. Nam priori modo exposita separatio divinitatis, de qua laudati patres, non ad mortis tantum agonem referenda foret, sed ad totum mortalis vitae tempus; quo certe divinitas separata est foris, ut non adesset ad defensionem, iuxta illud Augustini sermone nunc 77. n. 11. « Deus est; et fit homo: seponit divinitatem, idest, « quodammodo sequestrat, hoc est occultat quod suum erat, apparet quod acceperat ». Speciale vero extremo agoni fuisse videtur, ut etiam divinitas separata sit intus, iuxta Cani sensum, interioris scilicet gaudii repressione, non unionis hypostaticae solutione.

Ieiunum porro est quod in oppositum obiici solet. Primo, delectationem a Dei fruitione seiungi non posse; quia fieri nequit ut summum bonum sine delectatione videatur. Secundo, minus congruere ut Christus aliqua beatitudinis perfectione defraudetur, alias sanctis Deo in coelo fruentibus fuisset inferior. Tertio, eadem libertate fingi posse, Christum interdum visione beata fuisse privatum. Quarto, pari iure statuendum fuisse, Christum toto pene vitae tempore gaudio illo ex divina visione profluente destitutum fuisse: cum frequentissime tristatus sit, tum in peccata hominum intuens, tum mortem suam uti praesentem animo revolvens.

Primum negatur omnino, si Dei praesertim potestas attenditur. Non enim gaudium fruitio ipsa est, sed fruitionis quietae consectarium. Hinc fruitur homo arboris suae fructibus suisque divitiis avarus, cum etiam per morbum voluptatem ex eis nullam capit.

Secundum nihil movet. Nemo enim defraudatur volens; id porro voluisse Christum, contendit Canus, in maioris caritatis argumentum; alias et gloria corporis toto vitae tempore concedenda illi fuisset, ne et illo iure defraudaretur; et hac parte sanctis post resurrectionem Deo fruentibus esset inferior. At sunt hae futiles argutiae. Semotis quippe quibusvis illis beatitudinis consectariis, sanctis omnibus praestabat vel hoc solo titulo Deus homo, quod Deum prae illis altiori longe modo cerneret eius anima, persona comprehenderet.

Tertium nihilo plus officit. Visio etenim essentia beatitudinis est, delectatio consectarium. Christi vero animam beatam fuisse inconcussum dogma est.

Quartum negatur, ob facti discrimen longe maximum. Maior quippe tristitia fuit imminente morte, quam fuerit ante; minusque idcirco cum summo gaudio componenda. Rursus, quod hic maxime notatum velim, non ob id solum gaudium ex visione beata profluens, passionis tempore repressum dicit Canus noster, quasi absoluta ratione, Deoque ita volente, cum summa tristitia sociari non posset; sed ut suam in nos caritatem miris omnino modis ostenderet. Haec vero in extremo mortalis vitae

sacrificio maxime comprobata fuit: nec quod ea extrema mortalis vitae periodo ingenti miraculo factum est, ad totam retroactam Christi vitam referri propterea potest.

§ VIII. — *Melchior Canus Divo Stephano protomartyri nequaquam iniurius ostenditur.*

Minus nonnullis arridet Cani responsio, qua gravissimam difficultatem, ex Stephani protomartyris concione petitam edidit *lib. 2. De locis cap. ultimo.* Obiectae difficultatis summa haec erat. *Genesis 23. versu 16.* legimus Abraham locum sepulchri emisse quadringentis siclis argenti ab Ephron filio Seor: ac rursus *Genesis 33. versu 19.* Jacobi agri partem, in qua fixerat tentoria, emisse centum agnis a filiis Hemor patris Sichem. Stephanus vero protomartyr concionem ad Judaeos habens, a Luca relatam *Actorum 7.* narrat *versu 16.* Jacob et filios eius in Aegypto defunctos, « translatos « esse in Sichem et positos esse in sepulchro quod emit Abraham pretio argenti a « filiis Hemor filiis Sichem ». Quod loco duplex videtur aberratio contineri: tum quod Abraham non emisset a filiis Hemor, sed ab Ephron filio Seor: tum quod Hemor, a quo verius emerat Jacob, non fuerit filius Sichem, sed pater.

Eo ut se nodo Canus expediat, cum varias interpretum expositiones attulisset, quibus recitata auctorum verba conciliare nituntur, easque partim coactas, partim solvendo nodo impares observasset; Bedae tandem et Rabani solutionem amplectitur; qua nempe contendunt, « Stephano id, quod vulgo fere solet, accidisse, ut in longa « videlicet narratione, eademque praesertim subita, confuderit nonnulla et miscuerit; « in quibusdam etiam memoria lapsus fuerit, in iis dumtaxat quae ad rem parum « aut nihil omnino attinent. Nam causae de qua potissimum agebatur erat intentus. « Lucas vero historiae veritatem retinere volens, ne iota quidem immutavit, sed rem « ut a Stephano narrata erat exposuit ».

Cani sententiam, quidquid aemuli cavillentur, ipsa in primis argumenti necessitas probabilem facit. Quandoquidem vix alia, quae plane obiectae difficultati respondeat, expositio suppetit. Probabilitatem auget Bedae ac Rabani mediae aetatis scriptorum auctoritas, quos duces secutus est Canus. Venerabilis Bedae, quem Rabanus exscripsit, haec verba sunt in *Commentariis* ad eum Scripturae locum: « Docet « *Genesis,* Abraham ab Ephron filio Seor Hethaei in Cariatharbe locum sepulchri « quadringentis argenti siclis emisse, in quo ipse Abrabam, Isaac et Jacob et Adam « protoplastus sepulti: itemque Jacob de Mesopotamia reversum, iuxta urbem Sichem, « partem agri, quo tabernacula tenderet, ab Hemor patre Sichem datis centum agnis « accepisse. Non emit ergo Abraham ab Hemor Sichimita, sed ab Ephron Hethaeo, « in quo duodecim patriarchae non sunt sepulti, sed in Sichem. Verum Beatus Ste« phanus vulgo loquens vulgi magis in dicendo sequitur opinionem. Duas enim pa« riter narrationes coniungens, non tam ordinem circumstantis historiae, quam causam « de qua agebatur intendit. Qui enim insimulabatur adversus locum sanctum et legem « docuisse, pergit ostendere quomodo Jesus Christus ex lege monstraretur esse pro« missus, et quod ipsi nec tunc Moysi, nec Domino nunc servire voluerint. Haec ut « potui dixi, non praeiudicans sententiae meliori, si adsit ».

Has Venerabilis Bedae et Rabani Mauri interpretationes mutuatus est vetus auctor glossae ordinariae in *Actus Apostolicos,* necnon etiam Nicolaus de Lyra in suis ad eundem locum commentariis.

Nec defuere secutis inde temporibus magni nominis viri, qui Cani sententiam vel amplexi omnino sint, vel saltem uti probabilem admodum commendarint.

Petrus Lorca Cisterciensis ordinis et Complutensis Academiae professor eximius *2. 2. post. q. 16. in append. ad tr. de fide disp. 2. membr. 3. n. 24.* etsi Melchioris

Cani sententiam non paucis displicere notet, eam tamen sibi satis probari significat. « Tertio », inquit, « obiicitur narratio Stephani, *Act. 7.* in cuius explicationem li- « benter amplecterer responsum sapientissimi magistri Melchioris Cani *lib. 2. De locis* « *cap. ult.* Stephanum pro celeritate sermonis et fervore spiritus alio intentum, pauca « illa transmutasse, ut pro Jacob, Abraham, pro patre, filium dixerit. Nam si id di- « camus, in Scriptura nullum mendacium admittitur; Scriptura enim non illo modo « refert historiam, sed refert Stephanum ita locutum: deinde nec Stephano aliquid « detrahitur: nam leves illae immutationes historiae facile et absque omni culpa con- « tingere potuerunt. Quin potius Scripturae veritas maxime commendatur; quae re- « ferens viri sancti sermonem, prout ipse protulit, punctim et verbatim narravit, non « omittens illa etiam, in quibus memoria lapsus est. Quae solutio absque omni nota « et scrupulo admitti potest: tum quia primo tradita est a sancto Beda et Rabano « in commentariis huius loci: tum etiam si quid contra obiici potest, illud est quod « Stephanus ante et post illam narrationem plenus Spiritu Sancto dicitur: in eo « autem qui Spiritu Sancto plenus loquebatur, nefas est admittere non solum men- « dacium, sed nec lapsum aliquem memoriae et linguae, in quo a veritate deviet. Hoc « tamen non urget, quia Stephanus dicitur plenus Spiritu Sancto, quatenus erat plenus « gratia et sapientia, non tamen quia Spiritu Sancto movente omnia et singula locutus « fuerit. Nec est verbum quo hoc modo per Spiritum Sanctum locutum fuisse convinca- « tur. Et certe solutio haec omnem difficultatem evacuat et infidelibus plus satisfaciet, « qui calumniari non poterunt, aliquid gratis excogitatum esse ad fugam argumenti ».

Emmanuel Sà Societatis Jesu in annotationibus ad hunc locum: « Quidam dicunt « Stephanum intentum, ut fit, in aliud, pro Jacob dixisse Abraham et pro patris « Sichem, filii Sichem: Lucam vero fideliter quod ille dixerat retulisse. Quae mihi « opinio non displicet. Nec enim id repugnat Stephani sapientiae et spiritui, quo « plenus erat. Accidit enim id interdum sapientissimis et sanctissimis ».

Guillelmus Estius in annotationibus, Stephanum quidem memoria lapsum disertis distinctisque verbis non asserit: sed id nihilominus adstruit, unde illum memoria lapsum esse necessario colligas, cum diversas historias in unam ab illo commixtas fuisse contendat. Ita quippe habet: « Hic difficultas in historia concilianda. Ac primum « leve illud est, quod postremo loco dicitur, Hemor filii Sichem, cum Hemor pater « fuerit Sichem. Nam in graeco tantum habetur τοῦ Σίχεμ, quod iusta fidem histo- « riae *Geneseos* et Josue vertendum potius erat: patris Sichem. Sed cetera multum « discrepare videntur et continere commixtas diversas historias; nempe de spelunca « duplici in Hebron, quam ab Hephron Hethaeo emit Abraham quadringentis siclis « argenti; ubi sepulti sunt Sara, Abraham, Isaac, Rebecca, Lia, Jacob, *Gen. 23. 25.* « *35. 49. et 50.* et alteram de agro Sichem, quem a filiis Hemor Hethaei patris Si- « chem emit Jacob centum agnis, ubi sepultus est Joseph. De eo habes *Genesis 33.* « et *Iosue ultimo* ».

Salianus in *Annalibus veteris Testamenti ad annum mundi 2175. num. 8.* « Gravis hoc « loco exoritur difficultas ex cap. 7. *Actuum,* ubi Divus Stephanus ait, hunc sepulchri « locum ab Abrahamo emptum a filiis Hemor filii Sichem: cum hic dicatur emptus ab « Ephron filio Seor ». Postmodum eorum relata opinione qui Ephronis patrem bino- mium fuisse putant, subiungit: « verum quia dicitur Jacob emisse partem agri a filiis « Hemor patris Sichem, censuit Beda et Rabanus Divum Stephanum duas pariter nar- « rationes coniunxisse, nec tam ordinem historiae, quam causam de qua agebatur in- « tendisse ». Ac demum concludit: « Eligat lector utram interpretationem amplecti « malit. Ego venerabilis Bedae et Rabani expositionem non improbo, cui vides graves « et doctos viros subscripsisse ».

Natalis Alexander in *Dissertatione anticritica contra Frassenium art. 46.* difficultatem istam expendes data opera : « Si vulgata versio », inquit, « servetur, dicendum « sanctum Stephanum lapsu memoriae duo facta similia confudisse, emptionem scilicet « ad Abrahamo factam, de qua *Gen. 23.* cum ea, quae a Jacobo facta est. *Gen. 33.* « *vers. 19.* Agrum quidem in quo erat spelunca duplex emisse Abraham ab Ephron qua« dringentis siclis argenti : Jacob vero emisse partem agri in qua fixerant tabernacula « a filiis Hemor patris Sichem, centum agnis : Stephanum utramque historiam con« fudisse : sanctum vero Lucam ne iota quidem immutare voluisse in sanctis proto« martyris verbis ». Quam quidem observationem multis approbat Alexander variisque contra Frassenii cavillationes momentis confirmat. Tot porro suffragantibus viris doctissimis, an non tibi videtur Canus in tuto esse ?

§ IX. — *Accusatio de vellicato nomine Societatis Jesu depellitur.*

Scribens Melchior Canus *lib. 4. De locis cap. 2.* de Ecclesia huiusque nominis potestatem expendens ex *Epist. 1. ad Corinth. cap. 1.* ita habet : « Fidelis Deus, « per quem vocati estis in societatem filiis ejus Jesu Christi : quae sine dubio Societas « cum Christi Ecclesia sit, qui titulum illum sibi arrogant, ii videant an haereticorum « more penes se Ecclesiam existere mentiantur ». Quo loco Jesuitas, ob arrogatum sibi Societatis Jesu nomen, tacite sugillari perspectum est : tametsi, ut Canum excusent, nonnulli repugnent qui Lutheranos et Calvinistas eo loco perstringi dicunt, Ecclesiae nomen Marcionitarum et Donatistarum more sibi superbius arrogantes. Verum conatu plane irrito. Canus siquidem non eos ibi designat ac mordet qui penes se Ecclesiam exsistere mentiuntur ; sed illos potius qui Societatis Jesu sibi titulum arrogant ; vereturque, ne et ipsi, contra mentem Apostoli, penes sese Ecclesiam exsistere mentiantur. Quid ergo ? nihil ne excusationis habebit Canus, quod id nominis in Ignatii filiis vellicare ausus sit ? Dicam ego simpliciter, quod res est : Canum ea aetate temporum scripsisse qua rebus nondum ad liquidum perductis, sinistrae nescio quae de nascente Societatis instituto suspiciones virorum etiam insignium ingenia occuparent, quas successu temporis religiosa Societas eluit. Nec mirandum idcirco, si sinistrum quidpiam de arrogato sibi, ut plurimis videbatur, superbo Societatis Jesu nomine fuerit suspicatus vir alias prudentissimus. Fui enim haec illi tum teporis cum alias multis suspicio communis, cuius nobis et domestici Societatis et extranei testes fidem plurimam faciunt.

Franciscus Suarez *tomo 4. De relig. tract. 10. lib. 1. cap. 1. num. 9.* « Non « defuere », inquit, « viri catholici et docti arrogantiae patrum Societatis tribuentes, « quod nomen universae Catholicae religionis sibi usurparent..... Atque hic primus « dicitur fuisse articulus censurae, quam contra Societatem Universitas Parisiensis « edidit ».

Cardinalis Sfortia Pallavicinus in *Vindicationibus Societatis Jesu cap. 6.* « Cer« tarunt », inquit, « nonnulli invidiam creare huic nomini, tamquam superbiori..... « Accusatio haec levior videretur quam ut in eius purgatione immoraremur, nisi « grandia theologorum nomina illam nobis intentassent ».

Jacobus Augustinus Thuanus in *Historiae tomo 1. lib. 15.* « Jesuitae postea », inquit, « novo atque, ut plerisque visum est, superbo nomine appellati sunt ». Quibus paria refert Alexander Ziliolus in *Historia rerum memorabilium, parte 1. lib. 9. pag. 241.*

Et quidem Academia Parisiensis in iudicio, quod instante augustissimo Galliarum Senatu de nascente Societate tulit anno 1554. die 1. septembris, cuius fragmentum

exscribit Nilaus Orlandinus in *Historia Societatis* suae, *parte 1. lib. 15. num. 45.* « Haec nova Societas », inquit, « insolitam nominis Jesu appellationem peculiariter « sibi vindicans », etc.

Conventus etiam episcoporum Galliae Pissiaci congregatorum anno 1561. patres Societatis Parisiis admittendos censuit, ea inter alias conditione ac lege, ut Jesuitarum aut Societatis Jesu nomen deponerent: « Que cette Compagnie des Jesuites estoit recûe « par forme de Société et Collège, et non par forme de Religion nouvellement instituée, « a la charge quils seroient tenus de prendre autre titre, que de Jesuites, ou de la Société « de Jesus », etc. Uti fusius legere est apud Stephanum Pasquier, in oratione pro Academia Parisiensi habita in augustissimo Galliarum Senatu anno 1564., quam ex integro inseruit *lib. 3. Disquisitionum,* seu, ut gallice scribit, *des Recherches.*

Quae omnia non idcirco sunt a me recitata, ut vel id nominis religiosis viris ereptum velim, vel etiam jure a quoquam vellicatum existimem: sed ut omnes intelligant, hanc primitus insedisse viris etiam maximis opinionem, quae Melchiori nostro, antequam subobscuris initio rebus nonnihil lucis accederet. Nec idcirco laudatissimo theologo succensendum, si quid superbiae ea in appellatione initio suspicatus sit, tot ac tantis eandem suspicionem adductis viris variorum ordinum spectatissimis, antequam Gregorius XIV. anno 1591. suspicionem demum omnem amovisset, ita peculiari diplomate decernendo: « Statuimus nomen Societatis Jesu, quo laudabilis hic ordo na- « scens a Sede Apostolica nominatus est et hactenus insignitus, perpetuis futuris tem- « poribus in eo retinendum esse ». Imo prae ceteris venia dignior habendus est Canus, qui quod de nova illa Societatis Jesu appellatione iudicium fecit, modeste admodum et oblique dumtaxat innuit, quod alii plerique apertis et invidiosis declamationibus prodiderunt.

§ X. — *Iudicii Pontificii in religionis institutis approbandis indeficientia, qualis a Melchiore Cano negata sit, explicatur.*

Ecclesiae in religiosis ordinibus approbandis indeficientiam a Melchiore Cano negatam *lib. 5. De locis, cap. 5.* multi volunt, eiusque ea de re iudicium summae temeritatis arguunt atque audaciae. Sic porro ille eo loci: « Ordines igitur vel probare, « vel refellere, quoniam non e scientia id solum, sed etiam e prudentia pendet, non « ad ea pertinent in quibus Summus Pontifex errare nequit ». Quod subinde multis ostendit argumentis.

Si quis tamen Cani mentem intimius explorare velit, nihil ab eo traditum inveniet, quam quod theologorum vulgus agnoscit. Duo quippe in instituendis ordinibus secernunt prudentissime: primum, quod ad substantiam ordinum spectare dicunt, vota scilicet legesque, quibus viri religiosi ad christianam perfectionem veluti manu ducuntur: alterum, quod ad circumstantias institutorum ordinum, multitudinem scilicet necessitatemque, pro temporum locorumque ratione, pertinere volunt. In primo decernendo, non in altero, Ecclesiam falli nesciam communiter docent. Hoc ipsum dedita opera propugnat Franciscus Suarez, ex iis scilicet unus, qui in Melchiorem Canum liberius declamant, *tom. 3. De relig. lib. 2. cap. 17. num. 18.* « Omnino sentiendum et di- « cendum est, non posse errare Pontificem in opprobatione religionis, quoad iudicium « de honestate et sufficientia talis modi vivendi, ut sit status perfectionis acquirendae, « seu religionis; quidquid sit de approbatione practica, quoad licentiam et facultatem « introducendi de novo aliquam religionem, et quoad iudicium prudentiale in quo « talis concessio fundatur ».

Disertius vero et explicatius Dominicus Bannes in *2. 2. qu. 2. art. 10. dub. 8.*

concl. 5. « Possibile est Summum Pontificem ex negligentia, aut ignorantia, aut falsa « informatione aliquo modo errare, secundum prudentiam, in approbatione et confir- « matione plurium religionum, quam opus erat in Ecclesia Dei. Nunquam tamen huius- « modi error cedet in perniciem Ecclesiae, quamvis quibusdam possit esse nocivus. « Utraque pars conclusionis facile a nobis probabitur..... Nostra conclusio ita est « intelligenda, ut error qui contingere potest in confirmandis religionibus non sit « maior quam qui accidere potest in multiplicatione legum ecclesiasticarum de iis rebus « quae ad salutem necessariae non sunt, ut ita, vel aliter fiant, nisi solum propter « legis obligationem. Cum igitur in huiusmodi communibus legibus, iuxta communem « etiam opinionem doctorum, possit Summus Pontifex minus prudenter procedere, non « est quare timeamus asserere quod etiam in confirmandis tot tamque variis religio- « nibus, ex quibus in Ecclesia confusio potest oriri et talia incommoda ad perfectam « Ecclesiae et tranquillam gubernationem emergere, possit etiam Summus Pontifex minus « caute aliquam, vel aliquas Religiones approbare et confirmare ».

Quid aliud amabo Canus noster? perspicua eius verba sunt, modo quis mentem intendat. « Ordines », inquit, « vel probare, vel refellere, quoniam non e scientia id « solum, sed etiam e prudentia pendet, non ad ea pertinet in quibus Summus Pon « tifex errare nequit ». Ea igitur parte pontificii iudicii deficientiam admittit in qua non scientia, sed prudentia duce decernit. Scientia porro duce de religiosi status substantia iudicat, prudentia vero de accidentibus.

Et vero nihil aliud suis in probationibus inculcat vir eruditus, quam de accidentibus et circumstantiis, multitudine scilicet et utilitate religionum verti quaestionem. Duplici enim capite assertionem suam evincit: primo, quod nimia religionum multitudine nonnunquam exortae sint querimoniae in Conciliis, scilicet Lateranensi et Lugdunensi: secundo, quod nonnullae primitus approbatae, successu temporis mutatisque rerum conditionibus, ut noxiae, vel certe inutiles extinctae sint. Quapropter dum ait: « imbecillum eorum argumentum est qui ex huiusmodi privilegiis, quae iis facile tem- « poribus vel conceduntur, vel potius extorquentur, novas religiones non aliter ac de « coelo lapsas excipiendas esse confirmant; eas quoque quae nullam regulam ex appro- « batis habent, nullam vel a suis editam profitentur »: non ipsam novarum religionum substantiam insectatur, sed consectaria accidentia, ex privilegiis extortis consecuta, quibus demum evenire solet ut noxiae tandem et inutiles habeantur. Unde et concludit: « Nostro hoc seculo tam multae sunt religiones a Pontificibus confirmatae, « ut qui eas omnes tueri voluerit, tamquam Ecclesiae vel utiles, vel necessarias, hic « imprudentiae, ne dicam stultitiae nomine, iure optimo summisque rationibus arguatur ». Quod quam verum certumque sit, paulo post probavit eventus, dum Pius Quintus pontifex sanctissimus ordinem Humiliatorum ab Ecclesia sustulit, aliique subinde Pontifices alios ut inutiles sustulere.

Nihil ergo a Melchiore Cano hoc de argumento dictum existimo quam quod theologi de more docent: adeo ut mirari mihi subeat, litem illi hac ipsa de causa fuisse a plurimis intentatam. Quamquam, ut fatear ipse quod censeo, in eum commoventur aliqui paulo vehementius, quod suum fortasse institutum oblique ab eo vellicatum putent; cuius, ut arbitrantur, confirmationem aetate sua recentem moleste tulerit. Sed cum id Cani verba non postulent, non est de religiosissimo viro episcopoque dignissimo temere pronunciandum, nec interni animi sensus incusandi sunt, ubi innoxia verba se produnt.

Non desunt qui, ut maiorem illi invidiam creent, factam eo loci in prioribus editionibus de Societate recens confirmata expressam mentionem dictitent; quae tamen e posterioribus a prudentibus curatoribus expuncta sint. Ad id pro arbitrio dictum,

cuius nulla probatio. Et quidem exstant hic Patavii, ubi haec scribo, primae editionis anno 1563. Salmanticae apud Matthiam Gastium adornatae exemplaria duo ; alterum quidem in celebri abbatia Divae Justinae, alterum in coenobio Divi Augustini, in quibus ne verbum quidem quod a posterioribus dissideat editionibus deprehenditur : dubitandum, quin cetera omnia eiusdem primae editionis exempla per omnia et in omnibus congruant.

Addunt iidem Cani osores istiusmodi priorum editionum specialem Societatis instituti mentionem habentium codicem ab Ozorio visum, quo et ipse ad eiusdem confutationem usus sit. Sed et Ozorius ipse, qui Cani sententiam perperam ac latius quam par est intellectam prolixe confutat *par. 2. Institutionum moralium lib. 5. cap. 7.* nihil vel de sugillata ab ipso nominatim Societate, vel de prioribus editionibus aliter quam hodiernae habeant ferentibus, omnino habet. Subiungunt pari fidentia ac libertate iidem reprehensores, servari illorum codicum unum Romae in quadam bibliotheca. At quae sit illa ne innuunt quidem ; quod profecto, si res ipsa sic esset, diligentius adnotassent : adeo ut perspicuum sit, fervidiores illos Cani accusatores nil nisi verba dare, ut decantatas saepe naenias atque fabellas speciosis pigmentis obducant.

Paris levitatis est alterum a Morerio in *Dictionario historico* exaratum commentum et a Dupinio transcriptum in *Nova bibliotheca scriptorum ecclesiasticorum tomo 17. seculo 16.* « Academiam Salmaticensem Cani consilio repugnasse Philippo Secundo « Hispaniarum regi dato, de iustitia belli adversus quemcumque suprema etiam in terris « dignitate fulgentem inferendi, ubi de tuendis coronae iuribus ageretur ». Cuius quidem assertionibus testem Nicolaum Antonium *Bibliothecae Hispanicae* scriptorem advocat Morerius. Tantum enim abest, ut Cani consilio Academiam Salmaticensem repugnasse significet Nicolaus Antonius : ut potius id consilii Philippo datum asserat, « non sine « totius Collegii Salmaticensium theologiae ac juris doctorum suffragatione ».

§ XI. — *De S. Augustino temere depresso circa immortalitatem et originem animarum querela repellitur.*

Lippis et caecis scripsisse Carterium puto, dum in suis adversus Canum expostulationibus eidem fidenter affingit quod Augustino licentius insultarit *lib. 12. De locis cap. 15.* ubi post insinuata nonnulla Scripturarum oracula, quibus sanctissimus doctor animae immortalitatem colligere sibi visus erat, ita subiungit Canus noster : « Quod « Augustinus affirmat, ex lege Moysis esse ceteris evidentius, id ne probabile quidem « mihi videri solet, ut animas ab interitu vindicemus ». Solis quippe oculis opus est ut internoscat quisquis iis uti voluerit, ea a Carterio corrasa Melchioris Cani verba non certam summi viri sententiam continere, sed verius obiectionem, cui ille multis interiectis respondet ad finem capitis, ibi : « sed iam tempus est, ut obiectiones oppo- « sitas repellamus », etc. Quapropter in refellenda criminatione adeo futili operam ludere nolim.

Meliori fortasse fide, at non ita insigni eruditionis ac doctrinae specimine Canum lacessit idem Carterius, quod Augustinum « in eam opinionem, quae animas a paren- « tibus generari docet, magis inclinasse » dixerit, « seque eam hodie tamquam errorem « condemnare » significarit *lib. 12. De locis cap. 15.* Ecquis enim nesciat in eam re ipsa sententiam inclinasse Augustinum, aut certe haesisse dubium, num ex traduce fierent animae nostrae : certoque posuisse quaestionem illam totam ad fidem catholicam minime pertinere ? Quod unum Augustino tribuit eo loci Canus noster. In eo quippe totus est sanctissimus doctor, quatuor ferme libris editis *De origine animae,* tribus ad Optatum datis epistolis, alteraque Hieronymo inscripta, quae est 28. ac demum *lib. 10.*

de Genesi ad literam cap. 6. et sequentibus. Id porro citra praesulis Hipponensis iniuriam, pro sui conditione temporis, ut erroneum reiicere potuit Canariensis episcopus, quod ille pro aetate quidem sua innoxie et inculpate tradiderat. Augustini enim aetate ac tum deinceps ad undecimum usque seculum, dubia in Ecclesia Catholica quaestio erat de origine animarum; patrum quidem aliis eas in singulorum hominum conceptione a Deo creari opinantibus; aliis non creari illas a Deo, sed ex parentis anima traduci statuentibus: ut plane Augustini dubitatio veterum patrum suffragatione niteretur. Quod multis adversus Bellarminum momentis evincit cardinalis Henricus de Noris in *Vindiciis Augustinianis cap. 4. §. 3.* Secutis vero temporibus tam altas in scholis theologorum radices egit ea sententia quae singulas singulis corporibus creari a Deo animas ponit, ut a multis inter fidei capita numeretur. Quid ergo peccavit Canus, quamve Augustino irrogavit iniuriam? Etsi enim diversa senserit ambo, uterque tamen pro sui conditione temporis recte sensit.

Neque enim in iis numerandus est Augustinus, neque a Melchiore Cano numeratus est unquam, qui animas « per corporeum semen traduci » cum Tertulliano commenti sunt (quem sensum haereticum pronunciavit Doctor Angelicus *prima parte, quaest. 118. art. 2.*); cum et id diserte damnarit Hipponensis antistes epist. 157. ad Oceanum: « Illi qui animas ex una propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, « atque ita eas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto « eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, et corpulentis seminibus exoriri. Quo « perversius quid dici potest? » At id unum ut summe voluit, seu verius de hoc uno dubitavit, « utrum incorporeum animae semen, sua quadam occulta et invisibili via, « seorsum ex patre currat in matrem, cum fit conceptus in foemina? An, quod est « incredibilius, in semine corporis lateat? » Quod quidem incorporeum semen, seu materiam spiritualem, ex qua fieret anima, captu semper difficilem existimavit: maxime vero *lib. 7. de Genesi ad literam cap. 7.* ubi tam multa de ea quaerit, nihil certo definiens statuensque, « an illa spiritualis materia, si fuit ulla, unde anima fieret; vel « si est ulla, unde animae fiunt, quod ipsa est? quod nomen, quam speciem, quem « usum in rebus conditis tenet? Vivit, an non? » etc.

§ XII. — *De commissis invicem Romanis Pontificibus Pio II. et Sixto IV.*

Haud multo aequior in Canum Theophilus Raynaudus *diatriba 2. de immunitate Cyriacorum,* cruda in eum verba iaciens, quasi Romanos Pontifices in edendis decretis humano affectu ductos scripsisset *lib. 5. De locis cap. 5.* « Nec sapientior fuit idem « Canus », Theophili verba sunt, « in negotio stigmatum sanctae Catharinae Senensis, « quae, a Sixto IV. ordinis Minorum abrogata et soli sancto Francisco adscripta, affirmat « admissa a Pio II. Senensi, quippe beatae Catharinae cive. Videndus *lib. 5. De locis* « *cap. 5.* Quasi Pontifices colludere et ex seculi ac carnis legibus moveri ad decer- « nenda plane contraria, res sit flocci facienda.

Iniqua profecto, si uspiam alibi accusatio. Certe Sixtum Quartum sacras Divae Catharinae imagines cum stigmatibus pingi deinceps vetuisse pictasque deleri iussisse anno 1483. indubitata res est, historicorum bene plurium testimonio confirmata. Nec minus certum, Pium Secundum, re plenius discussa, non modo pictas illas cum stigmatibus imagines permisisse, verum etiam eo sacrorum stigmatum privilegio donatam Divam Catharinam carmine celebrasse:

Quem latet virtus, facinusque clarum
Quo nequit dici sanctius per orbem?
Vulnerum formam miserata Christi
Exprimis ipsa.

Quam subinde litem Praedicatores inter et Franciscanos pendentem, Urbanus Octavus ex Sacrae Rituum Congregationis consulto, die 16. februarii 1630. nullo disertius firmiusque Praedicatoribus adiudicavit. Non ergo culpandus Canus, quod illud Romanorum pontificum in factis dumtaxat historicis invicem dissidentium exemplum dederit. Nihil quippe certius et exploratius. Reprehensioni ut ut maxime obnoxius videretur, si Sixtum Quartum et Pium Secundum humanis dumtaxat affectibus ductos innuisset, ut ita pugnantia decernerent. At nihil eiusmodi Canus noster, sed ita simpliciter: « Sixtus IV. docuit Divam Catharinam Senensem stigmata non habuisse; « non defuit qui contra iudicarit. Neutrius Pontificis iudicium ad Ecclesiam spectat; « utrumque aut probare, aut improbare sine fidei discrimine possumus ». Ubi ne Franciscana quidem Sixti Quarti professio, aut Pii Secundi patria nomenve, unde ad contraria decernenda moti credi possent, insinuantur.

§ XIII. — *De obiecta Pontificibus negligentia et oscitantia in castigandis Divorum historiis.*

Raynaudum ancipiti et aequivoco verbo lusisse existimabam, dum Canum nostrum laesae pontificiae maiestatis reum agit, *diatriba 2. de immunitate Cyriacorum a censuris,* quod is *lib. 11. De locis cap. 6.* obiter innuisset, in castigandis corrigendisque rerum sacrarum historiis Divorumque, ut aiunt, legendis, « Romanorum pontificum « prudentiam et diligentiam desiderari ». Id enim a religioso praesule haud dubie dictum arbitrabar, ut Pontificum hac in parte diligentiam prudentiamque requiri, seu hanc illis necessario adesse significaret; quod tetricus censor pro *deesse,* ac *deficere* perperam accepisset, ut cavillandi ansam arriperet. Priori quippe sensu verbum hoc a latinissimis etiam scriptoribus interdum accipi nemo nescit. Cicero *pro Quintio:* « qui in vita rationem summi officii desideremus, et instituta bonorum virorum re- « quiramus ». *Lib. 5. epist. 104. ad Atticum:* « Haec longam desiderant orationem ». Verum *caput. 6. libri 11. De locis* semel et iterum evolventi mihi, afficta Melchiori verba reperire minime contigit: ac fallor maxime, si quis ea sit reperturus: cum privatos ibi dumtaxat scriptores perstrigant, qui in divorum praesertim prodigiis describendis sparsos rumores et excepere et scriptis etiam ad posteros retulere: quorum in libris miraculorum monstra saepius quam vera miracula legere sit; nulla Romanorum pontificum mentione facta, quorum *prudentiam ac diligentiam* in ea sacrorum dehonestatione castiganda corrigendaque desiderari significarit. Ut quid ergo tam amarulenta Theophili Raynaudi in modestum ac moderatum theologum declamatio? « Huius « sacrorum dehonestationis culpam omnem in Pontifices refert superciliosus censor, « solo nomine Canus, dicens eorum hac in parte prudentiam et diligentiam deside- « rari. Itaque dormitant, vel etiam alte stertunt Pontifices, dum Canus solus vigilat; « et inimico homine superseminante zizania fabularum, pro sacris historiis socordes, « iudice quidem Cano, Pontifices viam muniunt ad abrogationem fidei omnibus sacris « historiis per cordatos faciendam ». Gerrae profecto, gerrae, eaeque vanissimae viri ferrei oris animique, ut mitius loquar, parum prudentis et cauti in clarissimo theologo deprimendo.

Non antea institutis hisce vindicationibus finem imponam, quam stupendam Ambrosii de Altamura cespitationem lectorum oculis sistam arguamque, etsi nihil ad clarissimi theologi defensionem res ista pertineat, qui Melchiorem Canum nepotis sui initio libri 11. meminisse ait, illiusque gratia volumen illud edidisse, illique, nisi prius fato cessisset, nuncupaturum fuisse. Vah pinguem errorem, putidumque anachronismum! de patre siquidem, non de nepote loquitur Canus. Perspicuus adeo locus

est, ut oculis tantum egeat, non interprete. « Superiorem locum », inquit, « vix « dum finieram, et ecce nuntius affertur parentem meum carissimum Viennae diem « extremum obiisse... Cum autem ego illi meas has lucubrationes nuncuparem, « scilicet a laboribus quos eius potissimum causa susceperam, aliquandiu cessatum « est », etc.

Quamquam et ipse nepotem cognominem habuerit, eiusdemque instituti Dominicani professorem, eximiae sanctitatis fama apud suos exterosque clarissimum; cuius pietatem mentemque divinis charismatibus perfusam commendat Diva Theresia *epist. 16.* quae est ad rev. P. Dominicum Bannes. Verum obiit Canus noster anno 1560. die 6. novembris. Nepos autem vivere desiit anno 1607. die 30. martii.

FRATRIS

MELCHIORIS CANI

ORDINIS PRAEDICATORUM

ET SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS

EPISCOPI CANARIENSIS AC PRIMARIAE CATHEDRAE

IN ACADEMIA SALMATICENSI OLIM PRAEFECTI

IN LIBRUM DE LOCIS THEOLOGICIS

PROOEMIUM.

SAEPE mecum cogitavi, lector optime, boni ne plus is attulerit hominibus, qui multarum rerum copiam in disciplinas invexit, an qui rationem paravit et viam, qua disciplinae ipsae facilius et commodius ordine traderentur. Nam et rerum inventoribus nos debere multum negare non possumus, et debemus certe iis multum, qui ratione atque arte res inventas ad communem usum accommodarunt. Equidem cum veterum eruditionem considero, et variam in eis doctrinae supellectilem animo colligo, non minimam video per eos invectam esse partem commodorum. Cum autem iunioris scholae operam et curam repetere instituo, plurimas utilitates intelligo novae huius artis subsidio et diligentia comparatas. Ac me sane diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem utrosque de bonis artibus iuxta esse bene meritos. Quoniam etsi prisci doctrinarum auctores doctissimis quibusque ac diligentissimis magnam divitiarum copiam suppeditavere: at recentiorum

inopia docendi facilitate pensatur: qua in rudium et inertium animos artificiosius influunt, et quae fuse olim disputabantur ac libere, ea nunc articulatim presseque dicentes, lucem non parvam inventis priscorum obscurioribus afferunt. Atque hac una in re, quantum animi mei coniectura colligere possum, iuniores vel pares antiquis, vel etiam superiores reperientur, caeteris omnibus longe inferiores. Certe post priores illos, in rerum inventione tribuere sibi posteriores vix quidquam possunt. Ordinem vero, dispositionem, perspicuitatem sibi si assumunt, videntur ea jure suo quodammodo vindicare. Quapropter utrisque legendis efficiet theologus scholasticam disputationem sine dubio pleniorem. Nam ex illis quasi materiam, ex his tamquam formam disserendi mutuatus, potens nimirum erit exhortari in doctrina sana, et eos, qui contradicunt, arguere. Quod est, ut apostolus Paulus ad Titum ait, christiani doctoris praecipuum institutum. Cuius explicandi desiderium omnino me movit, ut de locis theologicis disputationem instituerem, viris doctis, nisi me opinio fallit, non prorsus ineptam, indoctis vero magnopere necessariam. Id autem eo libentius feci, quod nemo theologorum adhuc, quod equidem sciam, genus hoc argumenti tractandum sumpsit: cum praeter communem illam artem disserendi, quam a Dialecticis accepimus, aliam theologus habeat necesse sit, aliosque item ad disputandum locos, unde argumenta non quasi communia et aliena, sed tamquam propria ducat, et suis dogmatis confirmandis, et adversariorum sententiis refellendis. Hoc vero opus, arduum quidem illud, statim exordior, si prius animo demisso atque humili ad opem Jesu Christi supplex abiectusque confugio. Non enim ego illud aut ingenio aut eruditione mea fretus aggredior, sed Spiritus Sancti auxilio atque favore; quem si Pater et Filius mihi ad hunc librum conficiendum impertierint, operae pretium haud mediocre, ut spero, theologis facturus sum, in quorum gratiam vel maxime opusculum editur.

DE LOCIS THEOLOGICIS

LIBER PRIMUS

CAPUT I. 1

DE TOTIUS OPERIS PARTITIONE.

De locis ego theologicis perpetuam orationem habiturus, totam mox in quatuordecim libros partiri constitui. Quorum primus breviter enumeret locos e quibus idonea possit argumenta depromere, sive conclusiones suas theologus probare cupit, seu refutare contrarias. Decem reliqui erunt, qui fusius et accuratius doceant, quam vim unusquisque locorum contineat, hoc est, unde argumenta certa, unde vero probabilia solum eruantur. In duodecimo et tertiodecimo disseretur, quem usum eiusmodi loci habeant, tum in scholastica pugna, tum in Sacrarum Literarum expositione. Nam in concione populari quis eorum sit usus, haud sane difficile dictu est: sed praetereundum tamen, ne ab scholae instituto aliena videatur oratio. Postremus denique liber, quoniam non omnes loci omni disputationi conveniunt, sigillatim ostendet, quibusnam argumentis proprie adversum haereticos, quibus peculiariter adversum et Judaeos et Saracenos, quibus vero tandem adversum Paganos transigenda theologo disputatio sit, si quando sit cum his pro fide catholica decertandum. Quae scilicet cum, favente Deo, plenius absolvero, undique apta atque perfecta erit de locis theologiae disputatio mea, expletaque omnibus suis numeris et partibus.

CAPUT II. 2

DE DUOBUS GENERIBUS ARGUMENTORUM QUIBUS OMNIS DISPUTATIO TRANSIGITUR.

Prius autem quam locos theologicos numero, quod pars huius disputationis prima pollicetur, illud nobis constituendum est, omne argumentum vel a ratione, vel ab auctoritate duci. His enim duobus modis cuiusque rei, quae in controversiam venit, assensionem facimus. Cum vero in reliquis disciplinis omnibus primum locum ratio teneat, postremum auctoritas, at theologia tamen una est, in qua non tam rationis in disputando, quam auctoritatis momenta quaerenda sunt. Etenim locum ab auctoritate adeo sibi proprium vindicavit, ut rationes vel tamquam hospites et peregrinas excipiat, vel in suum etiam obsequium adsciscat, quasi longe repetitas. Quippe fidei potissimum innititur: quae nisi ab auctoritate proficiscatur, non modo fides esse, sed ne intelligi quidem potest. *Est* namque *fides*, ut Apostolus [1] tradit, *argumentum rerum non apparentium*, quasi si certas certa velis ratione facere, cum ratione profecto insanies. Principem itaque locum, sicut apud fideles ita apud theologos, auctoritas habet. Ratio deinde veluti pedissequa sequitur. Id quod Apostolus videtur significare, cum ait, [2] *oportere* Ecclesiae doctorem *amplecti eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos, qui contradicunt, arguere.* Primum enim stringat fidei sermonem necesse est quicumque christianae scholae magister esse volet; sed, nisi mox doctrinae rationem adhibeat, fidelis quidem esse poterit, sed fidelium doctor esse non poterit. Nam et homines quamlibet experientes, quod ex Aristotele [3] recte colligit D. Thomas disputare cum adversariis non queunt, nisi experimento ratio artis accesserit. Utraque igitur theologo necessaria est, et auctoritas et ratio: sed ita tamen, ut auctoritas primas in theologia partes obtineat, ratio vero habeat postremas. Quod ergo primae partis fundamentum erat praeclare illud jactum est. Nam traditi sunt quidem, e quibus argumenta ducuntur, duplices loci, uni ex auctoritate, alteri ex ratione: sed omnia ferme argumenta theologica a priore illo fonte derivantur. Quam rem, sicut et locorum numerum atque ordinem, index, qui sequitur, ostendet.

[1] *Heb.* 11. [2] *Tit.* 1. [3] 1. *Metaph.*

CAPUT III.

DE LOCORUM THEOLOGICORUM NUMERO ATQUE ORDINE.

1. Quod a Platone prius et Aristotele traditum praecipit Cicero, omnem institutionem, quae de re quacumque suscipitur, debere a definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id de quo disseritur; hoc mihi in disputatione, quae de locis theologicis futura est, non erat certe negligendum, ut, quid esset locus theologicus, ante omnia explicaretur, nisi ex iis, quae diximus, ita esset in promptu, ut res explicatione non egeret. Non enim in hoc opere de locis communibus, qui de universa re tractari solent, seu de capitibus rerum illustrium, quae nunc etiam communes appellantur loci, ut de iustificatione, de gratia, de peccato, de fide deque aliis huius generis nos disputaturos pollicebamur (id quod e nostris fecere plurimi, e Luteranis non modo Philippus, sed Calvinus etiam fecit, homines non parum eloquentes, impii tamen, ut Lutheri discipulos possis agnoscere), sed, quemadmodum Aristoteles in *Topicis* proposuit communes locos, quasi argumentorum sedes et notas, ex quibus omnis argumentatio ad omnem disputationem inveniretur, sic nos peculiares quosdam theologiae locos proponimus, tamquam domicilia omnium argumentorum theologicorum, ex quibus theologi omnes suas argumentationes, sive ad confirmandum, sive ad refellendum, invenient. Quare, cum definitio loci theologici ante oculos ex iis esset, quae in prooemio dicta sunt, non erat hic nobis accuratius explicanda, sed, quod obscurum erat, id statim aggrediendum, et locorum huiusmodi certus definitusque numerus indicandus. Locorum ergo theologicorum elenchum denario nos quidem numero complectimur, non ignari, futuros aliquos, qui eosdem hos locos in minorem numerum redigant, alios, qui velint etiam esse maiorem. Sed de enumerationis figura nihil morandum est, modo nullus omnino locus vel superfluus numeretur, vel praetermittatur necessarius.

2. Primus igitur locus est auctoritas Sacrae Scripturae, quae libris canonicis continetur.

3. Secundus est auctoritas traditionum Christi et apostolorum, quas, quoniam scriptae non sunt, sed de aure in aurem ad nos pervenerunt, vivae vocis oracula rectissime dixeris.

4. Tertius est auctoritas Ecclesiae Catholicae.

5. Quartus auctoritas Conciliorum, praesertim generalium, in quibus Ecclesiae Catholicae auctoritas residet.

6. Quintus auctoritas Ecclesiae Romanae, quae divino privilegio et est et vocatur Apostolica.

7. Sextus est auctoritas sanctorum veterum.

8. Septimus est auctoritas theologorum scholasticorum, quibus adiungamus etiam juris pontificii peritos. Nam juris huius doctrina, quasi ex altera parte, scholasticae theologiae respondet.

9. Octavus ratio naturalis est, quae per omnes scientias naturali lumine inventas latissime patet.

10. Nonus est auctoritas philosophorum, qui naturam ducem sequuntur; in quibus sine dubio sunt Caesarei jurisconsulti, qui veram et ipsi, ut jureconsultus ait, philosophiam profitentur.

11. Postremus denique est humanae auctoritas historiae, sive per auctores fide dignos scriptae, sive de gente in gentem traditae, non superstitiose atque aniliter, sed gravi constantique ratione.

12. Sunt itaque hi loci decem, in quibus argumenta omnia theologica delitescunt, eo scilicet discrimine in lucem eruenda, ut, quae ex septem prioribus locis eliciantur propria fere sint ea huius facultatis; quae vero ex tribus posterioribus ascriptitia sint, ac velut ex alieno emendicata. Nam cum sint, ut supra dixi, duo genera argumentandi, unum per auctoritatem, alterum per rationem, cumque illud proprium sit theologi, hoc philosophi, confugiendum theologo est ad posterius, si uti ei non licet superiori. Quamquam licet aliquando utrumque simul argumentandi genus adhibere, ut suo postea loco demonstraturi sumus. De prima igitur operis parte, quoniam, ut a principio diximus, longa oratione non egebat, hactenus dictum sit.

DE LOCIS THEOLOGICIS

LIBER SECUNDUS

PROOEMIUM.

QUAMQUAM plures in illa sententia esse video, qui orationis splendore illustrare cogitationes suas nesciat, eum, si scribat, impudenter abuti et scientia et literis: ego tamen, si theologus non afferat eloquentiam, tantum abest ut asperner, ut ne flagitem quidem. Nam de rebus obscuris atque ad intelligendum difficilibus dilucide dicere, nec sententiis solum argute, sed verbis etiam ornate, adeo est operosum et arduum, ut iniquus futurus sit, qui voluerit efflagitare. Atque id equidem paucis adhuc video contigisse, ut iidem utroque in genere laborarent, simulque in theologiae controversiis sequerentur et elegans illud dicendi et hoc argutum disputandi genus. Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit iudicium; utrumque certe sequuti sumus. Flumen enim nobis inanium verborum displicet, quibus sententia deest; nec sententiarum subtilitate capimur, si orationis est siccitas. Ac de sermonis cultu nostra legens suo quisque iudicio libere utatur; nihil enim impedio: in rerum autem earum tractatione, quas his libris multas, et graves, et utiles accurate copioseque disputaturi sumus, magnum, ut videmur, afferemus adiumentum theologis nostris, ut non modo rudes, sed etiam docti aliquantum fortasse adepturi sint et ad disserendum et ad iudicandum. Nec vero hoc arroganter dictum existimari velim, nam eloquendi scientiam concedens multis, quod est scholae proprium, strictim presseque disserere, et quasi ad vivum omnia resecare, quoniam in eo studio aetatem consumpsi, non sum, ni

fallor, arrogans, si id jure quodam meo vindicarim. Nec usque adeo ineptus ego sum, ut non verear me in rebus quoque ipsis saepe etiam hallucinatum. Sed aliud est nunquam falsum sentire, quod mihi non tribui, aliud res tum gravissimas tum difficillimas via et ratione premere, quod utique assumpsi jure, ut mihi videor; at falli possum; condonetur iniuria. Etenim quae dixi, eo pertinent omnia, non ut rerum mihi scientiam arrogem: quid enim a viro modesto alienius esse potest? sed ut nemo politioris literaturae candidatus in scholastica disputatione orationem a me tersam postulet, nedum rhetorum phaleris adornatam. Scholam enim ego placare volo, scholae propria verba peculiaresque loquendi formas submovere non audeo. Nam etsi disputare cupio ornatius, quam solent nostri; at non debeo tamen labores duos afferre theologis, unum in rerum, alterum in verborum intelligentia. Breviter lectoribus ego meae mentis fateor arcanum: qui per me formam in theologia disserendi habiturus est, nolo ut is mea scripta difficulter intelligat, et ad theologum cognoscendum grammaticum quaerat interpretem. Sed de his satis. Iam enim tempus est, ut ea persequamur, quae sunt deinceps explicanda. Quae quidem ut magnum negotium nobis, ita quoque prolixam disputationem exhibebunt. Sed prolixitas utilitate pensabitur. Nihil autem utilius scholae theologorum tradi potest, quam ut discant quisnam locus argumenta firma, et quis contra infirma subministret. Qua re vel maxime theologiae nervi atque artus pressi solidique consistunt.

CAPUT I. 4

DE SACRARUM LITERARUM SOLIDISSIMO FIRMAMENTO ET QUATUOR MACHINIS, QUIBUS ILLUD IMPETITUR.

Ac primus quidem locus sine controversia firmus est divina eademque gravissima auctoritate. Nam libros sacros et canonicos appellamus quos, Spiritu Sancto dictante, sacri auctores exceperunt. Quos igitur tales esse constiterit, eos dubio procul certissimos ac verissimos esse credemus; quemadmodum Augustinus *lib. De Civit. Dei 11. cap. 3. et lib. Confess. cap. 15. et epist. 7. ad Marcellinum, et epist. 19. ad Hieron. et lib. 1. De doct. Christi cap. 37. et lib. 2. De baptis. con. Donat. cap. 3.* et in prooemio 3. *lib. de Trinit.* docet, resumit, inculcat. Ac recte ille quidem. Nisi enim fundamentum hoc fideliter iecceris, quidquid in theologia superstruxeris, corruet: corruetque adeo civitas illa Dei, cuius [1] *fundamenta in montibus sanctis, et in scripturis principum qui fuerunt in ea.* Quarum scripturarum auctor est non homo, sed Deus. *Dominus* enim *narrabit in scripturis populorum et principum horum qui fuerunt in ea.* Dominus itaque huius loci auctoritatem tuetur, tuentur et principes. *Turris* quippe *David est,* [2] *et mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Quam omnino rem, quoniam in tertiodecimo libro sumus latius explicaturi, satis hic fuerit breviter attigisse. Verumenimvero turris haec, tam alioquin munita, arietibus quatuor concuti solet. Primo, quod homines a Deo aliquando deceptos sacrae ipsae literae prodidere: fieri igitur potest, ut auctores sacri ab Spiritu Sancto fallantur: ita quodcumque ex huiusmodi auctoribus argumentum sumas, incertum erit. Altero, quod nondum videtur exploratum quinam libri sint in canonem Sanctarum Scripturarum referendi, cum ex Veteri Testamento septem, ex Novo totidem a viris et doctis et catholicis rejiciantur. Quocirca si argumentum inde theologus promat, imbecillum erit carebitque divina auctoritate. Tertio, quod, ut certo constaret quinam essent huiusmodi sacri libri, non tamen adhuc constat, an latini codices graecis hebraicisque concordent; quapropter argumentatio, ex latino exemplari ducta, infirma erit, cum solius interpretis sensu intelligentiaque nitatur. Quarto, quod, ut perspicuum esset quodnam exemplar potissimum sequendum sit: tamen an apostoli, vel prophetae in testimoniis, quae videlicet ex ipsis affe-

[1] *Psal.* 86. [2] *Cant.* 4.

runtur, de Spiritu Dei, an de suo loquantur, non perinde certum est, cum auctores sacri nonnulla humano more citra divinam revelationem scribere videantur. Non itaque omnia librorum canonicorum testimonia Dei auctoritatem habent, ut certam fidem facere possint. Nec vero in his argumentis explicandis eam copiam, quam possumus, persequemur ne hoc uno in loco tota insumatur oratio: sed quatuor hos arietes, quibus nostrae religionis moenia nonnulli quatere et diruere conantur, quanta maxima brevitate licebit, repellere curabimus. Non enim materiam huc et farraginem multarum rerum conamur invehere, sed formam theologo disserendi praescribere. Quae nimirum quo brevior, eo praestabilior erit.

CAPUT II.

UBI ARGUMENTA REFERUNTUR SUADERE VOLENTIUM QUOD DEUS FALLERE ALIQUANDO POTEST.

1. *Prima controversia.* Ut autem ab illa controversia ordiamur, quae licet facillima, tamen caput est caeterarum, prima veniat in medium iuniorum opinio, quae plerisque notissima est, non omnium quidem, sed paucorum, asserentium aliquando Deum humano angelicove ministerio homines fefellisse. Nam quod Spiritus veritatis ipse per se quempiam fallat, ne impietatis invidiam subeant, in dubium vocare non audent. Quod vero per alium decipere Deus possit, id persuadere se posse arbitrantur.

2. *Primum argumentum.* Primum, quod Abraham pueris mentitus est, inquiens: [1] *Expectate hic: ego et puer, postquam adoraverimus, revertemur ad vos.* Et tamen illa erat prophetia divinae revelationis, ut docet Ambr. *lib. 1. De Abraham, cap. 8.* in haec verba: [2] *Prophetavit quod ignorabat: ipse solus disponebat redire immolato filio, sed Dominus per os eius locutus est. Captiose autem loquebatur cum servulis, ne cognito negotio aut impediret aliquis, aut gemitu obstreperet, aut fletu.* Hominis ergo ministerio homines Deus fallit.

3. *Secundum argumentum.* Alterum quoque eiusdem rei argumentum proferunt, quod Jacob patrem suum Isaac mendacio etiam de industria conficto decepit, dicens: [3] *Ego sum primogenitus tuus Esau: feci,*

[1] *Genes.* 22. [2] Hoc. Ambr. testimonio Grati, 22, quaest. 2. § « Abraham mendacii culpa liberat patriarcham ». [3] *Genes.* 27.

sicut praecepisti mihi; surge, et comede de venatione mea. Et paulo post, cum Isaac interrogasset: *Tu es filius meus Esau?* respondit Jacob: *Ego sum.* Mentitus est ergo Jacob: id quod agnovit pater, inquiens: *Venit germanus tuus fraudulenter,* etc. At ea omnia Jacob et fecit et dixit ex divina revelatione, ut Innocentius tradit. [1] Deus igitur per alium decipere potest.

4. *Tertium argumentum.* Ad haec, Isaias Ezechiae [2] *Cras,* inquit, *morieris, et non vives:* Isaias autem sine dubio suis ipse verbis assentiebatur, nec vero nisi lumine prophetico: agnoscebat enim revelationem illam esse divinam. Lumen ergo prophetiae causa quandoque prophetae est, ut decipiatur. Non enim tunc temporis mortuus est Ezechias, sed convaluit.

5. *Quartum argumentum.* Praeterea cum Dominus aliquando interrogasset: [3] *Quis decipiet Achab? Egressus spiritus, ego,* inquit, *decipiam illum.* Cui Dominus: *In quo?* Tum ille: *Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. Et dixit Dominus: Decipies, et praevalebis: egredere, et fac ita.* Subdit vero Michaeas: *Nunc igitur ecce dedit Dominus spiritum mendacii in ore omnium prophetarum, qui hic sunt, et Dominus locutus est contra te malum.* Deus itaque per cacodaemonem administrum decipit. Id quod August. *lib. 83. Quaest.* [4] confitetur. Quemadmodum enim iudex damnatum percutere sua persona indignum et nefarium iudicat, eius tamen iussu hoc facit carnifex: ita quem Deus per se non falleret, eum fallit Deo iubente cacodaemon. Libet namque similitudine eadem eisdemque pene verbis, quibus Augustinus utitur, huius rei argumentum facere.

6. *Quintum argumentum.* Item Judaei, Domino praecipiente, Aegyptios decepere. [5] *Fecerunt enim filii Israel sicut praeceperat Dominus Moysi, et pelierunt ab Aegyptiis vasa argentea et aurea. Dominus autem dedit gratiam populo suo coram Aegyptiis, ut commodarent eis; et spoliaverunt Aegyptios.* Deo igitur auctore homo hominem fallit. Nec mirum, si hostem decipi dignum decipere Deus iubet, quoniam hoc pertinet ad iustitiam et veritatem, ut dignis digna distribuantur, quemadmodum idem Augustinus loco nunc citato argumentatur.

7. *Sextum argumentum.* Atque haec testimonia non perinde urgent: illa difficiliora sunt, quae quoniam unius modi sunt ferme, simul commemorabuntur. Primum est illud: [6] *Qui immutat cor prin-*

[1] *De div.* c. « gaudemus ».
[2] Isai. 38.
[3] 3. *Reg.* 22.
[4] Quaest. 53.
[5] *Exod.* 12.
[6] *Job* 12.

cipum, et decipit eos, et errare eos facit quasi ebrios. Secundum illud: [1] *Homo qui posuerit immunditias in corde suo, et venerit ad prophetam interrogans per eum me: Ego Dominus respondebo: et propheta cum erraverit, et locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi prophetam illum.* Tertium illud: [2] *Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis?* Quartum est Apostoli dicentis: [3] *Sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum.* Quintum est etiam eiusdem Apostoli: [4] *Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ideo mittet illis Deus operationem erroris.* Quibus testimoniis August. [5] manifeste doceri existimat, Deum in cordibus hominum operari ad inclinandas eorum voluntates in malum, nedum mentes in falsum.

8. *Septimum argumentum.* Nec ab his ratio aliena est. Cum enim error poena sit, nihil obstat, quominus Deus, qui poenarum omnium auctor esse a prophetis dicitur, [6] errorem ipse efficiat in eo praesertim, qui antecedentibus culpis commeruit, ut a justo judice in errorem induceretur. *Vita et mors,* inquit, [7] *paupertas et honestas a Deo sunt: sapientia et disciplina apud Deum: error et tenebrae peccatoribus concreata sunt.*

9. *Octavum argumentum.* Confirmat autem illud vel maxime, quod cuiusque motionis Deus est causa: *in ipso enim movemur et sumus.* [8] Errorem itaque, qui hominis errantis motio est, Deus efficere in homine potest, poteritque proinde decipere.

10. *Nonum argumentum.* Cuius etiam rei argumentum aliud est, quod mendacium non est suapte natura malum. Potest ergo Deus cuiquam praecipere ut mentiatur. Illud verum primum ex eo ostenditur, quod Joseph mendacium etiam iuramento confirmavit: *Per salutem,* inquit, [9] *Pharaonis exploratores estis.* Non est autem credendum, quod mendacium iuramento firmatum vir iustus diceret, nisi divinam haberet revelationem, per quam a mortali peccato excusaretur. Deinde illud etiam probatur ex eo, quod Michaeas ait: [10] *Utinam vir essem non habens spiritum, et mendacium potius loquerer.* Non ergo est intrinsecus malum, quod propheta Deo instigante desiderat. Adde huc, quod Aristot. *4. Ethicorum* [11] mendacium in iactantiam et ironiam partitur, quae est divisio propria mendacii, auctore Divo Thoma *2. 2. quaest. 110.*

[1] Ezech. 14.
[2] Isai. 63.
[3] *Rom.* 1.
[4] 2. *Thess.* 2.
[5] *De gra. et li. ar.* c. 21.
[6] Amos 3. Isaiae 45.
[7] *Eccl.* 11.
[8] *Actor.* 17.
[9] *Gen.* 24.
[10] Mich. 2.
[11] Cap. 7.

art. 2. At usus eius, quae dissimulatio latine dici potest, graece enim εἰρωνία dicitur, frequens in Sacris Literis est, ut ibi: [1] *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est.* Et alio loco: [2] *Iam saturati estis, iam divites facti estis, sine nobis regnatis.* Et *3. Reg. 22. Ascende,* ait Michaeas, *et vade prospere,* etc. Si igitur ironia mendacium est, Deus vero per sacros auctores ironice interdum loquitur, non est, ut videtur, cur negemus Deum posse per alios mentiri. His testimoniis atque rationibus opinationem suam suadere poterant theologi novi et in Sacris Literis parum exercitati. Nam quibus ipsi argumentis utuntur, ego data opera sileo: ne, qui hunc librum legerint, scholasticis illis auctoribus invidiam conflent, vulgique et imperitorum inscitiam Academiis praeferant, cum ea audierint, quae nonnumquam disseruntur a nostris. Sed de his hactenus. Iam quaestionem ipsam explicemus: divinamque veritatem, quod erit facile, ab eiusmodi adversariis vindicemus. Deum namque deceptorem credere, nefarium et impium esse, quis non facillime intelligat?

CAPUT III. 6

OSTENDIT DEUM NEC PER SE NEC PER ALIUM FALLERE UNQUAM POSSE.

1. Ea igitur explicanda quaestione, quoniam brevis esse cupio, illud statim ponendum est, divinae potentiae descriptionem esse duplicem. Nam et generalem quamdam intelligimus, quae, quoniam lege nulla etiam naturali constringitur, a theologis absoluta vocatur; et aliam huic subiectam, quae spectat in rerum ordinem praefinitum, ideoque potentiam appellant ordinariam. Atque illa superior definiri solet circa eas res, quas esse non repugnat, quaeve non implicant contradictionem: sic enim loquuntur. Quae autem potentia ordinaria subiecta illi priori quasi generi est, eam definiunt circa ea, quae esse possunt salva lege statutisque divinis. Illud etiam ponere debemus, mentiri nihil aliud esse quam asserere falsum animo fallendi. Sic enim Aug. [3] ac Gelasius [4] definierunt. Ex duobus itaque mendacium conflatur, si falsum dicitur, et si eo animo dicitur ut fallantur audientes. Sed et quis proprie dicatur fallere, explicandum est ante breviter, quo facilius id, quod docere volumus, intelligi possit. Non

[1] *Genes.* 3. [2] 1. *Cor.* 4. [3] Lib. 1 *De men.* c. 3 et 4; lib. item *De men.* c. 12. [4] 22, q. 2, c. « Beatus ».

enim qui verum dicit, is proprie fallax existimandus est, licet ille qui audit ex prava intelligentia veritatis in maximos incurrat errores.[1] Improprie autem res a Deo creatae dicuntur esse fallaces: dicuntur item esse *muscipulae,* sed *pedibus insipientum.*[2] Ecquis igitur alium proprie fallit? Nempe, qui falsum asserendo, causa alii est ut fallatur. Alioqui si ex alieno errore et ignorantia fallacem quempiam definimus, ipsa quoque veritas erit nobis fallacissima.

2. *Prima conclusio.* His positis, sit prima conclusio. Haereticum est asserere quod Deus de potentia ordinaria mentiri possit:[3] *Est enim Deus verax; omnis autem homo mendax.* Et rursum:[4] *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Et alio loco tandem:[5] *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur.* Atque haec quidem conclusio adeo est apud omnes certa, ut eam testimoniis etiam apertis confirmasse, supervacaneum fuisse videatur. Quare illa breviter posita, pergamus ad reliquas.

3. *Secunda conclusio.* Secunda conclusio est: Qui existimat Deum ex ordinaria potentia per administrum posse vel mentiri vel fallere, errat ille in fide turpissime. Nam haereseos notam huic inurere ad Ecclesiae auctoritatem pertinebit. Atque haec quidem conclusio primum ex eo colligitur, quod eiusdem est praecipere malum et facere malum: quisque enim eius rei causa est, quae eo imperante fit. At iuxta fidem catholicam Deus auctor peccati esse non potest; ergo ne mendacii quidem, quod iuxta potentiam ordinariam peccatum est. Non itaque Deo auctore vel angelus, vel homo quempiam fallit. Deinde, cum Dominus per administros, vel angelos, vel homines nobis loquitur, ipse se loqui testatur, ut multis locis Sacrarum Literarum constat.[6] Ita si Dei administri mentirentur, Deum quoque mentiri necesse esset. Quod quam absurdum sit quis non videt?

4. Praeterea, sic opinantibus non constaret an Deus nos per apostolos et prophetas fefellerit. Et cum in Sacris Literis Deus ipse per se quidem raro fuerit locutus, per angelos autem et per homines frequentissime: si his administris falli a Deo possumus, certe Sacrarum Literarum firmitas corruet. Atque haec quidem ratio tam magnum apud me momentum habet, ut non dubitem ab Ecclesia Catholica er-

[1] Matth. 13.
[2] *Sap.* 14.
[3] *Rom.* 3.
[4] 2. *Tim.* 2.
[5] *Num.* 23.
[6] *Exod.* 3. *Esd.* 1. Jer. 1. 2. 3. 4. 5. Luc. 1. *ad Hebr.* 1. Vide *Hilar. in Psal.* 118. in illum vers. « Declaratio sermonum tuorum illuminat » etc.

rorem hunc haereseos nota damnatum iri, si in consultationem referatur; quippe qui aut prorsus evertit nostrae fidei fundamenta, aut certe non patitur firma consistere. Porro sacris auctoribus fidem habere non tenebimus, si semel eam opinionem induerimus, quod Deus per alios decipere possit. Nec ulla Dei pollicitatio firma erit, nisi quam Deus per se ipse praestiterit. Id quod aperte cum Apostolo pugnat. Nam cum in epistola ad Hebraeos in eam promissionem incidisset, quae Abraham per angeli haud dubie ministerium facta est, *volens,* inquit, [1] *Deus ostendere pollicitationis haeredibus immobilitatem consilii sui, interposuit iusiurandum: ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium haberemus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam ac firmam.* Non esset autem tuta et firma, si huic opinationi credimus. Efficitur itaque Deum nullo modo posse fallere. Nec mihi dicas scriptores sacros iustos sanctosque fuisse: [2] *Spiritu enim Sancto inspirante locuti sunt sancti Dei homines;* et rursum: [3] *Sicut locutus est per os sanctorum,* etc., per huiusmodi autem viros Deum nec velle fallere, nec vero posse, sed per improborum ministerium posse. Primum enim si spiritu Dei inspiratus loquitur etiam impius, [4] Deo verba illa tribuuntur, atque adeo Dei auctoritatem habent. Deinde si Dei vel consilio vel praecepto mentitur impius, [5] certe eodem consilio praeceptove mentiri poterit pius. Non igitur Deus potest per alium fallere, id quod secunda conclusione dictum est.

5. *Tertia conclusio.* Deus etiam ex absoluta potentia nec per se nec per alium mentiri potest. *Cum sit,* inquit August., [6] *omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest.* Et rursum idem, *Dum de omnipotentia Dei,* ait, *tam multa dixerimus, si volunt invenire quod omnipotens non potest, habent prorsus: Ego dicam, mentiri non potest.* Dominus autem id mihi manifeste videtur confirmare, cum ait: [7] *Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Vel concidat ergo omne coelum omnisque natura, divina tamen veritas consistat necesse est. Praeterea et illud Apostoli testimonium, quod ante citatum est, idipsum ostendit. *Est,* inquit, *Deus verax, omnis autem homo mendax.* Quo loco Paulus non significat quidem omnes homines mentiri, sed eo esse ingenio, ut mentiri possint. De natura quippe

[1] *Heb.* 6.
[2] 2. Pet. 1.
[3] Luc. 1.
[4] Joan. 11.
[5] *Num.* 23.
[6] Lib. 1. *De Sym.* cap. 1. Lib. 20. *De Civ. Dei,* c. 25.
[7] Luc. 21.

agit, non de more. Nam reperire liceat viros aliquando, qui vel rationem rectam ducem sequentes, vel Evangelii gratia legeque adiuti ac moniti a mendacio abhorrent, veritatem amplectuntur. Sed, quoniam humanitatis ea est imbecillitas, ut veritatem, quam tenet, destituere interdum possit, idcirco Scriptura omnem hominem dixit esse mendacem. Ex quo intelligitur in eo sensu Deum appellari veracem, quo cum divina natura mendacium pugnet. Id quod non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria theologorum ratione concluditur. Nam quae contrarietas est mali et boni, eadem est veri et falsi; sed primae bonitati repugnat facere malum; ergo et primae veritati dicere falsum. Hinc enim illa sunt: [1] *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis.* Et: [2] *Fidelis Deus, et absque ulla iniquitate.* Tam alienus itaque Deus est a falsitate, quam ab iniquitate: et sicut nec per se nec per alium iniquitatem facere, ita nec fallere quempiam potest. Quod si quispiam Deo auctore falleretur, iam a fonte veritatis mendacium emanaret. At non solum evangelista testante, [3] sed natura etiam duce cognovimus omne mendacium non esse ex veritate. At revera (ut eo unde egressa est referat se oratio) utrumque, et malum facere et falsum dicere, cum natura stabili immobilique pugnat. Inde enim cum Scriptura dixisset: [4] *Non est Deus ut homo, ut mentiatur,* e vestigio subdidit: *Nec ut filius hominis, ut mutetur.* Mendacium quippe mobilis naturae nota est. Adde huc, quod si per alium Deus decipere homines potest, et per se quoque idem poterit efficere. Caetera siquidem mala, quae poenam habent a culpa disiunctam, Deus dare et per ministros et sine ministris per se ipse potest. Atque ut semel finiam, si Deus mentiri posset, merito etiam nos formidare poterimus, an fuerit aliquando mentitus. At nullus est, inquies, formidandi locus, cum ex potentia ordinaria constet Deum non posse mentiri. Belle id quidem; sed, cum hoc nisi per revelationem constare nequeat, qui scire possumus an illa ipsa revelatione Deus potentia sua absoluta fuerit abusus? Ut enim apud Augustinum [5] est, quomodo credendum est qui putet quandoque esse mentiendum? Nam et forte tunc mentitur, cum praecipit ut ei credamus. Perit ergo, ni ita sit, Sacrarum Literarum certitudo. Praeterquamquod apud philosophos tam evidens est Deum non mentiri, quam esse tum optimum, tum sapientissimum, ac proinde nec fallere nec falli posse: nihil autem

[1] *Psal.* 144.
[2] *Deut.* 32.
[3] 1. Joan. 2.
[4] *Num.* 23.
[5] *Lib. cont. mend.* c. 4. et 18. et *De mend.* c. 8.

interesse an per se ipse id efficiat, an per administros suos. Etenim nec purissima veritas est, cui quodammodo est vel falsitas vel fallacia permixta; nec summa intelligitur, qua maiorem aliam cogitamus. Veracior autem is esset, qui nec per se nec per alium, quam qui per alium fallere posset. Ita divina veritate firmiter posita, ac rationum ac testimoniorum certitudine corroborata, non aliud superest, nisi ut adversariorum argumenta diluamus.

CAPUT IV. 7

UBI ARGUMENTA CAPITIS SECUNDI DILUUNTUR.

1. *Responsio ad primum.* Ad primum igitur argumentum non est theologorum una et simplex responsio. Sunt enim qui pie graviterque contendant Abraham non esse mentitum. [1] Non enim, ut aiunt, contra id, quod mente gerebat, locutus est: quin filium credidit protinus suscitandum, quemadmodum Apostolus videtur in haec verba tradere: [2] *Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones, arbitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus.* Sunt alii contra, quibus ego vehementer assentior, qui admittunt quidem Abraham ea ratione fuisse mentitum, quod contra mentem dissimulandi causa locutus est; prophetasse autem quia dixit verum, quod tunc scilicet ignorabat. Id namque Ambrosii verba prae se ferunt. De primo igitur argumento satis dictum est. Deinceps, ut erat propositum, et de reliquis dicamus.

2. *Responsio ad secundum.* Ad secundum theologi [3] quidem non ignobiles respondent, utique Jacob mentitum fuisse, sed matre consulente, non Deo revelante. At nos, quibus in animo est sanctorum sensa pro nostra quidem virili tueri, multo aliter respondere debemus. August. siquidem in *Quaestionibus super Genesim,* Jacob a mendacio excusat; adducitque in hoc, quod de illo Scriptura dixit, virum simplicem fuisse, hoc est, non fictum et sine dolo, ut 70. Interpretes converterunt. Sine dolo igitur erat qui dolum fecisse videtur. Quapropter in eo loco, ut ait, *spirituale mysterium coginur intelligere.* Et *16. lib. de civit. Dei,* [4] *Quis est,* inquit, *dolus simplicis, quae fictio non mentientis, nisi profundum myste-*

[1] Gabr. 3. d. 38. sequut. est August. serm. 1. *De immol. Isaac.* Est hic in num. 71. Id. in serm. 72. *ad Heb.* 11.

[2] Adrianus *quodlib.* 2. ad primum princ.

[3] Scot. 3, d. 38. Caiet. *in Gen.* q. 74.

[4] Cap. 37.

rium veritatis? Chrysost. etiam *hom. 6. in epist. ad Coloss. et hom. 53. in Gen.* sicut Abraham et Phinees ab homicidio, ita et Jacob, quoniam Deum illi cooperatum esse credit, a mendacio excusat. Excusant etiam Ambr. *lib. 2. De Jacob et vita beata, cap. 2. et 3.* Innoc. *de divort. cap. gaudemus.* Magist. sent. *3. d. 38.* Gratian. *22. quaest. 2. cap. quaeritur.* Alexand. Alen. *2. part. quaest. 139. mem. 6.* D. Thom. *2. 2. quaest. 110. art. 3. ad 3.* Nec vero audiendi sunt [1] qui putarunt Jacob per revelationem quidem excusari, non ne mentitus sit, sed ne peccarit mentiendo. Quod mendacium, ut aiunt, recte nonnunquam dici potest ex familiari consilio Spiritus Sancti. Quos ego auctores non modo redarguerem, verum etiam quam plurimis argumentis graviter errasse monstrarem, nisi D. Aug. in eadem causa adversum Priscillianistas accurate elaborasset atque ita multa disseruisset, [2] ut, si labor idem rursum a nobis susciperetur, nihil aliud, quam actum ageremus, quod vetamur veteri proverbio. Hos itaque cum sua ista theologia relinquamus, cum doctores sancti non modo negent peccasse Jacob, sed astruant etiam et verum dixisse, et verbis illis prophetasse. Qua in re illud equidem animadverto, maiores nostros, quod perspicuum et exploratum erat, id latere non potuisse, nempe verba illa Jacob in sensu proprio esse mendacium; [3] nec esse tamen absurdum, si homo quamlibet iustus semel aut iterum mentiatur.

3. Quamobrem cum constanter astruerint Jacob non fuisse mentitum, existimandi sunt peculiares easdemque graves causas habuisse, quibus in hanc sententiam inducerentur. Porro quemadmodum per legitimas allegoriae rationes iustus figura iustorum, iniquus iniquorum est, ita et falsum absurde in typum veritatis assumitur. Scio quae contra hoc dici possunt. Legi enim D. Gregorii *Commentaria,* in quibus huic regulae non alligat expositionem suam: legi et Hieron. qui *Abac. 1.* cum spiritum malum per tropologiam convertisset in bonum, *Tropologia,* inquit, *libera est, et his tantum legibus circumscripta, ut pietatem sequatur intelligentiae.* Sed haec longior pugna est: nec huius temporis patitur angustias. Equidem abuti hac libertate nollem, sed mysticos sensus quibusdam potius terminis lineisque praescribere. Nec enim consentaneum est, nisi a rebus vicinis et similibus, ut metaphoram, ita et figuram imaginemque rerum trahi; quippe cum rem, quae alterius figura est, eius similitudinem gerere necesse sit. Nec Salomon in pec-

[1] Gabr. 3. d. 38. qu. un. ad 2. Pet. Alia. 1 sen. 12. Nec Lyr. ab hac sen. abhorrere videtur.

[2] In lib. *De mend.* in *Lib. cont. mend.*

[3] Aug. *Cont. mend.* c. 10.

catis Christi typus erat, sed in pace: nec Jephte in impietate adversus filiam typus erat Dei, sed zelo. At D. Thomas 2. 2. *quaest. 88. art. 2 ad 2.* repugnat: videtur profecto. Verum iam dixi hic me non agere de liberis allegoriis, sed de his quae certa via et ratione premuntur. Quo sensu nec Hieronymus nec Thomas locuti sunt. Quae enim conventio lucis ad tenebras? quid Christo cum Belial, ut, per mysticum sensum, lucem quidem tenebrarum, Christum vero Belial figuram faciamus? Sed de his plura alio loco opportunius. Nunc, ut ad propositum revertamur, nobis ad certam regulam Divinae Scripturae tractandae sunt; nec iniquum in eo quo iniquus est, nec mendacem in eo quo mendax, aut iusti aut veracis typum faciemus. Quia ergo constat, Jacob tum etiam cum praeripuit fratri benedictionem, gentium fidem praenotasse, consequens sit ex peculiari Dei procuratione ea omnia et dicta et facta futurae veritatis imaginem habuisse, ac proinde non fuisse mendacia. Quid ergo? verumne illud est: *Ego sum primogenitus tuus Esau?* Nempe verum est. Est enim et primogenitus secundum carnem, et primogenitus secundum jus. Nam et Apostolus duo filiorum genera exprimit, inquiens: [1] *Non omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitae; nec qui semen sunt Abrahae, omnes filii: sed qui filii sunt promissionis aestimantur in semine.* Et statim: *Non solum autem illa, sed et Rebecca ex uno concubitu,* etc. *Et quia maior serviet minori,* etc. Paulus itaque *semen Abrahae* vocat populum gentium, eumdemque fratrem appellat minorem cui maior erat serviturus. Ut igitur sine mendacio gentium hic populus in fidem iam et haereditatem Judaeorum suffectus dicere poterat: Ego sum semen Abrahae; ita et Jacob, quoniam jus habebat ad primogenituram, in quam Deo auctore fuerat substitutus, vere utique dixit: *Ego sum primogenitus tuus Esau.* Quid? cum Joannes Baptista Elias a Domino vocatus sit, [2] non natura quidem, sed praecursoris officio; num non et ad eumdem quoque modum Jacob, qui haereditario jure fratri successit, se esse Esau sine falsitate potuit asserere? Sed ais: Unde jus hoc Jacob intellexit ad se pertinere? Certe vel Deo revelante, vel matre instruente, quam Dei familiare consilium habuisse, *Gen. cap. 25.* traditur. Atque in secundi argumenti confutationem satis multa diximus.

4. *Responsio ad tertium.* Tertium autem, quod ex Isaiae testimonio nobis opponitur, D. Thomas 2. 2. *quaest. 171. art. 6. ad 2.* confutat. Quae quidem confutatio, quoniam prolixa est, nos vero brevitati studemus, non est hic adscribenda. Nam et aliter responderi brevius po-

[1] *Ad Rom. 9.* [2] Matth. 11.

test, eiusmodi prophetias comminatorias esse; sic enim Scholastici vocant. Id quoniam prophetae intelligebant (nam intelligentia opus est in prophetia) minime fallebantur. Quin potius fide quidem bona suo ministerio functi, existimabant tamen comminationes mutatis posse moribus commutari. [1] Ob eam enim causam Jonas nolebat Ninive subversionem praenunciare, quod divinam putabat misericordiam Ninivitis poenitentibus esse flectendam. Quocirca in simplicibus eiusmodi denunciationibus natura rerum ususque communis eo nos ducit, ut conditionem tacitam subaudiamus. Cuius rei insigne exemplum legitur *Gen. cap. 20.* ubi Abimelech regem corripiens Dominus his verbis utitur: *Et morieris propter mulierem quam tulisti.* Postquam autem ille se excusavit, in hunc modum Dominus locutus est: *Nunc redde viro suo uxorem, et orabit pro te, et vives. Si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris.* Vides ut primo edicto vehementius animum eius concutiat, quo satisfactioni reddat intentum: secundo autem voluntatem liquido suam explicet, qua poenam denunciando nihil aliud significat, quam eos se monere, quibus vult parcere: nisi quod syllabatim non exprimit, quod intelligere tamen promptum est. Ad tertium itaque argumentum sic responsum esto.

5. *Responsio ad quartum.* Ad quartum autem facile respondetur, verbum imperandi non semper aut praeceptum, aut consilium secum, sed aliquando etiam permissionem ferre, ut apud Joannem: [2] *Quod facis, fac citius:* et alio loco Dominus ad Balaam, [3] *Si vocare,* inquit, *te venerint homines isti, surge, et vade cum eis.* Cui tamen postea angelus dixit: *Ego veni ut adversarer tibi, quia perversa est via tua.* D. Thomas *De malo qu. 3. art. 1. ad 17.* Sic igitur dictum est, *egredere, et fac:* sicque omnino Deum dedisse spiritum mendacii in ore omnium prophetarum, concedendo scilicet, non iubendo. In quem sensum illud etiam intelligitur: [4] *Et ne nos inducas in tentationem;* et illud forsitan: [5] *Tu rex regum es, et Deus coeli regnum et imperium dedit tibi,* etc. et illud: [6] *Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum esset desuper;* atque illud demum quod pater dicitur *filium in manus impiorum tradidisse.* Quia vero permissionem ipsam divinam (redeundum est enim ad propositum) qua homo vel in errorem vel in culpam inducitur, non ministri boni sed mali exequuntur; ideo Augustinus asseruit per administros malos Deum aliquando decipere. Ac quarto argumento refutando haec dicta

[1] Dan. 10.
[2] Joan. 13.
[3] *Num.* 22.
[4] Matth. 6.
[5] Dan. 4.
[6] Joan. 19.

sint modo: nam posterius illud apertiore fortasse via et ratione refutabimus.

6. *Responsio ad quintum.* Argumentationi quoque, quae quinto loco posita est, ita respondeo: Deum non iussisse quidem filiis Israel ut circumvenirent Aegyptios, sed ut vasa argentea et aurea peterent commodato. Praecepit vero postea ne accepta vasa redderentur. Id quod facere legitime potuit, tum propter alia, tum his praecipue de causis. Una, quod Aegyptii operarum mercedem Judaeis non reddiderant. Presserant siquidem eos operibus duris luti et lateris, omnique famulatu, ut *Exodi cap. 1.* legitur. Itaque vel in pace mercedem ab invitis rapere potuerunt, quando res alioqui debitas nulla alia erat via repetendi. Altera autem erat causa, quoniam in bello iusto res hostium victoriae jure auferre poterant. Quemadmodum et Epiphanius in libro *Ancoratus* explicuit, et docuit ante Clemens Alexandrinus *lib. 1. Stromat.* Certe utramque causam e *Sapientiae cap. 10.* colligere licet. Priorem ibi, *Et reddidit iustis mercedem laborum suorum;* posteriorem autem ibi, *Ideo iusti tulerunt spolia impiorum.* Magister vero sent. *in 3. dist. 37.* Judaeos affirmat viros optimos nullo modo peccasse: infirmis autem, qui cupiditate quadam Aegyptios fefellere, magis esse illud ut facerent permissum, quam iussum. Quod enim Augustinus dixit, Israelitas iussos esse hostem decipere, id ipse eodem prorsus loco ac quaestione correxit, inquiens: *Factum est, ut iuberet Deus, vel potius pro illorum cupiditate permitteret.* Pertinet vero ad iustitiam et veritatem, ut is qui meretur decipi, decipiatur a Deo quidem concedente, ab homine autem, vel angelo malo efficiente. Quos iustitiae suae administros licet Deus severe sane ad vindicandum proferat, non continuo tamen pravi eorum operis causa est. Non enim mox, si quis ab usurario pecunias petit, hominisque perversi culpa utitur, idem ipse usurarum est auctor. Nec vero difficile videbitur eadem opera ad Deum Satanamque referri, si in uno eodemque motu actionem et passionem res plane diversas inspiciamus. Hae namque res duae faciunt, ut in talibus longe alia sit ratio divinae diabolicaeque actionis. In calamitate porro sua Job non solum daemonis, sed Dei etiam opus recognoscit, quem ea dicit sibi abstulisse, quae instigante impellenteque Satana per Chaldaeos fuerant erepta. Etenim, quia passio bona ac iusta erat, consilium quoque Dei optimum finisque sanctissimus, in promptu viro Dei fuit, ibi inculpatam Dei operationem agnoscere, ubi hominum Satanaeque nequitia cum prava sua operatione se prodidit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulo obscurius: sed experiar, et dicam, si potero, planius. In opere illo malo et culpa erat, et poena actioque

prava rectae iuncta passioni. Deus igitur illic non erat otiosus: sed eius erat omnino auctor, quod in illo opere erat bonum; ab eo autem erat alienus, quod in illo erat malum. Ita Deus viro sancto camelos abstulit quidem, at non iuste solum, sed benigne: abstulit et Satan, at crudeliter, nedum impie: Chaldaei quoque abstulerunt, at tum avare, tum etiam inique. Nihil ergo est absurdi, si opus idem, quatenus poena est, ad Deum, quatenus est culpa, ad Satanam auctorem referamus: ut Satan et in culpa agat et in poena; Deus in poena agat quidem, at in culpa non agat, sed permittat.

7. *Responsio ad sextum.* Atque hac eadem responsione sextum quoque argumentum refellitur. Non enim decipit Deus deceptionem ipsam faciendo, sed permittendo ut fiat. Qua etiam ratione corda et excaecare dicitur et indurare: ut Gregorius *lib. 13. Moral. cap. 16.* et Thomas *3. adversus Gentes, cap. 162.* docuere. Et Clemens Alexandrinus, *lib. Strom. 1.* explicans illud Matthaei 13. *Ideo in parabolis loquor eis,* etc. *Non Dominus praebet ignorationem,* inquit, *(hoc enim sentire est nefarium), sed ipsam, quae inerat, prophetice arguit.* Sic etiam homines tradit Deus in reprobum sensum et in passiones ignominiae. *Dimisi eos,* ait, *secundum desideria cordis eorum: ibunt in adinventionibus suis.* Atque hoc item sensu reliqua testimonia interpraetanda sunt. Nam Augustini verba ipse idem Augustinus in libro *De praedestinatione et gratia, cap. 4.* docuit quomodo accipere debeamus. *Non operatur,* inquit, *Deus in homine ipsam duritiam cordis, sed indurare eum dicitur quem mollire noluerit: sic etiam excaecare quem illuminare noluerit, et repellere eum quem noluerit vocare.* Hactenus ille. Et in libro *De articulis sibi falso per Pelagianos impositis, art. 10.* eorum opinionem detestatur, qui Deum pravae cuiusquam aut voluntatis aut actionis credunt auctorem, sive excitantem, sive suadentem, sive impellentem peccantium cupiditates. [1] *Deus quippe neminem tentat.* Et rursum: [2] *Non dicas: ille me implanavit.* Et iterum: [3] *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum.* Et alio loco: [4] *Diligis omnia quae sunt: et nihil odisti eorum quae fecisti.* At odio habet Deus caecitatem cordis, errorem, obstinationem: cum odio sint Deo impius et impietas eius. Deus igitur nihil eiusmodi in homine proprie facit, sed tantum iudicio permittit. Nam obstinatio, error animi ac caecitas peccata sunt: quae scilicet in hominibus, si proprietatem verbi sequi volumus, Deus nullo modo operatur. Nisi Melanchthonis stultitia placet, qui aeque proprium Dei opus, Judae proditionem, ac vocationem Pauli

[1] Jac. 2.
[2] *Eccl.* 15.
[3] Oseae 13.
[4] *Sap.* 11.

esse ait. Verum hic error non solum Scripturae testimoniis sed naturae quoque rationibus manifeste refellitur. Primum enim illa Augustini [1] ratio expedita est: nullo sapiente auctore aliquem deteriorem fieri. Tanta enim culpa est, quae in sapientem quemvis hominem cadere nequeat. Multo igitur minus Deo auctore fiet homo deterior, cum sit Deus quovis homine sapiente praestantior. Illa item eiusdem Augustini [2] causa non est levis, quod quae me auctore fiunt, ea me volente, et aut suadente, aut consulente, aut imperante fieri necesse est: nullum autem Dei iustum rectumque de culpis iudicium futurum esset, si homines Dei voluntate, suasu, consilio praeceptoque peccarent. Plato insuper in secundo *De republica* libro, modis omnibus pugnandum esse ait, ne Deus, qui bonus est, dicatur esse malorum causa: alioqui secum Deum pugnaturum, qui suis legibus contraria fieri mandaverit. Ita eos civitate extrudi iubet, qui verba illa nefaria dixerint, nobis utique perniciosa, ut inquit, sibique ipsis male consona. Sed alterius et loci et temporis est hanc sive amentiam, sive insaniam refutare. Nunc reliqua prosequimur. Nam et eis refellendis huius sexti argumenti testimonia apertius explicabuntur.

8. *Responsio ad septimum.* Cum itaque septimo loco obiicitur, Deum esse omnium poenarum causam, nos certe id negamus: sed earum vere ac proprie causa est, quae solum poenae sunt, non culpae. Est autem interdum, ut ad Romanos et Thessalonicenses tradit Apostolus, [3] una culpa alterius poena. Quo casu in poenam incurrit impius Deo deserente, non efficiente. At vero Caietanus in illud: [4] *Ecce ego suscitabo super te malum de domo tua: Est sermo,* inquit, *non de malo culpae, sed de malo poenae. Deus enim non est auctor peccati, ut sic, sed quatenus poena est peccantis, vel alterius.* Hactenus ille. Et in illud: [5] *Dominus praecepit ei, ut malediceret Davidi: Agnoscit,* ait, *maledictionem illam, quatenus poenalem, sibi procedere a Deo. Efficit siquidem Deus per Semei maledictionem illam, non quatenus erat peccatum, sed quatenus erat poena ipsius Davidis. Quemadmodum superius etiam per os Nathan dixerat: Suscitabo malum de domo tua; non quatenus erat malum culpae, sed poenae.* Hactenus etiam ille. Ac posterior haec sententia quidem faciliore ratione defendi potest, si ea distinctio repetatur, quae quinto argumento diluendo posita est, in opere uno eodemque et actionem considerari et passionem. Cum autem res temporariae, salus quoque et vita

[1] Lib. 83. *Quaest.* q. 3.
[2] In lib. *De artic. fals. sibi per Pelag. impos.*
[3] *Rom.* 1, 2. *Thess.* 2.
[4] 2. *Reg.* 12.
[5] 2. *Reg.* 16.

auferuntur, passio non modo ex parte Dei iusta est, verum etiam ex parte patientis est bona. Non utilem patienti dico (nam hoc quis dubitet?), sed honestam ac meritoriam, si aequo animo patienterque feratur. Quia vero quo passio est eo poena est, rite, ni fallor, dici potest Deus auctor esse operis mali, non qua est malum culpae, sed qua est malum poenae. Cum enim Aristoteli [1] actio et passio iidem motus sint, illud perinde est, ac si Deum auctorem dicamus esse non malae actionis, sed bonae passionis. Caeterum quando unum peccatum alterius est poena, res non ita facile expediri potest. Tunc enim nec actio nec passio honesta est; sed is qui plectitur, et agendo et patiendo peccat, ut, cum gentes, verbi causa, contumeliis affecerunt corpora sua in semetipsis, et relicto naturali usu, turpitudinem naturae inimicam operti sunt, mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes, nihil omnino illic distinguere possumus, cuius Deum causam asseramus. Sive enim agentes, sive patientes, et quia agebant, et quia patiebantur, utrinque omnino peccabant. Quamobrem Deus nec actionum eiusmodi auctor erat ullo modo, nec passionum. Illud igitur, quod priore loco Caietanus ait, dilutius videtur esse, quam ut consistere in vera theologia possit, quae an argutias adeo formales recipiat, ignoro. Si enim Deus auctor peccati est, quatenus est poena peccantis, omnium poenarum absolute causa erit, tum etiam, cum peccantis culpa posterior culpae prioris poena est. Ita erit causa indurationis, caecitatis, erroris earumque passionum, quas ne nominare quidem per verecundiam licet. Et cum causa moralis, de qua in praesenti sermo est, non agat nisi per voluntatem movens: Deo certe volente, atque adeo vel iubente, vel suadente, vel instigante, ea peccata provenient, quae in priorum poenam accidunt. Quae nimirum omnia et per se sunt falsa perspicue, et inter se vehementer repugnantia. Intelligo autem D. August. *Lib. cont. Julian. 5.* longa oratione contendere, non permissionis tantum aut patientiae divinae esse peccata, sed etiam potentiae, quum priora videlicet per posteriora puniuntur. Adducit vero in hoc non ea modo testimonia, quae nos in argumentis attulimus; verum illa etiam: [2] *Miscuit Dominus spiritum vertiginis in medio eius, et errare fecerunt Aegyptum, sicut erat ebrius.* Et: [3] *Domini sententia fuerat, ut indurarentur corda eorum, et non mererentur ullam clementiam, sicut praeceperat Dominus Moysi.* Et: [4] *Non acquievit Rex populo, quoniam aversatus fuerat eum Dominus, ut suscitaret verbum suum,* etc. loco autem eius, quod nostra translatio

[1] 3. *Physic. tex.* 18.
[2] Isa. 19.
[3] *Jos.* 11.
[4] 3. *Reg.* 12.

habet, *quoniam aversatus fuerat eum Dominus,* 70. transtulerunt, ὅτι ἦν μεταστραφὴ παρὰ κυρίου. Quae verba Augustinus ita reddidit, *quoniam a Domino erat conversio.* Ac recte ille quidem, nam μεταστρέφω proprie *converto* est. Huic vero illud etiam simile est: *Convertit cor eorum, ut odirent populum eius, et dolum facerent in servos eius.* Addit denique Augustinus et illud, quo uno causam videtur obtinere: *In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam;* ac protinus: *Quem vult indurat.* Volens ergo indurat Deus; et posterius: *Quod si Deus volens ostendere iram et notam facere patientiam suam,* etc. Potentiae igitur divinae sunt eiusmodi peccata: quare Deus in his agit etiam, nedum permittit. Confirmat autem hoc vel maxime, quod, cum David increparet Abisai, qui caput Semei cuperet amputare, [1] *Dimitte,* inquit, *eum: Dominus enim praecepit ei ut malediceret David;* et paulo post, *Dimitte eum,* ait, *ut maledicat iuxta praeceptum Domini.* In eam quaestionem, quam velis equisque, ut dicitur, fugere conabar, volens nolens incurri. Ita enim coniuncta est huic quae praesenti loco versatur, ut illam ab hac non potuerim separare, quamvis in ea re diu multumque elaboraverim. Cum enim considero quid ferat instituti operis ratio, occurrentes consequentesque etiam controversias pro mea certe virili declino; magis adeo eas, quas dignas esse video, ut et tractentur fusius et explicentur accuratius. Hinc quippe volumen mihi grande displicet; inde autem moleste fero, res quam gravissimas minus accurata diligentia expendi, quam earum amplitudo requirat. Id quod in ea quae est nunc in manibus accidat necesse est. Nam etsi multa dicentur, multa tamen praetereunda sunt, quae huic argumento plene absolvendo erant valde necessaria. Atque veteres patres, ne fenestram impiis aperirent, duritiem, caecitatem erroresque suos et peccata in Deum referendi, in id genus locutionibus, quae actionem Dei sonare videntur, solam permissionem agnoscunt. [2] Quam sobrietatem ut exosculor, ita minime periculosam iudico, si permissioni nonnihil addamus: quod nec actio proprie Dei sit, nec sola permissio. Ita enim, ut reor, Scripturae Sacrae intelligentiam germanam, solidam expressamque tenebimus. Principio autem illud intelligendum est, vim Scripturae et energiam in illiusmodi locis non satis per negationem explicari. Etenim, si eum Deus excaecat quem non illuminat, eumque indurat quem non emollit; omnes profecto, quicumque in peccato sunt mortui, excaecati a Deo sunt et indurati. Quod nec Scriptura, nec ratio recipit.

[1] 2, *Reg.* 16.

[2] Vid. Damasce. l. 4, cap. 14. ubi ait, morem esse Divinae Scripturae, permissionem Dei, actionem eius vocare.

Quosdam siquidem peculiariter excaecatos a Deo et induratos legimus: in quibus iram, iustitiam ac potentiam suam insigni singularique vindicta Dominus ostenderit. Deinde id quoque certum nobis expeditumque sit, Deum nec proprie excaecare, nec indurare, nec decipere, nec hominum corda in odium convertere, nec ea demum facere quae in literae superficie facere asseritur. Illa enim, quemadmodum ante constituimus, a natura Dei abhorrent omnia. Itaque Deo improprie et figurate tribuuntur, triplici, ut ego sentio, ratione. Primum enim, cum, sublato eius lumine, nihil aliud quam caligo et caecitas supersit; cum, ablato suavitatis eius spiritu, corda nostra in lapides obdurescant; cum, cessante eius directione, in obliquitatem contorqueantur, excaecare eos, indurare, errare facere dicitur, quibus facultatem videndi, liquescendi, ad veritatem rectam ingrediendi adimit. Nam et qui lucem hanc oculis nostris auferrent, et qui columnam, qua firmatur et consistit aedificium, tollerent; ii vere ac jure et obtenebrare oculos et diruere aedificium dicerentur. Cum autem dicimus Deum facultatem videndi auferre, caeteraque similia, id non ita accipiendum est, quasi homo arbitrii facultate privatus nec videre, nec mollescere, nec recta ingredi ipse possit; sed ita demum intelligere oportet, ut, quia sine lumine videre homo non valet, nec sine spiritus suavi oleo emolliri, nec sine Dei directione recta ingredi, idcirco qui illa iusto hominibus iudicio adimit, hic facultatem quoque ea exequendi quodammodo dicatur adimere. Altera est ratio, quae propius ad verborum proprietatem videtur accedere, quod ad exequenda iudicia sua Satana administro utitur, ob idque ea dicatur efficere, quae minister illius auctoritate roboratus efficit; quemadmodum quae iudicis administer, dum iustam eius sententiam exequitur, facit, ea suo modo a iudice quoque fieri sane intelligimus. Tertiam rationem Hieronymus ad Hedibiam reddidit.[1] Sicut enim unus est solis calor, et secundum essentias subiacentes alia liquefacit, alia indurat, alia solvit, alia astringit; liquatur enim cera et induratur lutum, et tamen caloris non est diversa natura: sic Deus eodem omnino lumine male affectum excaecare dicitur, bene institutum illuminare; eodemque prorsus beneficio indurare illum, hunc mollire. Videlicet miraculis eisdem editis emollitus Israel est, obduruit Pharao: eadem doctrinae luce apostoli viderunt, pharisaei caeci facti sunt. Quoniam divina lux, tametsi per se quidem ad videndum editur, sed per occasionem tamen in eo caecitatem efficit, qui prave affectos habet oculos, in eo duritiem, qui pravo affectus est animo. Atque huic illud simile est, quod hi seducere decipereque

[1] Quaest. 10.

dicuntur, qui oratione dubia vel obscura tenebras alicui ostendunt. Hac enim ratione Dominus in parabolis turbas alloquutus, eas excaecasse dicitur. Ac Jeremias, [1] *Seduxisti,* ait, *me, Domine, et seductus sum.* Quia enim in principio illud audierat: *Prophetam in gentibus dedi te;* et iterum: *Ecce constitui te super gentes et regna:* arbitratus est, nihil se contra populum Judaeorum, sed contra diversas in circuitu nationes esse dicturum; unde et prophetiam libenter assumpsit. Cum vidisset autem aliter sibi, ac existimaverat, accidisse, queritur a Domino se esse deceptum: non falsitate autem deceptus est, sed ambiguitate. Nihil autem refert, an (quod Hieronymus ait) inde Jeremias fuerit seductus, an ex illis potius verbis: *Ne timeas a facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te,* etc.

9. His igitur tribus rationibus non illa solum explicantur quae retro citata sunt, sed et illud simul intelligitur, quod Deus ministros irae suae nunc sibilo evocaturum se minatur, nunc eos instar novaculae sibi fore ad radendum caput et barbam universam, [2] nunc sagenam et rete ad irretiendos improbos, [3] nunc malleum ad feriendos, [4] virgam denique, securim, serram, [5] quam elevet, in qua secet, quam trahat. Nam, quod *2. Reg. 16.* legitur, Domini praecepto Semei Davidi regi maledixisse, id per figuratam dictionem usurpatum esse, vel illud satis abunde magno argumento est, quod *Ecclesiast. 15.* scribitur: *Nemini mandavit impie agere.* Et revera cum recta ratione pugnat, in eo peccare hominem, quod Deo praecipiente agit. At Semei sine dubio maledicendo peccavit. Praeceptum igitur in libris sacris pro lege et ordinatione quandoque accipitur, sive sit lex obligans ex imperio, sive permissio, sive poena praescripta, seu ordo etiam naturae praefixus. Sic enim, quod Matth. 19. dicitur: *Ad duritiam cordis vestri permisit vobis;* Marc. cap. 10. dictum est: *Scripsit vobis praeceptum istud.* Sic etiam *Threnor. 3. Quis est iste qui dixit, ut fieret, Domino non iubente?* Quem locum alii ita vertunt: *Quis hoc dixerit aliquid fieri, quod Dominus non praecipiat?* Et iterum:[6] *Statuit ea in aeternum et in saeculum saeculi, praeceptum posuit,* etc. Quod ergo ordine divinae iustitiae fit, id divino praecepto fieri dicitur. Iam illud fueram oblitus, quod Paulus ait: *Quem vult, indurat.* Sed primum, voluntas etiam permissionis a theologis ponitur. Unde Augustinus in *Enchirid. cap. 25. Non fit quicquam,* ait, *nisi Omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo.* Deinde volente aliquo ea fieri dicuntur, quae illo non invito fiunt. Sic

[1] Jer. 20.
[2] Isa. 5. et 7.
[3] Ezech. 12.
[4] Jer. 50.
[5] Isa. 10.
[6] *Psal.* 148.

enim pater volens dicitur filium gignere. Ac de septimo argumento nimis multa dicta sunt.

10. *Responsio ad octavum.* Octavum autem brevissime refutabitur. Intelligendum est enim causarum duo esse genera, naturale et morale. Ut qui imperat, qui consulit, qui suadet, qui impellit, is eius rei quae imperio, consilio, suasione, impulsu eius fit, causa moralis dicitur. Est autem Deus causa naturalis quidem omnium motionum; nam generali naturalique concursu cum omnibus causis agentibus operatur: at causa moralis non est nec erroris nec pravae cuiusque actionis. Actus igitur ille qui peccatum est, si in genere rerum naturalium consideratur, ad causas tantum naturales referendus est; sin consideratur in rerum moralium ordine, ad causas naturaliter agentes inepte quidem et absurde revocabitur. Stultus quippe erit is qui in coelorum motrices intelligentias culpas vel proprias vel alienas retorserit. Quocirca, tametsi res atque actiones universae, quatenus effecta naturae sunt, Deum auctorem habent; sed, cum de peccatis agitur, quoniam mox in peccati nomine liber et moralis actus intelligitur, ineptissimi profecto erimus, quicumque in Deum errores peccataque nostra tegeremus. Ille enim, quemadmodum diximus, in moralis causae modum nec ad errorem movet, nec ad pravam aliam quamlibet actionem, hoc est, nec mentitur omnino, nec suadet aut imperat malum. Quibus modis ac similibus et deciperet proprie, et causa peccatorum haberetur. Sed haec causae partitio in relectione de Sacramentis in genere uberius explicata est. Nunc ad octavi argumenti explicationem diximus satis.

11. *Responsio ad nonum.* At postremum facile refellitur. Nego enim id quod primo loco antecedit, cui scilicet suadendo tota illa argumentatio incumbit. Mendacium namque ita malum natura est, ut nulla ratione quisquam iuste mentiri possit, quod et Arist. *4. Ethic.* tradit, et August. in lib. *De mendacio* demonstrat. Ad primam vero rationem, qua huius contrarium suadetur, sunt qui respondeant, Joseph fuisse revera mentitum, sed ioco tamen. Et si obiicias periurium omne esse mortale peccatum, argute respondent Joseph non iurasse absolute, eos esse exploratores, sed ex conditione. Ait enim: [1] *Mittite ex vobis unum, et adducat eum, donec probentur ea quae dixistis vera an falsa sint: alioqui per salutem Pharaonis exploratores estis vos.* At D. Augustinus in *Quaest. super Genes.* [2] totam assertionem a mendacio liberat, et verbum illud *Estis* accipit pro verbo: *habebimini.* Quae verbi usurpatio non est insolens. Nam *3. Reg. 18.* Elias ait: *Qui exaudierit per*

[1] *Gen.* 42. 16. [2] Quaest. 139.

ignem, ipse sit Deus, hoc est, habeatur. In quam sententiam D. quoque Bonaventura ivit, adiecitque, Joseph illa verba tentando, et quasi inquirendo, quod iudices solent, sine mendacio dixisse. In iudiciis nimirum enunciationes loco interrogationum usurpantur. Interrogantes autem non mentiuntur. Nihil enim censentur asserere, sed, ut veritatem eliciant, perrentare. Qualis illa interrogatio fuit: [1] *An ignoratis quod non est similis mei in scientia augurandi?* Gratianus [2] tamen docet, ioco id esse dictum, quare non habendum pro mendacio, ut quod non animo fallendi dictum sit.

12. Ad secundam vero rationem respondeo, sermonem prophetae esse figuratum, vel ad exprimendam rei maximam certitudinem, vel ad desiderium vehemens explicandum, ut si fieri posset, ea mala non acciderent; quod vulgo apud Hispanos inculpate dicitur: *plega à Dios qui yo mienta.* At tertiae rationi hoc habeatur responsum: Ironiam ab Aristotele ibi accipi pro cavillatione quadam turpi ac dissimulata astuteque parata ad decipiendum. [3] Verbum enim graecum εἰρωνεύομαι interdum idem est atque cavillatorie decipere. Atqui Socrates in omni oratione simulator, quem εἴρωνα Graeci nominarunt, non solum absque vitio, sed etiam cum laude fuit. Nam et ironia, illusio, seu irrisio, est figura apud Latinos usurpata, ubi nullum mendacium inest. Argumenta igitur omnia, quae a principio huius controversiae posuimus, hoc quidem pacto fuerint refutata.

13. Occurri autem nobis potest, et quidem a doctis et eruditis, quaerentibus, satisne prudenter agere videamur, qui, cum in huius operis initio Dei veritatem, cui fides innititur, primum theologiae principium esse docuerimus, nunc tamen longe aliter doctrinam videmur instituere: quoniam divinam veritatem in quaestionem revocamus, et rationibus etiam philosophiae confirmare nitimur. Absurdum est autem, ut Aristot. docet, de cuiusque disciplinae principiis velle cum quovis homine disserere. Et Basilius *in Psal. 115. In quolibet studio,* inquit, *quod ordine in finem procedit, impossibile est primorum subiectorum demonstrationes inquirere. Sed necesse est omnium artium, quae probatione nituntur, principiis sine investigatione aut ratione positis, reliqua quae deinceps sequuntur cum ratione ostendere. Sic et theologiae mysterium ex fide minime rationibus probata aedificium quaerit.* Hactenus Basilius. Atque Hilarius in *lib. ad Constantium Augustum, Fides,* ait, *non in quaestione philosophiae est, sed in Evangelii doctrina.* Cum ergo et theologia et fides eo tamquam summo principio adnitantur, quod

[1] *Gen.* 44. 15. [2] 22. q. 2. cap. « quod aut. ». [3] Cic. l. 1. *Off.*

omnia in Scripturis a Deo revelata vera sint, stultum videtur esse, id aut in dubium vertere, aut philosophiae argumentis velle finire, quasi fides in quaestionibus philosophiae sit, et non magis oporteat, cum in aliis doctrinis, tum in hac maxime discipulum addiscentem credere. Ac revera quemadmodum prima philosophiae principia quibusque non omnino rationis expertibus animo antecepta sunt, nec nisi absurdissime in quaestionem vocarentur: sic omnes Christiani istam sive anticipationem, sive praenotionem, nullo argumento intercedente, habent animo quasi insculptam, Deum esse natura veracem, neminemque proinde ab eo posse falli. Quamobrem imprudentiae nomine, ut dictum est, accusari a viris etiam eruditis possumus, qui de re, quae controversa esse non debet, contraversiam fecimus, et primum fidei ac theologiae fundamentum, non testimonio solum, sed etiam ratione constituimus. (*Resp. ad quaest. incid.*) Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus ii, quorum vagetur animus errore, nec habeat unquam quid sequatur. Quae enim ista esset theologia, vel quae disciplina potius, principiorum ratione sublata? Quae prorsus tollitur, si perinde, atque conclusio, principium quoque in controversiam veniat. Quoniam autem mihi interdum videor disserere non cum perfectis theologis pleneque sapientibus, sed cum iis, quibuscum praeclare agitur, si insunt simulacra theologiae, nonnullos lapides ego moveo, quos scilicet non moverem, nisi quorumdam imprudentiam veritus, qui dum iuniores passim theologos sine iudicio legunt, in eas opiniones incurrunt, quas refellere, ut videtur, necesse est, ut theologiae fundamenta et doctis et indoctis pariter jaciamus. Itaque concedendum nobis est, si imperitorum causa quaedam praeter disserendi artem disserimus. Nec prudentiam nostram ibi desiderare oportet, ubi doctor tanto prudentior est, quanto sese magis indoctorum ingeniis et imperitiae accommodat. Porro autem (ut viris doctis nonnihil etiam respondeamus) disciplinarum principia non eamdem rationem universa subeunt. Quaedam enim sunt tam nota atque perspicua, ut, qui ea in quaestionem vocent, hi non sint verbis, argumentis et disputatione philosophorum, sed verberibus, vinculis et carcere fatigandi; ut, quodlibet esse vel non esse, omne totum esse maius sua parte: alia vero sunt eiusmodi, ut et negari ex ignorantia quandoque possint, et rationibus etiam illustrioribus comprobari. Sic enim Aristoteles tradidit, *Dialecticen* ac *Metaphysicen*, eos coarguere, qui aliarum disciplinarum principia inficiantur; atque ipse idem saepe ex effectis manifestis causas rerum minus manifestas persuadet, quibus causis tamen philosophiae principia continentur. Sed et duas esse cuiusque disciplinae partes exploratum est: unam, in qua

principia ipsa tamquam fundamenta ponimus, statuimus, firmamus; alteram, in qua principiis positis, ad ea, quae sunt inde consequentia, proficiscimur. Atque in hac quidem posteriore si quis principia negarit, quae nimirum in scientia supponuntur, non est cum eo contentiosa disputatione certandum. Si enim theologo suas conclusiones ex principiis colligere volenti neget quisquam Deum esse, stultus erit, si adversum eiusmodi disputationem theologicam velit instituere. In illa vero, quam priorem esse diximus, licebit utique non solum obscura perspicuis illustrare, sed etiam minus nota principia ex his, quae sunt nobis notiora, ostendere. Fere autem fit, ut causae rerum, quae sunt suapte natura manifestae, sint nobis obscurae. Quemadmodum oculo nictycoracis radii solares tenebrae sunt, ita si viro sapienti negaretur Deus esse, licet primum sit Theologiae principium, daret tamen ille operam, ut via aliqua et ratione Deum esse constitueret. Non igitur mirum esse cuipiam debet, si hoc sane libro, ubi de principiorum theologicorum firmitudine agimus, ipsa nos principia non modo explicemus, verum etiam constituamus. Aliter autem urbium fundamenta inimicus concutit, qui conatur evertere: aliter artifex, qui nititur non solum jacere, sed etiam confirmare. Sed iam ista omittamus, et ad ea quae propius ac validius urgent, festinemus. Nam prima illa quidem machina non erat adeo instructa, ut ad eam deturbandam aut longior, aut acrior futura esset oratio. In illam vero alteram, ut quam adversarii maiori arte et viribus instruxerint, maiori quoque nos studio et acriori disputationis vi debemus incumbere.

CAPUT V. 8

UBI QUATUORDECIM LIBRI E SACRIS BIBLIIS NUMERANTUR QUOS QUIDAM VEL AMBIGUNT ESSE CANONICOS VEL CERTO A CANONE REIICIUNT.

In dubium itaque et olim et nostra hac tempestate vocatum est, an septem illi libri Veteris Testamenti *Baruch, Tobias, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus* duoque *Machabaeorum* sint habendi canonici. Ex Novo quoque Testamento quaestio ferme eadem existit de Epistola Pauli ad Hebraeos, de Epistola Jacobi, de secunda Petri duabusque posterioribus Joannis, de Epistola Judae et libro *Apocalypsis.* Sunt enim theologi et fuerunt, atque in his quidem et nobiles veteres longeque principes, et quidam iuniores docti et graves, qui multis magnisque rationibus

adducti negarint eos libros oportere in canonicis computari. Alii vero auctores, ipsi quoque praestantissimi, contra asseverant hos omnes esse canonicos. Atque ad eam rem confirmandam plurimis etiam maximisque argumentis utuntur. Ita addubitare cogit doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. Ego autem, quo controversiam hanc manifestius explicem, dividam omnino totam istam de libris canonicis quaestionem in quatuor partes. Primum illud ostendam, ad cuiusnam auctoritatem spectet definire quis liber sit canonicus. Deinde eos libros, qui nunc in dubium veniunt, sacros esse demonstrabo. Tum adducam argumenta, quae verisimilitudine homines alioqui et doctos et pios fallere potuerunt. Postremo eadem argumenta diluam. Haec enim omnia ad hanc quaestionem referenda sunt.

CAPUT VI. 9

CONTINET ARGUMENTA EORUM, QUI SUADERE CONANTUR SCRIPTURAM SACRAM NON EGERE ECCLESIAE APPROBATIONE.

1. *Prima controversiae pars.* Et quidem, quod ad primam partem attinet, Lutherani aliquando asseruerunt Scripturam non egere Ecclesiae aut alterius cuiusque approbatione, sed iudicium de Scriptura ex ipsis Scripturis esse faciendum: seu potius per ipsas Scripturas caetera omnia iudicanda, eas vero per se quidem cuique habenti Spiritus Sancti et fidei lumen esse manifestas. Quod si ab illis roges, ecquis nobis fidem faciat haec a Deo prodiisse, ecquis salva et intacta ad nostram usque aetatem pervenisse certiores reddat, ecquis persuadeat librum hunc reverentia excipiendum, illum vero numero expungendum; aiunt, perinde esse ac si quis roget unde discemus lumen discernere a tenebris, album a nigro, suave ab amaro: non enim obscuriorem veritatis suae sensum Scripturam prae se ferre, quam coloris sui res albas ac nigras, saporis suaves et amaras; sicut etiam apud philosophos per communes animi conceptiones (sic enim vocant) reliqua omnia probantur, cum ipsae probatione non egeant. Ita existimant Lutherani divini verbi cognitionem, quod est doctrinae catholicae commune principium, usque adeo in promptu esse, ut nulla hominum approbatio sit necessaria. Atque hic idem perniciosissimus error olim apud Wiclefistas invaluit, ut Thomas Waldensis auctor est, *lib. 2. doctr. fid. Antiq. c. 19.* ne quisquam existimet a Luthero hanc primum haeresim prodiisse.

2. *Primum argumentum.* Suadent autem in principio ex eo, quod

Dominus apud Joan. 5. dicit: *Ego non ab homine testimonium accipio.* At sive Summus Pontif. sive Concilium seu etiam Ecclesia tota homines sunt: non igitur ab his Christi Evangelium aut reliquae Scripturae partes accipiunt testimonium.

3. *Secundum argumentum.* Idem rursum ex illo confirmant, quod Joan. Apost.[1] ait: *Non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio eius docet vos de omnibus, et verum est.*

4. *Tertium argumentum.* Tertio loco argumentantur ex eo verbo Domini:[2] *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet ex doctrina, utrum ex Deo sit;* cui simile est illud:[3] *Oves meae vocem meam audiunt,* alienum autem non sequuntur. Quo testimonio Lutherus quasi re confecta gloriatur, et nondum collata manu, tamquam ferox victor insultat. Aperte enim, ut ait, Evangelium testatur, ipsas per se oves habere idoneam discernendi Scripturas facultatem.

5. *Quartum argumentum.* Quarto illud Joannis asserunt:[4] *Si testimonium hominum accipitis, testimonium Dei maius est: Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se.* In omnibus igitur quae ad fidem pertinent, non ad externa hominum testimonia recurrere debemus, sed ad id quod Deus intra nos testimonium praebet.

6. *Quintum argumentum.* Addunt etiam huc illud ex Deuter.:[5] *Qui verba* prophetae, *quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam: propheta autem qui voluerit loqui in nomine meo quae ego non praecipi illi ut diceret, interficietur. Quod si tacita cogitatione responderis: Quomodo possum intelligere verbum quod Dominus non est locutus? hoc habebis signum. Quod si in nomine Domini propheta ille praedixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus,* etc. Ecce quemadmodum discernendis verbis Dei a verbis hominum non remittitur fidelis populus ad pontificem aut sacerdotem, non ad hominum concilium, sed ex ipsa rerum evidentia, ut discernat, instituitur.

7. *Sextum argumentum.* Eodem quoque pertinet illud Joannis:[6] *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multipseudo prophetae exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus Dei,* etc.

8. *Septimum argumentum.* Confirmant praeterea idem ex illo Apostoli testimonio:[7] *Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei, spiritualis autem iudicat omnia.* Rursum ex eo:[8] *Prophetae duo aut*

[1] 1. Joan. 2. 27.
[2] Joan. 7. 17.
[3] Joan. 10. 27.
[4] 1, Joan. 5. 9. et 10.
[5] *Deut.* 18. 19. et 20.
[6] 1. Joan. 4. 1.
[7] 1. *Cor.* 2. 14. et 15.
[8] 1. *Cor.* 14. 29.

tres dicant, caeteri diiudicent; et paulo post: *Si quis videtur esse spiritualis, cognoscat quae scribo vobis, quod Domini sunt mandata.* Quicumque igitur, in quo est spiritus Dei, cognoscere verba Domini eaque discernere iure suo potest. Proferunt etiam alia testimonia, quae quoniam eodem spectent, eodemque modo refelluntur, non est necesse ea hoc loco proferre: sed rationes illas addere quibus etiam utuntur in sui erroris confirmationem.

9. *Prima ratio.* Si Ecclesia, inquiunt, de Divinis Scripturis iudicium ferret, tum inferior in superioris legem auctoritatem usurparet. Id quod absurdum plane est. Nam, ut August. inquit, non licet iudici de legibus iudicare, sed secundum ipsas, *dist. 4. cap. in istis.*

10. *Secunda ratio.* Praeterea quae securitas, aiunt, nobis erit aeternae vitae, si quaecumque de ea in Sacris Literis extant promissiones, solo hominum iudicio fultae consistant? Rursum fides nostra quantum apud homines in suspicionem vocabitur, si credatur hominum beneficio non secus ac precariam habere auctoritatem? Et cum Apostolus asserat fundamentum Ecclesiae esse catholicam et apostolicam doctrinam, suam huic certitudinem ante constare oportet, quam illa extare incipiat. Nam si Christiana Ecclesia prophetarum scriptis et apostolorum praedicatione fundata fuit, ubicumque reperiatur ea doctrina, Ecclesiam certe praecessit eius approbatio, sine qua nunquam Ecclesia ipsa extitisset. *Vanissimum ergo commentum est* (*1. cap. Institut.* Calvinus ait) *Scripturae iudicandae potestatem esse penes Ecclesiam, quasi ab huius nutu illius certitudo pendeat.*

11. *Tertia ratio.* Praeterea si Scripturae Sacrae veritas ab hominum testimonio penderet, ex eoque comprobaretur, tunc ultima fidei resolutio in Ecclesiae auctoritatem fieret. Credimus enim Christum fuisse filium David, quoniam Deus prophetis et apostolis revelavit. Quod si Deum revelasse ex Ecclesiae auctoritate teneremus, iam fides nostra non in Deum tandem, sed in homines revocaretur. Quocirca ratio fidei formalis non divina, sed humana veritas esset.

12. *Quarta ratio.* Postremo, ut Aristoteles docuit *1. lib. Post. cap. 2. Propter quod unumquodque tale, et illud magis.* Si igitur Scriptura canonica Ecclesiae auctoritate comprobaretur, plus hominibus quam Deo crederemus. Constat vero nullam auctoritatem maiorem esse divina, qua videlicet Sacrae Literae pollent. Non ergo Scriptura Sacra per Ecclesiam confirmabitur, et ab illius approbatione pendebit. His atque aliis argumentis errorem suum haeretici suadere possunt, persuadere non possunt. Errant enim vehementer, cum in asserendis Scripturis Ecclesiae auctoritatem labefactare conantur. Qua de re nunc breviter

et ad hanc solum de libris canonicis causam disputabimus; propterea quod et a plerisque viris catholicis contra haereticos de Ecclesiae auctoritate accuratissime disputatum est, et hanc nos quoque in universum postea asserere et confirmare debemus.

CAPUT VII.

DOCET AD CUIUS AUCTORITATEM SPECTAT DE LIBRIS CANONICIS IUDICARE.

1. *Prima conclusio.* Sit igitur, quod ad praesentem locum attinet, prima propositio: *Iudicium de Scripturis per Scripturas ipsas nullo pacto idoneum esse potest.* Nam, ut de pluribus aliis taceamus, quorum similis omnino causa est, certe libros *Ruth, Ester, Job* esse canonicos, nullo modo ex ipsis Scripturis comprobabitur. Ergo si res haec in controversiam veniat, aliunde quam ex Sacris Literis petenda probatio est. Deinde, quoniam hoc idem amplius urgere volumus, si in controversia sit, an ambo Testamenta Novum et Vetus Deo auctore sint edita, per nullam alterutrius Testamenti auctoritatem haec disceptatio componi potest. Qua enim ratione de toto volumine dubitabitur, eadem quoque de qualibet particula voluminis ambigetur. Necesse igitur est, huius quaestionis aliquem praeter Sacras Literas iudicem constituere. Praeterea Basilides prophetas nescio quos producit, Barchabam, Barchob aliosque id genus, qui revera prioribus saeculis nunquam extiterint, ut auctor est Eusebius *lib. 4. Eccl. hist. cap. 8.* At huiusmodi prophetarum libri per Scripturas ipsas refelli non possunt. Diceret namque Basilides, praeter quatuor maiores et quatuordecim minores, alios item prophetas in Veteri Testamento fuisse, idque eiusdem Testamenti testimoniis confirmaret. Nec his rationibus alia exempla desunt. Nam quidam haeretici reiecerunt Evangelia, quod Christus Dominus nec scripserit aliquid, nec scribendum praeceperit, ut August. 2. *Retract. cap. 16.* refert. Alii omnes epistolas Pauli respuerunt, apud Eusebium, *lib. 3. Hist. eccl. cap. 27.* Iren. *lib. 1. cap. 26.* et Origen. *in 82. Psal.* referente eodem Euseb. *lib. 6. cap. 28.* vide Iren. *cap. illo 26. 29.* Alii universam Moysi legem, atque adeo omnes instrumenti veteris Scripturas abnegarunt, ut August. cum alias saepe, tum in lib. *cont. Faustum,* et Euseb. *lib. 5. cap. ult.* auctor est. Nos vero hos libros in universum recepimus. Item, quae Nicodemi et Bartholomaei nomine ab haereticis proferuntur, Evangelia contemnimus, Marci Evangelium veneramur. Ac nos quidem

harum rerum causam reddimus: illi vero eius, quod universa tenet tenuitque semper Ecclesia, rationem reddere nullo pacto queunt. Imo, vivorum iudicum auctoritate sublata, nihil illis superest, nisi ut totum Sacrorum Bibliorum codicem de medio tollant. Adde quod Scriptura iudex est mortuus, qui nec litigantium utrinque rationes audire, nec sententiam ipse eloqui valet. Accedit quod, si in humana aliqua republica talis iudiciorum esset forma praescripta, uti nulli essent iudices vivi, sed solis exaratis litteris controversia quaecunque de illius reipublicae scripturis exorta finiretur, praeterquamquod forma iudicandi stultissima esset, nullus etiam esset litigandi finis. Ei enim qui neget instrumentum, nulla vis inferri queat, si vivi iudices nulli habeantur. Ita *Deut. 17.* non ad scripturam dissidentes homines referuntur, sed ad vivorum examen iudiciumque: et *Malach. cap. 2. Labia,* inquit, *sacerdotis custodiunt scientiam, legem requirent de ore eius; de ore eius,* ait, *non de lege ipsa:* et *Actor. 15.* non ad Scripturam appellaverunt Antiocheni, ut intelligerent an verba Pauli divina essent, sed ad apostolos et seniores qui erant Hierosolymis. Nec apostoli et seniores scripturam iudicem, sed semetipsos et Spiritum Sanctum posuerunt. *Visum est,* inquiunt, non Scripturae, sed *Spiritui Sancto et nobis.* Sanctus quippe Spiritus non habitat in littera, sed in spiritu: non in syllabis, sed in cordibus. Quod si ii qui Paulo adversabantur, Scripturae in causa illa iudicium peterent, quaestio hodie maneret ambigua.

2. *Secunda propositio. Iudicium de Scripturis canonicis ad privatos reipublicae christianae cives non pertinet.* Primo, quia in humana republica eiusmodi iudicia non permitterentur privatis hominibus, nisi legislatores desipuissent. Uterque enim eorum, qui dissidium habent, hanc sibi iudicandi pari ratione vindicaret auctoritatem: sicque nullus esset dissidiorum finis. Privatas ergo cuiusque vel revelationes vel opinationes velle sequi, idque in quaestione fidei necessaria, stultum erit. Pro sua etenim factione quisque definiet, et quae ipse existimaverit, ea sibi asseret a Deo revelata.

3. Quid quod nullus homo privatus certam habet in Ecclesia auctoritatem, nullus apud reliquos fideles exploratam et solidam veritatem? Ita iudicium quodcumque ab eiusdem privato cive profectum infirmum erit: et Scripturarum proinde fides incerto et imbecillo fundamento nitetur. Quid quod *Deuter. 17.* quaestiones graves non ad privatos iubentur deferri, sed ad eos qui habent publicam in Ecclesia potestatem? Quid? Num Antiocheni privati homines iudicium sibi assumpsere in illa controversia, qua dubium erat Pauline verba Dei essent, an non? Minime vero; sed miserunt ad apostolos et seniores, qui erant

in Hierusalem, *Actor. 15.* Adde huc, quod cum quidam viri doctissimi negarint epistolam ad Hebraeos esse canonicam, alii auctores quoque ipsi non ignobiles *Apocalipsim* Joannis excluserint, non posset ex cuiusque privati hominis sensu ea doctissimorum virorum controversia componi. Vide Origenem, *homil. 7. in Ezech.* Gregor. Nazianzenum *in Apolog.* Hieron. *in Ezech. cap. 13.* et *in Jere. cap. 23.* ut intelligas quam parum sit deferendum in huiusmodi rebus privatorum hominum praeiudiciis. Sed de his multa posterius. Nunc reliqua persequamur.

4. *Tertia propositio. Ab Ecclesia est determinandum quisnam liber sit canonicus, et illius auctoritas certa regula est ad libros vel in sacrorum numerum recipiendos, vel etiam ex eo numero reiiciendos.* Hanc tenuit Irenaeus, *lib. 3. Adversus haereses, cap. 2. 3. et 4.* et August. *lib. contra Faustum 13. cap. 4.* et *lib. 28. cap. 2. et 4.* et secundo libro *De doctrina christiana, cap. 8.* denique in libro *Contra epistolam Manichaei, cap. 5.* ubi illa est omnium sermone trita sententia, *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae moveret auctoritas.*

5. Haec eadem definitur a Concilio Toletano primo in haec verba: *Si quis dixerit, vel crediderit alias Scripturas esse canonicas, praeter eas, quas Ecclesia Catholica recipit, anathema sit.* Ecclesiae igitur Catholicae auctoritas certum argumentum exhibet ad libros sacros vel recipiendos, vel reiiciendos, id quod multis magnisque rationibus comprobatur.

6. Primum enim, si huiusmodi res in contentionem veniat, cum nec ex Scripturis ipsis, nec ex privata cuiusvis opinatione sit censura ferenda, ex aliquo hanc loco petere necesse est. Non est autem, unde commodius atque constantius eiusmodi iudicium censuramque petere debeamus, quam ab Ecclesia, quae est *columna et firmamentum veritatis.* [1] Ad Ecclesiae igitur tribunal est haec quaestio referenda; et eius decretum Lydius lapis erit ad explorandum qui liber canonicus sit.

7. Item, ut D. Augustinus [2] *contra Faustum Manichaeum* argumentatur, in libris *Ethnicorum* non alia ratione magis veros auctores exploramus, quam ex communi consensu et testimonio eorum, qui fuerunt ante nos. Unde enim Platonis, Aristotelis, Ciceronis libros novimus, nisi ex eorum, qui nos aetate antecesserunt, continuis testimoniis? Si ergo in caeteris omnibus haec via tutissima et certissima est ad cognoscendum cuiusque libri auctorem, cur haec eadem non erit certa et explorata viro catholico ad intelligendum hunc librum esse Matthaei, illum non esse Thomae, hanc epistolam esse scriptam a Paulo, illam a Paulo scriptam non fuisse? Ecclesiae itaque testificatione libri

[1] 1. *Timot.* 3. 15. [2] Lib. 33, c. 6.

sacri sunt admittendi. Quod videtur Joannes Evangelista significasse cum ait:[1] *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his; et scimus quia verum est testimonium eius.* Joannes ergo testimonium perhibet Evangelii, et Ecclesia probat, inquiens: *Et scimus,* etc. Alioqui quorsum illa numeri tam subita et inopinata mutatio? Apostolus quoque Paulus id manifeste docet in epistola *ad Galat. cap. 2.* Nam cum accepisset Evangelium per revelationem Jesu Christi, et mansisset cum Petro et Jacobo diebus quindecim, ascendit rursus Hierosolymam secundum revelationem, et contulit cum apostolis et fidelibus Evangelium quod praedicabat in gentibus; seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse: ne forte in vanum curreret aut cucurrisset. Quod si Ecclesiae probatio non esset necessaria, certe non fuisset sollicitus Paulus, ut ascenderet ad conferendum Evangelium, ne forte, etc. Atque, ut Augustinus[2] *contra Faustum* ait, *si apostolus Paulus non inveniret in carne apostolos, cum quibus conferret Evangelium, Ecclesia illi omnino non crederet.* Et Hieron. in *epist. ad Augustinum,* haec Apostoli verba pertractans, *ex his,* inquit, *ostendit, se non habuisse securitatem Evangelii praedicandi, nisi Petri et qui cum eo erant fuisset sententia roboratum.* Est autem haec epist. etiam in tomo operum Augustini secundo, *num. 11.* Et Tertull. *lib. 4. adversus Marcionem, Propterea,* inquit, *Paulus Hierosolymam ascendit ad apostolos consultandos, ne forte in vacuum cucurrisset. Non enim sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrocinio antecessorum. Denique, ut cum auctoribus contulit et convenit de regula fidei, dexteras miscuere. Igitur, si ipse illuminator Lucae auctoritatem antecessorum et fidei et praedicationis suae optavit, quanto magis eam Evangelio Lucae expostulem, quae Evangelio magistri eius fuit necessaria?* Hactenus ille.

8. Idem quoque habetur *Act. 15.* Cum enim apud Antiochiam dubitaretur an Paulus et Barnabas vere sentirent et docerent de cessatione legalium, statuerunt fideles, ut ascenderent Paulus et Barnabas et quidam alii ad apostolos et presbyteros in Hierusalem. Non ergo unusquisque per se cognoscit an doctrina ex Deo sit, necne, aut ipsa statim doctrina cuivis sese esse divinam manifestat; sed Ecclesiae opus est approbatione. Quod Lutherani tandem in comitiis Augustanis confessi sunt, habere scilicet Ecclesiam auctoritatem ad discernendum verba Dei a verbis hominum. Atque Lutherus in libro *De captivit. Babylonica,* ubi de Ordinis Sacramento agit, confitetur quidem Ecclesiam habere potestatem discernendi verbum Dei a verbis hominum, sed non

[1] Joan. ult. 24. [2] Lib. 28, c. 4.

proinde tamen iudicem esse verbi Dei. Quemadmodum Augustinus ait, quod veritate ipsa sic capitur anima, ut per eam de omnibus certissime iudicare possit, sed veritatem iudicare non possit; dicere autem cogatur infallibili certitudine hanc esse veritatem iudicata magis quam iudicans; ita et in Ecclesia talis, inquit, est sensus, illustrante spiritu, in iudicandis et approbandis doctrinis, quem demonstrare non potest, et tamen certissimum habet. Sicut enim apud philosophos de communibus conceptionibus nemo iudicat, sed omnes per eas iudicantur; ita apud nos de sensu spiritus, qui iudicat omnes, et a nemine iudicatur. Sed nos hoc sane loco de verbis certare nolumus.

9. Tantum definimus, id quod iam Lutherani vel inviti concedunt, ex Ecclesiae auctoritate certum argumentum sumi vel ad libros sacros admittendos, vel ad eos repellendos qui sacri non sunt.

10. At vero non parva quaestio se offert, an nomine Ecclesiae significemus hoc loco Ecclesiam quae fuit tempore apostolorum, an fidelium congregationem qui modo sunt, an potius universam collectionem Christianorum a baptismo Christi per apostolos et caeteros successores eorum usque ad haec tempora propagatam. Durandus enim in *3. Senten. distinct. 24. quaest. 1.* et Gerson *De vita spirituali animae, lect. 2. coroll. 7.* huiusmodi auctoritatem sacros libros approbandi, vel etiam non sacros reprobandi ad Ecclesiam referunt fidelium, qui cum apostolis extiterunt. At Joannes Driedonis *lib. 1. de Ecclesiasticis Scripturis et dogmatib. cap. 1.* et Thomas Waldensis *lib. 2. De doctrinal. fid. antiquae cap. 19. et 20.* hanc auctoritatem existimant referendam ad seriem patrum omnium et fidelium ab apostolis succedentium: quae eadem profecto videtur fuisse sententia Irenaei *lib. 3. cap. 3.* et *libro 4. cap. 63. Adversus haereses:* et Tertulliani *lib. 4. adversus Marcionem,* et Augustini *lib. 33. contra Faustum Manichaeum,* et in *lib. 2. cap. 6. contra Julianum Pelagianum,* et *lib. 2. De doctrina Christi, cap. 8.* et *Epist. 63.* Sed et alii tamen hanc auctoritatem huius etiam temporis Ecclesiae tribuunt, quae videlicet eadem est cum antiqua, habetque eundem veritatis spiritum assistentem.

11. Ego vero primum sentio ad apostolos pertinuisse libros sacros probare, non sacros reiicere. Nec enim alios libros canonicos habemus sive Veteris sive Novi Testamenti, quam quos apostoli probaverunt atque Ecclesiae tradiderunt.

12. Existimo deinde huiusmodi traditionem apostolicam non alia ratione melius innotescere, quam per patres et doctores Ecclesiae post apostolos succedentes; quemadmodum non alia via certior atque expeditior est ad Christi et apostolorum reliquas traditiones cogno-

scendas: quod suo postea loco demonstrabimus. Atque horum quidem neutrum opus est exquisitis rationibus confirmare: tantum satis est admonere.

13. Illud vero demonstrandum est, Ecclesiam fidelium nunc viventium non quidem scribere canonicum librum posse, sed definire an liber, de quo disputatio est, canonicus sit, an non. Quia definitio dubiorum, quae circa fidem modo exoriuntur, ad praesentem Ecclesiam pertinet. Oportet enim iudicem vivum in Ecclesia esse, qui fidei controversias decidere possit; siquidem Deus in necessariis Ecclesiae suae non defuit. At librum esse canonicum, necne, fidem maxime tangit. Ad Ecclesiam igitur huius temporis huius rei iudicium pertinebit. Nam si errores, qui sanae doctrinae adversantur, Ecclesia quae nunc est condemnare nequit; profecto, iudicibus de medio sublatis, huius saeculi haeretici impune vivere atque adeo regnare possunt.

14. Rursum, tempore Hieronymi dubitare catholico licuit an *Apocalypsis* Joannis sacra et canonica esset. Nunc autem, ut suo loco ostendemus, id non licet in dubium vertere. Ergo post tempora Hieronymi Ecclesia auctoritatem habuit illam quaestionem profligandi.

15. Quamobrem cum nostro tempore quidam in dubium vocent, an *Baruch* et *Machabaeorum* libri, ac caeteri, de quibus quaestio in manibus est, canonici sint, necne; hanc certe ambiguitatem praesentis Ecclesiae iudicium explanare poterit.

16. Praeterea, Ecclesia quae nunc est in fide errare non potest. Ergo, si crediderit aliquem librum esse canonicum, ex eius testimonio idoneum firmumque sumetur a theologis argumentum. Nam et Ecclesia praesens docere eos, qui fidem susceperint, suo iure potest quaecumque fidei sunt, et sacros libros, quos per traditionem veterum accepit, posteris suis ipsa tradere. Qui quidem posteri fidem proxime habeant Ecclesiae praesenti necesse est; ut praesentes credidimus proxime antecedentibus, et illi superioribus, serie quadam et ordine usque ad apostolos, quibus fideles tunc vivi proximius crediderunt.

17. Sicut enim in disciplinis duo principiorum genera cernimus, unum remotum, alterum proximum, hoc postremum, illud primum, nec conclusiones ad prima initia, nisi per postrema, referuntur; sic nec fides succedentium ad eos, qui non aetate antecesserunt, nisi per nos referri potest, donec ad apostolos, et inde ad Christum pervenitur, ubi tamquam in primo fundamento catholica fides consistit. Quemadmodum etiam utraque disciplinarum principia firma sunt, utraque item conclusiones certo probant, licet altera mediata, altera immediata sint: ita et Ecclesia quae nunc est certum argumentum dogmatis christiani exhi-

bet, quamvis ipsius demum fides ad Christi et apostolorum sit doctrinam referenda.

18. Qua in re videtur mihi falsus Thomas Waldensis. Etenim, ut paulo ante indicavimus, aliud est quaerere quid Ecclesia praesens definire possit et quousque habeat controversias decernendi auctoritatem; aliud vero investigare quanam via et ratione ad rectam et firmam harum rerum definitionem valeat pervenire. Ac nos quidem ingenue fatemur, non esse nunc novas revelationes exspectandas, sive a Summo Pontifice, sive a Concilio, sive etiam ab Ecclesia tota; sed inquirenda potius maiorum documenta ac sanctorum scripta. Apostolicas rursum traditiones, Sacras etiam Litteras consulendas, atque per huiusmodi conquisita media quaestionem de fide propositam decernendam. Nam et apostoli et seniores congregati in concilium Hierosolymitanum magna facta conquisitione, tum ex rebus ante actis, tum ex Scripturis prophetarum, sententiam de re proposita atque in quaestionem vocata tulerunt.

19. Fallitur et in alia re, nisi fallor ego, Thomas Waldensis, cum asserit testimonium laicorum fidelium etiam huc pertinere; sed ideo ad eos non esse opus recurrere, quia nescierunt, inquit, fidem suam congruis vocabulis atque ab omni intricatione liberis successorum consignare memoriis. Nam quae ad fidem spectant, sunt in duplici differentia. Altera, quae omnes fideles explicite credunt; ut Filium Dei humanam naturam suscepisse; altera vero sunt, quae videlicet soli maiores credere tenentur explicite, populus autem implicite in maiorum fide; ut Patrem et Filium esse unum principium Spiritus Sancti. A populo igitur rudi in rebus fidei, quae sub priori genere continentur, iure forsitan testimonium postulaveris, quod earum rerum fides aeque ad maiores ac minores pertinet. At in his quae ad alterum genus spectant, si qua quaestio exoriatur, ineptissimum erit, ut imperitum vulgus, delirus senex, garrula anus, sutor indoctus consulatur; idque maxime, si non ad Ecclesiam praesentem, sed ad eam, quae superiorum fuit temporum, huiusmodi quaestiones sint referendae. Quod fieri oportere Thomas ipse Waldensis asseruit. Cum igitur fides de numero canonicorum librorum explicita non popularium sit, sed maiorum, ad quos utique spectat quinam sint sacri libri cognoscere, fateamur necesse est, in huiusmodi quaestione, quam modo versamus, testimonium a plebe non esse requirendum, sed a doctoribus Ecclesiae, quibus et plebs rudis debet credere, ad quosque similium rerum iudicium pertinere, ut iustum, ita quoque certum est. Quo fit, ut si omnes sancti et doctores Ecclesiae asseruerint aliquem librum esse canonicum, id pro

certo habendum sit, perinde ac si tota Ecclesia asseruisset. Quod uberius alio loco explicandum est. De tertia igitur propositione satis est dictum.

20. *Quarta propositio. Ad Concilium universale praecipue pertinet definire quis liber sit canonicus.* Quam quidem propositionem aequo animo paterer ab haereticis non admitti. Sed illud tamen doleo vehementer, quod eam nonnulli fideles inficiantur, in quibus Thomas Waldensis esse videtur, *lib. 2. Doctrinalis fidei antiq. cap. 19.*

21. Probatur tamen illa manifeste, quia proponere fidelibus ea quae sunt divinitus revelata ad Ecclesiae pastores maxime spectat; tum quia tota Ecclesia huiusmodi revelata proponere et docere non valet; tum quoniam, ut posset, non deceret tamen ut tota Ecclesia docendi officium assumeret; tum quia pascere oves in scientia et doctrina proprium munus pastorum est, ut *Jeremiae 3.* dicitur; tum quoniam aliquando inter ipsos catholicos concertatio est an hic aut ille liber canonicus sit. Ad dirimendam igitur huiusmodi disceptationem, oportet in Ecclesia iudices esse, quorum sententiam fideles debeant sequi. Iudices autem in doctrina fidei non alios convenientius accipimus, atque episcopos et doctores, quibus fidelium instructio demandata est, quosque si de medio tollas, Ecclesiae universalis iudicia protinus aufers; cum tota ipsa Ecclesia, hoc est fideles omnes, convenire ad iudicandum de proposita quaestione nec debeant, nec vero possint.

22. Praeterea Concilium est certa regula in his quae fidei sunt, ut posterius ostendemus. Cum igitur haec quaestio de libris sacris atque canonicis ad fidem attineat, Concilii testimonio abunde poterit definiri. Id quod Antiochenos intellexisse constat. Non enim quaestionem de legalibus ad fidelium plebem, sed ad apostolorum et seniorum synodum retulere. Nec post Concilii sententiam ullus relictus est dubitandi locus. *Actor. 15.*

23. *Quinta propositio. Ad Summum Pontificem pertinet definire quinam liber sit canonicus.* Primo, quia maiores Ecclesiae causae ad Summum Pontificem referendae sunt, ut Innocentius probat *De baptismo, cap. maiores;* nosque idem etiam sumus demonstraturi. At haec de libris canonicis causa maxima est; ad Summum itaque Pontificem est referenda. Deinde quia contingit esse dissidium inter Patres in Concilio congregatos. Quod si non esset iudex in Ecclesia, qui hanc contentionem litemque dirimeret, certe non esset Ecclesiae a Deo provisum in rebus necessariis.

24. Praeterea, quia Summus Pontifex, quoties de fide pronuntiat, errare nequit: quod suo postea loco etiam commonstrandum est. Ipsius

ergo Pontificis testimonio tamquam certo iudice probare poterimus quis liber sit canonicus, quis contra non sit.

25. Postremo id ostenditur argumento Nicolai papae. [1] Nam quod vere Sedes Apostolica probavit, hodie tenetur acceptum, et quod illa repulit, hactenus inefficax prorsus habetur. Ita opuscula doctorum quae approbavit, Ecclesia probat; quae contra reprobavit, Ecclesia reprobat. Summorum ergo Pontificum de hisce rebus testimonium, ipso etiam perpetuo rerum experimento, firmum ac certum habere compellimur. Nam et Evangelium, quod Paulus praedicabat in gentibus, ut ante ex Tertulliano, Hieronymo et Augustino monstravimus, non fuisset ab Ecclesia receptum, nisi Petri auctoritate fuisset roboratum; et, ut idem Hier. in lib. *De viris illustribus* [2] ex Clemente in 6. ὑποτυπώσεων scribit, Marci Evangelium, cum Petrus audisset, probavit, et Ecclesiae legendum sua auctoritate edidit. Idem vero Eusebius *libro 2. Ecclesiasticae historiae cap. 15.* non solum Clementis, sed et Papiae testimonio confirmat. Constat autem, qui Petro succedit, hunc eandem potestatem habere in illis sane quae sunt Ecclesiae necessaria. Ad Summum ergo Pontificem huiusmodi de libris canonicis iudicium pertinet. Nam et si qua similis quaestio in veteri lege exoriretur, ad Pontificem eius definitio pertineret, ut *Deut. 17.* legimus. Hactenus quanta fieri potuit brevitate a nobis ea dicta sunt quae praesenti loco satis erant, ut pius lector intelligeret quibus auctoribus, in libris canonicis constituendis, fidem habere oporteret. Nam si qua horum maiori vi et argumentis indigent, ut in universum probentur omnibus, ea suis postea locis confirmabuntur. Nunc vero illud agendum esse puto, ut argumentationes hostium verae religionis, quam brevissime etiam possumus, refellamus.

CAPUT VIII. 11

UBI CONFUTANTUR ARGUMENTA CAPITIS SEXTI.

1. *Responsio ad primum.* Ad primum igitur argumentum sic respondeo: Si Christus ab homine testimonium non accipit, ubinam illud est: [3] *Fuit homo missus a Deo ut testimonium perhiberet de lumine?* Ubi rursus illud: [4] *Vos testimonium perhibebitis de me, quia ab*

[1] Cap. « Si Romanorum » 19. dist.
[2] In Marc.
[3] Joan. 1. 6.
[4] Joan. 15. 27.

initio mecum estis? Ubi denique illud, [1] ne omnia repetamus: *Eritis mihi testes in Hierusalem?* etc. Sensus igitur est: Ego hominis testimonio non egeo quidem, sed affero tamen testimonium Joannis propter vos. Ideoque subiungit: *Sed haec dico, ut vos salvi sitis.* Quod autem ipse humanum testimonium non quaerat, quo videlicet ipse minime egere credendus est, probat subiungens: *Ego habeo testimonium maius Joanne,* etc. Et revera convincit, ut, qui divinum testimonium habet, ipse quidem propter se non accipiat ab homine testimonium, sed oblatum tamen propter aliorum utilitatem non repudiet. In eundem quoque sensum deinde subinfert: [2] *Claritatem ab hominibus non accipio;* cum tamen Petrus dictus sit sua morte Deum glorificassse. Ac de primo quidem argumento satis.

2. *Responsio ad secundum.* Ad secundum vero facile respondetur, Apostolum ibi non cum imperitis, sed cum doctis habere sermonem. Ait enim: *Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam.* Sapientibus ergo Ecclesiae magistris unctio interior sufficit ad ea quae fidei adversantur refutanda; at ignorantibus opus est etiam externa doctrina, eorum maxime, quos Deus constituit in Ecclesia pastores et doctores. Intelligendum est etiam doctrinam fidei singulis hominibus necessariam unicuique per se forte innotescere, si spiritum manentem in se habet. At vero quae sunt in fide non singulis quidem necessaria, sed ad Ecclesiae communem utilitatem pertinentia, non ea statim a bonis viris cognoscuntur quemlibet spiritum Dei et unctionem habentibus. Si enim simplici mulierculae proponatur, an accidentia in Sacramento altaris sine subiecto sint, quamvis sancta sit et iusta, non est opus ea de re ab unctione doceatur. Sed si illud ab ea inquiras, num Christus pro peccatis nostris sanguinem fuderit, id profecto ab unctione docebitur, quoniam praestanti, quod in se est, Deus fidem ad salutem necessariam non negat. Porro autem, cum quaestio haec de numero librorum canonicorum non spectet ad singulos, sed ad doctos in Ecclesia viros referenda sit, fit consequens, ut ad cognoscendum an hic liber, an ille sit canonicus, non sit satis unctionem habere. Non enim unctio quemcumque simpliciter docet de omnibus, sed quemque de his quae sunt ei propria et necessaria. Atque haec satis abunde erant, ut secundum argumentum eluderetur. Sed, ut iis morem geramus, qui aliud praeterea quicquam in illius testimonii explicatione desiderant, tertia adhuc responsio adiicienda est. Non si quidam in Ecclesia primitiva tantos habuere et in virtute

[1] *Actor.* I. 8. [2] Joan. ult. 19.

et in doctrina progressus, ut nullo doctore externo indigerent, quippe qui Spiritu docente nossent omnia, idcirco gratiam illam Spiritus Sancti nos et ad omnes, et ad hoc etiam tempus referemus. Alioqui, si quis aut linguarum donum, aut alia multa quae Spiritus a principio fidelibus impertiebatur modo non habeat, non se arbitretur spiritum accepisse, nec unctum sese existimet, nisi cum Antonio monacho Aegyptio sine ulla scientia literarum Divinas Scripturas intellexerit. Quod si etiamnum unctio docet sine externo doctore de omnibus, non doceant parentes parvulos suos doctrinam Christi; sed ne ad ipsum quidem Evangelium audiendum atque discendum eat populus in ecclesias; quin etiam codices nullos legat, nec legentem explicantemque hominem audiat; expectet vero rapi se usque ad tertium coelum, et ibi omnia christianae doctrinae mysteria percipere: *Caveamus,* Augustinus ait, [1] *tales tentationes superbissimas, magisque cogitemus, et ipsum apostolum Paulum, licet divinis et voce et spiritu instructum ad hominem tamen missum esse, ut ab eo disceret quid se oporteret facere; et Cornelium cogitemus, quamvis et exauditas orationes eius eleemosynasque respectas ei angelus nunciarit, Petro tamen traditum imbuendum, a quo quid credendum, quid sperandum, quid diligendum audiret. Act. 10.* Ac de secundo argumento hactenus.

3. *Responsio ad tertium.* Tertium vero eludi primum poterat eo rerum discrimine repetito, quod in superioris argumenti confutatione posuimus. Concedimus enim liberaliter doctrinam cuique in sua vita et statu necessariam illi fore perspectam et cognitam, qui fecerit voluntatem Dei: sicut enim gustus bene affectus differentias saporum facile discernit, sic animi optima affectio facit, ut homo doctrinam Dei ad salutem necessariam discernat ab errore contrario, qui ex Deo non est: quae vero Ecclesiae sunt communia nec ad iudicium et fidem spectant singulorum, ea non a quovis discerni et iudicari possunt, quantumcumque is Dei faciat voluntatem. Huiusmodi autem sunt quae versantur in hac controversia de Librorum Divinorum numero. Nec illarum etiam rerum iudicium adeo perspicuum est cuivis, ut statim ac sine doctore in promptu sit. Erant enim quidam verbum Pauli cum aviditate suscipientes, et quotidie tamen scrutabantur Scripturas si haec ita se haberent *(Actor. 17.)*: et cum quidam docuissent sine circumcisione neminem posse salvari, non protinus cuilibet exploratum fuit, num ea vox ac doctrina ex Deo esset, an non; sed relata est potius ad apostolos et seniores quaestio, et, adhibito concilio

[1] Vide Aug. in prooemio lib. *De doct. christian.*

magnaque prius facta disquisitione, finita *(Act. 15)*. Quod si quae in huius argumenti refutatione dicta sunt, cuipiam adhuc non esse illa satis videantur, habeat et hoc responsum, Christum non dixisse quidem qui fecerit voluntatem Dei, hunc per se et sine magistro veram omnem prophetarum, evangelistarum apostolorumque doctrinam posse a falsa discernere, aut oves sine doctore externo vocem Christi internoscere contrariamque alieni refutare; sed id docuit, cum adest fidei magister idoneus, qui rem credendam aptis loco et tempore, solido pondere ac certa auctoritate proponat, tunc auditorem, si bonus est, Dei doctrinam accepturum, sin malus, repudiaturum. De se quippe Christus suaque doctrina peculiariter loquebatur: quem quoniam Pater signaverat Deus, ducem ac praeceptorem mundo dederat omnique testimoniorum genere comprobarat, ei tot tantisque argumentis Evangelium annuncianti, ei vitae, doctrinae, miraculorum gloria praestanti, ei humana atque adeo divina auctoritate pollenti, fidem non habere nemo sine peccato poterat. Abeat nunc Lutherus, et quasi Ecclesiae fidem validissimis arietibus concusserit, vanissima exultatione bacchetur: nos vero intelligamus potius illum quem diximus esse verborum Christi sensum, cum ex aliis Evangelistae testimoniis, tum vero praecipue ex ipso eodem, quod ex *cap. 10.* Lutherus adversus nos citat. *Opera,* inquit Dominus, *quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me; sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis:* et statim: *Oves meae vocem meam audiunt.* Nam certe, si non audirent, eae oves Christi non essent, ut quae ad vocem proprii pastoris tantum exploratam et certam clausis auribus obsurdescerent. Qua ex re patet quam inepte a Luthero illa Domini testimonia in hac causa, de qua nunc disserimus, referantur. De tertio igitur argumento tantum.

4. *Responsio ad quartum, nonnullis praemissis.* Quarto priusquam respondeo, operae pretium mihi facturus video, si strictim quaedam attigero, quo facilius non hoc solum argumentum diluatur, verum etiam ea quae deinceps disserenda sunt, explicari queant.

5. Primum ergo id statuo, iuxta communem legem, aliqua exteriora et humana incitamenta necessaria esse, quibus ad Evangelii fidem inducamur. *Quomodo enim credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicante?* [1] Item: [2] *Si non venissem et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent;* et: *Si opera non fecissem, quae nemo alius fecit, excusationem haberent de peccato suo.* Non igitur solum necessarium est, ut credituro ea quae sunt fidei simpliciter ab homine

[1] *Ad Rom.* 10. 14. [2] Joan. 15. 22. et seq.

proponantur, quasi prima principia discipulo; verum etiam opus est exteriorem aliquam persuasionem et humanum incitamentum adhiberi, quomodo principia geometriae nonnulla a magistro explicantur et suadentur. Hinc illud est, quod cum dixisset Moyses Domino: [1] *Non credent mihi,* Dominus ei dedit potestatem signa faciendi; hinc rursum illud: [2] *Praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Huc illa pertinent: [3] *Hic venit in testimonium,* etc., *ut omnes crederent per illum.* Et Sergius Paulus vir prudens: *cum vidisset factum, credidit, admirans super doctrina Domini (Actor. 13.). Et Centurio videns quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: Vere filius Dei erat iste (Lucae 23.). Et* [4] *cognovit Pater quod illa hora esset, in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit, et credidit ipse, et domus eius tota;* et paulo ante: *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis quia dixit mihi omnia quaecumque feci;* et [5] *multi venerunt ad Jesum, et dicebant: Quia Joannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quaecumque dixit Joannes de hoc vera erant.* Et *Joann. 20: Introivit ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum: et vidit, et credidit. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportuit eum a mortuis resurgere.* Philippus [6] denique et Petrus [7] non utcumque fidem Eunucho Cornelioque proposuere, sed et causas etiam adhibuerunt, etc.

6. Deinde id quoque statuendum est, auctoritatem humanam et incitamenta omnia illa praedicta, sive alia quaecumque adhibita ab eo qui proponit fidem non esse sufficientes causas ad credendum, ut credere teneamur: sed praeterea opus esse interiori causa efficiente, idest Dei speciali auxilio moventis ad credendum. Docet id Divus Thomas *ad Rom. 10, lection. 2,* ac Divus Augustinus *lib. 1. Retract. cap. 21.* et alias saepe. Quin Sacrae Literae id quoque docent. *Quam speciosi,* inquit, [8] *pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Item: [9] *Nolite murmurare invicem; nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Et inferius,

[1] *Exodi* 4. 1.
[2] Marc. ult. 20.
[3] Joan. 1. 7.
[4] Joan. 4. 53.
[5] Joan. 10. 41.
[6] *Actor.* 8.
[7] *Actor.* 10.
[8] *Ad Rom.* 10. 15.
[9] Joan. 6. 43. et seq.

quibusdam discipulis dicentibus: *Durus est hic sermo, et quis potest eum audire? Propterea,* inquit Dominus, *dixi vobis, quod nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.* Et alio loco: [1] *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum ut sermo Isaiae impleretur: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est?* etc. Externae igitur omnes et humanae persuasiones non sunt satis ad credendum, quantumcumque ab hominibus competenter ea quae sunt fidei proponantur; sed necessaria est insuper causa interior, hoc est divinum quoddam lumen incitans ad credendum et oculi quidam interni Dei beneficio ad videndum dati. *Viderunt,* inquit Moyses, [2] *oculi tui signa illa portentaque ingentia, et non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum et aures ad audiendum, nec oculos ad videndum.* Hoc quoque sua voce dilucide confirmavit Christus Petro inquiens: [3] *Beatus es Simon Bar-Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in coelis est.* Certe Petrus audierat Joannis Baptistae testimonium, [4] quo aperta voce clamaverat Christum esse filium Dei; multa insuper Christi miracula viderat: et tamen post haec omnia non aut testimonio, aut auctoritati Joannis, non miraculis visis, fidei confessionem Christus assignat, sed divinae revelationi. Et ad Thessalonicenses: [5] *Gratias agimus Deo, quoniam cum accepisselis a nobis verbum auditus fidei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis.* Sunt et alia pleraque Sacrarum Literarum testimonia in huius rei confirmatione, ut ad Corinth.: [6] *Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu Sancto* et caetera quae sequuntur. Et rursum inter spiritus charismata Paulus [7] enumerat fidem; et alibi: [8] *Non sumus sufficientes,* etc. Et apud Lucam: [9] *Quaedam mulier colens Deum audivit Paulum; cuius Dominus aperuit cor intendere his quae dicebantur a Paulo.* Et illud: [10] *Erigit mane, mane erigit mihi aurem ut audiam quasi magistrum: Dominus Deus aperuit mihi aurem.* Dies me deficiet si omnia velim commemorare quibus secundum hoc fundamentum stabilitur.

7. Cui et tertium subiiciendum est, rationem formalem nostrae fidei non esse Ecclesiae auctoritatem, hoc est fidei ultimam resolutionem

[1] Joan. 12. 37.
[2] *Deut.* 29. 3.
[3] Matth. 16. 17.
[4] Joan. 1. 34.
[5] 1. *Thess.* 2. 13.
[6] 1. *ad Cor.* 12. 3.
[7] 1. *ad Cor.* 13.
[8] 2. *ad Cor.* 3. 5.
[9] *Actor.* 16. 14.
[10] Isa. 50. 4.

non fieri in Ecclesiae testimonium. Ipsae scholasticae res formas dicendi scholasticas rapiunt, et quae vocabula scholarum consuetudo diuturna trivit, ea Latini nobis condonare debent. Nec enim tam sermonis ornatum, quam disputationis lucem sequimur. Sed ad rem. Eorum hic errorem dissimulare non possum [1] qui asserunt fidem nostram eo, tamquam in ultimam credendi causam, reducendam esse, ut credamus Ecclesiam esse veracem, cui prius, inquiunt, assentimur per fidem acquisitam quam per infusam. Quod si verum esset, prima ratio formalis infusae fidei non esset veritas increata, sed creata. Quare fides nostra non inniteretur tamquam suo fundamento divinae veritati, sed humanae. Deinde, cum assensus conclusionis non sit certior principiorum assensu, ut Aristoteles *1. Post. lib.* demonstrat, si fides infusa fide acquisita niteretur, tum Deum esse trinum, cui assentimur per infusam fidem, non esset nobis aut firmius aut certius, quam Ecclesiam esse veracem, cui iuxta horum sensum assentimur per fidem acquisitam et per humanarum causarum incitamenta.

8. Praeterea, nunquam hominem quemvis ita per fidem acquisitam existimamus esse veracem, quin formidemus eum posse vel falli vel fallere. Quapropter, si assensus catholicae fidei ex acquisita fide penderet, firmus omnino esse non posset.

9. Ad haec, si omnes hi qui me docuerunt, imo adeo angeli coelorum mihi adstruerent oppositum eius, quod fide teneo, non ex eo fides mea labefactaretur, iuxta Pauli apostoli praescriptum illud: [2] *Licet nos, aut angelus de coelo evangelizet vobis,* etc. Nostrae igitur fidei assensio humanis causis et incitamentis non innititur, quae scilicet fides acquisita sectatur. Quare, ne mens nostra vacillet, altius petenda quam ab hominis vel ratione, vel auctoritate Scripturae Divinae auctoritas est.

10. Praeterea apostoli et prophetae resolvebant ultimo fidem suam in divinam et auctoritatem et veritatem. Ergo nos in humanam Ecclesiae auctoritatem fidem nostram non resolvimus. Eadem enim fides est, idemque proinde habet obiectum rationemque formalem.

11. Confirmat autem hoc vel maxime, quod ea quae per accidens contingunt obiecto alicuius habitus, non variant illius obiecti formalem rationem. Sed articulos credendos proponi per hos aut illos homines per accidens omnino contingit. Cum ergo prophetae et apostoli assentirentur articulis fidei, quia Deus revelavit, eandem quoque

[1] Vide Sco. 3. dist. 13. quaest. unic. et Durand. dist. 24. quaest. 1. art. 1. et dist. 25. quaest. 3. et Gabr. dist. 23. quaest. 2. art. 1. et 2. qui videntur esse in hoc errore.

[2] *Galat.* 1. 8.

nos credendi rationem habebimus. Nisi forte fides nostra non est virtus theologica, cuius videlicet prima et formalis ratio, si his credimus, non divina sed humana veritas est.

12. Nec desunt Sacrarum testimonia Literarum in huius rei confirmationem, ut illud:[1] *Crediderunt Domino et Moysi servo eius.* Non dixit: Moysi et Domino, sed: Domino et Moysi. Item:[2] *qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me,* et caetera quae sequuntur: et ad Thessalon.[3] *Gratias agimus Deo, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus fidei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei.*

13. His vero tribus certis stabilibusque sententiis illa etiam coniuncta est, ultimam fidei nostrae resolutionem fieri in causam interiorem efficientem, hoc est in Deum moventem ad credendum. Verbi gratia, huic articulo: Deus est trinus, et huic: Ecclesia non potest errare, et caeteris universis doctrinae christianae principiis assentio per infusam fidem, non quod Joannes dixerit, aut quivis alius homo, sed quod Deus revelaverit; huic autem: Deus revelavit, immediate credo, a Deo motus per instinctum specialem. Itaque ex parte obiecti ratio formalis movens est divina veritas revelans; sed illa tamen non sufficit ad movendum, nisi adsit causa interior, hoc est Deus etiam movens per gratuitum specialemque concursum. Divus Thomas *2. 2. quaest. 2. art. 9. ad 3.* Augustin. *11. Confess. cap. 3.* Et licet fundamento in hoc secundo iam iacto firmiter haereat, subsistit tamen eo etiam testimonio, quod in argumento refertur. Hunc enim sensum habet, quod Joannes apostolus dicit: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est.* Atqui, unde credemus, apostole, id esse Dei testimonium? *Qui credit,* inquit, *in filium Dei, habet testimonium Dei in se.* Quod si rem hanc a capite arcessere et unde omnia manant videre volumus, illud tandem intelligamus oportet, habitum fidei in ordine ad theologiae disciplinam se habere, ut habitus intellectus se habet ad humanas scientias et facultates. Quemadmodum itaque intellectus noster in discursu disciplinarum naturalium, primo cum principiis congreditur, deinde ad reliqua cognoscenda proficiscitur, quae videlicet a principiis positis derivantur: sic in cognitione supernaturalium rerum quaedam sunt principia supernaturalia, ex quorum fide fidelis animus ad caetera investiganda procedit. *Accedentem,* inquit,[4] *ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus*

[1] *Exod.* 14. 31.
[2] Joan. 12. 44.
[3] 1. *Thess.* 2. 13.
[4] *Ad Hebr.* 11. 6.

se remunerator sit; et iterum: [1] *Cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis, ut doceamini, quae sint elementa exordii sermonum Dei;* et statim docet quaenam sint eiusmodi elementa, inquiens: [2] *Intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur, non rursum jacentes fundamentum poenitentiae, fidei ad Deum, baptismatum doctrinae, impositionis quoque manuum, resurrectionis mortuorum et iudicii aeterni.* Quibus rebus expositis, facile, ut opinor, intelligi potest vera esse quae paulo ante sunt dicta, hoc est, oportere humana quaedam et exteriora adminicula intervenire ad credendum, nec tamen ea esse idonea per se, nec fidei nostrae resolutionem in eiusmodi fieri, sed in interiorem causam divinam, quae excitet et moveat ut credamus. In assensum siquidem principiorum geometriae vel arithmeticae multa veniunt quasi praeambula et antecedentia, ut cognitio sensitiva, explicatio et suasio praeceptoris, qui eadem principia non utcumque proponit, sed explicat etiam vel per exempla sensibus manifesta, vel per effecta notissima. At ratio assentiendi formalis non est quicquam illorum, sed sunt illae quasi determinationes et veluti conditiones, sine quibus eiusmodi principia a discipulo non intelligerentur. Ratio autem formalis lumen naturale est inexistens, quo videlicet evidens ille assensus efficitur, ut et lumen hoc exterius ratio formalis est, quae colores efficit evidentes. In hunc ergo modum, proponere credenda, suadere, miracula facere, determinant quidem intellectum ut credat, quasi conditiones, sine quibus vix unquam intellectus determinatur; at ratio formalis assentiendi lumen fidei est, quod Deus infundit credenti.

14. *Responsio ad rationes argumentis subiectas.* Iam si haec quae diximus Sacris Literis accommodaveris, invenies profecto ea esse usque adeo consentanea, ut obtinere a quovis adversario debeamus. Huc enim pertinet illud Joannis 4: *Iam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus, et scimus, quia hic est vere Salvator mundi:* ut illa alia praetereamus, quae retro sunt nobis commemorata. Nam quarto argumento refellendo satis superque dictum est; unde tamen tria postrema argumenta facillime diluantur. Quamvis enim, respectu unius aut alterius hominis Sacras videlicet Literas reiicentis, prior sit Ecclesiae auctoritas, quoniam iure probamus illi hanc esse epistolam Pauli, illam Jacobi, per Ecclesiae auctoritatem; non tamen inde colligitur quod absolute Ecclesiae auctoritas sit ratio credendi formalis: quomodo si neganti principia philosophiae naturalis ex effectis notissimis nitamur

[1] *Ad Hebr.* 5. 12. [2] *Ad Hebr.* 6. 1.

ea suadere; non quaerimus causam a qua principia philosophiae pendeant, sed argumentum aliquod vel indicium certum eius rei quae in controversiam venit. Ac fere in omnibus disciplinis contingit, ut adversus ignorantem causam utamur causa, propter utriusque mutuam connexionem. Atque id quidem copiose variis multarum disciplinarum exemplis monstrare possem, sed quae perspicua sunt, longa esse non debent. Adhibebimus ergo exemplum unicum generis eius, quod et facile intellectu sit et positum in una re, transferri per multas possit. Terram interiici inter Solem et Lunam, ex Lunae defectu suadet astrologus, nec affert tamen genus argumentationis ineptum. Praeclare enim est hoc usurpatum a doctissimis, quorum auctoritate non uterer, si mihi apud aliquot agrestes habenda esset oratio. Cum vero ad eos scribam, quibus haec inaudita non sunt, cur ego simulem, me si quid in his studiis operae posuerim, perdidisse? Usurpatum est igitur ab eruditissimis viris quoddam argumentandi genus, quod *a posteriori* iuniores vocant, Aristoteles iuxta veterem interpretum demonstrationem *quia est,* nos *ab effectis* vocamus. Quae quoniam suis saepe causis notiora sunt, ad eas commonstrandas identidem inferuntur; nec illico tamen effecta haec causarum suarum formales rationes erunt. Non enim, ut in eodem versemur, si Terram interiici ex Lunae defectu suademus, idcirco defectus ipse ratio est interiectionis formalis: quin e contrario, si rerum natura spectetur, ipsa Terrae interiectio ratio est formalis, cur Luna defectum patiatur. Quod igitur in caeteris artibus, idem quoque in theologia contingit, ut rerum ordo interdum humani ingenii causa permutetur: ita fit, ut contra negantes Novum Testamentum aptissime argumentemus ex Veteri, atque e diverso contra negantes Vetus ex Novo. Etenim ab his quae notiora sunt nobis, ad ea quae minus nota sunt, quodam quasi naturae ductu homines ferri non solum philosophus auctor est, sed nullo etiam philosopho auctore experimur. Quamobrem Judaeo, cui Vetus Testamentum certius est, Novum ex Veteri suademus. *Habemus,* inquit,[1] *firmiorem propheticum sermonem: cui benefacitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Et *Actor. 17.:* Ii *qui cum aviditate verbum Pauli susceperant, scrutabantur quotidie Scripturas, an haec ita se haberent.* Contra vero oportet ut adversus eum qui Novum Testamentum recipit ac reiicit Vetus, ex Novo Veteris auctoritatem colligamus. Ad eundem quoque modum auctoritas Ecclesiae cum Sacrarum Literarum aucto-

[1] 2. Petr. 1. 19.

ritate connexa est, et per legem connexorum utramque in alterius probationem sumimus. At si generaliter quaeratur unde fideli constet ea quae fide tenet esse a Deo revelata, non poterit Ecclesiae auctoritatem inducere, quia unum de revelatis est Ecclesiam errare non posse, ut *1. ad Tim. 3. cap.* habetur. Nec verus Catholicus, quod nonnulli fingunt, assentitur huic: Ecclesia est verax, solum per coniecturas humanas, quibus acquisita fides innititur: ad quem modum et Saraceni suis praeceptoribus, et Judaei suis rabbinis, et Gentes suis philosophis, et omnes denique suis maioribus inhaerent. Non sic, inquam, Christiani; sed per interius lumen infusum a Spiritu Sancto, quo firmissime atque certissime moventur ad credendum Ecclesiam Christianam errare non posse; Saracenorum, Judaeorum, Paganorum errare posse. Deinde responderi potest quod, etiamsi in universum opus esset, ut Ecclesia ea quae sunt credenda proponeret, non tamen proinde colligeretur ultimam fidei resolutionem in Ecclesiae auctoritatem fieri. Non est enim Ecclesiae auctoritas ratio per se movens ad credendum, sed causa sine qua non crederemus. Quippe ut nos credamus iuxta praescriptam a Paulo legem, oportet ut illa quae credere debemus, nobis per hominem proponantur. Providit autem Deus, ut Ecclesia esset quae certo ac firmo iudicio ea quae vere nobis sunt credenda proponeret. Proponit enim Ecclesia, ut rem exempli causa illustremus, Evangelium Matthei esse a Deo revelatum; nec mihi proponere nisi verum potest. Ego igitur non credo Evangelistam dicere verum quia Ecclesia eum dicat verum dicere, sed quia Deus revelavit. Et tamen Ecclesia proponens est causa, sine qua ego non admitterem illud Evangelium esse Matthaei. Spiritu itaque Sancto Ecclesiam afflatam certo credo, non ut veritatem auctoritatemve libris canonicis tribuat, sed ut doceat illos, non alios, esse canonicos. Nec si nobis aditum praebet ad huiusmodi Sacros Libros cognoscendos, protinus ibi acquiescendum est; sed ultra oportet progredi et solida Dei veritate niti. Qua ex re intelligitur quid sibi voluerit Augustinus, cum ait: *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae moveret auctoritas;* et rursum: *Per Catholicos Evangelio credideram.* Videlicet negotium August. erat cum Manichaeis, qui absque controversia suo cuidam Evangelio credi volebant, et Manichaeo fidem adstruere. Rogat igitur Augustinus, ecquid facturi sint, si in hominem incidant qui ne Evangelio quidem credat; quoque genere persuasionis sint eum in suam sententiam adducturi. Certe se affirmat non aliter potuisse adduci, ut Evangelium amplecteretur, quam Ecclesiae auctoritate victum. Non itaque docet fundatam esse Evangelii fidem in Ecclesiae auctoritate,

verum simpliciter nullam esse certam viam, qua sive infideles sive in fide novitii ad Sacros Libros ingrediantur, nisi Ecclesiae Catholicae unum eundemque consensum. Id quod eiusdem epistolae *cap. 4.* et in libro *De utilit. cred. ad Honorat.* satis ipse explicavit. Certum itaque argumentum in controversia de unoquolibet libro sacro ex Ecclesiae auctoritate sumitur, idque August. tradit; sed non ad hanc, sed ad divinam auctoritatem fides Librorum Divinorum referenda est.

15. *Responsio ad quintum.* Nec post haec in postremis illis tribus argumentis eluendis lectorem amplius morari volumus, sed ad ea quae in medio relicta sunt explicanda properare. Testimonium igitur ex *Deuteron.* illud, quo deinceps adversarii utuntur, pro eis nihil omnino facit. Quemadmodum enim, cum Dominus fideles monuit ut a lupis attenderent, eosque ceu arbores non ex foliis sed ex fructibus internoscerent; non statim excluditur nec canum fida custodia, et ad discernendum lupos naturae mira sagacitas, nec pastorum vigilans cura et diligens omnium providentia (nam si isthaec desunt, ipsae per se oves sibi cavere non possent, quamlibet signum a Christo habeant, unde lupi internoscantur), sic Moyses discernendis prophetis falsis per rerum quidem eventa populum instituit, sed non proinde tamen sacerdotum in his iudicium negligit, ad quos scilicet causas omnes dubias ipse idem paulo ante referri iusserat. Saepe autem usu venire poterat, ut difficile esset et ambiguum de propheta quopiam iudicium, et variae, ut fit, discrepantesque sententiae.

16. *Responsio ad sextum et septimum.* Testimonium vero quod affertur ex Joanne, quoniam simile est, simili quoque ratione convellitur. Aliud vero ex prima ad Corinthios epist. non ita facile refelli potest; sed id constat verba Pauli mirifice a Lutheranis torqueri. Nam si spiritualis homo, id est in quo est Spiritus Dei (sic enim illi interpretantur), iudicat in universum omnia; quomodo Elisaeus, *Anima,* inquit, *eius in amaritudine est, et Dominus celavit a me? (4. Reg. 4.).* Quomodo Job, cum multa se ignorare argumentis certis cognovisset, ignorationem suam fatetur, inquiens: *Insipienter locutus sum, et quae ultra modum excedunt scientiam meam? (Job 38. 39. 40. 41. 42.).* Quomodo apostoli non intelligebant quae dicebantur? *(Lucae 18.).* Quomodo Petrus et Joannes nondum sciebant Scripturam? *(Joan. 20.).* Quomodo aperuit Scripturas discipulis suis Christus, quae illis antea erant clausae? *(Luc. 24.).* Quomodo Petrus non iudicavit simulationem suam esse Evangelio contrariam? Quomodo rursus idem, *Absit, Domine,* inquit, *quia nunquam manducavi omne commune et immundum?* Haesitavit enim intra se quidnam esset visio quam vidisset *(Act. 10.).*

Expediant mihi, si possunt, Lutherani, cur Eunuchus, in quo sine dubio Spiritus Dei erat, locum Isaiae sine externo doctore expedire non poterat *(Actor. 8.)*. Explicent et id quoque, quamobrem fideles, qui erant ex circumcisione, disceptabant adversus Petrum, quod ad Cornelium accessisset, si omnia viri iusti diiudicare possunt. Exponant item id quod paulo ante in hac causa retulimus, quidnam Antiochenis impedimento fuit, ut non discernerent doctrinam Pauli veram esse, aliorum vero falsam, sed in senatum Hierosolymitanum retulerunt, ut seniorum apostolorumque concilio illa quaestio diiudicaretur. Adderem e Sacris Libris huiuscemodi non pauca, nisi in promptu essent; et ea etiam quae posuimus satis sunt ad evincendam causam. Paulus itaque non vult quemvis hominem iustum posse de omnibus iudicare. Erant enim inter Corinthios ipsos parvuli quidam et imperfecti, quibus etsi spiritus ad iustitiam non deerat, deerat tamen ad ea discernenda mysteria, quae Apostolus perfectis communicabat. *Non potui,* inquit, *vobis loqui quasi spiritualibus; tamquam parvulis in Christo lac potum vobis dedi,* etc. Per viros igitur spirituales, perfectos intelligit, inter quos sapientiam ipse loquebatur, qui similes Paulo spiritum apostolicum acceperant, ut scirent, quae ipsis donata essent, quae loquebantur non in doctis humanae sapientiae verbis, qui breviter sensum Christi peculiari spiritus dono possidebant. Sed ne ii quidem simpliciter omnia diiudicabant, nisi velimus eos per spiritum et geometras et physicos et astrologos fuisse. Atque nec spiritualia universa cognoscebant. Nam quaedam sibi Spiritus reservavit, quaedam privatim uni, alia alii revelavit. Est ergo distributio accommoda, ut ibi: *Ille docebit vos omnem veritatem:* et ibi etiam: *Unctio docet vos de omnibus.* Spirituales igitur et apostolici viri omnia discernunt, hoc est supernaturalia et naturalia, spiritualia et corporalia, non singula sed ea omnia quae ad salutem fuerint necessaria. Quibus rebus intellectis, nihil est opus respondere ad alterum eiusdem epistolae testimonium. At vero prima ratio hoc modo eluditur. Non decet veros gravesque theologos verborum ambiguitate ludere. Non itaque hoc loco iudicium usurpamus pro eius sententia, qui re ipsa quam iudicat superior est. Alioqui, si ea semper esset vocis huius significatio, cum iuxta Paulum prophetae duo aut tres loquuntur, et caeteri diiudicant, oporteret hos qui iudicium ferunt et prophetis et prophetia esse superiores. Asserimus ergo Ecclesiam de Scripturis earumque sensu iudicare, id est discernere humana a divina, verum a falso. Atque Ecclesia sine usurpata auctoritate, quemadmodum ante constituimus, hanc habet a Christo facultatem. *Spiritus,* inquit, *meus, qui est in te, et verba mea, quae posui*

in ore tuo, non recedent de ore seminis tui usque in sempiternum. De qua re quoniam alio loco sumus fuse disputaturi, nihil est nunc praeterea dicendum. Rationes autem quae sequuntur, omnes iam sunt in quarti argumenti responsione confutatae. Pergamus itaque ad reliquas controversias et institutum ordinem persequamur.

CAPUT IX. 12

OSTENDIT ILLOS LIBROS, DE QUIBUS ERAT CONTROVERSIA, HABENDOS ESSE SINE DUBIO PRO CANONICIS.

1. In secunda huius controversiae parte polliciti sumus nos quidem ostensuros quatuordecim illos libros, qui in dubium sunt vocati, canonicos esse. Id ut fiat quam brevissime, sit prima conclusio.

2. *Prima conclusio.* Baruch a canone Sanctarum Scripturarum eximere, non solum temerarium, sed erroneum est. Erroneum vero hic appello, quoniam varia et ambigua est huius nominis significatio, id quod haeresi proximum, haeresim non audeo vocare.

3. Haec primum patet ex Concilio Florentino sub Eugenio IV in decreto *super unione Jacobinorum et Armeniorum,* ubi Baruch inter prophetas et sacros auctores annumeratur.

4. Deinde Synodus Tridentina sub Paulo III aperte librum Baruch in canonicis censet. Erroneum igitur est illum a canonicis excludere; nam et Eusebius libro *De demon. Evangel. cap. 19.* prophetiam Baruch divinam esse non dubitat affirmare, affirmat quoque idem Clemens Alexand. *lib. 2. Paedag. cap 3.*

5. Denique in vigilia Pentecostes, nomine prophetae, toti populo christiano per omnes ecclesias legitur. Qua in re si Ecclesiae Christi fallerentur, perniciosissime fallerentur. Quid ita? Nempe simul atque populus intelligeret se in re eiusmodi a sacerdotibus ludificari, nullam deinceps certam fidem haberet aut prophetias aut etiam Evangelia proponentibus, ut qui in simili causa atque negotio iam et essent falsi et fefellissent. Quod si hic plebis christianae fides vacillat et claudicat, certe ego non video quo alio in loco possit firma consistere. Eorum autem qui volunt plebem rudem non a sacerdotum auctoritate pendere, sed per seipsam exquirere an liber qui legitur canonicus sit, iampridem explosa sententia est.

6. Fateamur ergo, ne in Ecclesiae doctrina graviter erremus, librum Baruch, quem illa nomine prophetae a multis annorum centuriis

legit, inter canonicos esse censendum. Nec enim viro cuiquam pio persuaderi potest Deum passurum fuisse ut populus christianus tot seculis in re adeo gravi deluderetur.

7. *Secunda conclusio.* *Tobiam, Judith, Sapientiam, Ecclesiasticum,* duosque *Machabaeorum* libros a canone reiicere, multo magis erroneum est, ne dicam haereticum. Augustinus in primis hos etiam sex inter alios canonicos enumerat *(lib. 2. De doctr. christian. c. 4.),* ubi Divinarum Scripturarum catalogum intexuit, ex communi Ecclesiae procul dubio sententia.

8. Isidorus quoque *6. Etymolog. cap. 1.* de his libris loquens, ait quod, licet Hebraei intra suum canonem non recipiant, sed Ecclesia Christiana inter Divinos honorat et praedicat Libros.

9. Hanc praeterea conclusionem definit Innocentius I in epist. ad Exuperium Tolosanum episcop. *cap. ultimo,* quo loco Sanctarum Scripturarum libros inseruit.

10. Gelasius etiam papa cum Concilio 70. episcoporum id decrevit asseruitque hos quoque libros Sanctam et Catholicam Romanam Ecclesiam in ordine Veteris Testamenti suscipere ac venerari.

11. Hanc eandem conclusionem docet Concilium tertium Carthaginense; quod tametsi provinciale fuit, confirmatum est tamen et a Leone IV *(20. dist. cap. de libellis),* et a Synodo in Trullo celebrata. Nec movere nos debet quod Trullana illa Synodus Concilium Carthaginense probasse legitur, non Concilia; quoniam apud Graecos Carthaginense unicum est quod Graecum vocatur, in cuius 24. c. haec habetur Sacrorum Librorum annumeratio. Tametsi patres Trullanae Synodi non Concilium Carthaginense probent numero singulari, ut Gratianus accepit, sed canones editos in nova Carthagine.

12. Postremo. Hanc eandem conclusionem habes apud duo Concilia iam citata, et Florentinum sub Eugenio IV, et Tridentinum sub Paulo III.

13. *Tertia conclusio.* Haereticum est *Epistolam ad Hebraeos* inter canonicas non reponere. Primo, quoniam adversatur definitioni omnium Pontificum et Conciliorum Sacros Libros annumerantium, ut [1] Innocentii I atque Gelasii, Concilii tertii Carthaginensis, Florentini insuper ac Tridentini, denique Laodicensis; quod utique Concilium manifeste confirmatum est a Synodo Trullana.

14. Deinde probatur haec conclusio, quoniam *Epistola ad Hebraeos* recepta est in Concilio Nicaeno, ut auctor est D. Thom. in

[1] Cap. 59. cap. 2. 16. dist. cap. « quoniam ».

commentariis super eandem. Rem vero adeo gravem vir sanctus non adstrueret, nisi compertum habuisset.

15. Praeterea manifeste id ostenditur ex Concilio Ephesino, [1] cuius verba sunt: *Pontificem et Apostolum confessionis nostrae factum esse Christum Divina Scriptura commemorat. Si quis ergo Pontificem et Apostolum nostrum negat esse factum ipsum Dei Verbum, anathema sit.* Hactenus Concilium. Id autem non alio loco, nisi in *Epistola ad Hebraeos,* Apostolus dixit. Divina igitur Scriptura est: ex cuius etiam solius auctoritate efficax argumentum trahitur ad haeresim revincendam.

16. Quod si post tam praeclara et Summorum Pontificum et Conciliorum testimonia sanctos auctores in huius sententiae confirmationem citare voluero, vereor, ne mihi illud obiiciatur, quod afferam in re non dubia testes minime necessarios. Atqui non est leve argumentum, quod ex communi omnium sanctorum consensione ducitur. Atque, ut Graecos scriptores praeteream, quorum omnium, ut Hieronymus ad Dardanum ait, manet ad unum firma consensio; utque Latinos omittam reliquos, praeter unum Hieronymum, de quo quid sentiat postea disseremus, D. Augustinus constantissime ubique tenet hanc epistolam esse canonicam. Nam in *lib.* 2 [2] *De doctrina christiana* in canonem Sanctarum Scripturarum refert; et *tertio De Trinit.* [3] ita solidam credit huius epistolae auctoritatem, ut ab ea, sicut ne ab aliis quidem Divinis Scripturis, aberrare non liceat. [4] Cumque post Augustini tempora omnes sancti, omnes theologi, omnes catholici pro canonica eam epistolam habuerint, quid est quod iuniores isti in meridianam lucem tenebras inferre conentur? Nisi volunt universam Ecclesiam abhinc mille annos in summo errore inque magna huius quaestionis ignoratione versatam: cuius videlicet usu cunctis gentibus nomine Apostoli haec epistola legitur.

17. *Quarta conclusio.* Haereticum est *Epistolam Jacobi* in canonicas non referre. Primo, quoniam Hieronymus in *lib. De viris illustribus* asserit hanc, licet aliquando fuerit dubitatum, paulatim tamen procedente tempore meruisse auctoritatem. Jam ergo vel Divi Hieronymi aetate hanc epistolam Ecclesia receperat.

18. Item, quoniam Innocentius et Gelasius Conciliaque omnia, Carthaginense, Laodicense, Florentinum, Tridentinum eam inter sacras reposuerunt. His adde sanctos antiquos, quos nominatim etiam postea

[1] Cap. 10.
[2] Cap. 8.
[3] Cap. 11.
[4] Vide lib. 1. *De baptism. par.* c. 27.

commemorabimus, omnesque iuniores cum veteribus theologis scholasticis, breviter omnes Catholicos. Usu quippe Ecclesiae legitur ubique gentium pro sacra et apostolica. Abeat igitur Lutherus, et, relictis gravissimis testimoniis, sibi soli fidem habeat, testi scilicet integro atque incorrupto. Nos autem solido fundamento innixi teneamus illam esse canonicam.

19. Atque, si super hoc Ecclesiae fundamentum sane aedificare volumus, *secundam Epistolam Petri,* duas posteriores *Joannis,* et illam aliam *Judae* in canonicis numeremus, huiusque contrarium dogma haereticum censeamus. Causae enim omnino subsunt eaedem, quas dixi paulo ante.

20. Prima, quod huius sententiae fuit Hieronymus in epistola ad Paulinum, Augustinus *2. De doctr. christ. cap. 8.* Isidorus *6. lib. Etymologiarum cap. 1.* Damascenus, *4. lib. cap. 18.* ne omnes commemorem antiquos: e quibus nullus ex his epistolis tamquam divinis testimonia non refert.

21. Altera, quod Innocentius, Gelasius, Concilium Laodicenum, Carthaginense, Florentinum, Tridentinum illas communi consensu in canonicis supputant. Id quoniam constat inter omnes, fateamur opus est has esse canonicas.

22. Postrema, quod diversis anni temporibus has Ecclesia universalis nomine apostolorum proponit et legit. Qua in re, ut eundem locum frequentius urgeam, si populus a sacerdotibus ludificaretur, nulla postea ratione posset adduci, ut suis pastoribus etiam in eandem sententiam concurrentibus fidem indubitatam haberet, quo malo non aliud gravius in Ecclesiam posset invadere.

23. *Quinta conclusio.* Librum *Apocalypsis* a canonicis excipere haereticum est. Patet in primis, quoniam D. Hieronymo auctore in *lib. De viris illustribus* et in epistola ad Dardanum et in epistola ad Paulinum et aliis quoque locis, D. quoque Augustino referente *2. De doctr. Christi,* Ecclesia librum *Apocalypsis* pro canonico habet.

24. Item, Epiphanius *Haeresi 51.* quae fuit Alogorum tamquam haereticos eos refellit, qui Joannis sive *Evangelium,* sive *Apocalypsim* Scripturam Sacram esse negant. Et Clemens Alexandrinus *lib. 2. Paedag. c. 12.* inter Scripturas *Apocalypsim* censet. Et Dionysius *libro Eccles. hierarch. cap. 3.* evangelistae Joannis esse comprobat. Et Orig. apud Eusebium *6. lib. Eccl. histor. cap. 18.* Ipse quoque idem Euseb. in *Chronicis.* Ac Dionys. Alex. per Dei spiritum sine dubio *Apocalypsim* esse scriptam affirmat, Eusebio auctore *7. lib. Eccl. histor. cap. 23.* Et Justin. mart. apud Euseb. *lib. 4. Eccl. histor. cap. 18.* Exstat locus in

Dialog. cum Tryphon. Et Irenaeus *lib. 4. Adversum haereses.* Et Chrysostomus, Suida referente. Et Damas. *4. lib. cap. 18.* Nam recentiores praetereo, qui hunc etiam librum suis commentariis illustrarunt, Bedam, Cassiod., Rabanum, Rupertum, Ricard. a Sancto Victore et alios bene multos. Quamobrem verissime Tertullianus *lib. 4. adversus Marcionem* adstruit, ordinem episcoporum ab apostolis succedentium hunc eundem librum Joanni Evangelistae tribuere. Scriptura igitur Sacra est, si ordini episcoporum ab apostolis succedentium credimus.

25. Praeterea, Innocentius, Gelasius, Concilium Carthaginense, Florentinum, Tridentinum inter libros canonicos habendam esse *Apocalypsim* definierunt.

26. Praeterea, Concilium Toletanum quartum, *Apocalypsim,* inquit, *multorum Conciliorum auctoritas et praesulum Romanorum synodica decreta inter Divinos Libros recipiendam esse constituerunt: et quia plurimi sunt qui eius auctoritatem non recipiunt, si quis deinceps non receperit, excommunicationis sententiam habebit.* Hactenus Concilium.

27. Tandem, cum usu ecclesiastico nomine Joannis Evangelistae, hoc est tamquam sacra populo legenda proponatur, dubitare non licet quin sit canonica. Quibus rebus et apertissime expositis et firmissime corroboratis, satis docuisse videor, id quod secunda quaestionis huius parte promiseram, quatuordecim illos libros Veteris ac Novi Testamenti honore divino cum sacris reliquis afficiendos habendosque posthac citra controversiam pro canonicis.

CAPUT X. 13

CONTINET ARGUMENTATIONES ADVERSARIORUM CONTRA EA QUAE CAPITE SUPERIORI DEFINITA SUNT.

1. Nunc tertia pars argumenta subiiciet, quibus permoti esse videntur qui adversa dogmata temere et inconsulte tenuerunt. Nam quod Lutherus argumentatur, nullum librum Veteris Testamenti a Christiano recipiendum, quia, si accipimus Moysen in uno mandato, oportet Moysen totum accipere, circumcidi et sabbathum observare, nihil est cur solicitari debeamus; cum et Tertullianus *libris quinque adversus Marcionem,* et Augustinus *triginta tribus libris contra Faustum Manichaeum* non hoc solum Lutheri argumentum, sed et multa alia copiose docteque refutaverint. Praeterquamquod multas multorum obiectiones dedita etiam opera in hoc libro dissimulamus, partim, quod frivolae

sint et nugatoriae (docuit autem prudenter Aristoteles, quolibet stulto proferente contraria, non decere solicitum esse sapientem), partim, quod sint aut curiosae, aut inutiles; nec in opere, quod ego et gravissimum et utilissimum fore cupio, expectandum est, dum de remo inflexo et de collo columbae respondeam.

2. *Primum argumentum.* Primum itaque argumentum primam conclusionem praefinitam labefactare conatur, quod Baruch libellum illum nec Augustinus, nec Damascenus, nec Innocentius, nec Gelasius, nec Concilium Laodicenum, nec Carthaginense in numero librorum canonicorum supputarunt. Imo Augustinus, cum totum canonem Scripturarum Divinarum texere se profiteretur, libellum Baruch in numeratione praetermisit: et Innocentius, caeteris praeter hunc unum supputatis, reliquos asseruit esse damnandos.

3. Confirmat autem huius argumenti vim prooemiolum in hunc librum, ubi, quoniam in Hebraeo canone non habetur, propter notitiam solum legentium adscribi dicitur. Est autem desumptum ex prooemio D. Hieronymi in commentaria Jeremiae. Ob quam etiam causam, cum Hieronymus reliquos omnes prophetas suis commentariis illustrasset, in hunc nihil prorsus commentatus est.

4. *Secundum argumentum.* Secundum vero argumentum secundam conclusionem infirmare nititur, quod D. Hieronymus in prologo Galeato, qui praemittitur libris *Regum,* et in epistola ad Chromatium et Heliodorum, quae *Proverbiorum* prooemium est, sex illos libros Veteris Testamenti excipit a canone. Quos autem libros reiicit Hieronymus, Ecclesia reiicit, ut cap. *Sancta Romana 15. dist.* Gelasius tradit. Non igitur sunt canonici. Confirmatur quoque idem alia argumentatione non levi. Nam Cyprianus in *Expositione Symboli* eosdem sex libros patrum auctoritate, a quibus se accepisse ait, a numero sacrorum eximit. Quod idem fecit Melito: qui quidem ad Orientem huius rei sciscitandae causa perrexit, ubi scilicet praedicationis nostrae coepit exordium, cumque diligenter de omnibus exploraverit, omni investigatione comperit, hos libros esse a Veteris Testamenti canone reiiciendos, ut auctor est Eusebius *4. Ecclesiasticae historiae libro, cap. 26.* Origenes etiam *in Psalmum primum* hos sex libros cum Hebraeis a canone reiicit, quod Eusebius refert *lib. 6. cap. 18.* Sed et idem Eusebius *lib. 6. cap. 11.* hos libros a sacris videtur eximere. Nec ab hac sententia alienus est Damascenus *4 lib. cap. 18*, nec D. Thomas [1] de *Ecclesiastico* certus est; sed ne D. quidem Augustinus in libro *De cura*

[1] 1. part. q. 89. art. 8. ad 2.

pro mortuis gerenda. Epiphan. quoque in libello *De ponderibus et mensuris,* libros *Sapientiae* et *Ecclesiastici* a canone reiicit. Eadem autem est ratio de aliis quinque. Non est igitur tam explorata ista conclusio quam volumus.

5. Confirmatur deinde huius argumenti robur, quoniam in Concilio Laodiceno ex Veteri Testamento ii solum enumerantur, quos Hieronymus numerat, nec ulla prorsus mentio de sex illis habetur.

6. Confirmatur praeterea idem, quoniam a Trullana Synodo [1] probantur octoginta quinque capita canonum Apostolorum; at capite 84. non numerantur inter canonicos nec *Tobias,* nec *Judith,* nec *Ecclesiasticus;* non ergo sunt canonici. Nam huiusmodi libros apostoli Ecclesiae tradiderunt; nec alios sacros habemus quam quos ab ipsis accepimus.

7. Confirmat autem id postremo, quod synagoga in fide errare non poterat (erat siquidem eadem tunc Ecclesia, quae in gentes deinceps propagata est; quocirca eodem Divino Spiritu continebatur eundemque Deum assistentem et gubernatorem habebat), sed Hebraei omnes sex illos libros a canone reiecerunt, ut constantissime non Hieronymus modo et Josephus, [2] verum etiam Origenes *in primum Psalmum* et auctores reliqui perhibent: non igitur illi sex libri sunt canonici.

8. *Tertium argumentum.* Tertium autem argumentum contra ambas conclusiones insistit. Si enim esset erroneum libros illos Veteris Testamenti a canone reiicere, profecto viri pii iuxta ac docti, post Pontificum Conciliorumque definitiones, in damnatum errorem neutiquam incidissent. Nec enim verisimile est eiusmodi viros latuisse quid de hac re Summi Pontifices et Concilia praescripserint. Constat autem plurimos eosdemque doctissimos in contrariam sententiam iisse; qui tamen semper in Ecclesia catholici sunt habiti. Nam glossa in prooemium Hieronymi super omnes Divinae Scripturae libros, Joannes item Driedonis *primo lib. de Ecclesiasticis dogmatibus* negant *Baruch* esse canonicum. At Nicolaus Lyranus *super Esdram cap. 1.* et *super Tobiam,* Abulensis *super Matthaeum cap. 1.* D. Antoninus *3. part. tit. 18.*, Caietanus cum aliis locis, tum maxime in fine commentariorum super libros historicos Veteris Testamenti, alios etiam sex sacros esse inficiantur. Quos omnes si daremus a fidei definitione

[1] Cap. ult.

[2] Joseph. lib. 1. *Adv. Apionem,* ubi quae volumina apud Hebraeos in auctoritate habeantur, secundum maiorum traditionem docet, ut auctor est Euseb. lib. 3. *Hist. Evang.* c. 9. et 10.

exorbitasse, non in ipsos modo, verum in reliquos etiam fideles essemus contumeliosi; ut in quibus zelus Christi ita obdormierit, ut nullus contra praescriptos auctores proclamaverit. Quod certe, ut nullum esset aliud, satis magnum argumentum est, cur eos libros non esse canonicos confiteamur.

9. *Quartum argumentum.* Porro quartum argumentum peculiare est, ut *Machabaeorum libri* e numero canonicorum expungantur. Nam Gelasius papa reiecit secundum librum, ubi supra commemoravimus; D. autem Greg. *lib. Moral. 19.* [1] reiicit ambos; reiicit Eusebius in *lib. De temporibus:* et Ricardus *lib. 2. Exceptionum, cap. 9.* et Ocham *4. parte Dialogorum, tractatu primo lib. 3. cap. 16.* ac D. August. *Contra secundam Gaudentii epistolam, c. 23.* docet, ab Ecclesia quidem esse receptos, sed non certa fide.

10. *Rationes in confirmationem quarti argumenti.* Nec deest hoc loco copia rationum, quibus idem suaderi possit.

11. Prima est, quod priori libro [2] dicitur Antiochus illustris regnasse anno centesimo trigesimo septimo regni Graecorum; quem tamen anno centesimo quinquagesimo tertio regnum tenuisse compertum est tum ex annalibus Graecorum, tum ex Eusebio in sua *Chronographia.* Item eodem libro et capite abominationem desolationis, quae praedicta est a Daniele, ad idolum Antiochi detorsit auctor libri eius; qua in re falsus est, ut Caietanus in *cap. Matthaei 24.* ostendit.

12. Secunda ratio est, quod in 2. lib. [3] auctor culpam a lectoribus deprecatur: quod alienum est a divina auctoritate. Certe qui scripta sua indigere venia fatetur, is Spiritus Sancti oracula non esse clamat, ut etiam Calvinus *cap. 9. Institutionis* argumentatur.

13. Tertia ratio est, quod eodem libro [4] statim a principio, in epistola quae priori loco ponitur, fit mentio de altera quae e vestigio subditur; dicitur autem scripta anno centesimo sexagesimo nono, cum tamen scripta fuerit anno centesimo octogesimo octavo, quemadmodum in eiusdem epistolae initio videre licet.

14. Quarta ratio, quod in ea quae secundo loco ponitur, cuius videlicet in superiori commemoratio fit, Judas refertur esse vivus; qui tamen non solum anno centesimo octogesimo octavo, verum etiam anno centesimo sexagesimo nono iam erat vita functus, ut *primo Machabaeorum libro* [5] cernere est.

[1] Cap. 17.
[2] Cap. 1.
[3] Cap. ult.
[4] Cap. 7.
[5] Cap. 9.

15. Quinta ratio, quod eodem libro secundo [1] dicitur Antiochus membratim divisus; at postea mors eius longe diversa describitur.

16. Sexta ratio, quod eodem libro secundo [2] quaedam apocrypha referuntur de arca Domini, probanturque ea ex descriptionibus Jeremiae; quae tamen ne per somnium quidem Jeremias adumbravit, quin etiam contraria scripsisse videtur, *cap. 3.* suae *Prophetiae,* inquiens: *Non dicent ultra arcam Domini,* etc.

17. Postrema ratio, quod utroque libro referuntur Machabaei duces fuisse super Judam et Hierusalem; quos tamen de tribu Juda non fuisse, sed de tribu Levi notius est, quam ut a me sit in praesentia confirmandum. Philo siquidem *libro 2. De temporibus,* [3] ob eam causam, inquit, inimicitias et simultates ortas id temporis fuisse, quod Machabaei ducatum a domo David surripuerint: id autem manifeste pugnat cum illa Jacob prophetia: [4] *Non auferetur sceptrum de Juda, nec dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est.* Quae singulae rationes si non movent, at simul omnes movere possunt non solum indoctos sed etiam doctos, ut *libros Machabaeorum* non esse arbitrentur in canone. Atque hae rationes universae quarti argumenti appendices sunt, ut secunda conclusio labefactetur.

18. *Quintum argumentum.* Nam quintum praecipuum argumentum cum conclusionibus quidem non pugnat; rationem tamen eam, quae a nobis affertur, non satis firmam esse contendit. Nam Concilium Carthaginense et Innocentius numerant quinque *libros Salomonis, Proverbia, Ecclesiasten, Cantica, Sapientiam, Ecclesiasticum.* At hos duos posteriores non esse Salomonis inter doctissimos quosque fere convenit; ut Augustinus etiam tradit *De civitate Dei 17. lib. cap. 20.* Erravit igitur Innocentius, erravit quoque Concilium. Quocirca nolebant quicquam de fide pronuntiare, sed ex opinione loquebantur. Ita nullum aut ex Pontificibus, aut ex Conciliis certum argumentum sumitur ad id, quod volumus, confirmandum.

19. *Sextum argumentum.* Sextum etiam argumentum invehitur in eas rationes, quae duabus istis conclusionibus confirmandis constitutae sunt. Nam canonicus liber latine dicitur regularis. Id vero bifariam esse potest. Vel enim regularis intelligitur ad firmandam fidem, vel ad instruendos mores. Ergo licet illi libri a Pontificibus

[1] Cap. 1.

[2] Cap. 9.

[3] An Philonis liber hic sit, incertum est. Euseb. certe lib. *Eccles. hist.* 2. c. 18. cum indicem librorum Philonis diligentissime scripserit, huius libelli non meminit: ita a plerisque reiicitur.

[4] *Gen.* 49. 10.

et Conciliis definiantur esse canonici, non cogimur protinus credere canonicos esse ad fidei dogmata confirmanda; sed sat est si canonicos posteriori significatione fateamur. Sancti quoque auctores eadem religione testimonia ex quarto libro *Esdrae* referunt, qua ex his septem, qui a nobis approbantur, ut patet apud Ambrosium, *libro De bono mortis, c. 10.* et *Super Lucam, cap. 1.* At quartum *Esdrae* librum certum est non esse canonicum. Non igitur ex eo, quod sancti ex huiusmodi libris testimonia tamquam sacra referant, satis ostenditur eos esse divinos.

20. *Septimum argumentum.* Septimum argumentum contra tertiam conclusionem est, quod D. Hieronymus ambigit, an epistola illa ad Hebraeos sit canonica; imo asserit Latinos eam non recipere, ut patet ex *lib. De viris illustribus* in Caio, et ex commentariis super Isaiam. [1] Eusebius item *(libro 6. cap. 16.) Caius,* inquit, *vir disertissimus Pauli apostoli tredecim esse epistolas asserit, eam quae ad Hebraeos scripta est non commemorans, quae et nunc apud Latinos putatur non esse Pauli apostoli.* Non igitur certum est eam esse canonicam. Dubitat etiam idem Hieronymus [2] de auctoritate huius epistolae in *lib. De viris illustribus* in Paulo, et in epistola ad Paulinum, et in commentariis Jeremiae.

21. *Rationes in confirmationem septimi argumenti.* Ac ne omnia ad Divi Hieronymi auctoritatem revocentur, ratio hoc idem ipsa suadet. Prima Lutheri est, in prologis dicentis: « Ad Hebraeos epistola nec Pauli est, nec ullius apostoli. Nam durum habet nodum, quod in 6. et in 10. capite simpliciter denegat poenitentiam peccatoribus post baptismum; et duodecimo cap. ait Esau non invenisse poenitentiae locum, quamquam cum lacrimis inquisiverit eam. Quod est contra omnia Evangelia et epistolas Pauli ». Haec Lutherus.

22. Alteram quoque rationem adiiciunt viri quidam haud mediocriter in Ecclesia Catholica celebres, quod si Pauli haec epistola fuisset, procul dubio ad Hebraeos ab Hebraeo, sermone fuisset hebraico conscripta. At non esse multis argumentis suadent; tum quoniam auctor huius epistolae, *Melchisedech,* inquit, *interpretatur rex iustitiae;* quod si hebraica lingua diceret, absurdum esset, non aliter ac si dixisset: Melchisedech interpretatur Melchisedech; tum quoniam idem auctor hebraica testimonia citat, [3] non iuxta veritatem hebraicam, sed iuxta translationem Septuaginta; non erat igitur Hebraeus hebraea lingua scribens ad Hebraeos: tum quoniam epistola hebraica nusquam gen-

[1] Cap. 6. et 8. [2] Cap. 31. [3] Cap. 8. 9. et 10.

tium reperitur; non est autem probabile ex omnibus epistolis apostolicis hanc unam periisse: nam reliquae in idiomate quo ab Apostolo sunt scriptae apud nos servantur.

23. Tertia insuper ratione suadent auctorem huius epistolae non fuisse Paulum, quoniam ad probandum Hebraeis Christum esse filium Dei, illo testimonio utitur: [1] *Ipse erit mihi in filium, et ego ero illi in patrem.* Quod tamen in germano literae sensu de Salomone intelligitur: ut patet in *lib. 2. Reg.* [2] et in *1. lib. Paralipomenon.* [3] Dedecet autem tantum Apostolum in tanta re, idque in principio epistolae, Hebraeis pertinacibus loquentem, argumento imbecillo uti.

24. Quartam adhuc rationem addunt, quoniam auctor huius epistolae asserit [4] se in doctrina evangelica ab his qui Dominum audiere confirmatum. At Paulus ad Galatas clamat [5] se non didicisse Evangelium ab homine, sed sine homine per revelationem Jesu Christi.

25. Quintam rursum apponunt, quod huius epistolae auctor loquens [6] proprie de testamento, qua ratione a pacto distinguitur, probat Vetus quoque Testamentum morte ac sanguine confirmatum, probatque *Exodi* testimonio, [7] ubi tamen Moyses non de testamento proprie, sed de pacto loquebatur. Non est igitur ille Paulus, ut qui minus apte referat Sacrarum testimonia Literarum.

26. Postrema ratio est, quoniam eiusdem epistolae auctor adstruit [8] in arca fuisse urnam mannae, virgam Aaron et tabulas; cum tamen *tertio libro Reg.* [9] expresse dicatur in arca non nisi tabulas fuisse. Nec igitur Pauli est, nec epistola canonica, utpote quae cum libro canonico evidentissime pugnet. Ecce quibus rationibus Erasmus Roterodamus et hunc secutus Caietanus tertiam conclusionem moliuntur evertere.

27. *Octavum argumentum.* Quartam vero conclusionem infirmare conantur argumentis eiusmodi.

28. Salutatio epistolae quae Jacobi inscribitur nihil Dei, nihil Jesu Christi, nihil gratiae pacisve sonat, sed profano more salutem dicit. Non ergo sapit apostolicum usum et auctoritatem. Quare non videtur Jacobus auctor eius epistolae, atque adeo ne alius quidem apostolus. Cuius rei alia coniectura est apud Euseb. *lib. 2. Hist. eccles. cap. 23.* de hac

[1] Cap. 1.
[2] Cap. 7.
[3] Cap. 28.
[4] Cap. 2.
[5] Cap. 1.
[6] Cap. 9.
[7] Cap. 24.
[8] Cap. 9.
[9] Cap. 8.

epistola disserentem his verbis: *Sciendum tamen est, quod a nonnullis non recipiatur, nec facile quis antiquorum meminerit eius.* Nam quod Lutherus pingui minerva argumentatur, hanc epistolam nullius apostoli esse, quia contra Paulum tribuit operibus iustificationem, et a viris doctis prorsus contemnendum est, et a nobis dissimulandum, ne de fide et operibus παρέργως disseramus.

29. *Nonum argumentum.* Nonum argumentum adversus eandem conclusionem intenditur; quod stylus epistolae secundae, quae Petro tribuitur, longe alius sit ab stylo primae, ac proinde non sint ab eodem auctore conscriptae. Certum est autem auctorem primae fuisse Petrum apostolum. Non igitur secunda a Petro apostolo scripta fuit. Ob hoc enim argumentum de illa secunda epistola in secunda epistola ad Cyprianum Hieronymus dubitat; atque Eusebius *(lib. tertio, cap. 3.) de secunda Petri multis,* inquit, *incertum est,* etc.

30. *Decimum argumentum.* Decimum argumentum in eandem conclusionem est, quod Eusebius *libro tertio Eccles. histor.* [1] eorum sententiae subscribit, qui asserunt duas posteriores Joannis epistolas non esse Evangelistae, sed cuiusdam Joannis cognomento Presbyteri; unde et salutatio harum epistolarum huiusmodi est: *Senior Caio, Senior Electae.* Est autem idem senior qui presbyter. Sed etiam Hieronymum in hanc Eusebii opinionem liquet descendisse, in libro *De viris illustribus,* cum et Joannis evangelistae et Papiae vitam operaque texeret.

31. *Undecimum argumentum.* Undecimum eandem item conclusionem labefactare contendit: quod epistola Judae testimonium refert ex libro *Enoch* apocrypho. Quamobrem multi eam merito reiecerunt. Nam plerosque reiecisse Hieronymus auctor est; Eusebius item *2. Eccles. hist. lib.* [2]

32. *Duodecimum argumentum.* Postremum argumentum contra quintam conclusionem multis coniecturis nititur, quas omnes congessit Erasmus in annotationibus in *Apocalypsim.* Igitur quantum complector animo, novem causas repetit, cur *Apocalypsis* non esse Joannis Apostoli et Evangelistae videatur; unam, quod Eusebius *lib. 3. Hist. eccl.* [3] asserit, *Apocalypsim* non esse Joannis Evangelistae; alteram, [4] quod Dionysius Alexandrinus, gravis in primis auctor et qui candidissime de hoc libro iudicavit, suspicatur opus ab alio quopiam Joanne conscriptum: tertiam, quod Dorotheus Tyri episcopus ac martyr prodidit, Joannem Evangelium suum scripsisse in insula Pathmo; de *Apoca-*

[1] Cap. 25.
[2] Cap. 25.
[3] Cap. 39.
[4] Euseb. lib. 7. cap. 23.

lypsi autem nullam omnino facit mentionem: [1] quartam, quod Caius, vir sane orthodoxus, aperte negat *Apocalypsim* esse Joannis Evangelistae apud Eusebium libro septimo, capite vigesimo primo: quintam, quod Anastasius in suo *Catalogo*, ubi sine controversia de huiuscemodi rebus accuratissime disputavit, non audet affirmare hoc opus esse Joannis Evangelistae: sextam, quod Joannes Evangelista nomen suum per modestiam in Evangelio tacet, auctor vero *Apocalypseos* suum contra nomen frequenter inculcat: septimam, quod Graeci hunc librum non receperunt, ut auctor est Hieron. ad Dardanum; imo multi eruditissimi viri totum librum ceu fictum insectati sunt, quasi nihil haberet apostolicae gravitatis, nec in sententiis quicquam esset quod apostolica maiestate dignum videretur: octavam, quod stylus Evangelii et huius libri magnopere discrepant: nonam, quod in graecis codicibus non erat titulus Joannis Evangelistae, sed Joannis Theologi, qui alias Presbyter cognominatus est. His coniecturis Erasmus utitur, ut hunc librum Joanni Evangelistae adimat. At Lutherus nec apostolicum, nec propheticum existimat, quod beatos dicat eos qui servant quae in ea scripta sunt, cum tamen nemo sciat an felix sit, an non sit; et praeterea cum humana intelligentia scripturam illam penitus non assequatur, tantumdem, inquit, est, ac si eam non haberemus. Quippe divini libri, quoniam ad populi utilitatem accommodantur, ab humana intelligentia non sunt prorsus remoti. En argumenta, quibus fidei veritas impugnari quidem ab hominibus potest, vinci certe aut superari non potest. Quod parte huius quaestionis ultima palam fiet, ubi eorum argumentorum quantum quodque valeat quantumque idoneum sit unumquodque videbimus.

CAPUT XI. 14

UBI CONFUTANTUR ARGUMENTA CAPITE NUNC PROXIMO POSITA.

1. Non ego catholica dogmata crassis istorum circumfunderem tenebris, nisi lumen possem accendere, quo quasi sole ex oriente fugarentur. Alioquin in haereticorum argumentationibus recitandis digitos ad fontes solum intendere, ne videlicet lutulentae illorum aquae in nostra scripta deriventur, consilium est amicorum quidem, sed nisi me fallit amor, timentium, ubi non est timor. Existimarent namque

[1] Vide etiam eundem l. 3. c. 25.

imperiti argumenta esse maiora, quam ut a nobis refelli possent, si aut summatim et breviter perstringeremus, aut certe omnino dissimularemus. Mucronem itaque adversariorum ipsi, qui acuimus, retundemus.

2. *Responsio ad primum.* Nam ad primum argumentum tametsi respondere possumus non omnes libros canonicos esse simul ab universa Ecclesia receptos, quo fieri potuisse, ut quem priora Concilia minime recepissent, eum posteriora confirmarent; respondemus tamen, idque verius, Baruch prophetiam tamquam partem quandam Jeremiae fuisse a veteribus computatam. Quod, ne nostrum videatur esse commentum, testimoniis antiquitatis roborandum est. Augustinus in primis tradit hoc *18. De civit. Dei lib.*[1] haec in verba: *Prophetans autem de Christo Jeremias, Hic Deus meus,* inquit,[2] *et non aestimabitur alter ad eum :* « Posthac in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ». Atque e vestigio Augustinus, *hoc testimonium,* ait, *quidam non Jeremiae, sed Baruch scribae eius attribuunt: sed Jeremiae celebratius habetur.* Et auctor lib. *Qu. Vet. et Nov. Testam. qu. 102.* sive Augustinus, sive quicumque tandem alius is fuerit, Cassiod. etiam *in psalm. 81.* Chrysostomus quoque idem testimonium nomine Jeremiae citat, in homil. quadam *De Trinitate.* Sexta etiam Synodus sess. 8. refert ex eiusdem Chrysost. altera homilia, cuius initium est: *Profundam sectionem,* nomine Jeremiae illud idem testimonium. Clemens item Alex. *lib. 1. Paedag. cap. 10.* illud *Audi Israel mandata vitae,* etc. quod *Baruch 3.* nos habemus, Jeremiae assignavit: et *l. 2. c. 3.* referens illud: *Ubi sunt,* etc. Divinam Scripturam vocat. Et Basil. *4. lib. Contra Eunomium* super illud: *Ut cognoscant te solum verum Deum;* Ambrosius item *lib. 1. De poenitentia cap. 8.* et *lib. 3. Exameron, cap. 14.* et *lib. 1. De fide cap. 2.* ex eodem lib. sub nomine Jeremiae testimonia referunt. His adde Sixtum papam in epist. sua prima ad omnes Christi fideles; Felicem in epist. ad Petrum episcopum Antiochenum in 5. Synodo condemnatum; Pelagium denique in epistola ad Vigilium. Ecce qui libellus Baruch nomine nunc legitur, cum olim antiqui Jeremiae tribuebant: essetque difficile credere, nisi testes huius rei certissimos haberemus, quorum auctoritate primum illud argumentum difficulter quidem, sed abunde tamen elusimus.

3. Ad confirmationem autem facilius responderi potest. Fateor enim tempore D. Hieronymi, quod nunc tenemus, id non fuisse adeo certum. Sed quemadmodum ante tempora Hieronymi, licet quidam

[1] Cap. 33.

[2] Baruch 3. 36. 38.

asseruerint epist. Jacobi ab alio sub nomine eius editam; tamen paulatim, ut idem ait, procedente tempore, obtinuit auctoritatem: et epistola Judae, quam a plerisque Hieronymus adstruit fuisse reiectam, auctoritatem usu meruit: ita et liber iste Baruch, quamquam olim a quibusdam non fuerit receptus, modo tamen dignus est habitus qui ab Ecclesia et Conciliis universalibus reciperetur.

4. *Responsio ad secundum.* Secundum quoque argumentum facile diluitur. Nec enim verum est in libris canonicis decernendis Ecclesiae regulam esse Hieronymum, quod Caietanus perperam, ne dicam perniciose existimavit. Hieron. quippe, ut Joan. Cochlaeus vere dixit,[1] in enumeratione canonicorum librorum Veteris Testamenti Josephum secutus est; qui in *1. lib. Adversus Appionem* ex maiorum suorum traditione, ut inquit, 22. libros enumerat. Auctor est Euseb. *lib. 3. c. 9. et 10.* At August. non Judaeos, sed Christianos in ea re sequitur, et recte hic quidem. Nam Ecclesia gentium columna est et firmamentum veritatis. Probatur vero a Gelasio sententia Hieronymi non in canone Sanctarum Scripturarum constituendo, sed in his auctoribus condemnandis, quos Hieronymus zelo Dei et fidei religione reprehendit. Atque ad secundum argumentum haec satis dicta sint.

5. Nam ad primam eius confirmationem respondeo, id quod doctores fere credunt, librum illum non esse Cypriani, sed Ruffini. Certe D. Cyprianus in epistola ad Rogatianum, *Ecclesiasticum,* et in *libro De habitu virginum, Sapientiam,* ut divinos libros citat: quod vero Ruffinus asserit, ex patrum traditione eos libros a canone reiiciendos, pace lectoris dictum sit, patrum traditiones ignoravit. Tertium namque Carthaginense Concilium, quod hos inter canonicos numeravit, dicit se a patribus accepisse; et August. *lib. 1. De praedest. sanctorum,*[2] proximos apostolorum affirmat librum *Sapientiae* tamquam divinum citavisse; atque Dionysius ex eodem libro magno praefationis honore testimonium allegat, inquiens:[3] *In primis scripturarum institutionibus quendam de divina Sapientia dixisse comperies: Amator factus sum formae illius.* Quid omnes commemorem? Hieronymus *in primum caput Jeremiae,*[4] ut librum prophetae citat, Ambrosius autem *1. lib. De fide,*[5] Gregor. *18. Moralium,* et Concil. Sardicense in epistola ad omnes episcopos, ut divinum librum *Sapientiae* referunt;

[1] In princ. *Ep. ad Hebr.* et resp. ad 16. artic. « Parisiis damnatos », art. 4. in prologo Galeato *Hist. eccl.*

[2] Cap. 14.

[3] 4. cap. *De div. nom.*

[4] Cap. 4.

[5] Cap. 1.

Concilium demum Toletanum undecimum in confessione fidei Sanctam esse Scripturam asseverat.

6. Quid *Ecclesiasticum?* Ut divinum citat Clemens Alexand. *7. lib. Strom.*[1] Ambros. *serm. 31.* et *lib. 4. De fide:* Evaristus papa in epistola prima ad episcopos Africanos; Sixtus secundus in epistola ad Gratum episcopum. Utrumque autem librum Divinam Scripturam esse tamquam rem certam in fide tradit Epiphanius *Haeresi 76. Anomaeorum.* Non igitur patrum traditione eos libros Ruffinus, sed suo potius sensu refutavit. At eo tempore, quo res nondum erat definita. Qua etiam ratione et reliquos excusamus. Nam quod D. Thom. in eam sententiam advocatur, id ferendum nullo modo est, ut ex *1. parte, q. 1. art. 3.* colligere licet, et ex commentariis in quartum caput *De divinis nominibus.* Sed in illa quaest. 89. nihil de suo dixit; quin ad verbum retulit Augustinum; qui tamen quam haberet constantem firmamque sententiam *lib. 2. De doct. christiana cap. 8.* et *lib. 17. De civitate Dei, c. 8.* et *Ad Horosium contra Priscillianistas, cap. 11.* imo eo ipso libro *De cura pro mortuis gerenda, c. 17.* manifeste declaravit.

7. Secunda autem confirmatio, quae ab auctoritate Concilii Laodiceni sumitur, imbecilla est. Non enim Concilium negat esset canonicos, licet inter canonicos noluerit annumerare; quod nondum ea res satis erat explorata. Videlicet, quod saepe iam diximus, non omnes libri canonici ab Ecclesia sunt communi consensu recepti.

8. Ad tertiam vero confirmationem (quoniam nihil in praesentia de auctoritate canonum, qui dicuntur Apostolorum, disputare volumus: nam haec quaestio ab ea quae nunc in manibus est separatur) dupliciter respondemus. Prius, ne quis eiusmodi argumento nos velit urgere, intelligat eodem cap. 84. tres *Machabaeorum libros* inter canonicos supputari. Quod si Apostolorum hos octoginta quinque canones recipere cogimur; respondeant hic ipsi nobis, qui *Machabaeorum libros* reiiciunt: sin autem, ne confiteantur hos esse canonicos, testimonium huius capituli contemnunt, iam profecto non est, cur pondere illius nos velint obruere. Sed hanc disputationem, ut diximus, in aliud tempus reservantes, quod ad praesentem locum satis est, alteram responsionem subiicimus: Clementem, qui eos canones dispersos in unum volumen congregasse dicitur, non omnes libros canonicos collegisse, quos apostoli verbo tenus Ecclesiae tradiderunt. Non enim aliunde vel Concilia, vel patres apostolorum proximi hos

[1] Cap. 4.

esse sacros quam ab apostolis didicerunt. Ait tamen Iren. *lib. 3. c. 3.* referturque ab Euseb. *lib. 5. cap. 6.* Clementem, quoniam cum apostolis vitam semper egerit atque ab apostolis institutus fuerit, recentem gessisse traditionis eorum memoriam et eorum formam semper in oculis habuisse. Ita si haec responsio non placet, detur alia: non omnes illos canones a Clemente editos, sed nonnullos a Graecis adiectos esse.

9. Ad postremam denique confirmationem, huiusmodi habeto responsum. Ut cum iis liberaliter agamus, donemusque eis Synagogam in fide errare non posse (quod tamen non perinde ut de Ecclesia Catholica certum est), negamus hos libros a Synagoga esse reiectos. Aliud est enim non recipere, aliud vero reiicere. Judaei ergo intra suum canonem hos quidem libros publica auctoritate minime receperunt, tametsi nonnulli etiam ex eis divinos et sacros esse crediderunt. Qua de re vide Cochlaeum in libello *De canonicae scripturae et Catholicae Ecclesiae auctoritate.*[1] De secundo igitur argumento hactenus.

10. *Responsio ad tertium.* Ad tertium autem praecipuum argumentum respondetur, ante id temporis nec rem fuisse tam expeditam, nec Conciliorum lectionem tam assiduam, nec haereticorum impudentiam tam procacem in libris canonicis vel infirmandis, vel etiam reiiciendis. Quocirca non fuerunt perinde soliciti fideles de huiusmodi quaestione, cuius definitionem sine iactura pietatis poterant ignorare. Quod si argumentum idem contorquere in adversarios volumus, nihil est quod facilius efficere possimus. Nam, ut ex Concilio primo Toletano didicimus, si quis dixerit vel crediderit alias scripturas, praeter eas quas Ecclesa Catholica recipit, in auctoritate habendas esse vel venerandas, anathema est. Cum ergo plerique, quod retro nos ostendimus, hos libros tamquam divinos venerentur, certe, si Ecclesia non reciperet, in anathema Concilii Toletani pariter omnes incurrerent. Ne igitur hos audaciae et temeritatis condemnemus, illos potius ignorantia laborasse concedamus. Imo cum perniciosius Ecclesiae sit libros recipere pro sacris, qui revera non sunt, quam librum reiicere, qui alias vere sacer est, ut D. Thom. *prima parte quaest. 68. artic. 1. et De potentia quaest. 4. art. 1.* latius explicat, cum Concilium Carthaginense, Florentinum, Tridentinum, Innocentius, Gelasius ac fere sancti omnes hos libros tamquam sacros Ecclesiae tradiderint: profecto si ii non essent, perniciosissime falleremur. De tertio igitur argumento satis dictum est.

[1] Cap. 11.

11. *Responsio ad quartum.* Ad quartum vero argumentum primo dicitur, quod Gelasius forsitan unius libri nomine ambos complectitur; quod etiam in *Esdra* non ipse modo fecit, sed et Isidorus [1] et Hieronymus, qui *Esdram* interpretatus unicum edidit, sequens Hebraeorum consuetudinem, qua *Esdrae* primus et secundus liber in uno est, ut Origen. *in primum Psalmum* docet, et Eusebius *lib. 6. capitulo 18.* Hanc autem mentem fuisse Gelasii vel illud abunde magnum argumentum est, quod idem ipse probat lectionem Scripturarum quae per anni circulum distribuuntur, librum autem *Machabaeorum* pro dominicis octobris, in quibus ambos Ecclesia legit. Deinde respondetur Gelasium de secundo libro ambiguam forte sententiam tenuisse, eoque consilio in enumeratione eum librum praetermisisse. At August. *18. De civitate Dei*, [2] Isidorus *6. Etymologiarum*, [3] utrumque *Machabaeorum* ab Ecclesia recipi asseverant: quod et in prooemio horum librorum asseritur. Nec id modo in dubium vocare licet, quod D. Gregorio, Eusebio atque reliquis licuit aliquando dubitare.

12. *Responsio ad rationes quarti argumenti.* Iam ad primam rationem, quae in huius quarti argumenti confirmationem affertur, Joannes Annius in commentariis super secundum librum Philonis *De temporibus* [4] tradit libros *Machabaeorum,* qui absque temporibus scripti erant, Josephum adiectione temporum apocryphos reddidisse. Ostendit vero id argumento quo nos usi sumus; quo eodem Joannes quoque Lucidus permotus est *4.* suae *Chronographiae libro.* Unde autem Annius noster acceperit, aut sine temporibus *Machabaeorum* olim libros haberi, aut Josephum adiecisse tempora, ingenue fateor, me praeterit. Sed si id verum est, quemadmodum mendum, quod in numeris facillimum est, non auctoribus, sed librariis imputatur, ita menda quae Josephi per incuriam inducta sunt, non auctori libri *Machabaeorum,* sed Josepho tribuemus; nec ob id libros hos apocryphos existimabimus. Tametsi Josephum germanam veramque Catholicorum lectionem vitiasse, viris ecclesiasticis omnibus dissimulantibus, atque adeo conniventibus, mihi quidem non fit verisimile. Nisi volumus mille quingentos annos, et eo amplius, Ecclesia in utramque aurem dormitante, inimicum hominem zizania superseminasse. Quamobrem multo melius Euseb. Caesariensis, licet hos libros non crediderit in sacrorum numerum referendos, asserit tamen auctorem illorum non supputare Graecorum

[1] *6. Etymol.* cap. 1.
[2] Cap. 36.
[3] Cap. 1.
[4] Annius hos libros Philoni tribuit, at docti negant.

regnum ab Alexandro, sed a Seleuco Nicanore, qui regnavit in Syria anno a morte Alexandri exacto undecimo. Cui numero si addas quinque annos, [1] quibus Alexander tamquam monarcha imperavit Graecis, conficitur numerus annorum exactus sexdecim; quibus minor erat supputatio monarchiae Graecorum iuxta rationem hebraicam. Nam Graeci ab Alexandro supputabant. Igitur quod iuxta annalia graeca Antiochus regnasse dicitur anno centesimo quinquagesimo tertio, et iuxta primum *Machabaeorum* anno centesimo trigesimo septimo, verborum, non rerum dissensio est. Quippe, si centesimo trigesimo septimo sexdecim adiicias, numerus centesimus quinquagesimus tertius conficietur. Joannes vero Lucidus in eo discrepat ab Eusebio, quod scribit [2] Alexandrum post adeptam monarchiam annos septem regnasse, Seleucum vero anno octavo post mortem Alexandri iam exacto. Sed quod ad praesentem attinet quaestionem, non admodum refert, utrum ex his verum sit, cum supputatio praecipua, de qua hic agimus, minime varietur.

13. In huius vero confirmatione argumenti Ambrosius Catharinus Caietanum affirmat tot peccata admisisse, quot verba pene effudit. Sic enim ille loquitur. Nec advertit homo ad carpendum promptulus, se quoque in reprehendendo Caietano saepe ac multum errasse. Hoc certe loco ter erravit. Sed istius errores coarguere nec meum est, nec huius temporis. Quid ergo? Nonne hic peccavit Caietanus? Peccavit sane. Primum in eo, quod temere et inconsiderate, ne superbe dicam et arroganter, auctorem libri *Machabaeorum* ait in intelligentia Danielis esse deceptum, quem constat Spiritus Sancti afflatu eum librum scripsisse. Deinde falso existimat Caietanus, si auctor libri *Machabaeorum* verba Danielis usurpat, idcirco Danielem interpretari. Quasi non licuerit Bernardo verbis Scripturarum passim uti: quas si arguat ab ipso male intelligi, quod verba non in eum afferat sensum, qui Scripturarum erat germanus et proprius, is stultus esse videatur. Certe poetae recentiores veterum versus etiam integros usurparunt elegantissime, nec tamen priorum illi versus a posterioribus in eandem sententiam capiuntur. Fallitur praeterea Caietanus in eo, quod putat Danielis prophetiam non potuisse ad idolum Antiochi referri, quia Dominus ad futura tempora referendam declaravit. Eadem quippe scriptura et ad Luciferum pertinet, et ad Nabuchodonosor, et ad Antichristum. Vanissimum ergo fuit auctorem libri *Machabaeorum* re-

[1] Quinque annos integros: nam regnavit praeterea et aliquot menses.

[2] Lib. 4. c. 3.

prehendere, quod in idolo, abominatione et desolatione Antiochi ad verba Danielis alluserit, vel ea certe in simili causa usurparit. Nam, etsi in illum sensum Danielem adduxisset, id fecisset egregie, quod et Paulus et apostoli caeteri saepe fecerunt.

14. At secunda ratio duobus modis refellitur. Prius enim nihil impedit ut Spiritus Sanctus scriptori assistat, qui in quibusdam tamen humano more ex modestia loquitur. Sic enim Paulus ait: [1] *Etsi imperitus sermone, sed non scientia;* et rursum: *Ut minus sapiens dico plus ego;* et iterum: [2] *Donate mihi hanc iniuriam.*

15. Posterius, aliud est loqui de ipsius historiae veritate, aliud de interpretatione in aliam linguam. Interpres ergo veniam petit non falsitatis, quae nulla erat, sed elocutionis, quae ab homine erat. Secunda igitur illa ratio hac duplici responsione convellitur.

16. Sed et tertia bis quoque confutari potest; et quia non est opus confiteri epistolam, cuius in priori fit mentio, eam esse quae e vestigio subditur; quod si esse quis contendat, habet in promptu quid dicat, puncta librariorum incuria esse male distincta. Illa enim verba: *anno centesimo octogesimo octavo,* non sunt initium epistolae sequentis, sed finis antecedentis, ut subsequens epistola hoc principium habeat: *Populus qui est Hierosolymis.* Cuius rei illud est argumentum, quod diem annumve quo scribitur epistola, non ab initio statim, sed a fine ponere solemus; salutationem vero statim a principio. Tametsi utrumque Constantinus et in epistola ad Donum papam et in epistola ad Georgium Constant. patriarcham coniunxerit. Quae igitur secundo loco ponitur, haec scripta est anno centesimo sexagesimo nono, ut in priori epistola dicitur: quae vero ordine quidem scripturae antecedit, sed reipsa tamen posterius missa est, ea scripta fuit anno centesimo octogesimo octavo.

17. Ita ad quartam rationem facile dici poterat, quod ante monuimus, illam epistolam non esse cuius prior meminit. Quare nec necesse est fateri eam esse scriptam anno centesimo sexagesimo nono. Quin compilator illius secundi libri, sive is fuerit Josephus, ut Annio placet, sive quisquam alius, quascumque epistolas invenire potuit a Judaeis scriptas, nullo servato ordine, in initio libri forsitan collocavit.

18. Quod si secundam illam esse admittimus, quam commemorat prima, dicere oportet numerum non secundum hebraicam computationem haberi, sed secundum graecam. Potuit enim, nec id incommode, fieri, ut qui eas litteras dederint, ii graecam monarchiae sup-

[1] 2. *Cor.* 11. 6. et 23. [2] 2. *Cor.* 12. 13.

putationem fuerint secuti, quam tamen is, qui librum illum dicitur in compendium redegisse, noluit immutare, sed exscribere numerum ut scriptum reperit. In aliis vero secutus est semper supputationem hebraicam. Judas itaque mortuus est, iuxta Hebraeorum rationem, anno centesimo quinquagesimo secundo expleto; hoc est anno centesimo quinquagesimo tertio. Quibus si apponas sexdecim annos graecae supputationis, constat numerus centesimus sexagesimus nonus, qui idem est cum priori. Nam, quo anno Judas mortuus est, scripsit epistolam. Ita non est necesse cum Ruperto, *libro De victoria verbi,* [1] alium a Machabaeo Judam divinare, qui eam epistolam dederit.

19. Ad quintam, non desunt qui existiment non Antiochum membratim divisum, sed ducem ab eo missum; sic enim videtur *1. capite* significari: illum vero fuga elapsum morbo pestilenti interiisse, ut *capitulo 9.* dicitur. Sunt etiam qui contendunt, in *cap.* illo *1.* particulam *et* adiectam esse librariorum vitio, lectionem autem veram hanc esse: *Percusserunt ducem, et eos qui cum ipso erant diviserunt membratim,* etc. Scio autem verbum *percutere* interdum significare idem quod occidere, ut eo loco: *Percussit Philisthaeum,* etc. et ibi: *Percussit Saul mille,* etc. Sed non cogimur hic, vocabuli propria significatione deserta, ad dictionem confugere figuratam: praesertim cum *Danielis 11. cap.* de Antiocho scriptum sit: *Et venient super eum Romani, et percutietur;* quo loco Hieronymus, *Percussus,* ait, *dicitur esse, non quod interierit,* etc., et *2. Reg. 2. Servi David percusserunt de Beniamin 360. qui et mortui sunt.* Sed ne illud quidem huic expositioni repugnat, quod Lyranus obiicit, Antiochum, ut hic dicitur, cecidisse. Non enim semper eo verbo mors significatur, sed, qui victus est, cecidisse vere asseritur. *Ceciderunt,* inquit [2], *per prona fugientes.* Sed ne illud quidem obstat, quod ibi legitur: *Cum ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum; cum autem intrasset Antiochus,* etc. ubi videtur designari Antiocho concluso nullum fuisse locum fugiendi relictum. Non enim intelligendum est templum clausum post ingressum ducis, sed cum milites essent intra fani ambitum: ut, si exempli causa dicamus, in atriis sacerdotes clauserunt ianuas templi. At contra, cum milites Antiochi aditum templi occlusum aperuissent, ut cognita res est, lapidibus sunt a Judaeis obruti. Potuit ergo dux ipse percussus, si ducis nomine Antiochus intelligitur, quo aditu aperto intraverat, exire atque fugere: ob quam fugam *cap. 9.* dicitur inhoneste ac turpiter de Perside rediisse. Sed ne rimulas quae-

[1] Lib. 10. *De vict. verb.* c. 15. [2] *Josue 7. 5.*

rere ad elabendum videamur, illa responsio et planior et verior est, cui historicorum gravium consentit auctoritas, non eundem esse Antiochum, de quo *primo capite,* et de quo *capite nono* perhibetur: sed ibi Antiochi Magni mortem scribi, hic vero Antiochi Epiphanis, cuius etiam finis *primi libri capite sexto* texitur. Nam illum Strabo *libro 16.* ait templum Beli expoliare conatum, finitimos Barbaros interemisse.

20. Ad sextum, licet Rupertus omnia ea figurate velit intelligi de arca Novi Testamenti, id est humanitate Jesu Christi; ad literam tamen miraculum illud vel iam factum est, cum expulsis gentibus a Judaea, Hebraei ex diversis locis, ubi erant dispersi, convenerunt: vel forte etiam in conversione Judaeorum ante diem iudicii futura, fiet.

21. Nec nostris coniecturis divina promissio debilitanda est. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

22. Postrema demum ratione solvenda varie torquentur auctores. Alii namque fingunt Machabaeos per matrem a tribu Juda originem ducere; eaque ratione defendunt sceptrum de Juda non esse translatum. Alii, sequentes traditiones Thalmud, adstruunt, Machabaeis quoque existentibus ducibus fuisse iudices quosdam ex tribu Juda, penes quos summa decernendi atque imperandi potestas resideret, qui hebraice *Zanedrin,* latine senatus, ut apud Romanos, appellabatur. Unde illud est: *Populus qui est Hierosolymis senatusque et Judas,* etc. Hos itaque cum Herodes, qui primus ex alienigenarum genere ortus regnum Judaicae gentis obtinuit, in odium Davidici regni de medio sustulit, tunc vere sceptrum de tribu Juda dicitur abstulisse. Alii hunc nodum solvunt affirmantes aliam Jacob prophetiam, promissionem fuisse ad legem comminationum intelligendam; quae scilicet mutatis moribus commutetur: et quemadmodum sententia adversus Ninivitas post poenitentiam translata est, ita quoque haec divina promissio filiis Judae peccantibus fuerit commutata. Quam quidem normam in explicandis tum comminationibus tum promissionibus ex Ezechiele [1] desumunt, apud quem Dei et comminatio et pollicitatio pro conversis aut aversis hominum moribus transferuntur. Nos vero, quibus consilium est alienas expositiones non inimice aut insectari aut repellere, facilius hunc locum expediemus, si ex primo *Machabaeorum* libro intelligamus populum Judaeorum ducatum Machabaeis tradidisse, non tamquam proprium et haereditarium, sed ad legem depositi conservandam; ut videlicet israeliticam plebem interea tuerentur, donec surgeret propheta fidelis, vel qui eos instrueret, vel quem de tribu

[1] Ezech. 33. vid. 2. *Reg.* 7. *Reg.* 9. de promissione throni Davidi facta.

Juda venturum expectabant. Qua ex re sceptrum de tribu Juda non auferebatur; eo praesertim, quod ipsa quoque tribus in hoc populi condictum sententiamque a principio saltem creditur consensisse. Quartum ergo argumentum cum suis confirmationibus hoc modo fuerit confutatum. Nam quod argumentum Caietanus in *Matthaei 24. cap.* ponit, auctorem libri *Machabaeorum* errasse in interpretatione prophetiae Danielis, quam ad Antiochum ille refert, cum Lucas ad exercitum Romanorum perspicue retulerit, id nullius momenti est. Eadem quippe litera et ad Nabuchodonosorem et ad Antichristum spectare potest. Sic eadem et ad Anthiocum et ad idolum Romanorum et ad Antichristum pertinet. Quae omnino res, quoniam nihil obscura est, nostra explicatione non eget.

23. *Responsio ad quintum.* At quintum argumentum refellamus. Non modo Conc. Carthaginense et Innocentius, sed plerique alii *Sapientiam* et *Ecclesiasticum* Salomoni assignaverunt.[1] Nam librum quidem *Sapientiae* nomine Salomonis citat Tertullianus *De praescriptionibus haereticorum;* Origen. *Super epist. ad Romanos lib. 8.;* Cyprianus *sermone quarto De immortalitate;* Basilius *lib. 5. Contra Eunomium;* Ambrosius *sermone 8. in psal. Beati Immaculati,* et *lib. 3. Exameron cap. 15.* et *4 lib. De fid. cap. 6.* et Euseb. *11. lib. Praeparationis evangelicae cap. 5.* Quin Eusebius ipse *lib. 4. Eccl. hist. cap. 22.* asserit, Egesippum, Irenaeum et omnes antiquos librum *Sapientiae* Salomoni tribuisse. Tribuerunt certe Evaristus in *Epist. ad episcopos Africanos;* Felix primus *Ad omnes episcopos Galliae;* Felix secundus *Ad Athanasium* et caeteros episcopos Aegypti; Epiphanius *Haeresi 76. Anomaeorum;* Damascenus *quarto* suae *Theologiae libro,*[2] ubi Jodocus Clichtovaeus multis argumentis contendit, librum illum non fuisse Philonis, sed Salomonis: in quibus illud maximum est, quod verba quae auctor *cap. 9.* eiusdem libri de se dicit, non alii quam Salomoni congruere possunt.

24. *Ecclesiasticum* quoque auctores nobilissimi Salomonis nomine retulerunt; Clemens Alexand. *lib. 7. Strom.;* Gregorius Nazianzenus oratione octava; Basilius *quarto libro Contra Eunomium;* Chrysostomus sive quis alius fuerit, *homil. tertia imperfecti operis in Matthaeum;* Ambros. *super 7 caput prioris ad Corinth.;* Hieronymus *in cap. 10. Ecclesiastis;* Cyprianus *Ad Rogatianum,* et *3. lib. Ad Quirinum,* et *1. serm. De eleemosyna;* Cassiodor. *in psal. 55.* et *66.* et *93;* Gregorius *10. lib.*

[1] Hilar. *In ps. 128.* Cassiod. *In ps. 88. et 89. et 91.* et 5. lib. *Hist. eccl.* c. 8.

[2] Cap. 18.

Moralium,[1] et *1. quaest. 1. cap. Non est putanda;* Sixtus primus in *Epist. ad omnes fratres;* Marcellinus *Ad Salomonem episcopum;* Fabianus *Epist. ad omnes Orientales episcopos;* Sixtus secundus *Ad Gratum;* Damasus *Ad episcopos Italiae;* Joannes papa *Ad Valerium episcopum.* Quod si post tot tamque graves auctores libros illos Salomonis esse asseveremus, nihil erit profecto cur timere debeamus.

25. Deinde librum esse huius aut illius scriptoris non admodum interest catholicae fidei, dummodo Spiritus Sanctus auctor esse credatur.[2] Quod Gregorius *in prooemio super Job c. 1.* erudite et tradit et explicat. Nec enim refert qua penna rex epistolam scripserit, si vere scripsit. Unde nihil obstaret, ut in ea re, quae ad fidem non pertinet, Innocentius et Concilium Carthaginense communem antiquorum opinionem sequerentur. Nec proinde tamen in libris canonicis enumerandis errare potuere, quippe quod ad fidem attinere certum sit.

26. Deinde, ut has duas responsiones praetermitteremus, habemus aliam multo potiorem, quam ex Euseb. *lib. 11. Praeparationis evangelicae*[3] Joannes Driedonis expressit. Cum enim Salomon, iuxta Scripturam,[4] locutus fuerit tria millia parabolarum et carminum quinque millia, quae non sunt in unum aliquod volumen a Salomone coacta, fuerunt alii atque alii qui sententias Salomonis sparsas collegerunt, ut patet *Proverbiorum c. 25.* Ita Augustinus Eugubinus,[5] secutus rabbi Moysen et thalmudistas, credidit Isaiam libros Salomonis scripsisse: quod equidem incertum habeo: illud vero exploratum, sententias librorum, qui *Sapientiales* vulgo nuncupantur, a Salomone quidem fuisse primum excerptas, sed non ab eodem auctore collectas. Unde et Jesus Syrach in *Ecclesiastico*[6] non ait se protulisse, sed renovasse sapientiam de corde suo. Huius ergo rei Innocentius et Concilium Carthaginense non ignari, optima ratione hos omnes libros Salomoni dederunt. Ac de quinto argumento haec dixerimus.

27. *Responsio ad sextum.* Sextum vero argumentum Caietani est in fine commentariorum super libros historicos Veteris Testamenti. Pudet autem virum alioqui ingeniosum et doctum, virum pium ac nostrae familiae columen, vano distinctionis novae commento argumentum firmissimum eludere voluisse, atque, ut leviorem plagam repelleret, graviorem accepisse. Cum enim nomen libri canonici apud scriptores

[1] Cap. 14.
[2] Vide ea quae in confutat. 7. argum. ex Hier. referuntur.
[3] Cap. 5.
[4] 3. *Reg.* 4.
[5] In comment. super *Gen.*
[6] Cap. 10.

omnes, uno excepto Caietano, pro sacro atque divino sumatur, non modo comprehendi animo, sed ne suspicione quidem potest attingi, Pontifices et Concilia omnia aliter vocabulum usurpasse, quam erat in usu universorum. Deinde Concilium Carthaginense, ne quis aliter inverteret, quid nomine scripturarum canonicarum intelligeret declaravit inquiens: *Praeter scripturas canonicas, nihil in Ecclesia legatur sub nomine Divinarum Scripturarum. Sunt autem canonicae scripturae,* etc. Et Innocentius, *Hi libri,* ait, *recipiuntur in canonem Sanctarum Scripturarum.* Et in Concilio Florentino eodem Spiritu inspirante illi omnes libri, quos suscipit et veneratur Ecclesia, et de quibus praesens disputatio instituitur, scripti a sacris auctoribus asseruntur. Praeterea, cum sub eodem contextu omnes illi libri nullo facto discrimine definiantur esse canonici, ridiculum est, ut partim in una significatione, partim in alia libros canonicos habeamus. Ac si hanc semel distinctionem admittimus, auctoritate Conciliorum atque Pontificum nullus liber sacer constare poterit. Nam pari causatione, si id quidem lubitum esset, haeretici dicerent, unumquemlibet de caeteris non esse canonicum ad firmandam fidem, sed ad instruendos mores. Id quoniam absurdum omnino est, retineamus potius eam rationem oportet, quam Caietanus voluit evertere, vir, ut saepe iam dixi, cum primis eruditus et pius, sed qui in Libris Sacris constituendis Erasmi novitates ingeniumque secutus, dum alienis vestigiis voluit insistere, propriam gloriam maculavit. Ac de sexto argumento hactenus.

28. Ad confirmationem autem facilius responderi potest, non Ambrosium modo, sed et Cyprianum *Ad Pompeianum,* et Augustinum *18. De civ. Dei,*[1] referre ex *3. et 4. libro Esdrae* testimonia, sed non tamquam ex Spiritu Divino edita, quibus scilicet nefas sit refragari.

29. *Responsio ad septimum.* In septimo principali argumento moleste fero, non alienos modo, verum etiam nostrates (bona venia legetur) in tam novam, ne dicam levem, sententiam incidisse, ut epistolam ad Hebraeos apostoli Pauli esse negaverint.[2] Sed id multo molestius, ut, si Pauli non sit, protinus non sit canonica. Nam auctore incerto, poterit epistola certo esse canonica. Sive enim Lucas seu Barnabas, quod quidam sunt opinati, eam epistolam scripserint, canonica erit. Nam et per Lucam et per Barnabam Spiritus Sanctus loquebatur. Sed ad rem. Cum haereticum sit hanc epistolam a Sacris Scripturis excludere, certe temerarium est, ne quid amplius dicam, de

[1] Cap. 36. [2] Arius negavit hanc epistolam esse Pauli, ut auctor est Epiph. *Haer.* 69.

huius epistolae auctore dubitare, quem Paulum fuisse certissimis testimoniis confirmatur. Origenes in primis *lib. 1. Commentariorum super Matthaeum,* et refertur ab Eusebio *lib. 6. Ecclesiasticae historiae,*[1] *Ego dico,* ait, *quod ipsa manifestissime est Pauli apostoli; et semper omnes antiqui maiores nostri eam ut Pauli apostoli susceperunt: et opinio usque ad nos pervenit, quod sermo eius est graeco sermone compositus, vel per Clementem Romanae urbis episcopum, vel per Lucam.*

30. Clemens item Alexandrinus apud Eusebium *6. Ecclesiasticae historiae libro,*[2] *Manifeste,* inquit, *est Pauli, scripta quidem hebraeo sermone tamquam Hebraeis, sed a Luca in graecum interpretata.*

31. Eusebius quoque in eandem sententiam ivit, *3. libro Historiae ecclesiasticae,*[3] ubi cum dixisset Clementem Romanum episcopum in epistola ad Corinthios nomine Pauli testimoniis huius epistolae usum, continuo subiicit: *Unde constat quod Apostolus hanc epistolam tamquam Hebraeis mittendam, patrio eam sermone conscripserit: et ut quidam tradunt, Lucam Evangelistam, alii autem Clementem interpretatum esse: quod et magis verum est, quia et stylus ipse epistolae Clementis cum hac concordat, et sensus nimirum utriusque scripturae plurimam similitudinem ferunt.* Hactenus Eusebius. Et *cap. 3.* eiusdem libri: *Pauli manifeste 14. sunt epistolae.* Dies me deficiet, si velim enumerare auctores graecos qui hanc epistolam Paulo tribuerunt. Nec minus si commemorem etiam latinos. Quid enim referam Athanasium in *Epistola ad episcopos Africanos,* et *lib. 11. De fide Trinitatis?*[4] Quid Cyrillum *12. lib. Thesauri?* Quid Chrysostomum infinitis prope locis? Quid Ignatium? Quid Irenaeum? Quid Damascenum? Quid Anacletum in epistola *De ordinatione episcoporum?* Quid Higinum in *Epistola ad omnes christifideles?* Quid Concilium Laodicenum? Quid tandem Concilium Ephesinum,[5] cum omnes graeci scriptores (ut auctor est Hieronymus ad Dardanum) hanc epistolam apostoli Pauli esse una voce fateantur? Theophylactus certe miratur eorum impudentiam, qui hanc epistolam Pauli esse inficiantur; affirmatque eos non secus peccare, quam si a Paulo abesse Christum negarent. Quid Latini? Nempe fatentur etiam. Fatetur Ambrosius *super psalmum Beati immaculati;* et *libro De his qui misteriis initiantur, cap. 8.;* Augustinus insuper *2. lib. De doctr. christian. cap. 8.* et saepe alias. Item Gregor.

[1] Cap. 18.
[2] Cap. 14.
[3] Cap. 37.
[4] Cap. 9.
[5] Concilium Ephesinum expresse docet apostoli testimonio probari quod Christus est factus Pontifex et Apostolus confessionis nostrae. Conc. Ephesinum dixi, quia illa ep. licet Cyrilli sit, praesidebat tamen Synodo et est a Synodo approbata. Cassiod. *In psal. 109.* Adrian. *In ep. ad Const. et Iren.*

5. lib. Moralium cap. 3: Gelasius cum Concilio septuaginta episcoporum: Innocentius papa: Concilium Chartaginense, Florentinum, Tridentinum. Quid moror? mille quingentos abhinc annos Ecclesia legit hanc nomine Pauli apostoli: et audemus nos in dubium vertere quod omnes Catholici tot retro saeculis sine ambiguitate tenuerunt? Omitto quod Petrus, nisi me valde opinio fallit, testatur Paulum Hebraeis epistolam scripsisse. Nam primam Petri Hebraeis scriptam esse, salutatio ipsa adeo aperte docet, ut ne Caietanus ipse quidem negare potuerit. At secunda Petri eisdem quoque scripta est. Ait enim: *Ecce iam vobis hanc secundam scribo epistolam.* In huius vero fine sic Petrus inquit: *Sicut et carissimus frater noster Paulus scripsit vobis sicut et in omnibus epistolis,* etc. *vobis,* scilicet Hebraeis ad quos scribebat Petrus. Unde facta distinctione subiungit: *Sicut et in omnibus epistolis:* ut non obscure intelligeres, quod Paulus Hebraeis de longanimitate et salute Christi, idem et in aliis epistolis scripsisse. Non est ergo cur de auctore huius epistolae quisquam dubitet.

32. At Hieronymus dubitat. Certe, ut dubitasset, non proinde nostram hanc certam indubitatamque fidem ambiguam efficere potuisset. Sed negamus Hieronymum ancipitem hoc loco, quod illi falsissime impingitur, habere sententiam. Nam, ut innumera loca silentio praetereamus, quibus refert Hieronymus ex hac epistola nomine Pauli testimonia; ut illud etiam dissimulemus, quod de viris illustribus in Paulo, cum quorundam contrarium sensum expressiset, eorum argumenta refellit: ille profecto locus Hieronymianae sententiae clarissimus testis est, qui habetur in epistola ad Dardanum *De terra promissionis,* in haec verba: *Vas electionis loquitur ad Hebraeos, fide, qui vocatur Abraham,* etc. *Nec me fugit, quod perfidia Judaeorum haec testimonia non suscepit. Illud nostris dicendum est hanc epistolam, quae inscribitur ad Hebraeos, non solum ab Ecclesiis Orientis, sed ab omnibus retro graeci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli, suscipi; et nihil interesse cuius sit, cum ecclesiastici viri sit, et quotidie Ecclesiarum lectione celebratur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Graecorum Ecclesiae Apocalypsim Joannis eadem libertate suscipiunt; et tamen nos utramque suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes, qui utriusque testimoniis utuntur, non ut interdum de apocryphis facere solent, sed quasi canonicis et ecclesiasticis.* Hactenus Hieronymus. Et in *Epistolam ad Titum,*[1] *Lege,* inquit, *ad Hebraeos epistolam Pauli apostoli, sive,*

[1] Cap. 8.

cuiuscumque alterius eam esse putas, quia iam inter ecclesiasticas est recepta.

33. *Responsio ad rationes septimi argumenti.* Ad primam igitur rationem, quoniam in relectione de poenitentia accurate sane ac diligenter illa apostolica loca explicata sunt, non est necesse modo respondere.

34. Ad secundam respondere necesse est, et quidem eo ordine quo adversum constitutam veritatem obiectionis singulae particulae fuere propositae. Nam, quod prima particula obiiciebatur, facile diluitur, cum contingere potuerit ut interpres reliquerit quidem in textu verba hebraica, sed in margine, quod fieri solet, addita fuerit interpretatio, quam librarius textui deinceps inseruerit. Quod idem etiam in Matthaeo usu fortasse venit in verbis illis:[1] *Eli, Eli,* etc. Quod autem, quae expositor fortasse quispiam in margine apposuerit, ea scriptorum vitio textui nonnunquam inserantur, Nicolaus Lyranus recte 2. *Reg.* 8. animadvertit: illa enim verba: *De quo fecit Salomon omnia vasa aurea in templo, et mare aeneum et columnas et altare,* in hunc modum et adiecta et inserta esse constat.

35. Potuit et alia ex causa proficisci, ut Apostolus vel Evangelista hebraice scribens, quorundam vocabulorum interpretationem adiecerit, quod apud Judaeos erant verba quaedam vel chaldaica vel syriaca, quae potuerunt commode in linguam hebraicam verti; ut[2] *Golgotha* et *Ephpheta.*

36. Ecce duas causas, quibus interim argumentum illud Caietani posset eludi. Quo ne librum quidem *Geneseos* hebraico sermone scriptum sibi Caietanus suaderet. Nam ibi legitur[3] Rachel vocasse filii sui nomen Benoni, id est filium doloris mei: nomen vero ei a patre inditum Beniamin, idest filium dextrae; et in *Exodo:*[4] *Est enim phase, id est transitus Domini.* Respondeant nobis isti, qui simili argutia negotium nobis exhibere volunt: et si non valuerint, tertiam causam nos reddemus. Videlicet, sunt nomina composita ex multis simplicibus, quae nonnunquam integra in compositione manent, interdum corrupta; ea si aliis verbis eadem etiam lingua explicare voluero, nihil absurdum orietur: ut si verbi causa dicam: Deicola interpretatur Dei cultor: paterfamilias, hoc est domus guberbator et

[1] Cap. 27. 46.

[2] Joan. c. 19. videtur adstruere vocem hebraeam esse. Sed quia voces chaldaeae erant Hebraeis quasi propriae, ideo Evangelista dixit: hebraice autem Golgotha: quemadmodum si ego dicam: hispane autem Javali. Quam vocem punicam esse certum est pro apro ab Hispanis usurpatam.

[3] Cap. 35. 18.

[4] Cap. 12. 11.

parens. Quod idem in nominibus Benoni et Melchisedech evenire potuit.

37. Sed ne ad haec tamquam in aram confugiamus, illa causa et praestantissima et verissima est, interpretem id iure suo facere potuisse, cum videlicet necessum fuit hebraica verba manere. Si enim interpres transtulisset: *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* non fuisset a Latinis perceptum, quorsum astantes dixerint: *Heliam vocat iste.* Quare verba hebraica retinere coactus, eorum interpretationem apposuit, quod facere aeque poterat verbis hebraicis non retentis. Certe *Geneseos 35.* et *Exodi 12.* in hebraeo nominum interpretatio non habetur: sed interpres adiecit de suo.

38. Quod si obiicias illam particulam non esse Sacram Scripturam, si hoc verum est, ut quae ab officina interpretis prodierit: primum conceditur conclusio; nec ego video cur perhorrescere debeamus. Deinde, negatur illa collectio. Si ab interprete proficiscitur, extra Sacras Literas est. Nam particula quae ad servandam vel congruitatem vel intelligentiam in Sacrarum Literarum interpretatione additur, non censetur a Sacris Literis aliena. Unde Hieronymus in commentariis epistolae ad Galatas, [1] *Hanc consuetudinem,* inquit, *in pluribus locis Scriptura conservat, ut hebraicum verbum cum interpretatione sua ponat; Bartimeus filius Timei; Aser, divitiae, Tabita, Dorcas, et Mesech, vernaculus.* Ecce Scripturam Hieronymus vocat etiam eam particulam quam interpretem addidisse compertum est. Atque id in *epistola ad Hebraeos* vel maxime locum habet; cuius interpres fuit vel Lucas vel Clemens; quod Apostolo et vivente et vidente factum esse, ad veritatis similitudinem videtur esse propensius. Verum esse asseverarem, nisi Academiae temperamentum in causa coniecturali placeret. Nihil ergo prima illa causa movere nos debet, ut credamus hanc epistolam hebraice scriptam non fuisse. Sed ne secunda quidem causa movet; eadem enim in Apostolum torqueretur, qui in *Actorum lib.* [2] Judaeis loquens citat Scripturam veterem iuxta translationem Septuaginta. Itaque interpres aut Lucas aut Clemens, licet Hebraeus hebraice Paulus fuerit allocutus, versionem tamen Septuaginta interpretum magis reddere voluit, ne Graeci literae novitate turbarentur. Quam etiam ob rem Apostolus [3] Romanis scribens abutitur testimonio Abacuch iuxta translationem Septuaginta, ne Romanis auribus insuetam orationem afferret: ut Hieronymus auctor est in commentariis super *Abacuch.* [4]

[1] Cap. 4. in illud « Abba pater ».
[2] *Actor.* 13.
[3] Cap. 1. 17.
[4] Cap. 2.

39. Iam vero tertia illa causa, quae in postrema huius rationis parte nobis opponitur, nulla est. Audivi equidem ab Hebraeo, cui Hebraei Carpentoratenses primas ex suis hominibus deferebant, epistolam hanc hebraicam hodie etiam Matthaeique Evangelium extare. [1] Sed ut Judaeus ille nos irridere voluerit, aut etiam ex alicuius Hebraei versione illi habeant nunc hebraicam epistolam Pauli Evangeliumque Matthaei, perierint vero legitimum Matthaei ad Hebraeos Evangelium et epistola Pauli ad Hebraeos, Judaeorum cura id verisimillimum est accidisse.

40. Ad tertiam rationem, qua etiam id agitur, ut Paulus auctor huius epistolae non credatur, prius respondetur, testimonium illud in sensu literali ad Christum referri. Nec obstat sensum etiam literalem ad Salomonem etiam pertinere; cum eadem litera plura simul literalia sensa contineat; ut D. Thom. [2] et ante hunc D. Augustinus [3] tradidere. Quemadmodum igitur nomine David Christus interdum ad literam significatur, ut *Ezechielis 34.: Suscitabo super ea Pastorem unum, servum meum David;* et *Jeremiae 30.: Serviens Domino Deo suo, et David regi suo,* etc., sic et per nomen Salomonis Christum Dominum eo loco Scriptura signavit. Id ne nos praeteriret, adiecit: *Stabiliam thronum eius usque in sempiternum.* Quod apud Lucam [4] angelum ad Christum retulisse notius est quam ut explicandum sit: *Filius,* inquit, *Altissimi vocabitur, et super domum David sedebit.* Augustinus porro auctor est [5] *Psalm. 71.* licet in Salomonem inscribatur, Judaeos tamen de Christo esse prophetiam invictissime defendere, quia nonnulla ibi dicta sunt, ut in Salomonem convenire non possint. Quae eadem profecto causa, ut de psalmo 44. idem sentiamus, cogit.

41. Posterius, ut in sensu allegorico hoc testimonio Paulus abuteretur, nihil a suo more faceret alienum; qui cum saepe alias, tum maxime in priori ad Corinth. epistola, [6] ex sensu allegorico argumentatur. Aliud est enim ex sensu spirituali certum et efficax argumentum trahi, quod Augustinus, [7] Dionysius [8] Hieronymusque [9] negarunt; aliud vero argumentum inde probabile duci, id quod nemo sane doctus negare potest. Quod enim rhetores argumenta verosimilia certis et exploratis adiungunt, id Apostolus quoque facit. Potuit

[1] Ante paucos annos Sebastianus Munsterus dedit Evangelium Matthaei heb. et eius in latinam linguam versionem.

[2] 1. part. q. 1. art. 10.

[3] 3. *De doct. christ.* c. 27. et l. 12. *Conf.* c. 26. 31. et 32.

[4] Cap. 1. 32.

[5] *De unit. Eccl.* c. 8.

[6] Cap. 9.

[7] August. ad Vincen. Donatistam ep. 48.

[8] Dionys. in *Epist. ad Tit.*

[9] Hier. in 13. Matth.

autem hoc loco multo et commodius et vehementius facere, ubi Hebraei intelligebant ea, quae David in Salomone Deus promiserat, in Christo esse complenda. Intelligebant autem eisdem Sacris Literis saepius admoniti, ut *Mich. 4. Dan. 7.* patet.

42. Ad quartam rationem non oporteret respondere, si oratio Pauli colo et commate aptius distingueretur. Itaque lectio in hunc modum se habere debet: *Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est;* ut illa verba: *Ab eis qui audierunt,* non ad participium sequens, sed ad infinitivum antecedens referantur. Sed cui haec displicent, is tale habeat responsum. Quod Paulus ait: *in nos confirmata est,* non ad se peculiariter refert, sed ad Judaeos generaliter, ut glossa interlinearis admonuit. Praeterquamquod Paulus non ait se accepisse doctrinam ab eis qui audierunt, sed salutis confirmationem: accepit enim et Sacramenta ab illis, et doctrinae confirmationem, tum quia Ananias dixit illi quid oporteret eum facere, tum quia ascendit ad antecessores apostolos, ne forte in vanum curreret, etc.

43. Ad quintam vero respondere oportet in hunc modum: nomen Testamenti apud Latinos interdum significare pactum et promissionem, ut Hieron. *in Jerem. 31. cap.* et *in Malac. 2. cap.* scripsit, et Innocentius in capite *« Cum Marthae », De celebratione Missae,* erudite postea docuit. In quam significationem illud tradidit accipiendum, quod in canone dicitur: *Hic est calix novi et aeterni Testamenti,* id est novae ac aeternae promissionis: et illud etiam ad Hebraeos: [1] *Novi Testamenti mediator est, ut repromissionem accipiant qui vocati sunt haereditatis aeternae.* Illud etiam exploratum est apud Graecos nomen διαθήκη interdum proprie testamentum, nonnunquam pactum, foedus et pollicitationem significare, ut ex *Actorum Apostolicorum capite tertio* Budaeus in commentariis probat. In qua etiam posteriori significatione et *Geneseos nono,* et *Psal. 54.* et *88.* et *105.* nomen διαθήκη legitur.

44. Vocabulum quoque hebraicum *Berith,* quod *Exodi 24.* et *Jerem. 31.* habetur, licet frequenter pactum foedusque significet, quandoque tamen ad testamenti significationem flectitur. Nam et Hieron. *Zachariae nono,* et psalmorum interpres *Psal. 44.* nomen *Berith* in testamentum vertit. Imo licet Aquila nomen illud semper pactum interpretetur, at 70. tamen fere testamentum, ut Hieron. *in 2. cap. Malach.* testatur. In nomine igitur hebraico Paulus ludere potuit rhe-

[1] Cap. 9. 15.

torum more, et vocem a proprio ad improprium significatum flectere: quod idem, si aut graece, aut latine loqueretur, facere potuisset. Idque eo magis, quod instrumentum, a sanis obsignatum, testamentum dicitur; quamvis codicillo postea vel mutentur aliqua et aliqua inducantur, vel etiam totum omnino, quod testamento semel cautum erat, antiquetur. Quocirca et vetus illud legatum, testamentum quidem erat signatum a vivo: sed apertum moriente Christo, ut velum scissum ostendit, ac per Evangelicam Legem velut per codicillum abolitum. Id quod Lactantius *De vera sapientia* [1] videtur mihi intellexisse. Nihil igitur obstat, quominus *Exodum* loquentem de veteri foedere, loquens etiam proprie de Testamento Paulus adducat. Quinimo consentaneum argumentum est, ut perfectum Testamentum, scilicet novum, sanguine confirmatum sit et morte testatoris: quandoquidem imperfectum illud vetus non sine sanguine firmatum est: ut figura figurato congrueret. Atque haec quidem responsio argumento Caietani satis facit; etiamsi nomen hebraicum non testamentum proprie, sed foedus solum significet; quod et Hieronym. *in 31. cap. Jerem.* et Hebraei docti contendunt.

45. Ad postremam vero rationem is ipse qui posuit respondet: illa tria quidem in arca fuisse omnia, ut Paul. dicit, sed urnam et virgam foris pendentes a latere: tabulas vero intus, ut *3. lib. Regum* [2] habetur. Rursum etiam forte post illa Salomonis tempora sacerdotes cupientes virgam et manna in secretiori tutiorique esse custodia, intra arcam cum tabulis posuerunt. Cuius rei Paulus non erat inscius; nos sumus qui Hebraeorum traditiones ignoramus. Theoph. *in Epistol. ad Hebraeos cap. 9.* asserit Paulum optime institutum in rebus judaicis a Gamaliele ex traditione hoc habuisse, hodieque Pharisaeorum sectam assentiri rem ita se habere. Admonuerat fere idem prior Chrysostom. hom. 18. De septimo itaque argumento et huic adiunctis rationibus satis est dictum. Nam quod ex illis verbis: *Celerius autem videbo vos,* Caietanus argumentatur alienum a ratione videri, ut, postquam appellaverit Caesarem, spondeat se Paulus daturum Judaeis; adeo leve est ut referre pigeat, nedum refellere.

46. *Responsio ad octavum.* In octavo vero principali argumento, quo quarta conclusio coarguitur, Caietanus quidem non negat epistolam Jacobi esse canonicam, sed auctorem asserit incertum esse. Erasmus addit eam non sapere apostolicam auctoritatem. At cum Hieronym. *De viris illustr.,* [3] Urbanus papa in epistola *De communi vita,* Alexand. quintus a Petro in *Epist. ad omnes episcopos,* Anacletus

[1] Cap. 20. [2] Cap. 8. [3] Orig. 2. ho. in *Lev.*

in epist. *De oppressione episcoporum,* Marcellus papa ad episcopos Antiochenae provinciae, Gelasius cum Concilio septuaginta, Innocentius I., Concil. Milevitanum cap. 7., Concil. Laodicen., Carthag., Florent., Trid. hanc epistolam Jacobi apostoli, Jacobi, inquam, apostoli esse affirmaverint, idque Ecclesiae universalis usu confirmante; temerarium est, ne dicam erroneum, huius epistolae certitudinem velle aut ex incerto auctore, aut ex stylo salutationis infirmare; idque argumento leviori, quam cui respondere debeamus.

47. *Responsio ad nonum.* Ad nonum argumentum sic respondeo. Erroneum est, ne dicam haereticum, secundam illam epistolam Petri apostoli esse negare. Adversatur enim in primis omnibus sanctis; deinde Innocentio et Gelasio; praeterea Conciliis Laodiceno, Carthaginensi, Florentino, Tridentino; denique usui Catholicae Ecclesiae, quae legit eam in festo Transfigurationis nomine Petri apostoli.

48. Contineret etiam aliquid falsi, si Petrus apostolus eius auctor non fuisset. Nam licet argumentum ex salutatione ipsius epistolae forsitan eluderetur, quod a falsario quopiam esset adiecta; at, quod capite primo illius epistolae legitur, eludi nulla ratione potest. *Hanc vocem,* ait, *nos audivimus de coelo allatam, cum essemus in monte sancto cum ipso.* Quod si Petrus non scripsit epistolam (Joanni autem Jacobove tribuere stultitiae manifestatae est), falsum epistola continet: quod est haereticum. Argumentum vero illud, quod Erasmum movit, imo plerosque olim ante Hieronymum, ut refert idem *De viris illustribus* in Petro, infirmum est; cum eundem auctorem saepe contingat non aliam modo, verum eandem quoque sententiam stylo scribere differenti. Quod, ut reliquos praetereamus, in D. Gregorio videre licet: cuius epistolas si cum aliis eiusdem operibus conferas, iudiciumque feras ex diverso dicendi charactere, ab alio auctore scriptas esse iudicaveris. Hieronymus tamen *ad Hedibiam, qu. 11.* aliter respondet, inquiens: *Duae epistolae, quae feruntur Petri, stylo inter se et charactere discrepant, structuraque verborum: ex quo intelligimus, Petrum pro necessitate rerum diversis fuisse usum interpretibus.* [1] En Hieronymus ex dissimili stylo non diversos auctores colligit, sed interpretes differentes. Apostoli enim in aliena lingua malebant per interpretem scribere, quam dono linguarum abuti; quod non ad elegantiam et luxum, sed ad usus necessarios acceperant. Nec me fugit quod Erasmus hunc locum Hieronymi detorquet: sed more suo facit, ut pro sua libidine interturbet omnia.

[1] Clem. Alex. 7. lib. *Strom.* Glauciam tradit fuisse Petri interpretem. Super *Epist. ad Cyprianum* et sup. *Epist. ad Hedibiam.*

49. *Responsio ad decimum.* Propter decimum argumentum Erasmus et Caietanus duas illas posteriores epistolas negant esse Joannis Evangelistae. Quam ego sententiam non temerariam modo, sed etiam erroneam esse crediderim. Quoniam si Joannis, cognomento Senioris, asseruntur, non sunt profecto canonicae. Nec enim quisquam Joannem presbyterum auctorem sacrum existimavit. Sunt autem sine dubio, ut ante a nobis demonstratum est, epistolae canonicae: non ergo sunt Joannis presbyteri, sed Evangelistae. Quod Origenes *in 1. psalm.* apud Eusebium *6. lib. Ecclesiast. hist. cap. 18.*, Clemens *lib. 2. Strom.*,[1] Damasc. *4. lib.*,[2] Isidorus *sexto Etymolog.*, August. *2. De doctrina christiana*,[3] Hieronymus ad Evagrium, Innocentius primus,[4] Gelasius, Concilium Laodicenum, Carthaginense, Florentinum Tridentinumque testantur. Sed tempore paschali universalis Ecclesia duas has epistolas nomine Joannis apostoli populo legit. Ecclesiae autem, Conciliis et sanctis antiquis tutius nos committemus, quam novitiis istis auctoribus; quorum argumentum cum imbecillum sit, alia confutatione non eget.

50. *Responsio ad undecimum.* Undecimum vero argumentum indignum esset quod in aliorum numero censeretur, nisi ob illud Caietanus asseruisset hanc epistolam minoris esse auctoritatis, quam alias, quae sunt certo Scripturae Sacrae. Nam huius epistolae auctoritatem expresse negare non audet, ne quid invidiae subeat, aut criminis. Cum autem Hieronymus asserat auctoritatem iam vetustate et usu meruisse, et inter canonicas computari; miror equidem, cur Caietanus aliorum opinionem sub Hieronymi censuram non redegerit, quem pro certa regula Sacrorum Librorum habendum existimavit. Caietani igitur assertio hoc loco periculosa est, si vis comparativi teneatur: *Minoris,* inquit, *auctoritatis est iis, quae sunt certo Scripturae Sacrae.* Non est igitur certo Scriptura Sacra: quod est erroneum. At quidam ante Hieronymum hanc epistolam non probarunt. Fateor; sed fuerunt nonnulla ante Hieronymum in controversia, quae modo in dubium vertere haereticum est. At citat librum apocryphum. Forsitan apocryphus apud Hebraeos non erat. Quod si esset, ut et Hieronymo et plerisque aliis placet, nihil mirum, si ab Apostolo Juda referatur; cum testimonia referat Paulus ex Arato,[5] Menandro,[6] Epimenide,[7] ethnicis prophanisque poetis. Vide Hieronymum in *Epist. ad Epiph.*

[1] Cap. 18.
[2] Cap. 1.
[3] Cap. 8.
[4] 93. dist. cap. « legimus ».
[5] *Act.* 17. 28.
[6] 1. *ad Cor.* 15. 33.
[7] *Ad Tim.* 1. 12.

c. 5. et *ad Tit. 1.* At coarguit hoc responsum Caietan., *Non abs re,* inquiens, *haec epistola a multis refutata est: quoniam, etsi citare apocrypha multo magis licet quam poetas; auctoritati tamen Sacrae Scripturae derogat, ut apocrypha prophetia, ut simpliciter et absolute prophetia, inducatur.* Haec ille. Verum aliud est totum librum apocryphum esse, quod Hieronymus ait, quia scilicet quaedam in eo libro continerentur, quae essent ambigua; aliud particulam illam, quam Judas excitavit, apocrypham esse, quod nec Hieron. nec alius ex catholicis dixit. Nam licet ex alio loco non haberemus eam esse prophetiam; at auctoritas Judae satis est, ut illam verissime a Spiritu Sacto extitisse sentiamus; sicut credimus illa verba: *Beatius est magis dare, quam accipere,* Jesu Christi esse, quia Paulus dixit. Sed stultus ego sum, qui huiusmodi argumenta conor refellere.

51. *Responsio ad duodecimum.* Ad postremum argumentum, ubi Erasmi Lutherique coniecturae ponuntur, ut *Apocalypseos* auctoritas infirmetur, post ea quae diximus non fuerit opus respondere; tantum satis fuerit admonere discipulos. Manifesta enim percurrimus, ut in obscurioribus immoremur; atque Franciscus Titelmannus in hac causa accuratissime laboravit ediditque peculiarem controversiam, unde lector petere ea poterit quae huic responsioni nostrae deesse videbuntur. Nam ratio postulat, ut secundae huius controversiae finem aliquando faciamus.

CAPUT XII.

UBI EORUM ARGUMENTA PONUNTUR QUI SUADERE VOLUNT IN SACRARUM INTELLIGENTIA SCRIPTURARUM AD FONTES HEBRAICUM ET GRAECUM RECURRENDUM.

1. In tertia vero quaestione magna dissensio est, eaque nisi diiudicetur, in summo errore necesse est nos, atque in maximarum rerum ignoratione versari: An in Sacrarum Literarum intelligentia ad hebraicum graecumque fontem sit recurrendum: an potius editio ipsa latina tam magnae sit auctoritatis et ponderis, ut nec ab originali scriptura pendeat, nec per eam aut corrigi oporteat, aut limari.

2. *Primum argumentum.* Prior autem huius controversiae pars suadetur ante omnia D. Hieronymi testimonio, qui in libro adversus Helvidium huius assertionis primus auctor esse creditur, ea ratione vel maxime, quod multo purior credenda sit manare fontis unda, quam

rivi. Idem etiam in epistola ad Marcellam, [1] cuius initium: *Post priorem,* cum fateretur aliqua sese in vulgata editione Evangeliorum latinorum emendasse, atque ad graecam originem revocasse latina, obtrectatores suos contemnens, *si displicet,* inquit, *fontis unda purissimi, coenosos rivulos bibant, et diligentiam, qua avium sylvas et concharum gurgites norunt, in Scripturis legendis adiiciant.* Idem confirmat in epistola ad Damasum de verbo *Osanna,* [2] cuius initium est: *Multi,* et in commentariis super Zachariam, [3] dicens: *Cogimur ad Hebraeos recurrere, et scientiae veritatem de fonte magis quam de rivulis quaerere: nempe, ut Cicero de Oratore etiam ait, tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre.* Et in epistola ad Vitalem docet, se ad hebraicam veritatem, tamquam in praesidium et arcem, solitum esse confugere.

3. *Secundum argumentum.* Huc adde Augustini testimonium ex 2. *De doct. Christi cap. 15.* [4] et *18. De civit. Dei,* quibus locis Hieronymi sententiae subscribit.

4. Praeterea, Damasus coegit Hieronymum, ut Novum Testamentum ad graecam reduceret veritatem, quemadmodum Hieronymus idem in praefatione super quatuor Evangelia testatur. Id vero Damasus non iussisset, nisi intellexisset Novi Testamenti veritatem a graeco fonte petendam.

5. *Tertium argumentum.* Hieronymus quoque ipse in commentariis veterem interpretem saepe vellicat, ut qui interpretando frequenter errarit. Non igitur veteri editioni latinae fidem habere necessum est; nisi Hieronymum aut malevolentis velimus arguere, si dedita opera, aut imperitiae, si ignorans ea quae bene conversa erant reprehendit. Aliunde igitur quam ab editione latina quaerenda est Sacrarum Literarum firma intelligentia. Quid quod Laurentius Faber, Erasmus, Eugubinus aliique nonnulli iuniores veteris interpretis nunc oscitantiam, nunc negligentiam, nunc imperitiam, nunc superstitionem coarguere idoneis causis rationibusque videntur? Nec animus est tamen omnia eorum argumenta referre, qui latinam editionem, qua Ecclesia utitur, solent reprehendere. His enim argumentis refutandis aliud et temporis et operis dandum est. Illas solum reprehensiones afferemus, quibus veterem editionem falsitatis accusant. Primum autem *Numerorum ultim. cap.* latinum aiunt interpretem sensum reddidisse non hebraicae modo veritati, verum etiam Sacris omnino Literis repugnantem. Illius enim editio praeceptum non obscurum habet, ut nullus vir foeminam ducat,

[1] Postrema 2. tomi epistol.
[2] 5. tomo.
[3] Cap. 8.
[4] Dist. 9. cap. « ut veter ».

nisi de tribu et familia sua; nec ulla foemina viro nubat alterius tribus et familiae. Id autem tantum abest a Scripturae fide, ut nihil illi magis possit esse contrarium. Moyses quippe primus hoc neglexit, nec usque de sua ille tribu duxit uxorem. Aaron uxorem accepit Elisabeth de tribu Juda. *Exod. 6.* Soror regis Judae nupsit Joiadae pontifici. *2. Paralip. 22.* et *4. Reg. 11.* Elisabeth, cum esset de filiabus Aaron, cognata erat beatae Mariae, quae sine dubio erat e tribu Juda; David Michol duxit filiam Saulis de tribu Beniamin. Undecim tribus non legem, sed iuramentum praetexunt, quominus filias suas Beniaminitis collocent, cum interim tamen eos, qui non iurarant, nulla lege prohiberi apertissime prae se ferant. *Jud. 21.* Subdititium ergo est, adulterinum et falsum, quod interpretis solum auctoritate redditum est. Deinde *Michaeae 5.* latina vetus editio hunc in modum habet: *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Judae, ex te mihi egredietur,* etc. At Matthaeus contrario penitus sensu verba eadem allegavit, inquiens: *Et tu Bethlehem nequaquam minima es.* Praeterea *Psalm. 7. vers. 12.* nostra editio habet: *Numquid irascitur per singulos dies?* ubi hebraica veritas contrarium sensum habet, cui Hieronymus omnino consentit. Contendit etiam Calvinus, locum illum *Ecclesiastis 9.: Nemo scit utrum odio vel amore dignus sit,* mendose esse ab interprete redditum, falsamque esse sententiam interpretis, cum plerique sciant se odio dignos esse, et nonnulli scierint se fuisse amore dignos. Ac sunt qui credant interpretem *Matth. 24.* falsam reddidisse lectionem, dum pro *fulgore* reddidit *fulgur:* quod utique non pertingit ab oriente in occidentem, sed solis fulgor est qui pertingit. Atque illud quoque urgent, quod *Jonae 4.* vertit interpres, Dominum hederam praeparasse, ut esset umbra supra caput Jonae, etc. cum, ipso quoque Hieronymo auctore, *kikaion* nec hedera sit, nec cucurbita, sed quoddam genus fruticis, Latinis et Graecis incognitum, quod Syris familiare est. Non ergo Dominus hederam praeparavit, nec Jonas sub umbra hederae requievit, quod interpres falso transtulit.

6. *Quartum argumentum.* Ad haec, si veteris latini interpretis editioni addicti esse debemus, compellemur adeo historiam Susannae [1] recipere, atque etiam Bel draconis narrationem; [2] quam, quoniam hebraica veritas non habet, Hieronymus [3] fabulam vocat, non eam Sacris Libris additurus, nisi apud imperitos, ut ipse ait, videretur magnam partem voluminis detruncasse: item cogemur etiam Marci postremum caput accipere, quod Hieron. *ad Hedib. quaest. 3.* non credit esse ne-

[1] Dan. 13. [2] Dan. 14. [3] In praefat. super *Dan. et Abacuch.*

cessarium, cum in raris feratur Evangeliis, et omnibus pene Graeciae libris hoc capitulum non habeatur: necessarium quoque erit historiam adulterae mulieris venerari, quae *Joannis 8. cap.* nunc habetur, cum eam tamen nec Eusebius cognoscat, nisi in Evangelio secundum Hebraeos; nec Hieronymus eam prorsus agnoscat; sed ne Chrysostomus quidem eam interpretatione sua dignatus sit, quamvis illius alias fecerit mentionem. Atque Euthymius, licet eandem enarret, paulo tamen superius ait in exactioribus exemplaribus non haberi, eo quod illegitima videatur.

7. *Quintum argumentum.* Rursum, si latini interpretis sequenda esset editio, fateri oporteret omnes esse resurrecturos, ac proinde morituros, iuxta id quod in priore ad Corinthios epistola [1] dicitur: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* At huic sententiae stare non cogimur, ut D. etiam Thom. in commentariis super eundem locum adstruit: quin probabilissima opinio est, homines qui reperientur in die iudicii vivi, nulla interveniente morte, vivos esse iudicandos, quod Apostolus certe videtur asserere in priore ad Thessalon. epistola. [2] Adde huc, quod interpres non erat propheta auctorve sacer, sed humano spiritu et intelligentia Sacras Literas ex aliena lingua in propriam transferebat. Errare igitur fallique interpretando potuit. Quamobrem interpretis sensum non tenemur amplecti, sed ipsum textum, quemadmodum ab auctore sacro vel hebraice vel graece traditus est. Aliud quippe fuerit, ut Hieronymus ait, [3] vatem esse, aliud interpretem; ibi enim spiritus ventura praedicit, hic eruditio et verborum copia, quae intelligit, transfert.

8. *Sextum argumentum.* Praeterea, si non licet ab interpretis latini translatione discedere, damnamus iuniorum omnium in vertendis Sacris Literis diligentiam linguarumque peritiam, tamquam videlicet otiosam ad Sacras Literas intelligendas. Nimirum, etiamsi alium sensum habeant verba vel hebraica vel graeca, hic scilicet contemnendus est: ille vero omni ratione tenendus, quem latina vetus litera praeferat. Nec his argumentis satisfieri ea responsione potest, quod Hieronym. huius editionis auctor [4] multo fuerit linguarum peritior quam alius quisquam, ac proinde illius auctoritas, ingenium et eruditio maiora sint quam cuiusquam alterius interpretis iunioris. Haec,

[1] Cap. 15. 51.
[2] Cap. 4. 14. et seq.
[3] In praef. super *Pentateuch.*
[4] Hieron. in *Epist. ad August.* cuius initium « Tres simul » ; et *De viris illustribus* in fine emendationem agnoscit, non interpretationem.

inquam, responsio non facit satis. Primum, quoniam praestat oculis tuis videre, quam alienis: satius igitur erit, ut quisque linguas ipsas calleat, et videat ipse potius quam credat interpreti. Deinde etiam, quoniam cum Septuaginta interpretes, viri doctissimi atque hebraicae graecaeque linguae peritissimi, interdum lapsi interpretando fuerint, non est cur existimemus, unum Hieronymum nusquam a vero, dum interpretaretur, errasse. Ut illud praetereamus, quod editio haec vetus an Hieronymi sit, an alterius, summa virorum doctissimorum dissensione certatur: Novum certe Testamentum, ut de Veteri taceam, aut Hieronymus non vertit, aut si vertit, eius versio non extat. Quod si extaret, manet semper integrum argumentum quod modo posuimus, Hieronymi utique sensum, ut qui sacer auctor non fuerit, non oportere semper amplecti.

9. *Septimum argumentum.* Praeterea, in Clementina prima, titulo *De magistris,* Viennense concilium statuit in universitatibus Bononiensi, Parisiensi, Salmanticensi parandos esse trium linguarum doctores, qui earum peritiam studiosa instructione in alios transfundant; quod nisi esset ad Sacras Literas intelligendas magnopere necessarium, nulla ratione synodus statuisset.

10. Insuper, non videtur hoc Divinae Scripturae negandum, quod humanis scripturis omnibus concedere necesse est, ut, cum de aliqua scriptura scilicet ambigitur, ad archetypum unde translata est recurratur.

11. His argumentis, et iis quidem non levibus, sed, ut plerique iudicant, sane firmis novarum rerum studiosi sibi primum persuaserunt, ad veritatem Novi ac Veteris Testamenti cognoscendam duarum linguarum graecae et hebraicae peritiam esse necessariam: inde rursum in eam opinionem descenderunt, ut non se existiment Sacras Literas exponere, si interpretationem latinam vulgarem sequantur; id enim, inquiunt, est non auctorem Scripturae Sacrae, sed eius interpretem explicare: denique et eo progressi sunt, ut asserant non oportere latini interpretis auctoritatem amplecti, sed ipsius textus hebraei in Veteri Testamento, graeci autem in novo; quo fieri, ut latina editio nostra per exemplaria hebraica et graeca sit omnino limanda ac corrigenda.

12. Hanc vero persuasionem, lector optime, si forsitan induisti, exue, rogo, tantisper, dum tibi quae sunt veriora certioraque proponimus. Nos siquidem hanc sententiam a plerisque receptam refellere tentabimus. Refellemus autem, ut spero, illo ferente opem, cuius tueri causam cupimus adversum impugnatores veritatis. Ego enim si aut

ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi ad hanc potissimum disputationem me applicui, non modo stultitiam meam, sed etiam mores et ingenium condemnandum puto. Nam si in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia coercetur; ego ne de maximis, et quae ad Ecclesiae unitatem continendam magnopere pertineant, aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum alios tum etiam me ipsum velim? Causa igitur veri reperiendi disputare cupientes, controversiam hanc quatuor conclusionibus brevissime definiemus.

CAPUT XIII. 16

IN QUO VETERIS VULGATAE EDITIONIS AUCTORITAS DEMONSTRATUR ET QUOD NON EST NUNC AD HEBRAEOS GRAECOSVE RECURRENDUM.

1. *Prima conclusio,* quae maxime rem causamque continet, nam caeterae sunt quasi consectariae: editionem hanc veterem atque vulgatam, quam post tempora D. Hieronymi Latina Ecclesia usurpavit, fidelibus esse retinendam in his omnibus quae ad fidem et mores spectabunt.

2. *Secunda.* Si qua morum et fidei quaestio inter Catholicos exoriatur, eam definiri oportere per latinam hanc veterem editionem; cuius videlicet si aliquod testimonium alteram quaestionis partem confirmaverit, ea sit Catholicis amplectenda: sin contra reprobaverit, reiicienda.

3. *Tertia.* In fidei ac morum disputatione non esse nunc temporis ad hebraica graecave exemplaria provocandum, nec ex iis certam controversiarum fidem esse faciendam.

4. *Quarta.* In his quae ad fidem et mores pertinent non esse latina exemplaria per hebraica vel graeca corrigenda.

5. Primum, sive axioma, sive pronunciatum, sive propositionem scholastico more vocare velis, Concilium Tridentinum sessione 4. in haec verba definit: *Sacra Synodus considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex multis latinis editionibus quae circumferuntur Sacrorum Librorum, quaenam pro authentica habenda sit innotescat, statuit et decrevit, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus aut expositionibus pro authentica habeatur, et quod eam nemo reiicere quovis praetextu audeat vel praesumat.* Hactenus Concilium.

6. Ne autem Concilii solum auctoritate adversarios obruamus,

causas cur id definierit subiiciemus; nec enim Synodo rationes deesse potuerunt quibus ita iudicaverit.

7. Primum enim, vel in hac Scriptura latina aliquod falsum continetur quod ad fidem moresque pertineat; vel, e contrario, verum est quod nobis ubique tradit. Si verum est, id confirmare nitimur: sin falsum, iam Ecclesia Romana atque Latina, in qua vel sola nunc temporis fides catholica perseverat, circa ea quae fidei sunt graviter aberraret: falsam enim aliquam Scripturam, tamquam ab Spiritu Sancto revelatam nomine vel prophetae, vel apostoli, vel evangelistae proponeret. Qua una re auctoritatem sibi adimeret in reliquis proponendis; quo nihil aut absurdius, aut incommodius posset accidere.

8. Deinde, ut exempli causa ponatur aliquid quod latius pateat, si forte modo vocetur in dubium an historia mulieris adulterae vera sit, neget autem quispiam veram esse; tunc aut hic error satis exploditur ex codicum latinorum unanimi consensione, et id profecto est quod quaerimus: aut non satis exploditur, impuneque licet eam historiam contemnere, quae Latinorum omnium consensu celebratur, quaeque nomine Joan. Evangelistae quotannis in Ecclesia legitur; et iam Romanae Latinaeque ac Catholicae Ecclesiae fides et auctoritas infringitur, violatur, enervatur, dum errare in caeteris posse simili ratione existimabitur. Quod quoniam absurdum penitus erat, iure idem Concilium Tridentinum eadem sessione decernit, ut, *si quis libros ipsos canonicos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris non susceperit, anathema sit.* Conficitur itaque, editionem latinam tot annorum centenariis usu Ecclesiae comprobatam in his quae ad fidem et mores attinent esse inconcusse tenendam.

9. Praeterea, cum scholastici auctores abhinc fere quadringentos annos in dogmatis theologicis confirmandis aut etiam in haeresibus refellendis solam latinam editionem tenuerint; id peto, an quicquam in suis disputationibus confecerint, necne. Quod si nihil certi confectum est, o miseros homines qui tercentum annos, atque eo amplius, et oleum et operam perdiderunt! Quippe linguae graecae atque hebraicae non habuerunt peritiam; sed, solo interprete latino contenti, scholae quidem dogmata confirmabant, reiiciebant autem universa quae illis adversarentur, Romana atque adeo Latina Ecclesia tacente, vidente, probante. Sin vero confectum est a theologis scholasticis quidpiam, credendum est certe suis stabiliendis conclusionibus tuto sese latinae editioni commisisse. Ea igitur editio est a fidelibus retinenda.

10. Postremo, haereticae pravitatis inquisitores in refutandis haereticis atque puniendis, rogo, an hanc editionem latinam sedulo tenere debeant, an potius necesse est illis ad graecam et hebraicam, quam minime noverunt, recurrere veritatem? Quod si indignum est a re prorsus incognita gravissimi tribunalis pendere iudicium; si absurdum e nostratibus ad alienos, id est Hebraeos et Graecos, appellare; si impium ad Judaeorum et schismaticorum senatum referre catholicae fidei consultationem: haud equidem intelligo, quorsum theologus huic errori consentiat, ut non existimet editioni latinae certam fidem habendam. Intelligo autem nostra haec dilemmata versutos homines et impudentes cum plausu etiam elusuros. Nam et irrident scholae universos auctores, et totum negotium cognitionis fidei cavillantur. [1] Sed nos his argumentis sane nolumus haereticos petulantes tamquam adversarios convincere, sed theologis modestis veritatem suadere.

11. Enimvero, qui hanc nostram editionem infirmare cupiunt, videntur mihi nihil aliud moliri, nisi quoddam occultum haereticorum patrocinium. Nempe inquisitores despicient, qui Scripturam latinam tamquam certam regulam teneant, cum veritatis graecae atque hebraicae ignorantia teneantur: scholasticos auctores despicient, qui vulgari latino interpreti fidem suam alligarint, cuius tamen, ut aiunt, intelligentiam sequi non cogimur; despicient sanctos etiam priscos, qui hebraicae linguae peritia caruere. Nam ex Graecis Dorotheum, Origenem et Eusebium hebraicas litteras legimus calluisse; ex Latinis autem, praeter Clementem et Hieronymum, vix alius quispiam hebraeas litteras novit. Quocirca fere sanctos in Veteri Testamento hallucinari necesse erat, imo adeo eiusdem instrumenti sacramenta omnia caecis oculis attrectare. Ea si christianae aures merito perhorrescunt, consentiamus prorsus latinam vulgatam editionem a fidelibus esse tenendam. Sane (quod frater Franciscus Titelmannus, vir litteris et eruditione praecipuus, moribus et pietate insignis, praeclarissime dixit) dum providam Dei dispensationem advertimus, facile videmus quemadmodum cum fidei rectitudine connexa semper fuerit Scripturae veritas et cum illa solita fuerit emigrare. Donec enim apud Judaeos solos firmitas perstitit rectae fidei, apud eos quoque solos Scripturarum soliditatem cognoscimus latitasse. Postea vero quam veritas a

[1] Lutherani de peritia linguarum superbientes, mox veteres theologos contempsere. Quod si quis novitatibus eorum contradiceret, praetendebant statim lectionem graecam vel hebraicam, et continuo in graecarum et hebraicarum literarum ignaros plenis convitiorum plaustris invehebantur. Cochlaeus auctor est.

Judaeis repulsa a gentibus suscepta est, digna Ecclesia gentium est habita, quae proprio suo idiomate, id est graeco, quod et vulgatissimum erat inter eos, qui ex gentibus crediderant, et latissime cognitum, scripturam Novi Testamenti acciperet in stabilimentum fidei salutaris. Porro autem, cum ad Latinos devolvi iam fidei veritas coepit, Graecis maxima ex parte vel ob innatam levitatem vel ob contentionis studium ab Ecclesiae corpore disiunctis, certe dignam aliquam, divino munere, Scripturae stabilitatem Latinos accepisse consequens fuit. Nec quoquam pacto illud fieri verisimile potest, Latinam Ecclesiam, apud quam iam inde a multis annis christianae fidei veritas fuit, nullam adhuc Scripturam latinam habuisse, cui suis stabiliendis dogmatis tuto inniti, suaeque fidei adversarios condigna posset auctoritate revincere.

12. Aliud quoque gravissimum incommodum in Ecclesiam mihi videntur inferre qui, latina editione postposita, aliunde censent puram firmamque veritatem hauriendam: quod Latini fideles, graecas videlicet hebraicasque litteras ignorantes, cum Scripturam Sacram in suo idiomate latino legerint, semper ancipiti sententia pendebunt. Siquidem nesciunt num quae latine legunt, sic, an aliter apud Graecos et Hebraeos habeantur. Vacillabit itaque omni loco legentium fides, nec poterit alicubi firma consistere. Quo quid perniciosius esse potest? Latinam igitur vulgatam editionem tutam esse legentium fidelium anchoram sine dubio teneamus: eisdemque argumentis etiam secundam conclusionem, quae, ut ante diximus, huius primae, quam modo confirmavimus, corollaria est.

13. Tertiam vero primum ostendimus ex eo, quod plures Scripturae particulae nobis subtrahentur, quae scilicet in graecis aut hebraicis huius temporis exemplaribus non leguntur: ut historia puerorum et Susannae apud Danielem, [1] et historia mulieris adulterae apud Joannem. [2] Imo et illud egregium de Trinitate testimonium: [3] *Tres sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus,* etc. ex Graecorum mendis ante aliquos annos nobis fuerat detractum: ut et Marci extremam coronidem, [4] atque alia item multa ex latino exemplari novi isti interpretes expunxerunt. Non igitur in graeca vel hebraica exemplaria fidei controversia resolvenda est; alioqui eas Scripturae partes reiiciamus oportet, quas Concilium Tridentinum atque adeo Ecclesia una voce et consensu recipit.

[1] Dan. 3. et 13.
[2] Joan. 8.
[3] 1. Joan. 5. 7.
[4] Hieronymus *Ad Hedibiam* quaest. 3. asserit hoc caput in raris exemplaribus haberi.

14. Deinde tertia illa conclusio hoc etiam argumento monstratur, quod, si est ad graeca exemplaria veritas expendenda, in psal. 13. octo versus nos habemus, quos hebraicus textus minime habet. Ita merito a nobis expungerentur, cum eos tamen auctoritate Apostoli [1] nos habeamus.

15. Huic vero argumento nec Origenem, [2] nec Hieronymum [3] fecisse satis Ecclesia demonstravit, quae usque ad hoc temporis octo illos versus in psal. 13. servandos credidit, non servatura, si, quod illi asserunt, [4] errore ignorantium fuissent inserti.

16. Item, Hebraeorum doctores, nostri videlicet inimici, multo studio contenderunt textum hebraicum corrumpere, ut Vetus Testamentum nostris exemplaribus facerent esse contrarium, ut Euseb. *lib. 4. Eccles. hist. cap. 18.* refert. Graeci quoque eadem contentione multis locis, ut Scripturam ad suum sensum traherent, Novum Testamentum violarunt, ut Tertull. *lib. 5. Adversus Marcionem* testatur, et Euseb. *lib. 5. Eccl. hist. cap. ult.* et Iren. *Adversus haer. lib. 1. cap. 29.* et Basil. *lib. 2. Contra Eunom.,* D. quoque Ambros. in comment. super epist. ad Roman. et in prooemio primi libri super Lucam, et Hieronymus in prooemio super epist. ad Philemonem, et Origenes in commentariis super epistolam ad Romanos. Nam in plerisque graecis exemplaribus deest tota illa clausula: *Ei autem qui potens est,* etc., quam ne Theophylactus quidem habuit. Nec in Sacris Literis solum, sed in sanctorum codicibus fecere idem. Nam et in sexto Concilio Constantinopolitano [5] Macarius eiusque discipuli convicti sunt quod in confirmationem sui erroris sanctorum testimonia aut truncarint aut depravarint. Et in 7. Syn. actione 4. ostenditur Iconomachos ex testimonio beati Nili depravato nonnullis imposuisse, et act. 5. ostensi sunt Synodo libri quidam ab haereticis depravati. Quin sub nomine Vigilii Romani pontificis duos libellos productos, et epistolam nomine Mennae ad eundem Vigilium scriptam titulos ementitos et suppositicios habuisse, eodem Concilio palam factum est. Et Leo in epistola quadam ad Palaestinos queritur epistolam, quam ad Flavianum scripserat, a Graecis depravatam. Atque hunc Graecorum morem fuisse Nicolaus in epistola ad Michael. imperatorem testatur. Existimat Gregorius epistola decima quarta 5. lib. Chalcedonensem Synodum, sicut

[1] *Ad Rom.* 3.

[2] In comment. super *Epist. ad Rom.*

[3] In prooem. super 16. lib. comment. in Isaiam.

[4] Caietan in illum psalm. homo, ut solet, ad scribendi licentiam liber, nos omnes tamquam ignorantes et confidentes damnat.

[5] Action. 8.

et Ephesinam, esse a Graecis depravatam: unde monet Narsum, ut non novis codicibus passim credat; romanos autem codices veriores esse affirmat quam graecos. Dionysius quoque Corinthiens. episcopus apud Euseb. *lib. 4. cap. 23. Quid autem mirum,* inquit, *si dominica verba Sanctae Scripturae falsare conati sunt, qui vilia haec quae nos scripsimus corruperunt?* Haec Dionys. cum quereretur suas epistolas esse ab haereticis adulterinis detractionibus additionibusque corruptas. Exstat epist. Cyrilli ad Successum Diocaesariens. episcopum, ubi refert se sciscitatum a Budo, Emesenae civitatis episcopo, an consentiret epistolae Athanasii ad Epictetum Corinthiorum episcopum respondisse: *Si haec apud vos scripta non sunt adulterata, nam plura ex his ab hostibus Ecclesiae deprehenduntur esse depravata. Et cum contulissent epistolam cum antiquis exemplaribus, depravatam invenerunt,* etc. Quo loco admonendi sunt omnes boni, ut a Calvini, Philippi ac caeterorum similium fraude cavendum intelligant, quoties sanctorum veterum sententias ad causam suam accommodabunt. Id vero tum magis, cum nec librum nec locum annotaverint; ibi enim eorum fides in veterum sententiis proferendis suspectior est. Proferrem autem multa huiusmodi loca, nisi esset lectori molestum, nec nunc alias res nos ageremus. Non igitur ad hebraica et graeca exemplaria, ut quae depravata sint, est recurrendum. At Hieronym. *in Isa. 6. cap.* non credit esse verosimile, ut Hebraei Scripturam suam depravarint. Quid Hieronymi aetate fuerit, ego non disputo: quamvis Justinus Triphonem evicerit, quod a Judaeis multa prophetarum loca detruncata fuissent; illudque inter caetera refert: *Dicite in nationibus, quia Dominus regnavit a ligno.* E quo versu illa verba: *a ligno* detracta fuisse contendit. Post ea certe tempora a Judaeis Scripturas contaminatas Hieronymus, si viveret, non negaret. Praeterea, qui hebraicis exemplaribus adhaerescunt, necesse est eos sequi rabbinorum expositiones, et non Catholicorum. Nam Catholici vel Septuaginta interpretum, vel latinam editionem exposuere. Indignum autem est, ut nunc denuo ab Hebraeis nostrae fidei oracula petantur. Christiana quippe veritas ab Ecclesiae viris quaerenda est, non a rabbinis synagogae.

17. Ad haec, ut ex multis unum aut alterum exemplum in medium proferatur, *Geneseos octavo capite* nostra editio latina habet quod corvus a Noe dimissus egrediebatur et non revertebatur. Sic Hieronym. habet in dialogo contra Luciferianos et in epistola ad Oceanum; sic Cyprianus in epistola ad Novationum haereticum, *quod lapsis non est spes veniae deneganda;* sic Ambrosius *De Noe et Arca, cap. 17.;* sic Augustinus *Tractatu sexto in Joannem;* sic Isidorus et

Chrysostomus in commentariis super *Genesim;* sic Euseb. in *Chron.;* sic breviter omnes doctores catholici tam graeci quam latini, tum vetusti tum iuniores ex 70. interpretibus habuere. Contra nunc Judaei legunt, corvum egredi et reverti: quos sequuntur novi interpretes lutherani, Pelicanus et Munsterus. Quibus ergo putas potius credendum esse? Num Judaeis hostibus Christi? Num haereticis inimicis Ecclesiae? Nonne magis Septuaginta interpretibus? Nonne magis Hieronymo? Nonne magis sanctis antiquis viris ecclesiasticis? Qui omnes inter se concinentes eadem asserere nullo modo possent, nisi uno divino spiritu continerentur. Symmachi, Theodotionis, Aquilae translationes, quod vel judaismo infecti vel haereseos nota essent infames, parum auctoritatis habere Hieronym.[1] non semel testatur. Irenaeus etiam apud Euseb. *lib. 5. Eccles. hist. cap. 8.* hoc argumento Theodotionis et Aquilae translationem infirmat quod Judaei essent ambo et Proselyti, eosque Hebionitae sequerentur. Et nos Judaeos atque haereticos Judaeorum interpretes et in errore socios admittemus? ita ne omnia exemplaria nostra tam graeca quam latina, tam antiqua quam nova, a librariis corrupta sunt, sicque mille annis permanserunt? minime vero gentium. Quod si recentiores aliud sentiunt quam veteres Hebraei, quis non malit veterum sententiae subscribere, quam horum magis adhaerere? praesertim cum tot exiliis agitati tantaque caecitate sint percussi, ut, amissa suae linguae et omnium bonarum disciplinarum cognitione, nullam in Deum fidem, hominum vero vix communem sensum obtineant. Quo loco mirari satis non possum, Augustinum Eugubinum, virum alioqui egregie doctum et pium, maluisse Judaeis et haereticis quam Catholicis consentire.[2] Nam Caietanus eisdem semper vestigiis inhaerendo, per omnia in Veteri Testamento hebraicos, in Novo graecos codices prorsus amplectitur, vix ulla latini interpretis habita ratione. Non est autem vel a se ipso admonitus, qui cum in *Luc. 3. cap.* scriberet, consentaneum rationi esse dixit, ut potius novi textus hebraei manci et corrupti sint, quam ut 70. interpretes, viri boni et insignes, studuerint commento et mendacio fingendo. Haec nimirum apud viros doctos vehemens idoneaque ratio est. Nam quas illi ratiunculas addunt ad compurgandam incredibilem novitatem, non est quidem diei locique huius refutare. Satis enim modo est adversarios suis quoque argumentis refellere: quoniam his de gradu deiectis, abunde sententiae

[1] In praefat. super *Job,* et in prolog. *Esdrae.*

[2] Pagninus quoque Judaeos novos sequutus est.

nostrae veritas comprobatur. Ut igitur eo unde digressa est recurrat oratio, si vocetur in quaestionem, an corvus reversus fuerit ad arcam, rogo an impune libereque a Catholico negari possit, etiam si in hebraicis omnibus exemplaribus, quod isti dicunt, contrarium habeatur. Si negari potest, profecto evicimus hebraica exemplaria nec firma nec apta esse ad catholicas controversias finiendas. Si non potest, iam dicito, si ita libet, nec Hieronym. nec Ambros. nec Cyprian. nec August. nec Chrysost. nec reliquos huius ordinis viros catholicos esse, nos vero haereticos etiam dicito: corvum namque ad arcam reversum inficiamur. Hoc dicere quoniam insolentissimae vesaniae est, illud dicamus potius, Hebraeorum nova ista exemplaria in theologiae quaestionibus nihil virium habere ad faciendam fidem.

18. Praeterea, magna est dissensio saepenumero graecorum codicum, qui nunc habentur in manibus: unde et qui nostris temporibus ad graeca dicunt se expendere latina, haud raro inter se dissident non in verbis modo sed in sententiis quoque. Quid, quod interim eadem exemplaria novi isti interpretes non eodem sensu interpretantur! Nam versum quartum psalm. 109. aliter Lutherus, aliter Pomeranus, aliter Pelicanus, aliter Bucerus, aliter Munsterus, aliter Zuinglius, aliter Felix, aliter Pagninus traduxerunt, ut iam mihi videantur Theodotionis, Symmachi, Aquilae, quinta, item sexta et septima editio, ac vulgata quoque Septuaginta numero paucissimae, si ad horum innumeras conferamus. Quid, quod Erasmo cum seipso non convenit? Exstat enim quinta, exstaret et sexta editio, nisi vel inconstantiae notam inurendam sibi metuisset vel morte fuisset interceptus. At certe haec varietas versionum semper fuit haereticis quasi gentilis et propria. Id enim Artemonitis olim a viris ecclesiasticis obiectum est, quod ne ipsa quidem exemplaria sibi ipsis concordarent, si priora cum posterioribus conferrent: *Semper,* inquit, [1] *emendant, quibus semper displicet quod emendant, et nova quaeque perquirunt, cum eis quae in usu sunt videbuntur adversa.* Et Lutherus primum quidem Novi Testamenti veterem editionem germanica sua versione mutavit, quo persuaderet populo scilicet, maiores nostros usque ad id temporis verum Evangelii textum non habuisse. Ipse tamen idem non post multos annos suam editionem ita correxit, ut ex solo Matthaei Evangelio annotaverint viri docti triginta et eo amplius locos immutatos. Itaque homines leves non tam ex fontibus Sacras Literas vertunt, quam circa fontes ipsi vertuntur, doctrinisque variis et peregrinis adducti, parvuli fluctuant et

[1] Euseb. lib. 5. *Eccl. hist.* cap. ult.

circumferuntur omni vento doctrinae. Et revera, cum novitas quaelibet quasi novus ventus ebullit, statim cernitur frumentorum gravitas et levitas palearum, tunc sine magno molimine id excutitur ab area, quod nullo pondere intra aream tenebatur. Quorsum haec, inquies, tam longo repetita principio? Nempe, ut intelligamus novitios istos interpretes, vel exemplarium, vel interpretationum discrepantia, varietatem in Ecclesiam inducere magnopere suspectam et piis omnino mentibus formidandam. Ac novitas ipsa quidem primum timenda est, quae sine reipublicae perturbatione esse non potest; ob eam enim causam Hebraeis regem petentibus, si Gregorio credimus, Dominus succensuit, quod omnem in republica novitatem habeat exosam. Metuenda quoque rerum mutatio est; nam et parva momenta tantum valent ad communem statum civium perturbandum, ut mutatis, quod Plato ait, [1] musicae modis, et reipublicae morumque necesse sit mutationem fieri. Quamobrem qui gravissimos legis divinae modos novis aliis, acutis illis fortasse quidem, sed levibus tamen commutare pergunt, videant illi ne religionis caeremonias, sacramenta, sacerdotium, versionum praetextu simul invertant. Adeo haec enim inter se connexa copulataque sunt, ut ex his nullum a caeteris nec divelli, nec distrahi possit. Ita qui unum horum quodlibet versarit, reliqua etiam verset oportet; id quod Lutheranorum exemplo didicimus, qui novis inventis universa illa pariter mutaverunt. Porro autem varietatem, ut ante dixi, ac multo etiam magis respuere ac formidare debemus, quae nimirum constantiae atque unitatis inimica est. Quas Ecclesia virtutes habere nequit, si Scripturae non est unitas eadem et consensus. Qua in parte feliciora nostra secula sunt, quam antiqua. Nam olim tot pene vulgabantur exemplaria quot codices. At vero nunc, Sancti Spiritus sine dubio peculiari providentia, Damasi solicitudine, Hieronymi summis laboribus, Ecclesia Sancta concordem Scripturarum unitatem accepit, omnisque sublata de medio varietas est, unica latina editione omnium consensione recepta. Quapropter, qui ad graeca exemplaria nos revocant, eandem varietatem inferre volunt a qua olim Hieronymus libros nostros asseruit, imo eandem falsitatem a qua ille codices nostros expurgavit. Nam varietas codicum facilis depravationis occasio esse solet. Atque ut nulla depravatio sit, ipsa tamen varietas noxia est. Nec enim potest unquam verum asseri quod diversum est, ut Hieronymus ad Domnionem et Rogatianum scripsit et ad Damasum: *Verum,* inquit, *non esse quod variat, etiam maledicorum*

[1] Cicer. 2. *De legibus.*

testimonio comprobatur. Si enim latinis, ait, *exemplaribus fides est adhibenda, respondeant ii, quibus tot sunt exemplaria pene quot codices.* Varietas igitur exemplarium latinorum quae tunc erat, fidem eiusmodi exemplaribus derogabat. Atque huius quidem argumenti tanta vis et efficacia fuit, ut vel refractariam illam Lutheri procacitatem retuderit. Is siquidem, referente Cochlaeo in libro *De Canonicae Scripturae auctoritate,* [1] sic ait: *Si diutius steterit mundus, iterum erit necessarium, ut propter diversas Scripturae interpretationes, quae nunc sunt, ad conservandam fidei unitatem Concilii decreta recipiamus.* Providentissime igitur a sacra Synodo Tridentina constitutum est, ut ex multis latinis editionibus Sacrorum Librorum, una vetus et vulgata editio, longo tot seculorum usu re cepta, in publicis disputationibus pro authentica habeatur. Non est itaque nunc temporis in fidei ac morum disceptatione ad hebraica graecave exemplaria provocandum: quippe cum fidei dogmata per discrepantes aut Hebraeorum aut Graecorum codices male confirmari possint aut Ecclesiae unitas contineri.

19. Atque eisdem fere argumentis quarta illa postremaque conclusio persuaderi potest. Nec enim sunt Hebraeorum aut Graecorum codices modo emendatiores quam latini; imo plerumque aliter habent, quam ratio ipsa et veritas postulant; quemadmodum frater Franciscus Titelmannus et in *Collationibus super epistolam ad Romanos* et in *Apologia pro veteri interprete* doctissime copiosissimeque disseruit. Unde duo solum ex innumeris loca desumere placuit, ut in his theologi discant quam parum novis istis interpretibus sit fidendum.

20. Unus locus est *ad Rom. 12.* Ubi enim nostra editio habet: *Domino servientes,* novi fere interpretes reddunt: *Tempori servientes;* et tamen nostra litera praeferenda est, quam et olim graeci emendati codices habuere. Chrysostomus siquidem et Theophylactus non legunt τῷ καιρῷ δουλεύοντες, sed τῷ Κυρίῳ. Quam etiam lectionem habuit Origenes. Atque adeo Hieronymus in epistola ad Marcellam, cuius initium est: *Post priorem epistolam,* cum lectionem aliam reprehendisset, asseruit secundum graecam veritatem legendum esse: *Domino servientes.*

21. Alter habetur *prioris ad Corinthios septimo.* Nam ubi nos legimus: *qui cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est;* isti ex graeco, ut aiunt, fonte sic vertunt: *Qui cum uxore est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, divisa est uxor et virgo.* Quam posteriorem lectionem divus Hie-

[1] Cap. 11.

ronymus in *priori adversus Jovinianum libro* docet non esse apostolicae veritatis; quamquam fatetur se aliquando illum locum in eum sensum edisseruisse, etc. Sic igitur quaedam exemplaria tum hebraica tum graeca olim Hieron. nactus est multo emendatiora quam ea, quibus iuniores interpretes et expositores fidem suam alligarunt. Cumque nobis opponunt codices quosdam ante annos sexcentos aureis literis descriptos (hos enim fontes appellant), Hieronym. pro nobis illis respondet inquiens: [1] *Habeant qui volunt veteres libros, vel in membranis purpureis auro argentoque descriptos vel uncialibus, ut vulgo aiunt, literis, onera magis exarata quam codices; dummodo mihi meisque permittant pauperes habere schedulas, et non tam pulchros codices quam emendatos.* Quamobrem hominibus his, qui novandis rebus student, illud saepe accidit, ut, dum codicum vel Hebraicorum vel Graecorum, quos penes se habent, exempla sequuntur, nihil aliud agant quam ex non correctis emendata corrigere.

22. Quo quidem in loco Isidorus Clarius ferendus non est, cuius emendatio nil est aliud quam interpretis veteris reprehensio. Pollicetur enim in operis fronte veterem editionem correctam; postea vero quam pollicitatione hac depellit invidiam novitatis, multa inserit, adiicit quaedam, nonnulla mutat; ut lector non aliud possit in locis mutatis intelligere, quam aut veteris interpretis errorem aut veterum codicum depravationem. Quam bellum erat potius novam editionem confiteri, quam veterem emendatam, ne lectores simplices verbis ambiguis deciperentur. Nota sunt eiusmodi plurima loca apud Isidorum Clarium et in Veteri et in Novo Testamento; proferremque illa, nisi ad alia properaret oratio. Illud tantum admoneo, huiusmodi vel mutationes, vel detractiones, vel additiones, quae curiosos homines saepe delectant, parentibus nostris, si nunc viverent, futuras esse molestissimas. Id quod ex *primo libro Historiae* [2] quam vocant *Tripartitam* colligere licet. *Cum enim,* ut ibi dicitur, *multi episcopi convenissent, et quidam eorum rogatus esset, ut faceret sermonem populo, vir scilicet eloquio et sapientia praeditus, ille locus venit in medium: « Tolle lectum tuum, et ambula », ubi pro « lecto », « cubile » dixit. Tunc Spiridion Cypriorum episcopus, vir sanctissimus, indignatus in eum et exiliens de cathedra sacerdotali, « Tu melior es, inquit, eo qui lectum dixit, quia eius verbis uti confunderis? » Hoc autem fecit populo conspiciente, mediocritatem docens eum, qui eloquii supercilio praetumebat. Erat enim idoneus ad pudorem incutiendum, cum esset venerandus et operibus gloriosus, si-*

[1] In praefat. super *Job.*

[2] Cap. 10.

mulque presbyter aevo atque sacerdotis officio. Quid hic faceret, si Isidori Clarii, quid si Erasmi, quid si Caietani, quid si reliquorum tam varias et multas versiones et inversiones audiret? Quo putas animo ferret, cum in aliis libris tum maxime in Davidicis psalmis Caietani lectionem et textum usque adeo a nostro discrepantem, ut vix possis agnoscere an idem liber sacer, an alius sit? Quid Hieronymus? Psalmosne ad verbum translatos pateretur? Qui in libro *De ratione interpretandi* Horatianum praeceptum illud: *Nec verbum verbo curabit reddere fidus interpres,* etiam in Sacris Literis interpretandis magnopere commendat? Et in epistola ad Augustinum asserit Hieronymus sensuum potius veritatem, quam verborum se ordinem conservasse; et ad Suniam et Fretellam boni interpretis regulam ponit, ut non verba verbis quasi paria et demensa respondeant, sed sensus sensui. Quid, quod Cicero in *lib. 3. De finibus* ait verbum e verbo exprimere indisertos interpretes solere? Fallitur ergo prae caeteris Caietanus, qui huius praecepti immemor *Psalmorum* versionem dum fidam voluit reddere, reddidit ad Ecclesiae quidem usum prorsus inutilem.

CAPUT XIV. 17

IN QUO ARGUMENTA CAPITIS DUODECIMI REFUTANTUR.

1. *Responsio ad primum.* Ac primum quidem, cum Hieronymi auctoritas nobis obiicitur, haud difficile erit respondere. Duabus enim ex causis tunc erat ad fontes recurrendum: una, quod non tam turbidi fontes erant, nec primariae Scripturarum scaturigines conturbatae; altera, quod tunc varietas latinorum codicum et dissonantia magna erat, nec telli commode poterat, nisi ad exemplaria graeca atque hebraica latina referrentur. Has vero causas fuisse Hienonymo, ut in eam sententiam induceretur, manifeste patet ex prooemio super quatuor Evangelia ad Damasum et ex epistola ad Suniam et Fretellam. At modo cum exemplarium latinorum una apud omnes concordia sit, potius graeca variantia per nostram latinam editionem sunt limanda atque in pristinam unitatem reducenda: saniorisque consilii est limpidam aquam e lacunulis defaecatis, quam ex turbato fonte liquorem obscoenum bibere. Porro, ut ab scholastica disputatione interim excurrere annuente lectore liceat, nos, qui Abraham secundum promissionem filii sumus, puteos fodimus in aliena Palaestinorum regione: at vero Palaestini alienae felicitati invidentes, puteos inventos conantur

obstruere.[1] Quos tamen Isaac multa diligentia refodit ac repurgavit; donec aqua viva reperta est. Ibi pastores Gerarae cum pastoribus iurgantur Isaac, dicentes: *Nostra est aqua. Quamobrem nomen putei Isaac ex eo quod acciderat vocavit Calumniam. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt: itaque vocavit nomen eius Latitudo.* Fodit in hunc omnino modum Ecclesia Romana atque Latina puteos aquarum viventium, hoc est Sacrarum Literarum; invenit autem aquam sapientiae salutaris; venas vitae, inquam, invenit: sed in aliena veluti regione Judaeorum et Graecorum. At illi puteos oblimare obstruereque nituntur; quin etiam iurgantur contra nos et inquiunt: *Nostra est aqua;* fons noster est; qui Hebraicus Graecusque non fuerit, in alieno solo fodere non debet. Nostro idiomate, aiunt, locutus est Christus, locuti prophetae, apostoli et evangelistae. Vos Latini hospites estis, et has literas a nobis emendicare debetis; nostra opera, nostraque castigatione restituendi sunt in genuinam veritatem vestri codices. Sic puteos nostros Judaei, haeretici, curiosi novarum rerum amatores humo opplere contendunt, certantque nobiscum; sed mera calumnia est. Qui enim sunt alieni a corpore, quo pacto illustrabunt ipsum? Qui sensum Christi non habent, quomodo sensa Christi interpretabuntur? Qui adversum nos pugnant, num arma nostra sunt instructuri? Nequaquam. Fodiamus igitur alium puteum, quem Latitudinem nuncupemus: Ecclesiam scilicet longe lateque dispersam, pro quo nulla controversia excitetur. Est enim Ecclesia *columna et firmamentum veritatis,*[2] est civitas Dei, *quam fluminis impetus laetificat.*[3] Haec potavit filios suos mille abhinc annis huius fluminis aqua. Hanc nos aquam et probare et tenere debemus, nec alios fontes veritatis exquirere.

2. *Responsio ad secundum.* Sed prima argumenta vidimus; iam reliqua videamus. Nam, quod Augustini ac Damasi auctoritas obiicitur, post ea quae dicta sunt nihil ponderis habet. Sive enim Augustinum, seu Damasum nobis opponas, de suo tempore ambo loquuntur. Innocen. vero 20. *distin. cap. De quibus,*[4] quem nonnulli etiam nobis adversum esse volunt, quid sibi velit equidem non intelligo, nisi locus depravatus sit. Existimo enim non *graeca,* sed *canonica* esse legendum. De qua re alio libro fortasse latius.

3. *Responsio ad tertium.* Nam illud quidem, quod Erasmus gravissime urgere existimavit, levissimum est. Multa siquidem, quae Hie-

[1] *Genes.* 26.
[2] 1. *Tim.* 3. 15.
[3] *Psalm.* 45. 5.
[4] L. 5. c. 5. q. 3.

ronym. primum et in Novi Testamenti editione veteri et translatione 70. errata esse crediderat, ea post maiori diligentia perpendens, aut etiam vel ab amicis, vel certe ab inimicis admonitus, comperit non esse corrigenda, id quod Franciscus Titelmannus in *Apologia* declaravit. Certe Hieronymus in *Hebraicis quaestionibus* 70. interpretes notat, quod contra hebraicam veritatem pro *Amico, Opilionem* verterint. Et ipse tamen postea 70. secutus est. Nec me praeterit Augustini Eugubini sententia; sed eam esse commentitiam patet. Quid enim ineptius dici potest, quam 70. interpretum errorem vitio librariorum in Hieronymi editionem irrepsisse? Quid rursum improbabilius, quam 70. interpretes viros clarissimos in re apertissima, quae vel vulgo facilis erat, fuisse allucinatos? Iam vero quam indigne a Laurentio, Fabro, Erasmo vetus editio passim reprehendatur, in una epistola ad Romanos Franciscus Titelmannus liquido ostendit. Ex qua re satis intelligitur quantum fidei Aristarchis istis sit habendum.

4. At illud primum, quo falsitatis nostra vetus editio insimulatur, Osiandri est in *Harmonia Evang.* argumentum. Atque eandem ante notam veteri interpreti inusserant Nicolaus Lyranus, *Iudicum 10.* et Burgen. *Num. 36.* Sed Hieronymus secutus est 70. Quibus consentiunt Damasc. *lib. 4. cap. 15.*, Euseb. *lib. 1. Eccles. hist. cap. 6.*, Epiphan. *Haeres. 78.*, Ambr. *lib. 3. Comment. in Lucam,* Niceph. *lib. 1. cap. 11.*, Beda *lib. 1. in Lucam cap. 10.* Quorum libentius ego aemulor negligentiam, quam istorum obscuram diligentiam. Igitur, cum in lege ratio finis habeatur, lex intelligenda est de foeminis illis, quae ex defectu masculorum paternam haereditatem sortiuntur. Quae causa fuit D. Thomae, *1. 2. q. 105. a. 2. ad 2.* et *4. Sentent. distin. 30. q. 2. a. 1. q. 3. ad q. 4.*, ut filiabus Aaron liberum matrimonium concederet; in quibus scilicet ratio huius legis deerat. Et *Levitici 21.* iubetur pontifex ducere uxorem virginem de populo suo, non de familia aut tribu sua. Et *Judicum 10.* constat, Tholaa et Abimelech consaguineos fuisse, quorum alter fuit ex tribu Isachar, alter ex tribu Manasses. Et vir Levites de sorte Ephraim uxorem duxit de tribu Juda, *Judic. 19.* Josephus *libro quinto Annal. cap. 6.* Non ergo falsa est editio nostra, sed est tamen litera sane interpretanda. Quid ergo, nam hoc dicet aliquis, pertinet ad Dominum generationis ordo deductus usque ad Joseph? Certe pertinet multum. Nam quando Evangelista scribebat, Judaeis erat exploratum Joseph ex eadem tribu esse; ideo enim ambo in Bethlehem censentur, ut de una videlicet stirpe generati. At beatam Virginem nullos fratres habuisse, historiae omnes consentiunt. Itaque viro contribuli nupserat. Quod ergo po-

pulo tunc Judaico notum erat, non erat opus ut Evangelista scriberet: id docuit, Joseph a David descendisse. Qua una re servavit consuetudinem scripturarum, qua mulierum in generationibus ordo non texitur, et vere docuit id de quo poterat esse controversia. Nam quod Maria ex eadem familia esset, ut quod eo tempore plebi notissimum erat, non putavit Evangelista admonendum.

5. Argumentum etiam alterum eiusdem Osiandri est in *Harmon. Evangel.* ubi tradit: « Hebraeos in dictionum inflexionibus neutrum « genus non habere, ex quo effici ut voce masculina vel foeminina pro « neutra abutantur. Ut ubi nos dicimus: *Non est bonum hominem esse « solum,* imperitus interpres redderet: *Non est bonus esse Adam solus.* « Ad eundem quoque modum, loco eius quod Hieronymus vertit: « *Parvus es,* perspicue et vere convertendum est: *Parum est, ut sis « inter chiliarchos, seu principes Judae.* Cuius axiomatis causa aptis- « sime redditur: *Ex te enim,* etc. Quae ratio ineptissima est, si ad « praecedens pronunciatum iuxta Hieronymi versionem accommode- « tur. Quod autem posterius membrum prioris ratio sit, sermonis na- « tura prodit, sensus communis iudicat et Spiritus Sanctus per os « Evangelistae testatur ». Hactenus Osiandri verba retulimus. Sed miranda est haeretici insolentis impudentia. Chaldaea paraphrasis, recentiores Judaei omnes, Septuaginta interpretes cum Hieronymo consentiunt, et hic unus sibi solus sapit. Sed cum hebraicus textus coniunctionem non habeat, potest quidem sic tota oratio accipi, ut secundum membrum causa sit primi. Quem sensum pontifices et scribae habuerunt, quorum verba fide qua oportuit Matthaeus retulit. Potest autem sic etiam accipi, ut posterior pars quasi adversative intelligatur, quo sensu accepit Hieronymus, ut patet ex commentariis in Michaeam. Ac si rem ipsam diligentius animadvertas, parum certe interest, utro modo accipiatur oratio. Quocirca ridiculus est Osiander, qui in re nihili tantas tragoedias excitet.

6. Illud est facile, quod tertio loco additur: nam codices 70. interpretum interrogandi notam habuere, et ita converterunt: *Numquid irascetur per singulos dies?* Et Augustinus quidem, licet sine interrogatione legerit, nostrum tamen sensum expressit, inquiens: *Longanimis, et non iram adducens per singulos dies.* Itaque 70. interpretes optime sensum illius versiculi videntur expressisse, si antecedentia consequentibus haerere debeant. Quod vero Calvinus *cap. 5. Instit.* obiicit, frigidum id languidumque est, tum quoniam, ut quibusdam placet, de amore et odio praedestinationis et reprobationis loquitur Salomon, idque suaderi putant ex eo, quod subiungitur: *sed omnia*

in futurum servantur incerta; tum quoniam secundum communem legem loquitur, ac ad communem etiam loquendi formam orationem accommodat, qua cum ignoret homo an morte dignus sit, vere dicit: *Nescit homo utrum odio vel amore dignus sit;* tum quoniam, ut alias in eo libro saepe, argumentantis locum assumit atque personam non definientis. Itaque eo capite argumentatur a principio statim, multa mala consequi ex eo quod omnia aeque eveniant iustis et impiis in hoc mundo. Unum autem ex absurdis quae proponit est, quod sint in domo Domini servi differentes, alii boni, alii pravi, et tamen Dominus non declaret quem amet, quem odio prosequatur: sed ita benigne se erga impium, ut erga pium gerere videatur; nec minus gravis et severus sit erga bonos servos, quam erga improbos. Omnia enim bona malaque huius vitae utrisque sunt communia. Nihil ergo falsi nostra editio continet, sive primum, sive secundum, sive tertium hunc sensum amplectamur.

7. Nam quod suspicantur quidam, *Matthaei 24.* interpretem falso pro *fulgore, fulgur* reddidisse, ideo quod non fulgur exit ab oriente et protenditur usque in occidentem, sed fulgor, perridiculum argumentum est. Primum enim, si quis hoc in loco error inest, hunc non interpretis sed librariorum fuisse, ad veritatis similitudinem videbatur esse propensius. Voces quippe illae *fulgur* et *fulgor* usque adeo similes sunt, ut proclive sit unam pro altera substituere. [1] Quare parum aeque ea in interpretem culpa reiicitur, quam librariis assignare aequius erat. Deinde interpretis peccatum hic nullum omnino esse potuit, ubi graeca omnia exemplaria et vetera et nova consentiunt, nec aliud quam ἀστραπὴ legunt, quae utique vox non fulgorem, sed fulgur sonat. Sed ne de fulgore quidem accipi potest, etiamsi graeca vox utrumque sonaret. Sol namque paulatim oritur, eiusque adventus diu praesentitur, antequam appareat. Illius itaque fulgor non inexspectatus advenit. Dominus autem sine dubio significat adventum suum subitum et inopinatum fore. Id quod fulguris similitudine aptissime exprimitur, quod priusquam exspectes, iam emicuit et abiit. Et quamquam fulgur non pertingit ab oriente usque in occidentem, si ad philosophiae rationem exspendas, sed ad exprimendum subitum et inexspectatum quidem, sed conspicuum omnium oculis adventum Christi, satis est accommodare id quod oculis nostris apparet. Alioqui arguatur

[1] Origenes a fulgure, de quo primum locutus est, ad fulgorem deinde labitur. At nec graecum nomen idem utrumque significat, nec voces quae Graecis fulgur fulgoremque designant, similes cognataeque sunt, sed valde diversae.

Divus Thom. quasi perspectivae facultatis indoctus, qui explicaturus quemadmodum res divinae in humanis eluceant, exemplum ponit speculi, in quo, ut ait, imago conspicitur; quod licet revera ita non sit, nobis tamen ita videtur: quin etiam arguatur Moyses tamquam astronomia imperitus, qui duo luminaria magna posuit, cum sint alia multo maiora. Sed sensui nostro illa duo maxima apparent; nec alienum est a Sacrae Scripturae auctoribus sese populo rudi attemperare loquique, ut vulgus solet. Hisce vero rebus exempla plura ego adiungerem, nisi de hoc argumento satis superque esset dictum. Heliu certe iuxta hanc rationem illud dixit: *Ab inferioribus egrediatur tempestas, et ab arcturo frigus; Job 37.* Ad eundem modum Propheta ait: *Qui fundavit terram super aquas;* quasi aquae inferiores sint, cum tamen emineant, ut decimotertio libro ostendemus. Simili quoque lege tres angeli qui Patriarchae apparuerunt, comedisse dicuntur, non quod revera comederint, sed quod comedere visi sunt. Quamquam Justinus figurate accepit, perinde ut ignis devorare et exedere dicitur, quia consumit. Est autem locus in *Dialogo cum Triphone.* Iam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimarent interpretes non oportere semper easdem omnino res, quae in hebraeo sunt significatae sermone, in graecum latinumque transferri, sed satis esse quandoque si proximae atque simillimae ponerentur. Illud enim in Sacris etiam Literis convertendis prae se tulerunt, quod de lege interpretandi est a Cicerone dictum, verba non numeranda esse sed ponderanda, sensumque sensui ita reddendum, ut quoad fieri posset et liceret, verborum quoque interdum neglecta cura, lectoris intelligentia iuvaretur. Id vero tum vel maxime licere sibi arbitrati sunt, cum Hebraei auctores similitudine unaqualibet aut animalis, aut arboris, aut fruticis, aut herbae, aut rei denique alius usi essent, quae esset Graecis ac Latinis incognita; ut *Isaiae 1.* ubi latina editio habet: *Cum fueritis velut quercus defluentibus foliis,* hebraice habetur *Ela,* quae vox, si 70. interpretibus ac Hieronymo etiam ipsi in commentariis credimus, terebinthum magis quam quercum sonat. At quia terebinthus est arbor peregrina et incognita, soloque apud Latinos nomine celebrata, non incongrue *terebinthi* loco *quercus* posita est, arbor omnibus et linguis et gentibus manifesta. *Psalmo* item *101.* pro pelicano in hebraeo habetur *Lika,* pro nictycorace autem *kokom.* Illud alii monedulam, alii onocrotalum, alii pelicanum: hoc partim bubonem, partim cuculum, partim noctuam reddiderunt. Ac 70. interpretes quidem vocem hebraeam, quam Hieronymus in onocrotalum perpetuo vertit, nunc in pelicanum, nunc in avem, nunc etiam in leonem transtulerunt. Nec vero ita id factum

est ab illis, quod voces essent multiplices et ambiguae, sed quod cum apud Hebraeos animantium praesertim plantarumque vocabula penitus ignorata sint, nihil referre existimarunt, unamquamlibet ex rebus similibus poni, si idem omnino sensus remaneret. Similitudo enim ibi quaeritur, in qua res omnes illae conveniunt: non alia quaevis propria specialisque natura. Quemadmodum etiam cum apud Latinos proverbialiter dicitur: *In praesepio canis;* si hispane quispiam verteret: *el perro del ortolano,* olitoris canis optime profecto interpretaretur; quoniam sub re et voce diversa unus idemque sensus esset lectori insinuatus. Quamobrem illa Caietani religio nimia fuit, qui *Isaiae 1.* vocem *Ela* noluit in latino exemplari mutari: quasi periculum esset, si aut quercum, aut terebinthum, aut aliam quamvis similem arborem legeremus. Ex eadem quoque re illorum error coarguitur, qui quoniam ibi Hieronymus onocrotalum reddit, ibi fere Septuaginta reddunt pelicanum, eandem esse avem existimarunt. In quo errore auctor etiam commentariorum fuit quae Hieronymi titulo in Psalmos circumferuntur. [1] Ea vero Divo Hieronymo tribuere, manifestariae ignorantiae esse vel ex hoc uno loco aperte convincitur. Ait enim hic auctor: pelicanum latine dici onocrotalum. Ecqua autem ignoratio maior esse potest, quam vocem onocrotali latinam existimare? Sed de his hactenus. Nunc illud etiam atque etiam asserimus, in huiusmodi comparationibus transferendis nihil omnino interesse an res eaedem in easdem, an in similes et proximas convertantur, si sensus non diversus, sed idem est.

8. Quid quod cum Latinis res ipsa hebraea et nomenclatura deest, si interpres ex re agnata et vicina rem nobis alias incognitam nominavit, nihil prorsus absurdi fecit? Quin rem tentavit interpretibus universis aut ex auctoritate aut ex vicinitate concessam, ut aut nomen latinum ad significandum imponeret, aut certe ad rem similem vel proximam insinuandam transferret. Cum itaque *Jonae c. 4.* alii cucurbitam, alii hederam converterunt, usi sunt illi quidem iure suo, nec verborum religione astricti debuerunt committere, ut illo in loco nullam omnino rem Graeci intelligerent, nec Latini. Non est autem huic illud dissimile quod *Danielis prophetiae* obiecit Porphyrius, confictam esse scilicet, nec haberi apud Hebraeos, sed graeci sermonis esse commentum: quia in Susannae historia contineatur, ἀπὸ τοῦ πρίνου, πρίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ σχίνου, σχίσαι: quam etymologiam graeco

[1] Non nego omnia illa esse Hier. Credo enim in quosdam psalm. eum commentaria edidisse.

magis sermoni convenire quam hebraeo. Cui quoniam id quod Eusebius, Apollinaris atque Hieron. responderunt, ab Eccelsia reprobatum est: multo nos verius respondemus, hoc interpretem graecum facere potuisse, ac iure potuisse quidem, quod latinus interpres reformidavit. Non enim necesse erat easdem arbores eo loco reddi, quas lingua haberet hebraea, quoniam si eaedem redderentur, non solum etymologia servari non poterat, sed nec prophetiae festivitas, nec ratio sententiae. Alias ergo vel similes, vel proximas vertit, in quibus iudicii prophetici et acumen servaretur et causa. Praeterquamquod arbores illae a propheta chaldaeo sunt nominatae sermone: nec opus est solicitos nos esse, si in hebraeo nec illae nec similes habeantur.

9. Argumentis igitur, quibus editionis nostrae veritas impugnari solet, abunde, ni fallor, responsum est. Quamquam nonnulla de industria praetermisi, quae scilicet faciliora visa sunt, quam quibus refellendis deberem aut oleum aut operam sumere. Quale illud est, quod Faber Stabulensis ait Ecclesiam interpretis errore versatam impie pro Deo angelos legere. Nam lectionem illam impiam credit: *Minuisti eum paulo minus ab angelis.* Qua in re quam indocte et inconsulte, quam temere et insipienter errarit, non esset difficile ostendere, nisi ante nos Erasmus magna argumentorum vi eandem causam evicisset.

10. Certe interpres epistolae ad Hebraeos vel Clemens vel Lucas fuit, quemadmodum auctores gravissimi prodidere. Horum utrumlibet impietatis insimulare piaculum erit. Ecclesiam quoque accusare, quae eam probarit epistolam in qua error impius est, an sine impietate fieri possit, ignoro. Sed de his satis. Iam reliqua persequamur.

11. Enimvero cum historiam Susannae post ea tempora ecclesiasticus usus approbarit et Danielis prophetae nomine populo legerit, cumque Tridentinum Concilium sua quoque id definitione firmaverit, ea certe historia nunc a fidelibus recipienda est. Africanus quidem Origeni obiecit quod historia Susannae ficta videatur et aliena a scriptura prophetica, ut Eusebius testis est *lib. 6 cap. 23.* At illi tamen, ut idem Eusebius ait, *Origenes manifestissime rescribens, asserit nequaquam Judaeorum commentis et fraudibus auscultandum, sed hoc solum pro vero habendum in Scripturis Divinis, quod 70. interpretes transtulissent; nam id esse solum quod auctoritate apostolica confirmatum sit.* Haec Eusebius. Idem vero refert Hieronym. in *Catalog.* de Julio hoc Africano loquens; et Hieronymus ipse *lib. 1. Apol. adversus Rufin.* quae in praefationibus dixerat, ea purgat, inquiens: *Quod autem refero, quid adversus Susannae historiam et hymnum trium puerorum et Belis draconis fabulas, quae in volumine hebraico non habentur,*

Hebraei soleant dicere; qui me criminatur stultum, se sycophantam probat: non enim quid ipse sentirem, sed quid illi contra nos dicerent, explicavi. Hactenus Hieronymus.

12. *Responsio ad quintum.* Ad aliud ergo argumentum, quoniam nolumus esse longi in singulis explicandis, breviter respondetur, eum locum ex priori epistola ad Corinthios bifariam apud Graecos legi et, ut vulgata habet editio, in hunc modum: *Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur.* Cuius rei auctor est Didymus, et Hieronymus in epistola ad Minerium et Alexandrum. Neutra autem lectio a viris Ecclesiae reprobata est. Quin admonuere semper lectionem dubiam et variam esse; nec alterutram ex eis ut certam et exploratam amplexi sunt. Neutram igitur lectionem recipere cogimur, quia neutram partem doctores Ecclesiae tamquam exploratam et catholicam asseruere. Quod idem in alia particula qualibet latinae editionis fieret, si idem penitus contigisset. At ubi doctores catholici unam et eandem lectionem sine varietate tenuerunt, nec ancipitem assertionis libravere sententiam, nobis non licet latinam editionem in quaestionem vertere. Sed ne in hoc quidem loco Erasmi, Fabri et Caietani sententia probari potest, qui in re, ubi nihil intererat, utro modo diceretur, eam lectionem deligere maluerunt, quam novitatis ratio redderet plausibiliorem. Id quod gentile his est, qui curiosa sectari volunt magis quam solida. Nos autem Origenem, Didymum, Athanasium, Augustinum,[1] Cyprianum, Tertullianum communemque Latinorum consensum sequi malumus. Nam et Acacius Caesareae civitatis episcopus apud Hieronymum[2] in pluribus graecis exemplaribus lectionem nostram haberi dicit, aliam vero in paucioribus. Nec me tamen illud praeterit, quod Chrysostomus et Theophylactus in commentariis, et Hieronymus quoque in epistola quadam ad Marcellam[3] scripsere. Sed, quod ante dixi, me male habet, in rebus, quae in utramque partem controvertantur, nova delectare theologos magis quam vetera, eaque usu parentum nostrorum comprobata. Ac de quinto argumento satis.

13. Ad id vero quod sequitur, hoc habeto responsum. Magnus error eorum est, qui sine Spiritus Sancti peculiari dono Scripturam Sacram existimant se posse vel intelligere vel interpretari.[4] Quod utique donum quanto magis Sacris Litteris intelligendis atque inter-

[1] Lib. 20. *De civit. Dei,* c. 20.

[2] Ad Miner. et Alex.

[3] Initium epist. est: « Magnis nos provocas ».

[4] Jamblicus Pythagorae doctrinam ait, quoniam divinitus tradita fuerit, nonnisi quopiam Deorum interpretante intelligi posse. Itaque invocandum esse Deum a discipulo, cum Deorum auxilio egeat.

pretandis opus est, tanto rarius difficiliusque contingit. Nam eruditionem, verborum copiam, multarum linguarum peritiam hominum diligentia praestat. At si spiritus quidem peculiaris, non tam ob ipsius qui percipit, quam ob Ecclesiae utilitatem, gratuita Dei miseratione donatus Sacrorum Librorum interpreti desit, ieiuna erunt et frigida omnia, quamlibet elaborata et diu ante excogitata et inventa fuerint; imo falsa erunt in interpretatione pleraque humano sensu intelligentiaque traducta. Nam interpretationem Scripturae prophetiam et inspirationem Dei credit Clemens Alexandr. *lib. 1. Stromat.*, et Apostolus in priori ad Corinthios epistola inter reliqua Spiritus Sancti dona commemorat; nec philosophiam, sed prophetiam vocat: videlicet quod Sacris Litteris explicandis eodem spiritu opus sit, quo ipsae sunt conditae, divino utique atque prophetico. Id quod Petrus posteriori sua epistola [1] confirmat, inquiens: *Habemus firmiorem propheticum sermonem: cui bene facitis attendentes tamquam lucernae lucenti in caliginoso loco; hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Hoc autem, quemadmodum ante nos viri clarissimi intellexerunt, eum habet sensum: Bene quidem facitis prophetis attendentes; sed id primum intelligite, divinas prophetias humana et propria interpretatione non intelligi. Spiritu enim Sancto locuti sunt sancti Dei homines, et animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei. Quis enim cognovit sensum Domini? Atque idipsum Isaias significavit, inquiens: [2] *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum;* et apud Lucam: [3] *Aperuit Dominus discipulis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Quo testimonio probat Hilarius *in Psalm. 115.* Scripturarum intelligentiam donum Dei esse. Quod si Scripturarum intelligentia donum Dei est, Scripturas autem interpretari nemo, nisi qui intelligit, potest: conficitur utique, Sacrarum Literarum in aliam linguam versionem sine Dei peculiari gratia nemini posse contingere. Alioqui si D. Hieronym. sufficere existimat verborum copiam, eloquentiam saecularem, trium linguarum peritiam, rerum multiiugam cognitionem, cum his omnibus abunde se noverit instructum, cur in epistola ad Desiderium deprecatur alienarum orationum adiutorium, ut eodem spiritu, quo scripti sunt libri, in latinum eos possit transferre sermonem? Cur item in epistola ad Paulinum Scripturas Sanctas

[1] Cap. 1. 19. [2] Isa. 50. 4. [3] Luc. ult. 45.

interpretaturus, *Revela,* inquit, *oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua? Lex enim spiritualis est, et revelatione opus est, ut intelligatur;* et rursum, *quanti,* inquit, *hodie putant se nosse Literas, et tenent signatum librum, nec aperire possunt, nisi ille reseraverit, qui habet clavim David;* et in illud *ad Galat. 1. « Sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi »: Omnis,* ait, *qui Evangelium alio interpretatur spiritu, quam scriptum est, credentes turbat, et convertit Evangelium Christi; ut id quod in facie est, post tergum faciat, et ea quae post tergum sunt, vertat in faciem. Si quis tantum literam sequitur, posteriora ponit in faciem; si quis Judaeorum interpretationibus acquiescit, post tergum mittit ea quae ex natura sua in faciem constituta sunt;* et posterius eodem quoque cap. in illud: « *Notum vobis facio Evangelium, quia non est secundum hominem,* etc. »: *Marcion et Basilides,* ait,[1] *et caeterae haereticorum pestes non habent Dei Evangelium, quia non habent Spiritum Sanctum, sine quo humanum fit Evangelium quod docetur. Nec putemus in verbis Scripturarum esse Evangelium sed in sensu, non in superficie sed in medulla, non in sermonum foliis sed in radice rationis.* Hactenus Hieronymus. Qui si vera dicit, cogit nos profecto credere, aut veterem interpretem Spiritus Sancti peculiari dono Sacras Literas convertisse, aut Ecclesiam Latinam multis retro seculis non Dei habuisse Evangelium, sed hominis. Cum igitur obiicis, interpretem non fuisse prophetam; sane vero propheta non fuit, habuit tamen, ut Titelmannus recte asseverat, spiritum quendam prophetico vicinum et proximum; qualem necessarium esse ostendimus Sacris Literis interpretandis: imo qualis erat necessarius, ut Ecclesia Latina editionem Sacrorum Librorum haberet, quam tuto in fide et moribus sequeretur.

14. Iam ad postremum argumentum facile respondemus. Quod si Latinorum ad graeca hebraicaque collatio a nobis negligeretur, exemplo D. Ambrosii tueri nos utcumque possemus, qui cum graece sciret, et commentarios in Sacras Literas ederet, saepe tamen non est dignatus graeca consulere, etiam ubi diversitatem aliquam lectionis esse constabat. Videre hoc est in commentariis super caput duodecimum epistolae ad Romanos. Quod si interpretum etiam magis varietate turbaremur quam iuvaremur, Sophronii nos excusaret exemplum, qui id de se apud Hieronymum[2] fatebatur: *Nos vero nec versiones novorum interpretum, nec linguarum peritiam, nec ad graeca et hebraica exemplaria Latinorum collationem damnare volumus; quin potius ma-*

[1] 1. quaest. 1. Marcion.

[2] Hieron. in epist. ad Sophronium.

gnopere commendamus. Nam si Augustinus *De doctrina christ. lib. 2. cap. 11.* vulgarium etiam et parum doctorum interpretum versiones plus adiuvare inquit intelligentiam quam impedire, ego varias doctissimorum hominum editiones iure reprehendere nec possum nec debeo. Atque ut invidiam eorum deprecer, qui nos aut miseros et barbaros bonarumque literarum expertes, aut etiam laborum alienorum invidos reprehensores calumniari possunt; ego in linguarum cognitione plura etiam commoda ad Sacras Literas intelligendas esse fateor, et id quidem peringenue. Tantum abest, ut linguarum peritiam insecter.

CAPUT XV. 18

DE LINGUARUM HEBRAICAE ET GRAECAE UTILITATE.

1. Principio enim sunt linguae utilissimae, ubi disseritur cum infidelibus; vel etiam ubi infideles alienae linguae ad fidem instituuntur. Quae causa vel sola redditur in illa *Clementina 1. de magistris,* propter quam linguae sunt in Academiis perdiscendae. Alioqui, quorsum attinebat arabica lingua, quae ibi doceri praecipitur? Qua de re leviter motus videtur Erasmus,[1] ut Clementinae huius argumento assereret, ad Sacras Literas intelligendas hebraicam graecamque linguam esse necessarias. Altera linguarum commoditas est in his dictionibus explicandis, quae magnam emphasim habent, aut aliquam innatam proprietatem apud Hebraeos et Graecos, quam latinus sermo exprimere non valet. Huiusmodi dictiones multas cum in *Hebraicis quaestionibus* tum in *Commentariis* adnotavit Hieronymus. Nos unam aut alteram exempli causa ponemus. Ut *Marc. 6.* interpres reddidit: *Et cum dimisisset eos;* ubi verbum tamen graecum ἀποτάσσεσθαι non significat simpliciter dimittere, sed dimittere benigne ac gratiose, quemadmodum amicis celebrato convivio benevole valedicimus. Qua in re Evangelista graece scribens, Jesu Christi etiam erga rusticos summam comitatem et gratiam commendavit. Id quod latina voce exprimi vix potest. Et in epist. ad Ephes. pro eo quod nostra editio habet *a constitutione mundi,* graece habetur καταβολή: cuius vocis emphasim Hieronymus in commentariis explicare volens, *Non idipsum,* inquit, καταβολή *quod constitutio sonat; unde et nos propter paupertatem linguae et rerum novitatem, et (sicut quidam ait) quod sit Graecorum*

[1] In praefat. super Laurentii annotat.

sermo latior et lingua felicior, conabimur non tam verbum transferre e verbo, quod impossibile est, quam vim verbi quodam explicare circuitu: καταβολή *proprie dicitur cum quid deorsum jacitur, vel cum aliqua res sumit exordium. Unde et hi qui aedium futurarum jaciunt fundamenta,* καταβεβληκέναι *dicuntur. Volens itaque Paulus ostendere quod Deus universa sit machinatus ex nihilo, non conditionem, non creaturam atque facturam, sed* καταβολήν, *id est initium fundamenti ad eum retulit.* Hactenus Hieronymus. Et *1. lib. Adversus Jovinian.* tractans illum locum *1. Corinth. 7. « Non ut laqueum vobis iniiciam »; sed et proprietatem,* ait, *graecam latinus sermo non explicat; quibus enim verbis quis possit dicere,* etc. unde et in latinis codicibus ob translationis difficultatem hoc penitus non invenitur. Cuiusmodi sunt et alia exempla plurima, quae nos causa brevitatis omittimus. Legat multa qui volet apud Hilarium in expositione Psalmorum, pluribus in locis asserentem [1] latinum sermonem plenam graecae literae intelligentiam non reddere. Ambrosius quoque in explanatione *Psalm. 118.* Latinos, ait, non posse in omnibus vim graeci sermonis exprimere, quod in graeco plerumque maior sit vis et pompa sermonis. Qua in re plurimum theologos iuvare possent Erasmi in Novum Testamentum adnotationes, nisi eas tam multis erroribus aspersisset.

2. Est alia quoque utilitas ad accipiendos plures sensus catholicos ex eadem scriptura, praesertim cum apud Graecos et Hebraeos est aequivoca. Sic enim dictiones polysemas et ambiguas dialectici nostri vocare solent. Nam interpres unam solam vocabuli significationem reddere potuit. Ut *Eccles. 2.* ubi nostra editio habet: *Cogitavi abstrahere a vino carnem meam,* alii vertunt: *Trahere in vinum carnem meam,* alii: *Attrahere in vino carnem meam.* Cuius quidem contrariae omnino versionis contrarius verbi hebraici significatus causa fuit. Quod et Hieronym. ipse in commentariis admonuit. Atque *1. lib. Apologiae adversus Rufinum,* tractans illud *2. Psalm. Apprehendite disciplinam,* pro quo ipse interpretatus est: *Adorate filium,* vel etiam: *Adorate pure; Nisi,* inquit, *et prolixum esset, et redoleret gloriolam, iam nunc tibi ostenderem quid utilitatis habeat magistrorum limina terere et artem ab artificibus discere; et videres quanta sylva sit apud Hebraeos ambiguorum nominum atque verborum, quae res diversae interpretationi materiam praebuit, dum unusquisque inter dubia, quod sibi consequentius*

[1] In Psal. 65. in illum vers. Psal. 118. « Omnis consummationis vidi finem »; et in illum: « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum »; et in illum: « Deduc me in semitam mandatorum tuorum ».

videtur, hoc transfert. Hactenus Hieronym. Ambrosium item vide in Psalm. secundum de verbo *Beresith.* Ambiguitas etiam in aliena lingua festivum quandoque vocis usum lusumque praebet, qui in nostra non solum conservari nequit, sed ne sensus quidem germanus sine magna licentia reddi. Ut *Jerem. primo,* pro eo quod nos habemus: *Vigilantem,* in hebraeo est vocabulum *Soced,* quod ambiguum est, nucemque et vigilias significat; ut Hieronymus ibidem et in *Ecclesiastis cap. ult.* disserit. Cum itaque prophetae in visione virga nucea seu amygdalina fuisset ostensa, rogatus a Domino quid videret, hebraea lingua virgam *Soced* se videre respondit. Tunc ergo Dominus sermonis occasione ludens, *Bene,* inquit, *vidisti: quia vigilabo ego,* etc. Ita quamquam Jeremias in una significatione nomen accepit, at Dominus ad alteram flectens, fecit ex sermonis ambiguitate concentum sententiae elegantissimum, ut si sydus quoddam coeleste quis videns, canem se videre diceret, scite illi diceretur: *bene vidisti: canis enim lacerabit te,* etc. Iam vero si interpres latinus *Soced* in nucem transtulisset, quod 70. fecerant, absurde sane subiungeret: *Bene vidisti: quia vigilabo,* etc.; unde coactus fuit, nova quadam insolitaque interpretandi licentia, virgam vigilantem latinis auribus reddere. Quae ego asserere non auderem, nisi auctor gravissimus Hieronymus [1] adstruxisset.

3. Quarta utilitas in linguarum eruditione est ad cognoscenda idiomata, phrases et proverbia linguae alienae: ut sunt illa: [2] *Ne respicias post tergum;* et: [3] *neminem salutaveritis in via;* quibus maxima quaedam itineris celeritas quasi proverbialiter et figurate significatur. Illud etiam per proverbialem figuram apud Hebraeos atque Hispanos dicitur: [4] *Omni habenti dabitur, ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo.* Sic apud *Ecclesiasticum* [5] de consiliario infido et traditore dicitur: *A consiliario serva animam tuam, ne forte mittat sudem in terra, et dicat tibi: Bona est via tua.* Sic hebraea phrasi *filii excussorum* robusti et expediti dicuntur. Qua de re Hieronym. lege in epistola ad Marcellam, cuius initium: *Beatus Pamphilus.* Sic *filiae carminis, Ecclesiast. 12.* aures intelliguntur. Sic Saul *filius unius anni* dicitur, cum regnare coepisset, id est, innocens. Nisi (quod Eucherio visum est) ita intelligas, Saulem electum a Samuele uno anno domi tacuisse, et expleto anno coepisse regnare. Sed de hoc exemplo alias.

[1] In cap. 12. *Eccl.* et in 21. c. Jer.

[2] *Gen.* 19. 17.

[3] Luc. 10. 4.

[4] Hispane: « No sens oydoni visto », idest, nullam moram facias. « Al rico todos le dan etc. al pobre aun lo que tiene le quitan. Habla con vos cog e piedras con los pies ».

[5] Cap. 37. 9.

Nam vitio scribentium forte, pro 21. anni, unius anni inducitur. Sic *Nembrod robustus venator coram Domino,* id est sub coelo; quasi robustissimus omnium hominum qui sub coelo erant. Scio quosdam ita interpretari, ut venator coram Domino dictus sit, quasi Dei venator: quo significaretur civilem unius monarchiae potestatem vindictam esse a Deo approbatam, ut quae Dei administra sit. Sed id quod prius dixi Hebraeorum doctissimis placet. Vel certe venator coram Deo vocatur, id est sub dio. Homines enim ferarum more palantes in agris ad civilem societatem coegit.

4. Sic pluisse Dominum a Domino, hebraismum esse quidam existimant, id est: desuper; sed filium a patre intelligunt Euseb. *lib. 1. Ecclesiast. hist. cap. 1.;* Hieronym. *Oseae 1.;* Irenaeus *lib. 3. cap. 6.;* Basilius *lib. 5. contra Eunom.;* Marcellinus ad Salomonem episcopum; Concil. Sirmiens. canon. 15. Ac certe, ut alios libros Veteris Testamenti praetermittamus, Salomonis *Proverbia,* nisi habita ratione hebraicae consuetudinis et sermonis, vix ullo pacto explicari queunt. Nam quod apud Hebraeos proverbiali figura dicitur, id apud Latinos nullum quandoque proverbium est; quod plerique ignorantes, in proverbiorum expositione aut ad allegorias confugiunt, aut varia etiam deliramenta confingunt: multoque melius fuerat simpliciter inscitiam confiteri, quam imperitiae suae alios haeredes facere. Horum ego Latinorum errata facile commemorarem, nisi aliud huius temporis ratio postularet; et nos aut reverentiae aut benevolentiae causa neminem hic certo nomine volumus lacerare. Illud constat parabolas aliud in medulla, aliud in superficie polliceri, neque hoc sonare quod scriptum est. Ex quo, ut Hieronym. in *Ecclesiast. cap. ult.* ait, manifestum sit, *Proverbiorum* librum non, ut simplices arbitrantur, patentia habere praecepta, sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirsutis castanearum operculis absconditus fructus inquiritur, ita in eis divinum sensum altius perscrutandum. Id quod sine hebraeae linguae peritia difficulter, ne quid amplius dicam, faciemus. Iuvaret autem Hieronymus vehementer latinam intelligentiam, si commentarios in libros *Proverbiorum* edidisset. Nam, qui circumferuntur, quamquam Hieronymo in *Decretali tit. de constit.* tribuuntur, Hieronymi tamen non esse liquido deprehenditur.

5. Quinta commoditas est ad menda ea corrigenda, quae ex incuria videlicet typographorum, aut eorum qui exscripsere imperitia obrepserunt. Ut *Josue 11. cap. Non fuit civitas quae se non traderet;* ubi secunda negatio superfluit, ut ex consequentibus manifeste colligitur. Sed quia fortasse 70. interpretes negationem illam in exemplari

habuerunt, coacti sunt verbum *tradidit* ad suppositum aliud referre, et pronomen *se* vel expungere, vel omittere. Item *Psalm. 26. Ut videam voluntatem Domini,* pro *voluptatem,* graece τερπνότητα: et in tit. *Psalm. 62. Idumeae,* pro *Judaeae,* ut graeca omnia hebraeaque exemplaria demonstrant. Et *Psalm. 65. Et exultavi sub lingua mea,* pro *exaltavi,* id quod tam ex graecis quam ex hebraeis manifestum est. Sunt qui putent, etiam subesse mendum *Psalm. 19. Ipsi obligati sunt, et ceciderunt;* pro *obliquati sunt:* sic enim Hieronymus vertit: *Incurvati sunt;* et consentiunt caeteri interpretes. Ac *Psal.* rursum *124. Declinantes autem in obligationes,* pro *obliquationes;* Hieronymus reddidit *pravitates;* Felix *perversa;* alii *iniquitates.* Consentit hic Titelmannus. Verum haec duo loca incorrupta sunt. In priore siquidem graece habetur συνεποδίσθησαν. Συμποδίζω autem est, obligo, nexus impedio et implico. In posteriore vero graece legimus στραγγαλιὰς, quae vox Latinis est obligatio, nodus et nexus implicatus; quemadmodum et Nazianzenus in orat. usurpavit. Ac Hieronym. *in Isaiae cap. 58.* obligationes nobiscum legit. Unde et nodus gutturis, et locus strangulationis, στραγγάλη Graecis dicitur: et στραγγαλόω, strangulo, suffoco. Illud sane corruptum est in *Psalmo 106. Effusa est contentio super principes,* pro *contemptio;* graece, ἐξουδρίωσις. Quam eandem vocem *Psal. 122.* in *despectionem* vertit interpres. Ruffinus autem in *libro 8. Hist. eccl. cap. 1.* illud ita convertit: *Effusa est contumelia super principes.* Et *Job. 19. Vel celte sculpantur in silice,* pro *certe,*[1] et *Lucae 10. suspiciens,* pro *suscipiens,* ὑπολαβών, tametsi auctor libelli *De vera et falsa poenitentia,* qui nomine Augustini circumfertur, communem errorem secutus est. Et *Lucae 15. evertit,* pro *everrit,* σαροῖ: et *primae ad Corinthios 2. spiritualiter examinatur,* pro *examinantur,* ἀνακρίνεται; et *cap. 10. Omnes qui de uno pane,* pro *Omnes quidem;* et *cap. 15. Quotidie morior propter gloriam vestram,* pro *per gloriam.* Jurat quippe ibidem Apostolus, et particula νή adverbium iurantis est apud Graecos. Et *ad Hebraeos cap. 5. interpretabilis sermo,* pro *ininterpretabilis,* hoc est ineffabilis explicatuque difficillimus, quemadmodum ex Hieronymo in epist. ad Evagrium liquet. Atque idem Hieron. in *Quaestion. Heb. Genes. 3.* legendum ait: *Ipse conteret caput tuum,* non *ipsa.* Cum enim apud Hebraeos neutro genere ad semen referatur, interpres rem significatam perpendens, in masculino genere transtulit, *ipse.* Quod imperiti non intelligentes, vitiumque scriptoris existimantes, substituerunt *ipsa.* Ut illa praetereamus quae Augustinus

[1] Vide *Job* 12.

Eugubinus commemorat: *sicut cervus desiderat umbram,*[1] pro *servus;* et *solis ardore,*[2] pro *salis;* et *sitivit anima mea ad Deum fontem,*[3] pro *fortem;* et *interfecta est terra a sanguinibus,* pro *infecta.* Nam et *Psal. 10.* pro eo quod nos habemus: *qui diligit iniquitatem, odit animam suam,* Divus Hieronym. legendum credit: *anima sua,* hoc est ipsius: refertur enim *anima sua* ad Deum, non ad peccatorem. Sensus autem mirifice convenit, ut Deus scilicet intelligatur utrumque quidem interrogare, et iustum et impium; sed impium tamen reprobare: odium enim Dei reprobatio est. Nos autem graeca 70. interpretum exemplaria, quae nunc quidem exstant, sequi possumus. Non enim illa habent: τῆς ψυχῆς, sed τὴν ψυχήν. Atque fortassis hinc illud apud *Tobiam* acceptum est:[4] *qui autem faciunt iniquitatem, hostes sunt animae suae.* Similiter et in epistola ad Suniam et Fretellam, pro eo quod in *Psalm. 5.* legitur: *dirige in conspectu tuo viam meam,* legendum contendit: *dirige in conspectu meo viam tuam.* Sic enim ipse vertit: *dirige ante faciem meam viam tuam.* At in hoc etiam nos Graecorum exemplaria sequimur; et vulgatam lectionem, cum fieri sane potest, approbamus. Simile illud est *ad Philippen. 3. qui spiritu Deo servimus,* ubi *spiritui* legendum esse credit Ambrosius *lib 2. De Spiritu Sancto, cap. 6.* Nec solum in latina lingua huiusmodi errores accidunt; sed eos etiam in hebraica et graeca deprehendimus. Deprehendit Caietanus, ac vere ille, meo iudicio quidem, *2. Regum 21.* vocem *Michol* falso ab Hebraeis pro *Merob* fuisse substitutam, ut patet *1. Reg. 12.* Deprehendit quoque Hieronym. in *Psal. 131.* Septuaginta interpretes non χήραν, id est *viduam,* sed θήραν, idest *venationem* transtulisse, sed propter vocum similitudinem pro θήρᾳ, id est *venatione,* χήραν, id est *viduam,* esse suppositam, maxime quia in sequenti versiculo *pauperes* sequebantur. Nisi forte latinus interpres *victum* aut *venationem* reddidit, et error obtinuit ut *vidua* legeretur. Nam vox hebraica nullo modo viduam, sed venationem, victum viaticumque significat. Huiusmodi menda gravi ratione prudentique consilio corrigi possunt. Nam illos quis ferat, qui sicut est apud Quintilianum, dum librariorum insectantur inscitiam, produnt suam? Et dum Libros Sacros mendis, ut aiunt, scatentes purgare volunt, contaminant? Fateor siquidem proclive fuisse et facile indocto et negligenti librario, praesertim in verborum et rerum nonnulla similitudine, ea quae recta erant, explodere, et quae erant depravata, substituere; fateor etiam tantam fuisse olim

[1] *Job* 7. 2.
[2] *Deut.* 29. 23.
[3] *Psalm.* 41. 3.
[4] Cap. 12. 10.

in Sacras Literas reverentiam, ut, quae menda quamlibet dilucida semel irrepserant, religio fuerit attingere: sed video quoque huius temporis improbam temeritatem, quae adeo nihil non audet Sacris Codicibus corrigendis, ut Manichaei olim parum in hac re immodesti fuisse videantur, quos August. ad Hieron. scribit [1] multa Divinarum Scripturarum loca vitiata esse contendere solitos, non ab scribentibus apostolis, sed a quibusdam (nescio quos) codicum depravatoribus. Verum haec hactenus.[2] Illud tamen non est praetereundum, quod D. Hieron. in *40. c. Ezechielis* scribit, omnia prope verba hebraica et nomina quae in latina translatione sunt posita, nimia esse vetustate corrupta scriptorumque vitio depravata. Ut igitur haec emendentur, hebraicae linguae cognitio necessaria est. Nam, etsi nomina adhuc integra et illibata manerent omnia, sed ipsae tamen nominum interpretationes, quibus multa Scripturae Sacrae mysteria aperiuntur, sine huius linguae peritia non habentur: ut Augustinus *2. De doctrin. christ. cap. 16.* auctor est. Quo etiam loco illud agnoscit, non parum beneficii eos Latinis hominibus contulisse, qui hebraica nomina separatim interpretati sunt.

6. Sexta utilitas fuerit ad intelligenda quaedam loca, scilicet quae vel apertius ab interprete reddi poterant, vel etiam quae sine linguarum cognitione nequeunt explicari, ut apud *Joannem:*[3] *Erat quidam regulus;* pro quo graece βασιλικός, hoc est de aula regia, seu Palatinus, ut Hieron. in *Isaiam*[4] annotavit. Videtur interpres graece legisse: βασιλίσκος. Graeca vero exemplaria habent omnia βασιλικός, id est regalis, seu regius. Qua ex re coniectura fit, interpretem *regalem* vertisse, sed a sciolo *regulum* esse suppositum. Et *Joannis primo, Qui post me venturus est, ante me factus est,* quod evidentius verteretur: *mihi praepositus,* seu *ante latus est,* ut August. *super Numeros, quaest. 51.* et *super Joannem, homil. 3.* subnotavit: et *Actor. 27. Cum non esset tuta navigatio, eo quod ieiunium iam praeteriisset,* pro eo: *quod ultra tempus sustinuissent inediam:* et *ad Roman. 12. Non vosmetipsos defendentes,* pro *ulciscentes.* Nam numerum bestiae, qui *Apoc. cap. 13.* scribitur, sine alphabeti graeci secundum ordinem arithmeticum intelligentia, aut vix, aut certe nullo modo exponere possumus. De qua re 13. libro[5] fusius disseremus.

7. Septima utilitas, ad evitandum errorem ex latini sermonis

[1] August. 2. *De doctrin. christ.* 13. c.
[2] Vide Aug. lib. *De bono persev.* c. 11.
[3] Cap. 4. 46.
[4] Cap. 65.
[5] Vide notam in fine libri 12.

amphibolia. Ut, *filius hominis* in Evangelio dicitur Christus. Ubi cum genitivus apud Latinos communis generis sit, apud Graecos articulo masculino definitur: ut non filius virginis, sed filius Adam intelligatur. Filius siquidem hominis iuxta hebraicam phrasim dicitur, ut filius terrae, homo obscurus et contemptibilis: qua utique nomenclatura Dei filius identidem in Evangelio gloriatur. Tanta fuit Verbi incarnati modestia. Quamquam, ut Augustinus ait, commendat Christus frequenter nobis, quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis. Huiusmodi etiam exemplum est *ad Romanos ultimo: Salutat vos Caius hospes meus, et Universae Ecclesiae,* ubi *Universae Ecclesiae* casus gignendi est, non nominandi, ut Caius intelligatur, non Paulum modo, verum etiam totam Ecclesiam hospitio excipere. Et *Lucae 11. Quod superest, date eleemosynam,* ubi latinus sermo anceps est. Potest enim intelligi *quod superest* pro eo quod unum illud vobis restat, seu reliquum est: vel *quod superest,* id est quod superfluum est. Quam utramque intelligentiam latinus quidem sermo recipit; graecus tamen excludit. Habetur enim *τὰ ἐνόντα*, idest quae insunt, seu quae habetis, ut et Theophylactus et Cyrillus *lib. 2. in Leviticum,* et Augustinus *super Psalm. 125.* et Chrysost. *homil. 33. ad populum,* et *super epistol. ad Hebraeos, hom. 9.* exponunt. Nam hunc postremum sensum graeca lectio habet, primum et secundum non videtur habere: tametsi secundus ille D. Thomae placuerit; qui quidem in ea re et Bedam sequitur super Lucam, et Gregorium in epistola ad Augustinum Anglorum episcopum; referturque *12. quaest. 1. cap. Quia tua.*

8. Alia denique utilitas est, ad quaedam vocabula vel hebraica vel graeca percipienda, quae in editione latina remanserunt, vel propter sanctiorem antiquitatis servandam auctoritatem vel quia in linguam alienam transferri commode non potuerunt, quod Augustin. *lib. 18. De civitate Dei, c. 11.* tradit: ut *Matthaei 11. Pauperes evangelizantur,* idest bonum accipiunt nuncium. Cum enim in humano principatu regum mysteria secreta ad pauperes per divites deriventur, in Christi regno e contrario nuncia coelestia ad divites per pauperes sunt delata: et *1. ad Corinth. ult. Anathema, Maranatha.* Quorum illud prius graecum, hoc posterius non tam hebraeum, quam syrum est. Qua de re Hieronymus disserit in epistola quadam ad Marcellam, cuius initium est: *Nuper,* et in epist. ad Damasum de verbo *Osanna*, in qua Hilarium notat quod, ob linguae hebraicae imperitiam, verbum illud male fuerit interpretatus. Sunt et aliae forsitan in peritia linguarum utilitates. Nec enim ego omnes enumerare potui; sed quae satis erant, ne huius rei invidia labefactaretur disputatio mea. Isthaec autem melius

ab aliis copiosiusque tradentur, qui linguarum patrocinium forte susceperint. Qua in causa quae volent, omnia poterunt dicere, ac nos quidem libenter audiemus, si intra praescriptos modo religionis modestiaeque terminos se contineant; nec aut veras linguarum utilitates fallaci vanitate, aut etiam veterem latini interpretis editionem novis aliis quasi elegantioribus melioribusque permutent. Sunt enim nonnulli, quibus, quoniam Novi Testamenti antiqua versio parum elegans et culta est, placeret maxime, ut, illa summota, in illius locum latinior alia succederet. Scilicet artis coloribus Dei volunt sapientiam pingere, et quasi puellam rhetorum flosculis exornare. At illa modesta cum sit, non ambit ornatum; cum sit gravis, fucum ignorat; cum virilis, mundo muliebri non capitur. Sine phaleris est, ait quidam, omne quod dictat affectio. Amor itaque phaleras nescit. Discendi ornamenta, alius inquit, non sunt negotii, sed otii; nec militiae sunt picta verba, sed quietis. Igitur quae bellicum canit, quae exaltat quasi tuba vocem suam, quae irruentes hostes mortem praesentem intonat, ea horridum nescio quid et barbaricum sonat: non tamquam lyra citharave carmen musicum suavi dulcique sono canit. Quid Theopompo acciderit in Scriptura Sacra rhetorum more ludenti, memoriae proditum est.[1] Sed dimittamus externa, ad nostra veniamus. *Non in persuasibilibus,* ait,[2] *humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis.* Et rursum,[3] *O Timothee, devita,* inquit, *profanas vocum novitates.* Si ergo vitanda est vocum etiam novitas, tenenda est antiquitas; et, si profana novitas est, vetustas sacrata est; quemadmodum Vincent. Lyrinen. dixit. Item: *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum*: scilicet ab spiritu puro et simplici pura simplexque oratio expectanda erat. Nec foeminam gravem, honestam, seniorem decebat nisi castus ornatus: vide August. *lib. De doct. christ. 4. cap. 6.* Quamobrem ingenue dicam, ne illos quidem probare unquam potui, qui paraphrases quamlibet latinas et elegantes in Sacras Literas ediderunt. Cum enim personam Christi Paulive loquentis assumunt, quo elegantius nitidiusque eloquuntur, eo minus illorum spiritum et maiestatem servant, atque adeo rei quodammodo fiunt laesi spiritus et maiestatis. Certe, quod olim puer magno assensu virorum sapientium dixi: Si aut Christus aut Paulus istorum mihi lingua loquerentur, nec Christus mihi, nec Paulus essent. Non est nitidulus Christus, mihi crede, non est comptulus, non elaborate ornatus: Paulus vero non

[1] Euseb. *De praeparat. evangel.* l. 8. c. 1.

[2] 1. *Cor.* 2. 4.

[3] 1. *Tim.* 6. 20.

scientia ille quidem, sed sermone imperitus est tamen. Permitte Christo igitur linguam suam, linguam suam permitte Paulo: utraque enim *calamus est scribae velociter scribentis,* non ad singula verba et apices elaborantis. Novi ergo Testamenti vetus editio, id namque agebamus, quamvis simplex et inculta sit, non est propter hoc minoris facienda. De tertia igitur quaestione satis dictum est.

CAPUT XVI. 19

UBI PONUNTUR ARGUMENTA EORUM QUI SUNT OPINATI SACROS AUCTORES IN LIBRIS CANONICIS NON SEMPER DIVINO SPIRITU FUISSE LOCUTOS.

1. *Controversia quarta.* Quarta consequens sit: an auctores sacri in libris canonicis spiritu interdum humano sine divina et supernaturali revelatione loquantur. Fuerunt enim viri ecclesiastici nonnulli, ut Hieronymus in prooemio super epistolam ad Philemonem testatus est, qui crederent, non semper auctores sacros Spiritum in se loquentem habuisse.

2. *Primum argumentum.* Quia nec humana imbecillitas unum tenorem Sancti Spiritus tam longo orationis decursu ferre potuisset, nec dignum est, inquiunt, ut ad huius corpusculi naturales et evidentes necessitates Spiritus Sancti maiestatem sine causa deducamus. Adhibent vero huius rei exempla ex *epistola ad Timotheum 2.: Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum;* et illud: *Lucas est mecum solus;* et: *Trophimum reliqui infirmum;* et alia huiusmodi, quae passim in epistolis Pauli humanitus scripta inveniuntur. Non igitur scriptores sacri Spiritum Sanctum semper manentem et in ipsis loquentem habuere. Nam et hoc Christo Domino peculiare fuit, ut *Joannis 1. cap.* dicitur: *Super quem videris,* inquit, *Spiritum descendentem, et manentem super eum,* etc. Confirmatur autem idem hoc argumento, maxime quod sicut Deus non deficit in necessariis, ita non redundat in superfluis, quemadmodum Aristoteles demonstravit. Ad ea vero quae naturali lumine nota erant, non erat supernaturalis revelatio necessaria. Quae igitur scriptores sacri viderant et manibus attrectaverant, non divino lumine infuso, sed humano locuti sunt.

3. *Secundum argumentum.* Deinde, Apostolus *in priori ad Corinthios epistola* quaedam ponit, de quibus asserit quod Domini sunt

mandata. *Praecipio,* inquit, *non ego, sed Dominus.* Mox vero subdit: *Caeteris ego dico, non Dominus.* Quod si Paulus ex interna revelatione Spiritus Sancti omnia scriberet, profecto non diceret: *Ego dico, non Dominus:* quoniam eiusmodi consilia, quae Deo revelante dantur, Domini sunt: quemadmodum quae a prophetis per revelationem dicebantur, Dei verba erant. Non enim Propheta asseruisset: *Hoc ego dico, non Dominus.*

4. Hanc vero argumentationem non leviter, sed haud scio an gravissime Basilius confirmat *lib. 5. Contra Eunomium capite penultimo,* in haec verba: *Quaecumque Spiritus loquitur, Dei verba sunt; et propterea omnis Scriptura divinitus inspirata et utilis est, quam locutus est Spiritus. Nam vere id monstrat, Spiritum non esse creaturam; quoniam omnis rationalis creatura est, quando ea, quae Dei sunt, loquitur: ut cum dicit Paulus:* « De virginibus autem praeceptum non habeo, consilium « autem do, tamquam misericordiam consecutus: his autem, qui ma- « trimonio coniuncti sunt, praecipio, non ego, sed Dominus ». *Et prophetа:* « O Domine, iudicia loquar ad te. Quid, quoniam impii prospe- « rantur? » *Et rursus:* « Heu me mater, ut quid me peperisti? » *Nonnunquam autem dicit:* « Haec dicit Dominus ». *Et nonnunquam Moyses:* « Ego sum tenuis voce et tardae linguae ». *Aliquando vero is ipse:* « Haec dicit Dominus, emittas populum meum, ut mihi sacrificet ». *Spiritus autem non sic. Non enim aliquando sua, aliquando quae Dei sunt, loquitur (id namque creaturae est), verum omnia Spiritus verba, Dei verba sunt.* Hactenus Basilius. Sed et Origenes *homilia 16. super Numeros,* [1] *Sermo,* ait, *qui apud Jonam scriptus est, et non est factus, a Jona potius quam a Deo prolatus esse videtur. Non enim semper ea quae per prophetam dicuntur, quasi a Deo dicta suscipiantur oportet. Nam per Moysen multa quidem locutus est Deus, aliquanta tamen et Moyses propria auctoritate mandavit. Quod Dominus in Evangeliis evidentissima distinctione secernit, cum dicit de repudio mulieris interrogatus:* [2] « Ad duritiam « cordis vestri permisit vobis Moyses dimittere uxores vestras, ab « initio autem non fuit sic », *etc. Ostendit haec et Paulus in literis suis, cum dicit de quibusdam:* « Dominus dicit, et non ego »; *et de aliis:* « Haec autem ego dico, non Dominus »; *et iterum in aliis:* [3] « Praeceptum Domini non habeo, consilium autem do »; *et iterum:* [4]

[1] Nititur Origenes illo *Deut.* testimonio: « Quod si in nomine Domini propheta quicquam praedixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus ».

[2] Matth. 19. 8.

[3] 1. *Cor.* 7. 25.

[4] 2. *Cor.* 11. 17.

« Quae loquor, non loquor secundum Deum ». *Unde similiter etiam in caeteris prophetis aliqua quidem Dominus locutus est, et non prophetae; alia vero prophetae, et non Dominus.* Hactenus Origenes; qui eandem quoque sententiam in prooemio commentariorum in Joannem amplexus est. Et Ambros. *lib. 8. in Lucam, c. 60.* explicans illud: *« Ad duritiam cordis vestri »,* etc. *Ostendit,* ait, *locus hic, quae propter fragilitatem humanam scripta sunt, non a Deo scripta. Unde et Apostolus,* « Denuntio », *inquit,* « non ego, sed Dominus, uxorem a viro non « discedere » ; *et infra:* « Caeteris », *inquit,* « ego dico, non Dominus: Si quis », *etc. Hic Apostolus negavit legis esse divinae, ut coniugium qualecumque solvatur.* Tantum Ambrosius. Cum igitur Basilius, Ambrosius et Origenes, viri clarissimi, non in ea modo sententia fuerint, verum etiam Scripturae Sacrae testimoniis confirmaverint, nihil erit absurdi, si nos etiam asseramus non omnia quae sacri auctores scripsere, Spiritus Sancti afflatu scripta fuisse.

5. *Tertium argumentum.* Adde quod Apost. in posteriore ad Corinth. epistola,[1] affectum se poenitentia dicit, quod illos prioris epistolae reprehensione vexarit. Rei autem semel scriptae non alium poenitere potest, nisi eum qui scribendo crediderit se errasse. Non igitur Paulus, quaecumque ad Corinthios scripsit, Divino ea Spiritu se scripsisse existimavit. Adde rursum quod in hac etiam epistola posteriore,[2] *In quo quis audet,* inquit, *in insipientia dico, audeo et ego. Ministri Christi sunt (ut minus sapiens dico) plus ego.* At blasphemum est, verba Spiritus Sancti in insipientia dicta affirmare. Spiritu igitur hominis Paulus ibidem locutus est. Adde etiam quod in eadem epistola, cum dixisset Apostolus se plus omnibus laborasse, correctione mox adhibita, docet parum se caute fuisse locutum. *Non autem ego,* inquit, *sed gratia Dei mecum.*

6. *Quartum argumentum.* Praeterea, si quaecumque apostoli praescripserunt, ex divina auctoritate ac revelatione existunt omnia, certe illud Pauli praeceptum, quo iubet ut episcopus sit unius uxoris vir, divinum esset, non humanum. Ita fieret, ut Summus Pontifex in eo dispensare non posset. Nam, ut August. ad Januarium ait,[3] quae Christus praescripsisset, ea nemo auderet variare. At, ut qui bigamus fuisset, is fieret episcopus, Summus Pontifex, orbe etiam probante, aliquando fecit. Non ergo Apostoli decreta omnia Spiritu Sancto auctore praescripta sunt.

7. *Quintum argumentum.* Matthaeus insuper memoria lapsus

[1] Cap. 7. 5. Cap. 11. 21. [3] Epist. 118.

est; nam pro Zacharia Jeremiam posuit,[1] et Marcus item,[2] cum in Isaia scriptum affirmet quod in Malachia scriptum est; et cum rursum hora tertia narret Dominum crucifixum, qui hora fere sexta a Pilato iudicatus est, ut *Joan. c. 19.* dicitur. Qua ex re fit, ut non semper in omnibus Evangelistae scribenti Spiritus Sanctus affuerit.

8. *Sextum argumentum.* Praeterea Lucas *capite Evangelii 3.* dicit Cainam filium fuisse Arphaxad, Salec autem filium Cainam. Constat vero *Genes. cap. 11.* Salec non Arphaxad nepotem fuisse, sed filium, nullamque inter hos mediam generationem intercessisse. Superflua igitur est in genealogia Christi una generatio, atque adeo non est instinctu Sancti Spiritus apposita.

9. *Septimum argumentum.* Lucas denique idem *Act. 7.* multa refert, quae Spiritu afflante referri non poterant. Ut est illud primum, quod Joseph accersivit omnem cognationem suam in animabus 75. At bene *Gen 46.* et *Exod. 1.* septuaginta solum animae enumerantur. Nec vero dici potest Stephanum Josephi eos etiam filios supputare, qui nati sunt postea; et per anticipationem aut prolepsim hos cum illis simul 75. dicere. Eos enim Josephus accersire non potuit. Dicit autem Lucas, Joseph 75. animas accersisse. Illud gravius est, quod deinde subiicitur, Jacob et patriarchas translatos fuisse in Sichem, cum Josephus *2. Antiq. lib. c. 8.* fratres Joseph affirmet conditos esse in Hebron. Qua in re non aliud scribere credendus est, quam quod a maioribus per manus traditum vulgo etiam tenebatur. Praeterquamquod Lucas hic aperte dicit, patriarchas sepultos esse in sepulchro, quo emit Abraham. Atqui certum est Abraham in Hebron emisse sepulchrum: *Genes. 23.* Tertium vero multo difficilius est, quod rursum addit: Abraham sepulchrum emisse a filiis Emor, filiis Sichem. Jacob siquidem a filiis Emor partem agri emit, ut *Gen. cap. 33.* scribitur: Abraham autem non a filiis Emor, sed ab Ephron filio Sohac speluncam emit duplicem, quod *Gen. cap. 23.* non obscure traditum est. Quid, quod Emor Lucas dicit filium fuisse Sichem, cum *Genes. 33.* contra dicatur, Emor patrem Sichem fuisse, non filium? Frustra ergo, ut videtur, asserimus nihil in Sacris esse Libris quod non idem Spiritus afflatu scriptum sit. Verum a contraria parte illud facit, quod si in libris canonicis aliqua humano more et spiritu vel scripta vel commemorata fuissent, nihil obstare videretur, quominus in iis aliquod mendacium esset. Iam si errorem aliquem in Scripturis Sacris agnoscimus, earum auctorem Spiritum Sanctum esse quis credet?

[1] Matth. 27. 9.

[2] Marc. 1. 2.

CAPUT XVII. 20

UBI OSTENDITUR SINGULAS PARTICULAS LIBRORUM CANONICORUM SPIRITU SANCTO ASSISTENTE SCRIPTAS FUISSE.

1. In hac quaestione et controversia non defuisse, qui priorem illam partem amplecterentur, auctor est D. Hieron.[1] non in eo solum loco, quem paulo ante retulimus, sed in commentariis etiam super quintum *Michaeae* caput. Cuius erroris nota Erasmo quoque, ut alios dissimulem, inusta est. Is autem error quam sit impius, illo primum argumento demonstro, quod Sacrarum Scripturarum magna ex parte labefactatur auctoritas, si haec opinio vera est. Nam, ut Augustinus ait,[2] si in Sacro quovis Libro una quaelibet falsitas reperitur, totius libri certitudo interit. Quo uno argumento Augustinus *De consen. Evangel. lib. 2. cap. 12.* satis ostensum ac patefactum esse credit, prophetarum et apostolorum scripta nullam omnino habere falsitatem, non solum eam quae mentiendo promitur, sed ne eam quidem quae obliviscendo. Levibus, inquiunt, in rebus, et nihil ad salutem nostram pertinentibus, auctores sacri et falluntur et fallunt. Ea igitur in dubium vocare possumus, quae maxima et gravissima sunt. Non eadem, aiunt, causa est; quoniam, si Ecclesiam, cuius erudiendae gratia Spiritum sacri auctores habuere, Spiritus ipse in parvis destituit, non mox destituit in magnis. Consentiunt enim theologi gravissimi, Ecclesiam errare in minimis posse, in maximis non posse. Quid igitur obstat, inquiunt, cur non ad eundem quoque modum asseramus, apostolos et evangelistas in rebus parvi momenti interdum lapsos, cum in rebus necessariis lapsi non fuerint? Nam si superis placet, huiusmodi errores in apostolis maxime et evangelistis agnoscunt. Quod si dicimus: Spiritus suggessit apostolis et evangelistis omnia; aiunt: non omnia simpliciter, sed quaecumque Christus dixisset illis. Haec autem erant maxima. Si addimus: docuit Spiritus eos omnem veritatem; respondent: non absolute omnem quidem; sed quae esset ad salutem necessaria. Sic elabi conantur isti. Sed frustra conantur tamen. Principio enim ecquid, rogo, isti facturi sunt, si cum homine disserant, qui multa Evangeliorum miracula commentitia esse, evangelistasque Herodoti, Xenophontis ac Platonis exemplo,

[1] In adnot. in c. 2. Matth. et 1. Marc. Et rurs. in cap. 27. Matth.

[2] Epist. 8. et 19. ad Hieron. Dist. 9. c. « Si ad Scripturas », et cap. « Ego solis ».

confictis narrationibus abusos dicat, aut Christi illustrandi gratia, aut fidelium in Christum affectus excitandi? Nempe hoc facere, ut homines, sine Dei Spiritu potuere.

2. Deinde quam facile erit cuique res vel graves vel leves pro suo arbitratu ingenioque aestimare? Iam hic dicet tibi, tres unius substantiae praedicari personas leviculum esse, nec ad salutem nostram pertinere: iam contendet alius, duas in Christo et operationes et voluntates e rebus esse non gravibus. Nam et Spiritus a Patre et Filio procedentis unicum esse principium, tamquam rem levem quidam contemnendam arbitrabitur. Quin, quod tertia die an quarta Christus resurrexerit, cum non valde ad salutem attineat, pro nihilo quispiam habebit. In his itaque evangelistas, apostolos, prophetas errare, labi, hallucinari potuisse. Porro, ut reliquas Scripturae partes praetereamus, in sacris historiis distingui discernique non posset quid ex Deo, quid ex homine sit; quid auctor ex revelatione divina, quid contra ex spiritu humano et ingenio proferat. Quocirca fluctuaret passim et legentium et audientium fides, dum ignoraret quonam spiritu hominis, an Dei, unaquaelibet Chronicorum Sanctorum particula fuisset scripta. Quis est autem tam perfrictae frontis (ut pro evangelistis nonnihil humano more loquamur), ut, si quid in publicum scribere velit de rebus, quarum memoria sit recentissima, quasque lectores fere suis non auribus audierint, sed complexerint oculis; ea sponte inserat, quae cum ad rem nihil faciant, tum narrationem totam falsam et incertam efficiant? Adeone stulti erant evangelistae, ut ea quae omittere sine periculo poterant, aut affingerent aut etiam pro certis assererent cum manifesto discrimine causae quam persuadendam acceperant? Quod si tales fuissent, certe Judaei, quibus tanto erant opere invisi, omni vi et arte contenderent, atque adeo efficerent, ut huiusmodi vel figmenta vel errata deprehenderentur. Sed humana loquimur. Nam si in subitis concionibus Spiritus Sanctus apostolorum linguas attemperabat, quid in scriptis, quae futura erant aeterna? Et si Novi Testamenti idonei administri apostoli et evangelistae facti sunt, illorum profecto sufficientia non ex illis, sed ex Deo est: illorum proinde error Dei est, non illorum. Nos enim ab apostolis Christi Testamentum accepimus; et cum illos audimus, Christum audimus; cum eorum Evangelium legimus, Christi legimus Evangelium. At cum lex Moysis, quod est ministerium mortis, tam exacta diligentia scripta sit, ut iota unum aut unus apex ex ea praeteriri non possit, multo certe magis Evangelium Christi, quod est ministerium spiritus ac vitae, scriptum erit tanta cura et Dei assistentis afflatu, ut non modo verbum, sed ne apex quidem

ullus sit, qui non sit a Spiritu Divino suppeditatus. Quid, quod Apostolus officiosum mendacium, quodque ad Dei laudem maxime pertinere videretur, penitus horret inquiens: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra; inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei; quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.* Quod si falsitas haec, quae cum Dei potentiam commendaret tum populum in officio contineret, a sacris auctoribus excluditur, certe quaecumque alia ac multo etiam magis reiicietur. Nulla enim in Sacris Litteris levis, sed gravis esset, per quam Scripturae auctoritas elevaretur.

3. Iam si in huius rei confirmationem arcanarum Literarum nos testimonia referre velimus, verendum sane est, ne, qui oppositum errorem tueri cupiunt, illa se ratione tueantur, quod auctor Scripturae Sacrae eo etiam loco, qui a nobis afferetur, non de Spiritu Divino sed de suo fuerit locutus. Ita fieret ut vix ullum e Sacris Litteris testimonium adversum haereticos firmum esset. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus, qui erronea sententia omnem Scripturae et vim minuunt et elevant auctoritatem. Ipsi vero fateamur singula quaeque sive magna seu parva a sacris auctoribus Spiritu Sancto dictante esse edita. Id a patribus accepimus, id fidelium animis inditum et quasi insculptum est; id itaque et nos, et Ecclesia praesertim ipsa magistra et duce, retinere debemus.

CAPUT XVIII. 21

UBI REFELLUNTUR ARGUMENTA CAPITIS DECIMI SEXTI.

1. *Responsio ad primum.* Confirmandae atque tuendae veritati ea rationum ac testimoniorum praesidia satis sint, quae capite superiore sunt posita. Nunc vero argumenta ea confutanda sunt, quibus adversarii contra pugnarunt. Atque a primo quidem argumento, quo veritas impugnabatur, facilis est et expedita defensio. Fateor enim, non singulas Scripturae particulas, ut a sacris auctoribus scriberentur, propria et expressa revelatione indiguisse: sed singulas tamen scriptas ex peculiari Spiritus Sancti instinctu afflatuque, vere et iure contendo. *Ille,* Christus ait,[1] *vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quaecumque dixero vobis.* Alias etiam oblita suggeret, alias etiam vestris auribus

[1] Joan. 14. 26.

audita suggeret, quae alias natura sponteque sua in mentem venire poterant, ea quoque suggeret non supernaturalia modo sed et naturalia suggeret et quae alias humano more scriberentur. *Omnia,* inquit, *quaecumque dixi vobis.* Atque Apostolus, *Nos,* ait,[1] *non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis: quae et loquimur, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Spiritualis enim iudicat omnia, sicut scriptum est: Quis cognovit sensum Domini? Nos autem sensum Christi habemus.* Ecce apostoli, in quorum nomine Paulus loquitur, ad doctrinam Spiritus edendam Spiritum accepere, per quem in Christi sensu omnia iudicabant. Nimirum animalia illa oculis undique plena ad expressionem quatuor evangelistarum posita, per scriptores omnes sacros transferre merito et optimo iure possumus. Nihil ergo auctores sacri caecis oculis scribebant: sed scribentium calamum Spiritus ipse attemperabat, ne scribendo laberentur. Inde enim, cum in *secunda ad Cor. epistola*[2] quaedam dixisset Apostolus, quae humano more ab Ecclesiae praefecto dici possent, subiecit protinus: *an experimentum eius quaeritis, qui in me loquitur Christus?* Spiritu igitur Sancto inspirati, quasvis Scripturae partes scripsere sancti Dei homines. *Nolite,* inquit,[3] *cogitare quomodo, aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.* Quod idem profecto sacris auctoribus praeceptum erat, ut non cogitarent scilicet, quomodo, aut quid scriberent; dabatur enim illis in illa hora quid scriberent. Hoc vero Spiritus Sancti donum toto vitae decursu non habebant; sed tantisper dum lingua eorum calamus erat scribae velociter scribentis. At Christus nullum unquam verbum locutus est, quod non idem ab Spiritu Sancto extiterit. Erat enim, ut scholae verbis utar, Christi Jesu sacratissima lingua perpetuum divinitatis instrumentum. Et hinc apparet eius argumenti certa ruina, quo deinde contrariam partem confirmabamus. Non enim asserimus, per immediatam Spiritus Sancti revelationem, quae quidem proprie revelatio dicenda sit, quamlibet Scripturae Sacrae partem fuisse editam. Quin Lucas, quae ab apostolis accepit, ea scripto ipse mandavit, ut in Evangelii sui prooemio testatur: et Marcum, quae a Petro didicerat, rogatum a discipulis scripsisse, auctores sunt Clemens in *6. Dispositionum libro,* apud Eusebium, *libro 2. Eccles. hist. cap. 15.;* Papias apud eumdem *eodem lib.* etc. et *lib. 8. cap. ult.;* et Orig. *1. lib. Comment. in Matth.* eodem Euseb. referente *lib. 6. cap. 18.* et Euseb. quoque ipse *lib. 3. cap. 4.* et Hieronymus *De viris illustribus*

[1] 1. *Cor.* 2. 12. [2] Cap. 13. [3] Matth. 10. 19.

in Marco, et Irenaeus *lib. 3. Adversum haereses, cap. 1.* Sive ergo Matthaeus et Joannes, sive Marcus et Lucas, quamvis illi visa, hi audita referrent, non egebant quidem nova Spiritus Sancti revelatione, egebant tamen peculiari Spiritus Sancti directione. Primae igitur argumentationi hoc modo satisfecerimus.

2. *Responsio ad secundum.* Secundae vero sic responsum esto. Paulum Domini seu praeceptum seu consilium eo sane loco vocare, quod Christus Dominus ore proprio vel praecepit in Evangelio vel consuluit. Nam, quod consilium suum Paulus Spiritus Sancti consilium existimaret satis ipse indicat dicens:[1] *Beatior erit, si sic permanserit secundum meum consilium: puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.* Huius vero argumenti confirmatio ex iis maxime elicitur, quae primae sunt argumentationi responsa. Etenim, quae sacri auctores scripsere, haec in duplici sunt differentia. Quedam, quae supernaturali solum revelatione cognoscebant; et ea Basilius tradit a Spiritu Sancto esse: alia vero naturali cognitione tenebant, quae scilicet aut oculis viderant aut manibus etiam attrectaverant. Atque haec quidem, ut paulo ante diximus, supernaturali lumine et expressa revelatione, ut scriberentur, non egebant, sed egebant tamen Spiritus Sancti praesentia et auxilio peculiari, ut, licet humana essent et naturae ratione cognita, divinitus tamen sine ullo errore scriberentur. Haec vero illa sunt, quae iuxta Basilium Paulus et prophetae de suo loquebantur. Solent etiam nonnulli veterum Origenis non sententias modo, sed verba referre, non aliter certe accipienda quam Origenes ipse acceperit. At Origenes eam rem significavit potius quam asseruit. Nec enim in ea sententia persistit. Sed et Ambrosius *in priorem epistolam ad Chorinthios*,[2] ubi locus proprius erat, nobiscum apertissime sensit.

3. *Responsio ad tertium.* Ad illud vero quod tertio loco obiectum est, brevis et non difficilis est responsio. Non enim ibi poenitere, resipiscere est, sed tristari. Tristatur autem pater, cum filios dolentes videt; sed laetatur, cum dolorem ad salutem fuisse intellexit. Nam quod additur, id facillimum etiam est. Quo enim modo Paulus sit intelligendus, Paulus ipse explicat, inquiens: *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia;* et paulo ante: *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse, alioquin velut insipientem accipite me;* et *capite* eiusdem *epistolae duodecimo: Si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam;* et paulo post: *Factus*

[1] 1. *Cor.* 7. 40. [2] Cap. 36.

sum insipiens, vos me coegistis. Quid ergo, sapiens et insipiens? Nempe sapiens re vera, sed quasi insipiens, qui tamquam insipientis personam assumere et seipsum iactare videretur. Laudare quippe se insipientis hominis nota est. Verum haec, quae stultitia esse videbatur, Dei erat sapientia, ut Apostolus non sponte, sed coactus, non ex vanitate, sed ex charitate gloriaretur. Ab Spiritu igitur Sancto erat huiusmodi quasi stulta gloriatio. Sed ne illud quidem est difficile, quod deinde subiicitur: non enim, quod ait quidam, incaute Paulus fuerat locutus; sed ne quis in ea laude aut arrogantiam aut vanitatem aliquam subesse interpretaretur, docet se non in se, sed in Domino gloriari; *Non ego,* inquit, *sed gratia Dei mecum.* Simile fere illud est, quod, cum Dominus doctrinam Evangelii suam appellasset, subiecit protinus: *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me Patris.* Hunc igitur in modum cum Paulus vere dixisset, se plus omnibus laborasse, addit, et vere etiam addit, se non plus omnibus laborasse, etc.

4. *Responsio ad quartum.* Ad quartum vero argumentum sunt qui respondeant, Ecclesiae auctoritatem tantam esse, ut quaedam etiam de Scripturis Sacris immutarit. Huius generis exempla ponunt, sabbatum, esum suffocati et sanguinis, baptisma in nomine Jesu: et quod Christus coenatis dedit Eucharistiam, Ecclesia ieiunis: Christus sub ambabus speciebus, Ecclesia laicis sub una: quod Paulus denique permisit dispares in fide coniuges, Ecclesia improbavit. Ita, quamvis lex Scripturae sit ut is non ordinetur episcopus, qui duas habuerit uxores, Ecclesia tamen eam legem poterit vel ex parte solvere, vel etiam omnino abrogare. Hoc autem responsum hanc quidem habet viam, quae deducit ad convenientiam conservationemque ecclesiasticae auctoritatis, quam si sequemur, nunquam aberrabimus, sequemurque et id quod certum et tutum est, et id quod ad fidelium consociationem accommodatum, et id quod vehemens atque forte. Sed cavendum sane est, ne, si in argumentorum confutatione ad Ecclesiam tamquam in aram confugimus, rustici potius quam theologi esse videamur. Mihi itaque aliud responsum multo et doctius videtur et verius, quod duplici partitione subnixum est. Una est huiusmodi: Scripturae praecepta quaedam temporaria erant, id est ad tempus, ex loci, temporis, personarum, aliarumve rerum et causarum ratione servanda. Atque huiusmodi ipsa ex se in praefinito tempore antiquabantur, nulla etiam Ecclesiae interveniente auctoritate. Quod enim pro necessitate temporis statutum est, cessante necessitate, debet cessare pariter quod urgebat, *1. qu. 1. Quod pro necessitate.* Eius generis fuit sabbatismus et reliqua omnia, quae proprie ad legem ve-

terem pertinebant: talis etiam lex illa fuit de immolatis, sanguine et suffocato: talis quoque usus apostolicus de baptismo in nomine Jesu.[1] Alia vero praecepta aeterna sunt, quorum servandorum ratio non brevis et temporalis, sed perpetua et sempiterna est. Sempiternum autem Scripturae more voco quod semper erit, non quod semper fuit. In hoc genere sunt omnia naturae praecepta, quae tam in Veteri, quam in Novo Testamento continentur: in hoc etiam lex illa: *Nisi quis renatus fuerit,* etc., et altera similis de poenitentiae Sacramento. Praecepta rursum apostolorum, quae in Sacris Literis scripta sunt, quaedam a Christo ipsi acceperunt gentibus evulganda, iuxta illud:[2] *Baptizate omnes gentes, docentes eos servare omnia, quaecumque mandavi vobis;* altera vero non fuerunt quidem a Christo apostolis iniuncta; sed ipsi post Christum in coelos assumptum ea populis tradiderunt. Quae tamen Christi Deique praecepta dicuntur, non ob eam modo causam, quod per acceptam a Domino potestatem lata sunt; verum etiam quia Dei Spiritu peculiariter suggerente edita fuere. *Visum est,* inquiunt, *Spiritui Sancto, et nobis, nihil ultra imponere,* etc. Quae verba Basil. *5. lib. Contra Eunomium* referens, *Spiritui,* ait, *visum est quidem, a quo ut Domino Ecclesiae leges datae sunt; apostolis vero tamquam ministris, per quos decreta sunt edita.* Quod autem praecepta haec Christi quoque dici possint, Christus ipse docet, inquiens: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit.* Inter haec autem Scripturae mandata non leve discrimen est, quod priora illa a Domino apostolis tradita, ut propria sunt legis novae praecepta, ita ea Ecclesia nec solvere, nec remittere ulli potest, sicut ne legem naturae quidem. Cuius rei causam nos in relectione de poenitentia dedimus, quod legis auctor evangelicae Christus Dominus non alia praecepta per se ipse edidit, quam quae essent summopere ad salutem necessaria. At posteriora mandata proprie quidem humana et ecclesiastica fuere, quae videlicet ab apostolis Ecclesiam gubernantibus edita sunt, non aliter atque alia fuere postea a praefectis Ecclesiae subsequentibus, dispari tamen auctoritate. Nam apostolorum nemo in praeceptis suis errare poterat; sed a Spiritu Sancto peculiarissime eorum quisque dirigebatur in ferendis Ecclesiae legibus. Posteriores vero antistites hanc peculiarem Spiritus Sancti praesentiam non habent, nisi cum in nomine Christi et Ecclesiae congregantur. Quod utique fit in Conciliis generalibus. Qua de re libro postea quinto fusius disseremus. His autem praeceptis, licet apostolica fuerint et in Sacris

[1] *Act.* 2. 38. [2] Matth. ult. 19.

etiam Literis scripta, Summus Pontifex subditos suos liberare vel ex parte, vel omnino potest: qua etiam ratione, ut alia non esset, lex illa apostolica de abstinendo a sanguine et suffocato per Ecclesiae potestatem abrogari potuit. Quamquam, ut diximus, ea lege admonitae sunt gentes, ne sua libertate in fratrum offensionem abuterentur. Praescribunt autem apostoli quatenus pro tempore expediebat, quibus illae rebus in fratrum offensionem possint incurrere. Quia igitur lex a fine suo aestimanda est, tunc haec intelligitur abrogata, cum ab illis offensionibus ac dissidiis, quibus occurrere voluerunt apostoli, nihil amplius periculi fuit. Quibus positis, facile, ut opinor, quartum illud argumentum refelletur. [1] Nam Pauli praeceptum de non ordinando episcopo qui bigamus fuerit, secundi generis est, id est humanum et ecclesiasticum; cuius proinde vinculum solvere Ecclesia iure suo potest. Sed id tamen, nisi semel aut iterum, et gravi etiam urgente causa non fecit. Nec id nisi Summo Pontifici permissum in Ecclesia est: nam episcopis contra Apostolum dispensare cum bigamis non licet; ut Lucius et Innocentius tradunt. [2] Divus vero Augustinus de legibus primi generis loquebatur, quas si Christus ipse tulerit, ut quae vere et proprie divinae et evangelicae sunt, nemo aut possit, aut ausit immutare. Quarto igitur argumento diluendo satis dixisse mihi videor.

5. *Responsio ad quintum.* At quintum sic refellitur. Primum, sunt qui velint, aut impiorum malitia aut librariorum errore pro Zacharia Jeremiam scriptum esse. Cuius sententiae fuit Eusebius *lib. 10. Demonstr. Evangel. demonstr. 4.* Id quod nec Origeni displicuit, et Caietanus vero simile existimavit. Nec Hieronymus certe ab hac opinione alienus est: quin in Psalm. 77. errore scriptoris dicit pro Zacharia Jeremiam esse suppositum. Sunt alii qui opinentur eandem sententiam et apud Jeremiam olim scriptam reperiri, sed non omnia Jeremiae vaticinia nunc extare. Opinatur quoque Augustinus *libro De consen. Evangelist. 3 cap. 7.* quoniam eodem spiritu Jeremias et Zacharias scripsere, nihil referre si unius sententiam alteri tribuas; imo peculiari Spiritus Sancti consilio id factum esse, ut ab eodem auctore scripti Libri omnes Sacri credantur.

6. Illud vero, quod Marco Evangelistae obiectum est, frivolum his videri solet, qui latinam editionem passim ad graeca exemplaria expendunt. In quibus quoniam non legitur: *Sicut scriptum est in Isaia,* sed:

[1] D. Thom. in *Addit.* q. 66. art. 5. ad 2. et cap. « A nobis ».

[2] *De bigamis non ordinandis,* cap. « Super ».

Sicut scriptum in Prophetis; argumentum esse infirmum aiunt, quod librorum depravatione nititur. Huic vero sententiae Theophylactum subscripsisse, facile profecto suaderi potest. Non enim *in Isaia,* sed *in Prophetis,* legit. Atque Hieronymus in *Comment. super 3. Matthaei caput,* huic quoque opinioni subscribit, inquiens: *Nos nomen Isaiae putamus additum scriptorum vitio, quod et in aliis locis probare possumus; aut certe de diversis testimoniis Scripturarum unum corpus effectum.* Existimat ergo Hieronymus, sive hoc sive illud accipias, locum esse depravatum. Id quod et de Psal. 13. credidit. At Erasmus, tametsi fatetur graeca exemplaria omnia, quae videre quidem ipse potuit, ἐν προφήταις habere; lectionem nostram probat tamen, graecamque asserit a Graecis fuisse immutatam. Hieronymus etiam ipse in epistol. ad Pammach. *De opt. gen. inter.* solam hanc quam habemus lectionem probat; alterius autem eo loco ne meminit quidem. Et Porphy. *14. lib.* Marcum evangelistam eo nomine accusat, quod homo imperitus et rudis vel suas literas nesciat, idque quasi ab uno eodemque propheta scriptum referat, quod non ab uno, sed a duobus scriptum est. Cui calumniae Chrysostomus [1] respondens non causatur, aut codices mendosos esse, aut certe ab impio locum depravatum; sed plane consentit, eo prorsus modo lectum iri, quo Porphyrius in obiectione legit. Qua ex re perspicuum fit, ante Chrysostomi et Hieronymi tempora in editionem nostram omnes et graecos et latinos codices consensisse. Ubi non possum novitios istos interpretes non ridere, qui tanta facilitate et confidentia e pravis graecis latina emendant non prava. Nimirum enim patientur hic si de ipsis ludimus, quibus in usu est ludere de nobis; imo patientur potius, ut, quod hoc loco eorum antesignanus Erasmus summo iure magnaque ratione facit, idem nos aliis quoque locis faciamus, et, graecis exemplaribus posthabitis, latinam editionem veneremur. Sed ut eo revocetur unde huc declinavit oratio, cum argumentum illud non sit tam facile quam istis est visum, maiore omnino vi et arte refellendum est. Illa igitur verba: *Sicut scriptum est in Isaia,* non referuntur ad omnia ea quae sequuntur; sed ad id tantum: *vox clamantis in deserto,* etc. Illa vero: *Ecce ego mitto angelum meum,* etc. tamquam de suo Evangelista addidit, quod facere iure potuit, quamvis eadem in alio propheta reperiantur. Non enim, si Aristotelem refero, opus est sequentia verba omnia Aristotelis esse; quin licet mihi nonnulla de meo adiicere, praesertim si ad explicationem Aristotelis conducunt maxime. Sic, quoniam Evangelistae illa verba:

[1] In hom. *De initiis Evang. secundum Marc.*

Ecce ego mitto angelum meum, etc. verborum Isaiae erant expositio quaedam; nihil Marci derogat fidei, si Isaiae testimonium verbis eiusmodi adiectis et exposuit et ornavit. Nisi infidelis servus est, qui apposito verborum ornatu heri sui munus amplificat. Hoc respondet Chrysostomus. Hieronymus [1] autem evangelistas fuisse ait non de verbis sed de sensu sollicitos; omnia vero illa quae in Marco sequuntur, ab Isaia scripta, non secundum verba quidem, sed secundum sensum esse. Qui enim vocem clamantem etc. aperte dixit, is angelum eundem esse sensit, qui viam Domino praepararet. Atque haec responsio a Beda vel maxime probatur in commentar. super Marcum. Iam, quod falsitatis etiam Marcus arguitur, qui Christum scripserit hora tertia crucifixum, de hac re quatuor video sententias ferri, quarum nulla est, in qua non maior adhuc probabilitas desideretur. Prima eorum est, qui animadvertunt Joannem non scribere Pilatum hora ferme diei sexta pro tribunali sedisse, sed parasceves hora fere sexta. Aliunde vero diem, aliunde parascevem initium sumere. Nam Judaeos ante diei principium, hoc est ante solis ortum praeparationi paschali operam dare solitos, rationi consentaneum est. Si enim Christiani in huiusmodi festorum vigiliis multo ante diluculum incipiunt quaedam necessaria praeparare, Judaei ac multo etiam magis idem fecisse credendi sunt, qui non modo azyma in multos dies, verum complura quoque alia erant paraturi, non solum ad festum diem, sed ad vesperam etiam Paschae. Sunt et alii, qui Augustinum secuti, putant Marcum non de crucifixione militum locutum esse, sed de crucifixione Judaeorum. Hi enim vel maxime Christum crucifixerunt; quemadmodum *Actorum cap. 4.* illis Petrus edixit. Ut ergo ostenderet Evangelista Dominum Jesum non tam a militibus, qui simplex ministerium praesidi tribuere, quam a Judaeis crucifixum, posteaquam militum ministerium expressit, inquiens: *Et crucifigentes eum, diviserunt,* etc. tum vero ad vocem, quae sanguinem iusti petiit, auctoresque flagitii crucem Domini revocavit in haec verba: *erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum.* Horam quippe crucifixionis militum, ut quae vulgo nota erat, non credidit exprimendam. Alii credunt huic se absurditati satis occurrere, si dicant Christum intra horam tertiam et sextam crucifixum; et ab utroque extremo, quemadmodum media solent, horam mortis Christi esse nominatam, ab uno videlicet tertiam, ab altero sextam. Sed haec responsio patentem habet scrupulum. Quod enim hora quinta fiat,

[1] *De opt. gen. inter.*

hoc si quis vel quarta vel sexta fieri ab utroque extremo dicat, quamvis improprie id quidem dicat, sed ferri tamen utcumque potest. At quod in quinta hora fit, hoc in tertia vel secunda fieri nec usus profecto nec ratio fert. Ponunt igitur alii hoc, quod, quemadmodum nox in quatuor vigilias, ita dies in quatuor stationes et partes divisus a Judaeis est. Quarum prima incipiebat a diluculo et durabat usque ad horam diei tertiam, vocabaturque prima, eo quod ab hora prima initium sumeret; secunda autem incipiebat ab hora tertia et durabat usque ad horam sextam, vocabaturque hora tertia, quod ab hora tertia principium haberet; tertia vero diei pars incipiebat ab hora sexta et durabat usque ad horam nonam, appellabaturque similiter ab hora unde principium acceperat, hora sexta; quarta demum statio parsque diei incipiebat ab hora nona et durabat usque ad occasum solis, vocabaturque vel hora nona vel vespera. Quae si vera sunt iam pulchre consentient evangelistae. Nam in secunda statione, quae hora tertia dicebatur, circa finem Christus crucifixus est, hora scilicet illa nondum elapsa. Aliquanto vero prius, in eadem hora tamen stationeque diei, Pilatus pro tribunali sedit, nempe hora quasi sexta. Vere siquidem tertia erat, sed erat proxima sexta. Quae nimirum opinio longe erit probabilissima, si probetur ad eum modum diem a Judaeis dividi solitum. Atque in historia passionis quidem nominatim diluculi, tertiae, sextae et nonae horarum mentio fit; de reliquis autem interfluentibus omnino tacetur. At parabola de patrefamilias operarios in vineam suam conducente, quam isti etiam asserunt in huius rei confirmationem, non solum nihil iuvat, sed etiam officit, quoniam ibi Dominus non tantum primae, tertiae, sextae et nonae, sed undecimae meminit. Id quod absurdum esset, si quarta diei pars, hoc est hora nona, reliquum omne eiusdem diei tempus complecteretur. Ac re vera, ut breviter simpliciterque dicatur, qui undecimae horae, quae inter nonam et duodecimam interfluxit, expressam mentionem fecit, cum certo certius constat diem non ad eum modum in stationes et horas quatuor, sed ut moris est nostri, in partes et horas duodecim divisisse. Verum ut haec cumque habeant, huic nos responsioni libentissime subscribemus, si illa diei in stationes quatuor partitio, illaeque rursum ab initiis denominationes quatuor, aut idoneo testimonio, aut probabili ratione consistant.

7. Nec etiam desunt qui existimant haec a recentioribus Judaeis esse conficta omnia. Nam secunda diei statio, cum tres solum horas complecteretur, quartam, quintam et sextam, non hora tertia a fine scilicet stationis proxime elapsae, sed hora quarta ab initio stationis eiusdem nominanda erat. Ecquis autem ferre possit stationem, quae

a decima usque ad duodecimae finem protenditur, nonam horam appellari? Certe sicut prima hora, si verum est quod isti dicunt, a principio suo nomen accipit, sic et stationes caeterae a suis propriis principiis nominarentur. Mihi simplicissima ratio huius loci explicandi esse apparet, si cum Theoph. [1] et Caiet. dixerimus, Marcum ita scripsisse ἦν δὲ ὥρα ϛ′, id est: *erat autem hora sexta;* sed indoctos oscitantesve librarios notam illam senarii ϛ′ in γ′, quae est nota ternarii, mutasse. Quod et hoc loco ob nonnullam literarum similitudinem factu proclive fuit, et in his auctoribus, quorum libri huiuscemodi numeros et notas habent, saepe fieri notius est, quam ut indicandum sit. Nec Theoph. solum et Caiet. auctoritas, sed ratio quoque me, ut ita tenerem, impulit. Nam sexta hora Dominum vere ac proprie crucifixum, ut omittam quod et vulgo Christianorum persuasum est et passim in crucis officio ac precibus celebratur, certe ex Joannis Evangelio colligitur. Tradit enim Pilatum hora ferme sexta pro tribunali sedisse. Erat igitur propemodum elapsa quinta. Alioqui falso hora fere sexta diceretur. Incredibile autem est, id, quod reliquum erat horae quintae, cum esset breve et perexiguum in sententia ferenda, in suscipiendo Jesu et educendo, in cruce usque ad Calvariae locum baiulanda, non esse insumptum. Etenim nec locorum intercapedo parva erat, nec tantum fuit celeritatis in via, ut non potuerit interea et Simon angariari Cyrenensis, et a Christo oratio haud momentanea ad mulieres haberi. Itaque sine dubio, si proprie et vere Marcus loqui voluit (cur autem noluerit, nulla est causa), non scripsit hora tertia, sed sexta Dominum crucifixum. Id quod Hieronymus, si is tamen horum commentariorum est auctor, *in Psalm. 77.* aperte docet. Sed quisquis illum psalmum exposuit, si non fuit Hieron., certe eruditus fuit. Atque Erasmus in annotationibus super hunc Marci locum nomine Hieronymi hunc commentarium refert. Accedit quod non alia fere scribit Marcus quam Matthaeus, idque maxime in historia passionis Christi. Itaque dum considero Marcum in historia passionis non solum eadem eodem ordine cum Matthaeo, sed eisdem etiam pene verbis scripsisse, facile adducor, ut sentiam ipsum non notam ternarii, sed senarii, ut est apud Matthaeum, posuisse. Quod autem huic sententiae obiicit auctor commentariorum in Marcum, quae Hieronymi titulo circumferuntur, hoc facillime refellitur. *Si sexta,* inquit, *hora Dominus fuit crucifixus, cum a sexta usque ad nonam tenebrae suffuderint terram, non potuissent praetereuntes in eum movere capita, quem per tenebras*

[1] Refert. a Div. Thom. in *Cat.* Joan. 19.

omnino non cernerent. Cui ego respondeo brevissime, Christum in sextae horae principio crucifixum. Hora autem eadem labente, convicia in eum iacta sunt. Sed circa eiusdem horae finem tenebrae orbem circumfuderunt, quod Marcus appositissime significare videtur his verbis: *Et facta hora sexta.* Quid enim expeditius est quam factam intelligere, non incipientem, sed expletam? Id quippe factum et vulgo et philosophis vere dicitur, non quod inchoatum, sed quod consummatum est. Qua ex re, velit nolit Osiander, satis plane intelligitur omnia Evangelistae dicta cohaerere, si legamus: *Erat autem hora sexta et crucifixerunt eum.* Qua hora interfluente quoniam ea gesta sunt, quae Evangelista subiicit, idcirco ait tandem: *Et facta hora sexta, tenebrae,* etc. ut expleta iam hora, nisi valde essemus tardi, tenebras factas acciperemus. Ac de quinta obiectione satis abundanter, ut arbitror, disputatum est.

8. *Responsio ad sextum.* Eam vero obiectionem, quae sexto loco posita est, qua via Caietanus noster repellere tentaverit, invitus quidem facio, ut dicam, sed dicam tamen, ne in Evangelii veritate tuenda nostris videar pepercisse. Significat certe ille primum (nam deinde in ea opinione non perstat) Lucam evangelistam 70. interpretum errorem in hac parte, sine proprio tamen errore, secutum. Id quod ego non solum intelligere, sed ne cogitatione quidem informare possum. Si enim Evangelista imprudens 70. interpretes errantes in historia Evangelii sequitur, licet imprudens, sed errat tamen. Sin autem videns prudensque, ut dicitur, fictam a 70. narrationem suo Evangelio inserit, errat quoque et eo magis, quod dedita opera Evangelii sinceritatem fabula commentitia contaminat. Breviter, si Cainam non fuit filius Arphaxad, nec Sale filius Cainam, falsa est profecto evangelica historia, in qua non obscure dicitur Cainam filius Arphaxad fuisse, Sale vero filius Cainam. Quod autem Lucas auctores habuerit gravissimos, quos in errore sequeretur, id Evangelistam culpa liberare fortasse poterit, Evangelium certe errore non poterit. Quo magis Eugubinum reprehendendum censeo, qui aperte, constanter et sine ullo aut modestiae aut reverentiae temperamento asserit errasse 70. eosque Lucam in errore secutum. Iam, quod Hieron. adversus Helvidium ait, evangelistas opinionem vulgi quandoque exprimere, quae, ut inquit, vera historiae lex est; id recte dicitur, si ad voces spectes. Non solum enim historici, sed omnes omnino sapientes, ut Aristot. monuit, licet aliter ac vulgus sentiant, cum vulgo saepe loquuntur; nec loquuntur falso tamen. Sic Scriptura eos fratres appellat, qui iuxta philosophiae regulas proprie et vere fratres non sunt, sed qui vulgo, ac sine falsitate id quidem,

fratres vocantur; sic etiam evangelistae Joseph patrem Domini vocaverunt, nec re tamen ipsa falsam opinionem vulgi secuti sunt, quamvis sint locuti cum vulgo. Pater namque Christi Joseph sine mendacio dicebatur, et quia nutritius erat, et quia vir matris Chisti erat: utrique enim patres vocari solent. Quid ergo facturi sumus, qui, ut in proverbio est, lupum utraque aure tenemus? Si enim Veteris Testamenti versionem, qua Ecclesia utitur, asserere et vindicare nitimur: arguimus non solum 70. interpretes commenti frigidissimi, sed apertissimi etiam erroris Evangelistam. Sin Lucam defendere tuerique volumus, versionem Scripturae Sacrae Ecclesiae usu decretoque probatam improbamus. Incidit in Scyllam cupiens vitare Carybdim.

9. Nobis autem illud in primis vitandum est, ne Lucam evangelistam, atque adeo Christi Evangelium sua, hoc est, divina auctoritate fraudemus. Tueamur itaque illam in genealogia Christi generationem, quam Lucas ex 70. interpretum editione posuit. Etenim hanc quoque editionem Ecclesia suo usu probavit. Graeci certe scriptores omnes hanc generationem cum 70. interpretibus agnoscunt, et Augustinus *16. De civ. Dei cap. 10.* Nec quoquam pacto fit verosimile, 70. interpretes viros probos vane frigideque generationem illam unam confinxisse. Quid quod, ut Origenes ait, [1] hoc pro vero habendum in Scripturis Divinis est, quod 70. interpretes transtulerunt? nam id est, quod auctoritate apostolica confirmatum sit. Nostra igitur Testamenti Veteris editio imminuta est. Exemplaria vero quae Hieron. nactus est, non fuerunt integra. [2] Itaque sine culpa et errore potuit unam generationem omittere. Nam et evangelista Matthaeus plures omisit, et sine errore omisit, quum Christi genealogiam texeret. Alioqui nostram nos editionem a falsitate quidem omni, sed non ab omni imperfectione vindicamus. Nec me illud latet, quod ab Hertmanno, Joanne Nauclero et Lucido dictum est, Lucae Evangelium esse depravatum, ac pro verbo *fuit* particulam *et* substituendam hoc modo: *Qui fuit Sale, qui et Cainam;* ut Sale binomius intelligatur. Sed hi non videntur editionem 70. legisse, unde Cainam nomen ab Evangelista acceptum est. In editione quippe 70. interpretum eundem fuisse Sale et Cainam ne fingi quidem potest. Sed et aliter, ac fortasse

[1] Euseb. lib. 6. *Eccl. hist.* c. 23.

[2] Id vero similius esse credit Cajetan. *in 3. Luc. C.* Atque Hier. in *Commen. ad Galat. 3.* non censet esse absurdum, si dicatur aut libros hebraicos aliter ante passionem Christi habuisse, aut Hebraeos post passionem aliqua vel detraxisse vel addidisse.

melius haec controversia dirimitur, si dicamus exemplaria hebraica vera et emendata non habere quidem generationem illam Cainam, sed a 70. interpretibus fuisse adiectam. Nec adiecta est falso tamen; quin vel ex maiorum traditione, vel ex historiis fide dignis habitum est, Arphaxad genuisse Cainam, Cainam vero genuisse Sale. Septuaginta igitur interpretes non vere solum, sed forte etiam prudenter illam unam generationem posuere; id videlicet metuentes, ne ethnici aut Hebraeorum antiquas traditiones aut Sacras certe Literas falsitatis arguerent, si in his legerent Arphaxad genuisse Sale: ex illis acciperent non Arphaxad, sed Cainam Sale genuisse. Spiritus autem Dei occulta nobis ratione Moysis mentem manumque permovit, ut in ea patrum serie unam illam generationem praeteriret; quemadmodum divino consilio Matthaeus plures etiam in Christi genealogia praetermisit. Eandem vero causam Moysi Matthaeoque fuisse, non absurde hac coniectura assequemur. Matthaeus ubi primum Christi maiores recensuit, *Omnes*, inquit, *generationes ab Abraham usque ad David*, etc. ut ne quis suspicaretur aliquem ex maioribus memoriae lapsu, et non potius de industria fuisse silentio praeteritum. Et quamvis multas rei huius fortasse causas Evangelista posset reddere, eam magis tamen in epilogo videtur prae se ferre, quae tessaradecadis commendationem habet. Ob id quippe tres generationum ordines numero aequales esse voluit, ut numerus 14. ter etiam in Domini stemmate consecraretur. Quod Moyses ut fecerit, subest omnino causa eadem. Ab Adam enim ad Noe decem generationes attexuit; a Noe autem ad Abraham decem item alteras: ut in denario numero, in quem maiorum utramque seriem redegerat, mysterium aliquod subesse intelligeremus. Cur autem numerus quartus decimus ad legem evangelicam, decimus vero ad naturae legem referatur, non est huius diei locique disserere. Ubi id tantum dicimus, nec sine causa Septuaginta interpretes Cainam generationem addidisse, nec sine mysterio eandem Moysen praetermisisse; utrumque vere, utrumque prudenter factum esse: alterum et vere et prudenter Lucam esse secutum. Nec vero quis tragoedias nobis excitare debet, quod editionem nostram imperfectam esse in quibusdam locis dixerimus. Possunt enim verba hebraica nonnulla in medium adduci, [1] quae Hieronymus ipse in commentariis fatetur significantius et melius potuisse transferri. Quin etiam in *Isaiae cap. 19. In eo*, inquit, *quod nos transtulimus: « In-*

[1] In Zachar. 11. cap. « Pro plaste », Hieron. ait, atque fictore, statuarium olim interpretatus sum verbi ambiguitate compulsus; cum melius certe figulum transtulisset, quemadmodum apud Matth. 27. interpres vere convertit.

curvantem et refraenantem », possumus dicere: « Incurvum et lascivientem ». Nos autem verbum hebraicum « Akum », dum celeriter quae scripta sunt vertimus ambiguitate decepti, « refraenantem » diximus. Quod significantius Aquila transtulit στρεβλοῦντα, id est qui nihil recte agit, sed omne perversum. Hactenus Hieronymus: qui et *cap. 9.* eiusdem prophetae vocabulum idem in *depravantem* verterat. Ac certe nec sensus, nec verba hebraica patiuntur, ut *refraenantem* admittamus, quod alio loco explicandum erit. Nam de sexto argumento dictum est satis, ut arbitror, diligenter.

10. *Responsio ad septimum.* Ad illud vero, quod septimo demum loco sequitur, multa quidem et varia sunt virorum doctissimorum responsa, sed adeo tamen improbabilia, ut nec doctis, nec piis faciant satis. Nam primam obiectionis particulam Augustinus Eugubinus ita repellit, ut in editione 70. interpretum, et *Genes. 46.* et *Exod. 1.* librariorum vitio dicat pro 70. animabus scriptum esse 75. Eandem quoque corruptelam a librariis *Actor. 7.* accidisse; vel etiam Lucam, ut qui hebraice nescierit, locum, ut se haberet ea tempestate, corruptum citasse; aut certe si 70. interpretes ita converterint, Evangelistam eorum editionem, quae ubique erat receptissima, fuisse secutum. At Hieronymus in *Quaestionibus hebraicis* librariorum negligentiae nihil imputat, sed docet reclamare quidem hebraeam veritatem; 70. autem interpretes per prolepsim 75. animas posuisse: Lucam vero non debere contrarium aliquid scribere adversus eam Scripturam, quae iam fuerat gentibus divulgata. Maioris enim opinionis illo dumtaxat tempore 70. interpretum habebatur auctoritas, quam Lucae, qui ignotus et vilis et non magnae fidei in nationibus ducebatur. *Licet plerique,* inquit, *tradant Lucam evangelistam, ut proselytum, hebraeas literas ignorasse.* Tantum Hieronymus. Principio autem, ut a capite exordiamur, omnia exemplaria tum nova tum vetera, graecaque et latina tribus simul locis fuisse corrupta vix credibile est. Nullum vero auctorem ante Eugubinum, quum et in ea loca et in hanc quaestionem incurrissent plurimi, rem apertissimam animadvertere potuisse, mihi quidem non fit vero simile. Atque si huiusmodi solvendis nodis librariorum incuria pro libidine abutimur, verendum sane illud est ne, dum alienam prodere conamur inscitiam, prodamus nostram. Alioqui, si ita placet, omnes ambiguas quaestiones, et quae in Scriptura Sacra videntur esse pugnantia, ad istum modum explicemus. Id quod passim Eugubinus facit. Nam et ad postremam obiectionis partem pellendam affirmat scribentium vitio pro *Jacob* positum esse *Abraham,* et *Patris* positum esse pro *Filii.* Certe si Div. Hieronym. quum ipsi 70. interpretum

obiiceretur auctoritas, hac se defensione tueri posset, ea libentissime abuteretur. Sed, quum videret exemplaria universa mirifice consentire, expositoresque omnes unum idemque sonare, non mendosos codices causatus est, sed confessus est plane 70. interpretes ita vertisse, quos Lucas evangelista sequeretur. At enim Lucam evangelistam locum ex Veteri Testamento, ut ea erat aetate, depravatum citasse, multo absurdius invenio, cum ad veritatem coepi revocare rationem. Aut enim ignorantem facimus Evangelistam, si eum latebat depravatio: aut timidum facimus, si divina auctoritate pollens, non est ausus depravata restituere, quod sine ulla auctoritate Eugubinus est ausus. Impium est autem, quod Spiritus Sancti consilio scripsit Lucas, id hebraicarum literarum ignorationi tribuere. Cum ergo singulas Scripturae particulas divina inspiratione et afflatu scriptas esse causis necessariis dixerimus, nulla earum profecto potest a linguarum ignorantia proficisci, nisi Spiritus Sanctus, qui Evangelistae regebat et mentem et manum, hebraicas literas ignorarit. Dicamus igitur id, quod praesenti loco satis est, 70. interpretes 75. animas *Genes 46.* et *Exod. 1.* posuisse, id quod ex contextu manifeste colligitur. Cum enim *Genes. 46.* filios Manasses et Ephraim, hoc est Nachir, Galaad, Sutalaam, Taam, Edem, interpretes 70. annumeraverint, necesse fuit ut numerus 75. conflaretur. An vero hebraica exemplaria, quae 70. interpretes converterunt, nepotes illos Joseph in illa genealogia supputarint, an potius ipsi 70. interpretes per anticipationem addiderint, incertum est. Illud certum, quae detraxerint, bona fide haec, et prudenti fortasse consilio detraxisse; quae adiecerint, ea sine dolo adiecisse. Constat enim eos nonnullis locis magis paraphrasim quam interpretationem edere. Lucas vero ac ceteri apostoli et evang. 70. interpretum editione usi sunt, quoniam eo tempore illa erat praestantissima. Nec alienum sequuntur errorem, quod nonnulli imprudenter affirmant, sed in eo, quo illi vere locuti sunt, eorum testimoniis utuntur. Nec me illud terret, quod quidam obiiciunt, historiae huius veritatem nonnisi per figuratam dictionem defendi posse. Nam et editio nostra eadem defensione eget. Quum enim 70. animae ingressae in Aegyptum dicuntur, necesse est quoque Ephraim et Manassem ad explendum numerum supputari, qui tamen ipsi in Aegyptum non sunt ingressi. Nec mirum est, si in 70. interpretum editione anticipatio sit, cum etiam in nostra admittamus postpositionem. *Geneseos* siquidem *cap. 12.* post mortem Thare praeceptum Domini scribitur, quo iubet Abraham exire de terra ac cognatione sua. At *Actor. 7.* Stephanus non obscure docet praeceptum illud datum esse in Chaldaea prius quam Thare moreretur et veniret in Charran.

Id quod et Divus August. acute vidit *16. lib. De civit. Dei,*[1] et ratio quoque ipsa demonstrat. Cum enim iubeatur Abraham exire de terra et cognatione sua, Chaldaeam cogimur intelligere quae propria erat terra Abraham, ubi etiam habebat cognationem suam. Si autem de Charran iuberetur exire, certe nec de terra sua exiret nec de cognatione. Nam licet Charran pars Mesopotamiae esset, non erat tamen Chaldaeae pars, quod quidam parum docte asseruerunt. Nec clam me est, Hieronym. *in Ezech. 30. cap.* scripsisse, in libris historicis praeposteram narrationem nullam reperiri, sed in psalmis et prophetis. Quod mirari magis equidem, quam refellere debeo, cum in Evangeliis [2] constet anticipationes usurpari. Qua de re alio loco diligentius. Sed ne illud quidem movet, quod Joseph dicitur 75. animas accersisse: eadem enim difficultas esset, si 70. solum animas posuisset, cum Ephraim et Manassem nusquam omnino accersierit. Non igitur, ut Hieron. ad Pammach. *De opt. gen. interp.* recte dixit, in Scripturis verba sunt consideranda sed sensus. De prima ergo 7. argumenti particula hactenus.

11. Iam secunda, licet difficilior esse videatur, facilius tamen refelletur. Nam 12. patriarchas sepultos esse non in Hebron sed in Sychem, non solum ex Stephani narratione, sed etiam ex Hieronymi testimonio cognoscimus. In epitaphio namque Paulae ad Eustochium, quum Paulae peregrinationem scriberet, sic ait: *Transivit Sychem, et circa puteum Jacob exstructam intravit ecclesiam. Atque inde divertens, vidit 12. patriarcharum sepulchra.* Ad Pammach. autem *De opt. gen. int. Duodecim,* inquit, *patriarchae non sunt sepulti in Hebron, sed in Sychem.* Quam eandem sententiam Beda sequitur aliique viri ecclesiastici. Quantum vero fidei Josepho sit in historia habendum, undecimo postea loco demonstrabimus. Atque de 2ª. argum. 7. parte tantum dictum sit.

12. Tertia vero, eademque postrema, indissolubilèm videtur habere quaestionem.[3] Nam quod Augustin. Eugubinus et hunc secutus Aloysius Lippomanus dicunt, locum esse depravatum et pro *Abraham* legendum esse *Jacob,* pro *Filii* esse substituendum *Patris,* consistere hoc nullo modo potest; tum quoniam omnia exemplaria graeca atque latina iam inde ab apostolorum aetate fuisse corrupta non vero simile quidem est: tum quoniam non est probabile Hieronymum, Rabanum, Bedam aliosque item Ecclesiae auctores, qui in hunc locum et quaestionem incidere, huiusmodi defensionis praesidium neglecturos,

[1] Cap. 31.
[2] Matth. 10.
[3] Hier. *De opt. gen. int.* proponit et non solvit.

si vel tantillum probabilitatis in ea inesse existimassent. Nec viri prudentes et graves difficillimam quaestionem esse dixissent, quae minimo quidem negotio, ut iunioribus istis visum est, explicaretur. Quid quod in vocibus adeo dissimilibus nulla depravationis occasio erat? Si enim librarii pro *everrit*, scribant *evertit;* pro *fortem, fontem,* vocum scilicet magna similitudine fallentur. At pro *Jacob, Abraham,* pro *patris* scribere *filii,* in tanta nimirum nominum discrepantia nullae depravationis causae fingi possunt, nisi librariorum aut ebrietas aut amentia. Quid quod in exemplari graeco nec filii nec patris expressum est, sed post vocem *Emor* solus genitivus τοῦ Συκέμ scriptus legitur? Ubi latinus interpres, quoniam propensius id erat, filium subintellexit, non patrem. Ad quem omnino modum Sanctes quoque Pagninus interpretatur. Nec me fugit, in epistola ad Pammachium *De opt. gen. int., patris* legi, non *filii.* Sed Erasmi fortasse lectio illa est, non Hieronymi. Verum de voce patris nihil moror. Nam si graeca phrasis permittit, quod permittit certe, ut vel filii vel patris nomen subintelligatur, Stephanus, qui graece locutus est, nihil patietur in hac parte calumniae. At in voce Abraham locum non habet Eugubini responsum,[1] pro qua si Lucas Jacob scripsisse dicitur, nihilo secius accusabitur. Jacob enim non pretio argenti sepulchrum emit sed centum novellis ovibus, ut *Josue cap. ultim.* scriptum est. Scio autem, quae novitii interpretes hoc loco disserant: sed Scriptura, quam Ecclesia probat, editio quoque 70. *centum novellas oves* habent, non: *nummos argenteos centum.* Maneat igitur exemplaria non esse corrupta. Et quoniam eadem facilitate reliquae aliorum responsiones coargui possunt, nihil video esse causae, cur eis refellendis immoremur. Sed ne libenter quidem aliorum sententias reprehendimus.

13. Hoc igitur loco mihi Bedae opinio placet, cui et Rabanus assensus est. Verba illius in hunc modum habent: *Beatus Stephanus, vulgo loquens, vulgi magis in dicendo sequitur opinionem. Duas enim pariter narrationes coniungens, non tam ordinem circumstantis historiae quam causam, de qua agebatur, intendit,* etc. Eadem fere Rabanus. Quibus verbis verecunde quidem ac modeste significarunt, Stephano, id quod vulgo fere solet, accidisse, ut in longa videlicet narratione, eademque praesertim subita, confuderit nonnulla et miscuerit, in quibusdam etiam memoria lapsus fuerit, in his dumtaxat quae ad rem parum aut nihil omnino attinerent. Nam causae de qua potissimum

[1] Vide Eugubinum in *Recog. Genes.*

agebatur erat intentus. Lucas vero historiae veritatem retinere volens, ne iota quidem immutavit, sed rem, ut a Stephano narrata erat, exposuit. Nos autem non Stephanum ab omni lapsu, sed Evangelistam vindicare debemus. Solis quippe apostolis, prophetis et evangelistis hunc honorem referre Catholica fide docente didicimus, ut nullum eorum vel memoria lapsum esse credamus, nullum nec in magnis, nec in parvis errasse. At Stephanus plenus erat Spiritu Sancto. Fateor. At spiritus loquebatur in eo. Et id equidem fateor. Sed aliter in Christo Spiritus loquitur, aliter in prophetis et apostolis, aliter in Stephano et Ambrosio. At certe per hos omnes loquebatur. Per Concilium generale Deus Ecclesiae loquitur, per Ecclesiae pastores Deus Ecclesiae loquitur, per veteres sanctos Deus Ecclesiae loquitur. Et hi omnes tamen in parvis labi possunt, memoria praesertim, ubi lapsus facilior est. Scriptorum ergo sacrorum hoc privilegium est, ut eorum nullus in scribendo erret. Apostolorum privilegium est, ut nullus eorum in docendo erret. Stephano privilegium hoc nec ratio concedit, nec auctoritas. Nec vero a sacris auctoribus alienum est, errantium quoque verba referre. Sic enim Jephte *Judic. 11.* trecentos annos possessionis praetendit, cum revera trecenti non fuissent. Et sacer tamen historicus trecentos retulit. Sic etiam Matthaeus, [1] si Hieronymo credimus, prophetiam Michaeae, non ut a Michaea scripta erat, sed, ut a scribis erat enuntiata, retulit. Scribere autem, quam vanis et frivolis argumentis hanc Hieronymi sententiam Erasmus [2] reprehenderit, non est huius aut loci aut temporis. Illud dicendum est, Hieronym. et August. verba in eum torquere sensum, ut credantur asserere evangelistas esse aliquando lapsos, nisi parum prudenter fieri non posse. Cum enim Hieronymus in epistola *De opt. gen. inter.* quedam loca a sacris auctoribus retulisset, que lapsui memoriae assignari possent, subdit: *Haec replico, non ut evangelistas arguam falsitatis. Hoc quippe impiorum est, Celsi, Porphirii, Juliani.* Id tamen ita Erasmus [3] accipit, ut falsitatis crimen abominetur in evangelistis Hieronymus: memoriae lapsum non item. Quasi falsum non sit, nisi quod mendacio de industria conficto scriptum est. Certe sive memoria, seu ignorantia lapsi evangelistae a veritate discesserint, iure falsitatis arguentur. Cumque etiam Augustinus *libro De consensu evangelist. 3. cap. 7.* non lapsui memoriae, non errori tribuerit, quod evangelista Matth. *cap. 27.* nomine id Jeremiae citaverit, quod apud Zachariam reperitur; sed tribuerit Spiritus Sancti consilio, directioni, constitutioni, praecepto, quamobrem contenderit illud sine falsitate

[1] Matth. 2. Mich. 5. [2] In annot. in 2. c. Matth. [3] In annot. in 2. c. Matth.

esse factum; at Erasmus [1] errorem et lapsum Evangelistae ex Augustini sententia interpretatur. Ea quam falso viris sanctissimis impingantur, facillime iudicari poterit cum ex iis ipsis locis diligenter evolutis tum ex aliis eorundem auctorum testimoniis, quae nos capite superiori citavimus. Nam quartae controversiae iam tempus est ut finem faciamus. Hic autem primus etiam locus concludetur, non paucis ille quidem (nam id fieri non poterat, quod amplissimus esset et iusti voluminis copiosam materiam suppeditaret), sed quam paucissimis fieri licuit, ut loci firmissimi auctoritas eo statu esset, quem neque humani ingenii temeritas neque haereticorum labefactaret iniuria.

[1] In annot. in c. 27. Matth.

DE TRADITIONIBUS APOSTOLICIS

QUAE SECUNDO LOCO POSITAE SUNT

LIBER TERTIUS.

CAPUT I. 22

UBI EORUM ARGUMENTA REFERUNTUR
QUI APOSTOLICAS TRADITIONES IMPUGNARUNT.

1. Bene habet. Scripturae Divinae auctoritatem primo iam loco constituimus. Ad secundum deinceps aggrediamur; apostolicarumque traditionum quanta sit et vis et auctoritas, via et ratione explicemus. Et quidem hunc locum Lutherani imbecilliorem esse credunt, quam ut ductis inde argumentis dogmata fidei confirmentur. Nam, quod Ecclesiae traditiones a Christo et apostolis descenderint, existimant nullo modo posse probari. Non enim adeo sunt stupidi, ut verba Christi, quae modo Christi esse constaret, infirmare pergant, quod non fuerint ab evangelistis scripta. Sed quoniam quid Christus, quidve apostoli fuerint locuti, eos solum nosse putant qui Christum et apostolos audiere, colligunt apud nos nunc ne unum quidem dogma posse traditione probari; quin oportere omnes fidei et religionis controversias Sacrarum Literarum testimoniis componere; finire vero nihil, nisi quod Sacris Literis sit expressum. Erasmus etiam cum saepe alias tum in epistola nuncupatoria operum Hilarii hoc demum asserit eruditionis vere theologicae esse, nihil ultra quam Sacris Libris proditum est, definire; cetera omnia esse problemata in illud reiicienda tempus, quum sublato speculo videbimus Deum de facie. Nec hi tamen aut primi aut soli pestem huic loco afferre tentarunt. Tentaverat idem prior Wicleffus, ut Thomas Waldensis scribit *lib. Doctr. fid. antiq. 2. cap. 19.*,

tentarant hoc aliis ante seculis haeretici quidam, quos Bernardus *homil. 66. in Cantica* commemorat. Sed et Arianis hanc haeresim tribuit Augustinus in conflictu contra Maximinum, Thom. Waldense referente *libro De Sacramental. doctr. 2.* Ariani certe, qui in Synodum Seleucianam convenerunt, non obscure testati sunt se in fidei quaestione praeter Divinas Scripturas nihil omnino recepturos, ut auctor est Epiphanius *Haeres. 73.*, qui et ipse Arianis hunc errorem assignat, *Haeres. 75.* Basilius Eunomium dicit in eodem errore versatum. Tertullianus *lib. De praescript. haeret.* et Irenaeus *3. lib. Adversus haereses, cap. 2.* his adiungunt Valentinum ac Marcionem. Basilius vero quidam Anciranus episcopus in confessione quam exhibuit septimae Synodo, anathematismo septimo, non solum Iconomachorum sed Arii, Nestorii, Eutychis, Dioscori sententiam hanc communem fuisse confitetur. Quamquam autem error hic communis fuit haereticis pene omnibus, Lutherani tamen quasi proprium usurparunt, quantaque maxima potuere vi adstruere nisi sunt, nihil praeter Scripturas Sacras apostolicam habere auctoritatem.

2. *Primum argumentum.* Infidelis, inquiunt, est, et incerta illa per manus traditio, quod is qui accipit vel non satis accurate auscultat vel morbi, aetatis naturaeque iniuria nonnunquam obliviscitur vel certe interdum moritur, antequam tradat accepta. Ea etiam, quae de aure in aurem transeunt, aut in dies maiora fiunt aut non eadem profecto perseverant, sed mutatis auribus permutantur. Quin etiam pereunt, nisi ea literarum monimenta conservent. Pythagorae quam pauca extant? Druidarum ecquid est reliqui? Nempe traditionibus illi confisi, nihil ad memoriae aeternitatem literis prodiderunt. Quamobrem quae Christus Dominus ad salutem fidelium vidit esse necessaria et quae in Ecclesia certa esse voluit atque perpetua, ea literis consecrari vel iussit vel suggessit.

3. *Secundum argumentum.* Augustinus item testis est,[1] multa quidem Dominum et fecisse et dixisse, quae scripta non sunt; electa vero esse, quae scriberentur, quae credentium saluti sufficerent. Augustinus etiam idem docuit,[2] *quod ubi de re obscurissima disputatur, non adiuvantibus Divinarum Scripturarum certis clarisque documentis, cohibere se debet humana praesumptio, nihil faciens in alteram partem declinando.* Et mox, *Illud credo,* inquit, *quod divinorum eloquiorum etiam hinc clarissima auctoritas esset, si homo illud sine dispendio pro-*

[1] In Jo. tr. 49.

[2] Lib. 2. *De pecc. mer. et remiss.* cap. ult. Id. in epistola ad Optat. *De origine an.*

missae salutis ignorare non posset. Nihil ergo creditu necessarium extra Sacras Literas est.

4. *Tertium argumentum.* Paulus [1] quoque Scripturam idoneam esse docet, ut per eam perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. Si igitur quae erant satis, ut fideles essent ad omne opus bonum instructi, ea scripta sunt omnia, quorsum istae non scriptae traditiones moribus formandis necessariae finguntur?

5. *Quartum et quintum argumentum.* Quid quod non iubemur credere quaecumque nos docuerint sacerdotes, sed quae docuerint iuxta legem Domini? [2] Si ergo quicquam illi praeter legem docent, fidem eis habere non est necesse. Cum enim ex ipsis veris Ecclesiis frequenter exeant seductores, quod auctor *Imperfecti* [3] argute dixit, *ne doctoribus quidem credendum est, Ecclesiarum traditionem quamlibet praeferentibus, nisi ea dicant quae Scripturarum congruant veritati.* Nam et Papias mille ille suos post resurrectionem futuros annos tamquam apostolis tradentibus inserens, [4] Irenaeum aliosque multos Ecclesiae viros non tam veritate disputationis quam apostolicae traditionis auctoritate commovit. Et Irenaeus quoque ipse Joannis Evangelistae aliorumque apostolorum traditione docet [5] Christum Dominum, quo die mortuus est, annos quadraginta fuisse natum. Quod tantum abest a veritate, ut nihil veritati magis possit esse contrarium.

6. *Sextum, septimum et octavum argumentum.* Ita Theophilus Alexandrinus [6] scripsit daemoniaci spiritus esse aliquid extra Scripturarum auctoritatem putare divinum. Et Hieronymus [7] dogmata condemnavit, quae absque auctoritate et testimoniis Scripturarum ex traditione apostolica praeferuntur. Et rursum, [8] *Sine auctoritate,* ait, *Scripturarum garrulitas non habet fidem;* et iterum: *Eorum sententiam, qui traditione veteris historiae tenuerunt Zachariam illum, qui occisus fuit inter templum et altare, patrem fuisse Joannis Baptistae, ea solum ratio reprobat, quod de Scripturis non habet auctoritatem. Unde eadem facilitate contemni, qua probatur.* Atque Origenes, [9] *Necesse est,* inquit, *nobis Scripturas Sanctas in testimonium vocare. Sensus quippe nostri et enarrationes sine his testibus non habent fidem.*

[1] 2. *Tim.* 3.
[2] *Deut.* 17.
[3] Ho. 49. in Matth.
[4] Euseb. lib. 3. *Ecclesiasticae historiae* c. ult.
[5] Lib. 1. cap. 39. et 40.
[6] *Lib. Pasc.* 2.
[7] *In Aggaeum.* cap. 1.
[8] In *Ep. ad Tim.* c. 1. in Matth. c. 23. Bas. *De hum. Christi gen.* et Orig. ho. 26. in Matth.
[9] In Jerem. hom. 1.

7. *Nonum argumentum.* Confirmat autem hoc maxime oratio illa, qua in Nicaena Synodo usum fuisse Constantinum refert Theodoretus. [1] *In disputationibus,* inquit, *rerum divinarum habetur Sancti Spiritus doctrina praescripta. Evangelici enim et apostolici libri cum prophetarum antiquorum oraculis plene nobis ostendunt sensum Numinis. Proinde sumamus ex dictis Divini Spiritus explicationes quaestionum.* Cui orationi, Calvinus ait, nemo tunc fuit qui refragaretur. Quod silentium perfidia non carebat, si verum est, praeter Scripturas Sacras, evangelistarum apostolorum et prophetarum traditiones esse tenendas in fidei ambiguis quaestionibus. Cum igitur Theodoretus scribat episcopos libenter amplexos esse id quod dixit imperator, constat novum esse traditionum dogma, illisque saeculis omnino incognitum. Traditiones igitur istae seniorum parum valent ad dogmata fidei comprobanda; quin, cum humanae sint non divinae, non sunt nobis magni faciendae, ne, quod pharisaeis, idem nobis obiiciatur: [2] *Sine causa colunt me, docentes doctrinam et mandata hominum.*

8. *Decimum argumentum.* Quid quod haereticis semper gentile fuit, mysteriis et traditionibus suos discipulos imbuere? Id quod a Christi doctrina alienum est, [3] *qui palam locutus est mundo, et in occulto locutus est nihil.* Ac si quid in tenebris dixit, profecto iussit [4] apostolis ut dicerent ipsi in lumine, et quod in aurem audierunt, ut praedicarent super tecta. [5] Non ergo habemus Christiani occultas mysteriorum traditiones.

9. *Undecimum et duodecimum argumentum.* Quod si veterum traditionibus fidem et religionem nostram asserimus, id Pagani, id Judaei, id Saraceni faciunt, eoque praesertim nomine sectas suas retinent quod, quemadmodum nos, ita ipsi quoque maiorum institutis inhaerent: eaque longissimi temporis possessione tuentur, iustumque pro illis bellum suscipiunt. Non est autem disciplina nostra pythagorica, ut traditionibus quasi vestigiis insistamus; litteris est Christi doctrina prodita, illas in omni fidei et religionis quaestione amplecti debemus. Haec Lutherani argumentantur.

[1] Lib. 1. *Hist.* suae *Eccl.* c. 7.

[2] Matth. 15. 9. Isaiae 29. Cypr. l. 2. ep. 3. dist. 8. cap. « Si solus ».

[3] Joan. 18. 20.

[4] Matth. 10. 27.

[5] Ire. l. 1. c. 23. scribit haereticor. praeceptum esse, non oportere mysteria eorum effari, sed in abscondito contineri.

CAPUT II. 23

SUPERVACANEAM VIDERI CUM LUTHERANIS NON DE HOC SOLUM LOCO SED DE QUIBUSQUE ALIIS DISPUTATIONEM.

1. Ego vero cum Lutheranis quotiescumque me comparo ad disserendum, repente a me avertitur oratio mea, et omnis statim mihi disputandi ratio tollitur. Quo namque consilio adversum hos disputare aut debeam aut possim, qui cum omnia theologiae principia tollunt, tum una fere sola asseverandi audacia utuntur, quae illis perpetua est pro locis dialecticis theologicisque omnibus? Quid ego contra hos scribam, qui nullam in Ecclesia legem esse volunt, per quam Scripturae sensa finiantur, sed suo cuique ingenio esse utendum; nec id sentire oportere, quod alii senserint, sed quod ratio propria praescripserit? Quid autem stultius, quam cum eo disputare, qui nihil admittit nisi Scripturae verba, sed huius interpretationem sibi uni reservans, reliquos omnes existimat miris modis hallucinari? Mahumetus ne, si res esset via et ratione explorata, in male suscepta causa cadere cogeretur, omne disputationis aditum lege suis edita praeclusit, et Lutherus disserendi principia suis universa tollens, si disputationem instituat, nec aditum nec exitum poterit reperire. Perinde enim est Scripturas solas sine lege et pro cuiusque interpretatas arbitrio accipere, ac si nullum fixum certumque disserendi principium acceperis. Quapropter miseri Lutherani, haud secus atque Saraceni, nec suas nec magistri possunt ineptias deprehendere; nec nos cum iis disserendo aliud possumus, quam tempus et operam ludere. Qui tamen haberent ius suum disputandi, si principiorum aliquem delectum reliquissent, ut ad veritatis inventionem aditus esset. Nunc autem nulla principia relinquunt. Vana igitur cum eis erit et futilis disputatio. Omnino enim meminisse debemus, id quod ab scholasticis saepissime usurpatum iam quasi in proverbii consuetudinem venit: contra negantem principia, quoniam frustra id fiat, non esse disputandum.

2. Accedit eodem, quod paradoxa cum communi sensu pugnantia asserunt, quae si vis argumentando refellere, res minime dubias argumentando dubias facis. Cum enim illa, quae in syllogismo antecedunt, ut fidem aliquam faciant, certiora notioraque esse oporteat his quae ex antecedentibus consequuntur, verendum sane est, quando Lutheranorum placita coarguimus, ne res maxime absurdas minore

evidentia refellentes peccatum hoc ratiocinationis vitiosae ineptaeque peccemus.

3. Nec vero huius rei explicandae gratia longe exempla petenda sunt, cum habeamus in manibus. Etenim ut hanc, quam modo dixi, opinationem Lutherani tueantur, ponunt primo Sacras Literas non habere plures sensus. Falso autem illud ponunt; sed demus hoc eis liberaliter. Assument deinde, in Scripturis sensum illum unum certissime familiarissimeque doceri, nec esse eas, velut cereum quemdam nasum, in sensum omnem flexibiles, sed potius esse per se expositas, et in promtu cuique sine magistro et docente patere. Quibus egregie sciteque positis, iam facile conficiunt Sacris Libris intelligendis nec veterum traditionem nec Ecclesiae iudicium exspectandum. Quae omnia cum et per se sint falsa perspicue et Scripturis ipsis vehementer repugnantia, si contendam ego ex adverso refellere, aqua mihi, ut dicitur, haerebit; qui scilicet intelligam quam sit ridiculum confutare velle vanas commentitiasque sententias, portenta non disserentium theologorum sed hominum somniantium, quam stultum cuilibet opponenti contraria respondere, quam inutile faces in meridianam solis lucem inferre, quam denique otiosum in re manifesta periclitari. Petrus ait in Paulinis epistolis esse quaedam difficilia intellectu, quae indocti homines et instabiles depravant ad suam ipsorum perditionem: hi vero contra aiunt, omnes Pauli epistolas esse intellectu facillimas. Paulus perfectis sapientiam loquitur in mysterio absconditam, parvulis autem lac potum dat, quoniam ferre aliud non possunt; isti sine discrimine omnes, ac, si Deo placet, inter pocula universa Scripturae Sacramenta devorant et solidum etiam cibum struthionum more concoquunt. Sapientibus et prudentibus quaedam pater abscondit; istis omnia revelavit. Filius discipulis suis aliquando in parobolis est locutus; his palam semper loquitur et proverbium nullum dicit. Liber in *Apocalypsi* septem sigillis signatus ostenditur, quem cum dederis homini scienti litteras ut legat, respondebit tibi: *Non possum; signatus est enim:* at his librum agnus aperuit, aperuit item oculos, ut videant quae nos miseri et caeci videre non possumus, imo quae Origenes, Basilius, Gregorius, Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Hilarius non viderunt. [1] Eunuchus ille *Actorum apostolorum* tam religiosus, ut relicta aula regia de extremis mundi finibus veniret ad templum, tam divinae legis amator, ut etiam

[1] Vide Hieronymum *Ad Paulinum* et Augustinum in prooemio libri *De doctrina christiana.*

in vehiculo Sacras Literas legeret, non poterat Isaiam intelligere, nisi aliquis eum doceret: et ab istis prophetae omnes sine magistro et interprete intelliguntur. Breviter, ut Hieronymus ait, nulla ars sine praeceptore percipi potest; sola Scripturarum scientia est, quam hi passim sibi omnes vindicent, praesumant, doceant, antequam discant.

4. Sunt in Libris Sacris loca plurima, in quibus tanta difficultas et obscuritas inest, ut post veterum omnium interpretum vigilias, studia, operas, adhuc vix a doctissimis et optimis quibusque intelligi posse videantur. Et multitudo imperita, in qua nec ratio inest nec iudicium, universos Scripturae locos facile expediet atque interpretabitur? Itane facile est expedire, ut reliqua taceam, hebraei sermonis ambiguitatem, tropos vel vetustate obscurissimos, phrases alienas ab hisce linguis quibus assuevimus, nostris inaudita proverbia, parabolas peregrinas, translationes interdum etiam longissime petitas? Expone mihi facile, si potes, *Proverbia Salomonis* et *Cantica,* Ezechielis, Danielis, Isaiae, Jeremiae prophetias; Davidicos psalmos expone: et si exposueris, tum vero Libri Sacri nec sunt difficiles neque obscuri. *Quis sapiens,* ait Oseas, *et intelliget ista? intelligens, et sciet haec?* et Salomon: *Quis talis, ut sapiens est?* et: *quis cognovit solutionem verbi?* Atqui sapientes sunt omnes isti et summa facilitate difficillimas Scripturae quaestiones solvunt. Quod si Scripturae in varium sensum torqueri flectique non queunt, quomodo haereses omnes ex prava intelligentia Scripturarum ortae sunt?[1] At hoc non solum tradentibus Hilario 2. *lib. de Trinit.,* Hieronymo *ad Galat. 1.,* Irenaeo *lib. 1. Adversus haeres. cap. 1.,* Augustino in Joannem *Tractat. 18.,* Vincentio Lyrinens. *Contra propha. nov.,* septima Synodo act. 6., sed manifeste etiam experimento cognovimus. Unde vero inter ipsos quoque Lutheranos de rebus maximis controversiae, si Scripturae in varios sensus non flectuntur? Nam illa verba: *Hoc est enim corpus meum* alii proprie, alii per tropum accipiunt. Quae cum ita sint, alia ratione, atque isti dicunt, Scripturae divinae investiganda tenendaque intelligentia est. Si enim ad privatam haec regulam dirigatur, unde evincetur Helvidius de perpetua Mariae virginitate? unde Arius de vera Dei in Christo natura? imo vero unde constabit, huius ne, an illius intelligentia vera sit, si Scripturas cuique liceat pro suo ingenio interpretari? Cum enim variae erunt, ut fit, de eodem Scripturarum loco sententiae, quae certa sit, eam nemo praestabit. Ii enim omnes qui

[1] Tertul. *De resur. car.* « Haereses, ait, esse non possunt, si non et perperam Scripturae intelligi possent ».

inter se dissentient, pari ratione suum quisque sensum tuebuntur. Hoc enim morbi fere innatum est hominum ingeniis, ut cedere nesciant, simul atque res in contentionem vocata est; quae postquam incaluit, hoc cuique videtur verissimum quod temere etiam tuendum susceperit. Aut igitur sensum quisque suum certum habet, et redibit insania veterum, quam Arist. *4. Metaph. lib.* manifestis argumentis explosit: aut nullius sententia certa erit, et praeterquamquod dissidiorum nullus erit finis, nullum habebimus certum fidei christianae iudicium, sed ex sua opinione quisque suam fidem sibi affinget. Ita fides catholica nulla erit. Ac re vera ridiculi Lutherani sunt, qui postulent ut ipsis Sacras Literas interpretantibus ac novo quidem mirabilique more interpretantibus certa fides habeatur. Non est creditum apostolis, ut false ridet Erasmus, donec multa magnaque miracula fidem adstruxissent doctrinae; et nunc quilibet sibi postulat credi, quod affirmet se habere spiritum intelligentiae, cum nullus eorum tamen ne equum quidem claudum sanare potuerit. Multa praetereunda sunt, ne quid habeat iniucunditatis oratio; et tamen multa dicuntur, quae aperte horum insaniam refutent.

5. Sane nisi Cochlaeus in epistolis ad Germaniae principes et ad Bernenses antevertisset, exemplis positis periculum facerem et in illis varie in utramque partem luderem, ut vel hoc ipso periculo compertum esset omnibus, quam non sit difficile unumquodlibet thema e Sacris Literis aut probari aut improbari, si pro suo eas quisque ingenio interpretetur. Quamquam, fateor, nonnulla sunt Scripturae loca, quae in alium atque alium sensum trahi ne a contentiosis quidem possunt. Quis enim illud torqueat, quod Paulus ad Corinthios scripsit,[1] alii per Spiritum dari sermonem sapientiae, alii sermonem scientiae, alii interpretationem sermonum? At isti omnia ecclesiastici corporis munia confundunt, istis totum corpus est oculus. Omnes siquidem Spiritu doctore intelligunt Scripturae universa mysteria. Sed bene habet, quod vel Lutherus ipse quaedam in Psalmis loca se non intelligere confitetur. Bene habet, quod doctores in Ecclesia Christus dedit, non omnes, sed *quosdam, ad consummationem sanctorum in opus ministerii.*[2] Verum de his et multa in secundo libro[3] disserui, et plura adhuc in septimo[4] disserentur, non quo adversum Lutheranos pugnam inire velimus, qui clausis, ut dicitur, oculis more Andabatarum pugnant, sed quo videant Catholici, cum omnes locos ratione animoque

[1] 1. *Cor.* 12. 8.
[2] *Ephes.* 4.
[3] C. 6. 7. et 8.
[4] C. 3. concl. 5. et 6.

lustraverint, nullum esse certiorem, nullum stabiliorem, nullum denique Sacris Literis exponendis magis necessarium quam is est, quo Ecclesiae traditio continetur. Quo est detestabilior Lutheranorum impudentia, qui hunc locum labefactare ac funditus delere nituntur. Sed ut haec omnis quaestio semel hic, ubi proprius est locus, constituatur, aliquot fundamenta iacienda sunt, quae theologiae fideique simul nervos ac vires continent.

CAPUT III. 24

IN QUO QUATUOR FUNDAMENTA PONUNTUR AD TRADITIONES CHRISTI ET APOSTOLORUM CONSTITUENDAS.

1. *Primum fundamentum.* Ecclesiam esse antiquiorem Scriptura, fidemque proinde ac religionem sine Scriptura constare. Nam vetustissimi illi primorum seculorum patres, qui in lege naturae ante Moysen veri Dei cultores sunt habiti, sacrificiorum ritum veramque de rebus divinis sententiam non scriptis legibus sed etiam re et instituto maiorum servavere.[1] Circumcisionem quoque a Deo primum acceptam, Abraham deinceps familiae prodidit. Proles vero illa hominum Hebraeorum eiusmodi sacramentum non aut membranis aut tabulis inscriptum, sed in animis consuetudine imbutis quasi impressum conservavit, multosque annos in Aegypto citra ullam scriptam legem unius Dei veram fidem et religionem tenuit. Christus etiam Dominus librum nullum scripsit, imo, quantum legimus, ne praecepit quidem, ut scriberetur. *Euntes,* non ait, *scribite,* sed *praedicate Evangelium omni creaturae (Marc. ult.).* Et per *Jerem. cap. 30. Dabo,* inquit, *legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam.* Et Apostolus 2. *Corinth. 3. Epistola,* ait, *estis Christi administrata a nobis, et scripta non atramento sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Lex ergo evangelica, quae lex spiritus est, non litterae, non est a principio litteris exarata, sed in animis fidelium insculpta. Nam et ceteri apostoli prius viva voce Evangelium docuerunt, deinde man-

[1] Joseph. c. 4. lib. 1. *Antiq.* tradit et Seth et posteros duas columnas edidisse, unam lateritiam, alteram lapideam, in quibus disciplinam rerum coelestium insculpserunt, ne quae ab ipsis inventa erant, deperirent. Sed de inventis loquitur, non de iis quae a maioribus acceperant: sed ne de his quidem quae ad mores pertinerent. Has forte vocat Jamblicus antiquas Mercurii columnas, quas Plato quondam et Pythagoras, cum lectitassent, philosophiam constituerunt.

darunt litteris, ut testes satis graves et idonei sunt Irenaeus *3. Adversus Valentinum libro,* Euseb.[1] cum aliis locis non obscure tum luculentius in *3. Histor. eccles. lib. cap. 24.,* Chrysost. *homil. 1. in Matthaeum,* Theophylactus in initio *Comment. in Matth.,* Hieron. in *Cathalogo script. eccles. in Matth. et in Joan.;* breviter, ne omnes sigillatim enumerem, universi ecclesiastici auctores. Nolo enim in apertis rebus multus lectori videri: eo maxime, quod Lucas evangelista huius rei certissimum testimonium praebet, inquiens: *Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem, quae in nobis completae sunt, rerum: sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt et ministri fuerunt sermonis: visum est mihi assecuto omnia a principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Constat igitur doctrinae fidei iam vulgatae scriptionem Evangeliorum accessisse. Accessisse, inquam, non praecessisse. Constat item Christianam Ecclesiam et religionem non litteris primum sed traditione substitisse. Constat rursus fidei doctrinam in Ecclesia primitiva non a Scripturis habuisse auctoritatem, sed contra Scripturas a traditione. *Sicut tradiderunt,* ait, *nobis qui ab initio ipsi viderunt et ministri fuerunt sermonis.* Constat denique aliquando in Ecclesia Christi fuisse catholica dogmata quae Sacris nullis Literis continerentur. Qua re permotus Irenaeus[2] ait: quod etsi apostoli nullas nobis scripturas reliquissent, tamen et oportebat nos sequi ordinem traditionis Ecclesiae, quam fideles scilicet ante scriptum Evangelium sequebantur.

2. *Secundum fundamentum.* Non omnia, quae ad doctrinam christianam pertinent, esse etiamnum in Sacris Literis expressa. Nam perpetuam Beatae Mariae virginitatem, descensum Christi ad inferos, baptismum parvulorum, conversionem panis et vini in corpus et sanguinem Christi, processionem Spiritus Sancti ex Filio, trium personarum in una substantia aequalitatem earundemque per relativas proprietates distinctionem, non ita expressa in libris canonicis invenies, sed adeo tamen certa in fide sunt, ut contrariorum dogmatum auctores Ecclesia haereticos iudicarit. Quemadmodum igitur articulus resurrectionis continebatur in illo: *Ego sum Deus Abraham et Isaac,* quod postea Christus Dominus minus intelligentibus exposuit; ita nonnulla per spiritum veritatis explicuit Ecclesia, quae in Sacris Literis habentur obscura.

3. *Tertium fundamentum.* Multa pertinere ad Christianorum doctrinam et fidem, quae nec aperte nec obscure in Sacris Literis conti-

[1] Lib. 2. *Eccl. hist.* c. 15. et lib. 3. c. 4. [2] Lib. 3. c. 4.

nentur. Id primum Innocentius probat *De celebratione Missae c. Cum Marthae.* Verba enim, quibus in calicis consecratione utimur quibusque Christum Dominum usum esse profitemur, scilicet *mysterium fidei et aeterni testamenti,* in Evangelistis non habentur ac ne illud quidem: *Elevatis oculis ad Deum patrem suum.* Sententiam quoque illam: [1] *Beatius est magis dare quam accipere* Christum dixisse nesciremus, nisi Paulus in *Actis* docuisset. Quemadmodum ergo non omnia gesta Jesu Evangelica Scriptura complexa est, [2] ita ne omnia verba quidem, sed quaedam per traditionem accepta sunt. Rursum, sanctorum martyrum auxilium precibus implorandum eorumque memorias celebrandas, imagines venerandas esse, in sacrificio Eucharistiae simul cum corpore sanguinem sacerdotibus esse et conficiendum et sumendum, Sacramenta confirmationis et ordinis non iteranda, Sacrae Literae nusquam forte tradiderunt; at eiusmodi atque alia pleraque id genus ita firmiter Ecclesia Catholica retinet, ac si sacris codicibus fuissent inscripta. Quatuor demum evangelia quae nunc Ecclesia recipit, quatuordecim epistolas Pauli, breviter, ut in summa dicam, utrumque et Vetus et Novum Testamentum firmissime retinemus: nec tamen ea tenere possumus Scripturae auctoritate. Multa igitur sunt fidei catholicae dogmata, quae Sacris Literis non habentur.

4. *Quartum fundamentum.* Apostolos maximis de causis alia quidem litteris, alia autem viva voce prodidisse. Sed quae illae causae sint, repetendum altius videtur. Morem porro hunc tradendi quaedam discipulis non scripto sed verbo olim quoque scimus a philosophis observatum. Pythagoram certe hunc in modum discipulos instituisse posteriorum omnium scripta testantur; qui et ipse, ut *1. Strom.* Clemens Alexandr. refert, circumcisus fuit, ut adyta ingrediens Aegyptiorum mysticam disceret philosophiam. Galenus *lib. 2. De anatomica admin.* veteres physicos ait artes a maioribus quasi per manus traditas conservasse. Cicero *lib. 1. De legibus* serendos in republica mores existimat nec scriptis omnia sancienda, et eodem rursus libro sacra putat melius in republica conservari, si a patribus accepta deinceps familiis prodantur. Caesar *De bello Gallico lib. sexto* Druidas scribit disciplinae praecepta nefas existimasse ut litteris mandarentur. Scribunt item non modo celebres Hebraeorum doctores sed ex nostris Hilarius [3] et Origenes [4] Moysen non legem solum sed secretiorem legis enarrationem in monte divinitus accepisse: praeceptum autem ei a Deo, ut legem quidem populo

[1] Cap. 20. 35.
[2] Joan. ult. 25.
[3] Hilar. super 2. *Psal.*
[4] Origen. hom. 5. in *Num.*

scriberet, legis autem occulta mysteria ipse ministro suo Josue, hic deinceps succedentibus sacerdotum primoribus magna silentii religione revelaret. Anatolius quoque apud Eusebium *lib. 7. Eccles. hist. cap. 28.* Septuaginta interpretes refert Ptolemaeo regi percontanti multa ex Moysis traditionibus respondisse. Atque illud etiam auctor *4. libri Esdrae cap. 14.* non obscure testatur: *Enarravi,* inquit, *Moysi mirabilia multa, et praecepi ei dicens: Haec in palam facies verba, et haec abscondes.* Quod idem praeceptum Dominus Esdrae lege instauranda dedit inquiens: *Quaedam palam facies, quaedam sapientibus absconse trades.* Ad huiusmodi vero traditiones Propheta videtur spectasse, cum ait: [1] *Deus auribus nostris audivimus, patres nostri annunciaverunt nobis;* et rursum: [2] *Quanta mandavit patribus nostris, nota ea facere filiis suis.* Ad similes quoque veterum traditiones Moyses ipse revocat, [3] ubi dicit: *Interroga patres tuos et dicent tibi, maiores tuos et annunciabunt tibi.* Quaedam igitur non scripto sed verbo tradere, non philosophorum modo verum Moysis, imo Dei etiam consilium fuit. Huius ergo optimi consilii rationem Jesus Christus vitae magister habuit, habuerunt apostoli. Multa enim a Domino illis tradita scribere noluerunt. Quibus vero rebus adducti idipsum fecerint, breviter explicandum est. Caesar *De bello Gall. lib 6.* duabus de causis Druidas instituisse dicit, ne disciplinae praecepta litteris proderentur: quod neque in vulgus disciplinam efferri velint, neque eos qui discunt litteris confisos minus memoriae studere. Quod fere plerisque accidit ut litterarum praesidio diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Nimirum, ut Joanni Pico in *Apologia* placet, prior illa causa Pythagorae ac Platoni praecipua fuit, ut mysteria quaedam occulta verborum traditione discipulis commendarent. Nec enim aliter existimarunt philosophiae dignitatem se posse tueri. Aegyptios Clemens Alexand. *5. Stromat.* refert non quibuslibet mysteria commisisse nec rerum divinarum cognitionem ad profanos deferre solitos, sed ad eos solos, qui erant ad regnum perventuri, et ex sacerdotibus iis, qui iudicati fuerant probatissimi et educatione et doctrina et genere. Exstat Lysidis Pythagoraei epistola in qua Hipparcum reprehendit, quod publice, contra ac magister instituit, philosopharetur. Nec enim fas esse ea omnibus porrigere, quae paucis et iis quidem disertis et laborantibus communicanda sunt. Qui autem Pythagorae praecepta passim vulgo traderent, aeque eos impios haberi, ut qui profanis hominibus Eleusinarum dearum arcana patefacerent. Eis etiam esse similes, qui in praealtum puteum coeno plenum aquam

[1] *Psal.* 43. 2. [2] *Psalm.* 77. 3. [3] *Deut.* 32. 7.

puram atque nitentem effuderint, quos nihil aliud quam coenum turbare et aquam amittere. Nec solum a Lyside Hipparcus reprehensus est sed accusatus a discipulis aliis et expulsus e schola, et propter ipsum tamquam propter mortuum facta columna est, quemadmodum Clemens Alexand. *3. Strom.* scripsit. Non licet, inquit quoque Pindarus, apud omnes veterem aperire orationem, praeterquam fidelissimis silentii viis. Amat enim natura celari, ut Porphyrius [1] scripsit, nec divina mysteria Deus patitur in aures vulgi introire pollutas. Aurum et gemmas in altissimas terrae latebras natura condidit: ita magno habentur in pretio: vilescerent, si essent exposita. Basil. in lib. *De Spiritu Sancto cap.* 29. et Origenes *homil. 5. in Num.* ob id asserunt Moysen non esse passum, ut omnia quae erant in templo omnibus essent pervia, quod sciret res usu tritas, expositas esse contemptui: quod vero sepositum est et rarum, huic coniunctam esse summam admirationem et reverentiam.

5. Plato scribens Dionysio de quibusdam sacris mysteriis monet ut epistolam e vestigio concerpat, ne in manus indigni vulgi perveniat; tantae fuit olim vel ethnicis curae, disciplinarum mysteria et a contemptu et a profano abusu defendere. Id vero maxime, si ad res sacras mysterium pertineret. Tarquinius rex Marcum Tullium duumvirum, quod librum secreta sacrorum continentem huius fidei custodiaeque commissum, Petronio Sabino scribendum dedisset, culeo insutum in mare abiici iussit; [2] quod supplicii genus multo post parricidis irrogatum est. Ac iustissime id quidem, ut Valerius ait, quia pari vindicta parentum ac Dei violatio expianda est. Quae videlicet causa apostolis fuit ut secreto quaedam ex animo in animum solo intercedente verbo transfunderent. Consentaneum enim erat mysteria quaedam, praesertim sacra, clam populo rudi habere, perfectis et maioribus seorsum communicanda. *Non iudicavi,* inquit, [3] *me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum: sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Et rursum, *Formam,* ait, [4] *habe sanorum verborum, quae a me audisti; bonum depositum custodi, et quae a me audisti per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.* Quod si apostoli, quibus formis Sacramenta essent conficienda, quibusve ritibus administranda, aliaque id genus religionis secreta passim vulgo tradidissent, quid esset aliud quam adversus Christi legem sanctum dare canibus et inter porcos spargere

[1] Lib. 7. *Hist.* cap. 2.
[2] Val. Max. *De serv. relig.* lib. 1.
[3] 1. *Cor.* 2. 2. et 6.
[4] 2. *ad Tim.* 1. 13. et 2. 2.

margaritas? Imo vero quid esset aliud quam omnia mysteria Christianae religionis abolere? Nec enim mysterium est, quod ad populares aures affertur. Haec itaque prima ratio est, cur apostoli quaedam sine scripto traderent; nempe ne aut ab ethnicis sacra nostra irriderentur, aut vulgo etiam fidelium venirent in contemptum. Secunda est, quoniam habet nescio quid latentis energiae viva vox et in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius sonat, quemadmodum Hieronymus ad Paulinum ait. [1] Indignum ergo erat, ut tota Evangelii doctrina, quae lex est spiritus et vitae, mortuis ubique litteris committeretur, nec ulla ex parte committeretur cordibus, cum de ea peculiariter scriptum esset: *Dabo legem meam in visceribus eorum et in corde eorum scribam eam.* Servorum et rudium est omnia ex praescripto agere. Judaeorum ergo sit scripta haec lex, qua universa, etiam minima praefiniantur: at filii perfecti iam viri et in libertatem gratiae vocati habeant legem insculptam in cordibus. Quamobrem, qui Evangelium omni ex parte in characteribus et membranis includunt, nihil illius verbo nihil cordibus relinquentes, hi Evangelio multum adimunt et dignitatis et virium. Papias apud Eusebium, [2] *Si quando,* ait, *advenisset aliquis ex iis qui secuti sunt apostolos, ab ipsis sedulo expiscabar quid Andreas, quid Petrus dixerit, quid autem Philippus vel Thomas, quid vero Jacobus, Joannes, Matthaeus. Nec enim tantum mihi librorum lectiones prodesse credebam, quantum vivae vocis praesentisque magisterium.* Hactenus Papias. Ubi vero gentium est verbum, quod tantopere Lutherani iactare solent? Nam scriptum verbum, si vere ac proprie loqui volumus, non est verbum. Apud nos autem qui Christi et apostolorum oracula vocesque tuemur, verbum Domini vere et proprie manet in aeternum. Verbum, inquam, vivum, quod ex doctorum ore in discipulorum transfusum aures fortius resonat. *Verba,* inquit, *mea, quae posui in ore tuo non recedent de ore seminis tui amodo et usque in sempiternum.*

6. Adde, quod ad confutandos haereticos maior vis in Traditione quam in Scriptura est. Egesippus apud Eusebium [3] refert virginem mundam et immaculatam Ecclesiam permansisse, donec discipuli Domini extiterunt, corruptoribus veritatis, si qui forte fuerunt, in occultis terrae hiatibus delitescentibus: ut vero omnis illa aetas, quae a Domino susceperat vivae vocis auditum, de hac luce discessit, tum

[1] Vide Hieron. ad Gal. 4. in illud: « Vellem apud vos modo esse et mutare vocem meam ».

[2] 3. libro *Ecclesiasticae historiae* c. 39.

[3] 3. lib. *Eccles. hist.* c. 32.

haereticos, nudato, ut aiunt, capite, apostolicam veritatem oppugnasse. Et Ignatius apud eundem ea maxime ratione docet haereticorum vitari contagia, si diligentius ac tenacius apostolorum traditionibus inhaereatur. [1] Tertullianus quoque adhuc apertius monet, ut adversum haereticos magis Traditionibus quam Scripturis disseramus. Scripturae enim in varios sensus facile trahuntur, traditiones non item. Nemo haereticorum est, ut Hilarius ad Constantium Augustum tradit, qui se non secundum Scripturas praedicare ea, quibus blasphemat, mentiatur. Omnes Scripturas sine sensu loquuntur. Et Irenaeus *1. lib. 1. cap. Haeretici,* inquit, *Scripturis nituntur sua dogmata confirmare, ne sine teste esse videantur. Sed deformant eloquia Dei, atque ex figura hominis vulpis aut ursi figuram reddunt.* Hactenus ille. Faciunt porro haeretici quod patrem suum fecisse vident, ut Vincentius Lyrinensis eleganter ait, et auctoris sui callida machinamenta sectantur. Nam quid ille non faciet misellis hominibus, qui ipsum Dominum maiestatis Scripturarum testimoniis appetivit? *Si filius,* inquit, *Dei es, mitte te deorsum: scriptum est enim,* etc. Ita, quodcumque dogma haereticus proferat, statim ait: *Scriptum est enim,* et non unum, sed mille testimonia, mille exempla parat de lege, de psalmis, de apostolis, de prophetis, quibus novo more interpretatis sententiam suam approbare conatur. Quorsum haec tam longo sermone repetita? Nempe ut intelligas, non modo adversum haereticos plus habere Traditionem quam Scripturam virium, sed etiam omnem ferme cum haereticis disputationem ad traditiones a maioribus acceptas esse referendam. Nam cum utrique, et Catholici et haeretici, pro sua sententia quisque, Sacras Literas referant, in sensu et interpretatione discrimen est. Quis autem verus ac legitimus Scripturae sensus habendus sit, nisi Ecclesiae traditione cognosci certo non potest. Quemadmodum et paulo ante docuimus, et 7. libro [2] sumus multis magnisque argumentis demonstraturi. Atque hinc patet causa gravissima, cur Traditiones apostolicae fuerint necessariae. Sensus enim Scripturarum Apostolicarum non erat ab apostolis Scripturis aliis explicandus, nisi ipsi in opera sua ederent commentarios, quod a viris gravissimis semper alienum fuit. Intelligentiam ergo Scripturae Sacrae discipulis suis viva voce tradiderunt, ut illud Deus omni tempore in suis Ecclesiis impleret: *Dabo legem meam in visceribus eorum. Lex* siquidem *evangelica,* ut Hieronymus in *Com-*

[1] Montanus primus traditioni contraria nova quaedam ingessisse dicitur *Historiae ecclesiasticae* lib. 5. cap. 16., 3. lib. *Ecclesiasticae historiae* cap. 36. In libro *De praes. haereticorum.*

[2] Cap. 3. concl. 5. et 6.

mentar. ad Galatas [1] scripsit elegantissime, *non in scripturis est sed in sensu, non in superficie sed in medulla, non in verborum foliis sed in radice rationis.* Ex quo magis emergit per huiuscemodi traditiones ecclesiasticos ordines suo quemque loco divinitus contineri; dum et maiores, qui regni coelorum claves habent, sacrosancta Scripturae Sacrae mysteria, quibus quoque et tempore et loco dignum visum fuerit, aperiunt, et minores ab Ecclesiae magistris libri clausi Sacramenta percipiunt. Alioqui nulli essent Ecclesiae doctores, sed quivis, quamlibet plebeius et rudis, earum per se rerum sine praeceptore quaereret intelligentiam, quas apostolorum interpretatione et litteris obvias expositasque haberet. Nunc autem traditiones apostolicae non quibuslibet commendatae sunt, sed, iuxta Paulum, [2] sapientibus et prudentibus, fidelibus quoque ac religiosis depositi Sacramenti custodibus, qui etiam idonei sint et alios docere. Qua de re Dionysius [3] Timotheum diligentius admonet, ne Sancta Sanctorum efferat, ea passim rudibus exponens, sed sanctis solis sacrarum rerum intelligentias secretius pandat: ob hanc enim causam primos illos nostros duces necessario summa et supersubstantialia partim scriptis partim non scriptis institutionibus, iuxta quod sacrae definiunt leges, tradidisse. Quid quod, ut Cicero ait, suavius mores in republica traditione seruntur? ne si scripto sanciantur omnia et molesta illa fiant, et legum ac doctrinae codex sua mole et magnitudine terreat. Quid quod hac via vel maxime Ecclesiae commendatur auctoritas, quam ut sponsae carissimae, Christus tantopere commendavit? Cum enim Sponsi sui non verba modo sed sensum etiam in corde servat, vere, quod Apostolus dixit, *columna est et firmamentum veritatis.* Et aequum erat, ut aliquis quasi lydius lapis in manu Ecclesiae relinqueretur, quo falsas verasque doctrinas exploraret, verumque item Scripturae sensum a falso discerneret. Sed de causis hactenus.

7. Nunc fundamentum illud confirmandum est ostendendumque, apostolos Evangelii doctrinam partim scripto, partim etiam verbo tradidisse. Cuius rei primum testes sunt Dionysius *lib. De ecclesiast. hierar. cap. 1.*, Clemens Alexandrinus in *lib. De pasch.* apud Eusebium *lib. 6. Eccles. hist. c. 11.* et in *lib. Strom. 1. et 5.*, [4] Origenes *homil. 5. in Num.*, Papias apud Eusebium *lib. 6. Ecclesiast. hist. cap. 39.*, Egesippus, eodem Eusebio auctore, *lib. 4. Eccl. hist. cap. 8.*, Ignatius, eodem Eusebio referente, *lib. 3. cap. 36.*, Irenaeus *lib. 3. cap. 3. et 4.*

[1] *Ad Galat.* 1.
[2] 2. *Tim.* 1. 2. et 2. 12.
[3] *De coelest. hier.* c. 1.
[4] Just. martyr q. 118. a gentib. posita.

quem etiam Eusebius retulit *lib. 4. Eccles. hist. cap. 14.* et *lib. 5. cap. 6. et 20.;* Tertullianus in *libro De corona militis;* Cyprianus *De ablutione pedum;* Epiphanius *De haeresibus* cum alias saepe tum ibi maxime ubi Arianorum et Apostolicorum [1] dogmata coarguit; Hieronymus *Adversum Luciferianos;* Augustinus *lib. 2. De Bapt. contra Donatistas cap. 7.* et *lib. 4. cap. 24.* et *lib. 5. cap. 23. et 26.;* Damascenus *lib. 4. cap. 13. et 17.;* Basilius *lib. De Spiritu Sancto, cap. 27. et 29.* Refert autem ex his unum et item alterum Gratianus *11. distinct. cap. Ecclesiasticarum,* et *12. distin. cap. Illa autem.* Potest igitur quidquam verum esse, quod sit huic talium virorum choro contrarium? Sed si tanta nubes testium haereticorum corda non movet, vel divinis testimoniis moveantur. Quamquam quod uno eodemque consensu tot tantique viri testati sunt, id non humanum sed divinum est. At suppetunt etiam Scripturae Divinae praeclara testimonia. *State,* inquit Paulus, [2] *et tenete traditiones quas accepistis sive per epistolas, sive per sermonem;* et rursum: [3] *Laudo autem vos, fratres, quod, sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis;* et eodem cap. postea: *Ego accepi a Domino, quod et tradidi vobis;* et paulo post: *Cetera, cum venero, disponam;* atque ad Timotheum: [4] *Formam habe sanorum verborum,* ait, *quae a me audisti, bonum depositum custodi;* et deinceps: [5] *Quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.* Ac Joannes in *epist. 2. Plura,* inquit, *habens vobis scribere, nolui per chartam et atramentum: spero enim me futurum apud vos, et ore ad os loqui.* Quid multa? Duas Petri epistolas habemus, et credimus mutum annis septem Antiochiae sedisse, elinguem Romae annis viginti quinque? Num nihil aliud verbo docuit, quam quod epistolis duabus scriptum reliquit? Quid? Andreas, Thomas, Bartholomaeus, Philippus, nonne sine scriptura, solo intercurrente verbo, Ecclesias sibi destinatas et fundarunt in fide et in religione continuerunt? Consentiamus igitur, quod negari non potest, fidei doctrinam non scripto totam, sed ex parte verbo ab apostolis esse traditam.

[1] *Haeres. 76.* et *61.*
[2] *2. Thes. 2. 14.*
[3] *1. Cor. 11. 12.*
[4] *2. Tim. 1. 13.*
[5] *2. Tim. 2. 2.*

CAPUT IV. 25

UBI STERNUNTUR VIAE AD TRADITIONES CHRISTI ET APOSTOLORUM INVESTIGANDAS.

1. His igitur cognitis, restat illud explicandum, ubi totius orationis cardo versatur, quonam modo theologo constare possit, hoc aut illud dogma ab apostolis esse traditum. Verbi causa ponamus aliqua, quae pateant latius. Si in quaestionem veniat, num minores ordines, ieiunium quadragesimae, baptisma parvulorum, imaginum venerationem, symbolum fidei ex traditione apostolorum habeamus: id nunc explicandum esse dicimus, anne sit via aliqua plana et expedita, qua ad certam earum rerum intelligentiam possit perveniri. Non enim sumus ii, qui pharisaeorum instar traditiones nostras velimus quasi divinas et apostolicas venditare, sed ubique gentium cupimus, ut vera a falsis, ita ab humanis divina secernere; eo vero in loco maxime ubi de dogmatis fidei catholicae agitur. Quo in loco quidem rerum illiusmodi permixta confusio perniciosissima est. Sunt igitur viae quatuor apertae, quas si sequemur, traditionibus apostolorum vestigandis minime aberrabimus.

2. Prima via ab Augustino aperitur cum aliis locis tum *lib. 4. Contra Donatist.* [1] in haec verba: *Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.* Est autem ratio huius in promptu. Si enim consuetudinis cuiusquam diu in tota Ecclesia observatae originem et principium nec ad Summos Pontifices nec ad Concilia episcoporum referre possumus, sed ea consuetudo ad apostolorum usque tempora retro trahitur, conficitur plane illam ab apostolis esse profectam. Ut si in dubium vocetur, an minores ordines subdiaconatus, lectoratus et ceteri ex apostolorum traditione in Ecclesia sint, hunc in modum pervestigabitur: si horum ordinum initium vel a Damaso sit vel a Symmaco vel ab ullo alio seu Pontifice seu Concilio, certe apostolorum traditio non fuit: sin ante quemcumque Pontificem, ante quodcumque etiam Concilium mentio huius rei apud priores habetur, donec ad apostolorum tempora perventum est, tunc demum intelligimus minores ordines ex apostolica traditione fuisse,

[1] Cap. 24.

ut et re vera fuerunt, quoniam non posteriores modo sed Ignatius *epist. 8. ad Antioch.*, Dionys. *3. cap. Eccles. hier.*, Clemens in *epist. ad univers.*, Anaclet. in decretis suis, eius rei tamquam in Ecclesia iam acceptae meminerunt. Eadem quoque ratione docebis ieiunii legem traditionis apostolicae fuisse: cuius videlicet mentionem fecisse constat August. *ad Casulanum epist. 86.* et *ad Ianuar. epist. 118. et 119.*; Hieron. *ad Laetam de institutione filiae* et *lib. 2. advers. Jovinianum* et *in Isaiam cap. 58.*; Ambros. *serm. 25. et 38.*; Chrysost. *ad popul. Antioch. hom. 3. et 16.*; Basil. cum in aliis concionibus tum in eius initio, quam in ebriosos habuit et in posteriore *de ieiun.*; Concil. Nicaen. referturque *18. distin. cap. Habeatur*; Concil. Laodic. multis capitibus; Sozomenum *Hist. tripart. lib. 1. cap. 10.*; Origenem *hom. 10. in Levit.*; Irenaeum apud Eusebium *Ecclestiast. hist. l. 5. cap. 24.*; Telesphorum in *epist. ad universos,* qui ieiunii nostri auctor falso a quibusdam existimatur.[1] Quoniam Ignatius in *epist. 4. ad Philipp.* eius rei prior meminit, atque habemus etiam canonem apostol. 68. probatum etiam a Trullana Synodo canone 9. et canone 20. Quamobrem vere ac iure Theophil. Alexandr. *lib. Paschali 1. et 3.* non solum legem ieiunii a maioribus traditam esse praescribit, sed affirmat fuisse evangelicam traditionem. Et Epiphanius *Haeresi 80.* ubi doctrinam Ecclesiae docet et fidem, quae traditione ecclesiastica servatur, cum meminit ieiunii quadragesimae, tum dixit aperte apostolos tradidisse ieiunia quartae et sextae feriae. Atque Leo papa in concione de Pentecost. cuius initium *Plenissime,* ieiunium quatuor temporum Trinitatis ab apostolis dicit esse institutum. Hieronymus autem *ad Marcellam* adversus Montanum non obscure tradit quadragesimam nos secundum traditionem apostolorum ieiunare. Quod vero in hoc exemplo fecimus, id facere per multa possumus; et hac eadem ratione parvulorum baptisma, consecrationem virginum, monasticam professionem, lucernas in templis cereosque lucentes, imaginum venerationem et alia id genus multa ab apostolis tradita comprobare. Sane quod in moribus diximus, idem in fidei dogmate servandum est, si unumquodlibet novum esse haeretici calumnientur. Huius rei illustre exemplum habes apud Eusebium *lib. Ecclesiast. histor. 5. cap. ultim.* Sed nos pergamus ad reliqua.

3. Secunda itaque via huic proxima, et ea quidem expeditior est. Si quod fidei dogma patres ab initio secundum suorum temporum successionem concordissime tenuerunt, huiusque contrarium ut hae-

[1] V. Euseb. *De temporib.* Forte ante haec tempora ieiunium more ab apost. acceptum servatum est: a Telesph. autem primum lege praescriptum ac praeceptum est.

reticum refutarunt, quod tamen e Sacris Literis non habetur, id nimirum per apostolicam traditionem habet Ecclesia. Exempla sunt: perpetua B. Mariae virginitas, descensus Christi ad inferos ut animam Adae et reliquorum patrum, qui ibi tenebantur, erueret, certus Evangeliorum numerus et cetera id genus, quae, ne longum faciam, non sunt annumeranda. Omnia siquidem fidei dogmata ab apostolis accepit Ecclesia vel scripto vel verbo, quoniam ii ministri fuere sermonis; nec ullas in fide novas revelationes Ecclesia habet; sed eas servat, quas apostoli per Spiritum Sanctum fideli populo reliquerunt, quemadmodum postea sumus demonstraturi.

4. Tertia via. Si quidquam est nunc in Ecclesia communi fidelium consensione probatum, quod tamen humana potestas efficere non potuit, id ex apostolorum traditione necessario derivatum est. Ut vota dissolvere et remittere iuramenta non erat humanae potestatis, tum quia iure naturae vota nuncupata Deo reddere et iuramenta servare tenemur, humana vero facultas ea, quae iure naturae debita et constituta sunt, condonare ac tollere non potest, ut Gratianus *13. distinct.* statim a principio docet, tum etiam quia in his quae superiori ex conventione debentur, inferioris potestas nulla est. Eademque est ratio de matrimonii rati diremptione per monasticum solemne votum. Cum enim matrimonium etiam non consummatum ante Evangelicam legem iure esset naturae indissolubile, nec esset in republica humana facultas ulla huiusmodi matrimonii dirimendi, consequens fit hunc Ecclesiae morem ex Christi et apostolorum instituto descendisse. Nec enim credi potest Ecclesiam Dei aliquam sibi potestatem generaliter usurpasse in his quae ad ius naturae pertinerent, nisi quam Christo et apostolis tradentibus accepisset. Iam enim hic error esset gravis in moribus, in quibus Ecclesiam errare non posse suo loco ostendemus. Nec me clam est quod Alexander III aliter in postremo illo exemplo docere videatur.[1] Cum enim illi esset obiectum non posse per solemne religionis votum matrimonium dirimi, quoniam scriptum esset: *Quod Deus coniunxit, homo non separet,* respondit hoc Scripturae testimonium de matrimonio consummato esse interpretandum. Quo videlicet responso significavit matrimoniun ratum, si consummatum non esset, licere humanitus separari. Verum ut omittam quod verba illa Adae: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea,* etc. e quibus Dominus collegit quod coniunxisset Deus, id hominem separare nec debere nec vero posse, eo tempore fuerunt in Paradiso dicta,

[1] *De conc. con.* cap. « Ex publico ».

quo nondum erat matrimonium consummatum, utque illud etiam praeteream quod matrimonii ipse contractus adeo natura sua firmus ac perpetuus est, ut ne voluntate quidem contrahentium dissolvi possit, quae tamen hominum conventionibus dirimendis valere solet plurimum: certe theologis gravissimis semper absurdum visum est matrimonium ullum per hominem separari. Quanto gravius Innocentius III aliorsum quidem, sed ad hunc etiam locum apposite dixit [1] non hominem sed Deum id solvere, quod Summus Pontifex non humana sed divina auctoritate dissolveret. Nimirum quod Dominus Petro dixit: *Quodcumque solveris super terram,* etc. quousque et quatenus vel amplificandum esset vel etiam constringendum, id ab apostolis Ecclesiam accepisse consentaneum est, qui eiusmodi res ad Ecclesiae gubernationem necessarias sine dubio tradidere. Atque tradunt nonnulli [2] Joannem Evangelistam iubente Christo a sponsa sua Evangelii gratia fuisse seiunctum. Hieronymus certe *1. advers. Jovinian. libro* Joannem affirmat et virginem fuisse et maritum. Theclam quoque Epiphanius *Haer. 78.* tradit a Paulo nuptiis exsolutam, cum sponsum haberet primarium urbis formosissimum, et virginem sanctam contempsisse terrena ut coelestium potens efficeretur. Sed contra Alexandrum dicimus. Nam hoc forte dicet aliquis: minime vero gentium. Nec enim statim Pontifici contrarius est, qui argumento, quo Catholici urgentur, aliam responsionem parat. De tertia igitur via dictum est satis.

5. Quarta via eadem et mollior et tritior est huiusmodi. Si viri ecclesiastici aliquod dogma vel unam quamlibet consuetudinem uno ore testentur nos ab apostolis accepisse, sine dubio certum argumentum est, ut ita esse credamus. Ut imagines ab apostolis esse traditas patres in septima Synodo generali actione sexta dixerunt. Et symbolum fidei, quo vulgus fidem suam profitetur, Ecclesiam apostolis tradentibus habuisse, auctores sunt Rufinus in *expositione symboli,* Hieronymus ad Pammachium *de erroribus Joannis Hierosol.,* Ambrosius in *serm. 38. de ieiunio et quadragesima,* Cassianus *lib. 6. ad Leonem imperatorem,* Isidorus *lib. 6. Etymol. cap. 18.,* Leo papa in *epist. 8. et 13. ad Augustam,* Clemens in *epistola prima ad Jacobum,* [3] si Clemens tamen illius epistolae auctor est. Sed de his hactenus. Nam plura exempla ponere longum esset, nec ad rem quam instituimus necessarium. Satis autem fuerit quatuor vias demonstrasse, quibus traditionem aliquam esse apostolicam investigetur.

[1] *De transl. episc.* cap. quarto.

[2] Prooemio in Joann. Evangelist quod Hieronymo nonnulli tribuunt.

[3] 14. dist. cap. « Canones ».

CAPUT V. 26

DE VARIIS GENERIBUS TRADITIONUM APOSTOLICARUM.

1. At vero, priusquam huius loci auctoritatem confirmo, illud animadvertendum censeo, praecepta et instituta apostolorum esse in duplici differentia. Quaedam enim temporaria fuere, quorum ratio brevis et ad tempus fuit; alia fuere perpetua, utpote quae causam habuere sempiternam, ut in Ecclesia servarentur. Illius generis exempla sunt, de baptismo in nomine Jesu, de abstinentia a sanguine et suffocato; huius autem posterioris exemplum est, de aqua permiscenda calici. Atque etiam alia divisio est apostolicae traditionis. Nam alteras apostoli a Christo Domino acceperunt, ut Matrimonium, Confirmationem, Extremam unctionem esse Sacramenta Novae Legis, quae ipse quidem instituit Christus, suorum Sacramentorum primus idemque solus auctor, sed apostolis tradidit christiano populo administranda; alteras vero traditiones apostoli ipsi, Spiritu Sancto suggerente, ad Ecclesiae utilitatem ediderunt, quas tamen eis Christus Dominus, dum in terra degeret, nusquam edidit, ut quadragesimae ieiunium; quod licet Hieronymus in *secundum Jonae caput,* Ambrosius *conc. 36.*, Chrysostomus *hom. 1. in Genes.* ad Christum auctorem referre videantur, at revera, ut equidem sentio, apostolicum institutum fuit. Quod Christo tamen assignatur vel quia ad Christi ieiunantis exemplum ab apostolis institutum est, vel quia apostolica edicta Christi esse censentur, qui per apostolos Ecclesiae loquebatur, atque adeo per Spiritum Sanctum apostolis, iuxta illud quod *Joannis 16. cap.* scriptum est: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet, loquetur, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Et Apostolus cum quoddam de suo consilium dedisset, *Puto autem,* ait, [1] *quod et ego spiritum Dei habeam;* et rursum: [2] *An experimentum eius quaeritis, qui in me loquitur Christus?* In his autem traditionum generibus illa eadem consideranda sunt quidem, quae in superiore libro [3] de Scripturae etiam legibus admonuimus; sed discrimen illud maxime quod de Scripturarum praeceptis ibi positum, transferri huc ad traditiones

[1] 1. *Cor.* 7. 40. [2] 2. *Cor.* 13. 3. [3] Cap. 18. in resp. ad 4. arg.

debet. Ex traditionum quippe vinculo, quas a Christo acceptas apostoli fidelibus servandas reliquere, Ecclesia fideles eximere non potest nec illas contraria aliqua consuetudine abolere. Si enim, exempli causa, materias et formas Sacramentorum Confirmationis, Ordinis, Extremae unctionis a Christo apostoli, nos ab apostolis accepimus: si ad eundem quoque modum matrimonia non consummata per solemnem castitatis professionem dirimi, consummata vero per conversionem ad fidem, coniuge infideli discedente, Christus Dominus apostolis, illi nobis edixerunt, in his tamquam in divinis institutis Ecclesia nihil habet potestatis.

2. In quem sensum explicanda sunt duo illa capita: *Sunt quidam*, et: *Contra statuta, 25. quaest. 1.* Nec huiusmodi traditiones possunt per contrariam consuetudinem antiquari; sed tali adversae consuetudini iure obiiciuntur *cap. Veritate* et *cap. Si consuetudinem* et *cap. Frustra, 8. distinctione.* In aliis vero, quae videlicet apostoli constituerunt tamquam Ecclesiae pastores, poterit quidem Summus Pontifex ut in ceteris Ecclesiae legibus dispensare (sic enim schola loquitur), poteritque item contrarius populi mos instituta huius generis abrogare. Ut trina immersio, quam ex apostolica traditione in baptismi Sacramento Ecclesiam habuisse *canon apostolorum 49.* ostendit, per contrariam consuetudinem abolita est. Eiusdem quoque ordinis est quadragesimae ieiunium, ac poenae rursum ab apostolis pro criminibus praefinitae, quae *82. distinctione cap. Presbyter,* ex Concilio Gangrensi referuntur. Ad hoc genus illud refertur, quod ex Anacleti prima epistola haeretici urgere solent: [1] *Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus: sic enim apostoli statuerunt;* quamquam de ministris qui episcopo sacrificanti in diebus solemnioribus inserviebant Anacletus loquitur. Quare inde colligi non potest omnes eos, qui missae intererant, oportere etiam tunc communionem Eucharistiae sumere, in his praesertim diebus qui solemniores non essent; nam, ut antiquo more, apostolorum instituto communio totius etiam populi a principio statim nascentis Ecclesiae exigeretur, aetate tamen Chrysostomi praeceptum relaxatum esse constat et communionem astantium voluntati permissam, ad quam eos diaconus alta voce invitabat non cogebat. Haec enim et alia huiusmodi, tametsi ab apostolis tradita sunt, non sunt tamen ita fixa, ut moveri non queant: cum Christi ipsius praecepta et instituta, quemadmodum diximus, adeo stabilia rataque sint, ut convelli nullius

[1] *De cons.* d. 4. c. « Si quis presbyter ».

hominis auctoritate liceat. Cuius ratio loco superiore reddita, frustra hic a nobis resumeretur. Atque illud de institutis ad gubernationem populi pertinentibus intelligi volo. Nam dogmata fidei sive Christus ipse per se apostolis revelarit seu Spiritus Sanctus post Christi ascensionem in coelum, mutari non possunt sed firma haec in veritate remanent, perinde atque illa quae Christi sunt ore prodita.

CAPUT VI. 27

DE FIRMITATE ET CERTITUDINE TRADITIONUM APOSTOLICARUM.

1. Quibus rebus expositis, non erit difficile ostendere, id quod in hac parte maxime quaeritur, ex Christi et apostolorum traditionibus certissima posse argumenta elici et ad Ecclesiae consuetudines et ad fidei dogmata comprobanda. Si enim apostolus Paulus Ecclesiae consuetudinem Corinthiis contentiosis opponit, [1] cur nos itidem Ecclesiae morem ab apostolis usque receptum, totque seculorum usu ac gentium consensione probatum, non opponemus haereticis, cum a nobis Scripturam in cuiusque rei confirmationem efflagitant? Certe Paulus, cum et per Scripturas et per naturae rationem satis dixisse videretur ad eius rei fidem faciendam, quam Corinthiis persuasam esse cupiebat: considerans tamen inter Corinthios fore quosdam, qui illiusmodi forte et testimoniis et rationibus repugnarent, non aliud potius argumentum ad causam evincendam habuit, quam si eos ad Ecclesiae morem revocaret: *Si quis,* ait, *videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei.* Quod dicit tale est: si quis adeo est durus et pertinax, ut argumentis positis non adducatur, sed adhuc contendat feminam aperto capite orare oportere, hunc ego non aliter refello quam quod Ecclesiae Dei talem consuetudinem non habent. Tanta vis in traditione est, ut quos nec Scripturae nec naturae ratio movisset, eos Paulus existimarit Ecclesiarum more et instituto refellendos. In *priore* rursum *ad Timoth. epistola,* [2] *Si quis,* ait, *aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus:* non dicit: scripturis. Et *ad Galat.,* [3] *Si quis,* inquit, *vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit.* Quibus ex locis recte Origenes in *commentariis epistolae ad Titum* [4] definit haereticum eum

[1] 1. *Cor.* 11. 16.
[2] Cap. 6. 3.
[3] Cap. 1. 9.
[4] His comm. caremus, sed refertur locus in *Apologia* Pamphil.

qui se Christo credere profitetur et aliud de veritate fidei christianae credit quam habeat traditio ecclesiastica. Et *lib. 1 Periar. Sicut multis*, inquit, *apud Graecos et Barbaros pollicentibus veritatem, desuevimus apud omnes eam quaerere, qui eam falsis opinionibus asserebant, postquam credidimus filium Dei esse Christum, et ab ipso hanc discendam esse persuasi sumus: ita, cum multi sint qui se putant scire quae Christi sunt, et nonnulli eorum diversa a prioribus sentiant, servetur vero ecclesiastica praedicatio per successionis ordinem ab apostolis tradita et usque ad praesens in Ecclesiis permanens, illa sola credenda est veritas quae in nullo ab ecclesiastica traditione discordat.* Hactenus Origenes. Ignatius quoque in *epistola ad Heronem, Omnis*, ait, *qui dixerit praeter ea quae tradita sunt, tametsi fide dignus sit, tametsi ieiunet, tametsi dignitatem servet, tametsi signa faciat, tametsi prophetet, lupus tibi appareat.* Si igitur anathema, haereticus et lupus habendus est qui ecclesiasticae traditioni repugnat, ex illa profecto certissima argumentatio promitur ad fidei dogmata et Ecclesiae mores comprobandum. Praeterea auctores gravissimi aperte confirmant huiusmodi instituta etiam sine litteris accepta eandem vim habere, ac si scripta ab apostolis fuissent. Irenaeus *lib. 3. Advers. haereses, cap. 4.* et *lib. 4. cap. 43.;* Tertullianus item, quamvis ipse postea ab Ecclesiae traditione discesserit, in *lib.* tamen *De corona militis* eandem sententiam habet. Cuius verba licet in praesentia referre: nec enim solum quid sentiat, tradit, sed cur etiam sentiat. *Antiquas*, inquit, *observationes Ecclesiae, si nulla scriptura determinavit, certe consuetudo corroboravit, quae sine dubio de traditione manavit.* Et statim, cum quarundam traditionum meminisset, quarum in Scripturis mentio nulla est, *Istarum*, ait, *et aliarum disciplinarum si expostulas legem, nulla tibi legis traditio praetendetur. Auctrix est consuetudo, confirmatrix est et fidei observatrix, idonea est testis traditionis veteris. Consuetudo autem etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur; nec differt, scriptura an ratione consistat.* Hactenus Tertullianus. Ac praeclare ille quidem; quoniam si legem ratio commendat, mos, qui ratione constet, non minus quam lex habet commendari; *dist. 1. cap. Consuetudo.* Basilius insuper in *libro De Spiritu Sancto, cap. 27.* ac magno quidem argumento eandem rem confirmat inquiens: *Dogmata quae in Ecclesia praedicantur, quaedam habemus e doctrina scripto prodita, quaedam rursus ex apostolorum traditione in mysterio occulto recepimus. Quorum utraque parem vim habent ad pietatem; nec in his quisquam contradicit, qui sane vel tenuiter expertus est. Nam si consuetudines, quae scripto proditae non sunt, tamquam non multum habentes momenti, conemur*

reiicere; et ea damnabimus quae in Evangelio necessaria ad salutem habentur, imo potius ipsam fidei praedicationem ad nudum nomen contrahimus. Hactenus Basilius. Cuius ratio, si auctoritas negligitur, certissimam rei huius faciet fidem. Cum enim Scripturas ipsas Ecclesiae auctoritate recipiamus, nec certiore argumento Evangelium Matthaei nomine inscriptum ipsius vere esse probemus, quam quod sic a patribus accepimus; simili profecto ratione ex reliquis institutis, quae videlicet ab apostolis retinemus, firma argumenta derivabimus. Quod si quis novum librum sacrum ingerat, quem patres nostri minime receperunt (ut Basilides qui prophetas sibi nuncupavit atque constituit [1]), is non alio certiore argumento refelli potest, quam traditione maiorum, ut secundo iam libro [2] latius explicatum est. Sic quippe apud Eusebium *lib. 6. cap. 10.* Evangelium nomine Petri ab haereticis prolatum Serapion gravissime exclusit. Atque, ut Basilius argumentatur, etiam in reipublicae iudiciis, ubi scripturae deest instrumentum, testibus habetur fides, et sicut in rebus humanis oculatos testes ita in fide auritos accipimus, quia fides ex auditu est. Esset autem ridicula respublica, quae in iudiciis scripto omnia, nihil sine scripto probaret. Scripturas enim propter litigiosos facimus. Alioqui boni viri solo verbo in veritate et officio continentur.

2. Praeterea multa ad christianos mores et doctrinam pertinent, quae e Sacris Literis non habentur, ut ante a nobis constitutum est: stultum ergo fuerit in omnibus scripturam postulare. Traditione itaque opus aliquando est ad fidei dogmata comprobanda. Rursus, cum traditiones non scriptas Polycarpus, Tertullianus, Irenaeus Marcioni ac Valentino; Epiphanius Melchisedechianis, Apostolicis, Aerianis; Hieronymus Vigilantio; Augustinus Donatistis; denique, ut in summa dicam, omnes sancti adversariis Catholicae fidei fidenter obiecerint, earumque vi, perinde ac si fuissent scriptae, haereses sui quisque temporis deturbaverint: certe non minori efficacia per huiusmodi traditiones nos haereticorum, qui aut nunc sunt aut etiam sunt futuri, quaecumque dogmata refellere ac deturbare poterimus. Absurdissimum quippe fuerit, ut Hieronymus adversus Vigilantium colligit, unum Lutherum aut Oecolampadium in Ecclesiae angulo obloquentem audire, universos autem maiores nostros usque ab apostolis contemnere; quorum traditiones si negligamus, difficile dictu est quantum religio detrimenti sit latura, quemadmodum *distinct. 11. cap. Ecclesiasticorum* dicitur. Qualis enim rerum omnium facies

[1] Euseb. lib. 4. *Ecclesiast. hist.* cap. 8. [2] Cap. 7.

erit, qualis praesertim erga Deum pietas, cultus, caeremoniae, non in Ecclesia dico, cuius et mysteria et Sacramenta maxima ex parte traditione constant; sed in unaqualibet republica vel mediocriter instituta, si mores illi, qui a principio statim cum republica adoleverunt, contemnantur, labefactentur, evertantur?

3. Longiores hoc loco sumus quam necesse est. Quis enim est, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a quibusdam commemorantur? Commemoratur ab his Augustinus in epistola ad Januarium et in altera quoque ad Casulanum,[1] in quibus scripsit insolentissimae insaniae esse disputare an eiusmodi consuetudines servandae sint; nec minus esse eos coercendos, qui has contempserint, quamvis humanae aliquae illarum sint, quam si divinas leges praevaricarentur. Commemorare et alios auctores possumus, sed uteremur in re non dubia testibus non necessariis. Paulus enim unus abunde rei huius facit fidem in *2. ad Thess. epistola, cap. 2.* inquiens: *Tenete traditiones, quas accepistis sive per epistolam sive per sermonem.* Parem ergo vim habent apostolica dogmata, pariterque retinenda sunt, sive scripto seu verbo ad Ecclesiam pervenerint, ut D. Basilius in *lib. De Spir. Sancto cap. 29.* ex hoc ipso Apostoli testimonio argumentatur. Quin Apostolus ipse ad Hebraeos et ex Scripturis et ex Traditione argumentatus est, quemadmodum Chrysostomus *homilia 18. in epistola ad Hebraeos* admonuit.

4. Ex quibus omnibus multisque aliis perspicuum est, qui traditiones contempserint, eos tamquam haereticos iure ac merito ab Ecclesia fuisse semper explosos. Ita enim haeretici illi sunt habiti, qui solemnia quadragesimae iciunia ab apostolis accepta pro nihilo habuere, ut apud Augustinum *de haer. cap. 53.* et apud Concil. Gangrens. in *epistol. ad episcopos Armeniae* videre licet; ita qui distinctionem episcopi et presbyteri negarunt, etiam hi haereseos sunt damnati, ut apud Augustinum *eodem lib. et cap.* et apud Epiphanium *lib. 3. cap. 75.* et apud Concilium Constantiense reperies; ita breviter sive Wicleffistas sive Lutheranos sive alias quascumque antiquiores pestes non minus exhorruit Ecclesia in eo quod huiusmodi traditiones inficiati sunt, quam in eo quod scripta dogmata reiecerunt. Inde adeo venit, ut septima Synodus generalis action. 7. doctrinam nostrae orationi maxime consentaneam ediderit in haec verba: *Fatemur nos ecclesiasticas traditiones sive scripto sive consuetudine valentes retinere velle, quarum de numero est*

[1] Dist. 11. c. «In his rebus».

imaginum effiguratio. Catholicae igitur Ecclesiae traditionem observantes, definimus sanctas imagines venerandas. Qui ergo ausi fuerint aliud sentire aut more impiorum haereticorum ecclesiasticas traditiones contaminare, si episcopi fuerint, deponantur, si laici, communione priventur. Et in fine eiusdem sessionis, *si quis,* aiunt patres, *traditiones Ecclesiae sive scripto seu consuetudine valentes non curaverit, anathema sit.* Et Concilium Tridentinum sessione 4. idem definit his verbis: *Sacrosancta Tridentina Synodus prospiciens veritatem Evangelii salutarem et morum doctrinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus ipsius Christi, quae ab apostolis acceptae aut ab ipsis apostolis Spiritu Sanctu dictante quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt; traditiones ipsas tum ad fidem tum ad mores pertinentes, tamquam vel ore tenus a Christo vel a Spiritu Sancto dictatas et continua successione in Ecclesia Catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia cum Libris Sacris suscipit ac veneratur.* Et posterius: *Si quis autem traditiones praedictas sciens et prudens contempserit, anathema sit.* Nec plura. Reverti enim decet ad ea quae capite tertio posui fundamenta, ex quibus ut nihil aliud adiiceremus, id ipsum, quod hoc nunc capite persequimur, satis exploratum esset. Verum ut singula persequi est operis infiniti, ita quaedam explicare fusius est necessarium. Nec tamen quae huic loco explicando dedimus, nimis multa videri debent. Quo enim huic loco vis ab haereticis maior infertur, eo nobis magis elaborandum erat, ut is quam diligentissime et explicaretur et muniretur. Atque quemadmodum supra diximus, ex decem partibus, in quas loci theologici naturam vimque divisimus, secunda haec, quae in traditione consistit, maxime theologiam et fidem attingit. Et res tanta paucis absolvenda non erat. Sed iam argumenta ea tandem diluamus, quae capite primo adversum traditiones opposuimus.

CAPUT VII. 28

IN QUO REFELLUNTUR ARGUMENTA CAPITIS PRIMI.

1. *Responsio ad primum.* Illud vero argumentum quod est a principio positum non est difficile refutare. Ridiculum est enim credere apostolicas traditiones non eadem fide ac diligentia posse in fidelium cordibus asservari, ac si in papyro scriberentur. Nam nec Scriptura Spiritus Dei vivi facilius quam atramenti deletur, et sunt

pleraeque traditiones quas more et usu facillime videas retineri. Quod si Christi providentia Ecclesiae Christianae deest, tum vero nec traditiones asservatas ego defendo nec certam Scripturae auctoritatem: utraque enim iuxta res sine Dei procuratione non constat, quam si tollas, neque traditio nec scriptura vindicatur. Sed si Christo curae Ecclesia sua est, iam non erit ambiguum, quin quemadmodum Evangelium illa in senso potius quam in littera custodit, ita et ceteras custodiat traditiones, quas ei apostoli tantopere commendarunt. *O Timothee,* inquit Paulus, [1] *depositum custodi, devitans profanas vocum* [2] *novitates et oppositiones falsi nominis scientiae.* Quem locum miror a Caietano de gregis commissi deposito non de commissa doctrina esse intellectum; praesertim cum alterum simillimum in posteriore ad Timotheum epistola non de grege sed de doctrina interpretetur. Debuerat autem Caietanus admoneri Paulum de verbo Dei fuisse locutum ex iis quae e vestigio subdit: *Devitans profanas vocum novitates et oppositione falsi nominis scientiae;* utraque enim harum traditioni apostolicae adversa est, et vocum profana novitas et falsi nominis scientia. Traditio quippe vetustate commendatur; et, si quid audieris in Ecclesia novi, tum vero id scias esse, ut antiquitati ita quoque apostolicae fidei contrarium. Cum autem legis voces esse vitandas, non tibi vocum sonus veniat in mentem sed vocum significatus. Dogmata enim sententiasque novitias vitare iubet Apostolus, non verborum sonitus inanes aut novos. Tametsi novitia quoque verba, quoad licebit, vitare in fidei morumque disciplina debemus. Scientiam vero falsi nominis vel sophisticen vel artem cabalisticam intellige. Nam traditionibus apostolicis occultae illae cabalistarum traditiones non aliter opponuntur, ac fabulosa veris, sacris superstitiosa. Quamquam adversus Gnosticos Apostolus disserens, ut vere Theophylactus affirmat, falsam illorum scientiam traducit, quam tamen illi rudi plebi magno pretio vendebant. Quod si nihil est tam contra tradita ab apostolis antiqua dogmata, quam opiniones in Ecclesia tum novae tum profanae (vetera enim eademque sacra mysteria fides apostolica probat aspernaturque contraria), nihilque tam est secundum apostolos, quam non recedere ab his quae olim accepimus (nimirum de verbi, non de gregis deposito Apostolus loquitur),

[1] 1. *ad Tim.* 6. 20.

[2] καινοφωνίας noster legit interpres, quemadmodum et Ambr. et Chrys. legisse videntur. Certe Latina Eccl. « novitates » legit, non « inanitates ». Sic etiam Basil. ubique legit, ut auctor est Theoph. 2. *Tim.* 2. in illud, « Profana autem et vaniloquia devita », et in hunc ipsum locum 1. *Tim.* 6.

itemque si falsi nominis scientia vel sophistica intelligitur, ut quibusdam placet, vel cabalistica, ut etiam Caietano est visum, vel illa Gnosticorum, ut Theophylacto mihique etiam probatum est: necesse est, cum verae falsa scientia adversetur, contrariorum eundem esse sermonem. Quae quamquam ita sunt in promptu, ut res confirmatione non egeat, sunt tamen nobis Vincentii Lyrinen. viri gravissimi auctoritate confirmanda. *Depositum,* inquit, *id est quod tibi creditum est, non quod a te inventum: quod accepisti, non quod excogitasti: rem non ingenii sed doctrinae, non privatae usurpationis sed traditionis publicae; rem ad te perductam, non a te prolatam: in qua non auctor esse debes sed custos, non institutor sed sectator, non ducens sed sequens. Aurum accepisti, aurum redde: nolo mihi pro aliis alia subiicias. Custodi propter inimicos, propter fures; custodi etiam diligenter, sedulo, fideliter, ut suo tempore, cum oportuerit, quibusque oportuerit reddas. Devitans profanas vocum novitates, id est sententiarum, dogmatum, rerum, quae sunt vetustati contrariae. Nulla quippe haeresis nisi sub certo nomine, certo loco, certo tempore emersit; nec quisquam haeresim instituit, nisi qui se prius ab Ecclesiae Catholicae et antiquitatis consensione discreverit. Hoc ergo apud omnes haereses legitimum fuit atque solemne, ut profanis novitatibus gaudeant, antiquitatis scita fastidiant. Contra vero Catholicorum hoc proprium, deposita sanctorum patrum et commissa servare damnareque profanas novitates. Ita enim in Concilio Ephes. omnium patrum una fuit vox, ut, quod erat antiquitus traditum, teneretur, quod adinventum nuper, exploderetur.* Hactenus Vincentius. Huius vero apostolici testimonii tanta vis adversum haereticos fuit, ut Clemens Alexandr. 2. *Strom. lib.* scribat haereticos, quoniam eo testimonio evincebantur, epistolas Pauli ad Timoth. explosisse. Ut eo igitur unde digressa est se referat oratio, non fuerunt maiores nostri in re tam necessaria negligentes, sed quod Apostolus Timotheo et in illo magna cura commisit omnibus, id magna etiam illi cura servarunt. Itaque in primo illo argumento Lutherani haud secus ratiocinantur, ac si non divinitus res ecclesiasticae gererentur. Quod si ita pergunt, pari ratione suadebunt, nec canonicos libros quidem eosdem mansuros semper, sed, si placet, etiam perituros. Nam quot libri tineas pascunt blatasque diserti? Quot auctorum monumenta hominum incuria interciderunt? Nimirum enim Pythagoras quoque ipse, ut Lysias Pythagoricus ad Hipparchum scribit, commentariolos quosdam Damae filiae testamento reliquit; qui tamen, ac multo etiam magis quam traditiones, interiere. Quae cum ita sint, verendum non est, ne apostolorum instituta, quae di-

gito Dei non in tabulis lapideis sed in Ecclesiae visceribus scripta sunt, humana oblivione deleantur. Ac de primo quidem argumento satis multa diximus: vereor etiam ne nimis multa.

2. *Responsio ad secundum.* At secundo ita respondeo. Non vult Augustinus dicta factaque Jesu ab evangelistis scripta ad salutem fidelium et doctrinam esse satis. Alioqui epistolae apostolicae, *Apostolorum Acta,* liber *Apocalypsis,* totum etiam Legis Veteris instrumentum supervacanea esse non necessaria viderentur. Sed hoc vult, non fuisse opus ad fidelium salutem ut ex dictis factisque Jesu alia scriberentur, quam quae scripta sunt. Haec enim scribere satis fuisse, reliqua ab evangelistis sine culpa praetermissa. Nam quod rursum nobis Augustinus obiicitur, facilis est et prompta defensio. Quae enim usu et more Ecclesiae tenemus, ea non modo non sunt obscura, sed adeo sunt aperta, ut de iis disputare insolentissimae insaniae esse idem August.[1] existimarit. Cum ergo ait: *ubi de re obscurissima disputatur,* etc. satis indicat se de his loqui nullo modo, quae Ecclesiae instituto et traditione constant. Alioqui illud nobis adversarii expediant velim, quod August. idem *lib. cont. Crescon. 1. cap. 33.* diserte tradit in haec verba: *Quamvis huius rei certe de Scripturis canonicis non proferatur exemplum, earundem tamen scripturarum etiam in hac re a nobis teneretur veritas, cum hoc facimus quod universae iam placuit Ecclesiae, quam ipsarum Scripturarum commendat auctoritas: ut quoniam Sancta Scriptura fallere non potest, quisquis falli metuit, eandem Ecclesiam consulat, quam sine ulla ambiguitate Sancta Scriptura demonstrat.*

3. *Responsio ad tertium.* Iam vero Apostoli testimonium perverse nobis opponitur. Nam hominem Dei Ecclesiae doctorem hic Paulus appellat, qui per Literas Sacras ad omne ministerii sui opus instruitur. Quatuor quippe sunt res, quas verbi sacri administer praestare debet: nempe docere, arguere, corripere, erudire. Quae utique omnia doctoribus Evangelii Scriptura Divina suppeditat. Quod si quisquam contendit, generaliter hunc locum intelligendum, huic non maximo equidem opere repugnaverim; concedat mihi modo Scripturas non singulatim et in specie semper de rebus universis praecipere. Si enim specialiter scripta sunt omnia, quid illud est:[2] *Cetera, cum venero, disponam?* Quid illud rursum:[3] *Plura habens vobis scribere, nolui per chartam et atramentum: spero enim me futurum apud vos et ore ad os loqui?* Scriptura itaque divina non de iis solum

[1] In epist. ad Casul. [2] 1. *Cor.* 11. 34. [3] Joan. in 2. epist. v. 12.

instruit, quae scripta sunt, sed de iis etiam quae non sunt scripta. *Tenete,* inquit Paulus, [1] *traditiones quas accepistis sive per epistolas sive per sermones.* Et in hoc ipso *3. cap. posterioris ad Tim. epist.* cuius nos testimonio impetimur, cum dixisset Apostolus: *Tu autem assecutus es meam doctrinam et institutionem,* quibus verbis utrumque genus disciplinae complexus est, et quod scripto et quod instituto continetur, mox subiungit: *Tu vero permane in his quae didicisti et credita sunt tibi.* Didicerat enim Sacras Literas Timotheus ut ibidem tradit Apostolus et praeterea mysteria Evangelicae doctrinae concredita acceperat, ut *cap. 2.* dictum erat et *cap. 6. prioris ad eundem epistolae.* Non ergo eo loco traditiones excludit Apostolus sed potius commendat.

4. *Responsio ad quartum.* Sane vero quod argumentum ex *Deuter. 17. capite* Lutherus addit, hoc nullius propemodum est momenti. Legem enim nos non in chartis solum papyraceis scriptam accepimus, sed eam magis quae in visceribus inscripta est. Nec adeo rudes sumus, ut apud nos lex verbo tenus tradita legis nomen minus habeat, quam ea, quae litteris editur. Fatemur ergo sacerdotes non esse audiendos, nisi docuerint iuxta legem Domini. Sed qui instituta apostolica Ecclesiae tradunt, ii vel maxime docent nos iuxta legem Domini; qui vero contra ecclesiasticas traditiones pugnant, hos cum lege Domini pugnare contendimus. Qua ex re Calvini calumnia facile obteritur. Accusat enim Ecclesiam, quasi traditiones contra Sacras Literas invexerit. Dicitur enim *Deuter. 12.* ne requiramus alias in colendo Deo caeremonias praeter eas, quae lege praeceptae sunt, nec his quicquam vel addamus vel minuamus. Et Salomon, *Ne addas,* inquit, [2] *quidquam verbis Dei et arguaris inveniarisque mendax.* At vero quamvis traditiones Ecclesiae quaedam essent Scripturae Sacrae additamenta, non tamen sunt illae verbo Dei additae; quin potius divina verba sunt, non aliter ac illa quae Sacris Libris scripta sunt. Non enim in praesenti de traditionibus disserimus, quae a posteris Ecclesiae praefectis prodierunt, quas alterius loci et temporis est defendere; sed de Christi et apostolorum traditionibus disputatio est, quas hic nos ut divina oracula iure vereque tuemur. Nec traditiones etiam huiusmodi Divinarum Scripturarum sunt additamenta, sed complementa sunt potius et earum quasi commentaria. Alioqui accusentur prophetae, quod legi Moysis quidpiam adiecerint; accusentur apostoli, qui epistolas addiderint Evangeliis, asinaeque et pulli simpli-

[1] 2. *Thes.* 2. 14. [2] *Prov.* 30. 6.

citatem suis apposite vestimentis ornarint; accusa item, si placet, eosdem, qui decretum de idolothytis, sanguine et suffocato sanxerint, ac canones quoque aliquot ediderint, qui in Sacris Libris scripti non sunt. At non sunt istae, ut diximus, Scripturae additiones sed interpretationes, quemadmodum adversus Graecos in Concil. Florentino sess. 4. 5. 6. et 7. latius explicatum est. Qua etiam ratione ecclesiasticas et doctrinam et leges institutaque salutaria defendimus. Non enim Ecclesia his edendis aut nova fundamenta iacit, aut novas fabricas addit; sed superaedificat super fundamentum apostolorum et prophetarum aurum, argentum et lapides pretiosos, regnique coelorum semina reddit non alia sed eadem auctiora, ut Eus. *3. lib. Eccl. hist. c. 37.* dixit. Atque nos itidem hanc eandem doctrinam lib. 7. capite postremo, si vita superest, locupletabimus. Nunc de 4. argumento dictum est satis.

5. *Responsio ad quintum.* Ad quintum respondeamus. Chrysostomus porro, sive quis alius est auctor, non ait: *Scripturarum veritati,* quod haeretici citare solent, sed: *nisi ea dixerint quae convenientia sunt veritati.* Quamquam, qui traditiones apostolicas docent, ii revera ea dicunt quae congruunt Scripturarum etiam veritati. Quod vero de Papae traditione nobis opponitur, id ab Eusebio refellitur *3. lib. Ecclesiast. hist. cap. ultimo,* ubi ait Papiam, ut qui exigui sensus vir et minus capacis esset, spirituales et mysticas apostolorum traditiones corporaliter et secundum litteram suscepisse. Non ergo si unus aut item alter traditionum apostolicarum praetexerit auctoritatem, fidem nos statim habere debemus. Nam et nonnulli Sacras Literas praeferunt quos iure ac merito explodimus, quoniam Sacrarum Literarum testimoniis abutuntur. Eodem quoque modo Irenaeus potuit a Papia et aliis discipulis Joannis decipi in aetate Domini Salvatoris: credidit enim, nec discussit, an vera dicentibus crediderit. Sed de hac re disseremus postea diligentius.

6. *Responsio ad sextum, septimum et octavum.* Theophili autem, Hieronymi Origenisque testimoniis non est cur pluribus respondeamus. Nam adversum eos loquuntur qui vel humana commenta Sacris etiam Literis adversa vel historias quasdam apocryphas tamquam res divinas et certas posteris venditabant. Alioqui si Hieronymus (huius enim testimonium urgentius premunt) non existimabat quidquam esse credendum, nisi quod Sacris Literis esset proditum, qua fronte adversus Luciferianos, Vigilantium, Helvidium traditionum auctoritate argumentatur?

7. Calvini porro confirmatio quam frivola sit et plane ridicula,

faciam ut nullo negotio intelligant ii, qui mecum eam paululum expendere volent. Equidem eum quoque hortarer, ut huc animum serio adverteret, si quid docendo proficere me apud illum posse confiderem. Sed quando Lutheranis, omissa veritatis ratione, hoc unum propositum est, quacumque possunt via rem suam agere, pauca tantum dicam, quibus sese boni ac veri theologi ab eorum captionibus expedire queant. Primum autem Joachimus Camerarius non *plene* sed *plane* habuit in hunc modum: *Evangelia enim* etc. *plane instruunt nos de sensu Numinis.* Deinde, ut quem in modum Calvinus citat, nos quoque legeremus; nihil affertur tamen. Nam cum Scripturae ipsae et Ecclesiae magisterium et traditionum auctoritatem non obscure commendent, profecto *de sensu Numinis plene nos instruunt.* Docent enim sensum Numinis sive scripto seu verbo traditum iuxta esse tenendum. Quid quod concitatae et ineruditae concionis esset, statim in prooemio verba dicentis retundere, eius praesertim qui bona fide loqueretur? An mox cieri turbas aequum esset et id impudenter antevertere, quod erat in Concilio magna vi et contentione transigendum? Illud enim Ariani praescripserant, ut capite primo ostensum est, sese in fidei quaestione praeter Scripturas nihil omnino recepturos. Consueverunt autem Synodi patres quae obiter ab unoquolibet dicuntur qui non sit fidem facturus Concilio, ea prudentissime dissimulare, quo res, de qua potissimum agendum est, suo et loco et tempore commodius agatur; quemadmodum nobis libro postea quinto explicandum est. Nec Nicaeni patres omnia ea, quae Constantinus dixerat, amplexi sunt; sed cum monuisset, ut hostili posita discordia quaestiones explicarentur et omnes cuperet confiteri apostolicorum dogmatum unitatem; *His,* inquit Theodoretus, *assensus maxime partis accessit, interque se concordiam et sanitatem dogmatum constituerunt. Pauci tamen,* etc. Ex Constantini igitur testimonio Synodique silentio nihil omnino conficitur. Praeterquamquod etsi Literis Sacris disputatio esset instituenda, sensum earum tamen non ex ipsis literis mortuis sed ex vive vocis traditione oporteret accipere: ita traditionis semper usu et auctoritate indigeremus. De octavo igitur argumento hactenus.

8. *Responsio ad nonum.* Traditiones autem apostolorum, de quibus agimus, humanae non sunt sed divinae. Itaque qui eas docent, hi non docent doctrinas hominum; quae omnino doctrinae vel Dei praeceptis contrariae intelliguntur, iuxta illud quod Dominus *Marci decimoquinto* dixit: *Quare vos transgredimini mandata Dei propter traditiones vestras?* vel otiosae quaedam et vanae traditiones; qualis

erat illa de manibus a prandio abluendis, quae ad manuum quidem purificationem utilis esse fortasse poterat, ad Dei certe cultum non poterat. Quam ob causam recte per Isaiam Dominus dixerat: *Sine causa autem colunt me.* At Cyprianus in ea epistola eos reprehendit, qui morem novum Christi instituto repugnantem inserere conabantur.

9. *Responsio ad decimum.* Decimum vero argumentum instantius equidem pressi, ut in hac responsione explicaretur, inter haereticorum et Catholicorum traditiones maximum esse discrimen. Haeretici enim mysteria sua mulierculis et idiotis homunculis produnt; at Catholici mysticas et sacras Ecclesiae traditiones muliercularum homuncionumque vulgo prodere piaculi loco habent. Cuius rei causae quoniam capite tertio sunt redditae, illinc lector assumet quae ad hunc locum pertinebunt. Haeretici rursum secretas illas traditiones suas a viris doctis, praesertim iis qui Ecclesiis Catholicis praesunt, abscondere solent; Catholici contra, iuxta quod Apostolus praecipit, christianae disciplinae mysteria iis solum committunt qui idonei sunt et alios docere. Quare doctrinae depositum publicum est, utpote quod reipublicae magistratibus commendatur. *O Timothee,* inquit,[1] o episcope, qui Ecclesiae et praefectus et doctor es, *depositum custodi;* et rursum:[2] *Quae audisti a me, haec commenda fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios docere.* Atque illud animadvertendum est diligentius, quod non clam in angulo et privatim hoc depositum Timotheo commissum est sed coram multis testibus, ut res non privatae usurpationis, non clandestinae furtivaeque doctrinae, sed publicae traditionis, disciplinae manifestae sineque dolo intelligeretur. Quod qui parum perspiciunt, hi non satis expediunt, quemnam sensum locus ille habeat: *Ego in occulto locutus sum nihil.* Doctrina quippe Christi, in qua nihil fucatum, nihil fictum, nihil fraudulentum est, sed omnia sincera, vera, simplicia, nihil habet omnino tectum, penetrale, tenebricosum. Hoc quoniam haeretici habent, eorum doctrina occulta recte dicitur; quemadmodum civis quisque tum quicquam reipublicae occulere dicendus est, quum quae magistratibus revelanda sunt, ea non illis plane sed privatis hominibus furtim prodit. Nam qui quae populo vulganda sunt, ea populo invulgat, quae contra solis reipublicae magistratibus expedit aperiri, solis quidem magistratibus, sed aperte tamen manifestat, hic nihil prorsus occulte gerit. Non itaque nos haereticorum more mysteria occulimus, sed apostolorum instituto ea vulgo celamus, maioribus aperimus, quae maiores scire

[1] 1. *Tim.* 6. 20. [2] 2. *Tim.* 2. 2.

decet, vulgus scire non decet. Quid igitur sibi vult, inquies,[1] *Quae in aure auditis, praedicate super tecta?* Quod enim super tecta praedicatur, id in vulgus effertur. Enimvero quo tempore Dominus hoc discipulis praeceptum edidit, nondum eis aperuerat sensum, ut intelligerent Scripturas; nondum per dies quadraginta locutus illis fuerat de regno Dei, id est de reipublicae Christianae administratione; nondum Spiritum miserat, qui doceret ea quae vivente Christo portare non poterant: eam partem evangelicae disciplinae tradiderat quae ad omnes fideles pertineret, easque leges quas vulgo etiam notas esse expediret. Huiusmodi igitur praeceptum dominicum est: quod audistis in mysterio, apertius praedicate; quod didicistis abscondite, publice loquimini; quod vos erudivi vel in monte vel intra domum, in urbibus audacter dicite. Sed temporis rerumque ratio habenda est; nam habeo multa vobis dicere, quae non potestis portare modo. Ea cum vobis edixero, alia videlicet lex erit. Nolo illa praedicetis super tecta, nolo vulgo annuncietis. Eadem enim vobis celandi causa tunc erit, quae mihi nunc est: quod vulgus portare non poterit. Scio Clemen. Alexandr. *1. Strom. lib.* de arcanis traditionibus, quae in aurem editae sunt, hunc locum intelligere: quas exponit super tecta praedicandas, id est excelse et excellenter. Sed mihi id quod dixi multo probabilius apparet. Nam et nostrum hunc sensum illud habet: *Ego semper docui in synagoga et in templo, quo omnes Judaei conveniunt, et in occulto locutus sum nihil.* Decimum igitur argumentum confutatum est satis.

10. *Responsio ad undecimum.* At undecimum, quoniam tertiodecimo huius operis libro est nobis diligenter explicandum, non est animus in praesentia refellere. Tantum sunt lectores admonendi, id quod Lucianus martyr apud Euseb. *9. lib. Eccles. hist. cap. 6.* fuse eruditeque persequitur, nos Christianos non humanae alicuius persuasionis errore constringi nec indiscussa, ut alios, parentum traditione decipi, sed auctorem nobis institutionis et doctrinae Deum esse, quo magistro iure ac vere gloriamur. Sed de his plura alias. Nunc postremum argumentum diluendum est.

11. *Responsio ad duodecimum.* Sed et eius argumenti confutatio, ut quae ad tertium decimum quoque lib. referenda est brevissima hoc loco erit. Sane Julianus Apostata Christianis obiecit irrationabilitatem et rusticitatem, sapientiamque, ubi nihil esset aliud, praeterquam credere. Huic vero obiectioni Greg. Nazianz. respondet in *1. Adver. Julianum Steliteutica,* non *alienum esse a suis philosophis, quos ille tantopere*

[1] Matth. 10. 27.

admiratur, ut hac specie doctrinae utantur. Siquidem primum et maximum Pythagorae praeceptum erat, ut si quis discipulos suos de dogmatibus interrogasset, aut eorum rationem aliquam exigisset, nihil aliud responderent, quam quod ita visum fuisset Pythagorae; essetque illa dogmatis ratio inculpabilis. Ita ergo, ac multo etiam magis, exigit ratio, ne fidem nos denegemus iis quae a divinis dicta sunt hominibus, habeaturque pro rationis demonstratione fide digna illorum relatio omni vi rationabili et irrationabili validior.[1] Hactenus Gregorius. Ubi certe non videtur Gregor. horrere, id quod in argumento quasi absurdum refellitur, disciplinam nostram esse similem Pythagoricae, aut hanc potius nostrae esse similem. Sed esto, dissimillima sit, cur magis argumentum illud contra doctrinam verbo traditam, quam adversum eam pugnet, quae litteris prodita est? Nimirum enim utramque credimus, et utriusque, si possumus, conabimur reddere rationem. Reddemus autem, si Dominus vitam concesserit, multas, maximas atque gravissimas, quo sumus loco polliciti. Nam locus hic concludi iam potest. Ac de secundo quidem argumentorum fonte diximus. De octo autem reliquis latissime patet disputandi ratio: sed nos, quoad poterimus et licebit, in breves angustias contrahemus.

[1] Illud Platonis in *Timaeo* « fieri non potest, ut deorum filiis fides non habeatur, etiam si absque necessariis dicant demonstrationibus », huc etiam refert Clemens Alexand. in *Strom.* At certe a Plat. videtur Gregorius hanc sententiam deprompsisse.

DE

ECCLESIAE CATHOLICAE AUCTORITATE

QUAE TERTIO LOCO CONTINETUR

LIBER QUARTUS.

CAPUT I. 29

QUIBUS ARGUMENTIS ECCLESIAE AUCTORITAS IMPUGNETUR.

1. Tertia huius operis pars perfecta est, quam theologis cupio esse notissimam. In quarto nunc libro auctoritatem Ecclesiae explicare ac tueri debemus: de qua ita copiose a viris ecclesiasticis disputatum est, ut una hac de re magna etiam volumina ediderint. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est huius institutae scriptionis ac temporis, de Ecclesiae auctoritate in fidei iudicio disserere, atque adeo id docere breviter, an ex fidelium communi sensu firma duci argumenta possint ad dogmata theologiae comprobanda. Ac Montanus quidem discipulis suis primus suasit, ut nihil reverentiae deferrent Ecclesiae, quae per orbem terrae est, quemadmodum Apollinaris [1] Eusebiusque [2] testati sunt. Nestorius deinde totam Ecclesiam errare affirmavit, *quae ignaros,* sic enim aiebat, *erroneosque doctores sequeretur,* ut Vincentius Lyrinensis retulit. [3] Et Iconomachi post asseruere Ecclesiam adorandis imaginibus diu ac multum in turpi errore versatam, quod Synodus septima in actione sexta tradidit. Nam et Donatistas et Rogatianos Ecclesiae Catholicae auctoritatem non voce illos quidem, sed re ipsa tamen contempsisse,

[1] 1. lib. *Adv. Cataph.*
[2] 5. lib. *Eccles. hist.* c. 16.
[3] In lib. 2. *De profan. nov.*

Augustinus scripsit cum alias saepe tum in epistolis *48. ad Vincentium, 50. ad Bonifacium, 161. ad Honoratum.* Et, ne omnes commemorem, Lutherus demum suum Wicleffum secutus est, Ecclesiamque cum in aliis tum in eo errare dixit, quod sub una specie, contra Christi legem, communionem tribuit laicis. Quin adstruxit aliquando, si vera Cochlaeus perhibet, errasse illam mox ab initio, ut quae Paulo repugnante senserit [1] legem et opera esse necessaria ad salutem. Breviter, haereticis omnibus hoc gentile est, simul atque sese Ecclesiae auctoritate urgeri vident, aut illam spernere aut Ecclesiae rem ad se nomenque transferre, et eam in illis esse negare in quibus revera est. Utrumque horum, quoniam ambo in unum idemque recidunt, plurimis argumentis haeretici persuadere conantur.

2. *Primum argumentum.* Primum est huiusmodi. Aaron summus ipse sacerdos aliique ex plebe, sive maiores sive minores, vitulum conflatilem adorarunt eique obtulerunt hostias pacificas et holocausta. [2] Ecclesia ergo Christi ad eundem modum poterit sculptile et imagines adorare. Id si faciat, ut facit, errabit sine dubio in fide ac religione turpissime.

3. *Secundum argumentum.* Rursum, Ecclesia Isaiae Jeremiaeque temporibus in unius veri Dei cultu lapsa est; quid igitur prohibet, quominus et nunc in Deo uno veroque colendo erret? Eadem quippe Ecclesia est, nec in hac re ullum reperitur populi novi veterisque discrimen. Quod vero est huius argumentationis antecedens, id eorundem prophetarum clarissimis testimoniis existimant se ostendere. *Cognovit bos,* prior ille inquit, [3] *possessorem suum et asinus praesepe Domini sui, Israel autem me non cognovit,* etc. *A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas.* Et posterior, [4] *Confusi sunt,* ait, *domus Israel, ipsi et reges eorum; principes et sacerdotes et prophetae, dicentes ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu me genuisti;* et paulo post: *Quid vultis mecum iudicio contendere? Omnes dereliquistis me, dicit Dominus;* item: [5] *Circumite vias Hierusalem, et quaerite, an inveniatis virum facientem iudicium et quaerentem fidem; et propitius ero ei. Ego autem dixi: forsitan pauperes sunt et stulti et ignorantes viam Domini, iudicium Dei sui. Ibo igitur ad optimates: ipsi enim cognoverunt viam Domini. Et ecce magis hi confregerunt iugum,* etc. Tota igitur Ecclesia eo tempore errabat.

[1] *Actor.* 15. ubi praescriptum est, abstinere a sanguine et suffocato necessarium esse.

[2] *Exod.* 33.

[3] Isai. 1. 3.

[4] Jer. 2 26.

[5] Jer. 5. 1.

4. *Tertium argumentum.* Praeterea Ecclesiam non oportet digito demonstrari; quin nulla apparente forma consistere in occulto potest. Frustra autem eius iudicium expectes, quum quae sit penitus ignores. Illud suadent, quoniam in populo Judaeorum sic saepe Ecclesia deformata est, ut nulla eius species exstaret. Quam enim putamus formam eminuisse cum Helias solum se relictum deploraret? [1] Quam, cum populus ille apud Babylonios, Persas Aegyptiosque dispersus sine sacerdotio, sine templo, sine sceptro, gentibus ac diis alienis in terra aliena serviret? A Christi ergo adventu deformis etiam latere Ecclesia poterit, bellisque, seditionibus et haeresibus ita opprimi, ut nulla parte refulgeat.

5. *Quartum argumentum.* Et sane suo iam seculo Hilarius latentem Ecclesiam potius credebat quam cernebat; adeo Ariana factio omnia miscuerat. *Male,* inquit, [2] *vos parietum amor cepit; male Ecclesiam Dei in tectis aedificiisque veneramini; male sub his pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est, in iis Antichristum esse sessurum?* [3] *Montes mihi et silvae et lacus et carceres et voragines sunt tutiores: in his enim prophetae aut manentes aut demersi prophetabant.* Quibus ille verbis modeste ac verecunde significat Ecclesiam Christi non in episcopis, non in sacerdotibus, non in templis, non in populi frequentia, sed in piis esse quaerendam; qui interdum prophetarum more vel in agro locisque desertis errant vel in silvis abstrusi sunt, in speluncis et in cavernis terrae. [4]

6. *Quintum argumentum.* Quid quod sub diversis Pontificibus, diu schismate perdurante, nulla interim Ecclesiae facies apparuit? Manifestam porro Ecclesiam si eius seculi fideles requisissent, nec aliam crederent quam quae oculis cerneretur humanis, nullam profecto invenissent. An vero tunc nulla fuit, quoniam occulta fuit?

7. *Sextum argumentum.* Atque ut antehac Ecclesia dilucide clareque resplenduisset, qui scimus tamen an posthac veram semper genuinamque formam sit habitura? Nimirum enim si praeteritis seculis ita Dominus populi sui facinora vindicavit, ut eum et absurdissimis mendaciis ludi et altissimis tenebris offundi passus sit, cur non timeamus Ecclesiam Christi etiamnum caeca nocte crassaque caligine adeo occultari et circumfundi posse, ut nulla eius vera facies effulgeat? Quasi vero iam nulla sint Domini iudicia, ut eodem poenae genere mundum hodie puniat, quo populi veteris ingratitudinem aliquando

[1] 3. *Reg.* 19.
[2] *Cont. Auxentium.*
[3] 2. *Thes.* 2. 4.
[4] *Hebr.* 11. 38.

ultus est; nempe, ut pastores atque oves stupore ac caecitate percutiat, Ecclesiaeque suae exteriorem notitiam ab hominum aspectu auferat. Hic videlicet haeretici quasi re confecta insultant, nosque miris modis irrident, qui gloriemur in verbis illis: [1] *Templum Domini, templum Domini est.* Translata, inquiunt, Samaria est: et cum Hierusalem externis larvis inhaerens templum, caeremonias, sacerdotium, Sacramenta Scripturasque iactaret, et ipsa quoque translata est. Ita, quod de Orientali Ecclesia accidit, idem Occidentali poterit, ut forma eius vel in fumos abeat, vel certe omnino delitescat. Ecquis autem fidem fecit, aut peccata nostra quam illorum esse leviora, aut Deum in nos quemadmodum in illos non esse animadversurum? Praesertim cum non obscure vaticinetur Apostolus venturam in Ecclesia defectionem, quae utique venire non potest, dum vera Ecclesiae forma et facies extiterit. Qualis autem haec illo erit tempore, de quo Dominus ait: [2] *Verumtamen filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra?* Qualis, inquam, erit, cum [3] *deficient hostia et sacrificium?* Qualis demum, cum, ut Joannes scribit, [4] putei fumus solem et aerem obscurabit? Qua ex re nihil sane aliud intelligitur, quam Ecclesiam usque adeo nostra hac aetate obscurandam, ut nisi in tenebris inveniri non queat. Quid autem externam Ecclesiae faciem fulgoremque defendimus, cum *omnis gloria filiae regis ab intus?* [5] Quod si invisa et occulta Ecclesia est, inexploratum quoque et incertum erit, quod sumetur ex eius auctoritate argumentum.

8. *Septimum argumentum.* Praeterea Ecclesia ex solo praedestinatorum numero constituitur: soli autem Deo notus est numerus electorum in superna felicitate locandus: Ecclesia igitur nobis abdita omnino et incognita est. Prior illa propositio, in qua difficultas tota inest, suadetur in primis Augustini testimonio, disertis verbis asserentis, [6] ex numero solum praedestinatorum, qui in occulto sunt intus, constare hortum conclusum, fontem signatum, puteum aquae vivae, paradisum cum pomorum fructibus. [7] Nemo vero fidelium dubitat, Ecclesiae Christi haec proprie esse attributa omnia. Sed ne ambigi quidem potest, quamvis non ita Augustinus exponeret, in horto concluso et fonte signato non alios intelligi, atque eos de quibus scriptum est: [8] *Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Novit Dominus,*

[1] Jerem. 7. 4.
[2] Luc. 18. 8.
[3] Daniel. 9. 27.
[4] *Apoc.* 9. 2.
[5] *Psal.* 44. 14.
[6] Lib. 5. *Cont. Don.* c. 17.
[7] *Cant.* 4. 19.
[8] 1. *Tim.* 2. 19.

qui sunt sui. Probat quoque eandem rem Augustinus [1] ex eo quod Petrus [2] arcam Ecclesiae typum esse dixit, *in qua octo animae salvae factae sunt per aquam.* Non ergo, nisi ii qui servantur, intra arcam esse existimandi sunt. Nam Christus non est alterius Ecclesiae caput, nisi eius cuius salvator est et quam sibi exhibet gloriosam, ut ad Ephesios docet Apostolus. [3] Ii ergo qui nec salvi nec gloriosi futuri sunt, non sunt eius Ecclesiae partes, cuius Christus caput est. Deinde e filiis Dei Ecclesia conficitur, utpote cum non aliorum sit Ecclesia mater ac eorum, quorum Deus pater est. Hos autem vere filios Dei esse liquet, qui paternam hereditatem percepturi sunt. *Si filii,* inquit,[4] *et haeredes, haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi.* Ovile item Christi nonnisi ex Christi ovibus constituitur: at oves Christi illae modo sunt de quibus ipse ait: [5] *Oves meae vocem meam audiunt, et ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum.* Joannes denique Evangelista de quibusdam, qui ab Ecclesia exiisse videbantur, cum revera nunquam fuissent in Ecclesia, *Ex nobis,* ait, [6] *prodierunt, sed non erant ex nobis.* Quid ita? Quia *si fuissent,* inquit, *ex nobis, permansissent utique nobiscum.* Non igitur ex Ecclesia sunt, nisi qui in suscepta gratia permanent. Atque hunc locum, quoniam in promptu est, August. in *lib. De correp. et gr. c.* 9. et *De bono persev. cap. 8.* de praedestinatis intelligit, scilicet Hieronymum secutus in *Dialogo adversum Luciferianos.* [7]

9. *Octavum argumentum.* Ad haec veram Christi Ecclesiam perfectam esse et immaculatam oportet. *Tota* enim *pulchra est, et macula non est in ea.* [8] Et rursum, *Una,* ait, [9] *est columba mea, perfecta mea.* Et Apostolus [10] quoque ipse sine macula eam ac ruga describit. Et Isaias, *Non adiiciet,* inquit, [11] *ut pertranseat per te incircumcisus et immundus.* Ecclesiam vero immaculatam censere, cuius membra nonnihil impuritatis habeant omnia, quam inane ac fabulosum est? Nulla igitur eiusmodi nunc temporis exstat Ecclesia. Illo solum tempore exstitisse videtur, cum vere a Joanne scriptum est: [12] *Omnis qui peccat non cognovit eum;* et: *Omnis qui natus est ex Deo peccatum non facit;* et: *Non potest peccare, quoniam ex Deo natus est; in hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli.* Quod si universos, qui Ecclesiasticae societatis

[1] Lib. 5. c. 18.
[2] 1. Petr. 3. 20.
[3] *Ephes.* 5. 27.
[4] *Rom.* 8. 17.
[5] Joan. 10. 27.
[6] 1. Joan. 2. 19.
[7] *De Poenit.* d. 4. c. «Si ex bono».
[8] *Cant.* 4.
[9] *Cant.* 6. 8.
[10] *Ephes.* 5. 27.
[11] Isai. 52. 1.
[12] 1. Joan. 3. 6. et seqq.

participes sunt, necesse est sine peccato et macula existere; aut nulli profecto sunt, aut occulti nobis et incogniti sunt. Quod Apostolus videtur affirmare, cum Ecclesiam Christi a synagoga discernens non eam sensibilem et tractatam sed spiritualem intractatamque describit, nempe ex solis perfectis praedestinatisque constantem. *Non accessistis,* ait, [1] *ad tractabilem montem et accensibilem ignem sed ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Hierusalem coelestem, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in coelis, et spiritus iustorum perfectorum.*

10. *Nonum argumentum.* Adde, quod Ecclesiam non quamlibet, sed sanctam fideles tenentur credere. At in sancta congregatione non nisi sancti intelliguntur. *Filii sapientiae,* inquit, [2] *Ecclesia iustorum.* Quod si homines aliquot demonstres, quorum vel unus iniquus sit, falso dixeris hos esse aequos, quemadmodum si ex decem viris unus sedeat, ceteris licet currentibus, decem currere falsum est. Est quoque altera causa eiusdem rei vehementissima, quod si mali membra Ecclesiae sunt, membra etiam Christi erunt; sunt autem haud dubie membra diaboli. Quare et iidem cives Hierusalem ac Babyloniae simul erunt, et membra quoque simul Christi et diaboli. Quo quid absurdius aut dici aut excogitari potest? Nisi forte *societas est luci ad tenebras, conventio Christi ad Belial.* [3] Membra certe corporis eiusdem sibi vicissim contraria esse non queunt; at *contra bonum malum est,* contra vitam mors, *et contra virum iustum peccator,* ut Sapiens ait: [4] non ergo iustus et peccator ecclesiastici sunt corporis membra. Docet item Aristoteles, [5] auctor sentiendi gravissimus, cui etiam Divus Thomas assentitur, membra mortua non aliter esse membra, atque ea quae picta et figurata sunt. Peccator ergo, cum mortuus sit, membrum Ecclesiae et pars vere ac proprie non est, sed aequivoce ac figurate. Praeterea *unus panis et unum corpus multi sumus,* quemadmodum in priore ad Corinthios epistola Apostolus tradidit; [6] constat autem, ut acute Cyprianus [7] ad Magnum argumentatur, panem ex multorum granorum adunatione congestum: peccatores ergo, qui paleae sunt, sicut nec in panis ita nec in corporis Ecclesiae compositione veniunt. Id quod Augustinus non obscure testatur; atque ita multis in locis, ut de iudicio eius dubitari non possit, quin hanc habuerit firmam perpetuamque sententiam. *Libro* enim *contra Petilianum secundo,* [8] *Nec putandi sunt mali,* ait, *in Christi corpore esse, quod*

[1] *Heb.* 12. 18.
[2] *Eccl.* 3. 1.
[3] 2. *Cor.* 6. 14.
[4] *Eccl.* 33. 15.
[5] 2. *De anim.* tex. 9.
[6] 1. *ad Cor.* 10. 17.
[7] Ep. 6. l. 1.
[8] Cap. ult.

est Ecclesia, quamvis Sacramentorum eius corporaliter participes fiant; item *libro contra Cresconium secundo,* [1] *Qui mente,* inquit, *perversa videtur intus esse, cum foris sit, ab ipso Christo iam iudicatus est;* et posterius: *Etiam nesciente Ecclesia propter malam pollutamque conscientiam damnati a Christo iam in corpore Christi non sunt, quod est Ecclesia, quoniam non potest habere Christus membra damnata. Proinde et ipsi extra Ecclesiam baptizant. Omnia quippe ista monstra absit omnino ut in membris columbae illius unicae computentur.* Loquitur autem dubio procul de fidelibus peccatoribus, ut ex antecedentibus et consequentibus liquido apparet. Item *libro De unitate Ecclesiae* affirmat [2] malos in Ecclesia minime deputari. Item *libro quarto* [3] *De Baptismo contra Donat.* et *libro sexto* [4] diserte etiam affirmat, qui contra Christi mandata faciunt, eos ad illam Ecclesiam non pertinere, quam Christus mundat lavacro aquae et de qua scriptum est: *Una est columba mea.* Et *libro septimo* ait, [5] malos non pertinere ad compagem domus, quae est Ecclesia, atque haud secus in domo esse, quam palea dicitur esse in frumento. Sed et in eodem libro [6] Cyprianum refert in epistola ad Magnum huius sententiae non solum auctorem sed etiam confirmatorem. Confirmat autem eam illo prophetico testimonio: *Qui habitare facit unanimes in domo.* Quibus igitur nec una anima nec unum cor in Domino est, hi in Ecclesia, quae domus Dei est, nullo modo habitant. Et Hieronymus [7] *Ecclesia,* ait, *Christi non habet maculam nec rugam. Qui ergo peccator est et aliqua sorde maculatus, de Ecclesia Christi non potest appellari. Possibile est autem ut peccator currat ad medicum et curentur vulnera ipsius et fiat de Ecclesia, quae corpus est Christi. Quod si Ecclesiam, cuius auctoritati deferimus, sanctam esse necesse est, atque adeo ex piis solum iustisque constare; nusquam porro faciet certam in theologia fidem, quousque certo indicio demonstret se sanctam esse. Id quod nullo modo potest, siquidem solus Deus novit corda filiorum hominum.* [8]

11. *Decimum argumentum.* Quaerunt etiam a nobis, cur in censenda Ecclesia insaniamus, cum eam minime dubio symbolo designarit Christus? *Ego,* inquit, [9] *sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meae; oves meae meam vocem audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me.* Qui ergo vocem Christi non audit, is

[1] Cap. 21.
[2] Cap. 12.
[3] Cap. 3.
[4] Cap. 3.
[5] Cap. 51.
[6] Cap. 49. et 50.
[7] In *Epist. ad Ephes.* cap. 5.
[8] 2. Par. 6. 30.
[9] Joan. 10. 14.

ad Christi ovile non pertinet, ac proinde ne pars quidem Ecclesiae Christi est.

12. *Undecimum argumentum.* Praeterea, si Ecclesiam boni simul ac mali constituerent, qua ratione propter iustos pauculos sancta dicitur, eadem, ac multo etiam maiore, propter iniquos plurimos iniqua Ecclesia diceretur. Quamobrem idem omnino coetus et Christi esset Ecclesia et synagoga Sathanae. Non igitur nisi boni Christi Ecclesiam conficiunt. Quocirca invisa hominibus illa est, atque adeo minus cognita, quam ut eius testimonium certam et exploratam faciat fidem.

13. *Duodecimum argumentum.* Duae insuper Ecclesiae sunt, Graeca et Latina; quarum utri credendum sit, non satis, ut aiunt, expeditum est. Responderi solet Graecos esse schismaticos; idcirco apud eos Ecclesiam periisse. Quo iure? Quia a Romano Pontifice desciscendo privilegium ecclesiastici nominis amiserunt. Quid vero? an non multo magis amittunt qui a Christo vero Ecclesiae capite deficiunt? Atque ante Christi nativitatem una priorum omnium Ecclesia fuit, nec in ea tamen fuit unus pastor aut rector. Non ergo ex uno Pontifice Ecclesiae nomen ac veritas pendet. Ecclesia igitur Graeca erit, quamvis episcopo Romano non pareat: quo videlicet mortuo, nihilo secius una Ecclesia est eademque et columna et firmamentum veritatis. Non ergo ex hoc capite Ecclesiae veritas unitasque existit. Sed si unum Dominum habet, unam Christi fidem, unum baptisma, si unum Filium agnoscit, unum Spiritum colit, unum Deum et Patrem omnium suscipit, una Christi Ecclesia erit. Iis enim rebus unam Christi Ecclesiam definit Apostolus. [1] Nihil itaque causae est cur Graeci, in quibus ea omnia insunt in quibusque multi etiam boni sunt viri, Ecclesiam Christi non faciant. Arroganter igitur Ecclesia Latina in fidei iudicio Ecclesiae Catholicae sibi nomen usurpat. Quapropter nisi idem cum Graeca sentiat, Ecclesiae universalis auctoritate caret, non tenemurque perinde eius iudicium revereri, ac si Catholica vere esset.

14. *Tertium decimum argumentum.* Praeterea Catholica Ecclesia ideo vocatur, quia per omnes gentes perque totum orbem diffusa est, ut Augustin. *lib. 2. Cont. Petilian.* [2] patefecit; haec vero sola est, quae suo nos iudicio ligat et adstringit, quoniam hanc et non aliam quamlibet Sacrae nobis Literae commendarunt, quemadmodum plurimis in locis idem August. [3] ostendit: non ergo Ecclesia quae modo

[1] *Ephes.* 4. 4. et seqq.
[2] Cap. 38.
[3] *Cont. Petil.* lib. 2. *Cont. Cresc.* lib. 3. *De unit. Eccles.* lib. un. *Ep.* 4. 8. 50. 161.

est, si demum est, certam auctoritatem habet, ut quae Catholica, id est universalis esse desierit.

15. *Quartum decimum argumentum.* Praeterea ex universalis Ecclesiae sententia nullum omnino argumentum sumi potest. Quomodo enim fidelium omnium sensum in fidei quaestione requiremus? Vanum est igitur ab Ecclesia Catholica velle argumentum ducere. Forsitan quispiam dixerit: Pastores Ecclesiam repraesentant atque adeo ipsissima Ecclesia sunt; eorum itaque sensum quaerere satis esse, quippe cum idem omnino sensus Ecclesiae sit. At erat Isaiae temporibus Ecclesia Hierosolymis; de pastoribus vero sic loquitur: [1] *Speculatores eius caeci omnes, nescierunt universi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes et amantes somnia.... Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam: omnes in viam suam declinaverunt a summo usque ad novissimum.* Durabat quoque Ecclesia ad tempus Jeremiae; audiamus quid de pastoribus dicat: [2] *Quomodo dicitis: sapientes nos sumus et lex Domini nobiscum est? Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum. Confusi sunt sapientes; verbum enim Domini proiecerunt et sapientia nulla est in eis. A minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur: a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium.* Cur autem secundum hanc rationem Ecclesiam non referrent quadringenti prophetae illi, qui Achab mentiebantur omnes? [3] At Ecclesia Dei vera, id est quicumque in populo erant pii, a partibus Michaeae stabant. Certe, si res ad eum modum se habet, Ecclesiae imaginem prae se ferrent prophetae et sacerdotes, cum adversus Jeremiam omnes ad unum fidenter sane iactarent [4] non posse fieri ut periret *lex a sacerdote, consilium a sapiente, verbum a propheta.* Adversum omnes tamen unus Jeremias mittitur, qui a Domino denunciet fore ut lex pereat a sacerdote, consilium a sapiente, verbum a propheta. Quod si sacerdotes et pastores Ecclesiam Dei constituunt, cuius revereri testimonium oporteat, sequitur ab Ecclesia Dei alienos fuisse cumque illa etiam pugnasse in Israele quidem Eliam, Michaeam et similes, in Juda autem Isaiam, Jeremiam et reliquos eius notae, quos sui seculi sacerdotes, pastores et prophetae non a se modo abalienarunt, sed diris etiam execrati sunt. Illud si absurdum et impium existimandum est, ut ne dicam etiam stultum, maneat sacerdotes et pastores Ecclesiam Dei non fuisse, sed impiam adversus Deum conspirationem coetumque hominum pessimorum, a quorum necesse fuit consensione desciscere. Cum

[1] Isa. 56. 10.
[2] Jer. 8. 8.
[3] 3. *Reg.* 22.
[4] Jer. 18. 18.

itaque pastores etiamnum similes veterum esse possint, nec Christi Ecclesiam profecto referunt, nec ex eorum iudicio dogmata fidei probantur. Atque si ex pastoribus et episcopis Dei Ecclesia constat, ubinam gentium Ecclesia residet, ex quo Basileense Concilium Eugenium pontificatu deiecit, subrogato in eius locum Amedeo? Concilium siquidem, quantum ad externos ritus attinet, legitimum fuit, nec ab uno solum Pontifice, sed a duobus indictum. Damnatus est illic Eugenius schismatis, rebellionis, pertinaciae, cum toto cardinalium et episcoporum grege qui Concilio refragabantur. Ex illorum schismaticorum, rebellium, pertinacium gremio prodiit quicquid postea Paparum, cardinalium, episcoporum, abbatum, presbyterorum fuit. Utram igitur in partem Ecclesiae nomen conferetur? negabimusne generalem Synodum eam fuisse, quae praesidente Romanae Sedis legato consecrata est? An fatebimur schismaticum Eugenium cum tota sua cohorte, a qua omnes succedentes episcopi sanctificati sunt? Aut ergo pastores in Concilium etiam generale coacti Ecclesiam Dei minime repraesentant, aut, quotquot sunt, ab haereticis et schismaticis ordinati sunt. His potissimum argumentis Lutherani abutuntur. Nam, quod Calvinus addit, duo esse Ecclesiae symbola, verbi sinceram praedicationem et Sacramentorum administrationem rectam; in Catholicorum vero coetu pro verbi ministerio mendaciis conflatam regnare doctrinam, in locum coenae Domini foedissimum sacrilegium subiisse, publicos in templa conventus idololatriae et impietatis scholas esse, quamobrem veram apud nos et germanam Christi Ecclesiam non esse sed Sathanae exitialem et sacrilegam coniurationem; id quoniam imprudenter, turpiter et maledice obiicitur, non est in praesentia refellendum.

CAPUT II.

QUID ECCLESIAE VOCE SIGNIFICETUR.

1. Ego vero pergam, et id faciam quod in principio fieri cum in omnibus disputationibus tum in hac magis oportere censeo, ut quid illud sit, de quo disputatio fit, explanetur, ne vagari et errare cogatur oratio, si ii qui inter se dissenserint non idem esse illud de quo agitur intelligent. Ecclesia ergo graecum nomen est, et, si verbum verbo reddas, latine convocatio dicitur, sive quod omnes ad se vocet, ut

Julio [1] et Rabano [2] visum est, sive quod quicumque in eam conveniunt, hi non meritis et iustitia sua sed Dei gratia et vocatione conveniant. Nam et hanc nominis etymologiam spero lectoribus placituram. Ecclesiae quippe Romanae scribens Paulus, *Omnibus,* ait, [3] *qui sunt Romae, vocatis sanctis;* atque in *priori ad Corinthios epistola, Ecclesiae Dei,* inquit, [4] *quae est Corinthi, vocatis sanctis;* et paulo post: *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii eius Jesu Christi.* Quae sine dubio societas cum Christi Ecclesia sit, qui titulum sibi illum arrogant, hi videant, an haereticorum more penes se Ecclesiam existere mentiantur. Verum de nominis ratione nihil moror; Ecclesia certe concio est; unde Ecclesiastes, concionator. Et licet generaliter vox illa quandoque usurpata sit pro quacumque concione sive impiorum sive piorum, infidelium atque fidelium, [5] sed in Novo Testamento, quantum memoria repetere possum, nusquam infidelium concio Ecclesia vocata est. Qui quidem usus adeo in Christianis invaluit, ut in nulla nunc multitudine Ecclesiae nomen agnoscant, nisi quae Christi fide et vocatione coaluerit. Est autem ecclesia et locus ipse quo multitudo confluit et ipsa proprie multitudo. Cuius utriusque rei exempla sunt in Sacris Literis plurima. [6] Illud vero discrimen inter synagogam et Ecclesiam scriptores sancti observarunt, quod populus ille vetus aeque et ecclesia et synagoga nuncupatus est; at Christianam plebem nec Scriptura Sacra nec ullus unquam probatus auctor synagogam appellavit. [7] Id porro aut discernendae utriusque reipublicae causa factum est, quod inter congregationem, quod synagoga notat, et convocationem, quod sonat ecclesia, nonnihil intersit. Congregari enim pecora solent, unde et greges dicimus, non hominum proprie sed pecudum et bestiarum; at convocari nisi homines non solent. Tantum Christi Ecclesia synagogam excellit. Et quamvis societas angelorum et hominum interdum vocetur Ecclesia, [8] nonnunquam vero regnum coelorum, quod ex hominibus comprehensoribus viatoribusque conficitur; [9] nobis tamen in praesenti non est animus disserendi, nisi de Ecclesia militante, hoc est coetu fidelium viatorum. Nec necesse est hos vocis significatus exemplis adhibitis ostendere, cum ea passim et in Literis

[1] Jul. in *Decret.* cap. 5. apud Burchardum lib. 3.

[2] Raban. *De instit. cler.* cap. 1.

[3] *Rom.* 1. 7.

[4] Cap. 1. 2.

[5] In psal. « Ecclesia sanctorum et Ecclesia malignantium ».

[6] *Deut.* 23. 1., *Judith.* 6. 11.; 1. *Cor.* 11. 18., *Num.* 20. 4., *Galat.* 1. 13., *Ephes.* 1. 22.

[7] August. in psal. 77., Bed. in 5. cap. *Prov.*, Isid. 8. *Lib. etym.* cap. 8.

[8] *Ephes.* 1. 22.

[9] *Ephes.* 5. 27.

Sacris [1] et in sanctorum hominum libris occurrant. Sane vero, quemadmodum infideles nondum baptizatos in Ecclesiae Christi voce intelligere, non cum veritate solum sed cum sensu etiam communi pugnat: ita haereticos partes Ecclesiae non esse constituendum est. Id quod commune est quidem omnium theologorum, non eorum modo qui nuper scripserunt, sed eorum etiam qui vetustate ipsa habentur nobilissimi. Testantur hoc Cyprianus, [2] Augustinus, Gregorius, duoque Concilia, Lateranense et Florentinum. Recte igitur Nicolaus papa definit Ecclesiam esse Catholicorum collectionem. Certe nervosius qui Ecclesiam finiunt, illi non dubitant eam fidelium tantum numero constari; qui autem remissius, hi tamen non gaudent, quos Catholicos esse non vident, eos Ecclesiae homines appellare. Absurdum est enim qui Catholicae Ecclesiae partes non sint, hos Ecclesiae Christi partes asserere.

2. *Obiectio.* At Papa etiam haereticus, donec ab Ecclesia deponatur, cum suam retineat semper auctoritatem, caput adhuc Ecclesiae erit: haeretici itaque in Ecclesiae partibus numerabuntur. Apostolus quoque cum dixisset Hymenaeum et Philetum a veritate excidisse et subvertisse quorundam fidem, subiunxit: [3] *In magna domo non solum esse vasa aurea et argentea sed et lignea et fictilia; et quaedam quidem in honorem, alia vero in contumeliam.* Quibus verbis, ut August. ait, [4] eos etiam qui a fide aberrarunt in magna domo esse significat, scilicet, non ut vasa in honorem sed ut vasa in contumeliam. Quam omnino sententiam Cypriani quoque testimonio confirmat. [5] Sed enim ad ea quae promisimus exsolvenda properantibus, non est consilium scrupulos omnes qui in via obiiciuntur excutere. Quid enim illud hoc loco expendamus, an Papa haereticus esse possit? Quid illud rursum, an simulatque in haeresim lapsus est, Ecclesiae caput esse desierit? At horum utrumque tamen priore argumento diluendo necesse erat explanare. Quod nec brevitatis nostrae est nec ad opus institutum pertinet; et si quid de hisce rebus dicendum erit, alio loco opportunius dicetur. Atque illam quaestionem quidem in libro sexto nos explicaturi sumus; de hac autem in libro *De auctor. Pap. et Conc.* Caietanus noster longe lateque disseruit.

3. *Responsio ad obiectionem.* Ne autem argumenti huius difficul-

[1] *Ephes.* 3. 10.

[2] *Epist.* 3., 1. lib. *Ad Cornel.* et 6. *Ad Magn., De haeres.* « Firmissime », 12. *Mora.* c. 15., *De sum. Trin.* cap. « Firmiter »., *De con.* d. 1. *Eccles.*

[3] 2. *Tim.* 2. 20.

[4] Lib. 3. *De Baptism.* cap. postrem. lib. 4. *De Baptis.* c. 12.

[5] *Ad Antonian.* lib. 4. epist. 22.

tate deterriti dare terga videamur, intelligendum est dupliciter Ecclesiam posse dici. Primum eam, quam fidelium omnium ab initio mundi usque in finem congregatio conficit, quomodo divus Thomas de Ecclesia loquitur *3. parte, quaestione 8. articulo 3.* illique omnes qui esse nunc eandem Ecclesiam dicunt, quae fuit et in populo Judaeorum sub lege Moysi et in hominibus piis sub lege olim naturali. In quem sensum catechumeni sunt membra Ecclesiae verissima. Non enim haec Baptismi Sacramento secernitur, sed fide, quae omni tempore populum Dei ab infidelium coetibus discriminavit. Deinde et ea Ecclesia dicitur, quae in Christi nomine per Baptismum cogitur, qui et fidei Sacramentum est et proprie Ecclesiae membra partesque facit et Christi Ecclesiam a synagoga distinguit. Huius Ecclesiae nec cathecumeni partes sunt, et illi omnes sunt partes qui a baptismo Christi characterem habent, nisi post haeresim exteriorem publico Ecclesiae iudicio fuerint excisi. Quamdiu enim aliquis reipublicae minister est eiusque auctoritate et potestate fungitur, tamdiu illius pars dici et potest et debet. In hoc igitur sensu quemadmodum Ecclesia, hoc est respublica Christiana, non interiore solum fide constituitur sed Baptismi etiam exteriori Sacramento; sic eius partes non interior modo infidelitas sed schisma externique iudicii divisio separat. Itaque si in illa Nicolai finitione Ecclesia hoc secundo modo accipiatur, fideles dicantur oportet non a Christi fide sed a fidei sacramento. Verum de hoc in capite huius libri postremo plura. Argumento vero posteriori ita respondeo. Apostolus si ad Hymenaeum et Philetum verba illa retulit, non ad id tempus spectavit, quo iam de domo fidelium communi per sectam privatam exierant, sed ad illud potius, quo per susceptam fidem ac baptismum in magna domo continebantur. Quae sententia est Augustini his ipsis, quos attulimus, locis. Quamquam propter Cyprianum, cuius se dicit auctoritate urgeri, fatetur etiam haereticos in magna domo quodammodo esse propter eadem Sacramenta, quibus administrandis cum Ecclesia conveniunt. Verum id Augustinus, ut dixi, invitus addidit: nam illud prius libenter sequitur. Ego vero, ut quemadmodum sentio loquar, non intelligo quid causae Augustino fuerit, ut verba Cypriani in eum sensum acceperit, qui mihi sane tam apparet a Cypriani mente alienus, quam coelum a terrae natura alienum est. Nam, ut omittam quod in locis paulo ante a me citatis Cyprianus ipse haereticos non obscure ab Ecclesia excludit, certe in epistola ad Antonianum, cuius Augustinus testimonio abutitur, non solum non ab ea sententia discedit, sed eandem apertius confirmat, inquiens: *Quod vero ad Novatiani personam*

pertinet, scias nos curiosos esse non debere, cum foris doceat. Quisquis ille est, et qualiscumque est, Christianus non est qui in Christi Ecclesia non est, etc. Nec alia Cypriano causa fuit haereticorum baptisma negandi, nisi quia eos extra Ecclesiam et esse et baptizare perpetua illi fuit firmaque sententia. In verbis autem quae Augustinus refert, nihil aliud Cyprianus significat, quam Novatianorum arrogantiam et tumorem, qui putarent se posse facere id, quod ne apostolis quidem concessum est, ut zizania a frumento discernerent, paleas separarent a tritico, vasisque ligneis et fictilibus eiectis, aurea argenteaque seligerent. Ubi per vasa lignea et fictilia non eos Cyprianus accepit, quorum sermo ut cancer serpserat, sed eosdem prorsus, quos et zizania et paleas vocaverat, hoc est fragiles et imbecilles, qui firmis perfectisque erant suntque semper in Ecclesia permixti. Quos Novatiani quoniam ferre non poterant, humilitatis ac lenitatis obliti, ab Ecclesia ante tempus eiicere conabantur. Quamquam vasa lignea fictiliaque ad solos improbos referre, quod Cyprianus facit, non Augustino solum sed mihi etiam parum probatum est. Sensus igitur Apostoli planus est. Cum enim dixisset quosdam a veritate excidisse, etc., ne omnes fragiles existimarentur ac proinde Ecclesiae fidei timeremus, subiicit: *Sed firmum fundamentum Dei stat,* etc. Quia vero quaereret fortasse quispiam cur Deus in Ecclesia sua alios firmos alios infirmos haberet, hos stare illos excidere pateretur, huic respondet Apostolus: *in magna domo non solum esse vasa aurea et argentea sed lignea et testacea,* etc.

4. Est et altera huius apostolici testimonii intelligentia,[1] ex qua Manichaeorum, Pelagianorum, Catharorum, Donatistarum, Beguardorum et Beguinarum pariter eluuntur errores, in quos Hymenaeus forte et Philetus incurrerant. Non enim vero simile fit, in eam hos amentiam incidisse, ut adstruerent corporum resurrectionem esse iam factam. Sed quoniam falsa absolutae sanctimoniae persuasione imbuti vitam in carne mortali asserebant similem ei, quam iusti cum angelis post resurrectionem immortales habituri sunt, ab omni scilicet fragilitate et imperfectione alienam; idcirco vas electionis Apostolus eos asseruisse ait resurrectionem esse iam factam. Horum igitur vanam futilemque sententiam paucis refutat Paulus, inquiens: *Sed firmum fundamentum Dei stat,* etc. Quae verba, nisi fallor ego, hunc sensum habent: electio fidelium ex parte Dei quidem certa atque immutabilis est. Hanc enim ille vocat fundamentum, quoniam primum est

[1] Clem. ad nostram *De haer.*

humanae salutis initium. Nam *quos praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et iustificavit; quos autem iustificavit, illos et glorificavit.* [1] Firmum igitur fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sunt sui. Electio quippe nostra, nobis ipsis obscura et incognita, solius Dei notitia quasi signaculo quodam obsignata clauditur, ut hinc et apud nos incerta et occulta sit, et apud Deum stata et fixa. Sed quia salus nostra a nostro quoque arbitrio pendet, nemo ex electione Dei certam sibi stabilemque iustitiam polliceri debet, nemo sensu inflatus carnis suae angelorum religionem in carne mortali praedicare, nemo impeccantiam et virtutem omnibus numeris absolutam sibi assumere, nemo reliquorum fidelium aspernari consortium, in quibus humanum adhuc aliquid subesse cernat. Hoc est autem quod subiungit: *Discedat ab iniquitate,* etc. Satagat, inquit, [2] in primis per bona ipse opera certam facere vocationem suam, nec tantum munditiae suae fidat, ne timeat iniquitate se posse contaminari et pollui. Intelligat deinde, in magna domo non solum esse vasa aurea et argentea sed lignea et fictilia, ac quaedam quidem in honorem, alia autem in contumeliam. Ita si vasa aliqua frangi cognoverit, reformet ea pro sua virili, et consolidet considerans seipsum, ne forte et ipse frangatur. Atque si vas in honorem sibi videtur esse, ferat patienter vasa in contumeliam, nec horum abominatione a magna domo discedat. Nam et vasa ista inhonorata et ingloria, quemadmodum libero arbitrio versa sunt in contumeliam, sic verti eadem libertate poterunt in honorem. Quibus ex rebus non modo argumentum illud eliditur, verum etiam id constat, quod in hac definitione vel maxime quaeritur, Ecclesiam omnium fidelium, et fortium et imbecillium, et iustorum et iniquorum collectione constitui. Id quod si plane ac breviter confecerimus, nec nos industriae nostrae nec sui lectorem laboris poenitebit.

CAPUT III. 31

QUINAM SINT FIDELES ILLI, E QUIBUS VERE ET PROPRIE ECCLESIA CONFLETUR.

1. Enimvero in partibus Ecclesiae censendis tres errores fuisse animadvertimus. Primus eorum fuit qui non putarunt illic Ecclesiam

[1] *Rom.* 8. 30. [2] 1. Pet. 2. 10. Vide Iren. lib. 1. cap. 1.

habere partem, ubi non est solida vitae puritas et integritas. [1] Tales olim fuere Cathari et, qui ad horum vesaniam accedebant, Donatistae; hodie sunt ex Lutheranis Anabaptistae, qui cum Pelagianis perfectam omnino in hac etiam mortali vita fidelium esse iustitiam volunt; cum Catharis et Donatistis nullam in Ecclesia infirmitatem ferunt. Fuere alii qui solis praedestinatis ad gloriam locum in Ecclesia concesserunt; cuius erroris auctores praecipui reperiuntur Joannes Wicleffus et Joannes Hus, damnati in Concilio Constant. [2] Postremi solos probos ad Ecclesiam pertinere arbitrati sunt, improbos autem nullo modo. Id quod post veteres quosdam modo asserunt Lutherani non omnes, sed qui in eis habentur nobilissimi. Verum non est animus, quae adversum hos errores a Catholicis disputata sunt, ea hic exquisite resumere. Summatim ergo argumenta referemus, quibus singuli confutantur.

2. Primus itaque error ante omnia refellitur eisdem omnino testimoniis, quibus Pelagiani olim et Donatistae [3] refutati sunt. *Si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est;* [4] item: [5] *Dimitte nobis debita nostra;* quam orationem Christus apostolos suos docuit, qui Ecclesiae nimirum partes erant; item: [6] *In multis offendimus omnes;* item: [7] *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur, ut offerat sacrificia pro peccatis, qui condolere possit iis qui errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate, et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis;* item: [8] *Non intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur coram te omnis vivens:* item: [9] *Non est homo qui non peccet;* item: [10] *Quis potest dicere: mundum est cor meum, mundus sum a peccato?* item: [11] *Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum et non peccet;* ceteraque similia, quae ex Job et Daniele [12] referri solent. Si igitur Ecclesiam in singulis etiam membris omni prorsus labe et culpa vacare oporteret, nulla profecto in terris esset Ecclesia, quoniam nemo usquam mortalium est, ut praedicta testimonia comprobant, qui omni ex parte perfectus et immaculatus sit. Praeterea Cephas Ecclesiae sine dubio pars erat, qui Ecclesiae

[1] Aug. lib. 3. *Cont. Parm.* cap. 2.
[2] Session. 15.
[3] Conc. Mil. c. 6. 7. et 8.
[4] 1. Joan. 1. 8.
[5] Matth. 6. 12.
[6] Jacobi 3. 2.
[7] *Hebr.* 5. 1.
[8] *Psalm.* 142. 2.
[9] 3. *Reg.* 8. 46.
[10] *Prov.* 20. 9.
[11] *Eccles.* 7. 21.
[12] Job 9. et 14. Dan. 9.

columna erat; at ei tamen in faciem Apostolus restitit,[1] quia reprehensibilis erat, nec recte ambulabat ad veritatem Evangelii. Non ergo opus est Ecclesiae membra adeo pura esse, ut nulla in eis macula, nullus naevus resideat.

3. Ad haec, in Thessalonicensibus Ecclesiam agnoscebat Apostolus:[2] in his vero iisdem quosdam etiam notabat[3] *ambulantes inquiete et curiose agentes,* quos docet non quasi alienos et inimicos existimandos, sed corripiendos ut fratres. Christi igitur confraternitas et societas aliquos habet fratres et socios imperfectos. Quid plura? Nonne Apostolus parvulos quosdam et imbecilles in Ecclesia esse affirmat? *Tamquam parvulis in Christo,* ait,[4] *lac potum dedi, non escam;* et rursum:[5] *Infirmum in fide assumite.* Quid illud?[6] *Quosdam quidem dedit apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in virum perfectum, ut iam non simus parvuli fluctuantes.* Et statim: *Crescamus,* inquit, *in illo, ex quo totum corpus compactum et connexum, augmentum corporis facit in mensuram uniuscuiusque membri.* Non igitur omnia Ecclesiae membra undique consummata sunt expletaque suis omnibus numeris et partibus. Sed otiosum erit amplius in erroris huius confutatione versari, praesertim cum Augustinus[7] et Hieronymus[8] in hac ferme eadem causa diligentissime elaboraverint. Pergamus itaque ad reliqua.

4. Secunda porro haeresis a nostris maioribus primum explosa est, quoniam nexu necessario illi cohaerent aliae pestilentissimae in eodem Concilio[9] damnatae. *Si Papa fuerit praescitus, non habet potestatem super fideles, nisi forte a caesare;* item: *Nullus sine revelatione potest rationabiliter de se asserere quod sit caput particularis Ecclesiae;* item: *Praesens iustitia et gratia non facit aliquem esse aut Christi membrum aut Ecclesiae;* item: *Praedestinati etiam infideles semper sunt Christi Ecclesiaeque membra. Quare nec Paulus unquam fuit membrum diaboli, nec Judas Christi.* Quae omnia et per se sunt falsa perspicue et catholicae fidei vehementer repugnantia. Res certe Christi publica fuisset insipientissime constituta, si magistratuum in ea potestas tantis

[1] *Gal.* 2. 11.
[2] 2. *Thes.* 2.
[3] 2. *Thes.* 3. 11.
[4] 1. *Cor.* 3. 1.
[5] *Rom.* 14. 1.
[6] *Ephes.* 4. 11.
[7] In lib. *De perfect. iustitiae* lib. 1. et 2. *Adv. Pelag.*
[8] Lib. 2. *Cont. Jovin.* ep. ad Ctesiphan.
[9] Conc. Constant. sess. 15.

esset tenebris circumfusa, ut nulli prorsus fidelium eluceret. Cum enim universi fideles dubitent, an Summus Pontifex, episcopi, sacerdotes ac ceteri Ecclesiae ministri praedestinati sint, necne; dubitent etiam oportet, num decretis iudiciisque eorum adstringantur. Ita fiet, ut Ecclesiae ac Conciliorum dogmata ambigua sint omnia, et leges cunctae imbecilles sineque vi ad coercendum idonea. Quid autem stultius dici potest, quam civem civitatis suae magistratus cognoscere qui sint omnino non posse? Qui igitur ita sentiunt, ii cum stultum Christianae reipublicae auctorem faciunt, tum omnia scita, praecepta, sanctiones evertunt omnemque funditus Ecclesiae potestatem; quae apud eos sane vacillet et cadat necesse est, quibus occulta, incerta atque infirma est. Nec argumentis a ratione ductis opus est irrationalem, non opinionem dicam, sed insaniam coarguere, cum ad eam refellendam manifestissima sint Scripturae testimonia. *Vos,* inquit, [1] *estis lux mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita, nec accendunt lucernam et ponunt eam sub modio,* etc. Item: [2] *Si non audierit eos, dic Ecclesiae, si autem Ecclesiam non audierit,* etc. Ecclesiam igitur manifestam et cognitam fidelibus esse necessum est. Item, ad regnum coelorum familiamque suam Christus eum quoque servum pertinere docuit, qui, quoniam conservi sui non est misertus, tortoribus traditus est. Non ergo in Christi familia, quae Ecclesia est, soli servi praedestinati continentur. Item: [3] *Simile factum est regnum coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, in quas intravit etiam ille, qui missus est in tenebras exteriores.* Item: [4] *Simile est regnum coelorum decem virginibus, quarum quinque erant fatuae et quinque prudentes.* Non ait *quinque simile* esse, sed *decem.* Et tamen quinque ex illis clausa est ianua. Item Ecclesiam esse ex praedestinatis praescitisque permixtam illa Christi parabola [5] demonstrat, in qua reti comparatur, quo pisces omne genus colliguntur, nec seliguntur, donec in littore sint expositi, ubi angeli separabunt de medio iustorum malos et mittent eos in caminum ignis.

5. Illa quoque idem ostendit, in qua agri dicitur similis, [6] qui bona fruge consitus, zizaniis inimici fraude inficitur, quibus non expurgatur, donec in aream advecta fuerit messis, cum colligenda zizania sunt et alliganda in fasciculos ad comburendum. [7] Et quoniam omnia

[1] Matth. 5. 14.
[2] Matth. 18. 17.
[3] Matth. 22. 2.
[4] Matth. 25. 1.
[5] Matth. 13. 47.
[6] Matth. 13. 25.
[7] Aug. *Cont. Parm.* parabolam hanc insigniter explicat. Matth. 3.

persequimur, Ecclesia area illa est in qua sic collectum est triticum, ut sub palea delitescat, donec vanno et cribro repurgatum in horreum tandem reconditur: paleae autem comburuntur igni inextinguibili. Praeterea non ex praescientia sed ex praesenti iustitia Dei populum, civitatem, familiam nominari illud demonstrat: [1] *Qui aliquando non populus Dei, nunc autem populus Dei;* illud item: [2] *Eratis illo in tempore alienati a conversatione Israel et hospites testamentorum; iam autem non estis hospites et advenae, sed estis cives sanctorum et domestici Dei,* etc. Quod nisi ita sit, beatus et iustus est omnis ille qui est praedestinatus ad gloriam, tum etiam cum miser et impius est. Non igitur a praescientia sed a praesenti iustitia proprie denominamur. *Dedit eis potestatem,* ait, [3] *filios Dei fieri.* Quibus? Num iis quos praescivit esse credituros? Non, sed his *qui credunt in nomine eius.* Item: [4] *Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate.* Item: [5] *An nescitis, quia corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?* Item: [6] *Qui facit iustitiam iustus est: qui facit peccatum, ex diabolo est. In hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli.* Item: [7] *Multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.* Quod nisi secundum iustitiam praesentem nullo modo sumus. Item: [8] *In uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus.* Per baptismum ergo et non per praedestinationis gratiam in Christi corpus transimus. Sed in huius erroris confutationem satis multa diximus. Iam tertium eundemque postremum refutemus.

6. Id quod in primis eaedem omnino Evangelii parabolae conficiunt, quibus ante usi sumus. E quibus hoc idem Cyprianus, [9] Hieronymus, [10] Augustinus [11] argumentantur. In agro quippe dominico inter nitentia culta, lappaeque et tribuli et steriles dominantur avenae; in area paleae frumentum operiunt; in reti pisces et boni concluduntur et mali; in magna domo vasa sunt lignea et fictilia, honorata quoque et inhonorata; in regno coelorum cum sapientibus virginibus fatuae sunt; in Christi familia servus nequam invenitur, non ille solum qui

[1] 1. Pet. 2. 10.
[2] *Ephes.* 2. 12.
[3] Joan. 1. 12.
[4] *Ephes.* 5. 8.
[5] 1. *Cor.* 6. 15.
[6] 1. Jo. 3. 7. Vide Orig. in Joan. 8. cap. tom. 21.
[7] *Rom.* 12. 5.
[8] 1. *Cor.* 12. 13.
[9] Epist. 3. lib. 3. et 2. lib. 4.
[10] *Adv. Luciferian.*
[11] *Cont. Petil.* lib. 5. c. 2. 3. 9. 12. et 18. *Cont. Parm.* lib. 1. c. 2. et lib. 3. c. 4. et 5. *De unit. Eccles.* c. 13. 15. et 16. *Cont. Donatistas post collationem* c. 4. et 6.

conservo negavit misericordiam, sed is etiam qui super familiam constitutus, cum moram domini causaretur pristinumque timorem abiiceret,[1] coepit percutere servos et ancillas, et edere et bibere et inebriari. Quid? an non Ecclesias in *Apocalypsi*[2] legimus, quarum angelos et ministros Deus ad poenitentiam admissi criminis cohortatur? Nonne Apostolus *ad Galatas*[3] eas etiam Ecclesias vocat, quas ipse idem errore arguit depravatas? Inter Corinthios quoque non una erat peccati species sed plurimae neque levia erant errata sed flagitia. Et tamen Apostolus[4] eos non solum Ecclesiam, sed sanctam Christi societatem et agnoscit et praedicat. Si inter Corinthios manet Ecclesia, ubi fervent contentiones, sectae, aemulationes; ubi lites vigent et iurgia; ubi favetur sceleri, quod gentibus ipsis foret execrabile; ubi proscinditur Pauli nomen, quem ceu patrem colere debuerant; ubi divina dona ambitioni, non caritati serviunt; ubi quidam mortuorum resurrectionem ludibrio habent; ubi permulta demum indecenter et inordinate geruntur: ecquis audet Ecclesiae titulum eripere iis, quibus decima pars istorum criminum impingi non queat? Qui tanta morositate saeviunt in praesentes Ecclesias, quid quaeso Galatis Corinthiisque fecissent, tantum non Evangelii desertoribus? Habet igitur Ecclesia carnales suos, quos non esse a spiritualibus deserendos monet Apostolus;[5] habet suos aegrotos et infirmos, quibus parata a Christo Sacramentorum remedia medici administrant. Iis quippe qui intus sunt, Poenitentiae Sacramentum paratum est. Quod frustra esset in Ecclesia, si nulli essent in ea peccatores. Atque Lutherani, quoniam eludere Ecclesiae iudicia volunt, ne fateri cogantur improbos habere ecclesiasticam potestatem, hos Ecclesiae partes esse negant, sibique proinde Ecclesiam fingunt, quam nullus hominum videre potest ut quae tenebras habitat inaccessibiles: Ecclesiam certe quam ego non intelligo. Puderet me dicere non intelligere, si ipsi intelligerent qui defendunt. At involvere isti et obscurare id volunt, quod in clara luce a Christo positum est, ne a Catholicae Ecclesiae unitate recessisse videantur. Nulla est autem, ut Augustinus ait,[6] securitas unitatis, nisi apud Ecclesiam, quae supra montem posita abscondi non potest,[7] et ideo necesse est ut omnibus terrarum partibus nota sit. Recte etiam est ab eodem Augustino[8] dictum, ubi Ecclesia manifesta non

[1] Luc. 12. 45.
[2] *Apoc.* 2. et 3.
[3] *Galat.* 1. et 3.
[4] 1. *Cor.* 1.
[5] *Galat.* 6. 1.
[6] *Cont. Parm.* lib. 3. cap. 4.
[7] Matth. 5. 14.
[8] Ad Vincent. epist. 48.

est, ibi ne Christum quidem manifestum esse posse, qui per Ecclesiam non solum hominibus sed principibus et potestatibus in coelestibus innotescit.[1] Nobis itaque Ecclesia lucerna est super candelabrum posita,[2] quam videant omnes qui in domo sunt; qualis nimirum Antiochenis fuit,[3] cum disceptationis causa finiendae Hierosolymam ascenderunt; qualem praescripsit Dominus, ubi ait:[4] *Dic Ecclesiae,* etc. Alioqui, quibus Ecclesia occulta est, quid habent illi facere, cum in graves incidunt de lege ac religione controversias? Num animi pendere usque et nullo firmo loco consistere? incerta nempe erunt omnia, si apud solos pios Ecclesia est. In quocumque enim Ecclesiae iudicio excipiet is, contra quem sententia dicitur, quod iudices non sunt pii. Quamobrem qui Ecclesiam iustorum solum numero definiunt, ii cum a malis Ecclesiae pastoribus omnem potestatem auferunt, tum iudiciorum ecclesiasticorum vires infirmant, nec ulla habere possunt Ecclesiae firma dogmata. Ac nisi Christus intelligeret malos Ecclesiae suae non partes quaslibet, sed primas etiam aliquando futuros, nusquam illud profecto admoneret:[5] *Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisaei; quaecumque dixerint vobis facite, secundum autem opera eorum nolite facere.* Quid vero Paulus? *Hic iam quaeritur,* ait,[6] *inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem pro minimo est, ut a vobis iudicer,* etc. Quod si necessarii essent boni mores, ut quis Ecclesiae pars et administer esse posset, non utique pro minimo haberet Apostolus ab hominibus iudicari: quippe eiusmodi iudicium cum apostolicae potestatis ruina cernebat esse coniunctum. Nunc autem videns ad dispensatoris potestatem illud non esse necessarium, quod Corinthii nonnulli requirebant, *Mihi,* ait, *pro minimo est,* etc. Iam quot quamque vehementes scrupuli, quanta confusio atque perplexitas ipsis etiam dispensatorum animis iniicerentur, si ex peccato ab Ecclesia fierent protinus alieni omnemque adeo Ecclesiae potestatem amitterent? Bene igitur subdit Apostolus: *Sed nec meipsum iudico.....* Humanorum autem iudiciorum quanta temeritas, si ab animi virtute Ecclesiae partes officiaque penderent? Ea propter adiunxit: *Itaque nolite ante tempus iudicare,* etc. Quantum vero schismatum quotidie in Ecclesia videremus, dum unus alteri diceret: *Tu non es de Ecclesia, quia malus es: ego de Ecclesia sum, quia sum bonus?* Dumque etiam quem hic damnaret, eum ille defenderet: quantam

[1] *Ephes.* 3. 10.
[2] Matth. 5. 25.
[3] Act. 15.
[4] Matth. 18. 17.
[5] Matth. 23. 2.
[6] 1. *Cor.* 4. 2.

putas fore litium iurgiorumque materiam? Praeclare itaque concludit Apostolus: *Haec autem transfiguravi in me et Apollo; ne unus adversus alterum infletur pro alio*..... Maneat igitur, Ecclesiae nomen fideles universos, probos improbosque complecti. Quod in hoc capite suscepimus explicandum.

CAPUT IV. 32

QUAENAM SIT ECCLESIAE CATHOLICAE IN FIDEI DOGMATE AUCTORITAS.

1. De Ecclesiae nomine ea dicta sunt quae, cum necessaria viderentur, praeteriri a nobis nec poterant nec debebant. Nunc ad rem ipsam quae est in manibus aggrediamur, ostendamusque Ecclesiae auctoritatem tantum habere ad faciendam fidem virium, ut firmissima etiam theologis argumenta suppeditet. Hoc priusquam facio, admonere operae pretium est, Ecclesiam non ipsam modo Catholicorum concionem esse, quae per baptismum Christo et nomen dedit et peculiaris novaque respublica consecrata est, verum etiam principes ac praefectos ipsos ecclesiasticos, in quibus scilicet reipublicae huius auctoritas potissimum residet. Nec id nos aut recenti opinione confingimus, aut sine Scripturae testimoniis asserimus. Praeclarum est Aristotelis illud: [1] civitatem id maxime esse, quod est in ea principale. Inde enim, quae principes ac gubernatores civitatis faciunt et sentiunt, ea civitas facere sentireque dicitur. Cuius rei in sacris illud exemplum est: [2] *Congregati sunt omnes maiores natu Israel cum principibus tribuum et duces familiarum in Jerusalem.* Et inferius: *Convertitque rex faciem suam, et benedixit omni Ecclesiae Israel; omnis enim Ecclesia Israel stabat.* Illud est etiam simile huic: [3] *Venit Moyses, et convocans maiores natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandaverat Dominus. Responditque omnis populus simul: cuncta, quae locutus est Dominus, faciemus.* Non est igitur cur in hac significatione Ecclesiae vocabulum fideles perhorrescant; quod haeretici facere solent in odium ecclesiasticae potestatis, quam Christus non penes populares sed penes Ecclesiae sacerdotes ac pastores esse voluit, ut alio et loco et tempore, si facultas erit, explicabitur. Nunc scholae more rem totam, quae huius libri caput est, quatuor conclusionibus absolvemus. Sit ergo

[1] *Eth.* 9. c. 9. [2] 3. *Reg.* 8. 1. [3] *Exod.* 19. 7.

2. *Prima conclusio.* Ecclesiae fides deficere non potest. Est enim Sponsa Christi per fidem, sicut scriptum est:[1] *Desponsabo te mihi in fide.* Quod si Ecclesiae fides deesset, iam Sponsi Sponsaeque matrimonium dirimeretur: quorum tamen est indissolubilis perpetuaque coniunctio. *Sponsabo,* ait,[2] *te mihi in sempiternum;* et Sponsa, *Tenui,* inquit,[3] *eum, nec dimittam.* Et ille rursum, *Ecce ego vobiscum sum,* ait,[4] *omnibus diebus, usque ad consummationem seculi.* Quo testimonio ad id probandum utitur Leo[5] ad Augustam et Theodorum. Probat etiam Julius in decretis suis illo psalmi testimonio:[6] *Circumdate Sion et complectemini eam, quoniam hic est Deus noster in seculum: ipse reget nos in secula.* Quod de Ecclesia Christi intelligi oportere, quicumque psalmum leget, etiam me non demonstrante, intellecturus est. Idem quoque ostenditur ex eo:[7] *Regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni eius non erit finis.* Si ergo in aeternum Ecclesia Christi manu sustinetur, Christi praesidio armatur, Christi virtute fulcitur, Christi sapientia regitur, fides profecto in ea permanebit, sine qua regnum Christi in terris nullum est. Confirmat autem hoc clarissima illa Isaiae vaticinatio:[8] *Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus: spiritus meus qui est in te, et verba mea, quae posui in ore tuo, non recedent de ore tuo et de ore seminis tuo amodo et usque in sempiternum.* Huic et illa similis est:[9] *Disposui testamentum electis meis, iuravi David servo meo, usque in aeternum praeparabo semen tuum.* Item:[10] *Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Haec requies mea in seculum seculi.* Illa vero Jeremiae est longe simillima:[11] *Ecce dies veniunt, dicit Dominus,* etc. Praeterea vir sapiens describitur a Domino is *qui aedificavit domum suam super petram.*[12] Christus igitur domum suam super petram fundavit. Quare nec pluvia, nec flumina, nec venti obruere illam possunt. At fide stamus, ut ait Paulus.[13] Ecclesia igitur fidem semper habebit. Nam alias non stabit, sed ruet. Quid quod apertis verbis hanc fidei firmitatem Ecclesiae suae Dominus pollicetur inquiens:[14] *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam?* Ecclesiae igitur fidem non poterit vel infernus adimere.

[1] Oseae 2. 20.
[2] Oseae 2. 19.
[3] *Cant.* 3. 4.
[4] Matth. ult. 20.
[5] Epist. 14. et 69.
[6] *Psal.* 47. 14.
[7] Luc. 1. 32.
[8] Isa. 59. 21.
[9] *Psal.* 88. 4.
[10] *Psal.* 131. 13.
[11] Jerem. 31. 38.
[12] Matth. 7. 24.
[13] 2. *Cor.* 1. 23.
[14] Matth. 16. 18.

3. *Conclusio secunda.* Ecclesia in credendo errare non potest. Nonnulli enim Ecclesiae perpetuam fidem sic interpretantur, ut intelligant Deum Ecclesiae esse praesentem usque ad seculi consummationem, ne unquam vera illi fides et caritas desit; sed posse tamen probabiliter ignorare rem unamquamlibet, qua scilicet ignorata, non proinde Ecclesia fidem amitteret. Faciamus enim, disputationis gratia, non esse a Deo revelatum Divam Virginem ab originali peccato immunem extitisse. Nihil enim prohibet rem fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur; quamquam exemplum verum est, ut posterius ostendemus.[1] Aiunt ergo quod quamvis Ecclesia crederet Sanctam Virginem fuisse sine peccato conceptam, idemque definiret ab omnibus esse credendum; non tamen in eo fidei iacturam facere existimaretur. Nam licet falleretur, at error probabilis et inculpatus fidem Ecclesiae non excluderet. Cuius sententiae, si de facie consideres, videntur esse glossa interlinearis (sic enim vocant) in illud: *Portae inferi non praevalebunt adversus eam,* et D. Thom. in *4. dist. 6. quaest. 1. artic. 3., quaest. 2. ad 3.* et cardinalis Turrecremata *lib. Summae Ecclesiae 2. cap. 91.* et Alphonsus a Castro Zamoren. *De iusta haer. punit. lib. 1. cap. 5.*

4. At revera id nos superiore propositione constituimus, nempe Ecclesiam semper fidem habituram. Verum est hoc, quis negat? Sed praeterea Ecclesiam in fide errare non posse, sic a fidelibus accipiendum est, ut quicquid Ecclesia tamquam fidei dogma tenet, verum sit, nec quicquam falsum, quod illa aut credit aut docet esse credendum. Cum enim corpus Christi sit, ut ad Ephesios docet Apostolus,[2] a suo certe capite movetur ac regitur. Ecclesiae igitur error ad Christum auctorem referetur. Nullo itaque pacto errare in fide potest. Nam spiritus veritatis est huius corporis anima. *Unus,* inquit,[3] *spiritus et unum corpus.* Quod si spiritu veritatis Ecclesia agitur, ad nullum errorem ne insciens quidem moveri poterit. Praeclaram deinde promissionem habet Ecclesia, quod nunquam sit a Christo deserenda; quin eius spiritu in omnen ducatur veritatem. *Ego rogabo Patrem,*[4] ait, *et alium Paraclitum dabo vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, spiritum veritatis...., quem vos cognoscetis, quia apud vos manebit.* Et postea:[5] *Paraclitus autem Spiritus Sanctus ille vos docebit omnia et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis.* Item: *cum autem venerit*

[1] Lib. VII, cap. III, concl. 4.
[2] *Ephes.* 5.
[3] *Ephes.* 4. 4.
[4] Joan. 14. 16.
[5] Joan. 14. 26.

ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Nec me fugit quod haeretici argumentum hoc duobus modis eludere conantur. Primum enim, eiusmodi verba, aiunt, de solis apostolis intelligenda, neque ad posteros in Ecclesia pertinere: mox affirmant Christum non tantum numero duodenario coniunctim, sed apostolis quoque seorsum singulis spiritum veritatis promisisse; imo aliis similiter discipulis, vel quos iam assumsperat, vel qui postea accessuri erant. Nam si eiusmodi promissiones sic interpretemur, quasi nemini Christianorum datae sint sed universae simul Ecclesiae, nihil nos aliud quam Christianis omnibus consolationem tollere, quae inde ad ipsos redire eximia debuerat. Sed utraque iuxta in re rustice indocteque nugantur. Principio enim, verba illa non modo ad apostolos sed ad successores etiam referri oportere, ex eo ante omnia patet: [1] *Qui maneat vobiscum in aeternum.* Quod illi simile est: [2] *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Rursum ex eo quoque patet: [3] *Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est. Pro eis ego sanctificabo meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem ego rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Atque promissionis huius Isaias mihi videtur illustris non vates modo, sed interpres. *Spiritus meus,* ait, [4] *qui est in te, non recedet de ore tuo et de ore seminis tui amodo et usque in sempiternum.* Quem igitur spiritum veritatis Christus promisit apostolis, Ecclesiae item post eos futurae promisit, nisi velimus Ecclesiam defunctis apostolis fuisse a Domino destitutam; imo vero ad eam nec consilia nec praecepta Evangelii pertinere. Siquidem quae Dominus apostolis loquebatur, haec ad illos dumtaxat, non ad futuros in Ecclesia post eos spectare dicuntur. Quo quid stultius dici potest?

5. Iam secunda illa tergiversatio quam vana etiam et ridicula est! Si enim hoc ita communiter fidelibus dictum esse volunt, ut seorsum quadret in singulos, sequitur cuicumque fideli spiritum veritatis sempiternum adesse, qui eum doceat omnem veritatem suggeratque ei omnia quaecumque dicta in Evangelio sunt. Sed esto, spiritu sapientiae, intelligentiae, lucis, veritatis omnes polleant: num inficias ire possumus quicquid particulatim membrorum unicuique tribuitur, id penitus et ad plenum corpori convenire? Quid ad hoc respondeat Calvinus audiamus. *Hoc,* ait, *tametsi habet nonnullam veri speciem, verum tamen esse nego.* O stultum hominem et repugnantem manife-

[1] Joan. 14. 16.
[2] Matth. ult. 20.
[3] Joan. 17. 17.
[4] Isa. 59. 21.

stae veritati! An ignorat, quae Spiritus Sancti dona singulis membris distribuuntur, in commune conferri omnia? An videt oculus, et non magis homo videt? An non lucerna corporis est oculus? Quid vero absurdius quam membrum posse quicquam quod corpus nequeat efficere, partem habere quod non habet totum? *Unicuique,* ait,[1] *nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Et ipse dedit quosdam quidem apostolos..... ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificatiouem corporis Christi.* Et posterius: *Crescamus in illo, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum et connexum secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate.* Membrum igitur, quoniam id quod est, totius corporis est, nihil sibi vindicat proprium, sed ita in corpus omnia confert, ut magis corporis quam membri actiones perfectionesque esse videantur. Quocirca illud absurdum est, quod ii scilicet, quibuscum nunc disseritur, eam curam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent carere. Non enim probant verba Christi minime ad Ecclesiam attinere, probant attinere ad singulos: quod contra oportebat, si propositum illis erat argumenti vires infirmare. Non sane, quemadmodum scimus animam actum et perfectionem esse maxime quidem corporis physici organici, secundo autem loco membrorum etiam singulorum, in quibus varias licet edat functiones, sed omnes illae et corporis propriae sunt et propter corpus ipsum membris a natura tributae: ita spiritum veritatis ad corpus primum Ecclesiae referimus, deinde propter Ecclesiam ad singulas etiam Ecclesiae partes, non ex aequo sed analogia et proportione quadam, iuxta mensuram uniuscuiusque membri. *Unum corpus,* inquit,[2] *et unus spiritus. Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Quaenam vero haec mensura Christi est? *Secundum operationem,* ait, *in mensuram uniuscuiusque membri.* Spiritus ergo suo quidem modo singulis promissus est, ut magnos doceat, doceat et parvulos; at parvulis lac potum dat,[3] maioribus solidum cibum; illis Christum loquitur et hunc crucifixum,[4] his loquitur sapientiam in mysterio absconditam. Verum singulis membris sic spiritus veritatis adest, ut non solum corpori universo non desit, sed corpori, quam membris prius potiusque intelligatur adesse. Quin etiam, si veritas omnium membrorum donum est, tunc nimirum illa erit et firmior et certior, cum in eam omnia simul membra concurrerint. Quam-

[1] *Ephes.* 4. 7.
[2] *Ephes.* 4. 4.
[3] 1. *Cor.* 3. 2.
[4] 1. *Cor.* 2. 2.

obrem, si quid falsi haberet Ecclesia tamquam fidei catholicae dogma, nec spiritus Christi aeternum cum fidelibus permaneret, nec eos omnem doceret veritatem; quae, nisi Christi pollicitationes vanas et irritas facimus, vera rataque esse non possunt. Ac si dogma falsum Ecclesia crederet credendumve proponeret, quamlibet ex ignorantia id faceret, quomodo *columna et firmamentum esset veritatis?* [1] Certe si veritas in Ecclesiae humeris innixa est, deesse illi omnino non potest, nisi et Ecclesiae suae Christus, et Christo ipsa veritas desit. In summa, si Ecclesia posset in fidei quaestione falli, librum quoque ut divinum recipere posset, qui tamen a Deo non fuisset, cum sit eadem ratio de uno libro ac de unoquolibet dogmate. Quare non valeret argumentum: Ecclesia habet Evangelium Matthaei pro canonico, ergo canonicum est. Quod quoniam impiissime et absurdissime diceretur, illud nos dicamus potius, recte fideles Ecclesiam Catholicam credere, non solum in eo sensu, ut Ecclesiae Catholicae fides deficiat nunquam, sed in eo etiam, ut nihil ipsa credere aut docere possit, quod sit verae fidei contrarium. Subdole autem atque versute mentem nostram Calvinus Bucerusque interpretantur. Quasi in eum sensum Ecclesiam negemus errare posse, quod spiritus favore ac praesentia freta, quocumque volet pergere, tuto etiam sine verbo incedat. Proinde, si quid praeter Dei verbum crediderit, statuerit, finierit, id habendum esse non alio loco quam certum Dei oraculum. In hoc igitur discrimen esse aiunt, quod nos Ecclesiae auctoritatem extra verbum Dei collocamus: ipsi verbo annexam volunt nec patiuntur ab eo separari. Laborat autem Calvinus vehementer in iis locis colligendis, in quibus prophetae, apostoli atque adeo Christus ipse nihil ex se attulisse, sed de ore Domini locuti fuisse memorantur. Conficit multo aequius esse Ecclesiam Christi discipulam, ab eius ore assidue pendere; nec ex se sapere et cogitare quidquam, sed statuere sapientiae suae terminum, ubi loquendi finem ille fecerit. Sanctissime enim Chrysostomus, [2] *Multi,* inquit, *Spiritum Sanctum iactant, sed qui propria loquuntur, falso illum praetendunt.* Ut Christus non a seipso loqui se testabatur, ita si quid praeter Evangelium sub titulo spiritus obtrudatur, ne credamus. Sane Christus nihil plus de suo spiritu denunciat exspectandum, quam ut mentes illuminet ad percipiendam doctrinae suae veritatem. *Spiritus,* ait, *ducet vos in omnem veritatem.* Sed quomodo? *Quia suggeret omnia, quaecumque dixero vobis.* [3] Haec omnia Calvinus. Nam Bucerus dixit multo etiam indoctius, tunc esse

[1] 1. *Tim.* 3. 15. [2] Hom. de S. et adorando Spiritu. [3] Joan. 14. 26.

Ecclesiae credendum cum pronunciat secundum Scripturas recte intellectas. Sed hoc cum dicit, omnia facit ambigua quae sunt ab Ecclesia definita. Si enim aliter potest pronunciare quam Scriptura sane intellecta exigit: excipiemus semper Ecclesiam in eo falli, quod falso Scripturam intelligit. Ecquis vero iudex erit, an Ecclesia Scripturam rite, an secus interpretetur? Nihil igitur afferunt qui Ecclesiae auctoritatem non absolute, sed ex conditione ponunt. Si namque ad eum modum res se habet, et mihi quoque fides habenda est, quando pronunciavero secundum Scripturas recte intellectas. Id enim est non mihi, sed Scripturae credere. At absolute, non ex conditione populus Domino credidit et Moysi servo eius. Absolute etiam prophetis et apostolis populi crediderunt. Quale vero esset prophetis apostolisque loquentibus fidem ea exceptione detrahere, quod perperam Dei verba intellexissent? Quale item esset, si illa quoque exceptio adderetur:[1] *Mendacium tu loqueris, non misit te Dominus Deus noster?* Ac valde mirum est tam nihil esse frontis istis nebulonibus. Quid enim tandem auctoritatis in Ecclesia erit, si in omni dogmate, lege, definitione dupliciter eludi potest, quod aut sermonem ipsa suum afferat, aut, si sermo Domini sit, non sane intellectum? Sed redeo ad Calvinum, qui cum sibi vulgatum illud Domini testimonium obiecisset,[2] *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus,* fatetur demum Ecclesiam audiendam esse, ut quae nunquam nisi in veritatem Dei consentiat, nihil nisi ex verbo Domini pronunciet. In hoc se insistere, non licere Ecclesiae novam doctrinam condere, et plus pro oraculo tradere quam quod Dominus verbo suo revelavit.

6. Verum enim vero inter suos hic mirifice garrit, et vel stulte ignorat, vel malitiose mentitur, cum dicit nos id pro oraculo fidei habere, quod homines sine Dei revelatione censuerint. Nos sane fidem nostram individuo nexu cum verbo Dei coniunctam esse volumus, nec ullum Ecclesiae assensum fidenter firmeque sustinemus, nisi quem a Deo extitisse habemus cognitum et firmo conceptum animo. Sed illud quoque certo nobis persuasum est, Dominum Ecclesiae suae perpetuo ac continenter adesse et spiritu suo regere, ne quicquam pro fidei doctrina tradat, quod non idem fuerit apostolis a Deo traditum. Ita omnes profanas novationes execramur omneque illud in fidei iudicio respuimus, quod non apostoli Ecclesiae tradiderint. Non ergo in hoc, sed in eo potissimum cardine quaestio versatur, quod Lutherani negant Ecclesiam quicquam sine scripto ab apostolis accepisse: nos contra

[1] Jerem. 43. 2. [2] Matth. 18. 17.

plura esse accepta asseveramus. Qua de re multa alias saepe diximus et dicemus multa posterius. [1] Quamquam in superiore libro adeo plene ac copiose quaestio haec explanata est, ut nihil praeterea desiderandum esse videatur. Ipsa mihi veritas manum iniecit, et paulisper consistere et commorari coegit, dum priores conclusiones explico. Celerius proinde in posteriores incurrendum.

7. *Tertia conclusio.* Sit igitur tertia conclusio: non solum Ecclesia antiqua in fide errare non potuit, sed ne Ecclesia quidem quae nunc est quaeve futura est usque ad consummationem seculi, errare in fide aut potest aut poterit. Haec conclusio partim ostensa est in libri secundi capite septimo, partim ex is quae dudum diximus comprobatur. Nam pollicitationes Christi de praesentia sua, de spiritu veritatis, de regno ipsius sempiterno, de corpore, cuius ipse erat futurus caput, non ad Ecclesiam modo, quae fuit tempore apostolorum, verum etiam ad Ecclesiam Catholicam, quae futura erat in seculi finem, pertinere necessum est. Id quoniam ex argumentis, quae prioribus conclusionibus confirmandis posita sunt, manifeste colligitur; vanum profecto erit aut acta agere, si eadem argumenta repetimus, aut, si nova ponimus, uti in re non dubia rationibus minime necessariis. Certe qui Ecclesiae praesenti spiritum veritatis negare praetenderit, is negabit eidem potestatem ligandi atque solvendi, negabit Sacramenta et sacerdotium, omniaque adeo Spiritus Sancti charismata. Ita nunc Ecclesia Christi ad nudum nomen contrahetur eritque sine re vocabulum commentitium. Verum de tertia conclusione hactenus.

8. *Quarta conclusio.* Non solum Ecclesia universalis, id est collectio omnium fidelium, hunc veritatis spiritum sempiternum habet, sed eundem habent etiam Ecclesiae principes ac pastores. Diximus enim Ecclesiae vocem et pro populi fideli et pro Ecclesiae pastoribus usurpari. Priores itaque conclusiones illud adstruebant, quicquid Ecclesia, hoc est omnium fidelium concio, teneret, id verum esse; haec autem illud affirmat, pastores Ecclesiae et doctores in fide errare non posse, sed quidquid fidelem populum docent, quod ad Christi fidem attineat, esse verissimum. Hanc conclusionem mox ostendam, si prius admonuero pastoris unius et alterius, item errorem pastorum omnium fidei non derogare, sicut ne paucorum quidem fidelium error fidei derogat populi christiani. Pastores igitur ac doctores omnes a fide nunquam posse aberrare contendimus. Sic est sane.

[1] Lib. 7.

9. Id primum, mea sententia quidem, manifeste demonstrat illud Apostoli testimonium: [1] *Et ipse dedit quosdam apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, ut iam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.* Sane si pastores ac doctores huc atque illuc errarent, a rectoque fidei tramite discederent, oves profecto ipsae etiam errarent, nec aliter quam sine pastore dispersae vagarentur. Cum enim pastor per abrupta graditur, necesse est, quod Gregorius ait, ut per praecipitium grex sequatur. Nec fieri potest ut membra reliqua eo non deferantur, quo et oculi suam vim atque aciem intenderint, et caput sese inclinaverit atque deflexerit. Bene ergo Paulus, ne populus variis doctrinae ventis circumferatur, divinae procurationis esse adstruit doctores et pastores Ecclesiae dare: quorum videlicet auctoritate plebs sua natura concitata atque mutabilis in fidei constantia superno munere contineatur. Quod si nullum Ecclesiae suae pastorem daret Christus, iam sine dubio ovile suum pastor bonus ille desereret. Atqui multo melius Ecclesiae est nullos habere, quam errantes habere. Si igitur pastores ad unum omnes a veritate discederent, oves suas Christus vel maxime destituisset. Praeterea, si pastores omnes in errore aliquo versarentur, iidem omnino populum aut de statu suo et sede moverent, aut certe mutare facerent, vacillare, fluctuare. Ita domus Christi non esset *columna et firmamentum veritatis.* [2] Faciamus insuper omnes simul episcopos in eandem sententiam convenire, hancque populo rudi credendam proponere: tunc rogo, an populus hoc sequi debeat, an non? Si debet, cum errantibus ergo sacerdotibus et episcopis plebs quoque erret necesse est. Quare sacerdotum omnium error totius erit error Ecclesiae. Sin autem populo omnium pastorum doctrinam levem existimare licet, vide, quaeso, an hac sententia absurdior alia dici aut existimari possit. Si enim hinc pastores, inde oves in contrarias partes separentur: corporis compacti ac per omnem iuncturam connexi disiunctio omnem Ecclesiae distrahet unitatem; et non solum inter optimates et populum constitutam a Christo societatem evertet, sed communem etiam inter se fidelium consociationem dirimet, cuius consociationis arctissimum vinculum fidei est conspiratio eadem et consensus partium non divulsus. Divulsus autem

[1] *Ephes.* 4. 11. [2] 1. *Tim.* 3. 15.

omnino erit, si populorum membra a suis capitibus divellantur. Atque ubi semel plebs rudis a doctorum suorum communi sententia declinaverit, quorum doctrinam postea secutura est? Si salem abiecerit, in quo salietur?[1] Si a luce mentis aciem abduxerit, quid nisi tenebras intuebitur? Si oculus est malus, nonne et corpus tenebrosum erit?[2] Ubi vero illud:[3] *Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisaei; quodcumque dixerint vobis facite?* Anne meliore statu et conditione scribae et pharisaei erunt, quam Ecclesiae Christi pastores ac doctores? Certe si praesentibus solum, et non item futuris Dominus loqueretur, ut auctor *Imperfecti* argumentatur,[4] dicta illa fuissent, non scripta. Dicta sunt autem propter illos, scripta propter istos. Ad haec veritas fidei in Catholicorum controversiis, quemadmodum in secundo libro constituimus, librisque etiam quinto et septimo confirmandum est, non est a populo quaerenda: tum quoniam id esset operis infiniti, ut ad quaestionem unamquamlibet decernendam omnium sententia fidelium rogaretur; tum etiam quoniam, ut fieri id commodissime posset, non deceret tamen aut cerdonum aut muliercularum sigillatim inquirere et expectare iudicium. Sive enim unumquemque seorsum interroges de quaestione quae in dubium venit, seu universos velis in concilium cogere, ridicula sane futura sit huius generis inquisitio. Ita per Ecclesiae auctoritatem nulla penitus controversia finiretur, si ad eam finiendam totius consensum plebis requirere deberemus. Addendum eodem est, quod iampridem diximus, quaedam ad doctrinam fidemque Ecclesiae pertinere, quae populares prorsus ignorant, ut Patrem et Filium esse unum principium Spiritus Sancti, animam intellectualem esse formam substantialem humani corporis, librum Esther esse canonicum, aliaque similia, in quibus sententiam populi requirere tam est absurdum, ut non in sapientium modo animos, sed ne in stultorum quidem casurum sit; nec enim placere cuipiam potest tantas res imperiti vulgi calculis iudicari. Praeterea in epistola Ephesini Concilii ad Nestorium, id a Nestorio, si facere satis Ecclesiae velit, exigitur, ut iureiurando fateatur sentire se et docere quae universi per Orientem et Occidentem episcopi praesidesque populorum crederent ac docerent. Quae eadem epistola comprobata etiam est a sexta Synodo action. 11. In Concilio item Triden. session. 3. definitum est Ecclesiae esse iudicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum. At totam fidelium congregationem de re eiusmodi velle iudicium ferre,

[1] Matth. 5. 13.
[2] Luc. 11. 34.
[3] Matth. 23. 2.
[4] Hom. 42. in Matth.

insanum esset. Pastores igitur Ecclesiae ac doctores illi sunt, ad quos id genus iudicia pertinent. Atque Egesippi diligentissima fidei inquisitio Eusebii Caesarien. [1] litteris celebrata est, qui, cum Romam pergeret, non popularium sententiam de fide requisivit, sed satis sibi fecisse ad fidei suae confirmationem visus est, si cum episcopis per loca singula in sermone congressus, omnes eiusdem fidei praedicatores doctoresque reperiret. Irenaeus rursum [2] cum Ecclesiae auctoritatem haereticis obiicit, episcoporum tantum sententiam obiicit, secundum seriem ab apostolis succedentium, horumque sensum et fidem Ecclesiae sensum et fidem existimat, et illis qui refragetur, eum Ecclesiae refragari. Cyprianus item in *lib. De simplicit. praelat., An esse sibi,* inquit, *cum Christo videtur, qui adversus sacerdotes Christi facit? qui se a cleri societate secernit? Arma ille contra Ecclesiam portat, contra Dei dispositionem repugnat.... qui contemptis episcopis et Dei sacerdotibus derelictis audet,* etc. Et in ep. ad Pupianum, [3] *Christus dicit ad apostolos,* ait, *ac per hos ad omnes praepositos, qui apostolis vicaria ordinatione succedunt: Qui vos audit, me audit, et qui vos reiicit, me reiicit;* et posterius asserit Ecclesiam non esse multitudinem contumacium, sed plebem sacerdoti adunatam et gregem suo pastori adhaerentem. [4] Unde qui cum episcopis non sint, eos in Ecclesia non esse, frustraque sibi eos blandiri, qui pacem cum sacerdotibus non habuerint: cum Ecclesia, quae Catholica una est, scissa non sit, sed connexa et cohaerentium sibi invicem sacerdotum glutino copulata. Augustinus demum, [5] quoniam longum est omnes commemorare, cum adversum haereticos Ecclesiae auctoritate nititur, episcopos apostolis ad sua usque tempora succedentes plane intelligit.

CAPUT V. 33

ADVERSUS HANC POSTREMAM CONCLUSIONEM OBIECTIONES QUAEDAM.

1. Atque in harum conclusionum et explicationem et confirmationem abunde haec dicta sufficerent, nisi huic postremae illud a quibusdam theologis obiiceretur, quod tempore dominicae passionis apostoli omnes Christi fidem amiserunt, quo fieri ut et episcopi omnes

[1] Euseb. lib. 4. *Eccles. hist.* c. 22.
[2] Lib. 3. c. 3. lib. 4. c. 43. et 63.
[3] Nona lib. 4.
[4] 7. q. 1. « Scire debes ».
[5] Lib. 28. *Cont. Faustum* c. 2. et lib. 33. cap. 6.

apostolis succedentes possint Christi fidem amittere. Nam quod eo tempore in sola Beata Virgine fides permanserit, candela, inquiunt, illa significat, quae in officiis eorum dierum sola non extinguitur, unde discipuli lumen, quod amiserant, receperunt. Quoniam autem ratio haec infirma illis etiam videbatur, eandem omnino rem et sanctorum veterum et Scripturae Sacrae testimoniis confirmant.

2. *Primum* ergo *argumentum* ex illo trahitur, quod per Matthaeum Dominus dicit: [1] *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte; scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis,* id est ab unitate fidei solventur. Sic enim glossa interlinearis exponit.

3. *Secundum* ex eo, quod apud Lucam [2] legitur, verba mulierum nunciantium Christi resurrectionem visa apostolis esse quasi deliramenta.

4. *Tertium* ex eo, quod Marcus tradit, [3] Christum exprobrasse omnibus apostolis incredulitatem et duritiam cordis.

5. *Quartum* ex August. in illud psalmi: [4] « *Defecerunt oculi mei* », *Omnes,* inquit, *discipuli desperaverunt quod ipse esset Christus. A latrone apostoli victi sunt, qui tunc credidit, quando ipsi defecerunt.* Refert etiam cardinalis Turrecremata [5] in hoc idem Ambrosium, Hieronymum, Gregorium, Isidorum.

6. *Responsio ad argumentum.* Verum difficile est de eorum facilitate, perinde ut causa postulat, dicere, qui huiusmodi argumentis permoti apostolos in universum omnes fidem perdidisse aiunt. Id quod non cum ratione solum, sed etiam cum Sacris Literis pugnat. Nam, ut de Petro taceamus, cuius fidem non defecisse posterius demonstraturi sumus, [6] adhuc opinio illa de ceteris apostolis non modo non certa, sed ne probabilis quidem est. *Discipuli,* inquit, [7] *abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Jesus; et videntes eum adoraverunt, quidam autem dubitaverunt.* Quidam, ait, non omnes. Video autem hanc dubitationem a nonnullis non ad apostolos sed ad alios nescio quos discipulos referri: sed mihi semper Theophylacti magis ac Remigii sententia placuit, qui illam docent ad tempus quo Christus ante discipulis apparuerat referendam. Id quod Marcus, ut opinor, intellexit, cum ait: *Increpavit incredulitatem et duritiam cordis, quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderant.* Sive enim apparitio

[1] Cap. 26. 31.
[2] Cap. 24. 11.
[3] Cap. 16. 14.
[4] *Psal.* 68. 4.
[5] Lib. 3. *Summae* c. 61.
[6] Lib. 6. c. 8.
[7] Matth. ult. 16.

haec, quam Marcus scribit, in die Ascensionis fuerit, ut multis placet, sive antea, quemadmodum nonnullis etiam videtur, dubitandum non est quin eas increpationes hic Marcus recapitulando perstrinxerit, quas sparsim alii evangelistae conscripserunt. *Quia iis,* inquit, *qui viderant eum resurrexisse, non crediderant.* Constat autem ex aliis evangelistis, incredulitatem et duritiam cordis, ex ea scilicet causa quia his qui viderant Christum surrexisse non est creditum, non ad omnes apostolos pertinere. Petrus namque et Joannes audito nuntio cucurrerunt ad monumentum: at Jacobus iuxta Hebraeorum Evangelium ab hora qua biberant Domini calicem iuravit se non comesturum panem, donec Christum videret resurgentem, ut auctor est Hieronymus in *Catalogo scriptorum ecclesiasticorum.* Non igitur omnes apostoli fidei iacturam fecisse credendi sunt, nisi, quod absurdum est, omnes infideles fuisse credideris. [1] Non enim fides semel a Christiano suscepta nisi per infidelitatem tollitur. Illud absurdius haereseos notam apostolis universis inurere. Quod qui faciunt, idque sine idoneis et urgentibus causis, hi non solum illis sed Christo etiam et Ecclesiae iniurii sunt. Iam argumenta illa infirma esse quis non videt, quae auctores illius opinionis subiecerunt? quae quidem partim a nobis ante confutata sunt, partim uno nunc verbo confutabuntur. Si enim quidquam probant, id solum probant, apostolos in fidei confessione defecisse aut etiam in fide viva, quae per dilectionem operatur. Huc vero referri potest consuetudo illa ecclesiastica extinguendi omnes cereos praeter unum. Quamquam Rupertus *libro De divinis officiis 5.* asserit extinctos cereos priores significare prophetas a Judaeis interemptos, ac cereum illum, qui ad breve tempus absconditur, significare Christum. Sane vero etiamsi apostoli tunc temporis fide caruissent, nihil tamen contra conclusionem haberetur. Nam, ut Augustinus [2] admonuit, tunc apostoli defecerunt cum nondum erant duces Ecclesiae; nec illud impletum fuerat: *Ego confirmavi columnas eius.* Unus ergo tunc erat pastor Jesus Christus. At Petrus ac reliqui apostoli posteaquam a Christo pastores constituti sunt, sine controversia fidem semper catholicam tenuere. Ceterum quod haeretici calumniantur pastores Ecclesiae homines esse, fallereque proinde ac falli posse; argumentum exiguum sane atque mendicum est. Aliud quippe fuerit de humanae naturae imbecillitate disputare, aliud de divina gratia et providentia, qua homines in veritate fidei continentur.

[1] Apost. omnes fuisse infideles Turrecre. concedit lib. 3. *Sum.* c. 61. [2] In psal. 114.

Tota namque simul fidelium concio homines sunt. Prophetae item, apostoli et evangelistae homines erant, sed quoniam spiritum veritatis accepere, in falsam fidei doctrinam venire non poterant. Sic ergo et Ecclesiae doctores universi homines quidem sunt, sed quoniam Divino Spiritu gubernantur et aguntur in vera dogmata, nequent in falsa declinare.

7. Illud autem quam ineptum, quam frivolum, quam ridiculum, quod quidam interpretantur, ideo nos in Ecclesiam non credere, quia homines sunt; *omnis* vero *homo mendax*. Non est haec illa profecto causa, quae gravissimos viros adduxerit, ut in Ecclesiam credendum esse negarent. Sed antiquior et pulchrior, et ab auctoribus ipsis profecta alia causa est. Augustinus quippe, *Credimus*, ait, [1] *Petro, credimus Paulo, in Paulum aut Petrum non credimus; credere enim in eum, est credendo amare, credendo in eum ire.* Hactenus Augustinus. Et Rufinus: *Non dicitur*, inquit, *in Sanctam Ecclesiam, sed Sanctam Ecclesiam credendam esse, non ut Deum, sed ut Ecclesiam Deo congregatam. Hac itaque praepositionis syllaba creator a creaturis secernitur.* Haec ille. Ob id igitur auctores hi non admittunt ut in Ecclesiam credamus, quia Ecclesia fidei nostrae finis non est.

8. Existit autem hoc etiam loco quaedam quaestio subdifficilis. Cum enim ab Hieronymo [2] dupliciter Ecclesia dicatur, et ea quae non habet maculam aut rugam et vere corpus Christi sit, et ea quae in Christi nomine, absque plenis virtutibus, imo cum vitiis quibusdam admixtis congregatur: unde nobis constare poterit utronam modo nomen Ecclesiae capiatur, cum dicitur *columna et firmamentum veritatis?* Haeretici siquidem quicquid in Scripturis proditum est, quod ad Ecclesiae vel auctoritatem spectet vel veritatem, id totum non in posteriore sensu, sed in priore accipiendum cavillantur. Concedunt itaque spiritum veritatis Ecclesiae sanctorum; Ecclesiae quae malos habeat permixtos non concedunt. Nec ea se solum ratione tuentur, quod in voce ambigua liberum est utramlibet significationem eligere, sed argumentis aliis in id etiam incumbunt, ut hoc loco et quaestione Ecclesiae nomen non aliter usurpandum esse persuadeant. Illud primum est, quod Hieronymus sentit Ecclesiam in secundo significatu abusive dici: ut fortis, inquit, prudens, castus, iustus et temperans interdum plene pro his qui perfectae virtutis sunt, interdum abusive pro his qui sunt incipientes, accipiuntur. Si ergo prior si-

[1] In psal. 77. et tract. 29. in Joan. *De poen. dist.* 2. cap. «Ex praemissis».
[2] In *Comm. ad Galat.* 1.

gnificatio propria est, posterior impropria: commodius sine dubio Ecclesiae vocem in illa priore, hoc est pro iustorum concione usurpabimus. Rursum cum Apostolus illa dicit: *Ecclesia subiecta est Christo,* et: *Christus dilexit Ecclesiam,* etc. et: *Christus caput est Ecclesiae, ipse salvator corporis eius;* vox illa pro sanctorum congregatione accipitur, ut Hieronymus Augustinusque interpretati sunt. Quid igitur causae erit cur aliter accipiamus, cum Ecclesiam scribit Apostolus columnam esse ac firmamentum veritatis? Praeterea encomio illo nobilitavit Paulus non Ecclesiam quamlibet, sed eam quae esset domus Dei. At domus Dei soli iusti esse creduntur, ut etiam Augustinus ait: [1] non ergo columna veritatis est, nisi Ecclesia sanctorum. Praeterea Augustinus diserte docet [2] domum Ecclesiamque Dei, quae in bonis solum fidelibus est et sanctis Dei servis, eam esse, quae aedificata est supra petram, quae etiam claves accepit ac potestatem solvendi et ligandi. Eadem ergo domus Dei est, quae est columna et firmamentum veritatis. Quamobrem, si pastores qui Ecclesiae sibi nomen vindicant mali sunt, non ad eos haec et alia similia pertinent. Quod et Augustinus idem multis aliis locis confirmat. [3] Quae si vera sunt, non solum conclusio illa postrema, quae nunc expenditur, sed reliquae omnes funditus evertuntur et quidquid omnino hoc nobis loco constitutum est. At vero, quamquam in eam sententiam haec et alia plura ab haereticis disputantur, nos tamen Ecclesiam sequi oportet, et ab omni, quod abhorret ab ipsius approbatione, fugere. Primum autem hoc intelligendum puto, quae nunc ab illis defensionis ratio viaque tentatur, eam non modo nostras rationes evertere, sed ad id etiam deducere, quod fidei catholicae rerumque omnium publicarum naturae dissonum atque inimicum sit. Si enim spiritus veritatis solum bonis a Christo est in Evangelio promissus: ceterae quoque promissiones ad Ecclesiam, quae ex solis iustis constituitur, pertinebunt. Quocirca, dicendum est enim saepius, nec legum ferendarum auctoritas, nec clavium potestas, nec peccatorum remissio, nec doctrinae vis, nec sacerdotii religio, nec ulla omnino publica Evangelii facultas, nisi in Ecclesia omni ex parte bona invenietur. Cum vero in Ecclesia Catholica, quae inde ab apostolis fuit, semper fuerint mali bonique permixti: in ea nimirum nulla fuisset firma fides, nulla certa veritas, nulla expressa potestas, nulla so-

[1] Lib. 7. *Cont. Donat.* c. 51. 24. q. 1. « Omnibus ».

[2] Ibidem.

[3] Lib. 3. *Cont. Donat.* c. 18. et lib. 5. c. 20. et 21. et lib. 6. c. 3. 1. q. 1. « Remissionem », *De con.* d. 4. « Quomodo exaudit ».

lida auctoritas. Ita omnia quae vel Pontificum, vel Conciliorum, vel totius etiam Ecclesiae consensione decreta ac definita sunt, nullas omnino haberent vires. Sive enim excipias eos non esse iustos, sive, ut iusti sint, esse tamen nobis incognitos: utralibet via et modo illorum dogmata, scita, leges eludes, eritque, quemadmodum supra diximus, res Christi publica omnium, quae fingi possunt, stultissime atque absurdissime constituta.

9. Itaque sit verum illud, quod initio dixi, spiritum veritatis, fidei catholicae fulcimentum ceteraque Spiritus Sancti charismata et Ecclesiae esse et promissa et data, quam apostoli sua doctrina miraculisque fundarunt, ad quam iidem suas conscripsere epistolas, quam in terris semper habuit Christus, quam Sacrae Literae apte prudenterque describunt ex bonis ac malis piscibus, ex frumento et zizaniis, ex tritico et palea, ex fatuis sapientibusque virginibus, e servis probis improbisque constantem. Haeretici ergo Ecclesiae nomen sibi habeant invidiosum et obscurum, eamque Ecclesiam interpretentur, quam adhuc nemo est mortalium intuitus; nos autem Ecclesiam ex consuetudine tum divini sermonis tum etiam vitae nostrae interpretemur. Nec metiamur eam, ut superbi et arrogantes, verborum magnificentia; sed Ecclesiam eam quae habetur existimemus, illam autem omittamus quae omnino nusquam reperitur. Homines enim sumus, remque proinde publicam quae est in hominum usu vitaque communi, non eam quae fingitur sperare debemus. Quae omnia sic a me dicta existimari velim, non ut nulla in terris sit coram Deo bonorum multitudo atque collectio, quae et Ecclesia et sponsa et amica Dei in Sacris Literis nuncupetur: sed ut eos nos a malis in domo et Ecclesia Dei minime separemus, ubi vasa aurea et argentea sunt, lignea quoque et fictilia, non in honorem omnia, sed quaedam vel in contumeliam. Verum haec explanata sunt ante satis, ut arbitror, diligenter. Iam argumentis illis respondeamus, quae modo suggessimus: nam iis, quae a principio libri huius sunt posita, capite sequenti eodemque postremo respondebimus.

10. In voce, inquiunt, ambigua licet e multis unumquodlibet significatum accipere. Minime, inquam, gentium; sed antecedentia primum et consequentia spectanda sunt; deinde considerandum quae natura rerum sit, quid cohaereat, quid repugnet, multaque omnino alia quae nos in tertiodecimo libro accuratius et exquisitius persequemur. Quod si, ubi dona Ecclesiae Christus pollicetur, continendis in officio ac veritate fidelibus necessaria, ea nos ad latentia solum et invisa membra referimus: inania profecto essent dona illa parumque ad

communem utilitatem accommodata. Quin, ut supra ostensum est, noxia essent ac perniciosa valde, quippe quae perditissimis quibusque civibus et dissidiorum praeberent perpetuas causas et in omnibus omnino flagitiis impunitatem ac licentiam sempiternam. Iam vero si ratione duce ac magistra eum iniurium principi bono et sapienti censemus, qui illius privilegia sic interpretatur, ut non solum frustra, sed in perniciem concessa esse videantur; quanto magis ille erit Christi iniquus, pravus et malitiosus interpres, qui gratias et favores, quos reipublicae suae promisit Christus, in eum sensum acceperit, qui non modo vanitatem prae se ferat, sed afferat vel exitium? De Ecclesia igitur, quae bonos simul malosque complectitur, locus ille Pauli ceterique similes intelligendi sunt. At talis concio ac coetus abusive Ecclesia dicitur. Id primum nego. Nec enim de forti, prudenti, iusto ac temperanti eadem est causa. Fateor siquidem cum Hieronymo eiusmodi virtutum vocabula ad incipientes atque imperfectos non posse nisi per abusum traduci, quoniam vera virtutis definitio non illas inchoantes et, ut ita dicam, informatas dispositiones, sed habitus plane absolutos atque perfectos exprimit, quemadmodum Aristoteles, D. Thomas ac reliqui viri philosophi tradiderunt. At Ecclesiae vox nihil tale indicat, quale isti fingunt, unde malos ab eo coetu excludamus qui Ecclesiae sibi nomen proprie vindicat. Quamobrem nulla est improprietas, nullus abusus, si Ecclesia etiam ea nuncupetur, quae in uno baptismo, una fide, una religione improbos habeat probis admixtos.

11. Quamquam aliter deinde respondere possumus, Hieronymum de Ecclesia Christi in eum sensum fere loqui, in quo populum Dei, domum Dei, servos Christi propemodum usurpamus.[1] Fit enim, nescio quomodo, ut casus gignendi additus, ad bonos potissimum vocum illarum intelligentiam deducat. Ita si ad Ecclesiam vitio depravatam referantur, abusus fortasse nonnullus est; qui mente magis concipi quam verbis significari potest. Nam et populus Dei ille in Sacris Literis dicitur frequentissime, qui Deo peculiariter dicatus est, in quo scilicet Dei fides viget ac cultus; quamvis in eo sint aliqui peccatores. Sed ad Hieronymi testimonium satis.

12. Ad id vero quod subiunctum est, capite sequenti respondebimus, ubi explicabitur quonam sensu *ad Ephes. 5.* Apostolus Ecclesiam nominarit. Quod autem domus Dei etiam illa sit domus magna, in qua sunt vasa aurea et argentea, lignea quoque et fictilia, non

[1] Dupliciter homo Dei dicitur. S. Thom. 3. p. q. 48. art. 4. ad 1.

est necesse demonstrare. Id tamen, etsi perspicuum est, ad futurum tempus reservamus, cum primi capitis argumenta diluentur. Iam, quod postremo loco ex verbis Augustini obiicitur, id caute et legendum et audiendum est; quemadmodum ante nos viri ecclesiastici admonuerunt. Possunt enim verba illa duplicem sensum ingerere, unum, ut soli iusti intelligantur Christi et Ecclesiae administri esse, soli remittere peccata, soli ecclesiasticam habere et auctoritatem et potestatem. Quem sensum constat non rationi solum, sed Ecclesiae, fidei Sacrisque etiam Literis repugnare. Sed de hac re non est huius aut loci aut instituti disserere. Alter ergo sine dubio Augustini sensus est, ut soli iusti dicantur claves regni coelorum, potestatem ligandi ac solvendi, spiritum veritatis et reliquas spirituales gratias accepisse; quod universa dona haec non propter malos, sed propter bonos Ecclesiae et promissa et collata sint. Sic enim quae oeconomis ac dispensatoribus paterfamilias tribuit in familiae commoditates distribuenda, non oeconomis haec, sed familiae ipsi tributa esse intelliguntur.

13. Sic quae episcopis et clericis populus dedit in pauperum expendenda usus, ea non episcopis et clericis, sed pauperibus dicitur contulisse; sic etiam, si princeps homini ignoto quidquam ob amici sui preces meritumque donarit, id iure ac vere dicet se non homini ignoto, sed amico donasse. Ad quam omnino legem illa quoque explicanda sunt, quae ex Augustino contra Petri et successorum eius auctoritatem afferuntur: [1] *Claves non unus homo Petrus, sed unitas accepit Ecclesiae.* Item: [2] *potestatem ligandi ac solvendi Petrus cum omnibus tamquam personam gerens ipsius unitatis accepit.* Item: [3] *Ecclesiae claves datae sunt, cum Petro datae sunt; et cum ei dicitur, ad omnes dicitur: Pasce oves meas.* Quae omnia, ut opinor, nihil aliud significant, quam Petrum ac ceteros Ecclesiae ministros nec sibi nec ob sua merita, sed Ecclesiae obque Ecclesiae causam claves reliquaque Evangelii publica munera accepisse. Quamquam priora illa scio aliter ab aliis interpretari. Sunt enim qui ea referant ad usum potestatis, quem mali, quia legitimum habere non possunt, dicuntur non habere. Alii referunt omnino ad gratiam, non illam sacramentalem, quae etiam per malos ministros dari solet, sed quae precibus ministri respondet, ut *De consec. dist. 4.* quo modo Augustinus videtur significare. [4] Alii tandem existimant Augustinum de publicis

[1] In ser. apost. Petri et Pauli.
[2] Hom. 10. in Joan.
[3] In lib. *De Ago. christ.*
[4] *Cont. Donat.* lib. 5. c. 22.

raptoribus, usurariis, concubinariis, sacrilegis loqui, a quibus olim, perinde ut si essent ab Ecclesia praecisi, non licebat Sacramenta percipere. Ideoque illiusmodi ministri gratiam Sacramentorum non dabant. Verum hoc disputare, ut saepe iam diximus, non est huius diei ac temporis. Et Valdensium insania iampridem explosa est: nec in eo negotio nos nunc oportet elaborare. Itaque de his dictum est satis. Nunc argumenta, quae a principio contra Ecclesiae auctoritatem posita sunt, quam brevissime possumus, refellamus.

CAPUT VI. 34

IN QUO ARGUMENTA PRIMI CAPITIS CONFUTANTUR.

1. *Responsio ad primum.* Primum vero argumentum promptissimum est refellere, nec uno tantum, sed multis etiam modis; tum quod nec Moyses, nec Josue, in quorum gubernatione tempus illud erat positum, in populi furorem et insaniam inciderunt; tum, quod ne certum est quidem eos, qui in castris remanserint, in flagitium omnes consensisse: quin vero simillimum est nonnullos etiam repugnasse. Nam ubi primum Moyses illam vocem edidit: *Si quis est Domini, iungatur mihi;* congregati sunt *ad eum omnes filii Levi....* consecraruntque *manus* suas *Domino, unusquisque in filio et in fratre suo.* Ex quo intelligitur, qui ad unam Moysi vocem se illi coniunxerint, qui a Domino steterint, quos Dominus iustitiae suae administros in ultione fecerit, hos in eo scelere ceterorum socios et consortes non fuisse. Quid quod Aaron nondum sacerdotio fuerat initiatus, nec adhuc ei fuerat superhumerale impositum rationalique adstrictum et aptatum, *in quo erat doctrina et veritas?* [1] Nihil ergo mirum, si Aaron filiique eius, nec pastores populi constituti, nec sacerdotes consecrati, in fide ac religione errarunt. Quamquam Aaron, quod et Petro et Marcellino postea accidit, metu peccavit, non infidelitate. Nihil ergo contra nos affertur, qui asserimus sacerdotes pastores iam Ecclesiae a Christo institutos errare omnes in fide ac religione non posse. De argumento itaque primo tantum.

2. *Responsio ad secundum.* Secundum autem videtur esse gravius, quo non Calvinus modo, sed Donatistae etiam adversum Catholicos usi sunt, quemadmodum in *lib. De unit. Ecclesiae cap. 12.* Augustinus

[1] *Levit.* 8. 8.

tradit. Sed non est necesse nova nunc responsa meditari, quando huic argumento egregie ab Augustino responsum est. *Plerumque,* ait, *sermo divinus impias turbas Ecclesiae sic redarguit, tamquam omnes tales sint, et nullus bonus omnino remanserit. Inde quippe admonemur, in suo quodam numero eos dici omnes, id est omnes filios gehennae. Isti ergo vel imperite vel fallaciter agentes, colligunt de Scripturis talia, quae vel in malos bonis usque in finem permixtos, vel de vastatione prioris populi Judaeorum dicta reperiuntur; et volunt ea detorquere in Ecclesiam Dei, ut tamquam defecisse ac periisse de toto orbe videatur.* Hactenus Augustinus. Huiusmodi ergo prophetarum oracula hunc in primis sensum habent, ut, quoniam in comparatione malorum adeo pauci boni sunt, ut nulli esse videantur, Scriptura totum una comprehensione populum reprehendat, quamvis in eo nonnulli sint boni. Deinde praedictiones propemodum illae erant et non reprehensiones. Describitur enim populus ille non qualis tunc erat, sed qualis post Messiae adventum futurus erat. Uterque sensus, ne haeretici nostrum esse causentur, exemplis Scripturae manifestis comprobandus est. Ezechiel eodem, quo et Jeremias, tempore vaticinatus est; quid dicat ei Dominus audiamus: [1] *Domus Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me; omnis quippe domus Israel attrita fronte est et duro corde.* An putas in tota hac depravata domo partem aliquam superesse, cui generalis illa sententia non conveniat? Audi quid etiam dicat Dominus: [2] *Signa Thau super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus quae fiunt in medio eius.* Non ergo omnes in populi flagitium consenserant, non omnes attrita fronte et duro erant corde. Esto aliud exemplum. *Salvum,* inquit, [3] *me fac, quoniam defecit sanctus.... Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.* En unus totius generis humani culpas voce magna et queribunda deplorat, perinde ac si relictus sit solus. Sed quid dicit illi divinum responsum? *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam.* Intelligens ergo iam suae querimoniae se plures habere consortes, *Tu, Domine,* inquit, *servabis nos a generatione hac in aeternum.* In *libro* autem *Contra Donatistas post collationem cap. vigesimo* idem quoque Augustinus, *Ne forte,* ait, *arbitrentur prophetarum tantummodo moris fuisse, et non ad Novum Testamentum sed ad Veteris consummationem pertinere, sic arguere reprehensibiles, quasi omnes in eo populo arguantur, et sic alloqui laudabiles, quasi omnes ibi laudentur; ecce sic ad Corinthios Apostolus loquitur: « Paulus Ecclesiae, quae est Corinthi, sanctifi-*

[1] Ezech. 3. 7. [2] Ezech. 9. 4. [3] *Psalm.* 11. 2.

« catis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen « Domini, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. « Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quae data est « vobis in Christo, quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni « verbo et in omni scientia », etc. *Quis haec audiens credat in Ecclesia Corinthiorum esse aliquos reprobos, quandoquidem verba ista sic sonant, velut ad omnes directa sit ista laudatio? Et tamen paulo post dicit: « Obsecro autem, fratres, ut non sint in vobis schismata »*, etc. *Et in hoc horrendo vitio tamquam omnes increpans dicit: « Divisus est Christus? « Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati « estis? »* etc. Hactenus ille. Poterat et ea commemorare quae in eadem epistola subiecta sunt: [1] *Tamquam parvulis in Christo lac potum vobis dedi, non escam; nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis, adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus et contentio*, etc. Item: [2] *Et vos inflati estis? et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit.* Item ex *epistola ad Galatas*: [3] *O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Et postea tamen ait: [4] *Fratres, si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Item *ad Philippenses*: *Omnes quae sua sunt quaerunt, et non quae sunt Jesu Christi.* Quas res in ea disputatione et multas alias similes a summo Theologo praeteritas arbitror, quod essent faciles; sunt certe ad praesens institutum utiles, easque fere in epistola ad Vincentium attigit. Iam quod pleraque eiusmodi prophetarum testimonia ad populi Judaici statum et mores post Messiam referenda sint, et sequenti libro ex multis exemplis cognoscetur et nunc satis in uno exemplo demonstrabitur. Aggaeus Zorobabelem ac Jesum sacerdotem magnum, totumque omnino populum, ut domum Dei aedificarent, his verbis admonuit: [5] *Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare, Jesu sacerdos magne, et confortare omnis populus terrae, et facite: quoniam ego vobiscum sum.... et Spiritus meus erit in medio vestrum; nolite timere.* At eodem postea capite subiunxit Aggaeus: *Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes: contaminabitur. Et respondit Aggaeus: Sic populus iste ante faciem meam, dicit Dominus, et sic omne opus manuum eorum: et omnia quae obtulerunt ibi contaminata erunt.* Quem omnino

[1] 1. *Cor.* 3. 1.
[2] 1. *Cor.* 5. 2.
[3] *Galat.* 3. 1.
[4] *Galat.* 6. 1.
[5] Agg. 2. 5.

locum convenientius de populi statu post Testamenti Veteris consummationem intelligimus, tametsi Augustinus [1] ad formam quoque superiorum hoc exemplum interpretatus est. Sed, ut dixi, et ad populi conditionem post Messiae adventum aptius hoc congruentiusque refertur, et plura alia, praesertim apud Isaiam, huic proposito inservire libro proximo ostensuri sumus. Itaque de Isaiae Jeremiaeque testimoniis dictum est satis.

3. *Responsio ad tertium.* Illud vero quod tertio loco subiicitur, Ecclesiam occultam esse posse, Donatistae etiam olim posuere. Quibus tamen Augustinus [2] occurrit in haec verba: *Non est Ecclesia nobis operta, quia non est sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Et de illa dictum est: non potest civitas abscondi super montem posita. Donatistis operta est,* etc. Tantum Augustinus.

4. Primum autem illud falsum est, veterem populum aliquando nullam Ecclesiae speciem habuisse. Nam cum se solum relictum quereretur Elias, septem millia virorum Scriptura commemorat genua sua non curvasse ante Baal; quibus sane illud perspectum et exploratum erat, non fidem et unitatem sed regnum esse divisum, extareque proinde in Hierusalem templum Dei, summum sacerdotem, veram de lege ac religione doctrinam. Eiusmodi Tobias erat qui, [3] cum tribules reliqui irent ad vitulos aureos quos fecerat Jeroboam, ipse pergebat ad templum Domini, et ibi adorabat Dominum Deum Israel, decimas fideliter offerens, et cetera his similia secundum legem Dei puerulus etiam observans.

5. Deinde non sequitur, si populus ille ita vacillavit ut pene ecclipsi videatur, si ita dispersus est ut propemodum formam et speciem amiserit, Christi quoque Ecclesiam usque adeo obscurari posse, ut nulla eius species effulgeat. Plebs enim illa vetus, ut quae casura esset, ruinam saepe minabatur. Et quoniam futurum erat, ut illi respublicae tamquam sempiterna nox esset offusa; nihil mirum, si rursum obscurata est et evanuit. Quid autem, si quandoque etiam vix apparuit, cui tam parva lux tenuisque noctis splendor affulsit? nempe lucerna lucens in caliginoso loco. [4] Sed haec explicabuntur in sequenti libro diligentius.

6. *Responsio ad quartum.* Nam Hilarii auctoritatem, qua nos Calvinus urgendos existimat, Vincentius Augustino quondam opposuit;

[1] Lib. *Cont. Donat.* post collat. c. 20.
[2] *De unitate Eccl.* c. 14.
[3] *Tob.* 1. 5.
[4] 2. Pet. 1. 19.

sed hic loca omnia quae ille ex Hilario collegerat, tamquam meras calumnias contudit et obtrivit fere in haec verba: [1] *Ecclesia aliquando obscuratur quidem multitudine scandalorum, sed etiam tunc in suis firmissimis eminet. Aliquando tentationum fluctibus operitur atque turbatur: et tale tunc erat tempus, de quo scripsit Hilarius, unde putasti insidiandum contra testimonia tot divina.... Potes hoc modo dicere nec Ecclesias Galatiae tunc fuisse, quando dicebat Apostolus: « O stulti Galatae, quis vos fascinavit? » Sic enim calumniaris docto viro, qui tardicordes et timidos graviter increpabat. Quis enim nescit illo tempore obscuris verbis multos parvi sensus fuisse delusos, ut putarent hoc credi ab Arianis, quod etiam ipsi credebant; alios autem timore cessisse et simulate consensisse? Quamquam et illi, qui tunc firmissimi fuerunt, et verba haereticorum insidiosa intelligere potuerunt, pauci quidem erant in comparatione ceterorum, sed tamen etiam ipsi quidam pro fide fortiter exulabant, quidam toto orbe latitabant. Hilarius ergo decem provinciarum Asianarum aut zizania, non triticum arguebat, aut ipsum etiam triticum, quod defectu quodam periclitabatur, quanto vehementius, tanto utilius arguendum putabat. Habent enim etiam scripturae canonicae hunc arguendi morem, ut tamquam omnibus dicatur et ad quosdam verbum perveniat.* Hactenus Augustinus.

7. Ac Hieronymus, [2] *Ingemuit totus orbis,* inquit, *et Arianum se esse miratus est. Periclitabatur navicula apostolorum, urgebant venti, fluctibus latera tundebantur, nihil iam supererat spei. Dominus excitatur, imperat tempestati, bestia moritur, tranquillitas rediit. Manifestius dicam: omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, ad Ecclesias redeunt. Tunc triumphatorem suum Athanasium Aegyptus excepit, tunc Hilarium de praelio revertentem Galliarum Ecclesia complexa est, tunc ad reditum Eusebii lugubres vestes Italia mutavit.* Haec Hieronymus multaque alia, quae brevitatis studio praetereo. Sed haec satis sunt, ut omnes intelligant navem Ecclesiae in alto haeresum, seditionum discordiarumque procellis fluitantem, fuisse iactatam quidem ac pene opertam fluctibus, [3] sed non fuisse tamen in tanta etiam tempestate demersam. Quin in suis licet paucis fortissimis eminuit, qui quo magis in remigando laborarunt, eo adspectabiliores clarioresque fuerunt. Nec hoc loco opus est Ecclesiae Romanae fidem lucemque proferre, quae nunquam omnino ipsa latuit, sed toti semper orbi manifesta fuit, quemadmodum sexto postea libro accuratius ostendetur.

8. *Responsio ad quintum.* Nec vero sub diversis Pontificibus

[1] In epist. ad Vincent. num. 48. [2] *Advers. Lucif.* [3] Matth. 8. 24.

fides Ecclesiae aut solvitur aut occultatur; quin eo etiam tempore Ecclesia Catholica fidei suae manifestum argumentum edit. Iudicia tunc pastorum periclitantur, quae sine certo Ecclesia capite infirma atque incerta erunt. De qua re alio libro disseremus.

9. *Responsio ad sextum.* Iam in sexto argumento Calvinus et multum operae ac verborum sumit et vano se labore frangit. Poterat brevius ac facilius dicere, quoniam synagoga extincta omnino et deleta est, Ecclesiam quoque Christi funditus esse delendam. At discessio, quam praedixit Apostolus, venire non potest, dum vera Ecclesiae facies extiterit. Id Calvinus dicit, non probat. Itaque falsum est. Quin posteaquam Germania non solum a Romano pontifice sed a Romano eodemque suo imperatore maiore ex parte defecit, illa fortassis Pauli praedictio impleta est, instantque proinde Antichristi infelicissima tempora. At filius hominis veniens fidem non inveniet in terra. Sed huic argumento respondet Hieronymus,[1] illam hic fidem nominari, de qua Dominus aiebat: *Fides tua te salvam fecit;* et alibi de Centurione: *Non inveni tantam fidem in Israel;* et rursum ad apostolos: *Quid timidi estis modicae fidei?* nec non et in alio loco: *si habueritis fidem, sicut granum sinapis,* etc. Nec enim Centurio aut illa muliercula in Trinitatis sacramenta crediderant; sed simplicitas mentis et devota Deo suo anima commendata est. Haec est fides, quam raro inventam Deus pronunciavit; haec est fides, quae etiam apud eos qui bene credunt difficile perfecta invenitur. Eodem quoque modo Augustinus respondet,[2] Dominum de perfecta fide loqui, quae ita difficilis est in hominibus, ut in ipsis admirabilibus sanctis inveniatur aliquid ubi trepidaverint. Addit rursum, propter iniquorum abundantiam et paucitatem bonorum, quae illa potissimum aetate erit, Dominum ita loquutum. Propterea enim non dixit: Filius hominis veniens non inveniet fidem in terra, sed quasi dubitans, *Putasne,* ait, *inveniet fidem?* non quod ille cuncta sciens de aliqua re dubitaret, sed ut sua dubitatione figuraret nostram: quia propter multa scandala circa finem seculi pullulantia hoc erat infirmitas humana dictura. Illorum autem error eripiendus est, qui vanissimis argumentis adducti sunt, ut putarent fidem in solo uno manere posse. Cum enim Ecclesia nomen collectivum sit, si unus tantum crederet, non crederet Ecclesia. Adde quod Dominus per Matthaeum dicit:[3] *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.*

[1] In *Dialog. advers. Lucifer.* [2] *De unitate Eccl.* c. 13. [3] Matth. ult. 20.

Vobiscum, ait. Et per Joannem, [1] cum pollicetur spiritum veritatis fidelibus sempiternum, pluribus illum pollicetur, non tantum uni. Adde etiam quod corpus non est unum membrum, sed multa, ut Apostolus ad Corinthios docet. [2] Sed corpus Christi, quod est Ecclesia, ut idem ad Ephesios ostendit, [3] usque in finem permanebit. Non ergo unquam multi fideles in Ecclesia deerunt.

10. Praeterea, triticum simul cum zizaniis in agro [4] bonique pisces cum malis in reti usque ad consummationem seculi durabunt. Non ergo solum in uno manebit fides. Sed deficiet hostia et sacrificium. Equidem hanc Danielis vaticinationem non ad finem seculi, sed ad synagogae consummationem existimo referendam. Quod si quis ad tempus Antichristi referre velit, cum hoc ego non magnopere contenderim, modo sic interpretetur, ut propter crudelissimi tyranni saevitiam sacerdotes a publico et solemni sacrificio desistant. Quod vero ex *Apocalypsi* Joannis obiicitur, quoniam valde obscurum est, nihil contra nos habet ad faciendam fidem virium: tametsi hoc oraculum in Luthero fateor esse completum, cui data est clavis putei abyssi, ut errores penitus demersos atque defossos eruendo, tanta caligine orbem obduceret, ut vel lucem ipsam tenebris circumfudisse videretur. Sed affulget adhuc Ecclesiae lumen his qui oculos habent ad videndum. Nam Lutherani caeci sunt et duces caecorum. Si autem omnis gloria filiae regis ab intus, nihilque in ea externi splendoris est; qui fieri potest, ut illa cohaereant, *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate?* item: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona?* et: *Non potest civitas abscondi super montem posita, neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant?* ceteraque similia, quae sunt, ne longum faciam, praetereunda. Planum est igitur, in Sponsa Christi, in qua nihil fictum, nihil fucatum, nihil simulatum est, sed omnia vera, sincera, solida, omnem etiam externam gloriam ab interiore virtute et splendore procedere. Ac de sexto argumento nimis multa diximus.

11. Reliquis vero argumentis diluendis illud admonere operae pretium est, per figuratam dictionem multa, quae parti conveniunt, in totum solere transferri. Id nobis in usu est, cum persaepe alias, tum magis cum de civitate, populo, regno ómnique omnino coetu loquimur, de quibus ea in universum dicimus, in quae non omnes

[1] Joan. 14 et 16.
[2] 1. *Cor.* 12. 14.
[3] *Ephes.* 1. 23.
[4] Matth. 13.

reipublicae partes sed interdum paucae etiam concurrunt. Populum enim robustum, gentem bellicosam appellamus, non quod omnes in ea republica aut robusti aut bellicosi sint, sed quod viri ex ea ad rem bellicam selecti eiusmodi soleant esse. Nec enim aliter de humana republica ac de humano corpore loquimur. Dicitur autem homo agere vel pati, quae manus pesque vel agit vel etiam patitur. Dicitur mundus immundusve, si facies aut munda aut immunda sit: eodemque omnino modo similiter in reliquis. Inde adeo venit, ut vocabula, quae quibusdam Ecclesiae partibus convenire videmus, Ecclesiae ipsi attribuantur. Ad hanc enim legem Ecclesia dicitur amica, pulchra, immaculata, sancta, videlicet ratione bonorum: hortus conclusus, fons signatus ratione electorum. Qui cum prima atque optima pars sint Ecclesiae Christianae, imo vero regni coelorum cum sint principes, quamvis in terrena republica despicatissimi ac contemptissimi, vere ac iure ea, quae in eos conveniunt, in totam Ecclesiam transferuntur, quoniam, ut ex Aristotele etiam ante docuimus, id civitas aut esse aut facere dicitur, quod in ea primarii aut optimates aut esse dicuntur aut facere. Neque hoc loco, ubi a Lutheranis vel maxime petimur, Lutheri testimonium negligendum est, quo intelligant hi rem esse tam apertam atque dilucidam, ut eam ne Lutherus ipse quidem negare potuerit. Is igitur cum in concione quadam ad populum explicaret quemadmodum Ecclesia sancta diceretur, per synecdochen docet Matthaeum scripsisse, latrones blasphemasse, cum unum eorum id fecisse Lucas scribat. Sic unus et idem populus, ut ait, arguitur in prophetis, cum multi sint inter eos boni: rursus laudatur, cum multi sint inter eos mali. Et pulcherrimae caritatis ea est figura, quae communia faciat omnia bona, communia item omnia mala; ut alter alterius onera portet et sic impleat legem Christi. Sic civitas, vel regio, vel domus fecisse, aut passa esse dicitur, quod aliquot in ea fecerunt aut passi sunt. Hactenus Lutherus. Hic ego haereticos universos appello, ut iam vel ipsi sint iudices, num prudenter nobis opponant Ecclesiam hortum conclusum esse, fontem signatum, puteum aquae vivae, paradisum cum pomorum fructibus, sanctam, pulchram, perfectam, sine macula et ruga gloriosam, ut in ea nullum praescitum, nullum infirmum, nullum improbum esse conficiant. Sed respondeamus ad singula.

12. *Responsio ad septimum.* In septimo argumento *Canticorum* de Ecclesia encomium ponitur, cui abunde, ut reor, satisfecimus. Additur deinceps, in arca solos eos fuisse, qui salvi facti sunt: arcam autem Ecclesiae imaginem exstitisse. At ne quis in hunc errorem in-

cideret, ut putaret omnes qui per baptismum in Ecclesiam transeunt esse salvos, idcirco Petrus caute et sapienter adiecit: *Quod et vos nunc similis formae salvos facit baptisma: non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonae interrogatio,* etc. Alioqui etiam, quod Hieronymus adversum Luciferianos ait, ut in arca omnium animalium genera, ita et in Ecclesia universarum gentium et morum homines sunt: ut ibi pardus et haedi, lupus et agni, ita et hic iusti et peccatores, idest vasa aurea et argentea cum ligneis et fictilibus commorantur. Arca igitur in eo potissimum Ecclesiae typus est, quod extra eam nullus servatus est, non in eo quod omnes intra illam facti sunt salvi. Sed arcae sacramenta ex Hieronymo in dialogo illo petantur. Nos pergamus ad reliqua.

13. Christus, aiunt, non est alterius Ecclesiae caput, nisi eius cuius salvator est. Hoc primum non est adeo expeditum; est enim caput angelorum Christus, nec constat tamen an eorum sit proprie servator. Certe ego non puto, quamvis contra sit a nonnullis disputatum. De qua re non est hic locus disserendi. Deinde ea connexio infirma est: Christus est Ecclesiae salvator, ergo omnes qui sunt in Ecclesia servat. *Est* enim *salvator omnium hominum, maxime fidelium;*[1] nec omnes tamen reipsa salvos facit. Atque ut Christus corpus suum, quod est Ecclesia, servet; servet, inquam, rei efficientia et exitu; adhuc non sequitur, eum omnes qui sunt in Ecclesia servare. Tum quoniam iam satis ostensum et patefactum est, quaedam de Ecclesia vere dici, quae ei non omnium sed quarundam partium ratione conveniunt; tum quoniam totius partiumque vocabula latius fusa sunt, quam voces corporis atque membrorum, quemadmodum paulo post explanaturi sumus: ita non fit ut, si corpus Christi omniaque eius membra servantur, partes Ecclesiae serventur omnes. Nec vero Paulus ait Christum exhibere sibi gloriosam Ecclesiam; solum adstruit seipsum tradidisse, ut eam exhiberet gloriosam. Quemadmodum autem mortuus ille est, ut omnes viveremus, nec vivunt omnes tamen; sic se tradidit pro Ecclesia, ut eam mundaret et glorificaret, nec tamen omnes qui in Ecclesia sunt mundantur et glorificantur. Tametsi vere Ecclesiam suam sibi exhibet gloriosam; sed nec in omnibus partibus, nec in hoc fortasse tempore.

14. Porro id quod sequitur facillimum est. Nam quamquam filii Dei aliquando secundum praedestinationem nominentur; at propria eademque frequens denominatio a praesenti iustitia fit, ut capite tertio

[1] 1. *Tim.* 4. 10.

explanatum est. Videmus autem vere filios exhaeredari, ac iuste aliquando quidem. Non itaque colligitur: filius est; igitur percipiet haereditatem, nisi illud simul ponas: et ius quod accepit non amisit. Quoniam autem filius Dei non semper probus intelligitur, sed is quoque interdum qui paterna bona prodegerit; etiam hoc distinguendum puto, Ecclesiam e Dei solum filiis constare. Nam si filios voces qui per baptismum sunt Christo et Ecclesiae geniti, id nos asserimus. Sed in his sunt improbi quidam et stulti filii, quos patris matrisque cura parturire iterum gestit, donec formetur in eis Christus. Sin filios Dei iuxta frequentiorem Scripturae usum eos tantum appelles, qui probi et sapientes sunt; certe Ecclesia non ex his modo constituitur sed ex illis etiam qui paternae et probitatis et sapientiae effigiem eluerunt. Nam et in hos nomen filii quandoque diffunditur. *Nonne,* inquit,[1] *ipse est pater tuus?* At generatio perversa erat et infideles filii. Item:[2] *Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me;* item:[3] *Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones vestras;* item:[4] *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Quod de sanctis Ecclesiae viris dictum esse, omnes Christi fideles agnoscunt. Unde autem appellat spinas, nisi, ut Augustinus ait,[5] propter malignitatem morum? et easdem unde filias, nisi propter communionem Sacramentorum? Bona ergo filia in medio malarum est, in eademque paterna domo. Sed ovile Christi nonnisi ex Christi ovibus constituitur. Quid tum? quasi non alias pecudes habeat pastor. Habet sane capras, habet et haedos. Pastori itaque non modo ovile est, sed et caprile et haedile. Haedi porro et agni in Dei cognitione intelligentiaque discreti sunt, in hominum scientia et cogitatione confusi. Dum hic vivitur, diversi licet greges, in una tamen congregatione sunt, adeoque permixti, ut segregari non possint, donec ille veniat qui separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab haedis, et statuet quidem oves a dextris, haedos autem a sinistris.[6]

15. Sed ut argumento huic scholae more pressius distinctiusque respondeam, illud considerandum censeo quod, ut nomen ovis non in eo solum loco sed in Sacris fere Literis[7] pro bonis ac iustis accipitur, sic ovile Ecclesiam in bonis iustisque designat; quales sunt, quemadmodum supra diximus, voces aliae nonnullae, ut, exempli causa,

[1] *Deut.* 32. 6.
[2] Isa. 1. 2.
[3] Jerem. 3. 22.
[4] *Cant.* 2. 2.
[5] *De unitat. Eccle.* c. 13.
[6] Matth. 25. 23.
[7] Joan. 10.

amica, columba, immaculata, hortus conclusus, fons signatus, paradisus cum pomorum fructibus, quae nimirum voces Ecclesiae vel propter iustos vel etiam propter electos tribuuntur. Quocirca non fit ut, si in ovili non sunt nisi oves, in Ecclesia non sint haedi, quos sponsa pascere iussa est, quoad eos ab agnis Pastor ille Summus segregaverit. Nomen etiam ovis malos nonnunquam in Ecclesia significat, nedum probos. Hinc enim illa sunt: [1] *Erravi sicut ovis quae perierat;* et: [2] *Omnes nos quasi oves erravimus;* et: [3] *Sicut oves in inferno positi sunt;* et: [4] *Iratus est furor tuus super oves pascuae tuae.* Et in Evangeliis [5] ovem errantem legimus; et: [6] *Oves quae perierunt, domus Israel.* Atque cum Dominus Petro commisit oves, si nomen hoc pro solis bonis usurpatum censeamus, verendum est utique, ne mali a Petri cura existiment se exemptos. Sane vero quicumque fidei Sacramentum habent, Petro intelliguntur esse commissi: nec ab eo modo requirendum, si gregem bonorum paverit; sed illa etiam, an quod infirmum fuit consolidarit et quod aegrotum sanarit, et quod confractum alligarit, et quod abiectum reduxerit, et quod perierat requisierit. In quem sensum ovile Christi non est angustius quam Ecclesia, sed, perinde ut illa, cum sanis morbosas etiam oves continet. Dominus autem *Joannis capite decimo* in illum alterum sensum vocem ovis usurpavit. Iam quod in hoc septimo principali argumento demum obiicitur, id in promptu est refellere. Nam si ex discipulis pseudoprophetae exierunt, intus ergo prius domique erant: nec enim aliter exire potuissent. At *non erant,* inquit, *ex nobis.* Hoc duobus modis exponitur. Initio significat Joannes fictos illos et simulatos Christi discipulos fuisse, qui quasi amici ad tempus et socii mensae in die necessitatis recesserint. [7] Inter nos versabantur, ait, eandem nobiscum mensam ceteraque omnino Sacramenta habebant communia, sed simulatio virtutis erat, venditatio, ostentatio; ideoque, quod non erant ex animo et vere nostri, non erant ex nobis; nam si fuissent tales quales nos sumus ex animo Christiani, permansissent utique nobiscum. Deinde de viris forte apostolicis loquitur, cum ait: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Nonnulli siquidem statim a principio nascentis Ecclesiae nomine se apostolorum venditarunt, cum non essent apostoli Christi veri sed pseudoapostoli. [8] Quod igitur dicit, tale

[1] *Psal.* 118. 176.
[2] Isa. 53. 6.
[3] *Psal.* 48. 15.
[4] *Psal.* 73. 1.
[5] Matth. 18. 12. Luc. 15. 4.
[6] Matth. 10. 6. et 15. 24.
[7] *Eccles.* 6. 10.
[8] 2. *Cor.* 11. 13.

est: *Ex nobis exierunt,* hoc est, a nostra schola et societate; *sed non erant ex nobis,* id est, non vere erant apostoli: si enim ii fuissent, nobiscum profecto permansissent. Veri enim apostoli, quos ad Evangelii munus delegit Christus, non tum hoc, tum illud, sed idem dicebant semper: eratque illis constans ac perpetua ratio et veritatis et vitae. Hoc enim ad auctoritatem Evangelii pertinebat, ut eius primi administri, quibus scilicet illud est creditum, odorem saporemque Christi [1] semper et in omni loco servarent. Contra vero operarii subdoli, quamvis aliquando se transfigurassent in apostolos Christi, [2] sed insipientia tandem eorum manifesta erat omnibus, [3] et finis secundum opera ipsorum. Quamquam si de praedestinatis, ut Hieronymo et Augustino visum est, Joannes loqueretur, nihil adhuc haeretici conficerent. Nam, quae rerum consequentia est: non sunt ex nobis, id est non sunt ex electis: non igitur sunt in domo Dei, quae est Ecclesia? Quasi vero in domo Dei non sint cum vasis electis in honorem vasa etiam non electa, nempe in contumeliam. Sed ad argumentum septimum diximus multa. Nunc octavum diluamus.

16. *Responsio ad octavum.* Et ad testimonia quidem ex *Canticis,* post ea, quae dicta sunt, nihil est necesse respondere. Illud autem, quod ex Apostolo obiectum est, Divus Augustinus in *libro secundo Retractionum* [4] ita interpretatur, ut Ecclesiam describat Apostolus, non quae iam sit, sed quae praeparatur ut sit, quando apparebit etiam gloriosa. Et in *libro De perfectione iustitiae, Cum enim,* ait, *non tantum Apostolus dixerit, ut exhiberet sibi Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, sed addiderit gloriosam; satis significavit: quando erit sine macula, aut aliquid huiusmodi, tunc utique, quando gloriosa. Non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tantis opprobriis impiorum dicendum est eam esse gloriosam. Nam si Dominus ipse non fuit glorificatus, nisi resurrectionis gloria, quomodo dicenda est ante resurrectionem suam Ecclesia eius esse gloriosa? Mundat ergo eam lavacro aquae abluens peccata praeterita; deinde perficiens eius sanitates, facit eam occurrere in illam gloriosam sine macula et ruga.* Hactenus Augustinus. Cuius sententiae fuit non solum D. Thomas, [5] sed etiam Hieronymus [6] ac Bernardus. [7] In quem omnino sensum Isaiae [8] testimonium idem Augustinus interpretatus

[1] 2. *Cor.* 2. et 15.
[2] 2. *Cor.* 11. 13.
[3] 2. *Tim.* 3. 9.
[4] Cap. 19.
[5] 3. p. q. 8. art. 3. ad 1.
[6] In Jer. cap. 31.
[7] In fest. Omn. Sanct. hom. 3.
[8] Isa. 52.

est in *lib. Cont. Donatist. post collat. cap. 8.* Quamquam altera est eius loci commodior intelligentia, ut incircumcisus et barbarus populus non sit Ecclesiam Dei oppressurus, quemadmodum opprimit qui pede calcat. Et *cap. 9.* docet distinguenda esse tempora Ecclesiae, et pro diversitate varia Scripturae loca, quae partim Ecclesiae puritatem, partim malorum permixtionem enuntiant, esse concilianda. Memini me tamen sic Pauli verba aliquando exponere, ut ad efficientiam baptismi etiam praesentem illa omnia referantur. Quod enim ait: *Ut eam sibi exhiberet sine macula,* hoc planum et expeditum est, cum sine controversia omnes omnino maculas baptisma deleat; quod vero subiungit: *Sine ruga,* id certum est ad baptismi novitatem attinere, qui veterem hominem sustulit et assumpsit. Renovatur quippe, ut aquilae, iuventus nostra *per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde.* [1] At, quomodo Ecclesia per baptismum gloriosa? Nempe tunc gloriosa sponsa sponso suo exhibetur, cum illi virgo genere ac virtute clara, pulchra, munda, veste pretiosa, auro gemmisque ornata exhibetur. Non autem regina illa, quae astitit a dextris regis in vestitu deaurato circumdata varietate, non Ester regio fulgens habitu et circumdata gloria sua, non in omni gloria sua Salomon ita gloriosi descripti sunt, quin gloriosior Ecclesia sua Christo sit recens baptismi initiata Sacramento. Nec enim minus in Ecclesiam quam in synagogam illa quadrant: [2] *Lavi te aqua et emundavi sanguinem tuum ex te, et unxi te oleo, et vestivi te discoloribus, et calceavi te hyacintho, et cinxi te bysso, et indui te subtilibus. Et ornavi te ornamento, et dedi armillas in manibus tuis et torquem circa collum tuum. Et dedi inaurem super os tuum, et circulos auribus tuis, et coronam decoris in capite tuo. Et ornata es auro et argento,* etc. Quae singillatim in baptismi efficientia explanare erat facile id quidem, sed huius temporis non est. Non ergo cogimur ad futurum tempus ea effecta referre, quae in praesenti baptismus Ecclesiae praestat. [3] Omnia siquidem illa in duo haec Apostolus contulit, ut Ecclesia sit sancta et immaculata. *Ut exhiberet,* inquit, *sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta et immaculata;* qualem certe nunc etiam credimus esse, non in omni sua parte quidem, nam id, quemadmodum ante diximus, non est ne-

[1] *Tit.* 3. 5.

[2] Ezechiel. 16. 9.

[3] Ad Ecclesiam in praesenti hoc omnino referre videntur Fabianus papa ep. 3. ad Hilarium, Gelasius in decret. de apocris., Concilium Toletanum 6. cap. 1. Sixtus III. epist. unic. cap. 5., Hieronymus in epist. ad Ephes. cap. 5.

cesse, sed in multis membris, quorum sanctitas et puritas facit ut Ecclesia ipsa sancta vere immaculataque dicatur.

17. Sane in parvulis adultisque nunc primum per baptismum lotis nulla prorsus quaestio est, quin Ecclesia sancta et immaculata sit: sed esse sine macula, ut Augustinus docuit,[1] non absurde etiam ille dicitur, qui et criminibus caret damnabilibus, et ipsa peccata venialia non negligit mundare eleemosynis. Hos enim immaculatos Scriptura vocat: *Ero,* ait, *immaculatus cum eo.* Quomodo? *Observabo me ab iniquitate mea.* Item: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis eius ambulaverunt.* In his ergo qui ab iniquitate et crimine mundi sunt (sunt autem plurimi), Ecclesia immaculata est, quamvis impuritatis nonnihil, hoc est, culpae venialis ex levi inconstantique natura contrahant omnes.

18. Secundum hanc interpretationem, quae mihi et verbis et sententiae Pauli magis consentanea videtur, patet Ecclesiam etiamnum exstare in quibusdam suis membis quidem prorsus immaculatam, hoc est sine omni omnino macula, in quibusdam vero ita puram ut quiddam maculae, levis illius tamen, possit habere. Sic in quibusdam columba est, in quibusdam perfecta. Perfectos autem pingui, ut aiunt, Minerva appellamus eos, quibus vita mortalis contenta est, qui assequuntur, quantum homines possunt, optimam in terra vivendi rationem et viam, tametsi in rebus minimis quandoque deficiunt. At *omnis qui peccat non cognovit Deum, et omnis qui natus est ex Deo peccatum non facit.* Hunc locum D. Bernardus in concione de Septuagesima, cuius initium: *Magna mihi consolatio,* accipit de filiis Dei secundum praedestinationem, quos interpretatur non peccare, id est non permanere in peccato. Divus autem Augustinus *homilia quarta* in hanc *Joannis epistolam,* et *secundo libro De baptismate parvulorum, cap. 8.* et *lib. 2. Contra Parmenianum, cap. 7.* et multo fusius in *lib. De perfect. iustit.* exponit filios Dei non peccare ex hoc quod filii Dei sunt; eos vero qui peccant, non cognoscere Deum, qua ratione peccant. Peccatum enim non a fide et scientia, sed ab ignoratione proficiscitur. Fides contra et caritas, quibus filii Dei sumus, non agunt perperam, sed refutant omne peccatum. Quam sententiam Divus Thomas cum familia sua sequitur, *2. 2. quaest. 24. art. 11. ad primum.* Eandem secuti sunt cum Augustino alii episcopi Africani, ut patet in epist. quinque episcoporum ad Innocentium.

19. Quemadmodum enim Paulus dicere potuit:[2] *Si autem quod*

[1] *De perfect. iust. cont. Coelest.* [2] *Rom. 7. 20.*

nolo, illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum; ita homo iustus, si ex lege alias naturae repugnanti leviter aliquando deficiat, illud quoque vere dicet: *Iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* Quam interpretationem, quoniam ei et huius epistolae quaedam loca et viri clarissimi consentiunt, non audeo equidem improbare. Sed ut dicam ex animo quod sentio, mihi magis Hieronymi [1] sententia placet, qui non putat Joannem in genere de peccato loqui sed tantum de mortali. Id quod in toto quasi contextu epistolae facile cernitur. Hoc enim Apostolus ibidem agit, ut ostendat nullam esse communicationem lucis ad tenebras, Christi ad Belial, nec misceri posse iustitiam et iniquitatem, crimina et caritatem, Christum et Antichristum, non plus certe quam noctem et diem. Nam fuere quidam haeretici, quales nunc sunt ex Lutheranis plurimi, quibus satis fuit, si semel baptismo suscepto fidem haberent etiam sine operibus. [2] Quem errorem a *primo* statim *cap.* Joan. coepit depellere in haec verba: *Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae. Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur;* item *cap.* 2. *In hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata eius observamus. Qui dicit se nosse Deum, et mandata eius non custodit, mendax est;* item *eodem cap.: Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est;* item: *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo;* item *cap. tertio: Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit,* scilicet, ne quis putaret de quolibet peccato etiam levi futurum esse sermonem. Iniquitas enim grave peccatum est. Tunc ergo subiungit: *Omnis qui in eo manet, non peccat, et omnis qui peccat,* * *non vidit eum, nec cognovit eum.* Nam est cognitio quaedam scientiaque de Deo iis familiaris et propria, qui spiritum intellectus, scientiae, sapientiae consiliique habent: quo nimirum spiritu omnes improbi carent. Itaque nec vident, nec cognoscunt Deum, quamlibet visiones et revelationes Dei habere se praedicent. Item: *Filioli, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est. Qui facit peccatum, nempe mortale,*

[1] In 2. lib. *Advers. Jovin.* de poen. dist. 2. « Si enim ».

[2] Simon Selenen quandam quaestuariam sibi coniunxit, et discipulos suos docuit libere agere quae vellent: secundum enim gratiam salvari homines, et non secundum opera iusta. Irenaeus auctor est lib. 1. cap. 20. Gnostici quoque in cognitione et scientia, quam mortalibus falso pollicebantur, beatitudinem constituebant, cum tamen opera caritatis negligerent: adversum quos epistolae ad Timoth. scriptae sunt, epistolae Judae et Petri 2. et 1. Joan.

* Praeteritum pro praesenti.

ex diabolo est. Omnis qui natus est ex Deo peccatum non facit: videlicet quamdiu filius Dei est, quoniam semen ipsius, hoc est caritas, in eo manet; et ut arbor bona, nisi vitietur, non potest malos facere fructus, sic filius Dei crimen et flagitium committere non potest, nisi filius Dei esse desierit. *In hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli.* Qui iustus est, filius Dei est; qui non est iustus nec diligit fratrem suum, filius est diaboli. Item *in fine epistolae: Omnis qui natus est ex Deo, non peccat,* hoc est, non violat caritatem, sed servat mandata, quoniam *generatio Dei conservat eum et malignus non tangit eum.* Nimirum quamdiu semen ille conservat, generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum. At si volens semen illud abiecerit, ex quo semine natus est, tunc profecto filium diaboli effectum iam malignus non solum tanget, sed utetur eo etiam pro suo. Quem Hieronymi sensum Augustinus etiam amplectitur, homilia in hanc epistolam quinta. Atque utinam haec Apostoli doctrina nostri seculi hominibus non esset necessaria. Sed videmus esse multos, qui cura fratrum suorum et caritate neglecta, aliisque Evangelii et naturae praeceptis omissis, preculis, meditatiunculis (non enim contemplationes dicam), die noctuque vacantes, mentiuntur se et nosse et diligere Deum. At in hoc scimus quod cognoscimus eum, si mandata eius observamus. Qui enim non diligit, non novit Deum. Haec est autem caritas Dei, ut mandata eius custodiamus. Sane qui tum secundam tum maxime tertiam epistolam eiusdem Apostoli legerit, intelliget evidentius totum Apostoli sermonem eos coarguere, qui bonos, iustos, amicos et filios Dei se esse sine proximi caritate mentiebantur. Id vero gravius, quo maiori simulationis artificio fingebant se cognitioni Dei et contemplationi vacare. Verum de hoc argumento plura dicta sunt, quam fortasse ratio instituti operis postulabat.

20. Itaque ad illud ex epistola ad Hebraeos testimonium, ne molestum sit plura dicere, dicemus nihil. Nec necesse est tamen aliquid dicere, cum in eiusmodi argumentis diluendis nostra opera et studium minime desiderentur.

21. *Responsio ad nonum.* Illud etiam est facile, quod in nono argumento primum opponitur. Iam enim demonstratum est, ut Ecclesia sancta sit, non oportere omnes eos sanctos esse, qui illius partes esse dicuntur. Non autem, quamvis id Hieron. fecerit,[1] Ecclesiam dupliciter usurpamus, et eam quae undique sancta et tota corpus Christi sit, et eam quae cum sanctis malos habeat permixtos; sed id

[1] In comm. ep. ad Galat.

docemus, populum Christianum vere sanctum dici, licet non omnes, qui in hoc populo numerantur, sancti sint. Nam argutias illas elegantissimas, quibus hoc impugnatum est, consilium est negligere: sophistarum quippe sunt merae nugae, gerris, ut aiunt, Siculis vaniores. Praeterquamquod forsitan Ecclesiam sanctam credimus, quia populus est Deo per baptismum dicatus, consecratus, sanctificatus; hos enim Scriptura sanctos appellare solet. Illud vero, quod statim additur, diligenter expendendum est. Aliud porro est partes Ecclesiae esse, aliud esse Ecclesiae membra.[1] Nomen siquidem partis latius diffunditur, nomen membri contractius est. Pars ad totum refertur, membrum ad animantis corpus. Ita pars sine vita invenitur, ut in lapide, ligno ac ceteris eiusmodi: membrum autem vere et proprie sine vita ne intelligi quidem potest. Quamobrem improbi partes quidem Ecclesiae sunt, membra Ecclesiae aut Christi non sunt; sunt autem diaboli membra: at in Ecclesia esse censentur, civesque civitati huic et annumerati et adscripti: cives mali et flagitiosi tamen. Quo vero pacto probi atque improbi eundem omnino populum constent, nec sit tamen societas lucis ad tenebras, conventio Christi ad Belial, D. Augustinus egregie explicat *Contra Donatist. post coll. cap. 6.* Qua una ex re ceterae huius argumenti confirmationes extremis, quod aiunt, digitulis evertuntur. Sive enim dicas corpus, sive panem, sive granum, sive triticum, seu alia similia quaevis: nomina sunt quae bonis per se conveniunt quidem, sed per bonos illi etiam populo, cuius boni primariae sunt partes. Hunc vero sensum omnia quoque Augustini verba[2] prae se ferre notius est, quam ut indicandum sit. Negat enim malos in corpore Christi esse, nec posse habere Christum membra damnata; negat in columbae membris computari; negat ad illam Ecclesiam pertinere, quae non habet maculam nec rugam; negat spectare ad compagem domus Dei, aut in ea etiam habitare, in qua unanimes solum habitant. Etenim haec universa, ut persaepe dictum est, tantum probis ex se attribuuntur, et horum ratione attribuuntur Ecclesiae: quemadmodum ratione partis in toto ipso insignis atque praecipuae quaedam de toto enuntiari solent, quae partibus singulis non perinde conveniunt. Quamquam Augustinus illam fortasse Hieronymi partitionem secutus est, ut Ecclesiam bifariam distribueret: et eam quae omni ex parte bona Christique corpus sit, et eam quae ex bonis malisque confletur. Qua vero fronte nobis August. obiiciunt, qui in *libro Retract. 2. cap. 18.* et *in psalmum 24. ac 25.* et *libro Contra*

[1] D. Th. 3. p. q. 8. ar. 3. ad secund. [2] Vid. 3. *De doct. Chr.* c. 32.

Petil. 3. cap. 12. et *De unitate Ecclesiae cap. 13.* et *Contra Donatist. post collat. a 4. usque ad undecimum cap.*[1] nostram habet apertissime constantissimeque sententiam? Nec dubium est Cyprianum atque Hieronymum eadem nobiscum concinuisse: illum in *epistola ad Maximum*,[2] hunc in *Comment. epistolae ad Galatas*[3] et in *Dialogo adversum Luciferianos*. Ac de nono argumento hactenus.

22. *Responsio ad decimum.* Decimo vero argumento ex his quae in septimo dicta sunt, satis, ut arbitror, responsum est.

23. *Responsio ad undecimum.* At undecimo argumento hoc habeto responsum. Non abhorret a Sacrarum Literarum consuetudine, si eundem omnino populum nunc propter iustos felicem beatumque dicamus, nunc propter improbos miserum et infelicem. En Moyses Israelem modo vocat populum electum, beatum, gentem sanctam, populum Dei peculiarem: modo durissimae cervicis populum, stultum, insipientem. Atque Isaias interdum populum Gomorrhae, interdum etiam populum Dei appellat. Et revera si Scripturae usus est, quemadmodum in confutatione secundi argumenti multis exemplis patefecimus, perinde populum reprehendere, ac si omnes mali essent, atque ita consolari, ut si omnes essent boni: consectarium est quoque, ut populus idem et in reprehensione vituperationeque vocetur iniquus, et in consolatione ac laudatione sanctus. Nec Augustinus dubitavit Ecclesiam nigram in malis, formosam in bonis interpretari in *3. lib. De doct. Christ. cap. 32.* Quin Origenes Ecclesiam propter eos, qui columbas in illa vendunt, speluncam latronum appellavit *tract. in Matth. 15.* Quod si hoc nos praesidium deficeret, habemus alterum: quod in huiusmodi maior quaedam vis boni, quam mali est, plusque omnino valent pauci boni, ut plebs bona sit, quam multi mali, ut nominetur mala. Ecclesiam praeterea sanctam dicimus, quod Deo peculiariter sacra sit; qua ratione, quamvis mali in ea sint plurimi, synagoga Satanae appellari nec debet nec potest. Hinc enim in Concilio Constantiensi eius impudens maledicentia damnata est, qui Romanam Ecclesiam synagogam Satanae appellavit. De undecimo autem argumento dictum est satis.

24. *Responsio ad duodecimum.* Duodecimum vero infirmum et nugatorium est, tametsi Calvinus inde exultare non dubitet, unde erubescere debuisset. Ratiocinatur ille quidem interdum argute, saepius eleganter; sed quandoque adeo inepte, insulse, frigide, ut vix eum credas, non dico eruditionem acumenve, sed aut rationem omnino

[1] *De com.* dist. « Est unitas ». [2] 3. lib. ep. 3. [3] Cap. 1.

ullam aut sensum etiam communem habuisse. Tantum haereticus error et caeca pertinacia potest, ut omnem prorsus doctrinam adimat, intelligentiae lumen extinguat et universam ingenii retundat aciem. Sed ad rem. Illud est verum, Graecos esse schismaticos, ideoque apud eos Ecclesiam non esse. Credimus enim unam Catholicam Ecclesiam. Quare necesse est, ut qui ab unitate se separat, quoniam non est in una Ecclesia Catholica, ne in Ecclesia quidem ille sit. Nec Graeci solum schismatici sunt, sed sunt etiam haeretici, tum propter alia, tum hac praecipue de causa, quod negant unum totius Ecclesiae pastorem esse a Christo in B. Petro institutum. Sed haec importune hoc loco, alibi opportune disserentur. Quod si qui a Christo vero Ecclesiae capite ita deficiant, ut ei abrogent fidem: hos, fateor, ac multo etiam magis privilegium ecclesiastici nominis amittere. Mortuo autem Summo Pontifice, una sine dubio Ecclesia manet, et manet in ea spiritus veritatis: sed manca et imminuta sine Christi vicario et Ecclesiae Catholicae uno pastore relinquitur. Quocirca, licet veritas tunc etiam in Ecclesia sit, at si controversiae fidei et religionis oriantur, Ecclesiae iudicia sine capite in terris non adeo certa erunt. Quae persequi huius loci non est. Atqui Apostolus, cum eo loco dedita opera Ecclesiae unitatem definire vellet, eius rei prorsus oblitus est, a qua re nos dicimus unitatem Ecclesiae pendere. Sed mirari satis non possum istorum hominum futilitatem qui, cum non servarint unitatem spiritus in vinculo pacis sed ab Ecclesiae se corpore seiunxerint, Paulum eo loco nobis obiiciunt, qui illis vel adversissimus est. Nam si unum corpus et non duo Christus habet, quomodo nos duas Ecclesias admittemus? Et, si una est fides, qui in fide et religione discrepat, hic quomodo in una Ecclesia est? Qui autem Christi vicarium contemnit, is ne unum filium agnoscit? Certe qui cultum Dei pro suo sibi arbitrio fingit, is nec spiritum unum colit, nec patrem unum suscipit, nec in una proinde Ecclesia est: quae sine recta et catholica fide Deum unum nec colere nec habere potest. Verum isthaec, quae extra causam praeterque institutum invitis occurrunt, paucis refellenda sunt. Reliqua itaque persequamur. In Graecis, aiunt, viri boni sunt aliqui. Sane, si sunt aliqui, hi tantum erunt qui cum catholica fide consentiunt, qui ab schismate alieni sunt, qui unum unius corporis tenent caput, [1] unumque unius ovilis pastorem, non in coelis solum sed etiam in terris. Sic enim Christo capiti nostro ac pastori visum est unum loco sui Ecclesiae relinquere, quem simulatque fidelis abiiceret, et

[1] *Coloss.* 2 19.

corporis et ovilis desereret unitatem. Quemadmodum in Israel sub Hieroboam quidem erant viri pii, sed illi tantum qui in divisione regni nullam fidei, religionis, sacerdotii divisionem meditabantur. Verum haec alias. Nunc illud admonendum puto, Apostolum eo loco Ecclesiae perfectam unitatem communionemque describere: nimirum qualis in bonis sanctisque viris reperitur. Meminisse enim opus est, corporis nomen proprium esse Ecclesiae iustorum. Unum igitur corpus uno primum spiritu definitur, qui illud non modo quasi anima vivificet, sed tamquam spiritus membra eius singula ad finem suum quoque agat, moveat, instiget. Deinde unum corpus unam quoque spem vocationis requirit, ubi spei vox pro re gloriaque sperata usurpatur, ut illo etiam loco: *Spes autem quae videtur non est spes.* Unum igitur finem, sicut ceterae, haec etiam respublica habet, ad quem omnes eius cives vocati ac destinati sunt, in quem proinde spectant omnia huius corporis membra. Tertio loco una respublica unum Dominum, unum regem, unum caput desiderat. Nam si duo habeat capita, monstrosa erit. Exigit praeterea unam fidem. Nisi enim huius reipublicae cives fideles sint, Dei populum non conficient. Populus autem Dei intelligitur divino cultui ac religioni dicatus. Quod nisi una sit omnium communis fides, ne una quidem religio erit, atque adeo nec una Dei Ecclesia. Quid quod si diversa credimus, cum fides sit quasi huius corporis oculus, eundem scopum et finem habere non possumus? Una ergo fides necessaria est. Necessarium est denique, praeter haec, baptisma unum, in quo inest ceterorum Sacramentorum communicatio. Plebs quippe Christiana non interiore solum fidei communione ac caritatis vinculo, sed externa etiam fidei testatione Sacramentorumque consociatione constat. Ex quo fit, ut nisi in eodem baptismo eisdemque omnino Sacramentis membra exterius colligata sint, in unum Christi corpus, quod est Ecclesia, coire non queant. Fecit autem Apostolus solius baptismi mentionem, tum quoniam inter omnia Sacramenta vel maxime est unum, tum quoniam hoc Sacramentum Christianae gentis proprium signaculum est, quo videlicet non consignamur modo, sed etiam sacramur. Id quod synagogae circumcisio praestabat. Iam in verbis quae addit Paulus: *Unus Deus, unus Pater,* etc. eo, ut mihi videtur, respicit, ne in uno huius reipublicae domino tyrannidem ac dominationem subesse putaremus. Unum itaque dominum cum dixisset, blandioribus vocibus dominatum mollit ac mitigat. Ne te, inquit, terreat unus Dominus: unus enim Deus idem est unusque etiam pater. In Dei porro nomine bonitatem, suavitatem, providentiam numinis intellige. Beatus, ait, populus, cuius Dominus Deus eius, sed ille multo

beatior, cuius Dominus pater eius. In patre siquidem singularis amor et cura minime vulgaris designatur, ut non tam regnum, quam patris unam filiorumque familiam intelligas. Sed nescio quo pacto, dum Pauli verbis institit atque haesit oratio, a proposito longius excurri institutique mei pene immemor factus sum. Dicebam, Apostolum perfectam corporis Ecclesiae unitatem causis suis omnibus definire. Ecclesiae vero unitas latius extensa est, et in eis invenitur qui non servant unitatem spiritus in vinculo pacis, nec inter se per amorem adhaerescunt, nec alii alios apprehendentes capiti suo connectuntur. Quin etiam partes quaedam in hoc toto sine fide insunt, ut haeretici occulti, quamdiu ab Ecclesia non sunt exclusi. In quibus satis est unum baptisma Sacramentorumque eadem societas et communio, ut in una Ecclesia esse dicantur. Nam Summum Pontificem, episcopos ceterosque Ecclesiae ministros potestate ac iurisdictione per haeresim abditam interioremque privari, non modo non certum, sed ne probabile quidem esse, maxima auctoritate theologi affirmant. Rectores vero ac magistratus et reipublicae omnino administros illos esse, qui reipublicae huiusmodi partes non sint, ne cogitatione quidem informari potest. Ex quibus magna significatio fit, non esse aequam in omnibus Ecclesiae partibus unitatem, sed in quibusdam valde imperfectam. Id si minus intelligitur, ex corpore naturali percipi potest: in quo sic spiritus et anima existit, ut partibus quibusdam vim sentiendi tribuat, quibusdam vim crescendi, aliis, ut videtur, ne ullam quidem aut animalem aut spirabilem facultatem, perinde ut si partes illae nec animam nec spiritum in se haberent. Quin etiam videmus, cum membrum aliquod sensu et vita carens arescit in corpore, quoniam reliquis omnino partibus continuatur, motum quendam externum ab spiritu participare: quamquam spiritus illi nihil interius vitaleque communicat. Quem profecto modum spiritus Christi in corpore Ecclesiae tenet ac servat. Quasdam enim partes ita animat et vivas facit, ut nihil illis deesse vitalium motionum videatur: in quasdam sic influit, ut non vitam eis quidem, sed interiorem quandam spirationem quasi vitalem conferat; aliis autem exteram vim suam facultatemque dimittat, ut quamvis mortua prorsus et arida membra sint, quia non sunt tamen a corpore excisa, a spiritu cum corpore moveantur. Quae partium affectarum mirabilis continuatio ac series, licet tenuis illâ quidem et modica sit, at tantum in Ecclesia valet, ut propter locum, quem habent in corpore, nonnullae partes vel capita ecclesiastici corporis appellentur. *Vae,* [1]

[1] Amos 6. 1.

inquit, *vobis, qui opulenti estis in Sion, optimates, capita populorum.* Membra videlicet aliquando non ex vita, quam sua sponte et natura vindicant, sed ex situ, quem sortita in corpore sunt, per metaphoram transferri solent. Ita qui locum primum in Ecclesiae gubernatione tenet, caput Ecclesiae ille dicitur: tametsi proprie ac vere membrum corporis Ecclesiae non est. Sed de his, quae ad Ecclesiae unitatem spectabant, quantum huic loco satis erat dixisse videmur. Nunc de universitate Ecclesiae dicamus: nam id in tertio decimo argumento quaeritur.

25. *Responsio ad tertium decimum.* Καθόλον graece, si verbum verbo reddas, *secundum totum* interpretabere; ὅλον enim *totum* est. Unde Catholica, ut Augustinus ait, nomen accepit, quod in toto orbe iuxta prophetarum praedictiones [1] diffusa est. Quia vero in toto orbe universae etiam gentes intelliguntur, inde adeo venit, ut Ecclesia *Catholica,* id est universalis, nominetur, quoniam in omni gente, populo, natione, sexu, conditione longe lateque patet. Cuius utriusque rei extat insigne illud oraculum: [2] *Postula a me, et dabo gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Atque hoc discrimine non solum a synagoga sed ab haereticorum etiam conventiculis congregationibusque distinguitur. Sunt etiam qui dicant Ecclesiam propter communem fidem universalemque doctrinam Catholicam appellatam. Fides autem Ecclesiae atque doctrina multifariam communis et universalis est. Primum ratione hominum iuxta illud: [3] *Praedicate Evangelium omni creaturae.* Deinde ratione loci, quemadmodum scriptum est: [4] *Praedicaverunt ubique,* et: [5] *In omnem terram exivit sonus eorum.* Praeterea ratione temporis; quoniam apostoli non tum hoc, tum illud, sed idem dixere semper. *Fidelis,* inquit, [6] *Deus: quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non: sed est in illo Est;* item: [7] *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua; omnia mandata tua veritas;* et posterius: *In aeternum, Domine, permanet verbum tuum, in generationem et generationem veritas tua.* Quod igitur ab omnibus in omni et loco et tempore certo atque constanter creditur et docetur, id vero dogma catholicum nuncupatur; et quae huiusmodi dogmata ac disciplinam habet, ea vere

[1] Malach. 1. 11., Daniel. 2. 44., Isa. 54. 5., *Ps.* 18. 5. et 71. 8., Marc. ult. 15., *Actor.* 1. 8., *Genes.* 26. 4., *Psalm.* 21. 28. et 116. 1., Luc. 24. 47., *Apoc.* 5. 10., *Coloss.* 3. 11.

[2] *Psalm.* 2. 8.

[3] Marc. 16. 15.

[4] Marc. 16. 20.

[5] *Ad Rom.* 10. 18.

[6] 2. *Cor.* 1. 18.

[7] *Psal.* 118. 85.

Ecclesia Catholica. Nam haereticorum conciones privatas habent, peregrinas, inconstantes clandestinasque doctrinas. Bene ergo et prudenter Vincent. Lyrinen. *De profa. nova. In ipsa,* inquit, *Catholica Ecclesia, ad quam non una natio, non unus angulus, sed maris multitudo convertitur, id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. Hoc est enim vere proprieque catholicum, quod ipsa vis nominis ratioque declarat: quae omnia haec vere universaliter comprehendit. Quae cum ita sint, ille est verus germanusque catholicus, qui, quicquid universaliter antiquitus Ecclesiam Catholicam tenuisse cognoverit, id solum sibi tenendum credendumque decernit. Quidquid vero ab aliquo deinceps uno praeter omnes vel contra omnes novum et inauditum subinduci senserit, id non ad religionem, sed ad tentationem potius intelligat pertinere.* Hactenus Lyrinen. Scio causas proferri alias solere, cur Ecclesia Catholica sit; sed hae mihi visae sunt cognominis huius asserendi gravissimae. Quibus positis illud argumentum facile diluitur. Primum enim Ecclesia non ita modo contracta est et adducta in angustum, ut in orbe diffusa non sit; quin nostra memoria novus orbis apparuit multo maximus atque latissimus, in quem discipulorum Christi sonus exivit, ne quispiam dicat Hispanos, Gallos, Italos, Germanos ceterasque nationes, in quibus Christi nomen aut vivit aut non omnino deletum est, minorem partem orbis occupare. Deinde satis est Ecclesiam semel in totum mundum esse fusam, ut etiamnum vere Catholica dicatur. Nempe eadem Ecclesia est, eandemque fidem tenet, quam apostoli in universa terra vulgarunt. Sane vero fidei praesentis universitas ad eam universitatem referenda est, quae tempore anteacto in Ecclesia fuit; et haec ad illam tandem, quam apostoli in totum orbem ediderunt, quemadmodum in secundo libro demonstratum est. Ex quo efficitur, ut quamvis Christiana fides in unius forte provinciae angustias redigeretur, nihilominus Catholica esset, et provincia item, quae eam fidem haberet, Ecclesia esset etiam Catholica. Nam et Ecclesiae singulae sub universali comprehensae Catholicae vocitantur, quoniam eam fidem habent, quam universalis tenet tenuitque semper Ecclesia. Sed haec et ea quoque, quae restant, perspicua sunt omnia. Breviter itaque expedienda sunt.

26. *Responsio ad quartum decimum.* Obiicitur ergo in quarto decimo argumento, frustra omnium fidelium sensum exspectari. Cui ego argumento haec brevissime retulerim. Duo sunt rerum genera, ut alias dictum est, quae ab Ecclesia creduntur. Unum est earum quae ad omnes aeque pertinent; ut Deum esse hominem, animum nostrum esse immortalem. Et in hoc genere non est valde difficile

omnium fidem sensumque cognoscere. Non dico autem, ut seorsum rogentur singuli, quod et permolestum esset et oppido quam ridiculum, sed singulorum fidem in huiusmodi rebus statim sese prodere satisque mediocri adhibita diligentia cognitam nobis et perspectam esse posse, praesertim si res in contentionem veniat, et vulgus suo more calescat. Alterum est genus earum rerum, quas cognoscere non rudium et imperitorum in Ecclesia, sed maiorum et sapientium interest; ut epistolam ad Hebraeos esse canonicam, ac reliqua similia quamplurima. Quo in genere si vulgarem plebis sententiam roges, perinde erit ut si a caeco sensum colorum postularis. Caute igitur atque prudenter, cum huiusmodi fortasse res in sermonem popularem incidunt, qui in vulgo paulo modestiores sunt, nihil omnino affirmate asseveranterque pronunciant; sed id se credere ac sentire in hisce rebus profitentur, quod Eclesia credit ac sentit. Quo profecto nomine sapientes Ecclesiae maioresque designant. Porro sive in hoc sive in illo genere quaestio versetur, populus quasi de tribunali sententiam dicere nec debet nec vero potest: quoniam, ut hic pro certo et probato sumimus, ligandi, solvendi iudicandique potestas in singulis fidelibus non est, sed in Ecclesiae praefectis atque pastoribus. De qua re alio loco disseremus. Nunc illud dicimus, in communi omnium controversia certum argumentum ex communi fidelium sensu depromi; quamvis non oporteat sigillatim omnium sensum perscrutari. In fide autem eorum rerum, quae propriae sunt doctorum atque sapientum, solam horum sententiam expetendam, vulgi ne exspectandam quidem. Nam illi certam fidem faciunt Catholici dogmatis; hi faciunt nullam. At vero in utrarumque rerum decretis ac legibus nec vulgus nec sapientes omnes habent locum, sed ii tantum qui sint Ecclesiae pastores, quemadmodum libris sequentibus explicaturi sumus. Ea vero argumenta, quibus pastorum veritas atque auctoritas impugnata est, in librum huic proximum differantur, ubi haec multaque id genus alia longe opportunius refutabimus.

27. Ceterum, quod duo symbola Ecclesiae internoscendae Calvinus ponit, nempe ordinem in verbo et Sacramentis a Christo commendatum, ad quas omnino notas ceu ad lydium lapidem omnis congregatio exigenda sit, quae Ecclesiae nomen obtendat: bene profecto haberet, nisi hunc lydium lapidem in manu habere ipse vellet, ceteris negaret omnibus. Nos asserimus Lutheranos nec sinceram Evangelii doctrinam, nec legitimam Sacramentorum administrationem retinere. Illi contra nobis utramque notam inurunt. Ecquis erit iudex? Negant apud nos Ecclesiam esse; apud se, ut nos dicimus, existere

mentiuntur. Ecqui sunt ii tandem, quibus lapis iste lydius est certus, solidus, germanus ad veram Ecclesiam explorandam? Arius, Nestorius, Macarius, Donatus, Pelagius ceterique omnes haeretici, tum etiam cum Ecclesiae bellum facient, eadem omnino insolentia se habere praeferent duas illas Ecclesiae quasi tesseras. Quapropter in quacumque de fide cum haereticis controversia Ecclesiae notio periclitabitur. Excipient enim protinus, nos aut in fidei errore versari, aut Christi Sacramenta non perinde gerere, ut a Christo nobis institutum atque praescriptum est.

28. Notior est Ecclesia, mihi crede, notior est quam ut quibuslibet motis quaestionibus eius non solum auctoritas, sed res omnino et nomen in dubium revocentur. Verum hoc loco Calvinus sic insulsus extitit, ut nihil aliud eius, nisi ipsa insulsitas rideatur. Ecclesiam enim apud nos esse, modo ait, modo negat: nunc Ecclesiam dicit nunquam fuisse intermortuam, nunc contra verbi puram praedicationem asserit aliquot iam seculis evanuisse; tum affirmat sub Romano pontifice, quem Antichristum vocat, non esse Ecclesiae nomen abolitum sed sub eius quoque tyrannide Ecclesias manere: tum adstruit praesentes omnes Catholicorum coetus idololatria impiaque doctrina contaminatos esse, claviumque proinde non habere potestatem. Quod si ita est, Christi Ecclesiae qui sunt? Nempe, si Christi Ecclesiae sunt, Ecclesiae Catholicae membra erunt. Porro si membra sunt verae Catholicaeque Ecclesiae, nequeunt vel idololatriae probare scelus, vel errores Evangelio contrarios docere. Item, nisi stultum mihi quoque ipsi videretur, exigerem ex illo, cogeremque ut responderet, num viros aliquot probos in Catholicorum concione esse arbitretur. Si nullos, quoniam, ut ait, omnes ad unum sunt idololatrae, et in impietate esse pius nemo potest; eadem profecto causa ante Lutherum vir bonus in Catholicis nemo esset, quippe cum eiusdem criminis rei essent omnes, in eodem errore versarentur. Ecclesia ergo Christi Catholica iam ante Lutherum nulla in orbe erat. Et ubi nam sunt illae de aeterno Christi regno promissiones, quas, quoniam apertae, clarae, perspicuae sunt, nulla iste interpretatione potuit eludere? Sin autem vere pii inter nos sunt aliqui; non est certe apud nos Ecclesia impia, sed pia; a qua cum se contentionis studio Lutherani separaverint, exploratissimum est a vera eos Christi Ecclesia descivisse.

29. Quid? Anne ambiguum est, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Basilium, Chrysostomum ceterosque optimos ac praestantissimos viros, quos Catholici et veneramur et agnoscimus, vera Ecclesiae Christi membra fuisse? At illi stant a nobis universi, Luthera-

nis universi repugnant; quod facillimum est ostendere. Sed quid ego stultus, qui suadere velim Lutheranos haereticorum more cum Ecclesia Christi bellare? Quasi vero difficile esset, causis evidentibus ac necessariis addicere, hos neque in Apostolica, neque in Catholica, neque in sancta, nec in una Ecclesia esse. Nihil sane facilius esset, nihil explicatius, nihil promptius, si huius esset aut loci aut temporis. Nimirum quibus omnino rebus cum Donatistis Augustinus egit, ut eorum animos ad veram notionem Ecclesiae unius sanctae, Catholicae atque Apostolicae revocaret, iisdem nos Lutheranos vincere nullo negotio et labore possumus. Atque si res ipsae, quae tamen in manu nostra sunt, in hac nos pugna desererent; at cognomina Catholici ac Lutherani apertissime planissimeque demonstrant veram germanamque Ecclesiae notam et characterem habere nos, illos non habere; quamvis Ecclesiae nomen fingant, simulent, obtegant. Sicubi, ait Hieronymus, [1] audieris eos qui dicuntur Christi, a quoquam alio nuncupari, ut puta Marcionitas, Valentinianos, Pelagianos, etc. scito non Ecclesiam Christi, sed Antichristi esse synagogam. Quo eodem discrimine Augustinus [2] atque Epiphanius [3] haereticos a Catholicis distinguendos esse docuerunt. Cum itaque Lutherani cognomen ex Luthero traxerint, planum et expeditum est eos a communi fide atque Ecclesia Catholica in privatam et singularem haeresim abiisse. Nobis autem super terram nullus fidei magister est; unus coelestis est Christus, a quo Christianorum cognomen est, quod habemus ex illo haereditarium. In Christi igitur Ecclesia sumus, de qua haec ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. Nunc ad reliquos locos ex ordine instituto progrediar: meque ad meum munus pensumque revocabo.

[1] *Advers. Luciferian.* [2] Lib. 1. *Contr. Crescon.* [3] *Haeres.* 70. Audianor.

DE AUCTORITATE CONCILIORUM

QUAE QUARTO LOCO EST POSITA

LIBER QUINTUS.

CAPUT I. 35

ARGUMENTA CONTINET QUIBUS HAERETICI UTUNTUR AD HUIUS LOCI AUCTORITATEM LABEFACTANDAM.

1. *Primum argumentum.* Post Ecclesiae auctoritatem auctoritas Conciliorum sequitur, quam haeretici plurimis argumentis oppugnant.

2. Illud primum est, quod Ecclesia columna est et firmamentum veritatis. At in Synodum soli cardinales et episcopi veniunt, qui et numero pauciores sunt, nec auctoritatis pondere, hoc est nec virtute nec sapientia graviores: non ergo Synodus regula credendi Ecclesiae est, sed contra Ecclesia Synodo.

3. *Secundum argumentum.* Deinde Pontifices et pharisaei collegerunt Concilium, cuius sententia impia fuit, ut *Joannis 11. cap.* legitur: non ergo semper Synodi sacerdotalis iudicium probandum est. Sicut enim principes sacerdotum et omne Concilium quaerebant falsum testimonium contra Jesum, *Matth. 26.*, et omnes principes sacerdotum et seniores populi adversum Jesum consilium inierunt, *Matth. 27.*, ita et episcopi ac Pontifices nostri contrariam Jesu Christo sententiam ferre possunt.

4. *Tertium argumentum.* Praeterea si veritatem episcopi tenent et falli non queunt, id ex divino aliquo pacto proficiscetur. At pactum hoc nusquam apparet; atque ut appareat, haud aliter interpretandum est quam illud, quod cum Levi olim et posteris eius Dominus iniit.

Pactum, inquit, [1] *meum cum Levi. Lex veritatis fuit in ore eius, et iniquitas non est inventa in labiis eius: in pace et aequitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Vos autem recessistis de via et scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum.* Item: [2] *Obsecro, Domine, custodiens pactum custodientibus mandata tua.* In quae verba Hieronymus *Non ergo,* ait, *quod pollicetur Dominus, statim futurum est, sed in eos sua promissa complet, qui custodiunt mandata illius.* Unde constat, pactum retinendae veritatis quondam cum sacerdotali tribu initum per posterorum culpas irritari. Quo fit, ut ad eundem quoque modum si apostolis et succedentibus omnino Pontificibus veritas a Christo promissa est, eandem tamdiu sint servaturi, quamdiu id non suis peccatis egerint, ut veritate destitui mereantur. Alioqui, ut Hieronymus in hunc Malachiae locum ait, *Ad sacerdotum quidem pertinet disciplinam, interrogatos respondere de lege, sed si ignorantiam in ceteris diligentem in Scripturis Sanctis obtenderint negligentem, frustra iactant dignitatem, cuius opera non exhibent.* Atque idem etiam Hieronymus scribit, falso sacerdotes illa iactare: [3] *non peribit lex a sacerdote, nec consilium a sapiente, nec sermo a propheta,* cum Scriptura dicat: *In perversam animam non intrabit sapientia;* et per Ezechielem Dominus [4] *Quaerent,* ait, *visionem de propheta, et lex peribit a sacerdote et consilium a senioribus.* In quae verba idem ipse Hieronymus *Haec autem,* inquit, *non solum eo tempore, quando Babylonius contra Hierusalem veniebat exercitus, a prophetis, sacerdotibus et senioribus quaerebantur, sed quotidie in Ecclesiis requiruntur. Quae si visionem, legem consiliumque perdiderint, frustra prophetas et sacerdotes et seniores habere se iactant.* Adde huc illud Jeremiae testimonium: [5] *Sacerdotes non dixerunt: ubi est Dominus? et tenentes legem meam nescierunt me, et pastores praevaricati sunt in me, et prophetae prophetaverunt in Baal.* Quibus verbis utendum esse adversus nostri ordinis magistros Hieronymus in commentariis auctor est. Adde illud etiam: [6] *Speculatores eius caeci omnes, nescierunt universi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes et amantes somnia. Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam, omnes in viam suam declinaverunt.* Quibus ex rebus facile intelligitur non esse fidendum pastorum sacerdotumque iudiciis, praesertim si illis Dominus iratus est. Si ergo illi solum in Concilium coguntur, Concilium profecto errare potest.

[1] Malach. 2. 5. et seqq.
[2] Dan. 9. 4.
[3] Jerem. 18. 18.
[4] Cap. 7. 26.
[5] Cap. 2. 8.
[6] Isa. 56. 10.

5. *Quartum argumentum.* Praeterea Conciliorum auctoritas illo potissimum testimonio probari solet:[1] *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re, quamcunque petierint, fiet illis a Patre meo. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* At hoc testimonium probaret aeque provincialium Synodorum certa esse iudicia: quod a recta fide alienum esse cum ex aliis tum vero magis ex Concilio Carthaginensi sub Cypriano constat, in quo non duo vel tres, sed octoginta episcopi congregati, contra orthodoxam de unico baptismo doctrinam erravere.[2] Synodorum ergo veritas infirmo aut nullo potius fundamento nititur. Atque in eo testimonio his tantum Conciliis se affuturum promisit Christus, quae in nomine ipsius convenirent. Primum ergo fidem faciant se coire in Christi nomine: nam fieri potest ut improbi episcopi adversus Christum conspirent. Deinde nihil verbo Dei addant aut detrahant; illis enim haec lex praescripta est.

6. *Quintum argumentum.* Ad haec Concilium Ariminense sexcentorum episcoporum erravit cum Ario, Ephesinum secundum etiam frequentissimum cum Dioscoro, Constantinopolitanum vero trecentorum pontificum cum Leone imperatore.[3] Concilia igitur quamlibet generalia nullum argumentum firmum theologis subministrant.

7. *Sextum argumentum.* Sexta item Synodus apud Trullum celebrata non unum sed multa peccavit, ut videre est canone secundo, tertio, decimotertio, quinquagesimo quinto et sexagesimo septimo. Errare igitur in fide et moribus Concilia possunt.

8. *Septimum argumentum.* Albertus insuper Pighius, vir doctus et pius, multis argumentis ostendit acta, quae nomine sextae et septimae Synodi circumferuntur, varios errores continere. Non igitur Conciliorum etiam generalium fides adeo certa est, ut in dubium vocari non debeat.

9. *Octavum argumentum.* Praeterea Concilium Constantiense definiit[4] Concilium esse supra Papam, Florentinum autem sub Eugenio IV.[5] et Lateranense sub Leone X. contrarium dogma finierunt: Conciliorum ergo auctoritas infirma est.

10. *Nonum argumentum.* Rursum, Concilium Basileense definit[6]

[1] Matth. 18. 19.

[2] August. *De bapt. contr. Donat.* lib. 1. cap. 18., Rufin. lib. *Ecclesiasticae historiae* 10. cap. 21., Leo, epist. 12. 13. 21. 22. 23. 24. 26.

[3] Tho. Wal. lib. 2. *Doct. fid. an.* c. 9., Vin. *in spe.* lib. 14. cap. 12., Turr. lib. 3. cap. 58. Septima Synodus ubi illa Const. damnata est.

[4] Sess. 4. et 5.

[5] Sess. ult. actio. 12.

[6] Sess. 33.

esse haereticum qui negaverit Concilium esse supra Papam, aut asseruerit Papam transferre in alium locum posse Concilium, aut in aliud tempus prorogare. Et tamen nemo tam insanus post ea tempora fuit, ut sententiae contrariae auctores haereticos existimaverit: Conciliorum ergo iudicia incertiora sunt, quam ut certam fidem facere possint.

11. *Decimum argumentum.* Praeterea Augustinus *lib. 2. De baptismo contra Donatistas, cap. 3. Plenaria Concilia,* inquit, *saepe priora a posterioribus emendari.* Id quod certe non fieret, si semper veritatem assequerentur. Sed et Isidorus *quinquagesima distinctione, capite Domino, Quotiescumque,* inquit, *in gestis Conciliorum discors sententia invenitur, illius sententia Concilii magis teneatur, cuius antiquior et potior exstat auctoritas.* Non igitur Conciliorum decreta certa sunt omnia, sed interdum varia sunt atque adeo inter se pugnantia.

12. *Undecimum argumentum.* Praeterea cum Concilium dicitur errare non posse, aut intelligitur mutilum sine capite, aut integrum interveniente etiam capitis auctoritate. Si mutilum, erravit aliquando, ut Catholici ultro ipsi fatentur: sin integrum, frustra ad fidei quaestionem finiendam congregabitur, cum Romanus pontifex sine generali Concilio rite de fide pronunciet, quemadmodum loco proximo sumus demonstraturi. Aut igitur Conciliorum dogmata incerta sunt, aut vane profecto congregantur. Id quod Gregorius Nazianzenus in epistola ad Procopium, quae est numero centesimo secundo, plane testatur in haec verba: *Quodcumque episcoporum Concilium fugio, propterea quod hactenus nullius omnino Synodi finem aliqua utilitate praeditum, et unde res male habentes non magis exacerbatae quam curatae fuerint, videre licuit.*

13. *Duodecimum argumentum.* Postremo Oecolampadius argumentatur ex Concilio Romano sub Nicolao,[1] ubi Berengarius, ut inquit, coactus est adiurare in verba falsissima, quae nec Roffensis *libro tertio Contra Oecolampadium cap. 12.* nec Caietanus in libello *De Coena Domini* ab errore liberare potuerunt. His atque aliis argumentis contra huius loci auctoritatem haeretici pugnare solent. Lutherus autem more suo rem nulla argumentatione, sed sola assertione conficit, inquiens:[2] *Saepius erraverunt Concilia, praesertim Constantiense, quod omnium impiissime erravit.* Et in quadam ad populum concione Concilium primum, cui apostoli et eorum discipuli interfuerunt, errasse ait, eo quod senserint legem et opera necessaria esse

[1] *De cons.* dist. 2. « Ego Bereng. ». [2] In lib. *De capt. Bab.*

ad salutem. Sed enim hunc nos locum et confirmare et tueri semper oportet, nec ex vera Ecclesiae sententia falsa ulla ratione moveri.

CAPUT II. 36

DOCET QUIDNAM NOMEN AUT SYNODI AUT CONCILII HOC SANE LOCO SIGNIFICET.

1. Nihil dubium erat, quin Synodi vel Concilii nomine, eadem quippe res est, patres semper nostri intellexerint sacerdotes, praesertim episcopos, in locum unum congregatos, ut causas eas scilicet definirent, quae ad Ecclesiae sive fidem seu mores pertinerent. At Lutherani novum Concilium volunt, omnibus retro seculis inauditum, ubi de fidei quaestione iudicent non episcopi et sacerdotes, sed rhetores et laicorum turba, qui non via et ratione, sed verbis et clamore praevaleant. Verum huiusmodi errorem facillimum est eripere.

2. Tota enim fidelium Ecclesia congregari non potest, et, ut posset quidem, non expedit tamen, ut ad indisciplinatum vulgus disciplinae nostrae controversiae referantur. Quod si ad rempublicam vel in pace vel in bello continendam stultum esset concitatae et ineruditae plebis consilium requirere, stultum quoque est, ac multo etiam magis, velle ut in gravissimis de fide quaestionibus populi consensionem atque iudicium requiramus. Ac si populus in rebus temporariis tuto et prudenter magistratuum curae, diligentiae, consilio sese tradit, nec ferendis legibus quicquam sibi aut consilii aut auctoritatis vindicat: cur plebem hi christianam incitant, ut suis nolit rectoribus se committere, sed pergat in consessum illum admitti, ubi causae omnino publicae non a privatis hominibus sed a publicis Ecclesiae magistratibus transigendae sunt? Non sumus, inquiunt, adeo rudes et tardi, ut velimus aut totam plebem in Concilium cogi, quod esset amentiae, aut doctrinae quaestiones ad indoctum vulgus referri, quod esset stultitiae; sed id cupimus, quod et merito et optimo iure cupimus, ut nec sacerdotes imperiti in Concilium veniant, et si qui laici Sacrarum Literarum periti sint, sunt autem plurimi, hi ad Synodum evocentur; et sive sacerdotes sive laici deligantur viri prudentia ac sapientia celebres, quorum consilio res omnes Ecclesiae publicaque negotia gerantur. Quoniam non decet, ut in his quae religionis sunt, irreligiosus episcopus laico pio anteferatur; aut in his quae sunt doctrinae, laico docto antestet sacerdos indoctus.

3. Sed quod de ignaris episcopis calumniantur, id in confutatione argumentorum explicabimus; nam et hoc primo iam capite inter cetera obiectum est. Quod vero dicunt selectos e plebe viros in Synodum cogendos esse, errant in eo turpissime, nec intelligunt qualis sit reipublicae christianae facies et forma a Christo instituta. Qua de re satis abundanter multis voluminibus ab Alberto Pighio aliisque Catholicis disputatum est. Nunc vero cum Lutheranis ego non pugno, utrum omnes fideles sacerdotes sint; non, utrum feminae a Christo sint ad Ecclesiae munia et sacrorum administrationem admissae, quoniam huiusmodi quaestiones non sunt praesentis operis et instituti. Tantum dico, non feminas, non laicos, sed solos sacerdotes et episcopos oportere in Concilium cogi. *Veniam,* inquit Dominus Moysi,[1] *ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, et credat tibi in perpetuum.... Descende et contestare populum, ne forte velit transcendere terminos, et pereat ex eis plurima multitudo. Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, et ascendes tu et Aaron tecum,* etc. In hanc ergo formam Christus per episcopos et sacerdotes populum christianum instituit; nec plebeii ascendere ad consultandum cum sacerdotibus debent, sed praescriptis terminis contineri.

4. Sed, ais, Moyses sacerdos non erat, et tamen ille docebat populum religionisque quaestiones finiebat. At primum, nego Moysen sacerdotem non fuisse. *Moyses,* inquit, *et Aaron in sacerdotibus eius* (*psalmo nonagesimo octavo*). Item non modo obtulit Deo munera et immolavit, verum etiam Aaron et filios eius consecravit. Sacerdos igitur erat. Illud *Levitici octavo* diserte explicatum est. Deinde dato mihi legislatorem alium, dato ducem et prophetam a Deo constitutum, dato hominem, cuius verbis Deus tantum auctoritatis dederit, et tunc ego fortasse dicam eiusmodi virum, etiam si laicus sit, cum sacerdotibus consulendum. Sed illud uni Moysi concessum est. Transferri itaque passim in alios non debet. Nam quod proprie in controversiis finiendis legislator ipse praescripserit, planum in lege et expeditum est. *Si difficile,* ait,[2] *et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, venies ad sacerdotes Levitici generis.... sequerisque sententiam eorum: nec declinabis ad dextram nec ad sinistram.* In ambiguis ergo quaestionibus ad sacerdotes populus habet currere in eorumque iudicio requiescere. Adde huc illud Aggaei:[3] *Interroga sacerdotes legem;* adde etiam illud Malachiae:[4] *Labia sacerdotis custodient scien-*

[1] *Exod.* 19. v. 9. et 21.
[2] *Deut.* 17. 8.
[3] Cap. 2. 12.
[4] Cap. 2. 7.

tiam, et legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est. Nec in Veteri Testamento solum ea praescripta forma est in controversiis finiendis praecipiendaque doctrina, sed in Novo etiam asservatur, ut in utraque iuxta re populus ab episcoporum sacerdotumque labiis et iudicio pendeat. Nam, quod ab episcopis percipienda Evangelii doctrina sit, testis est Paulus *ad Ephes. 4.* inquiens: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores,* etc. Quo loco Paulus, cum apostolos, prophetas, evangelistas quasi in tres classes distribuisset, pastores tamen et doctores severe sane atque prudenter re ipsa confusos, sola cogitatione distinxit, ut iidem esse in Ecclesia qui et pascerent et docerent intelligerentur. Sed in his verbis lapsa consuetudo deflexit de via, sensimque eo deducta est, ut alios pastores, alios doctores intelligeret, qua nulla pernicies maior Christianorum vitae potuit afferri. Apostolus autem penes episcopos ut regendi, ita quoque pascendi ac docendi auctoritatem esse voluit. *Attendite,* inquit,[1] *vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Et rursum *ad Timotheum*[2] et *Titum,*[3] non alios episcopos, alios doctores, sed eundem episcopum doctoremque praescripsit. Ac per Jeremiam Dominus,[4] *Dabo,* inquit, *pastores qui pascent vos scientia et doctrina.* Doctrina igitur evangelica a pastoribus Ecclesiae exspectanda est, quos et episcopos esse et doctores tradidit Paulus. At vero, quod episcoporum ac sacerdotum etiam sit de fidei controversiis decernere, *Act. c. 15.* tradit Lucas. Cum enim venissent Paulus et Barnabas et quidam alii Hierosolymam, suscepti quidem sunt ab Ecclesia, quae erat Hierosolymis, sed cum proposita esset quaestio, *convenerunt,* ait, non feminae, non iuvenes, non laici, sed *apostoli et presbyteri videre de verbo hoc.* Quod si Petrus, ut mentes Antiochenorum dubitantium Synodi auctoritate firmarentur, non fideles omnes sed solos presbyteros cum apostolis congregandos existimavit; quid est, quod nos in Ecclesiae gravissimum coetum mulierculas, lanios, coquos, sartores convenire cupiamus? Scimus enim apud Lutheranos huiusmodi multos Sacrarum sibi Literarum scientiam assumere. Praeterea, cum in dubium venit quaenam pascua sint ovibus permittenda, quae contra vitanda, pastorum ea consultatio est, non ovium. Ecclesiae igitur pastoribus huiusmodi causas Dominus demandavit. Praeterea claves regni coelestis Christus non vulgo passim

[1] *Act.* 20. 28.
[2] 1. *Tim.* 3. 2.
[3] *Tit.* 1. 9.
[4] Cap. 3. 15.

sed apostolis eorumque successoribus concessit, ut in cap. *Firmiter De sum. Trin.* dicitur; nec enim quae alterius et loci et temporis sunt, ea nunc probare debemus: in clavium autem potestate eaedem res sunt, aperire et solvere, et claudere et ligare, quemadmodum vel ipse Christus *Matth. 16. cap.* explicuit. Solvere ergo quaestiones circa fidem exortas ligareque fideles expleto iam iudicio ad credendum non quorumlibet est, sed eorum tantum, qui ut claudendi et aperiendi, ita ligandi solvendique auctoritatem habent.

5. Confirmat autem hoc vel maxime, quod ea impedimenta tollere, quibus ianua regni coelorum clauditur, clavium munus est proprium. Ignorantiam igitur fidei, quae sine dubio in eiusmodi impedimentis est, ii proprie tollent, quibus claves concessae sunt. Accedit ad haec quod Apostolus *ad Rom. 10.* coelos esse intellexit apostolos, cum eis illud aptavit: *In omnem terram,* etc. Apostolorum ergo et eorum qui apostolis successere proprium erit illustrare ceteros ac vi sua populum continere. Quod si coeli illustrationes tollis, quibus omnia, quae terra parit, maturata pubescunt, infoecunda haec maneat necesse est ac vere iuxta nomen suum arida. Atque etiam si tenebrae operient terram et caligo populos, non has alii discutient, quam quibus a Christo dictum est: *Vos estis lux mundi.* Qui vero, quod superiorum est munus, inferioribus in Ecclesia tribuunt, hi similes sunt, ut si qui aut in terra vim illustrandi ponant aut in pedibus vim cernendi. Sed quoniam de his fusius et accuratius ab aliis disputatum est, satis fuerit haec nos pauca breviter attigisse. Nec est profecto cur maiorem in hac re lucem desideremus, quam non ratio modo sed perpetuus etiam Ecclesiae usus fecit esse perspicuam. Non enim patrum memoria nisi episcopi et presbyteri in Concilium vocantur; nec hi omnes, sed qui pastores Ecclesiae et rectores sunt. Episcopi enim, quos anulares nostri vocant, sine causa aliquando in Synodum sunt admissi. Sed nihil mirum. Nam et sine causa in Ecclesia sunt. Verum haec alias.

6. Nunc complectar quod proposui brevi. Sane, nisi me opinio fallit, sicut nec simplices presbyteri ita nec anulares isti episcopi quidem in Synodum cogendi sunt. Totum quippe ecclesiastici Concilii negotium non ordinis sed iurisdictionis potestate transigitur. Ferre namque sententiam, solvere aut ligare absque iurisdictione nemo potest. Constat autem patres in Synodo aut leges de moribus dare populo, aut de fidei quaestionibus iudicare: quorum neutrum sine ligandi solvendique iure sacerdos facit. Sed utcumque haec habeant, errant certe in media luce Lutherani, qui Synodum aliter quam episcoporum et

sacerdotum collectione definiunt; errat quoque turpiter pueriliterque Bucerus, cum ait in Synodum Ecclesiae non debere cogi nisi Dei filios. Primum enim, si solum Dei filii Synodum Ecclesiae faciunt, quaero an convenire debeant ultro nec vocati, an potius futurus sit aliquis, cuius evocentur imperio. Si vocati in Concilium veniant, ecquis, rogo, ille futurus est, qui veros Dei filios internoscat? Sin ultro veniant, quisque ergo de se iudicium feret et suae bonitatis opinione fretus in Concilium sese ingeret. Sed ut de se coniecturam habeat, quomodo reliquos iustos esse et sanctos intelliget? Atque ut huiusmodi hominum insaniam apertius deprehendas, finge in republica unaqualibet cives, qui sua et sponte et auctoritate se congregent ad censendum de legibus, de magistratibus, de religione, idque eo quisque audacius, quo magis virtuti suae et studiis fidit. Num talis reipublicae forma et species, non a Solone dico aut Lycurgo, sed ab ullo omnino cordato homine probaretur? Non igitur ea confusio ac perturbatio in Ecclesiae Synodum inferenda est, quam ne in vicis quidem et oppidulis homo sanae mentis admitteret. Nisi forte in illam insaniam recidamus, ut putemus hominem, simul atque Dei filius esse desierit, potestate quoque regendi, pascendi, iudicandi, ligandi, solvendi iri destitutum. Quod quidem quale sit, non est huius operis ostendere; sed in republica profana animadverti potest, ubi civium tamen vel probitas vel improbitas non adeo obscura est, ut non queat aliquando facile deprehendi: id quod in Christiana republica non perinde facile est, cuius scilicet praecipua virtus, qua filii Dei et nominantur et sunt, occultissima est. Non enim qui in manifesto Judaeus est, nec quae in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Judaeus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera, cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est. Quamobrem si caritate amissa potestas item publica amitteretur, dici non potest quantis tenebris Ecclesia esset circumfusa. De quo argumento et nos superiore libro disseruimus et alii plerique disseruerunt multo copiosius: nos quasi praetereuntes haec diximus, ut lectores intelligant, quod ad praesentem locum satis est, episcopos etiam malos in Synodum congregandos, ut qui potestatem pascendi, iudicandi, ligandi, solvendi non amiserint. Lutheranos itaque ab hoc quidem sermone removeamus: ipsi autem intelligamus Synodi ecclesiasticae nomen non quosvis, sed pastores et pontifices Ecclesiae complecti in unum locum congregatos, ut de causis ecclesiasticis, hoc est de moribus, fide, religione pronuncient.

CAPUT III. 37

IN QUO SYNODORUM VARIA GENERA PONUNTUR.

1. Quorum hominum conventum Synodus ecclesiastica prae se ferat, satis explicatum arbitror capite superiore. Nunc vocabulum partiendum est, ut singula Conciliorum genera quidnam veritatis et auctoritatis habeant videamus. Et quidem Gratianus *3. dist. c. Regula,* Synodos bifariam partitur, in generales et provinciales. Hac autem divisione, cum praeterire aliquid maximum vitium in dividendo sit, unum praetermissum est. Nec enim solum generales et provinciales Synodi sunt, sed etiam episcopales. Ita si placet nominemus fabricemurque, si opus erit, verba. Sunt enim rebus novis, ut Cicero tradit, nova ponenda nomina. Quamvis hoc recens quidem illud, sed perceptum tamen usu a nostris tritumque non a Barbaris modo, verum etiam a Latinis. Concilia equidem generalia voco, quae omnium Christianorum pontificum convocatione celebrantur. Inter multos autem saepe disceptatum est, an generalis convocatio satis sit, an etiam sit necessaria congregatio generalis. Si enim Summus Pontifex Concilium generale indiceret, non congregarentur tamen nisi soli decem ex Italia pontifices, huiusmodi profecto Synodus non est cur generalis videatur. At contra, si necesse est episcopos omnes congregari, primum nullum forte in Ecclesia tale adhuc Concilium fuit, in quod episcopi universi convenerint. Deinde pessimus quisque episcopus, dum non solum per negligentiam, sed per malitiam Synodo adesse contempserit, generalem non esse calumniabitur. Et princeps in republica quilibet, si illi Synodus displicuerit, interturbare eam minimo negotio poterit causarique episcopos suos vel morborum vel tumultuum causa Concilio interesse non posse. Verum, quoniam omnes huiusmodi controversias persequi non est operis instituti, huic quaestioni breviter respondemus. Non satis est quidem ad Concilium generale, si evocatio generalis est, quando adeo pauci congregantur, ut maior meliorque provinciarum pars relicta esse videatur: praesertim si causa legitima sit cur episcopi Synodo non affuerint. At si per malitiam hominum pessimorum una et item altera provincia desit, non propterea Concilii generalis nomen amittitur. Sed ne si per negligentiam quidem aut aliam occasionem quamlibet episcopi aliquot desint, nominis sui iacturam generale Concilium faciet, nisi in dubium vertimus, an Concilia illa quatuor, Nicaenum,

Ephesinum, Constantinopolitanum, Chalcedonense generalia sint. Quamobrem ut fideles, ita nos hoc loco loquimur, ut Synodum generalem omnium episcoporum evocatione legitima finiamus, licet non sit omnium congregatio. Communi enim fidelium sensu agendum est, cum de rebus vocibusque Ecclesiae loquimur. Idque eodem modo fecerunt sapientes. Nec satis est tamen ad generale Concilium evocatio generalis, nisi sit etiam generalis congregatio. Sed ad generalem congregationem omnium episcoporum congregatio non requiritur. Neque hic definimus nisi id quod frequens in Ecclesia est. Scimus enim Concilia generalia sine evocatione celebrari aliquando posse, sed id perrarum, atque adeo praeter artem est. Verum de his postea diligentius. Nunc ad reliquas partes propositae divisionis revertamur. Provincialia Concilia sunt, cum a metropolitano vel primate omnes unius provinciae aut etiam regni pontifices evocantur. Episcopalia sunt Synodi sacerdotum, quae ab episcopis singulis in sua dioecesi haberi modo solent ob privatas singularum Ecclesiarum causas. Nam Synodi huiusmodi, praesertim in Hispania, non erant in usu olim, nisi ob eam causam, quae 18. distinct. cap. postremo exprimitur.

2. Hac divisione posita et omnium consensu approbata, altera assumitur, Conciliorum sive generalium sive provincialium seu episcopalium quaedam esse congregata Romani pontificis auctoritate, alia vero non item; rursum alia confirmata ab eodem Romano pontifice, alia vero non ab eo confirmata. Nam Concilium Ephesinum secundum, auctore Leone, coactum est quidem, sed non est a Leone aut alio quovis Summo Pontifice comprobatum. Basileense quoque Eugenius IV. indixit, nec tamen confirmavit. At Constantiense, quamvis a principio nullius Romani episcopi auctoritate congregatum fuerit, confirmavit illud tamen Martinus V. pontifex maximus. Concilium item Milevitanum, quod et Innocentius et Coelestinus probaverunt, sine auctoritate Summi Pontificis coactum fuit. Cum ergo, quam Gratianus duplicem putavit esse rationem, in tres partes distribui debere reperiatur, et singulae trium bis distribuantur in duas: primum est de generali Concilio, sed dupliciter; tum pari ratione de provinciali; post de episcopali disserendum.

CAPUT IV. 38

UBI CONCLUSIONES PONUNTUR, QUIBUS LOCI HUIUS AUCTORITAS CONTINETUR.

1. *Prima conclusio.* His sumptis, prima conclusio sit: Concilium generale, quod auctoritate Romani pontificis nec congregatum nec confirmatum est, errare in fide potest. Hanc conclusionem manifeste probat error Concilii Ariminensis et Constantinopolitani sub Leone imperatore: quem huius loci auctoritati in quinto argumento capitis primi obiiciebamus. Id ipsum quoque ostendit Gratianus *decima septima distinctione, capite Regula* et *capite Multis,* Julii et Pelagii clarissimis testimoniis. Idem definit Damasus in epistola ad Stephanum archiepiscopum et tria Concilia Africana, quae in epistola ad eundem Damasum hoc ipsum confessa fuerant. Non est quippe verum ratumque Concilium, quod auctoritate episcopi Romani caret: quemadmodum non ii solum Pontifices, sed Concilia etiam ipsa tradiderunt. Tradidit septima Synodus actione sexta, *tomo primo,* et octava Synodus actione prima et septima, et Synodus Romana sub Symmacho, 96. distinctione, cap. *Bene,* et Synodus nonaginta episcoporum sub Damaso, *Historia tripartita libro quinto, capite vigesimonono* et Concilium Lateranense sub Leone X. sessione undecima, ubi eadem res dicitur in Synodo Alexandrina definita. Ita Socrates *libro quarto Historiae tripartitae, capite nono* tradit, regulam Ecclesiasticam iubere, ut Concilia eiusmodi praeter sententiam Romani pontificis non celebrentur. Id quod Julius in epistola ad Orientales dixit fuisse a Nicaena Synodo definitum, et Marcellus in epistola ad Antiochenos hoc ait apostolos statuisse. Videlicet eiusmodi Concilia non solum infirma in Ecclesia fuere semper ad fidem veritatis faciendam, sed conventicula propemodum fuere iniquitatis, et tristes atque adeo exitiales exitus habuerunt. Mentiri vero ait Bucerus eos, qui affirmant non licere sine Romani pontificis assensu Concilium cogere. Id autem primum Eusebii et *Historiae tripartitae* testimoniis confirmat. Deinde, *Est canon,* inquit, *Nicaeni Concilii de Synodis habendis. Sunt quoque Canones Apostolici, qui quotannis binas Synodos in provincia qualibet praescribunt. Asserit autem firmum ac ratum esse quicquid in huiusmodi Conciliis statuitur pro veritate contra mendacium, ita ut ne a Summo quidem Pontifice rescindi possit.*

2. Sed huius hominis impudentiae quis poterit sine stomacho respondere? Principio namque illud impudentiae quantum est, quod *Historiam* Eusebii et *Tripartitam* nobis obiicit, in quibus contra nos refertur nihil, pro nobis multa? Quid illud alterum, quod Nicaenum Concilium et Canones Apostolicos opponit, in quibus de Synodis provinciarum sermo est, quas Summi Pontifices pro recta Ecclesiarum institutione et administratione praescripserunt? Nos autem de Synodis generalibus loquimur, quas sine Summi Pontificis assensu cogere non aliter accipiendum est, ac si regni primarii sine principis assensu atque adeo illo repugnante cogerentur. Illud vero quale est, firmum esse velle quicquid in his synodis statuitur? *Pro veritate,* ait, *contra mendacium.* Scilicet, si pro veritate est, ubicumque statuatur, accipiendum est. Sed quis nos certiores reddet, pro veritate esse quaecumque a Synodis provinciarum decreta sunt? Verum de his hactenus. Nam in quarta conclusione fusius isthaec explicabuntur.

3. *Secunda conclusio.* Concilium generale, etiam congregatum Romani pontificis auctoritate, errare in fide potest. Haec demonstratur aperte exemplo Concilii Ephesini secundi, ubi legatis Leonis repugnantibus episcopi ferme omnes Dioscori haeresi subscripserunt. Confirmat hanc luculentius Leo papa in epistolis retro citatis ad quintum argumentum, et Synodus octava actione septima, et Nicolaus ad Michaelem imperatorem, et Eugenius IV. in decreto super unione Jacobitarum, in quo posteaquam Ephesinam secundam Synodum sub Leone congregatam condemnavit, quae videlicet Eutychiano errori consensit, *Suscepit,* ait, *sancta Romana Ecclesia omnes universales Synodos auctoritate Romani pontificis legitime congregatas ac celebratas et confirmatas.* Non dixit congregatas solum, sed celebratas et confirmatas. Eadem res ostenditur exemplo quoque Basileensis Synodi, cuius errorem in nono argumento capitis primi opponebamus. Sed de hac re in responsione ad hoc argumentum latius. Praeterea nullum Concilium ratum est aut fuit, quod Romani pontificis non fuerit fulcitum auctoritate, ut Julius, Damasus, Pelagius aliique patres in prioris conclusionis confirmationem allegati non obscure tradiderunt: at quamvis Concilium sit edicente Pontifice Summo coactum, si tamen non sunt ab eo Concilii dogmata confirmata, sed potius vel is vel eius legati pugnarunt, tum certe Synodus non est fulcita apostolica auctoritate: non igitur rata et firma erit, ac proinde ne idonea quidem, ut ex ea fidem faciamus. Sed haec conclusio capite proximo fusius explicabitur.

4. *Tertia conclusio.* Concilium generale confirmatum auctoritate

Romani pontificis certam fidem facit catholicorum dogmatum. Quam quidem conclusionem ita exploratam habere opus est, ut eius contrariam haereticam esse credamus. [1] Primum, quoniam redibunt alias haereses universae Conciliorum generalium auctoritate damnatae; et Symbolum quoque Nicaenum erit ambiguum, Concilii generalis auctoritate sublata. Deinde, si Concilium huiusmodi errare in fide posset, nulla profecto certa via esset reliqua, ut in fidei controversiis Catholicum dogma exploraremus. Qui enim Summi Pontificis ac reliquorum omnium Ecclesiae pastorum iudicium detrectat, is nullum vivum iudicem inventurus est, a cuius tribunali non liceat discedere. Volunt Lutherani iudicem in Concilio Scripturam esse, quae nec sentit, nec intelligit, nec eloqui ipsa iudicium valet. Lutherus ipse clamat illa verba: *Hoc est corpus meum,* proprie accipienda; Zuinglius contra figurate. Quis sententiam dicet? num Scriptura ipsa? an potius iudex Ecclesiae summus cum Concilio sacerdotum, quemadmodum *Deuter. 17. c.* scriptum est? Quod si in iudiciis humanis vivos iudices quis recusaret in republica constitutos et ad litteras mutas et inanimes confugeret, omnibus omnino modis exploderetur. Sed de his et diximus multa alias et multa saepe dicemus. Nunc ad propositum revertamur. Sane Conciliorum fide reiecta, Scripturae quoque bonam partem amittemus. Nam si quis epistolam Jacobi cum Luthero a literis canonicis expunxerit, per Scripturam haec certe quaestio definiri non potest. Vivi ergo iudices constituantur oportet. Quod si pastorum detrectato iudicio ad aliud tribunal provoces, nihil aliud profecto facies quam Christi et Ecclesiae declinare iudices, et pro divinis humanos substituere. Quoscumque nimirum praeter pastores Ecclesiae delegeris, humana illi incertaque auctoritate pollebunt. Ad haec vel populus fidelis tenetur stare definitioni Concilii, vel potest etiam repugnare. Si tenetur, iam errante Concilio populus in eodem errore versabitur. Sin repugnare potest, ubinam illud est: [2] *Qui vos audit, me audit?* Ubi illud rursum: [3] *Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisaei; quaecumque dixerint vobis, facite?* Aiunt: Si quaecumque dixerint nobis, ea facere iubemur, cur alio loco [4] Christus cavere voluit a fermento Pharisaeorum? Nam illud Matthaeus pharisaeorum doctrinam interpretatur. Cur rursum eorum traditiones exemplo etiam proprio contemnere docuit? Aliquid ergo doctrinae propriae puritati

[1] Dist. 15. cap. « Sicut », et cap. « Sancta Romana ».
[2] Luc. 10. 16.
[3] Matth. 23. 2.
[4] Matth. 16. 6.

Evangelii admiscere possunt: in quo non solum non sunt audiendi, sed etiam sunt refutandi. Id ergo praecavit Christus, ne plebs malis docentium exemplis ad contemptionem verae doctrinae inducatur. Tunc ergo quae dixerint nobis pharisaei, eadem facere iubet Christus, cum super cathedram Moysi sederint, hoc est legem Dei enarraverint, docuerint, proposuerint. Nam si sua doceant, eos negligere non solum possumus, sed debemus, quemadmodum Augustinus *in Joannem* [1] non obscure interpretatus est. Nihil ergo pastores evangelicae illae sententiae iuvant; quin cum de suo loqui possint, possunt a nobis vel sperni. Unde Hieronymus in *Matthaei decimo septimo capite,* super illis verbis: *Non omnis qui dicit mihi,* etc. *Sicut supra,* inquit, *dixerat, eos qui haberent vestem vitae bonae, non recipiendos propter dogmatum nequitiam: ita nunc e contrario asserit, ne his quidem accommodandam fidem, qui cum polleant integritate fidei, turpiter vivunt et doctrinae integritatem malis operibus destruunt.* Sed isti, quod de mercenariis ab Augustino dicitur, id ad veros Ecclesiae pastores vafre malitioseque traducunt; nec intelligunt inter mercenarios veros semper in Ecclesia pastores esse, quorum vocem audire oves oportet, praesertim si omnium eadem sit. Tunc enim pastorum vox, Ecclesiae quoque vox atque adeo Christi est. Alioqui, quidnam illud sibi vult: [2] *Obsecro vos, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata? Divisus est Christus?* Absit. *Non est dissensionis Deus, sed pacis.* [3] Ac revera, ut hoc argumentum conferamus in pauca, si oves omnium pastorum unam eandemque doctrinam sequantur, nihil culpae in ovibus erit. Sequantur ergo, fac ita, et errantibus pastoribus universis oves item omnes errabunt. Quod superiore libro fieri non posse demonstratum est. Iam vero Hieronymus quid sibi velit, statim indicat. Docet enim utrumque Dei servis necessarium esse, quo eis fides accommodetur, ut et opus sermone et sermo operibus comprobetur.

5. Praeterea Martinus V. in Concilio Constantiensi inter reliquas interrogationes, quibus suspecti in fide sunt examinandi, eam etiam proponit: *Utrum credant quod quodlibet Concilium generale universalem Ecclesiam repraesentet.* Si igitur Concilium generale universalis Ecclesiae habet auctoritatem, qui illam de medio tollit, totius Ecclesiae auctoritatem eadem opera dissolvit. Praeclarum igitur illud Augustini est *libro primo De Baptismo contra Donatistas cap. decimo octavo,* plenarii Concilii sententiam totius Ecclesiae consensionem esse. Praeterea, Paulo non alia via commodior visa est ad veritatem in

[1] Tract. 46. [2] 1. *Cor.* 1. 10. [3] 1. *Cor.* 14. 33.

quaestione exorta vestigandam, quam si ad Concilium Hierosolymitanum controversia referretur. Eam igitur viam, quam Paulus ad fidei quaestionem terminandam aptissimam existimavit, non ingredi et tenere debemus: eamque modestiam imitari, quae et in Judaeis et in Gentibus a Luca *Actorum quintodecimo capite* describitur. Poterant enim Gentes cum Concilio illo Hierosolymitano expostulare quod libertatem sibi a Christo datam eriperent, quodque caeremonias nonnullas humeris discipulorum tamquam necessarias imponerent, quae minus necessariae esse videbantur, cum Christi fides esset ad salutem idonea. Sed ne Judaei quidem repugnavere, qui tamen Concilii definitioni Scripturam possent opponere dicentem: *Homo, cuius caro praeputii,* etc. Tantum itaque honoris Concilio deferentes, formam futuris servandam seculis exhibuere, ut Synodis Petri successorumque eius auctoritate firmatis certa fides haberetur. *Visum est,* inquiunt, *Spiritui Sancto et nobis.* Concilii ergo sententia Spiritus Sancti sententia ipsissima est. Accedit illa quoque causa, quod Ecclesia Catholica Conciliorum generalium decreta semper accepit, ab ipsisque habitos haereticos, tales etiam esse sine dubio existimavit. Necessarium est igitur Conciliorum tenere fidem, si Ecclesiae fidem tenere volumus. Quae res libro etiam superiore magnis argumentis confirmata est.

6. *Quarta conclusio.* Concilium provinciale non confirmatum a Summo Pontifice errare in fide potest. Cuius rei exemplum habes in Concilio Mediolanensi *libro 10. Histor. eccles. cap. 20.* et in Concilio Antiocheno 90. episcoporum *lib. 4. Hist. trip. cap. 9.* et in Seleuciano *lib. 1. Tripart. cap. 34.* et in Carthaginensi, cuius inter arguendum mentionem fecimus. Haec quoque conclusio non exemplis modo, sed testimonio etiam Symmachi [1] comprobatur inquientis: *Concilia sacerdotum ecclesiasticis legibus per provincias decreta, quia praesentiam Papae non habent, valetudinem perdiderunt.* Ita leges aut nimis duras aut parum rationi consentaneas a Conciliis provincialibus interdum editas non est negandum. Qualis illa fortasse fuit apud Aquisgranum, quae refertur trigesima sexta quaestione secunda, cap. *Placuit.* Illa rursum non imprudenter modo, verum etiam impie a Concilio Elibertino [2] lata est de tollendis imaginibus. Quod si generale Concilium, cui auctoritas episcopi Romani deest, errare in fide potest, errabit aliquando, ac multo etiam magis Synodus provincialis.

7. *Quinta conclusio.* Concilium provinciale Summi Pontificis

[1] 17. d. cap. « Concilia ». [2] Cap. 36.

auctoritate firmatum in fide nequit errare. Multorum autem haereticorum damnatio esset incerta, si haec conclusio certa non esset. Plerique enim haeretici non per Concilia generalia sed per provincialia sunt damnati.

8. Ut, Priscillianus in Concilio Toletano primo, Helvidius in Concilio Thelensi, Pelagius in Conciliis Milevitano et Carthaginensi. [1] Quamquam Pelagium in Synodo etiam Ephesina damnatum *De haeret. c. Fraternitatis* Gregorius tradit. Sed haec sententia hodie apud Ephesinum Concilium non exstat. Deinde nec expedit nec tolerabile est singulis haereticis condemnandis singulas generales Synodos cogere. Cum ergo Ecclesiae suae Deus prospexerit in necessariis, nimirum ad haereses privatas in provinciis refutandas Concilia provincialia satis erunt, si erunt modo Summi Pontificis auctoritate roborata. Praeterea, quoscumque eiusmodi Concilia damnavere, Ecclesia eos semper explosit: errare igitur illa in fide nequeunt. Quod si possent, vel unum certe exemplum proferretur. At nullum omnino est. Nam quod Oecolampadius adfert e Romana Synodo sub Gelasio, ubi definitum esse ait, substantiam panis in Eucharistiae Sacramento manere, id commentitium esse loco proximo demonstraturi sumus. Nullius enim Synodi illa sententia est, sed ne Gelasii quidem.

9. Praeterea Symmachus papa [2] tradit Concilia provincialia quotannis per Ecclesiae leges decreta, *quia praesentiam Papae non habent, valetudinem perdidisse:* ergo si praesentiam habent, valida erunt. In 7. item Synodo, actione 3. cum Theodorus Concilia generalia recepisset, statim subdit: *Locales Synodos* [3] *non aversamur, sed magis amamus, amplectimur et recipimus. Earum etiam divinitus inspiratas canonicas constitutiones, correctiones et legislationes summa observantia colimus.* Hanc autem epistolam Theodori et Orientalium probat ipsa 7. Synodus. Atque 8. Synodus sessione postrema, canone 1. *Regulas,* inquit, quae *Ecclesiae sanctae tam a sanctis apostolis quam ab orthodoxorum universalibus nec non et localibus Conciliis traditae sunt, servare ac custodire profitemur. Sed et omnes qui Christiano censentur vocabulo, damnationibus et iustificationibus, quae per illas prolatae sunt, canonice subiici decernimus.* Hactenus 8. Synodus. Cuius verba in iis maxime Conciliis locum habere intelligenda sunt, quae a Summo Pontifice sunt confirmata. Summus enim Pontifex, ut sequenti loco demonstrabitur, in fidei iudicio errare non potest. Conciliorum ergo provincialium

[1] Primum confirmatum est a Leone, 2. a Siricio, 3. et 4. ab Innocentio et Coelestino.

[2] 17. d. cap. « Concilia ».

[3] Locales hic vocantur provinciales.

decreta ad fidem pertinentia firma et certa sunt, si a Romano pontifice confirmentur. Id quod *Actorum 15. capite* explicatum est. Quod enim ibi congregatum legitur, hoc non generale sed provinciale Concilium fuit. At non minor fides habita est Petro praesidenti, quam si esset Synodus generalis. Qua ex re Erasmi calumnia retunditur. Cum enim in *Annotat. super epistolam ad Romanos capite 5.* dixisset se non usque adeo adstringi Synodo Milevitana aliisque similibus Conciliis provincialibus, subdidit: *Alioqui si quis urgeat esse servanda quaecumque in illis decreta sunt, proferam ex illis dogmata quaedam, quae nunc Ecclesia damnat pro haereticis.* Hactenus ille: sed, ut diximus, Milevitanum Concilium confirmatum est, ideo illo Christianus urgetur. Illa vero, e quibus dogmata haeretica proferentur, confirmata non sunt. Ac de his aliam conclusionem adiicimus.

10. *Sexta conclusio.* Ex Conciliis provincialibus, licet eis auctoritas episcopi Romani desit, probabile quidem argumentum sumitur ad fidei dogmata suadenda. Huiusmodi rei vel illud abunde magnum argumentum est, quod ex innumeris Conciliis eiusmodi vix quinque aut sex reperiuntur, quae a recta definiendi ratione ac via declinarint. Si ergo huiusmodi Concilia rectam ut plurimum fidem tenent, raro deficiunt, probabilissimum sine dubio est quod ex id genus Conciliis argumentum promitur. Atque certe, nisi sint peculiariter reprobata, communi Ecclesiae vel silentio vel etiam implicito consensu commendantur, si ad Ecclesiae communem notitiam pervenerint. Non enim fit aliquo pacto vero simile, ut Concilii provincialis toto orbe vulgati haeresim Ecclesia diu dissimulaverit. *Error,* enim, *cui non resistitur, approbatur (83. dist. c. Error).* Nec mihi Concilium Elibertinum obiicias. Nam in ea parte, qua erravit, semper a Catholicis explosum est. Haec ergo causa est vel maxima, cur Toletana, Arelatensia, Hispalensia et alia similia antiqua Concilia, licet non expresse, implicite tamen probata ab Ecclesia videantur. [1] Nan Ancyritanum, Neocaesariense, Gangrense, Sardicense, Africanum et Carthaginensia a Leone IV. confirmata sunt, *2. dist. cap. De libellis.* Trullana quoque Synodus quaedam Concilia provincialia probavit; sed quantum haec Trullana approbatio valeat, postea sumus fuse disputaturi. Nunc illud solum asserimus, Concilia, quae a Summo Pontifice comprobata non sunt, non certum quidem illud, sed probabile tamen argumentum suppeditare ad fidei dogma corroborandum. Id quod ex Innocentio colligitur, *20. dist. c. De quibus.*

[1] 16. dist. c. « Quoniam ».

11. *Septima conclusio.* Concilia episcopalia, si a Romano pontifice in decretis fidei confirmentur, certum argumentum veritatis exhibent. Si enim Toletana Synodus, praesidente et confirmante Petri successore, in fide errat, non videtur causa esse cur Romana Synodus errare non possit. Item Concilium provinciale a Summo Pontifice confirmatum certae auctoritatis est; ergo et Synodus episcopalis. Sed non venit in mentem alia episcopalis Synodus in iudicio fidei a Romano episcopo confirmata, praeter Complutensem sub Alphonso Carillo archiepiscopo Toletano, ubi damnatus est magister quidam Oxoniensis, qui falso de clavibus Ecclesiae et poenitentiae Sacramento sentiret.

12. *Octava conclusio.* Synodus episcopalis per se quidem in iudicio haeresis probabilem fidem facere potest, certam non potest. Illud prius expedire debemus, nam hoc posterius satis expeditum est. Illud ergo ostenditur ex *capite Ad abolendum, De haereticis*, ubi a Lucio III. vinculo perpetui anathematis innodantur ii *quos vel Romana Ecclesia vel singuli episcopi per dioeceses suas cum Concilio clericorum, vel etiam, si oportuerit, vicinorum episcoporum, haereticos iudicaverint.* Non ergo levis coniectura accipietur ex huiusmodi Synodorum iudiciis, quae Lucius tanti fecit, ut pro excommunicatis habendos esse decreverit, quos eaedem Synodi haereticos definierint. Nec me clam est quod quidam viri docti hanc Lucii decretalem de deprehensis in manifesta haeresi interpretantur. Alioqui ius negant Concilio episcopali atque adeo provinciali de haeresi iudicandi. Id probant, quod fides res est omnibus communis; quare potestas censendi de fide haeresique contraria non penes privatas Ecclesias, sed penes universalem Ecclesiam erit. Item suadent id ex *cap. Maiores, De baptis.* et ex *cap. Quoties 24. quaest. 1.* ubi eiusmodi causae ad solam Sedem Apostolicam dicuntur esse referendae, cum illi speciali privilegio a Domino reservatae sint. Ac post verba citata idem Lucius hoc videtur confirmare inquiens: *Praesenti nihilominus ordinatione sancimus, ut quicumque manifeste fuerit in haeresi deprehensus,* etc. Loquitur ergo Pontifex in casu quo haeresis est manifesta. Sed mihi semper longe probabilior illorum sententia visa est, qui putant eos plane et simpliciter anathematis vinculo per hanc Lucii decretalem alligari, quos vel Romana Ecclesia vel Synodus provincialis aut etiam episcopalis haereticos iudicaverint, quamvis non sit haeresis omnibus manifesta. Primum enim non dixit textus: *Quos haereticos declaraverint,* sed *iudicaverint.* Alioqui si declaratio illa rei manifestae erat, non verum in causa fidei iudicium, quorsum eam rem ad episcopum cum Concilio

clericorum et non magis ad theologos Lucius retulit, ut scilicet eos anathemate percelleret, qui a theologis eruditis haeretici declararentur? Deinde, si Lucius non proprie verbum illud *iudicaverint* usurpavit, sed improprie pro eo quod est, rem manifestam exponere: cum idem omnino verbum simul et ad Ecclesiam Romanam et ad episcopum cum clericis suis referatur, consequens fieret, ut etiam pari modo per Ecclesiam Romanam non haereticos iudicatos, sed declaratos excommunicari a Lucio intelligeremus. At constat, vocem illam de Ecclesia Romana proprie et simpliciter intelligi: non est igitur, cum ad Synodum episcopi refertur, in alium sensum detorquenda. Adde quod multifariam causa eius, qui haereseos insimulabatur, ad id genus Synodos referri poterat. Primo, ex Sedis Apostolicae commissione peculiari, ut de causa Priscilliani cognovit Concilium Toletanum primum, [1] et de causa magistri cuiusdam Oxoniensis cognovit Synodus Complutensis, sub domino Alphonso Carillo archiepiscopo Toletano. [2] Mox sine commissione Pontificis speciali, id quod inquisitores modo faciunt, in haeresi quidem manifesta, sed ubi non erat manifestum an reus esset haereticus, vel quia non erat probatum et notum eum propositionem haereticam asseruisse, vel certe quia, etsi asseruisset, nondum erat comperta pertinacia, sine qua haereticus nullus est. Postremo, in haeresi non perinde manifesta, ut omnibus passim esset exposita, sed tali tamen, ut non esset necesse aut ad Concilium generale aut ad Apostolicam Ecclesiam referre eam: quod periti theologi haeresim esse consentirent. Et in his omnibus casibus ius et olim habebat Synodus et nunc habent ii, quibus fidei cognitio est mandata, pronunciandi ac iudicandi de causa fidei. Tametsi huiusmodi tribunalium iudicia non adeo explorata sunt, ut falsa esse non possint, non in re dubia solum interque viros doctos controversa, quo casu Synodi locales non habent de haeresi pronunciare; sed etiam in re quae omnibus provinciae theologis videretur manifesta, quo casu sine crimine usurpati iudicii de causa fidei pronunciant. In his ergo tribus casibus, licet iudicia haec certa et firma in Ecclesia non sint, expedit tamem, ut, quoniam sunt valde probabilia, maximi a fidelibus habeantur. Nec enim erit parum Ecclesiae noxium, si non interim ab his perinde ut ab excommunicatis caveat, quos non Ecclesia Romana modo, verum etiam Synodus aut provincialis aut episcopalis haereticos iudicarit. Sed primam obiectionem videamus. Causa, inquiunt, fidei omnibus communis est, atque adeo privatis iudicibus non licet de ea sententiam

[1] Leo commisit.

[2] Sixtus IV. commisit.

ferre. Et laesae maiestatis ac proditae reipublicae crimen cives universos tangit, et privati tamen iudices de eo censere solent. Nam capitula illa, quae afferunt, intelligenda sunt cum res inter ipsos episcopos et viros theologos est ambigua: quemadmodum Pelagius explicuit *17. distinct. cap. Multis.* Qui etiam sensus ex *Deut. c. 17.* manifestius habetur. *Si difficile,* inquit, *et ambiguum aput te iudicium esse perspexeris et iudicum intra portas tuas videris verba variari, surge et ascende ad locum quem elegerit Dominus,* etc. Nam illud quidem quod Lucius addit, nihil militat adversum nos. Non enim dixit: *Quicumque fuerit in manifesta haeresi deprehensus,* sed: *Quicumque manifeste fuerit in haeresi deprehensus.* Vult autem, quod ibidem perspicuum est, ut nemo tradatur brachio seculari, nisi haereticum esse constiterit. Eiusmodi enim poenae, ut executioni mandentur, probationes exigunt luce meridiana clariores. Sed de Conciliorum auctoritate dictum est satis.

CAPUT V. 39

UBI NODI QUIDAM SOLVUNTUR, QUIBUS INTERDUM HOMINES ETIAM DOCTI ILLIGARI SOLENT.

1. Quibus rebus expositis, nihil aliud superesse videbatur, nisi ut argumenta refelleremus, quae a principio sunt posita. Sed parant mihi eas obiectiones repellere obiecerunt se scrupuli aliquot, quos prius convenit excutere, quam ad alia pergamus, ne in via, quam superiore capite aperuimus, sint theologis impedimento.

2. *Prima quaestio.* Primum igitur dubium illud excutiendum est, an Concilium per legatos Summi Pontificis celebratum firmam certamque habeat auctoritatem, an potius episcopi Romani confirmatio exspectanda sit, ut certa habeantur decreta Concilii. Ac Caietanus quidem, qui sine controversia de auctoritate Papae et Concilii accuratissime disputavit, quemque nos correctione quadam adhibita potissimum secuti sumus, multa hic diserte dicit, quae a praesenti instituto videntur esse aliena; sed affirmat denique, id quod ad praesentem locum et quaestionem attinet, Concilium per legatos Pontificis actum errare in fide posse. Superest enim adhuc ille, pro cuius fide rogavit Christus, ille, inquam, ad quem fidei summa tandem referenda est. Quare, nisi definitiones Conciliorum per Summos Pontifices et probentur et confirmentur, certas firmasque esse non oportet.

Idem etiam cardinalis Turrecremata sensit *libro tertio, capite sexto, octavo et trigesimo octavo,* quibus locis fusissime ostendit omnia retro antiqua Concilia a Summis Pontificibus confirmationem dogmatum petiisse, non id profecto actura, nisi existimassent necessarium. Nam quod confirmatio Pontificis ad fidei quoque dogmata referatur, liquet ex epistola Nicaenae Synodi ad Silvestrum papam. *Quicquid,* aiunt, *constituimus, precamur ut vestri oris consortio confirmetur.* Et Silvester eidem Synodo rescribens: *Confirmo,* inquit, *figoque ad doctrinam vestram reclamantes de unitate Trinitatis.* Et paulo post: *Probo,* ait, *vera fuisse, quae in vestrum nostrumque manavere mysterium,* etc. Et patres Concilii Chalcedonensis in epist. ad Leonem: *Omnem,* inquiunt, *vobis gestorum vim insinuavimus, ad comprobationem nostrae sinceritatis, et ad eorum quae a nobis gesta sunt firmitatem et consonantiam.* Et Leo papa in epistola ad Concilium Chalcedonense, quae est in ordine 59, [1] *Ne ergo,* ait, *dubitabile videatur, utrum quae per unanimitatem vestram de fide statuta sunt, approbem,* etc. et postea dicit se approbationem gestorum synodalium in sola causa fidei mittere, propter quam scilicet Concilium congregatum est. Idem patet ex epistola Leonis huius nominis tertii, qua confirmat sextam Synodum generalem. Adde huc, quod Ecclesia ante ipsius Pontificis confirmationem nunquam firmum habuit et ratum quod a legatis Concilio praesidentibus definitum est. Hinc enim Martianus August. a Leone contendit, ut Concilii Chalcedonensis de fide iudicium approbaret. Et Leo ob hanc quoque causam Martiano commendavit, ut confirmatio approbatioque Concilii ad omnes Ecclesias perferretur, quemadmodum epistola 57. ad eundem Martianum scribitur. Praeterea, Concilium sine legatis errare potest: at Summus Pontifex non transfert in legatos suae fidei soliditatem, quam scilicet sibi soli privatim vindicat, eo quod Christi vicarius est, pastor Ecclesiae universalis et petra, supra quam Christus suam fundavit Ecclesiam. Legati ergo simul cum Concilio errare poterunt. Non enim pro legatis Petri, sed pro Petro rogavit Christus. Ad haec, Concilium provinciale, cui legati Summi Pontificis adsint, errare in fide potest: non autem si a Summo Pontifice confirmatum est. Non igitur Legati eam habent in fidei dogmatis auctoritatem, quam Summus ipse Pontifex habet. Quocirca infirma adhuc erunt decreta Concilii, quamvis per legatorum iudicium confirmata. Praeterea, Concilium Ephesinum secundum erravit cum Dioscoro; et tamen legitime, auctore Leone, congregatum est: non

[1] Vide etiam epist. 58. ad Pulcheriam.

ergo firmum et ratum est Concilii decretum, nisi sit a Summo Pontifice confirmatum. Nec valeat dicere legatos Pontificis et paucos quosdam alios repugnasse. Non enim oportet omnes patres synodali sententiae subscribere, ut generale Concilii iudicium habeatur, quoniam ne omnes quidem episcopi iudicio Nicaenae Synodi subscripserunt. Ac si legati ipsi, ut docti omnes consentiunt, errare possunt, nihil obstaret, quominus aliis episcopis errantibus consensissent. Legatus demum Pontificis aderat, cum in secunda et tertia sessione Concilii Basileensis vehementer erratum est; errori quoque ceterorum legatus ipse subscripsit: non ergo satis est Concilium esse coactum Pontificis auctoritate et legatos Concilii sententiam approbasse, ut firma et certa esse in Ecclesia existimetur.

3. At contra viri quidam doctissimi sentiunt, Concilium generale legitime congregatum etiam absente Papa, solidam certamque habere auctoritatem priusquam a Summo Pontifice confirmetur: cuius sententiae duas potissimum causas reddere possunt. Unam, quod eiusmodi Concilium per legatos episcopi Romani celebratum Ecclesiam universalem repraesentat, quoniam est Concilium Ecclesiae generale: non ergo errare in fide potest, sicut ne Ecclesia quidem universalis. Quod autem omne Concilium generale Ecclesiam universalem repraesentet, definitum est a Martino V. in fine Concilii Constantiensis. Altera causa est, quod Concilium generale legitime congregatum, in Spiritu Sancto congregatum est: quare habet spiritum assistentem, cuius praesentia freti possunt utique patres, cum aliquid definiunt, dicere: [1] *Visum est Spiritui Sancto et nobis.* Confirmat autem hoc vel maxime testimonium Julii ad Orientales episcopos inquientis: [2] *Regula vestra nullas habet vires, quoniam Romanae Ecclesiae legatus non interfuit, canonibus praecipientibus, sine eius auctoritate Concilia fieri non debere: nec ullum ratum est Concilium, quod eius non fuerit fultum auctoritate.* Hactenus Julius. Sentit ergo sine dubio Concilium habere vires, ratum esse, Romanae Ecclesiae niti auctoritate, si Romanae Ecclesiae legatus interfuit.

4. Ad hanc difficilem quaestionem explicandam illud ponimus, quod rerum gestarum experimento constat, Summi Pontificis legatos non solere ad Concilium accedere, ubi quaestio de fide agitanda est, nisi instructos prius et monitos de Ecclesiae Romanae fide circa ea, quae sunt in Concilio finienda. Solere, inquam, non item oportere. Nam legati in Concilium Tridentinum non potuere commode de quae-

[1] *Act.* 15. 28. [2] 17. dist. cap. « Regula ».

stionibus disserendis ante instrui, quoniam erant propemodum infinitae. Sed cetera fere Concilia ad unam aut alteram fidei tractandam causam coacta sunt: ideoque legati de Apostol. Ecclesiae fide prius instructi accesserunt. Principio igitur illud statuo, posse Concilium legatorum doctrinae et instructioni repugnare, atque e contrario legatos posse repugnare Concilio: quo casu decreta Concilii non solum non erunt fulcita apostolica auctoritate, sed erunt potius refutata. Sicut enim congregatio Concilii reclamante vero certoque Ecclesiae Pontifice vana est et irrita; sic doctrina, cui vel praesens Pontifex per se, vel absens per legatos suos contradicit, incerta est et imbecilla: idque eodem prorsus argumento, quoniam utrique auctoritas episcopi Romani deest, sine qua nec Concilium nec Concilii decreta rata sunt. Quod si qui existiment Concilium semel rite ac legitime congregatum errare tum etiam non posse, cum legati Pontificis repugnant, respondeant illi argumento velim, quo secundam conclusionem cap. 4. probabamus, Concilii Ephesini secundi exemplum proferentes, ubi ab omnibus pene episcopis erratum est. Non fuit liberum Concilium, inquiunt, sed sententia a Dioscoro arte, minis et terroribus extorta est. Video: sed si secundum hominem loquimur, qui metu frangitur, is cupiditate etiam frangatur necesse est.[1] Quocirca si per metum vera et legitima Synodus errat, causabuntur haeretici reliquas etiam omnes Pontificum et imperatorum cupiditatibus inservisse. Ita fiet ut nullius Synodi explorata auctoritas habeatur. Quanto gravius illud nos asserimus, Concilium apostolica auctoritate firmatum nullis humanis affectibus a vera posse fide discedere: ut ne Ecclesia quidem, quamvis descendat pluvia, veniant flumina, irruant venti, cedere loco potest fideique stationem deserere. Sed Concilii reliqua pars, quamlibet maxima, si Pontifex et legati pugnent, infirmari affectu potest. Huc enim illud pertinet: *Tu, o Petre, confirma fratres tuos.*

5. Sed ais: quid si legatus doctrinam, quam a Pontifice accepit, deserat, et multitudinis sensum amplectatur? Primum, nullum huiusmodi exemplum proferetur, nisi forte ex Concilio sub Michaele imperatore, ubi Radoaldus et Zacharias Michaeli et Photio consenserunt adversus Nicolai instructionem atque mandata, ut videre est in epistola Nicolai ad patriarchas, metropolites ac reliqúos episcopos. Deinde si legatus contra instructionem agit, non censetur ex potestate de-

[1] Eug. III. in decreto unionis Jacobinorum. Et Leo papa epist. 42. ad Martianum Augustum.

legata agere, atque adeo non est, cur eo modo acta superioris auctoritate probata esse credantur. Inde enim Agatho papa, ut patet 4. actione sextae Synodi, *Auctoritatem,* inquit, *eis,* hoc est legatis, *dedimus, in quantum eis dumtaxat iniunctum est, ut nihil praesumant augere, minuere vel mutare, sed traditionem huius Apostolicae Sedis sinceriter enarrare.* Et Leo *epist. 43. ad Pulcheriam Augustam, Lucentium,* inquit, *episcopum et Basilium presbyterum dirigere praeparavi, qui dispositiones meas secundum eas, quas acceperunt regulas, exequantur.* Decreta igitur, si quae a legato contra Sedis Apostolicae traditionem approbentur, non habent Romanae Ecclesiae auctoritatem; nec aliter se habent, quam si a Concilio sine legatis prodiissent. Quid vero, si legati sine Apostolicae Sedis instructione ad Synodum accessere? Num Synodi iudicium firmum erit et certum prius quam a Summo Pontifice comprobetur? Certe in his, quae ad fidem non attinent sed ad ecclesiasticam gubernationem, eiusmodi Synodorum decreta non oportet a Spiritu Sancto proficisci. Quare non sunt omnino valida, nisi Romani Episcopi consensione firmentur; ut videre est in *epistola 51. Leonis ad Anatolium, 52. ad Martianum, 53. ad Pulcheriam* et *59. ad Concilium Chalcedonense.* Sed ne in causis fidei quidem adeo exploratam auctoritatem habent, ut qui ea in dubium vocet, haereticus sit; tum quia auctores nobilissimi, quos ante diximus, Caietanus et Turrecremata non solum citra haereseos crimen, sed probabiliter etiam consentiunt nihil firmi dogmatis ab eiusmodi Synodis proficisci, quousque per Christi vicarium approbentur; tum quia, ut ante dictum est, solidam auctoritatem, quam in confirmandis et fratribus et dogmatis Petrus habet, in legatos transferre non potest; tum quia si legati, qui instructionem ab Apostolica Sede acceperunt, discedere ab illa possunt, illi etiam qui ad Concilium sine instructione accedunt, poterunt cum Sedis Apostolicae doctrina pugnare. Quare eorum confirmatio infirma est. Quid, quod legatus Julianus Concilii Basileensis doctrinae consensit, quam nullus theologus ita solidam et certam existimat, ut haereticos credat qui ab ea doctrina dissentiunt?

6. Nec contraria argumenta quidquam efficiunt. Nam primum sic refellitur. Fateor equidem quodcumque Concilium generale Universalem Ecclesiam repraesentare, sicut omnes proceres et procuratores civitatum, cum de rebus publicis tractaturi conveniunt, regnum totum repraesentant. Sed dum urges Ecclesiam errare non posse, verum est id in eo sensu, qui a fidelibus accipitur; intelligimus enim totam simul Ecclesiam, hoc est fideles omnes, non errare. At nihil obstat cur maior Ecclesiae pars non erret. Sic igitur non ego admitto, ut

totum Concilium cum legatis errare possit. At errare poterit maior pars Concilii, et erranti illi poterunt legati subscribere. Atque id est, quod nos in praesentia dicimus, iudicium maioris partis, etiamsi legati sequantur, non esse certum: certum autem esset, si a Summo Pontifice confirmaretur. Nec enim opus est, quemadmodum paulo ante docuimus, sententiam Concilii omnes simul patres approbare. Secundo vero argumento hoc habeto responsum, Concilium utique generale, cui legati praesunt, in Spiritu Sancto congregatum esse, quoniam auctore Christi vicario eodemque legitimo Ecclesiae principe coactum est. Sed Ecclesia quoque unum corpus est, cuius spiritus Deus est, qui Ecclesiae semper assistit. Quemadmodum ergo quod toti pariter Ecclesiae visum est, id Spiritui Sancto etiam visum est; sed non continuo quod maior Ecclesiae pars iudicarit, hoc Spiritus Sancti iudicium est: ita, si quid omnibus quidem episcopis iudicatum fuerit, a Spiritu profecto Dei iudicatum est; at non statim si plures Concilii patres in unam sententiam convenerint, Spiritus Sancti ea sententia credenda erit, nisi per Summum Pontificem confirmetur. Ad quem nimirum spectat patrum lites dissidiaque componere. Iam Julii testimonio explicatu facillimum est. Tacet enim, quod manifestum erat, Concilium illud Summi Pontificis praesentia caruisse: ponit autem ne legatos quidem Ecclesiae Romanae affuisse. E quibus duobus altero tacito, altero expresso, colligit nullam prorsus Ecclesiae Romanae auctoritatem in eo Concilio intercessisse. Quare irritum et vanum esse. Alioqui, si quis rustice sane eo nos testimonio urgeat, is nullo negotio exploditur. Nihil enim valet illa collectio, si Concilium legatos non habuit, infirmum eius iudicium fuit; ergo, si habuit, fuit firmum. Sed de prima quaestione dictum est satis.

7. *Secunda quaestio.* Sequitur altera: an patres Concilii vere iudices sint, an potius consiliarii? Sunt enim auctores non omnino pessimi, qui Conciliorum auctoritatem non in iudicanda et finienda causa fidei, sed in quaerenda et investiganda veritate sitam esse velint. Omnem quippe iudicii vim ad unum Ecclesiae principem eundemque Christi vicarium revocant, qui ad fidei causam decernendam eo vel plures vel pauciores in consilium adhibet, quo causa vel gravior vel facilior est. Huius vero rei primum argumentum ponitur, quod in sex libris *Decretalium* et Clementinis non patribus, sed Summo Pontifici sententia tribuitur, sacro tamen approbante Concilio. Unde Clemens V. Concilio Viennensi praesidens, *Nos,* inquit, *ad tam praeclarum testimonium ac sanctorum patrum communem sententiam, apostolicae considerationis* (ad quam dumtaxat haec declarare pertinet)

aciem convertentes, sacro approbante Concilio declaramus, etc. Solum ergo ad Sedem Apostolicam iudicium pertinet; patrum vero non iudicium sed consilium est. Praeterea, cum Pontifex Ecclesiae Romanae presbyteros in conventum cogit, ut causa aliqua fidei iudicetur, *De fratrum,* inquit, *nostrorum consilio,*[1] etc. Consulunt ergo, non iudicant. Ad haec, *Deuter. 16. Si difficile et ambiguum .... venies,* ait, *ad sacerdotes Levitici generis et ad iudicem, qui fuerit illo tempore,* etc. Et post, *Qui autem superbierit,* inquit, *nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille.* Ecce imperium non omnibus sed Summo Sacerdoti assignatur, et decretum non iudicum, sed iudicis esse dicitur. A consiliis ergo sunt reliqui sacerdotes, non sunt iudices. A contraria vero parte facit, quod in Concilio illo primo Hierosolymitano non solum Petrus, sed reliqui etiam apostoli et seniores iudices esse dicuntur. *Propter quod ego iudico,* Jacobus ait, *non inquietari,* etc. *Actorum 15.* Et posterius *cap. eodem,* praecepta Concilii vocat Paulus praecepta apostolorum. Et *cap. 16.* dicit ea dogmata esse decreta ab apostolis et senioribus.

8. Ad hanc quaestionem perfacilis est et expedita responsio, episcopos Concilii in fidei causa non modo consiliarios esse, verum etiam iudices. Alioqui non solum episcopi ad ferendam sententiam synodalem adhiberentur, sed etiam docti theologi et visi in Ecclesia prudentes. Quod inauditum est contraque formam *Actorum decimoquinto* praescriptam, ubi apostoli tantum cum presbyteris de fidei quaestione iudicarunt. Cum igitur Ecclesiae perpetuo usu soli pastores in Concilio sedeant, consequens fit, censores eos esse, non modo consultores. Nam si, ut consulerent, advocarentur, iis episcopis qui theologiae rudes et imperiti essent, nullus esset omnino in Concilio locus, quando theologiae quaestio veniret in dubium. Praeterea, non Romanus episcopus modo, verum reliqui etiam episcopi claves Regni Coelestis habent: ergo in causa fidei ligandi quoque ac solvendi potestatem. *Visum est,* inquiunt, *Spiritui Sancto et nobis; nihil ultra vobis imponere oneris, quam haec necessaria,* etc. Omnes ergo episcopi onus praeceptumque imponunt, omnesque simul sententiae synodalis auctores sunt. Atqui consiliarii, qui non sunt simul iudices, non solent iudicio sententiaeque subscribere. At in synodali sententia non Pontificis solum, sed ceterorum episcoporum subscriptiones apponuntur. Sunt igitur sine dubio iudices.

[1] Ex *Extravagant.* multis hoc patet.

9. Verum scrupulus hic existit, qui male quosdam habet. Nam si omnes episcopi sunt iudices, Summus nimirum Pontifex tenebitur in ferenda sententia maiorem partem iudicum sequi eorumque doctrinam approbare. In omni enim recto et bene instituto tribunali is qui praesidet plurium iudicium confirmare debet, paucorum negligere. Huic solvendae quaestioni cardinalis Turrecremata *lib. 2. Summae Ecclesiae capite sexagesimoquarto* et *sexagesimoquinto,* iurisperitos ipse sequens multa dicit, quae mihi non probantur omnia. Nec est animus tamen singula persequi et cuiusque opiniones refutare. Acute enim disputantis, ut Cicero tradit, illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Quod igitur assumptum est, patres Concilii non modo consiliarios esse, verum etiam iudices, id inficias ire nec possumus nec debemus. Nam patres Nicaenae Synodi a Silvestro contendunt, ut quidquid constituerunt confirmet. Et Leo, quae a Concilio Chalcedonensi de fide statuta sunt, ea dicit se probare. Et Concilium ipsum ad Leonem, *Decretis,* inquit, *tuis nostrum honora iudicium.* Et sexta Synodus, actione decimaoctava, *Anathematizamus,* inquit, *Theodorum, Sergium, Cyrum,* etc. et paulo post, *His omnibus,* ait, *a sancto hoc Concilio constitutis et per subscriptionem nostrae fortitudinis confirmatis, sancimus, ut nullus aliud quicquam de fide satagat.* Num verba haec consulentis sunt? an potius iudicantis? Atque in ceteris patres non ut consiliarii sed ut iudices loquuntur. Caput enim tertium Nicaenae Synodi sic habet: *Interdixit per omnia magna Synodus,* etc. Scrupulum vero, qui nunc opponitur, facile eximo. Nego enim, cum de fide agitur, sequi plurimorum iudicium oportere. Nec hic, ut in humanis vel electionibus vel iudiciis, ex numero suffragiorum sententiam metimur. Scimus frequenter usuvenire, ut maior pars vincat meliorem; scimus non ea semper esse optima quae placent pluribus; scimus in rebus, quae ad doctrinam pertinent, sapientium sensum esse praeferendum. Et sapientes paucissimi sunt, cum stultorum infinitus sit numerus. Quadringenti prophetae Achab mentiti sunt: [1] ex ore vero Michaeae solius quidem et contemptibilis veritas egressa est. Non sunt igitur divina iudicia humanis rationibus moderanda. In paucis aliquando citius quam in multis salvat Dominus. Maior quippe pars Ephesini Concilii secundi in Dioscori sententiam venit, nec legati tamen plurium iudicio subscripsere. Quocirca Summus Pontifex maioris partis sententiam non tenetur amplecti; imo, sive pauci sive plures ad errorem deflexerint, munus est

[1] 3. *Reg.* 22.

Apostolici Antistitis ad veram eos fidem revocare iuxta illud quod Petro dicit Christus: *Ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua, et tu* (non unum et item alterum, sed sive paucos seu multos) *confirma fratres tuos.* Ita Damasus scribens ad episcopos per Illyricum constitutos numerum Concilii Ariminensis magna libertate contempsit, illique tantae multitudini unum Vincentium et alios paucos opposuit, qui contra illius Concilii sententiam dixerunt. Et Leo, cum Anatolius decretum Chalcedonensis Synodi de Ecclesiae Constantinopolitanae primatu, sexcentorum triginta patrum consensione praeferret, *Quasi,* inquit, [1] *refutari nequeat quod illicite voluerit multitudo. Nulla sibimet de multiplicatione congregationis Concilia blandiantur; nec trecentis illis decem atque octo copiosior numerus sacerdotum comparare se audeat vel praeferre, cum tanto divinitus privilegio Nicaena sit Synodus consecrata, ut sive per pauciores, sive per plures ecclesiastica iudicia celebrentur, omni penitus auctoritate sit vacuum, quidquid ab illorum fuerit constitutione diversum.* Hactenus Leo.

10. Non itaque, quod in humanis consessibus fit, plurium apud nos sententia praevalet. Quod si semel fidei causam ad humanas coniecturas prudentiamque deducimus, verendum est sane, ne Ecclesiae negotium ex divino humanum faciamus. Quin etiam certum est, qui probabili multorum iudicio nituntur, eos fidei nostrae firmitudinem labefactare. Secundum quippe Concilium generale centum quinquaginta patrum numero constitit, quartum vero patres habuit sexcentos triginta: utrumque tamen pari veneratione suscepit Ecclesia. Non enim numero haec iudicantur, sed pondere. Pondus autem Conciliis dat Summi Pontificis et gravitas et auctoritas: quae si adsit, centum patres satis sunt; sin desit, nulli sunt satis, sint quamlibet plurimi. Nec si maior pars patrum vere sentiat, Summus Ecclesiae Pontifex repugnabit. Id enim ad peculiarem Christi procurationem pertinet semperque pertinuit, ne Ecclesia in factiones duas dividatur. Nec Romanus unquam episcopus, si exemplum quaeritur, contra patres Concilii vere sentientes dixit. Ad secundam autem quaestionem nihil est quod addere debeamus; nam argumenta ex adverso posita ex his, quae diximus, facile diluuntur.

11. *Tertia quaestio. Primum argumentum in contrarium.* Alia quaestio etiam existit, quae non est ad exponendum facilis. Si enim Concilium Summi Pontificis auctoritate firmatum Spiritu Sancto regitur fidei causis iudicandis, eius ergo definitiones ad Sacram Scripturam

[1] Ep. 51. ad Anatol.

pertinebunt. Nam Scriptura Sacra vocatur, quae Spiritu Sancto afflante scripta est.

12. *Secundum argumentum.* Huius vero argumenti conclusionem vir apprime doctus et qui tantos habebat in theologia progressus, ut cum excellentibus theologis compararetur, non est veritus me praesente concedere. Atque in hanc opinionem Gratianus quoque videtur descendisse, Divi Augustini testimonio confirmatus *19. dist. cap. In canonicis,* ubi Summorum Pontificum epistolas decretales canonicas scripturas esse dicit: eadem igitur ratione Concilii decreta in canonicis scripturis habebuntur.

13. *Tertium argumentum.* Sed et Innocentius *De celebr. Missae, capite Cum Marthae,* eandem sententiam videtur amplecti. Ait enim Scripturam Sacram asserere quod iniuriam facit martyri qui orat pro martyre. Hoc autem testimonium alicuius nimirum vel Pontificis vel Concilii est.

14. *Quartum argumentum.* Ratio item his testimoniis consentit. Fides enim Catholica nihil credit, nisi quod est a Deo revelatum. Quod si Concilii decreta tenemur certa secundum fidem habere, ea sunt certe a Deo revelata, atque ex consequenti scriptura canonica.

15. *Responsio ad primum.* At haec opinatio quam sit inconsiderata, lector, vel me non docente, intellecturus est. Nam si symbolum Athanasii Conciliive Nicaeni inter Sacras Literas refertur, cur nec in codicem Sacrorum Bibliorum redigitur, nec cum libris canonicis annumeratur ? Iam libros, qui decretales Pontificum epistolas Synodorumque iudicia continent, in sacris et canonicis habere absurdum est. Duplex enim discrimen inter sacros auctores et Summum Pontificem patresque Concilii reperitur. Unum, quod auctores sacri ex proxima Dei vel revelatione vel inspiratione scribunt Catholica dogmata. Nec enim egent exteris ad scribendum incitamentis, aut humana ratiocinatione e scripturis aliis argumentantur, disquirunt, colligunt. At Concilium et Pontifex humana via incedunt rationemque sequuntur, atque argumentando verum a falso discernunt. Non enim existimandus est Summus Pontifex eam habere facultatem, quae in apostolis, prophetis et evangelistis inerat, ut proposita unaqualibet de fide quaestione protinus dignoscere possit, utra quaestionis pars vera falsave sit; sed adhibere prius consilium necesse est et expendere utriusque partis argumenta: tum deinde sequetur auxilium Dei, quo videlicet opus est, ut Summus Pontifex in recta fide contineatur. In Conciliis itidem non habent patres mox quasi ex auctoritate sententiam absque alia discussione dicere: sed collationibus et disputa-

tionibus re ante tractata, precibusque primum ad Deum fusis, tum vero quaestio a Concilio sine errore finietur, Dei videlicet auxilio atque favore, hominumque diligentia et studio confluentibus.

16. Nam et apostolis et presbyteris in Synodum Hierosolymitanam congregatis non statim revelatum est quid esset in fidei causa decernendum; sed facta est prius, ut Lucas ait, [1] magna conquisitio. Et in Nicaena Synodo, ut Rufinus tradit, [2] per singulos dies agitabatur conventus; nec facile aut temere de re tanta statuere audebant patres. Evocabatur frequenter Arius in Concilium et assiduo tractatu assertiones eius discutiebantur, et quid adversum haec teneri deberet aut statui, summa cum libratione quaerebatur. Ita post diutinum multumque tractatum firmissima omnium sententia Arius condemnatus est. Ex quo perspicuum est, non dormientibus et oscitantibus patribus Spiritum Sanctum assistere, sed diligenter humana via et ratione quaerentibus rei, de qua disseritur, veritatem. Alterum autem discrimen est, quod scriptoribus sacris, quemadmodum primo loco fusius explicuimus, Dei Spiritus adest in singulis. Etiam ne in minimis rebus? Etiam. At patribus Synodi Spiritus veritatis non est praesens in omnibus, sed in rebus solum ad salutem necessariis. Quod enim in symbolo Athanasii dicitur, carnem et animam unum esse hominem, id non oportet verum esse, quamvis cum Athanasio Concilium Nicaenum consensisset. Nam utrum homo partes illae complexae sint, an non sint, ad philosophiae rationem pertinet, non fidei; quare philosophorum quaestio est, non fidelium. Synodus autem provincialis sub Stephano huius nominis septimo per errorem omnes ordinationes factas a Formoso irritas esse decrevit, quod in Synodo Romana sub Joanne IX. iure reprobatum est. Sed iudicium rerum gestarum erat, non religionis fideique decretum. Huiusmodi sunt ea, quae in Clementina *Pastoralis, De sent. et re iudic.* transiguntur. Non enim ad fidem et religionem attinent. Quocirca licet errasset Clemens, quod Bucerus contendit, nihil inde Concilii auctoritas labefactaretur. Tametsi Clementina illa Clementis est, non Concilii. Verumtamen Pontificum et Conciliorum eadem causa est. Sixtus IV. docuit D. Catharinam Senensem stigmata non habuisse, non defuit qui contra iudicarit. Neutrius Pontificis iudicium ad Christi Ecclesiam spectat: utrumque aut probare aut improbare sine fidei discrimine possumus. Sed valeant stulti, qui de rebus nihili digladiantur. Nos enim hic exempla ponimus, ut lector intelligat, aliter auctores sacros esse habendos, aliter Conciliorum patres: illos ubique vera dicere,

[1] *Act.* 15. 7.

[2] Lib. 10. *Hist. eccl.* c. 2.

hos posse in parvis errare. Ita quod Christus Ecclesiae suae pollicitus est, Spiritum eam docturum omnem veritatem, hoc ad fidei veritatem referendum est, ut diserte Augustinus docet, et in *Commentariis super Joannem* et in *Actis contra Felicem libro secundo*. Nec enim rogavit Christus ne deficeret Petro aut philosophiae aut rerum gestarum cognitio et veritas, sed ne deficeret ei fides.

17. Forsitan quispiam dixerit: Nonne igitur Concilii Hierosolymitani decreta Sacra Scriptura sunt? Facta est enim magna conquisitio: dictum est autem Scripturae Sacrae auctoribus minime convenire ut disquirant et humanitus ratiocinentur.

18. Item, nam et hoc dicet aliquis, si Summus Pontifex et Concilia, nisi diligentiam adhibeant, errare possunt: cum nobis non constet an Summus Pontifex patresque Concilii praestiterint se diligentes et industrios, ut via et ratione procederet inquisitio, ne constabit quidem an erraverint. Ita quaecumque definierint, erunt incerta.

19. Ac primus quidem scrupulus facilius eximitur. Quemadmodum enim verba Pilati ad canonem pertinent, non qua Pilatus dixit, sed qua scripsit Evangelista; sic et Concilii Hierosolymitani definitio Sacra Scriptura est, quod Lucas eam reliquis historiae suae partibus contexuerit. Ut e contrario verba Petri, quae refert Clemens, non sunt de canone, quoniam Clemens scriptor sacer non fuit. Quae causa idonea est, ut *Canones Apostolorum,* quos idem Clemens scripsisse fertur, in libris canonicis non habeantur, tametsi Damascenus *lib. 4. cap. 18.* in catalogum, ut videtur, Sacrorum Librorum referat, et Epiphanius ad haeresim postremam refellendam *Apostolorum Constitutiones* Divinam Scripturam vocet. Loquitur autem sine dubio de his constitutionibus, quae in Sacris Bibliis scriptae non sunt. Sed alia est illa, cum veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas: alia cum obiter et in transcursu ad vulgarem quamdam opinionem accommodatur oratio. Quamobrem ut sapientes, ita nos hoc loco verbis ecclesiasticis utimur, ut eos solum qui Spiritu dictante scripti sunt libri, sacros et canonicos appellemus.

20. Alter vero scrupulus ita Silvestri animo resedit,[1] ut vix eum inde pellere potuerit; meliusque fuisset occulere, quam stimulare ceteros, quo ipse scrupulo pungebatur. Ac sunt etiam qui non obscure dicant, quod si quando Romanus pontifex in definitione fidei erravit, inde evenire potuit quod non tantam quantam debebat, adhibuit diligentiam, antequam sententiam proferret; quoniam vel rem non plene exami-

[1] *In verbo fidei* § ult.

navit, vel non eos, quos oportebat, consuluit. Quibus si obiicias Apostolicam Sedem errare in fide non posse, fatentur id quidem; sed aiunt Sedis Apostolicae nomen non solum Summum Pontificem significare, sed ipsum, ut facit ea quae ad cathedram spectant, hoc est quatenus non ex suo, sed ex consilio bonorum virorum et doctorum procedit; ita Sedis Apostolicae iudicia intelligi, non quae occulte, malitiose, inconsulte, per solum Romanum episcopum aut etiam cum paucis sibi faventibus proferuntur, sed quae ab eo ex consilio plurimorum virorum sapientium, plane prius re examinata, prodeunt. Quae res ut de Conciliis quoque dicatur, subsunt omnino causae eaedem, quas dixi paulo ante. Non enim existimare debemus Summum solum Pontificem, cum dormierit, errare, cum non dormierit, verum dicere; patres autem, sive dormiant sive vigilent, semper recta ingredi, et clausis, quod aiunt, oculis vel in tenebris obscura cernere. Commune est, crede mihi, omnibus Ecclesiae iudicibus, ut, si decreta ediderint temeritate quadam, sine iudicio, repentino quasi vento incitati, nihil omnino conficiant quod solidum, quod grave, quod certum habeatur. Ea par est et gravia et certa in Ecclesia haberi, quae iudicio, considerate constanterque edita sint. Quamobrem qui sive Pontificum seu Conciliorum diligentiam in fidei causa finienda in dubium vocant, eos necesse est omnia Pontificum iudicia ac Conciliorum infirmare. Nos igitur scrupulum illum posteriorem, si cui infixus est, aliter ex animo evellemus. Nam Deus suaviter disponit omnia, simulque prospicit et finem et media ad finem necessaria. Si enim promitteret cuiquam aeternam vitam, mox conferret etiam illi bonarum gratiam actionum, quibus eam vitam consequeretur. Videlicet quos glorificavit, eosdem et iustificavit et vocavit, ut *ad Romanos octavo capite* dicitur. Sic omnino, cum Ecclesiae fidei firmitatem fuerit pollicitus, deesse non potest, quominus tribuat Ecclesiae preces ceteraque praesidia, quibus haec firmitas conservatur. Nec vero dubitari potest, quod in rebus naturalibus contingit, idem in supernaturalibus quoque usuvenire, ut qui dat finem, det consequentia ad finem. Quod quoniam philosophorum pronunciatum est et theologorum etiam ore teritur, permittant mihi, obsecro, Latiniores, interdum cum nostris nostra loqui. Nam etsi ornatius, quam hi solent, nos plerumque disserimus, sed nonnunquam quas sententias a scholasticis accepimus, eisdem verbis efferre volumus, ne dicendi forma penitus immutata, discessisse a schola videamur.

21. Itaque praestat semper Pontifex, quod in se est, praestatque Concilium cum de fide pronuntiat: caditque causa, si quis e nostris

aliter existimat. Quemadmodum enim, si Christus Petro diceret: *Ego rogavi pro te, ne deficiat caritas tua,* certo certius intelligeretur diligentiam, curam, vigilias, preces ceteraque auxilia opportuna illi impetrasse, quae sunt ad caritatis conservationem necessaria: ita cum dixit: *Ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua*, procul dubio intelligimus id a Patre suo consecutum, ut quae ad rectum de fidei quaestione iudicium pertinerent, ea adessent Petro omnia, sive a Deo sive ab homine exspectarentur. Quod si Deus in sequentem annum frugum abundantiam polliceretur, ecquid stultius esse posset quam dubitare, an ne homines semina terrae mandaturi sint? Certe si seruerint, metent, si non seruerint, non metent. Sed ex Dei pollicitatione colligimus non solum propitias coeli conversiones, quibus omnia quae terra gignit uberiora proveniunt, sed agricolarum etiam curas, operas, diligentiam. Non enim frugum abundantia illa promissa nisi arantibus, seminantibus laborantibusque continget. Quibus ex rebus facile comprehenditur, cum spiritum veritatis Christus apostolis eorumque successoribus in fidei iudicio promiserit, nihil omnino illis defuturum, quod fidei controversiis finiendis fuerit necessarium. Ac si semel haereticis hanc licentiam permittimus, ut in quaestionem vocent, num Ecclesiae iudices eam diligentiam et curam exhibuerint, quae opus erat, ut quaestio via et ratione finiretur: ecquis adeo caecus est qui non videat omnia mox Pontificum Conciliorumque iudicia labefactari? Porro si illud in quaestionem veniat, nec certis argumentis confirmari possit; at haec res tamen theologis constituta sit ac definita, Concilia, quoquo modo se habeant, si a Summo Pontifice confirmata sunt, errare in fide non posse. Quamquam, me quidem iudice, absurdum est, ad finem aliquem nisi per consentanea media perveniri. Ita nunquam ego admittam aut Pontificem aut Concilium diligentiam aliquam necessariam quaestionibus fidei decernendis omisisse. Id, quod privato cuicumque alteri homini accidere potest, ut nec diligentem navet operam ad disquirendam veritatem et ut navaverit, integrumque sese in ea re praestiterit, erret adhuc tamen, quamvis error sine culpa sit. Error autem vel inculpatus ab Ecclesia Dei longissime abest, quemadmodum libro superiore constituimus. Quae res abunde magno argumento est, ut nec Pontifex nec Concilia necessarium quidquam in deliberando praetermiserint. Fac enim quidpiam ex necessariis omissum esse; tum rogo, an fideles his, qui de fidei quaestione iudicarunt, tantisper parere debeant, dum illorum negligentia innotescit Ecclesiae. Parere debent, aiunt. Iam igitur eo tempore, errantibus iudicibus, errabit Ecclesia. Sine vitio suo, inquis, Ecclesia tunc errabit.

Agnosco. Sed, ut dictum est, ne hunc quidem errorem admittere in Dei Ecclesia debemus. Quid quod si semel de diligentia iudicum dubitamus, novum examen iudiciumque semper recens postulabitur, ut de diligentia adhibita vel non adhibita censeatur? Concedamus ergo iudicibus a Deo in Ecclesia constitutis nihil eorum deesse posse, quae ad rectum verumque iudicium sunt necessaria. Quibus explicatis, facile intelligitur, ut ad tertiae huius quaestionis caput recurramus, nec Pontificum nec Conciliorum decreta Sacrae Scripturae partes esse; id quod in primo argumento obiiciebatur.

22. *Secundum refellitur.* Dicamus igitur ad ea, quae in secundo argumento sunt dicta; ubi Gratianus Augustini sententiam non est assecutus. Cui errori causam fortasse praebuit codex quispiam depravatus. Augustini enim vera lectio sic habet: *In canonicis Scripturis Ecclesiarum Catholicarum quamplurimum auctoritatem sequatur. Inter quas,* scilicet Ecclesias, *sane illae sunt, quae apostolicas sedes habere aut epistolas accipere meruerunt.* Est autem sensus huiusmodi: in iudicio librorum canonicorum primum videndum esse quid Ecclesiae Catholicae sentiant; sed inter Catholicas Ecclesias illarum esse testimonium praeferendum, quae vel fuere sedes apostolorum, ut Hierosolymitana, vel ab apostolis aliquam epistolam acceperunt, ut Corinthia, Galatia. Non itaque Augustinus loquebatur de epistolis Pontificum Decretalibus, ut Gratianus falso existimavit. Id quod ante nos quidam etiam alii viri diligentissimi deprehenderunt.

23. *Tertium dissolvitur.* Tertio vero argumento occurri potest in hunc modum: leges pontificias quandoque sacras appellari, ut a legibus principum discriminentur. Atque hoc sensu sacram scripturam vocavit Innocentius. Sic forsitan divina lex vocatur canonica, humana vero civilis, *De iuram. calum. cap. 1.* ut cardinalis Hostiensis, Andreas Barbatius Siculus et alii iurisperiti notaverunt, et glossa *cap. Ex diligenti, De simonia.* Atque adeo Innocentius IV. *cap. Cum de diversis, De privil. in 6.* non obscure ius canonicum divinum vocat, civile autem humanum. Et legem canonicam sacram ac divinam appellat Justinianus in *Authen. ut Clerici apud proprios episcopos, § si vero.* Quam rem sciolus fortasse quispiam ignorans *20. dist. c. De quibus,* ubi lectio vera habebat: *Ad divina recurrite scripta canonica,* loco huius postremae vocis substituit *graeca.* Nihil enim minus Innocentius eo capite agebat, quam in ecclesiasticis causis iudicandis ad graeca Bibliorum exemplaria iudices mittere. Alioqui cur non etiam ad hebraea? Nec vero simile est, in causis Ecclesiae decernendis scripta canonica esse ab Innocentio praetermissa; quin post Divinam

Scripturam secundo ea loco posuit etiam ante sanctorum scripturas. Et hoc erat Gratiani in ea distinctione proprium institutum. Nihil igitur nobis mirum est, si scriptura canonum sacra et divina quandoque nuncupetur. Sed nos alio sensu de Scriptura Sacra loquimur. Quamquam ab Innocentio testimonium citatum quidem Augustini est de verbis Apostoli inquientis: *Iniuria est pro martyre orare, cuius debemus precibus commendari.*

24. *Ultimum refutatur.* At postremum argumentum sic facillime refutatur: Duplex conclusionum genus posse in Concilio definiri. Unum est earum, quae sunt propriae theologicae facultatis, quoniam vel ex duobus principiis per fidem creditis, vel alio credito, alio lumine naturae cognito colliguntur. Alterum autem genus est earum, quas Spiritus Sanctus ipse revelavit quidem apostolis, evangelistis aut prophetis, sed quoniam non erat id perinde manifestum, a Synodo declaratur. Quae sunt prioris generis, ad fidem spectant secundario et, ut ita dicam, mediate. Quare, quod suo postea loco fuse sumus explicaturi, qui eas negaverit, hic haereticus erit, quod ex consequenti negat principium, unde illae conficiuntur. Quae vero sunt posterioris generis, proprie et per se ad fidem pertinent; nec has a Pontificibus aut Conciliis novas exspectare debemus. Id enim etiam atque etiam asserimus, nullas alias Scripturas Sacras Ecclesiam aut habere nunc aut deinceps habituram, praeter Scripturas *populorum et principum horum, qui fuerunt in ea.* Non sunt, inquam, aut erunt, sed fuerunt. Omnia siquidem quae Pater Filio suo Unigenito Ecclesiae declaranda commisit, primum ipse Filius apostolis revelavit, deinde eadem ut invulgarent iussit. *Vos,* inquit, *dixi amicos, quia omnia quae audivi a Patre meo, nota feci vobis, Jo. 15;* et rursum: *Ille vos docebit omnia et suggeret vobis omnia quaecumque dixero vobis, Jo. 10;* et iterum: *Cum venerit spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, Jo. 16.* Hi enim fuere Novi Testamenti ministri, *qui revelata facie gloriam Domini speculati sunt, secundae ad Corint. 3;* hi fuere ministri sermonis, ut Lucas *capite Evangelii primo* testatur; his quoque dictum est: *Docete omnes gentes ea servare, quaecumque praecepi vobis, Matthaei ultim.* Omnem ergo fidei veritatem vel a Christo, dum in terra degeret, vel a Spiritu Sancto apostoli postea acceperunt, eamque iuxta praescriptam legem aut scripto aut verbo Ecclesiae tradiderunt. Hinc enim est quod Irenaeus, Hieronymus, Augustinus adversum haereticos semper id agunt, ut videant, an illorum nova dogmata congruant cum antiqua traditione et fide. Et si quas scripturas novas haeretici proferant, si se apostolos aut prophetas confingant, statim novitatis odio exploduntur. Itaque

post apostolos et eos qui ab apostolis probati sunt, nullos auctores sacros exspectamus. Sed sive Summus Pontifex seu Concilia primum de vero sensu et interpretatione Scripturarum iudicant, ut in Concilio Tridentino sessione tertia definitur. Et absurdum est sane, ut Ecclesia auctoritatem habeat discernendi verba Dei a verbis hominum, sensum Dei ab humano sensu non habeat. Id igitur ante omnia Concilio tribuamus. Deinde et illud, quod veras et legitimas Christi et apostolorum traditiones via et ratione investigant. Rursum, quaenam conclusiones his cohaereant, quae contra dissideant, certa complexione et connexione conficiunt. Consulunt autem in huiusmodi rebus finiendis non Sacras Literas modo, verum etiam apostolorum instituta, priora Concilia, Summorum Pontificum decreta, sanctorum veterum scripta, scholasticorum theologorum dogmata, rectam philosophiae rationem. Breviter, causam, de qua disseritur, in eos locos coniiciunt, de quibus liber hic noster instituitur. Nec enim ex aliis fontibus argumenta derivare possunt ad fidei theologiaeve solvendas quaestiones. Novas autem revelationes et Scripturas Sacras quaerere, Judaeorum est, qui recentes etiamnum prophetas praestolantur.

25. *Quarta quaestio.* Alia etiam quaestio valde difficilis ex his quae diximus oritur. Si non omnia in Conciliis certa sunt (nec enim in singulis Spiritus Sanctus Conciliis assistit), ecqua via et ratione vestigabimus Conciliorum certa in fide decreta? Principio namque in Clementina unica *De Summa Trinitate et fide catholica* ea opinio tamquam probabilior eligitur, quae habet in baptismo gratiam et virtutes infundi. Pari ego causa et in aliis Conciliorum decretis dicere possumus, probabiles opiniones eligi, non res exploratas definiri. Deinde in *cap. Firmiter, De Summa Trinit. et fide cath.* patres Concilii Lateranensis *Firmiter,* inquiunt, *credimus et simpliciter confitemur quod unus est solus verus Deus creator omnium, visibilium et invisibilium, spiritualium et corporalium, qui simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam.* At non est fidei adversum, angelos ante mundum corporeum creatos. Id enim asserunt Gregorius Nazianzenus in *prima oratione de natali Domini,* Basilius in *Exam. congressione prima,* Damascenus *2. lib. cap. 3.,* Ambrosius in *Exam. lib. 1. cap. 5.,* Hieronymus in *Comment. super 1. cap. epist. ad Tit.,* Cassianus *Collat. 8. cap. 7.* Unde nec Augustinus *libro De civit. Dei 21. cap. 32.* nec D. Thomas *1. par. q. 61. artic. 3.* hanc opinionem fidei esse contrariam putaverunt. Ac Concilium illud Lateranense Thomas viderat, imo in illud ipsum caput ediderat commentaria: non ergo Conciliorum aut definitiones aut fidei confessio-

nes certae sunt, sed patres, etiam cum asserunt se firmiter quicquam et profiteri et credere, nihil omnino definiunt quod fideles sequi teneamur.

26. Huic quaestioni illud primum dandum est, non sat esse ut Conciliorum et Pontificum iudicia firma esse credantur, in divino officio publice a tota etiam Ecclesia celebrari. Nec enim historiae, quibus martyrum et confessorum gesta narrantur, quamvis per Summum Pontificem aut Concilium approbatae sint, fidei decreta sunt; sicut ne opuscula quidem doctorum ecclesiasticorum, quae probantur a Synodo Gelasii papae, decimaquinta distinctione, cap. *Sancta Romana.*

27. Item illud damus, ac libenter quidem, non statim si quidquam iuris canonici volumine continetur, fidei dogma esse credendum. Nam, ut libro huic proximo apertius ostendemus, nonnulla habentur in epistolis Decretalibus, quae fidei catholicae decreta non sunt, idque ipsum nunc ex Clementina unica *De Summa Trinitate* diserte ostendebamus. Quod non in hac solum Clementina existimandum est intervenisse, sed idcirco hic admoneri nos, ut in aliis quoque locis simile quidpiam credamus posse contingere. Id vero tum maxime, cum aut verbis opinandi utuntur iudices, aut responsa non ad totam universalem Ecclesiam, sed ad privatas Ecclesias et episcopos referuntur. Intelligendi sunt enim eo tantum casu de fide pronunciare, ubi iudicium in omnes Christi fideles spectat, omnes ligat. Certitudo quippe fidei iudicibus a Deo constitutis non propter Ecclesias privatas promissa et concessa est, quae singulae errare possunt, sed propter Ecclesiam universalem, quae errare non potest. Itaque Summorum Pontificum Conciliorumque doctrina, si toti Ecclesiae proponatur, si cum obligatione etiam credendi proponatur, tum vero de fidei causa iudicium est. Sed animadvertendum est diligentius et quae natura rerum sit, de quibus iudicium est, et quae verborum proprietas et pondus. Nimirum enim ecclesiasticae doctrinae, quam amplecti etiam tenemur, non idem est gradus, nec omnia iudiciorum decreta eodem loco habenda sunt. De qua re quoniam in duodecimo libro sumus longe lateque disputaturi, nunc dicere non est operae pretium. Id dicimus, nec omnia, quae aut iuris aut Conciliorum volumina continent, doctrinae Christianae esse iudicia, nec omnia rursum doctrinae iudicia, fidei censuras esse. Multa siquidem ad sanam Ecclesiae disciplinam attinent, quae fidei decreta non sunt.

28. Nonne igitur, dixerit quis, erit aliqua nota, qua Conciliorum de fide iudicia internosci queant? Erit plane. Prima, et ea quidem

manifesta, si contrarium asserentes pro haereticis iudicentur. Cuius rei exempla habes capite *Damnamus, De Summa Trinitate,* et *cap. Unico, De Summa Trinitate in 6.* et *Clement. unic. De Summa Trinitate* § 2. Altera nota est, cum in hanc formam Synodus decreta praescribit: *Si quis hoc aut illud senserit, anathema sit,* qualia permulta sunt in Concilio Toletano primo et in Synodo Tridentina-Tertia est, si in eos qui contra dixerint excommunicationis sententia ipso iure feratur. Exemplum est de haereticis, *cap. Cum Christus,* etc. *Ad abolendam.* In Concilio tamen Trident. sess. habita 11. octobris anni 1551. de Eucharistiae Sacramento definitum est, confessionem sacramentalem Eucharistiae praemittendam esse, si conscientia peccati mortalis gravat; et protinus *Si quis,* ait Synodus, *contrarium docere, praedicare vel pertinaciter asserere seu etiam publice disputando defendere praesumpserit, eo ipso excommunicatus exsistat.* Sed hoc propter periculum cautum est; erat enim opinio contraria perniciosa, ideoque excommunicatio illa ad publicam doctrinam vel maxime refertur. Nam quod sententia Caietani non fuerit pro haeretica condemnata, et nos testes sumus qui Concilio interfuimus, et contextus ipse demonstrat; habet enim canon 11. idemque postremus in hunc modum: *Si quis dixerit solam fidem esse sufficientem praeparationem ad sumendum Sanctissimae Eucharistiae Sacramentum, anathema sit.* E vestigio autem adduntur mutata dicendi forma haec verba: *Et ne tantum Sacramentum,* etc. Ubi vides Caietani sententiae anathema non dici, sed quoniam non solum falsa, sed noxia etiam erat, reprobari, et propter periculum, publicam praesertim praedicationem et disputationem interdici. Quarta, si quicquam expresse et proprie a fidelibus firmiter credendum aut tamquam dogma fidei Catholicae accipiendum dicatur, vel aliis similibus verbis aliquid esse Evangelio doctrinaeve apostolorum contrarium. Dicatur, inquam, non ex opinione, sed certo et firmo decreto. Licet enim opinio Durandi reprobetur, *cap. Gaudemus, De divortiis;* sed qui dixit: *Verum absonum hoc videtur et inimicum fidei Christianae,* is noluit haereseos illum condemnare. Verbum enim *videtur* iudiciorum infirmat certitudinem. Porro autem, quae in Conciliorum vel Pontificum decretis vel explicandi gratia inducuntur, vel ut obiectioni respondeatur, vel etiam obiter et in transcursu praeter institutum praecipuum, de quo erat potissimum controversia; ea non pertinent ad fidem, hoc est non sunt Catholicae fidei iudicia. Exempli causa ponamus aliquid, quod positum in una re, transferri per multas possit. Quod in *capite Firmiter, De Summa Trinitate* dicitur, angelos esse incorporeos, id non fidei decretum est, cum post Decretalem illam nonnulli et philosophi et theologi

falso quidem, sed citra haereseos notam contrarium asseruerint. At enim, ut explicaret Synodus, id quod fides Catholica tenet, Deum esse creatorem omnium visibilium et invisibilium, adiecit: corporalium et incorporalium. Quas particulas exponendi, non definiendi gratia adiectas esse constat. Ac quemadmodum Concilium sumpsit id, quod et verum et longe longeque plurimum probabile erat, angelos ut invisibiles, ita quoque incorporeos esse; sic forte et illud accepit, angelos et mundum simul esse congenitos. Non enim eo temporis hoc agebatur, ut Gregorii Nazianzeni et aliorum hunc sequentium opinio damnaretur. Nec ego tamen is sum, qui opinationem hanc tueri in praesentia velim. Non enim dubito, eam hoc sane tempore temere et inconsiderate, ne quid praeterea dicam, defendi. Sed id ago, qua in re operae pretium me theologis facturum existimo, non omnia, quae etiam absolute et simpliciter in Conciliis affirmantur, fidei decreta esse. Cuius rei exempla, si opus esset, permulta facile promerem, sed nolo esse longus in singulis explicandis. Nam de quarta quaestione satis.

29. *Quinta quaestio. Primum argumentum.* Postrema vero quaestio animum pulsat: an Concilia in moribus errare possint. Nam si quis ait, habet in primis argumentum illud, quod Dominus solum rogavit pro Petro, ne deficeret fides eius; in aliis ergo, quae non ad fidem sed ad mores attinent, errare Ecclesia poterit.

30. *Secundum argumentum.* Deinde nihil a Catholicis certa fide creditur, quod non sit idem divinitus Ecclesiae revelatum: quicquid ergo definiat Synodus, si non ad fidem sed ad mores attinet, non oportet certa fide credi.

31. *Tertium argumentum.* Praeterea, in canonizatione sanctorum, sic enim nostri vocant, fidem Ecclesiae detrahere sine fidei discrimine possumus. Compertum est autem eam rem ad mores spectare; errare igitur Ecclesia in morum iudicio potest. Illud vero Thomae [1] et Antonini [2] testimonio comprobatur, qui non aiunt certo et firmiter, sed pie credendum esse Ecclesiam in re huiusmodi non errare. Nam quod absolute possit, illa ratio confirmat, quod in id genus iudiciis Ecclesia hominum eorum testimoniis innititur, qui et fallere et falli possunt. Iam si Concilium, cum de theologiae dogmate censet, non certis et exploratis argumentis sed probabilibus niteretur, fidem certe dogmatis illis indubitatam non faceret. Fides ergo ambigua Summo Pontifici habebitur, ut qui cum hominem quemvis in divorum numerum refert, incertis mediis et argumentis nititur.

[1] *Quodlib.* 9. art. ult.

[2] 3. part. tit. 12. cap. 8.

32. *Quartum argumentum.* Ordinum approbatio tandem, in quibus sub diversis institutis et regulis varia hominum genera Christo militare dicuntur, ad mores haud dubie pertinet. At dubium non est aliquos ordines non modo inutiliter, verum noxie etiam approbatos. Etenim in tam multis et ordinibus et institutis usque adeo religioni incommodatum est, ut inter reliqua malorum remedia hoc etiam a Synodo generali iure ac merito exspectarent viri pii, ut, paucis quibusdam selectissimis retentis ordinibus, ceteri omnes exploderentur. Falsum est ergo aliquando et imprudens de moribus Ecclesiae iudicium: siquidem id quandoque approbat, quod non approbasse oportuisset. His argumentis quidam auctoritatem ecclesiasticam infirmare pergunt, tantum in iudicio morum; nam in fidei decretis firmam esse nobiscum etiam consentiunt. Sed quoniam quaedam Ecclesiae de moribus iudicia sine dubio certa sunt, quae sint illa, repetendum altius videtur.

33. Omnis de rebus theologicis duplex est quaestio. Unum genus est, quod ad contemplationem et rerum cognitionem pertinet: alterum quod positum est in morum praeceptis, quibus in omnes partes usus vitae confirmari possit.

34. Atque etiam alia divisio est theologicae quaestionis. Nam et una est, cuius cognitio et explicatio ad salutem est necessaria; est et altera, cuius ignoratio sine pietatis salutisque iactura esse potest. Non enim in theologia semper de necessariis agitur, sed interdum etiam de his, quae utilia esse videntur, quamvis non sint adeo necessaria.

35. Multa sunt autem et in superioribus libris et in hoc etiam adversum eos disputata, qui de Ecclesiae auctoritate in fidei iudiciis parum recte sentirent; atque in sequenti libro nonnulla quoque disputabuntur. Ecclesiae vero auctoritatem eam nunc appello, quae Synodorum etiam generalium ac Summi Pontificis est. Haec enim est una res prorsus, ut non differat multum inter Ecclesiae, Conciliorum Sedisque Apostolicae iudicia: propterea quod connexa haec et colligata sunt, quemadmodum esse videmus humanum corpus et caput. Itaque quae erant ecclesiasticae auctoritatis in fidei decretis propria, locis suis aut dicentur aut dicta sunt. Quae autem pertinent ad iudicium morum, de quibus iam diu loquimur, nunc dicenda sunt.

36. *Prima conclusio.* Sit igitur prima conclusio. Ecclesia in morum doctrina eorum, qui ad salutem necessarii sunt, errare non potest. Exempli causa ponatur aliquid, quod pateat latius: an fideles laicos Eucharistiae Sacramentum sub utraque specie accipere oporteat, an panis potius species sola satis sit: quaestio est earum rerum, sine quibus salus esse non potest. In hac ergo et aliis id genus controversiis

Ecclesiae decretum certum est. Itaque si quid necessario vel agendum vel vitandum firmo iudicio definit, in hoc errare nequit, sicut ne in fide quidem. Deus enim non deficit in necessariis, ut saepe ante dictum est: in doctrina ergo morum eorum, qui sunt ad salutem necessarii iudices et doctores Ecclesiae a Deo dati errare non queunt. Confirmat autem illud vel maxime, quod Dominus Petro inquit:[1] *Pasce oves meas,* et Paulus[2] dedisse Deum pastores et doctores ait *ad consummationem sanctorum, ut non circumferamur omni vento doctrinae.* At si errarent in moribus eiusmodi, non pascerent salubriter oves. Non enim moralis doctrina minus exigitur ad pastum ovium Christi salutarem, quam fidei disciplina. In his igitur Ecclesiae pastores errare non possunt. Adde, quod Dominus apud Joannem pollicitus est[3] Spiritum docturum Ecclesiam omnem veritatem, scilicet ad vitam aeternam consequendam necessariam. At utraque veritas necessaria est, et quae ad contemplationem pertinet, et quae ad actionem: in utraque ergo definienda Spiritus docet Ecclesiam.

37. Praeterea, Apostolus in *priore ad Timotheum epistola cap. 3. Haec,* inquit, *scribo tibi, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.* Ea autem, quae ibi scribebat Paulus, ad morum veritatem magna ex parte spectare perspicuum est. Est ergo Ecclesia firmamentum, non eius veritatis solum, quae in contemplatione cernitur, sed illius etiam, quae aliquid molitur ut faciat: nimirum, ut sciamus quomodo oporteat nos in domo Dei conversari.

38. Praeterea, si Ecclesiae pastores, in Concilium praesertim congregati, leges et praecepta vitae sinistre interpretarentur, ut videlicet quae essent ad salutem necessaria, ea non necessaria dicerent, aut quae contra minime essent necessaria, haec esse necessaria definirent: cum Christus dixerit: *Super cathedram Moysi sederunt scribae et pharisaei; quaecumque dixerint vobis facite,* et rursum: *Qui vos audit, me audit;* Ecclesia certe pastores errantes sequens, iuxta quod illi praescriptum est, huius erroris Christum praecipuum haberet auctorem. Ad haec, si lex evangelica manca et imminuta non fuit, ut revera non fuit, eos omnino mores praefinivit, qui essent ad salutem necessarii. Imperfectus enim legislator est, nisi ea praescribat, sine quibus reipublicae finis constare non potest. At Spiritus veritatis apostolis eorumque successoribus suggerit quaecumque Christus dixit nobis: in praeceptis ergo vitae necessariis errare illi non possunt. Item *Matthaei 16. Tibi,*

[1] Joan. 21. 17. [2] *Ad Eph.* 4. 11. [3] Joan. 16. 13.

inquit Dominus Petro, *dabo claves regni coelorum*. Regnum autem coelorum utraque ignoratione clauditur, et fidei et morum. Ecclesia ergo utrasque quaestiones aperire Christo auctore potest, utrosque modos solvere, sive ad fidem sive ad mores attineant. Huc enim illud accedere credendum est: *Quaecumque solveris super terram, erunt soluta et in coelis*. At, inquis, intelligitur clave non errante. Bene volo. Sed aliud est de privatis pastorum iudiciis disserere, quae negligere etiam aliquando possumus, aliud de Ecclesiae communibus, quae perinde Ecclesiae decreta debemus amplecti. Et quidem cum Pontifex, quicumque ille sit tandem, quicquam privatim agit solvitque aut ligat, errare per ignorantiam aut etiam malitiam potest et abuti clavium potestate. At cum publica sunt totius Ecclesiae iudicia, eaque in rebus ad salutem necessariis, Ecclesiae totius communes iudices, quales sunt Concilii patres, errare nequeunt, ne per huiusmodi errorem Christiana tota plebs in ignoratione veritatis ad vitam instituendam necessariae versetur.

39. Praeterea, Concilium Constantiense sess. 13. condemnat ut haereticos eos, qui dixerint Ecclesiam errare in consuetudine administrandi populo Eucharistiam sub una specie tantum. Et Martinus V. in litteris, quibus Concilium approbavit, qui hoc Ecclesiae institutum damnant, eos definit tamquam haereticos vel sapientes haeresim coercendos. Ecclesia igitur in morum huiusmodi iudiciis non errat, atque ex consequenti ne Concilia quidem Summi Pontificis auctoritate firmata.

40. *Secunda conclusio*. Huius vero conclusionis et altera consectaria esse videtur, Ecclesiam, cum in re gravi quidem et quae ad christianos mores formandos apprime conducat, leges toto populo dicit, non posse iubere quicquam, quod aut Evangelio aut rationi naturae contrarium sit. Non ego hic omnes Ecclesiae leges approbo: non universas poenas, censuras, excommunicationes, suspensiones, irregularitates, interdicta commendo. Scio nonnullas eiusmodi leges esse, in quibus si non aliud praeterea quicquam, at prudentiam certe modumque desideres. Id ergo dico, Summorum Pontificum Conciliorumque praecepta, scita, sanctiones omnibus nobis probatum iri, si moribus fidelium instituendis sint necessaria. Si enim Ecclesiae consuetudo, quod modo ex Concilio Constantiensi afferebamus, Evangelio adversari non valet, ergo ne Ecclesiae quidem lex Evangelio adversabitur.

41. Deinde Ecclesia non potest definire quidpiam esse vitium quod honestum est, aut contra honestum esse quod est turpe: ergo

nec sua edita lege probare quicquam, quod Evangelio rationive inimicum sit. Si enim Ecclesia expresse vel iudicio vel lege lata turpia probaret aut reprobaret honesta, hic iam nimirum error non solum fidelibus pestem ac perniciem afferret, sed fidei etiam quodammodo adversaretur, quae omnem virtutem probat, universa vitia condemnat. Accedunt illa: *Quaecumque dixerint vobis facite;* et: *Qui vos audit, me audit.* Quibus praecipimur Ecclesiae legibus obtemperare. Ita si errat illa, Christus nobis erroris auctor est. Quae qui videat, non modo indocte, verum etiam impie faciat, si Ecclesiam in morum doctrina errare contendat: praesertim si mores et praecepta vivendi sint ad salutem necessaria. Quae autem ratio id de Ecclesia convincit, eadem convincit de Concilio, in quo universalis Ecclesiae auctoritas residet. Quare quemadmodum Concilium falsa plebi credenda proponere nequit, sic nec mala potest proponere facienda. Proponere, inquam, firmo certoque decreto, quo omnes et ad credendum et ad faciendum sub aeterna poena obligantur.

42. Sed an sit haereticum asserere vel aliquam Ecclesiae consuetudinem esse malam, vel aliquam ipsius legem iniustam, non ausim definire. Nam licet Concilium Constantiense sessione 13. statuerit eos pro haereticis condemnandos, qui affirmarint Ecclesiam errare in more communicandi plebem sub una specie tantum: at eo tempore statuit, quo sine capite erat. Contendit autem Caietanus in opusculo *De auctoritate Papae et Concil.* et in *Apologia cap. 20. et 21.*, Turrecremata item *tertio libro, cap. 32. et 33.* Concilium mutilum sine capite in decretis fidei ferendis nullam habere certam auctoritatem. Et quamquam id multis quidem argumentis suadere nituntur; sed apud me illud est maximum, quod sicut Deus non deficit in necessariis, ita non abundat in superfluis. Cum ergo sola auctoritas deponendi Pontificem haereticum, et aut eligendi aut decernendi Catholicum sit Ecclesiae necessaria in casibus, quibus Ecclesia Concilium sine capite cogere iure suo potest; nihil causae est, cur ampliorem potestatem Concilio imperfecto tribuamus. Reliqua siquidem per integrum Concilium expediri possunt, vel electo Pontifice Catholico, qui non erat, vel definito certo, cum inter multos quisnam esset verus Pontifex dubium erat. Adde quod, ut supra dictum est, Concilii dogmata non sunt firma, nisi a Romano pontifice confirmentur. Quando ergo Concilium sine capite est, non habet dogmatum certitudinem. Praeterea, Martinus V. in litteris, quibus Concilium probat, non simpliciter probat illum articulum, sed solum definit eos, qui docuerint Ecclesiam in consuetudine eiusmodi errare, esse vel ut

haereticos vel ut sapientes haeresim condemnandos. Quod ergo Martinus Concilio praesidens non est ausus nomine haereseos condemnare, id ego graviore censura accusare non audeo nec debeo. Quod si in more ad salutem necessario, qualis ille videtur esse de quo in Concilio Constantiensi erat controversia, tanta fuit Martini modestia, quanto nos modestiores esse oportet in aliis erroribus condemnandis, qui consuetudini Ecclesiae minime ad salutem necessariae refragantur? Morem circumgestandi sollemni processione per vias publicas Eucharistiae Sacramentum Lutherani reprobant. Si originem erroris et principium spectes, haeresis tibi erit. Nam ideo illi morem hunc circumferendi Sacramenti rident, quia veram Christi praesentiam in Sacramento negant. Sed si ipsum in se errorem contempleris, haeresim sapit, temeritas et impudentia est. Quamvis enim multis nominibus hic error est notandus, non tamen est haeresis, cum etiamsi in hac consuetudine erraret Ecclesia, non proinde in gravioribus rebus eius periclitaretur auctoritas. Quae causa Concilio Tridentino fuit, ut canonem sextum de Eucharistiae Sacramento caute formarit in haec verba: *Si qui dixerit in sancto Eucharistiae Sacramento Christum non esse cultu latriae etiam externo adorandum, atque ideo nec festiva peculiari celebritate venerandum, nec in processionibus secundum laudabilem Ecclesiae consuetudinem sollemniter circumgestandum, anathema sit.* Non enim eos anathemate simpliciter percellit Synodus qui ritum illum Ecclesiae reprehenderint, sed qui idcirco hoc faciunt, quia nec praesentiam corporalem Christi in Eucharistia admittunt, atque adeo ne ipsius quidem adorationem et cultum. Atque haec eadem fortasse causa Martinum V. impulit, ut qui reprehenderent ecclesiasticam illam consuetudinem impartiendi Eucharistiam populo sub una specie, eos non ut haereticos, sed ut sapientes haeresim condemnarit. Cum enim sub utraque olim specie plebs Sacramentum Eucharistiae acceperit, idque apostolorum auctoritate et usu confirmata, non erat haereticum in dubium vertere, an vetus ille Ecclesiae mos novo esset praeferendus. Sed quoniam Wicleffistae idcirco asserebant Ecclesiam errare, quia existimabant necessarium esse plebi ad salutem, utramque Sacramenti speciem sumere, huc detorquentes illa Domini verba: *Nisi manducaveritis,* et cetera: prudentissime Martinus Quintus vituperationem ecclesiastici novi moris non dixit haeresim, sed haeresim sapere. Est quoque illud argumentum grave, cur huiusmodi erroribus haereseos nota non inuratur, quod, ut postea dicemus, non est haereticum credere, Ecclesiam hominibus in divos referendis errare posse. At iubet Ecclesia interdum divos, quos huiusmodi honore afficit, pe-

culiari die festo et cultu colere: non est igitur haeresis adstruere, in hac de uno aut altero divo colendo lege ac consuetudine Ecclesiam errare. Sed intelligendum est Ecclesiae mores quosdam a Christo et apostolis Ecclesiae traditos, in quibus qui Ecclesiam errare diceret, hic erroris eius Christum et apostolos auctores faceret. Quamobrem haereticus censeretur, ut Iconomachi, qui Ecclesiam in veneratione et cultu imaginum errare asseruerunt. Alii vero mores sunt post apostolos inducti, in quibus quamvis Ecclesia errāret, non propterea fides periclitaretur. Sine periculo igitur haereseos teneri potest, Ecclesiam in aliqua lege et more posse errare. Sed de secunda conclusione hactenus. Sit tertia conclusio.

43. *Conclusio tertia.* In moribus non toti Ecclesiae communibus, sed qui ad privatos homines vel Ecclesias referuntur, errare per ignorantiam Ecclesia potest, non in iudicio solum rerum gestarum dico, sed in ipsis etiam privatis praeceptis et legibus. Cum quis enim, occulte una uxore habita, alteram ducit publice, iubet illi Ecclesia, ut priore relicta, posteriorem accipiat. Qua in re sine dubio fallitur, et id praecipit homini, quod ratione Evangelioque adversum est. Huius vero conclusionis veram et idoneam causam Innocentius III. reddidit in *cap. A nobis De sentent. excom.* in haec verba: *Iudicium Dei veritati, quae non fallit nec fallitur, semper innititur; iudicium autem Ecclesiae nonnunquam opinionem sequitur, quam et fallere saepe contingit et falli; propter quod contingit interdum, ut qui ligatus est apud Deum, apud Ecclesiam sit solutus, et qui liber est apud Deum, Ecclesiastica sit sententia innodatus.* Hactenus Innocentius. Haec autem, quae perspicua esse videntur, breviter et sine disceptatione diiudicanda sunt. Nec enim omnia nos, ut quaeramus, exponimus, sed ut explicemus. Hoc itaque loco non tam conclusio, quam conclusionis causa consideranda est. Nam inde liquet, id quod est animadversione dignissimum, certa et firma Ecclesiae decreta esse non posse, quae non certis et firmis principiis ac fundamentis innitantur. Quocirca si vel unum ex his, a quibus Ecclesiae iudicium pendet, incertum est, certum Ecclesiae decretum esse non potest, sive quaestio speculativa sit seu practica: sic enim nostri loqui solent. Conclusio quippe, ut in dialecticorum proverbio est, debiliorem partem sequitur, et si unumquodlibet principiorum claudicat, eam quoque ex illa parte debilitari necesse est.[1] Qua ex re facile intelligitur, Ecclesiae iudicia, quae ab incertis ho-

[1] Antoninus 3. p. tit. 12. c. 8., Caietanus opusc. *De indul.* ad Julian. c. 8., D. Thomas in *Quodl.*

minum testimoniis proficiscuntur, infirma esse ad certam et exploratam faciendam fidem. Quale illud est, quo sanctum aliquem divorum catalogo adscribendum censet. Nec tamen impune licet huiusmodi decreta in dubium revocare; quin temerarium et irreligiosum est in divis consecrandis Ecclesiae abrogare fidem. *Iniuriam enim facit martyri qui orat pro martyre: ut capit. Cum Marthae, De celebr. Miss.* Innocentius tradit: iniurius ergo est, ac multo etiam magis, qui martyrum catalogo adscriptum e divorum numero reiicit. Id quoniam temere et inconsiderate faciet, iure profecto ab Ecclesia punietur.

44. Mox etiam si unum aliquod huius generis decretum in quaestionem veniat, certe Hieronymi, Ambrosii, Augustini ac reliquorum sanctitatem sine crimine in quaestionem vocare poterimus, atque adeo asserere illos cum daemonibus condemnatos. Ita posses eos maledictis concidere ac vexare contumeliis, quae omnia aures sane fidelium perhorrescunt. Quod si viris iustis in divorum catalogum reponendis Ecclesia erraret, nimirum non esset valde absurdum divorum omnium cultum ab Ecclesia explodere eorum, qui post Clementem consecrati sunt. Quod quid aut stultius aut impudentius dici potest? Item multum refert ad communes Ecclesiae mores, scire quos debeas religione colere: quare si in illis erraret Ecclesia, in moribus quoque graviter falleretur. Nec differt, diabolum colas an hominem condemnatum. Atque si Ecclesia abstinentiae legem rogaret, quae vel rationi vel Evangelio adversa esset, turpiter ab illa profecto erraretur: turpiter ergo etiam errabit in doctrina morum, si legem ferat de colendo divo, quem colere, si divus non est, et cum ratione et cum Evangelio pugnat. Ne igitur tantus error in Ecclesia sit, Deus peculiariter providere credendus est, ne Ecclesia quamlibet hominum testimonia sequatur, in sanctorum canonizatione erret. Cuius peculiarissime providentiae abunde magnum argumentum est, quod nunquam infirmata est fides ab humanis testibus semel in huiusmodi iudiciis suscepta. Quod in causis civilibus saepe accidit. Quae si singula forte non movent, universa certe tamen inter se connexa atque coniuncta movere debebunt, ut qui fidem in his Ecclesiae detrahunt, eos non haereticos quidem, sed temerarios, impudentes, irreligiosos esse credamus. Quibus rebus expositis, primum, secundum ac tertium argumentum facile refelluntur.

45. Nam quae de postremo disputari possunt, illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur.

46. *Responsio ad quartum.* Nunc illud breviter dici potest, qui Summi Pontificis omne de re quacumque iudicium temere ac sine

delectu defendunt, hos Sedis Apostolicae auctoritatem labefactare, non fovere, evertere, non firmare. Nam ut ea praetereamus, quae paulo ante in hoc capite explicata sunt, quid tandem adversum haereticos disputando ille proficiet, quem viderint non iudicio, sed affectu patrocinium auctoritatis pontificiae suscipere, nec id agere, ut disputationis suae vi lucem ac veritatem eliciat; sed ut se ad alterius sensum voluntatemque convertat? Non eget Petrus mendacio nostro, nostra adulatione non eget. Ordines igitur vel probare vel refellere, quoniam non e scientia id solum, sed etiam e prudentia pendet, non ad ea pertinet, in quibus Summus Pontifex errare nequit. Atque iam vel in concilio Lateranensi [1] advertebatur, religionum nimiam multitudinem, quam nunc esse videmus, valde Ecclesiae Christi incommodare. Concilium quoque Lugdunense fatetur, [2] quod importuna petentium inhiatio contra Synodi decretum aliquarum religionum confirmationem extorsit. Unde quosdam ordines per Sedem etiam Apostolicam approbatos, tamquam Ecclesiae vel noxios vel inutiles abolendos esse ita decrevit, ut nullum deinceps ad eorum professionem admitterent. Et Coelestinus V. statum vitamque Fratricellorum suo privilegio confirmavit: quod tamen confirmationis privilegium Joannes XXII. aperte infirmum esse dixit, [3] quod Bonifacius ex certis rationabilibus causis ea, quae Coelestinus concesserat, viribus penitus evacuasset. Paulus item III. ordinem, quem in Italia frater Baptista Cremensis instituit, litteris suis probasse dicitur: at nuper et ordo ille a Venetis est edicto publico explosus, et Baptistae doctrina, cui illius ordinis homines inhaerebant, Romae est condemnata. Imbecillum itaque eorum argumentum est, qui ex huiusmodi privilegiis, quae his facile temporibus vel conceduntur vel potius extorquentur, novas religiones non aliter ac de coelo lapsas excipiendas esse confirmant, eas quoque, quae nullam regulam ex approbatis habent, nullam vel a suis editam profitentur. Nec eius generis privilegia certa sunt Sedis Apostolicae iudicia, quibus scilicet omnes fideles astringantur. Satis fuerit, si eam habeant auctoritatem quam epistolae Decretales: quarum nonnullas constat a posterioribus meliore consilio refutatas, quoniam non ex firmo decreto, sed ex Pontificum opinione prodierunt. Et quidem ante D. Thomae tempora adeo restricte et gravate novi ordines admittebantur, ut ex tam gravi augustoque iu-

[1] *De rel. do.* cap. ult.
[2] *De rel. do.* in 6.
[3] In *Extrav.* Sancta Romana *De relig. do.* Vide etiam *Extrav.* Quia quorundam *De verborum significatione* eiusdem Joannis 22.

dicio probabile argumentum prudentis consilii sumeretur. Nostro vero hoc seculo tam multae sunt religiones a Pontificibus confirmatae, ut qui eas omnes tueri voluerit tamquam Ecclesiae vel utiles vel necessarias, hic imprudentiae, ne dicam stultitiae nomine, iure optimo summisque rationibus arguatur. Sed iam liber de Conciliorum auctoritate concludendus est: si prius tamen eorum conatum refutemus, qui in huius loci firmissimam soliditatem impetum facere et incursionem voluerunt.

CAPUT VI. 40

IN QUO REFELLUNTUR ARGUMENTA CAPITIS PRIMI.

1. *Responsio ad primum.* Primum igitur adversariorum argumentum ex his quae superiore libro dicta sunt, promptissime refellitur. Ostendimus enim Ecclesiae nomen principibus et maioribus solere tribui, et in illis reipublicae sitam esse auctoritatem, quos *Spiritus Sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* [1] Ac si Ecclesia columna est et firmamentum veritatis, apostoli etiam sunt Ecclesiae fundamenta, ut *ad Ephes. cap. 2.* et *Apoc. 21.* dicitur; corporis quoque robur et firmitas a capite pendet, quod si tollas, cadat corpus necesse est. Episcopi vero populorum capita sunt, et Petrus Ecclesiae caput est, quemadmodum sequenti libro demonstraturi sumus. At sunt idiotae episcopi. Valentinus olim et similes imperitiam sanctorum presbyterorum arguerunt, non contemplantes quanto pluris sit idiota religiosus blasphemo et impudente sophista, quemadmodum Irenaeus ait *lib. 5.* Sabinus quoque idem obiecit concilio Nicaeno, ut *lib. 2. Hist. trip. cap. 8.* scribitur. Sed et apostoli idiotae erant: per quos tamen Deus sapientes huius mundi confudit. *Videte,* inquit, [2] *vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes ..... sed quae stulta mundi elegit Deus, ut confunderet sapientes.* Non propter sapientiam maiorem pastores Ecclesiae firmi in fide et doctrina sunt, sed propter peculiarem Christi procurationem, ne pastoribus et doctoribus vacillantibus populus fluctuet circumferaturque omni vento doctrinae. Quid vero, si sancti episcopi non sunt? An solvendi et ligandi potestatem amittunt? Num pascendi auctoritate carent? *Super cathedram,* inquit, [3] *Moysi sederunt scribae et pharisaei: quodcumque dixerint vobis, facite,*

[1] *Act. 20. 28.* [2] *1. Cor. 1. 26.* [3] Matth. 23. 2.

secundum autem opera eorum nolite facere. Quoniam vero cum ab aliis plerisque tum ab Augustino maxime ostensum et patefactum est, per malos etiam administros Christi radios in Ecclesia fundi: supervacaneum erit ei nunc argumento pluribus respondere, cui ante per nos abunde responsum est.

2. *Responsio ad secundum.* Ad id quoque, quod deinceps sequitur, non est difficile respondere. Nam sacerdotum veterum acta quidem Christo adversa fuerunt; at sententia hominum alioqui pessimorum non solum verissima, sed reipublicae etiam utilissima fuit. Quin divinum oraculum fuisse Joannes Evangelista testatur. Cum enim post longam variamque Concilii deliberationem Caiphas, qui ut summus pontifex Concilio praesidebat, sententiam illam, cui omnes ferme consenserunt, dixisset: *Expedit nobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat:* mox Evangelista subiecit: *Hoc autem a semetipso non dixit, sed, cum esset pontifex anni illius, prophetavit.* Qua ex re fit ut et si nostrorum pontificum vita quidem et opera contraria forte sint Domino Jesu; sed eorum iudicia, quae videlicet a Summo Pontifice comprobata sint, et vera erunt et Christianis utilia, ut quae ad populi salutem sint divinitus instituta; imo adeo a Spiritu Sancto erunt ob eam causam, quam ab Evangelista didicimus, quia scilicet Ecclesiae Christi pontifices sunt. Ac de secundo argumento satis.

3. *Responsio ad tertium.* Tertium vero argumentum sic refellitur. Nego nullum Christi pactum cum Ecclesiae sacerdotibus esse. Est enim primum cum Petro ceterisque, qui illi in pontificatu succedunt, ut *Matth. 16.* et *Luc. 22.* videre est. Promisit item apostolis eorumque proinde successoribus Christus Spiritum veritatis, *Joann. 14. 15.* et *16.* Pactum quoque veritatis cum Ecclesia initum [1] ad Ecclesiae tandem pastores et doctores referendum est. Non enim Ecclesiam suam Deus aliter quam orbem administrat, ubi infima per media, media per suprema geruntur, quemadmodum Dionysius admonuit. Pacta vero et conventa illa vetera longe alia ac nostra sunt. Illa enim temporaria erant, sicut et lex et sacerdotium. Ablatum est quippe a Judaeis regnum, ablata lex, translatum sacerdotium.

4. Sacerdotalis autem et veritas et auctoritas paulo ante adventum Christi labefactari coeperunt. Nam quod antiquatur et senescit ac prope interitum est, id debilitetur oportet atque infirmum fiat. Prophetae igitur ii vel maxime, qui Christi adventui proximiores

[1] Ezech. 34. 25. et 37. 26.

fuerunt, identidem hanc legis, veritatis, auctoritatis, sacerdotii sceptrique ruinam Judaico populo annunciabant. Eorum hac de re oracula si quis ad Christi Ecclesiam referre nisi ex parte velit, illa prorsus ignorat: [1] *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech;* item: [2] *Hic est Deus noster in aeternum et in seculum seculi, ipse reget nos in secula;* item: *In misericordia sempiterna misertus sum tui: dixit redemptor tuus Dominus. Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iuravi, ne inducerem aquas ultra super terram: sic iuravi, ut non irascar tibi. Montes enim commovebuntur et colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet a te, et foedus pacis meae non movebitur. Isaiae 54.* Item: [3] *Feriam domui Israel et domui Juda foedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, quod irritum fecerunt;* et paulo post: *Haec dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei: Si defecerint leges istae coram me, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus,* etc. Item: [4] *Feriam ei pactum sempiternum, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me.* Item: [5] *Percutiam illis foedus pacis, pactum sempiternum erit eis;* ceteraque in Novo Testamento similia: [6] *Regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni eius non erit finis.* [7] *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque in consummationem seculi.* [8] *Ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, qui maneat vobiscum in aeternum, spiritum veritatis.* [9] *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam. Hic est sanguis novi et aeterni testamenti.* Reprehensiones igitur comminationesque illae prophetarum generales ad tempus dominicae passionis potissimum referendae sunt, ut Hieronymus ipse [10] non semel testatur. Quid ergo sibi vult, cum quae adversum antiquos sacerdotes dicta sunt, ea in nostros torquet omnia? Nempe omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem propter utilitatem nostram. Ea igitur, quae prophetae in illo populo reprehendunt, ad nos quoque pertinent, servato tamen synagogae Ecclesiaeque discrimine, ut illa ad tempus, haec perpetua esse intelligatur. Compertum est autem, sine lege et doctrina, sine sacerdote et doctore, sine Christo et spiritu veritatis, Ecclesiam nullo posse modo consistere. Quod quoniam aliis locis abunde satis explicatum est, non est frustra hic repetendum.

[1] *Psalm.* 109. 4.
[2] *Psalm.* 47. 15.
[3] Jerem. 31. 31.
[4] Jerem. 32. 40.
[5] Ezech. 37. 26.
[6] Luc. 1. 32.
[7] Matth. 28. 20.
[8] Matth. 16. 18.
[9] Joan. 14. 16.
[10] In Isa. 3. 56. 57. 59. et 63. cap.

Nam et novae legis sacerdotibus conferre veteres, Scripturarum ignoratio est. *Jer. 3. et 23., Ezech. 34., secunda ad Corinth. 3. et 4.* Cui autem aliquando veterum dictum est: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi,* etc., et rursum:[1] *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua?* Quibus vero synagogae sacerdotibus et pastoribus spiritus veritatis promissus est,[2] qui cum ipsis in aeternum maneret et in omni institueret veritate? Hieronymus itaque nec de sacerdotum Concilio loquitur, nec de omnibus simul Ecclesiae pastoribus. Ad singulas Ecclesias privatosque et pontifices et sacerdotes verba prophetarum refert, in Ecclesiam Catholicam eiusque aut sacerdotium aut veritatem nihil dicit.

5. At vero illud movere quempiam poterat, quod *Isaiae 22. cap.* scriptum est: *Expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te. Et vocabo servum meum Eliacim, et induam illum tunica tua et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu eius, et erit quasi pater habitantibus Hierusalem et domui Juda. Et dabo clavem domus David super humerum eius, et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiet. Et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriae domui patris eius,* etc. Quae de translatione sacerdotii veteris legis in novum Christi sacerdotium prophetata esse, in dubium vocari non potest. Quod autem sequitur, videtur sensui nostro esse contrarium: *Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli, et frangetur, et cadet, et peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.* Si enim Christus Dominus, qui tamquam paxillus in Ecclesia fixus est, auferatur, et qui ex eo fide ante pependerant, postea peribunt et cadent, quomodo nos Ecclesiae in fide firmitatem perpetuam pollicemur?

6. Quomodo etiam asserimus, Christum Ecclesiae semper pastoribus affuturum? Hoc Hieronymus[3] in commentariis ita solvit, ut ad dies novissimos referatur, cum[4] *refrigescet caritas multorum,* et locum habebit illud:[5] *Putas filius hominis veniens inveniet fidem super terram?* Quod, quemadmodum libro superiore diximus, non sic intelligendum est, quasi nulla tunc Ecclesia futura sit, nulla Christi fides, nullum mysticum fidelium corpus, nullus veritatis in eo corpore spiritus, quae omnia Sacris ipsis Literis adversarentur; sed usu Scripturarum, quod in comparatione aliorum minimum est, nullum

[1] Luc. 22. 32.
[2] Joan. 14. 16. et 16. 7.
[3] Lib. 7. *Comm. in Isa.*
[4] Matth. 24. 12.
[5] Luc. 18.

esse dicitur. In tantum ergo in illis diebus fidelium numerus minuetur, ut Christus de medio Ecclesiae sublatus esse videatur. Sed non avolabit a paucis illis, qui residui erunt, doctor suus: [1] dabit eo quoque tempore Christus pastores et doctores, [2] qui dat eos, *donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Occuremus enim nos, qui vivimus, qui relinquimur in adventum Domini et simul cum Domino erimus. [3] Ecclesia igitur eiusque species et forma in finem usque seculi permanebit, permanebitque adeo cum ea et Christus et spiritus veritatis, sine quibus constare illa non potest. Atque Hieronymus illam Isaiae vaticinationem ad Christum secundum anagogem refert. Nam sensum historicum et litteralem *libro Commentariorum quinto* explicuerat. Ex sensu autem anagogico nullum certum argumentum trahitur. Sane vero illud etiam considerandum est, propheticas illas reprehensiones non sic in omnes eius temporis pastores et sacerdotes convertendas, ut nullus intelligatur exceptus. Concionatoribus siquidem hoc permissum est, ut quod plerosque tangit, id ita enuncient, quasi tangat omnes. Sic aliquando totus ille populus ab Isaia reprehenditur, tamquam in eo a planta pedis usque ad verticem capitis non sit inventa sanitas: [4] et tamen idem propheta viros aliquos iustos relictos esse fatetur, inquiens: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen,* etc. Sic Elias in omnes invehitur, quasi relictus sit solus: at dicit illi divinum responsum: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua sua Balaal.* Sed de tertio argumento satis multa diximus. Nam et ex his, quae superiore libro responsa sunt, poterat abunde confutari.

7. *Responsio ad quartum.* Ad quartum vero respondeo primum Conciliorum auctoritatem illi testimonio non inniti. Nihil enim de Ecclesiae Conciliis praefinire videtur eo loco Christus, sed unitatis consensionem commendare, cuius ad impetrandum magna vis est. Quod si propter Innocentium, *20. d. cap. De quibus,* et propter Synodum 6. action. 17. et propter Synodum Chalcedonensem in epistola ad Leonem, de Synodis locus ille intelligatur, aliter deinde respondere possumus, quod quemadmodum in nomine principis Concilium aggregatur, cum eius auctoritate indicitur, sic Synodus ecclesiastica in Christi nomine cogitur, cum indicente Christo vel eius vicario cogitur. Concilia itaque, quae praeter auctoritatem Romani pontificis

[1] Isa. 30. 20.
[2] *Eph.* 4. 13.
[3] 1. *Thes.* 4. 10.
[4] Isa. 3. 6.

fiunt, non oportet Christum in medio habeant. Talis autem Synodus illa Cypriani fuit. Tametsi ne omnes quidem viri iusti, qui in nomine etiam Christi congregantur, quamvis Christum in medio habeant, ad hunc semper effectum habent, ut veritatem quaestionis propositae decernere et tenere possint. Sed si fuerit res ad salutem necessaria, hoc fiet illis a Patre coelesti, ut vel ab eo, in cuius nomine et auctoritate congregati sunt, probentur, si vera dixerint, vel doceantur, si vera non dixerint. Id enim satis est, ut preces illorum exauditae dicantur iuxta praescriptum Matthaei testimonium. Illae vero, quae sequuntur, frivolae sunt Calvini calumniae, quibus non est operae pretium respondere. Nam priori quidem nunc satisfecisse mihi videor, posteriori autem et in capitis superioris tertia quaestione ad postremum argumentum et in tertii libri capite ultimo ad quartum respondimus. Sed de quarto argumento hactenus.

8. *Responsio ad quintum.* Porro ad quintum responsio ante oculos est ex his, quae dicta sunt. Nam Concilium Ariminense invito Liberio papa haereticorum opera coactum fuit, ut in *Historia ecclesiastica* et in *epist. Damasi ad Africanos episcopos* et in *15. dist. c. Sancta Romana,* ex Gelasio refertur. Ephesinum quoque secundum, licet auctore Leone congregatum fuerit, sed Dioscori tum minis tum favoribus corruptum est, Pontificis legatis et quibusdam aliis bonis viris repugnantibus. Ita nusquam fuit confirmatum, sed damnatum potius a Leone et Synodo Chalcedonensi. Constantinopolitanum denique illud repugnante Ecclesiae Pontifice coactum est, reprobatumque postea in 7. Synodo generali 367. patrum, qui apud Nicaeam convenerunt. Quo ex loco manifeste refelluntur ii qui, Concilii auctoritate retenta, Summi Pontificis existimant non esse tenendam. Quid enim causae est, cur Concilium Constantinopolitanum primum 150. patrum tamquam unum ex Evangeliis habeatur, hoc autem alterum Constantinopolitanum, ubi multo plures fuerunt episcopi, habeatur pro nihilo? Nempe Conciliorum robur ab illo est, pro quo rogavit Christus, ne deficeret fides eius, quo fratres suos posset in fide firmare. Sed de his sequenti libro diligentius.

9. *Responsio ad sextum.* Nunc sextum argumentum diluamus, in quo non parva quaestio est, num canones Trullani ecclesiasticam habeant auctoritatem. Nam quod habeant, his argumentis suadetur. Primum, quod Gratianus nomine sextae Synodi hos canones perpetuo citaverit,[1] ut patet *16. dist. cap. Placuit,* et *cap. Quoniam,* et *De*

[1] 31. dist. cap. « Quoniam », 32. dist. cap. « Si quis », 93. dist. cap. fin.

cons. distinct. 1. cap. Jacobus et *De cons. distinct. 2. cap. Didicimus*, et *27. quaest. 1. Si quis episcopus.* Sexta vero Synodus sine dubio Ecclesiae auctoritatem habet, ut paulo post demonstraturi sumus. Trullanos ergo canones Catholici probare debemus.

10. Deinde id suaderi potest ex Innocentio III. *De aetat. et qualit. ord. cap. A multis,* qui in 6. Synodo constitutum esse dicit, ut si quis eorum qui ad clerum accedunt, nuptiali iure mulieri voluerit copulari, hoc ante subdiaconatus ordinem faciat. Constat vero hunc esse canonem 6. inter Trullanos.

11. Praeterea Adrianus papa hos canones et Synodum, a qua sunt editi, probat et recipit, ut cernere est *dist. 16. cap. Sextam*, et *De cons. dis. 3. cap. Sextam.* Non igitur de Trullanis canonibus dubitare Catholico licet.

12. Quarto loco id ipsum demonstratur ex 7. Synodo act. 3. ubi Tharasius, *Eiusdem,* inquit, *sextae Synodi recte et divine decreta edita traditosque canones recipio.* Et actione 4. [1] Petrus episcopus dixit: *Habeo codicem sextae sacrae Synodi canones continentem.* Sanctissimus autem patriarcha Tharasius subiecit: *Quae est haec ignorantia, qua plerique laborant circa hos canones?* Scandalum enim est, dubitare, num sint sextae Synodi. Et actione 6. Epiphanius, qui loco Synodi respondebat Iconomachis, *Sacra,* ait, *sexta Synodus posteaquam sententiam suam de una voluntate Christi sub Constantino pronunciasset, iterum unanimiter omnes divina voluntate post 4. aut 5. annos congregati, duos et centum canones edidere.* Quod si divina voluntate unanimiter illi canones a patribus sunt editi, probati utique sunt septimae etiam Synodi testimonio. Atque eadem 7. Synodus, [2] *Definierunt,* inquit, *sextae Synodi sancti patres, conventum per singulas provincias semel in anno fieri. Hunc ergo canonem et nos renovamus.* Auctoritatem ergo finiendi patres illi habuerunt, et si sancti fuerunt, ut hic dicitur, nihil sibi usurparunt contra Ecclesiae regulas. At si praeter sententiam Romani pontificis coactum illud Concilium est, adversum ecclesiasticas regulas coactum esse constat: habet igitur Trullana haec Synodus solidam auctoritatem, si septimae Synodo credimus. Accedit his, quod 7. Synodus act. 5. et 6., Nicolaus in *epist. ad Michaelem imperat.,* Concil. Florentinum sess. 5. horum canonum auctoritate utuntur.

13. Sed mihi rem hanc diligentius consideranti contraria opinio et probabilior et gravior videri solet. Cuius sententiae auctores habeo Anastasium Apostolicae Sedis bibliothecarium in *prooemio in 8. Syno-*

[1] Dist. 16. cap. « Habeo ».

[2] 18. dist. cap. « Quoniam ».

dum, ad quam iussu Adriani II. venit; nam erat utriusque linguae graecae et latinae peritissimus, ut *63. dist. cap. 2.* dicitur. In eadem opinione est Theophanes graecus historicus et Humbertus Silvae Candidae episcopus apocrisiarius Leonis IX. in *libello contra epistol. Michaelis patriarchae Constantinopolitani.* Qui liber citatur a Gratiano,[1] ut liber Leonis IX. *contra epistolam Nicetae abbatis.* Sed et a Latinis non recipi hos canones, referunt Theodorus Balsamon et Matthaeus monachus, maximi Latinorum detractores, ille in *Interpretatione* eorundem *canonum,* hic in *Historia Conciliorum et virorum illustrium.* Sunt autem argumenta, quae hanc sententiam confirment, irrefragabilia. Primum, quod sexta Synodus sub Constantino imperatore contra Monothelitas ab Agathone congregata, a Leone II. comprobata, nullos ediderit canones. Illa vero Synodus quae sub Justiniano imperatore postea coacta est, cur sexta Synodus appelletur nulla est causa. Sed de nomine nihil moror. Hoc solum assero, ei Concilio nec Romanum pontificem nec eius legatos interfuisse. Subscriptiones episcoporum videantur, et res fiet manifesta. Justinianus primum subscripsit, deinde episcopi qui sextae Synodo affuerant, sed nec numero pares nec nominibus omnino similes, ut Theophanes et Anastasius evicerunt. Romani vero pontificis et legatorum eius nulla subscriptio est.

14. Alterum argumentum est, quod Justinianus bis Synodum apud Constantinopolim coegisse legitur, prius sub Sergio Romano pontifice, posterius sub Joanne VII. eodem quoque episcopo Romano.[2] Et de priore quidem Beda *De natura rerum, cap. 67.* ait Justinianum Romanae Ecclesiae pontificem Sergium, quia erraticae suae Synodo, quam Constantinopoli fecerat, favere et subscribere noluisset, iussisse Constantinopolim deportari, qui tamen ob culpam perfidiae regni gloria postea privatus, exul in Pontum secessit. Hactenus Beda. Et Platina in *Vita Sergii: Justinianus,* inquit, *Synodum habuit, in qua nonnulla approbata sunt orthodoxae fidei nequaquam congruentia. Eadem quoque Sergii apocrisiarius, qui tum Constantinopoli erat, subscriptione sua stolide nimium confirmavit. Verum cum postea Romam delata a Sergio exploderentur, ira percitus Justinianus Zachariam misit, qui Sergium ad se vinctum traheret.* Hactenus Platina. De posteriore autem idem Platina in *Vita Joann. VII.* ita scribit: *Justinianus eadem stultitia vexatus, qua fuerat ante amissum imperium, Sergio pontifici duos metropolitanos Romam misit, qui Joannem adhortarentur, ut habita*

[1] 16. dist. cap. « Clementis ».

[2] Idem Paul. diaconus lib. *De Romanorum gestis* 8. c. 9. scribit.

Synodo, quae de ὁμοουσίῳ crederent Orientales, eadem etiam Occidentales affirmarent, praepositis libellis, in quibus ei subscribendum erat. Homines tamen re infecta ad imperatorem Pontifex remisit. Haec ille. Ac si quis Trullani Concilii verba velit expendere, statim deprehendet quale illud Concilium fuerit. Sic enim habent: [1] *Quoniam sanctae universales Synodi quinta et sexta, de mysterio fidei plenissime disputantes, canones non fecerunt, propterea nos convenientes in hanc imperialem urbem sacros canones conscripsimus. Oportebat enim ut Synodus universalis canones ecclesiasticos promulgaret.* Hactenus Concilium. Principio autem, si in Constantinopolitanam urbem convenistis, dicite mihi, equo evocante convenistis? Anne Romanus aliquis episcopus vobis Concilium indixit? Minime id quidem. At Romanus pontifex eo tempore certus erat, Catholicus erat, addo etiam probus erat. Primates autem Ecclesiae sine principis ecclesiastici et veri et Catholici et pii voluntate cogere, hoc non est Synodum velle facere, sed adversus Ecclesiae principem conspirare. Quemadmodum si regni proceres ad res publicas pertractandas sine regis arbitrio conveniant, coniuratio illa potius quam congregatio existimabitur. Justinianus, inquit, eos fecit convenire. Bene profecto narras: nam illum improbum fuisse et Ecclesiae Romanae inimicum memoriae proditum est. Qualem autem Synodum a tali viro profectam esse arbitrabimur? Sed audiamus causam conventus faciendi: *Quoniam sanctae universales Synodi quinta et sexta canones non fecerunt, propterea nos in hanc imperialem urbem convenientes, canones conscripsimus. Oportebat enim ut Synodus universalis canones ecclesiasticos promulgaret.* Itaque haec Trullana Synodus supplementum duarum esse dicitur, et quod deerat quintae et sextae, id nimirum addidisse. Ideo enim nec sexta, aiunt, proprie nominatur, sed πενθέκτη, id est, quinisexta. Scilicet nomine sextae Synodi Trullana se prius venditare volebat. At nunc nec sexta nec quinta nec septima est, sed monstrum quoddam, quinisexta. Illud vero quis ferat, quod insimulant patres hi duo gravissima Concilia tamquam mutila et imminuta, ut causa congregationis necessaria videatur? Enimvero Concilium generale Ecclesia ne unum quidem habuit, ubi causa aut haeresis aut schismatis nulla esset. Trullana haec Synodus sola est, quae non ad profligandam haeresim, non ad tollendum schisma, sed ad canones edendos cogitur. Ecquid autem erat opus pastores Ecclesiarum omnium suis sedibus cieri, ut post innumeros fere canones Apostolicos, Nicaenos, Ancyritanos, Neocaesarienses, Antiochenos alio-

[1] 16. dist. cap. « Quoniam ».

runque plurimorum et martyrum et confessorum, qui canone secundo Trullano comprobantur, alii centum duo ab his patribus ederentur? Quanto vero gravius sexta Synodus egit, quae, causa fidei, ob quam convenerat, absoluta, noluit Ecclesiam canonibus onustam discedere. Non igitur necesse erat canones condere, sed si verum fateri vultis, alia Justiniano causa vestrae congregationis fuit, nimirum ut Latinos Sedemque praesertim Apostolicam insectaretur, utque, quod Platina ait, aliqua vestra auctoritate probaret orthodoxae fidei nequaquam congruentia. Nam si, ut ipsi dicitis, post quatuor aut quinque annos a sexta Synodo exacta, [1] sub Justiniano, filio Constantini, Constantinopoli convenistis, certe, computate tempora, haec illa est erratica Synodus, cui, auctore Beda, Sergius noluit subscribere. Sed iam videamus, ut reliqua, quae nunc non exstant, dissimulemus, cur his centum duobus vestris canonibus subscribere Sergius nec voluerit, nec vero debuerit.

15. In canone secundo suscipitis et confirmatis 85. Canones Apostolorum: hos Sedes Apostolica non recepit, ut auctor est Isidorus *16. dist. cap. Canones.* Id quod cum ex Leone IX. *c. Clementis, eadem dist.* ostendi potest, tum vero magis ex Gelasio *15. dist. cap. Sancta Romana.* Cur autem Sedes Apostolica probet 84. canonem, quem vos probatis, ubi tres *Machabaeorum libri* contra omnium consensum Ecclesiarum admittuntur? Atque in eodem secundo canone Synodum Cypriani de rebaptizandis haereticis comprobatis, quasi secundum traditam Afris consuetudinem lex illa constituta sit, et non magis adversetur omnibus Ecclesiis Dei. Nec enim decretum illud Cypriani explicari potest ad normam 95. canonis Trullani, et 19. Nicaeni; quoniam canon Cypriani de omnibus in universum haereticis praescriptus est, maxime Donatistis, quos constat in nomine Trinitatis baptizasse. Decretum ergo Cypriani ab universali Ecclesia simpliciter reprobatum Sergius approbare non debuit, quod Trullana Synodus fecit. In canone tertio Ecclesiae Romanae legem de bigamis non ordinandis summum ius appellatis et ex rigore austerum: sedis autem Constantinopolitanae mollities ac dissolutio benignitas vobis est. Mediam quasi ex duabus componitis, sed talem Ecclesia Latina semper explosit. Jure igitur hanc vestram Synodum explosit Sergius.

16. Canon 13. iubet ut hypodiaconi, diaconi, presbyteri a suis legitimis uxoribus non separentur. Ea consuetudo apud Graecos quidem invaluit, vel Synodus generalis eam toti Ecclesiae contra Lati-

[1] Theophanes putat a 6. Synodo ad hos editos canones 26. annos interfluxisse.

norum usum male praescripsit. Bene ergo Sergius vestros canones reprobavit.

17. Canone 36. decernitis, ut thronus Constantinopolitanus aequalia privilegia cum Apostolica Sede obtineat, et Alexandrinus, Antiochenus ac Hierosolymitanus aliis praeferatur. Scitis adversum hunc canonem olim a sancto papa Leone pugnatum. Et quamquam ratione pugnatum est, at sequentes Romani pontifices Constantinopolis huic ambitioni et vanitati contradicere noluerunt. *De privil. antiq.*

18. Canone 62. praecipitis, in omnibus diebus quadragesimae, praeter sabbatum et dominicam, nullas novas hostias consecrari, sed ut apud nos in die parasceves, fieri praesanctificatarum sacrificium. Hoc vestris Graecis praecipite, si vultis: Romanus enim episcopus hoc in totam Ecclesiam decretum non probaret.

19. Jam canon 55. nulla nostra confutatione eget: absurdus enim per se est et manifeste in Romanam Ecclesiam iniurius. Ipsum audiamus. *Quoniam intelleximus in Romanorum civitate in sanctis quadragesimae diebus in eius sabbatis ieiunare praeter ecclesiasticam traditam consuetudinem: sanctae Synodo visum est, ut in Romanorum Ecclesiae si quis fuerit inventus sabbato ieiunans, clericus deponatur, laicus segregetur.* Num tibi videtur a Romano aliquo pontifice hunc canonem probatum iri? Minime vero gentium. Quid 67.? Vide an probandus sit. *Sacra,* inquiunt, *Scriptura nobis praecipit, ut abstineamus a sanguine et suffocato. Merito igitur damnamus eos, qui cuiuscumque animalis sanguinem arte aliqua condiunt et sic comedunt.* Ecqua autem maior Scripturarum ignoratio esse poterat, quam existimare praeceptum illud apostolicum ad ea usque tempora perdurasse? Quanto verius Latini decretum Herosolymitanum, quoad sanguinem et suffocatum attinebat, ad breve tempus tantisper manere interpretati sunt, quamdiu Judaeorum et Gentium consuetudo coalesceret, quamdiuque sinagogam Ecclesia cum honore quodam sepeliret. Abeat nunc Gratianus et sextae Synodo canones Trullanos tribuat: Innocentius vero decretum Gratiani eodem nomine retulit, quo erat a Gratiano citatum: id quod et Divo Thomae, et aliis quoque viris doctis aliquando accidit, ut Gratiani diligentia fisi capita decreti ementitis auctoribus et titulis referant. Idem quoque Gregorio IX. contigit, qui titulo *De constit.* nomine Hieronymi commentaria in *Proverbia* retulit, quae Hieronymi non esse certum est. Caput autem illud, quod Innocentius citat, habetur *32. dist. cap. Si quis eorum* nomine sextae Synodi. Adrianum vero Trullanos canones recepisse, tantum abest a veritate, ut nihil magis veritati possit esse contrarium. Verba siquidem illa reperiun-

tur in epist. Tharasii ad Adrianum, non, sicut Gratianus memoria lapsus existimavit, in epistola Adriani ad Tharasium. Tharasius itaque recepit illos, non Adrianus, ut patet actione secunda et tertia septimae Synodi. Adrianus siquidem verba Tharasii refert, ut Constantinopolitanos proprio mucrone confodiat. *Si enim,* inquit, *vos fatemini canones illos divinos et legales esse, canone autem 82. imaginem Christi venerandam esse conceditis, quid nunc contra sacras imagines depugnatis?* Quod si septima Synodus uno canone utitur, ut ipsorum Graecorum testimonio imagines esse venerandas comprobet, ecquid inde argumenti promitur, ut ceteros item canones approbarit? Quasi totum Menandrum, Aratum, aut Epimenidem confirmarit Paulus, quod horum aliquando sit testimoniis usus. Nec verba illa, quae ex septima Synodo retulimus, ipsius Synodi sunt, sed Tharasii, Petri episcopi, Epiphanii. Quae non erat eius temporis et instituti expendere. Non enim id tum agebatur, an Trullana Synodus probanda esset, sed an essent imagines venerandae. Quamobrem, quae obiter et praeter institutum a privatis hominibus in Concilio dicebantur, ne novae lites suborirentur, illa sapienter a patribus dissimulata sunt, eo vel maxime quod in causa praecipua, de qua ibi erat controversia, Trullanae Synodi auctoritate libenter utebantur. Id ne comminisci videamur, Nicolaus nimirum est auctor adhibendus, qui in epistola ad Michaelem imperatorem, cum ad quandam causam suadendam Synodi huius Trullanae canone quodam vellet uti, in hunc modum disserit: *Provide hoc Constantinopolitana Synodus canonum suorum sexto dignoscitur prohibere capitulo. Quod tamen non apud nos invenitur, sed apud vos haberi perhibetur. Verum novimus nos Apostolicis imbuti documentis etiam sententiis uti Paganorum: quanto magis Christianorum, et contra ipsos, quorum nec vitam sequimur nec mentem erroneam imitamur? Denique apostolus Paulus de libris Paganorum aliqua in suis scriptis posuit: numquid ideo etiam cuncta recipienda sunt, quae cum his pariter sunt prolata?* Hactenus Nicolaus. Non itaque si aut Innocentius aut septima Synodus aut Nicolaus aut Concilium Florentinum horum auctoritate canonum abutuntur, probato uno aut item altero, reliquos probaverunt. Quamquam patres Synodi Florentinae hos 102. citasse canones me omnino praeterit. Nam quod actione quinta refertur, id non ex Synodo ubi hi canones sunt editi sub Justiniano, sed ex sexto Concilio universali sub Constantino illius patre depromptum est, ut actione 17. eiusdem sexti Concili patet. Sed quoniam et haec Synodus apud Trullum, regium palatium scilicet, celebrata est, quod de hac dicitur, hoc per errorem ad Trullanos canones creditum est pertinere. Quo-

rum auctoritas ideo a nobis labefactata est, ne quisquam falso errore deceptus eos veris legitimisque Conciliis opponeret. Video autem dubitari posse, cur inter reliquos canones Ecclesiae Romanae contrarios non et 82. notaverimus, ubi prohibitum est, ne Christus deinceps sub figura agni pingeretur. Sed nolui equidem has Trulli regulas inimice insectari. Nego itaque in 82. canone secundum veram lectionem tale aliquid prohiberi; quin potius in eo pictura illa veneranda, qua agnus digito Praecursoris demonstratur, et suscipitur, et deinceps conservari in Ecclesia iubetur. Id quod colligere licet ex epistola Adriani ad Tharasium, septimae Synodi actione prima, et ex actione quarta eiusdem septimae Synodi. De Trulli igitur canonibus atque adeo de sexto argumento hactenus.

20. *Responsio ad septimum.* In argumento vero septimo, Pighii contentio pertinax coarguenda est, qui ut opinionem, quam semel induerat, tueretur, Synodos Ecclesiae decreto susceptas vanis coniecturis infirmare perrexit. Tantum studium certandi, ubi semel efferbuit, et dura pertinacia potest. Mihi vero non est hoc loco opus pro sexta Synodo, unde emersit certamen, depugnare, quam et Agatho coegit, et Leo II. confirmavit, quam et Beda *lib. De temp. rat. c. 56.* et ceteri post eum Catholici probaverunt, quam et Concilium Florentinum sess. 5. recipit et Eugenius IV. in decreto super unione Jacobinorum veneratur. Alii pro sexta et septima Synodis apologiam edant, si diligentia illis Francisci Turrensis non adhuc facit satis. Nos enim in dogmate fidei et decretis ad salutem fidelium necessariis Conciliorum auctoritatem asserimus, in rerum gestarum iudicio et ordine non asserimus. Nec in his, quae parum vel certe nihil ad nos attinent, tempus et operam sumimus.

21. *Responsio ad octavum.* Ad octavum ergo argumentum Caietanus in opuscolo *De auctor. Papae et Concil. cap. 8.* respondet, Concilium Constantiense quo tempore illud decretum edidit, non fuisse et universale et integrum. Erat enim tum schisma in Ecclesia sub tribus pontificibus Joanne XXIII., Gregorio XII. et Benedicto XIII. Unde asserere quod id temporis illud Concilium erat generale, nihil aliud est quam revocare antiquum schisma aliosque damnare, qui Benedictum et Gregorium sequebantur. Quod tamen fuit estque semper ambiguum. Quod si obiicias Martinum V. in ultima sessione approbasse omnia et singula decreta *in materia fidei,* quae prius a Concilio Constantiensi prodiissent: respondet idem Caietanus, id proprie ad fidem pertinere et tamquam fidei decretum a Martino probari, quod adversum haereticos fuisset definitum, ut in 8., 15. et 21. sessione

factum est. Quod autem Martinus V. ea solum probet, patet primum, quoniam ad petitionem oratoris regis Poloniae illa approbatio facta est, qui hoc tantum exigebat, ut acta in Concilio contra haereticos confirmarentur. Patet etiam, quia Martinus dicit se omnia sic *conciliariter* facta approbare, et non aliter nec alio modo. Supponebat enim quaedam non conciliariter acta. Nam in illa quarta et quinta sessione, ut idem Caietanus admonet, nec disputatio aut disquisitio aliqua intercesserat, nec delecti fuerant adhuc viri docti ad disserendum et tractandum ea, quae in fidei doctrina essent constituenda, sed id cautum postea a Concilio fuit in sessione sexta. Ita si quis tradita in sessione quarta diligenter expendat, inveniet ea non formam habere decreti, quo videlicet aut fideles obligentur aut contrarium sentientes explodantur. Patet demum ex litteris Martini V., in quibus errores Joannis Wicleffi, Joannis Huss et Hieronymi Pragensis expresse damnantur, nulla de ea re, an Concilium sit supra Papam, facta mentione. Sed quoniam quae de Concilio Constantiensi in dubium verti solent, ea pulcherimme explicantur a discipulis D. Thomae, maxime a Caietano,[1] viro in nostra familia excellentissimo, nos de hac re ne verbum quidem ullum praeterea faciemus. De octavo igitur argumento tantum.

22. *Responsio ad nonum.* In nono vero miror equidem illorum caecitatem, qui Concilium Basileense tueri volunt, cum manifestum sit, illud, licet a principio Eugenio IV. consentiente fuerit congregatum, postea tamen ab eodem primum Ferrariam, deinde Florentiam translatum, ubi Basileenses conatus publica Ecclesiae auctoritate repressi sunt. Nam et unio Armenorum et Graecorum populi Christiani consensione approbata, non in Concilio Basileensi, sed in Florentino facta est. Eugenium Ecclesia, etiam post illam depositionis Basileensis sententiam, pro vero Pontifice habuit; Felicem autem illum in Synodo electum contempsit. Quorsum ergo attinet mordicus Concilium Basileense tenere? Quorsum favere haereticis, qui Conciliorum in haereticos iudicia infirma esse contendunt, quod Concilium Basileense eos haeresis nomine damnarit, qui etiamnum Catholici iudicantur? Quae qui non sentiat, is nihil omnino sensurus esse videatur. Quocirca non dubito esse nunc grande piaculum pro Concilio Basileensi stare velle, cum schisma illud iam extinctum non alia ratione magis denuo possit accendi. Et Nicolaus V. aperte sentit Felicem illum non

[1] 2. 2. quaest. 1. artic. 10. et in *Apol.* cap. 11. et in oratione habita de diss. synod. in Concil. Lateran.

fuisse verum Ecclesiae pastorem, sed nominatum; nec verum Concilium et generale, sed congregatum vocat nomine Concilii generalis; Eugenium vero felicis recordationis praedecessorem suum honorificentius appellat. Ita in litteris suis non probat nisi beneficiorum collationes (sic loqui solent) et huiusmodi cetera, quae, si irrita haberentur, populus mutatis aut pastoribus aut officialibus multum incommodi acciperet. Atque Leo X. in Concilio Lateranensi sessione 11. plane definit Concilium Basileense non fuisse legitime congregatum. Et postea, cum de quadam sanctione ageretur a Concilio Basileensi edita, *Sicut Leo,* inquit, *ea, quae in secunda Ephesina Synodo temere contra iustitiam et Catholicam fidem gesta fuerunt, postmodum in Chalcedonensi Concilio fecit revocari; ita nos a tam nefariae sanctionis revocatione retrahi, salva conscientia et Ecclesiae honore, non possumus, cum ea omnia, post translationem eiusmodi Concilii Basileensis per felicis memoriae Eugenium papam IV. praedecessorem nostrum factam, a Basileensi conciliabulo seu potius conventiculo facta extiterint, ac propterea nullum robur habere potuerint; cum etiam solum Romanum pontificem, tamquam auctoritatem super omnia Concilia habentem, Conciliorum indicendorum, transferendorum ac dissolvendorum plenum ius et potestatem habere, nedum ex Sacrae Scripturae testimonio, dictis sanctorum patrum ac aliorum Romanorum pontificum decretis, sed propria etiam eorundem Conciliorum confessione manifeste constet.* Hactenus Lateranense Concilium. Probat autem ea quae dixerat multis et testimoniis et exemplis, quae nos, ne sit longum, praetermisimus. Sed provocaverunt doctores Parisienses a Concilio Lateranensi, et appellatio nomine Academiae circumfertur. Quorum illa fuerit, ego hic non disputo: illud assero, non sine Ecclesiae scandalo atque pernicie circumferri. Exstat anathema Pii II. in eos, qui ad futurum Concilium appellaverint; et sine Pii causis, quas multas suis litteris reddidit, manifestum est, rem hanc et haereticorum omnium summum patrocinium esse, et fenestram vel maximam aperire ad obedientiae ecclesiasticae iacturam ac perniciem verae pietatis. Sed de his non est huius loci temporisque disserere. Verum obiicis ea, quae in secunda sessione Concilii Basileensis decreta sunt, a legitimo Concilio esse decreta, ut patet ex litteris Eugenii, quae lectae sunt 16. sess. eiusdem Concilii. Sed nos huic quaestioni breviter respondemus, non approbasse Eugenium decreta edita, sed solum Concilium generale Basileense a tempore inchoationis suae legitime continuatum fuisse. Deinde Concilium in secunda sessione non erat plenum, quia maior pars episcoporum deerat, imo paucissimi aderant. Quare inchoatione quidem generale erat, sed

nondum erat vere et perfecte re ipsa generale. Praeterea legatus sine commissione processit ad ea decreta ferenda, ut ex litteris Eugenii ad Julianum colligitur. Adde quod cum gravis atque difficilis semper fuisset inter Catholicos altercatio, quibusdam dicentibus Papam supra Concilium esse, aliis contra asserentibus Concilium esse supra Papam, nulla conquisitione facta, nullo examine praecedenti, positum est id quod erat ambiguum. Quare non fuit decretum fidei, sed simplex quaedam commemoratio eius doctrinae, quae erat in Concilio Constantiensi tradita. Id quod videntes huius Synodi patres, rursum in sessione 33. rem eandem aliter tractaverunt, definientes ea, tamquam fidei decreta, esse deinceps amplectenda. Sed tunc omnis legatorum potestas erat abolita et Synodus Florentiam translata. Quare nihil mirum, si turpiter et pueriliter erraverit, eos pro haereticis condemnando, qui nunc sine controversia fideles habentur.

23. *Responsio ad decimum.* Ad decimum vero argumentum responsio est facillima, plenaria Concilia a Summo Pontifice minime confirmata per alia legitima et probata emendari. At quod plenarium Concilium Summi Pontificis auctoritate firmatum per aliud posterius emendetur, exemplum ne unum quidem proferri potest. Nam et huiusmodi Concilia Augustinus non infirmat, sed tuetur *eiusdem libri c. 4.* Quamquam Augustinus non videtur loqui de emendatione fidei, sed de emendatione legum, quae ad res scilicet vel gestas vel gerendas referuntur. *Ipsa plenaria,* inquit, *Concilia priora a posterioribus emendantur, cum aliquo rerum experimento aperitur, quod clausum erat.* Quod ad fidei veritatem referri vix potest, quae non rerum experimentis innotescit. Leges ergo nonnullae, in quibus per imprudentiam falli Concilia possunt, nihil obstat quominus a posterioribus Conciliis emendentur. Isidoro autem ex his etiam respondetur. Non enim sunt nobis explicanda singula.

24. *Responsio ad undecimum.* Ad undecimum diximus saepe Concilia integra et capitis auctoritate perfecta ea esse, quae nos ab errore vindicamus. Nec si Summus Pontifex firmus in fidei causa iudex est, Concilia frustra coguntur. Primum enim, ut capite superiore admonebamus, Romanus Pontifex non temere et stulte, sed considerate atque sapienter debet fidei controversias definire, advocando scilicet consiliarios, vel plures, vel pauciores, iuxta rei, de qua disseritur, gravitatem. Iuvant enim patres Concilii Summi Pontificis fidem atque doctrinam. Unde in Concilio Hierosolymitano, cum facta esset magna conquisitio Petrusque sententiam dixisset nullo Sacrarum Literarum testimonio fulcitam, Jacobus probavit eam quidem additis testimoniis

prophetarum. Adiecit item quasi de suo legem maxime necessariam de abstinentia ab idolothytis, fornicatione, suffocatis et sanguine. Ita enim divina procuratio in Ecclesiam se fundit, ut membra praecipua tametsi a capite ipsa pendeant, caput tamen tueantur et iuvent. Facit quoque consilium plausibiliorem populo fidem propter acceptissima multorum testimonia atque iudicia. Nam et leges quae communi optimatum consensu et rogantur et feruntur, libentius populus accipit, quam si a rege solum ederentur. Quamobrem Beda *libro Retra. in Actus Apostolorum* prudenter sane monuit, Paulum contulisse cum Apostolis aliis Evangelium, quod praedicabat in gentibus, solerter in Concilio disquirendo, an recte de legalium cessatione doceret. *Non quod ipse de hac re,* inquit, *aliquid dubitaret, sed ut mentes dubitantium apostolica Synodi auctoritate firmarentur.* Gregorius autem de Synodis provincialibus locutus est, quae in causa fidei vix quicquam obtinere potuerunt, nisi essent Summi Pontificis auctoritate roboratae. Illa expertus est Gregorius, haec non est expertus. Quamquam et illo tempore Concilii Nicaeni utilitas nondum erat satis explorata.

25. *Responsio ad ultimum.* De postremo argumento difficile dictu est. Quid theologi fere opinentur, video. Hoc tamen vere licet dicere, Romanum illud Nicolai Concilium locutum esse multo ad sensum fidelium accommodatius. Concilii verba prius audiamus: posterius expendemus, verane an falsa sint. *Profiteor,* inquit Berengarius,[1] *non solum Sacramentum, sed verum etiam corpus Christi manibus sacerdotum tractari, frangi et fidelium dentibus atteri.* Haec Berengario praescripta a Synodo confessionis forma. Ubi alterum potest habere dubitationem: An corpus Christi ratione sacramentalium specierum vere et tractari dicatur et frangi; alterum dubitari non potest, quin in seipso Christus nec tractetur a sacerdotibus nec frangatur. Atque alii dicent forte pro suo arbitratu quisque: nos autem hoc quidem tempore et in hac quaestione sequemur potissimum Thomam Waldensem, qui in *libro Sacramental. tit. 4. cap. 42.* docet, eiusmodi loquendi formulas et esse verissimas et esse etiam olim a patribus usurpatas. Refert in hoc Dionysium *cap. 3. lib. De ecclesiast. hierarch.;* refert quoque Chrysostomum *in Matth. homil. 83.;* retulerat autem et *cap. superiore* Paschasium in *lib. De corpore et sanguine Christi.* Fideles sane cum species sacramentales viderint, Christum se vidisse testantur, eundemque, cum illas tetigerint, tetigisse. Quod magnum profecto argumentum est, cur ita esse credamus. A fidelium vulgo, inquis, ista

[1] *De cons.* d. 2. « Ego Berengarius ».

sumis. Metuebam ne a lenonibus diceres. Christiani rudes disserunt isto modo. Bene profecto narras. Nam in quaestione fidei communis fidelis populi sensus haud levem facit fidem. Quaero enim ex te, quando de rebus Christianae fidei inter nos contendimus, non de philosophiae decretis: utrum potius quaerendum est, quid philosophi atque ethnici, an quid homines Christiana et doctrina et fide instituti sentiant? Praesertim cum huic sententiae consenserint patres etiam veteres, quemadmodum paulo ante demonstratum est. Praeterea motis speciebus sacramentalibus, id quod inter doctores fere convenit, Christus item per accidens quidem, sed movetur tamen: nihil igitur obstat, quin visis tactisque speciebus, Christi corpus et videatur et tangatur. Nam nec ipsa substantia sensilis, nisi per accidentia, sentiri potest. Ad haec, cum species panis vinique miscentur, Ecclesia fatetur corporis et sanguinis Domini mixtionem fieri: ergo cum videntur et tanguntur species, corpus Christi et videtur et tangitur. Quid multa? Sic mihi persuasi, sic sentio, Christi corpus in locum panis ita successisse, ut praeter ea, quae fidei huius Sacramenti repugnant, omnia sibi vindicet, quae panis ante ratione accidentium vindicabant. Alioqui qui species panis manducaret, is Christi corpus non ederet, nec ille biberet sanguinem, qui vini specie potaretur. Atqui scriptum est: *Accipite et comedite, hoc est corpus meum;* et rursum: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem,* etc.; et iterum: *Qui manducat indigne, iudicium sibi manducat, non diiudicans corpus Domini.* Quod si caro Christi in Sacramento editur, certe frangitur dentibusque fidelium atteritur. Utrumque enim ei cibo, quem edimus, est et coniunctum et proprium. Quid quod per Lucam, si graeci sermonis habetur ratio, Dominus ait, *Accipite, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur?* Nec vero nobis Divus Thomas in *4. Sententiarum* obiici debet, cum in *tertia parte, quaestione 77. artic. 7. ad tertium argumentum,* nostrae huius sententiae auctor fuerit vel praecipuus: quem quis non praeferat sexcentis Oecolampadiis? De postremo igitur argumento diximus satis: satisque proinde de quarto loco diximus. Ad sequentem deinceps transeamus.

DESCLÉE & C.
PIAZZA GRAZIOLI N. 4
ROMA 117

26015